DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

ANADOLU UYGARLIKLARI 3

UMUT M. DOĞAN

TARİH ÖNCESİNDEN YAKIN ÇAĞLARA UZANAN MİRAS

KARİA

GÜNEYBATI ANADOLU, KOS, RODOS ADASI, 22 MÜZE, KARİA YOLU

URANUS | BELGESEL REHBER

EGE DENİZİ
AKDENİZ
LEBEDOS
Torbalı
KOLOPHON
NOTION
Ahmetbeyli
Doğanbey
MYONESSOS
Gümüldür
Özdere
CLAROS
Selçuk
EPHESOS
Kuşadası
Germencik
Çamlık
Söke
MAGNESIA
Koçarlı
Bağarası
PRIENE
Dilek Milli Parkı
Horis
Dil Br.
KARINE
MYUS
Bafa Gölü
HERAKLEIA LATMOS
MİLETOS
Didim
DIDYMA
Akbük Limanı
Altınkum
Akbük
EUROMOS
Kuyulaşlacık
Gülük
İASOS
MYNDOS
Gümüşlük
Turgutreis
Akyarlar
Ortakent
Bodrum
HALIKARNASSOS
Karaada
PEDESA
Karaova
İncirliova
BARGYLA
Salih Ad.
Kuşadası Körfezi
Güllük Körfezi
Tekeağaç Br.
Altınkum
Lipsi
Patmos
Leros
Kalimnos
Agathonisi
Fournoi
N. Karlovassi
Sisam
Samos
Horis
Dilek Milli Parkı
Dil Br.
Batı Menteşe Dağları
Karpuzlu
ALINDA
Çine
ALABA DA
Akçaova
LAODİKİA
Yatağan
STRATONİKEİA
Yeşilyurt
MUĞLA
Özkuce
Beyağaç
MOBOLLA
THERA
Ula
İDYMA
Gökova
KERAMOS
Oren
KEDRAİ
Gökova Körfezi
Marmaris
Marmaris Limanı
İçmeler
KAUNOS
Ekincik
Dalaman
Sangeme
Baba Ad.
Kadırga Br.
Hisarönü
HYDAS
AMOS
Bozburun
THYSSANOS
LORYMA
PHOENIX
Kara Br.
Kurtoğlu Br.
Dalyan
Köyceğiz
Köyceğiz Gölü
Dalaman Çayı
Ortaca
Tavas
Çökek
Fethiye Körfezi
Fethiye
TELMESSOS
Üzümlü
Seydikemer
Serinhisar
Eşen Çayı
Seki
Çameli
Altınyayla
Gölgeli Dağları
Gölhisar
CİBYRA
Ala Dağlar
Çamurköy
Ölüdeniz
İ biz Br.
Yedi Br.
LETON
PATARA
Yalı Br.
Kalkan
Kaş
Kasaba
Kınık
Eşen
Meis
Karamanlı
Acıpayam
APOLLONIA SALBAKE
SEBASTAPOLIS
TABAI
Kale
HERAKLEIA SALBAKE
HERAKLEIA HERON
Honaz Dağları
Kazıkbeli Geçidi
Kaklık
Bozkurt
Çardak
COLOSSAE
LAODİKİA
Aksu
ATTOUDA
TRAPEZOPOLIS
DENİZLİ
AKHAN
Sarayköy
Babadağ
ANTİOKHEİA
TRİPOLİS
Güney Şelalesi
Çal
Buldan
Bulşarkent
Pamukören
MASTAURA
KESTEL
Kuyucak
Nazilli
Beydağ
Bademli
Ovakent
Tire
Küçük Menderes Nehri
Aydın Dağları
AKHARAKA
AYDIN
Köşk
NYSA
Büyük Menderes Nehri
Sultanhisar
TRALLEİS
ORTHOSIA
Yenipazar
HARPASA
Topçam Barajı
NEOPOLİS
Bozdoğan
PLARASA
Karacasu
PİGİNDA
Akçay
APHRODİSİAS
Karıer Barajı
Göktepe
Kavakıdere
Doğu Menteşe Dağları
Akçaova
Çine
Karpuzlu
Bafa Gölü
HERAKLEIA LATMOS
Batı Menteşe Dağları
Bağarası
Koçarlı
Söke
Çamlık
Germencik
Kuşadası
Selçuk
EPHESOS
CLAROS
Özdere
Gümüldür
NOTION
Ahmetbeyli
KOLOPHON
Torbalı
LEBEDOS
Doğanbey
MYONESSOS
Hamidiye
Pamukkale
HİERAPOLİS
Baklan
Dazkırı
Çardak
Bozkurt
Kaklık
Honaz Dağları
Kazıkbeli Geçidi
Çivril
Sarayköy
Babadağ
Buldan
Çal
Güney Şelalesi
TRİPOLİS
Pamukören
Bulşarkent
Kuyucak
Nazilli
Beydağ
Ovakent
Bademli
Tire
Küçük Menderes Nehri
Aydın Dağları
AKHARAKA
AYDIN
Köşk
NYSA
Büyük Menderes Nehri
Sultanhisar
TRALLEİS
ANTİOKHEİA
ORTHOSIA
Yenipazar
HARPASA
Topçam Barajı
NEOPOLİS
Bozdoğan
PLARASA
Karacasu
PİGİNDA
Akçay
APHRODİSİAS
Karıer Barajı
Göktepe
Kavakıdere
Doğu Menteşe Dağları
Akçaova
Çine
Karpuzlu
ALINDA
ALABA DA
LAODİKİA
Yatağan
STRATONİKEİA
Yeşilyurt
MUĞLA
Özkuce
Beyağaç
MOBOLLA
THERA
Ula
İDYMA
Gökova
KERAMOS
Oren
KEDRAİ
Gökova Körfezi
Marmaris
Marmaris Limanı
İçmeler
KAUNOS
Ekincik
Dalaman
Sangeme
Baba Ad.
Kadırga Br.
Hisarönü
HYDAS
AMOS
Bozburun
THYSSANOS
LORYMA
PHOENIX
Kara Br.
Kurtoğlu Br.
Dalyan
Köyceğiz
Köyceğiz Gölü
Dalaman Çayı
Ortaca
Tavas
Çökek
Fethiye Körfezi
Fethiye
TELMESSOS
Üzümlü
Seydikemer
Serinhisar
Eşen Çayı
Seki
Çameli
Altınyayla
Gölgeli Dağları
Gölhisar
CİBYRA
Ala Dağlar
Çamurköy
Ölüdeniz
İ biz Br.
Yedi Br.
LETON
PATARA
Yalı Br.
Kalkan
Kaş
Kasaba
Kınık
Eşen
Meis
Karamanlı
Acıpayam
APOLLONIA SALBAKE
SEBASTAPOLIS
TABAI
Kale
HERAKLEIA SALBAKE
HERAKLEIA HERON
Honaz Dağları
Kazıkbeli Geçidi
Kaklık
Bozkurt
Çardak
COLOSSAE
LAODİKİA
Aksu
ATTOUDA
TRAPEZOPOLIS
DENİZLİ
AKHAN
Sarayköy
Babadağ
ANTİOKHEİA
TRİPOLİS
Güney Şelalesi
Çal
Buldan
Bulşarkent
Pamukören
MASTAURA
KESTEL
Kuyucak
Nazilli
Beydağ
Ovakent
Bademli
Tire
Küçük Menderes Nehri
Aydın Dağları
AKHARAKA
AYDIN
Köşk
NYSA
Büyük Menderes Nehri
Sultanhisar
TRALLEİS

KARİA

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII

BÖLÜM RENK KODLARI

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
KARİA COĞRAFYASI VE TARİHİ	KUZEY KARİA KENTLERİ	İÇ KARİA KENTLERİ	BATI KARİA KENTLERİ	GÜNEY KARİA KENTLERİ / RODOS'UN KARŞI KOMŞULARI	EGE ADALARINDAKİ KARİA KENTLERİ	DÜNYA MÜZELERİNDE YAŞAYAN KARİA	KARİA YOLU

MÜZELER

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
	Hierapolis Arkeoloji Müzesi / Afrodisias Müzesi / Nazilli Etnografya Müzesi / Aydın Arkeoloji Müzesi	Çine Kuvayi Milliye Müzesi / Osman Hamdi Bey Evi	Milas Arkeoloji Müzesi / Iasos Balık Pazarı Müzesi / Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi / Muğla Müzesi	Marmaris Müzesi / Fethiye Müzesi	Kos Arkeoloji Müzesi / Rodos Arkeoloji Müzesi / Rodos St. Jean Şövalyeleri Büyük Sarayı / Rodos Hidrobiyoloji Merkezi Akvaryum Müzesi / Asklipio Müzesi	İzmir Arkeoloji Müzesi / İzmir Tarih Sanat Müzesi / İstanbul Arkeoloji Müzeleri / Altes Museum / British Museum / Musée du Louvre	

UMUT M. DOĞAN

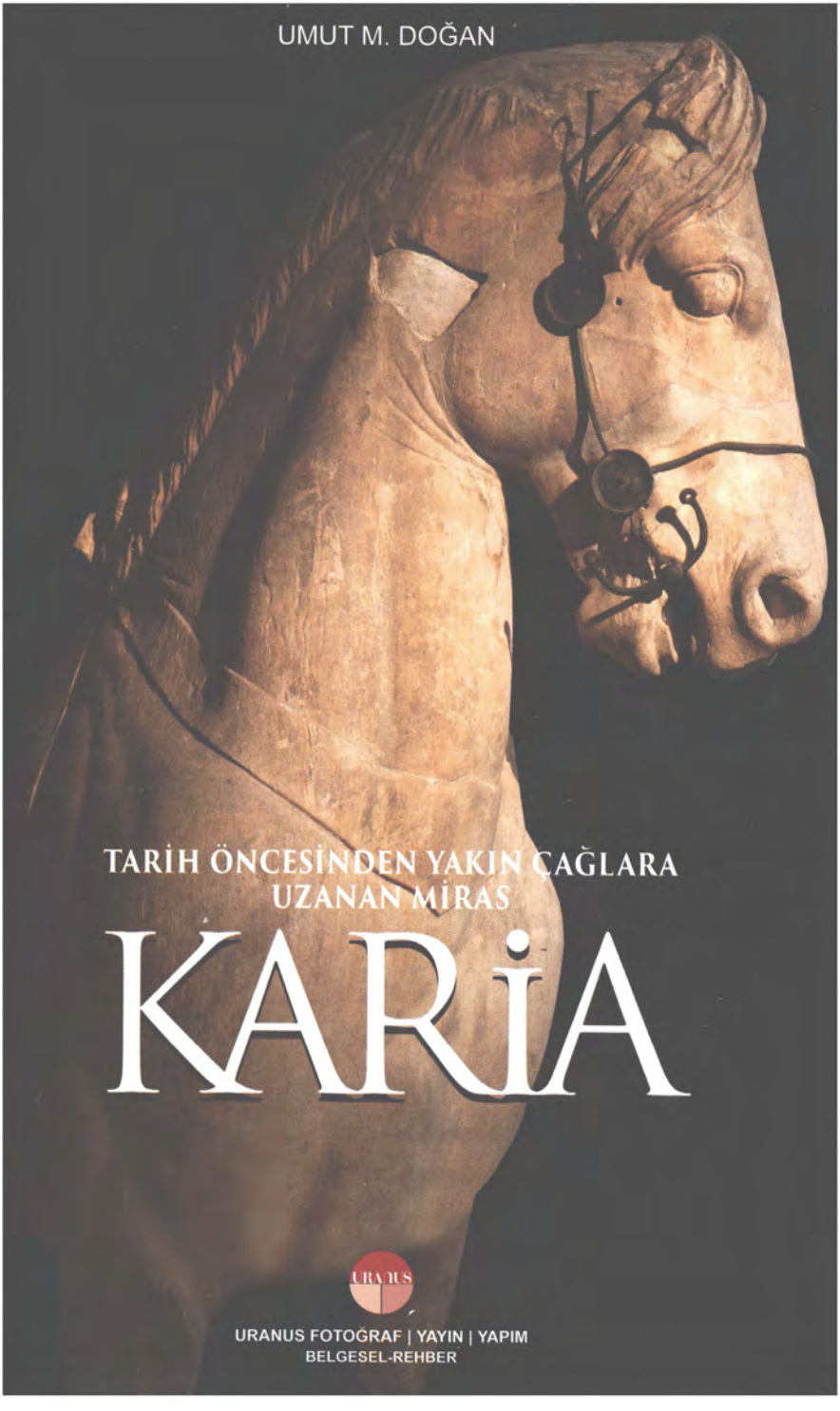

TARİH ÖNCESİNDEN YAKIN ÇAĞLARA
UZANAN MİRAS

KARİA

URANUS FOTOĞRAF | YAYIN | YAPIM
BELGESEL-REHBER

Karia kentlerinin gün yüzüne çıkmasında
hayatını adayan arkeolog, araştırmacı, düşünür ve
kültür-sanat insanlarına
saygıyla...

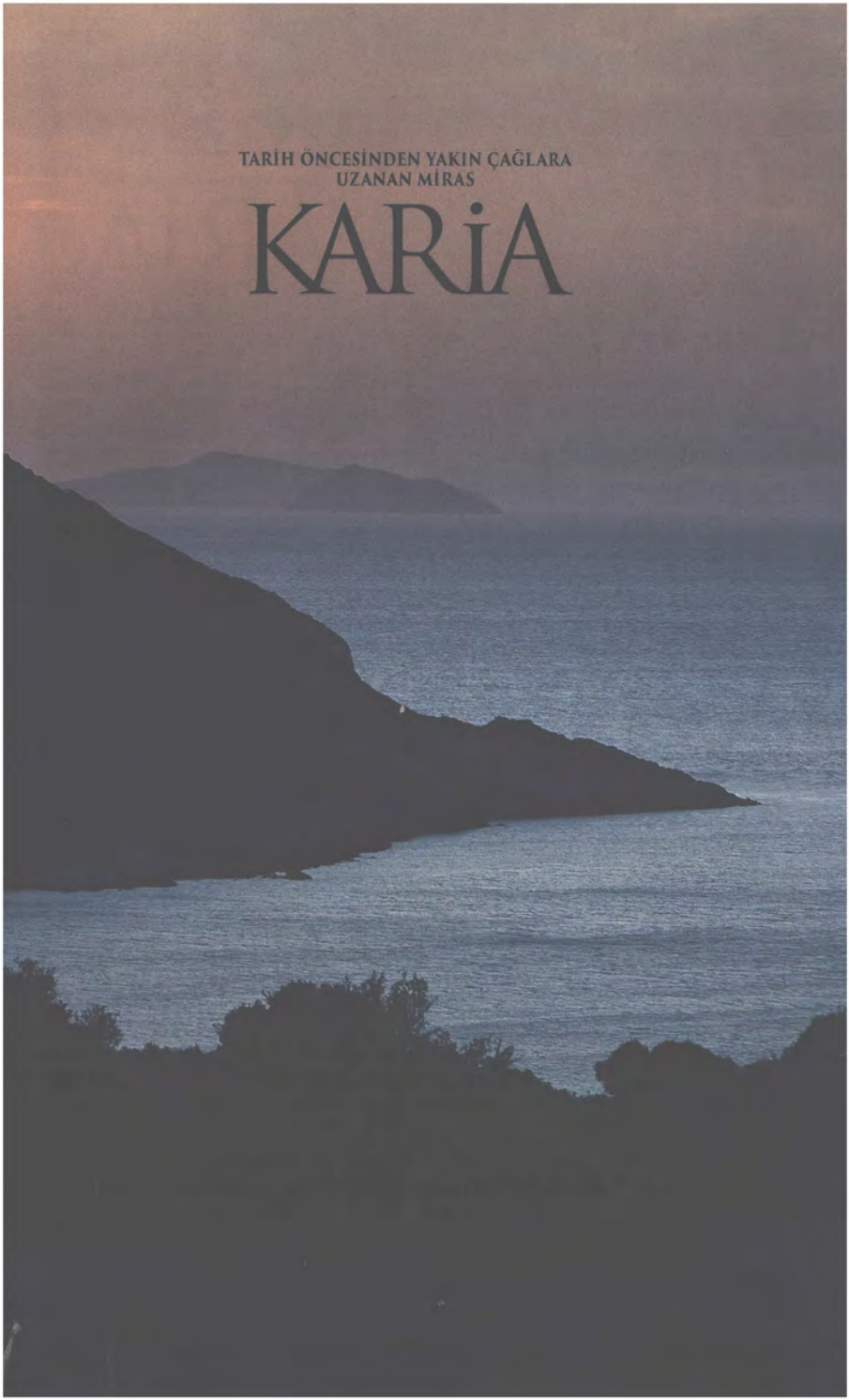
TARİH ÖNCESİNDEN YAKIN ÇAĞLARA
UZANAN MİRAS
KARİA

TARİH ÖNCESİNDEN YAKIN ÇAĞLARA UZANAN MİRAS

KARİA

URANUS
Fotoğraf | Yayın | Yapım • İstanbul

Ankara Caddesi, Cağaloğlu **Yokuşu,** No: 17, Evren Han, Kat: 2 / 40,
34112, Eminönü / Fatih, İstanbul-Türkiye
T: 0212 528 01 58 • www.uranus.com.tr • info@uranus.com.tr

Metin
Umut **M.** Doğan

Fotoğraf
© Erdal Yazıcı / Uranus Fotoğraf | Yayın | Yapım

Tasarım, İllüstrasyon
Vahit Akça

Baskı / Cilt
Pasifik Ofset
T: **0212 412 17 77**
Sertifika No: 44451

1. Baskı
Mayıs 2021

ISBN: 978-605-5940-48-5
Yayıncı Sertifika No: 17956

Ön Kapak Fotoğrafı:
Kaunos

Arka Kapak Fotoğrafları:
Knidos, Euromos, Aphrodite (Rodos), Herakleia Latmos,
Gerga, Hekate Heykeli, Tralleis, Bozburun Yarımadası

TARİH ÖNCESİNDEN YAKIN ÇAĞLARA UZANAN MİRAS KARİA | ANADOLU UYGARLIKLARI 3

Kitabın metni ve fotoğrafları izinsiz olarak kullanılamaz; mekanik ve elektronik ortamlarda -fotokopi dahil- kaydedilemez, yayınlanamaz, iletilemez. Metin ve fotoğraflardan alıntı yapılabilmesi ancak -tanıtım amaçlı- normal ölçülerde ve kurallara uygun şekilde kaynak belirtilerek olasıdır. Metin ve fotoğrafların telif hakları Uranus Fotoğraf | Yayın | Yapım ile Erdal Yazıcı'ya aittir.

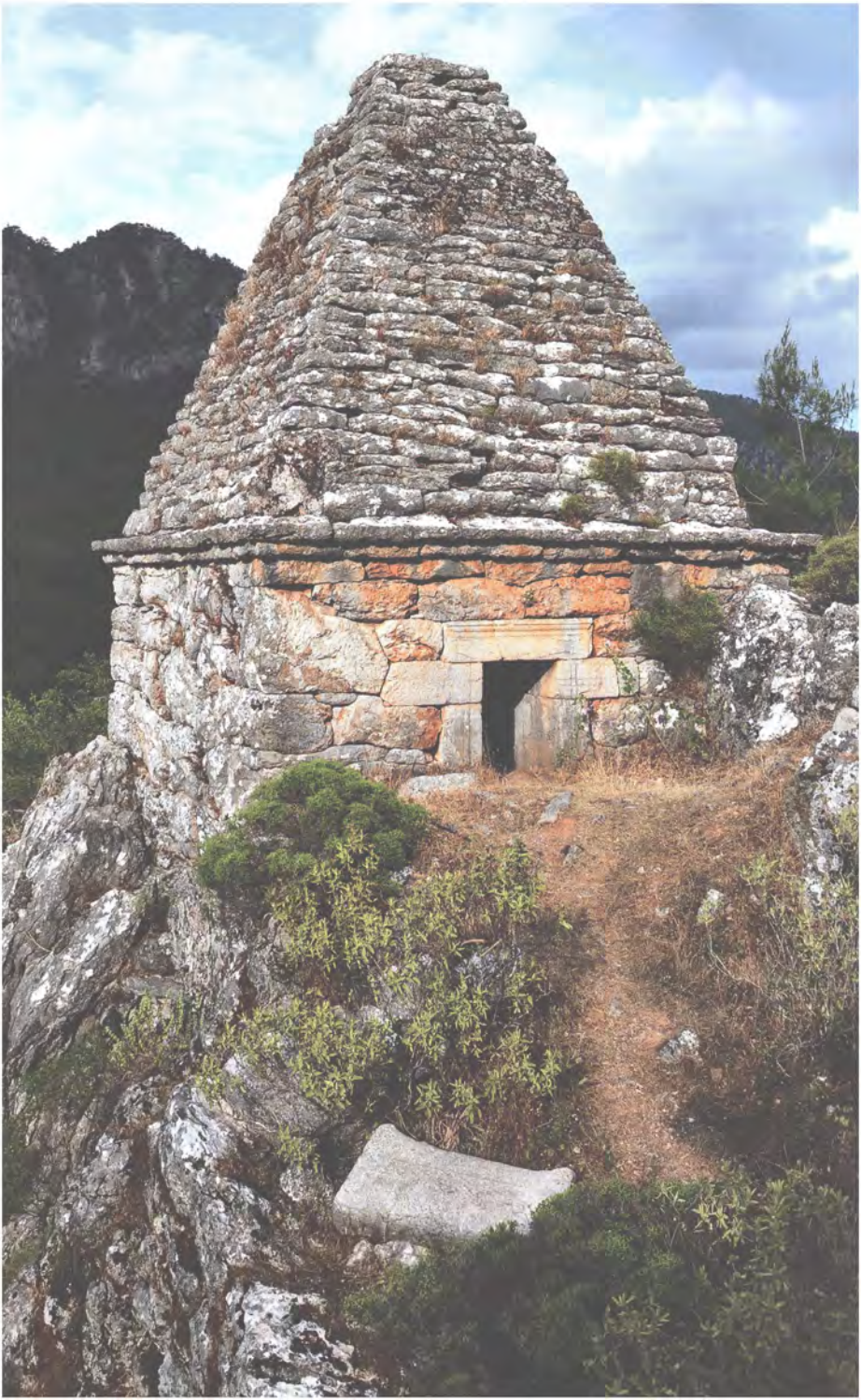

Önsöz 10
Antik Dünyayı Gezmek / *Bilmek, tanımak, sahiplenmek ve korumak* 11
Karia'yı Fotoğraflamak 12
Karia Kronolojisi 15

I - KARİA COĞRAFYASI VE TARİHİ 18
I/1 KARİA BÖLGESİ'NİN TARİHİ COĞRAFYASI 20
I/2 KARİA BÖLGESİ'NDE TARİHSEL SÜREÇ 30
Karia'nın Prehistorik Kültürleri 30
Orta ve Geç Tunç Çağı'nda Karia; MÖ. 2. Bin Yıl 34
Demir Çağı'na Geçiş; Anadolu'da Yeni Halklar Yeni Kültürler 37
■ Güney Ege Topraklarının Kadim Halkı: Kariahlar 38
■ Batı Anadolu'nun Adı Bilinen En Eski Halkları: Leleger ve Pelasglar 40
Arkaik Dönem'de Karia; Lydialılar ve Perslerin Etkisi 41
Karia'nın En Parlak Dönemi: Hekatomnosların İktidarı 43
Hellenistik Çağ; Büyük İskender ve Halefleri 46
Roma Dönemi 48
Bizans Dönemi 52
Türk Akınları ve Karia'da Yeni Bir Kültür: Menteşe Beyliği, Aydınoğlu Beyliği 56
Kıtalar Hükümdarlığına Giden Yol: Karia'da Osmanlı Egemenliği 59

II - KUZEY KARİA KENTLERİ 60
II/1 TAVAS OVASI VE ÇEVRESİ 62
Tabai / Tabae 62
Apollonia Salbake 65
Sebastapolis 67
Herakleia Hieronu 68
Herakleia Salbake 69
Kidramos / Kidrama 70
Trapezopolis 70
Hierapolis Arkeoloji Müzesi 72
II/2 DANDALAS VADİSİ VE ÇEVRESİ 76
Aphrodisias 76
■ Aphrodisias'ta Gladyatör Geleneği 88
Afrodisias Müzesi 90
■ Dandalas Deresi Üzerindeki Tarihi Köprü 93
Plarasa 94
Gordiou Teikhos 95
Kısıküstü Kaya Mezarı 97
Görle Kanyonu 98
Aydınbey Türbesi 100
Bahçeköy Çağlayan Şelalesi 101
II/3 AKÇAY VADİSİ VE ÇEVRESİ 102
Nazilli Etnografya Müzesi 102
Orthosia 104
Orthosia Taban Mozaikleri 106
Beyler Kulesi (Donduran Kalesi) 110
■ Yörük Ali Efe 111
■ Yörük Ali Efe Müzesi 112
Harpasa 113
Arpaz Beyler Konağı 115
Neapolis 118
Yazıkent Asar Kalesi / Beyerli Kalesi 120
Kıztaşı Kalesi 121
Pigında 123
Körteke Kalesi / Xystis (Khystis) Antik Kenti 124
Tarihi Kazandere Köprüsü 126
Hyllarima 127
II/4 BÜYÜK MENDERES HAVZASI 130
Attuda 131

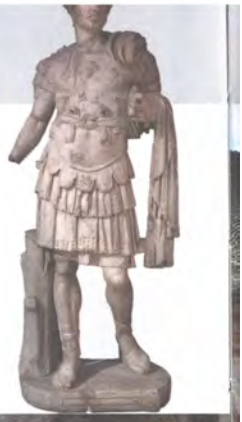

Brioula / Brioulla 132
Kuyucak İlçesi'nin Ortaçağ ve Yakın Çağ Yapıları 134
Yöre (Asar) Kalesi 137
Kayran Camisi 138
Menderes Antiokheiası (Antiokheia ad Meandrum) 140
Hafsa Hatun Türbesi 145
Kestel'deki Yerleşim 145
Mastaura 147
Nysa 150
Akharaka 162
Tralleis 184
Tralleis Heykeltraşlık Okulu 188
Aydın İl Merkezindeki Ortaçağ ve Yakın Çağ Yapıları 195
Aydın Arkeoloji Müzesi 198
Koçarlı İlçesi'ndeki Ortaçağ ve Yakın Çağ Yapıları 203
Amyzon / Mazın Kale 210
Tekkeasar Kalesi 212

III - İÇ KARİA KENTLERİ 214
III/1 ÇİNE VE KARPUZLU OVALARI İLE ÇEVRESİ 216
Çoban Marsyas'ın Hazin Öyküsü 216
İnce Kemer Köprüsü 219
Gerga 220
Eski Çine 224
Ahmet Gazi Camisi (Ulu Cami) ve Ahi İbrahim Türbesi 225
Çine'deki Kuvayi Milliye Müzesi 227
Kargı Köprüsü 228
Alabanda 229
Tepecik Höyük 237
Alinda 238
III/2 YATAĞAN HAVZASI VE ÇEVRESİ 244
Stratonikeia 244
Lagina Hekate Kutsal Alanı 256
Hekate: Anadolu'nun Gizemli Tanrıçası 259
Kutsal Alandaki Yapılar 263
Osman Hamdi Bey Evi 274
Kyon / Pallapolis Antik Yerleşimi 275
Yerküpe Yaylası ve Mağarası 276

IV - BATI KARİA KENTLERİ 278
IV/1 MİLAS OVASI VE ÇEVRESİ 280
Mylasa 281
Milas'ın Ortaçağ-Yakın Çağ Anıtları ve Doğal Güzellikleri 307
Milas Evleri 315
Milas Arkeoloji Müzesi 320
Beçin Kalesi 328
Çamlıbelen Kutsal Alanı / Hiera Kome 335
Kalem Köyü Asar Kalesi 336
Kindya 336
Bargylia 340
Gökçeler Kanyonu ve İncirlilin Mağarası 343
Telkhiusa 345
İasos 346
Balık Pazarı Anıt Mezarı / İasos Balık Pazarı Müzesi 358
Labraunda 363
İkiz Türbe 376
Şeyh Bedrettin Türbesi 377
Kuyruklu Kale 378
Olymos 379
Hydae / Kydae 381

Damlıboğaz Yol Ayrımında Tarihi Köprü 383
Khalketor 384
Euromos 385
Bafa Hisar Kalesi 392
Herakleia Latmos 394

IV/2 BODRUM YARIMADASI VE ÇEVRESİ 408

Halikarnassos 408
Bodrum Kalesi 414
Yarımadanın Leleg Yerleşimleri 416
Pedesa 416
Madnasa 416
Side / Sibda 417
Myndos 417
Syangela (Souangela) Theangela 418
Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi 419
Mobolla (Muğla) 421
Değirmendere Şelalesi 424
Thera Antik Kenti 424
Muğla Müzesi 428

V - GÜNEY KARİA KENTLERİ / RODOS'UN KARŞI KOMŞULARI 432

V/1 GÖKOVA KÖRFEZİ VE ÇEVRESİ 434

Keromos / Ören 434
Milas, Çakıralan ve Hüsamlar Köylerindeki Linyit Havzasında Bulunan Arkeolojik Yerleşimler ve Nekropoller 441
■ Dönemlere Göre Mezar ve Gömü Tipleri 444
■ Sivil Yerleşim Alanları ve İşlikler 446
İdyma 447
Kallipoli 451
Kedrai 453
Euthena 458
Amnistos 460

V/2 MARMARİS YARIMADASI YERLEŞİMLERİ 462

Bozburun Yarımadası Coğrafi Özellikleri 462
Physkos 463
Marmaris Çevresindeki Ortaçağ Yapıları ve Doğal Miras Alanları 464
Marmaris Kalesi 470
Marmaris Müzesi 472
Amos 475
İlıpınar Kalıntıları 477
Sryna 479
Saranda / Thyssanos 481
Phoeniks Antik Kenti 483
■ Serçe Limanı Batığı 486
Loryma 488
Karamaka Yerleşimi 490
Larymna / Bozburun 490
Tymnos 491
Hydas 493
Turgut Köyü Şelalesi 496
Orhaniye'nin Arkeolojik Potansiyeli 497
Kastabos 500
Bybassos 504

V/3 DATÇA YARIMADASI 508

Emecik Köyü Apolion Kutsal Alanı 510
Burgaz Antik Kenti / Palai (Eski) Knidos 512
Burgaz Bölgesi Seramik Üretim Yerleşimleri 513

Datça'da Ortaçağ Yapıları 514
Knidos 517
Knidos Aphrodite Heykeli 521
V/4 KÖYCEĞİZ-DALYAN HAVZASI 537
Kaunos 539
Sultaniye Kaplıcaları / Leto Kutsal Alanı 566
Fethiye Müzesi 568
VI - EGE ADALARINDAKİ KARİA KENTLERİ 572
VI/1 KOS ADASI 576
Kos'ta Türk-İslam Mimarisi 594
Kos Arkeoloji Müzesi 596
VI/1 RODOS ADASI 597
Rodos'un Mitolojik Örgüsü 603
Rodos Adası'ndaki Antik Kentler 604
Rodos Antik Kenti 604
Helieia (Helios Şenlikleri) 607
Rodoslu Bir Kent Planlayıcısı: Deinokrates 621
Antik Rodos'ta Bilim, Felsefe ve Edebiyat 621
Rodos St. Jean Şövalyeleri Kalesi ve Rodos'un 'Eski Şehri' 621
Rodos'un Ortaçağ ve Yakın Çağ Yapıları 627
Rodos Adası Müzeleri 634
Rodos Arkeoloji Müzesi 634
Rodos St. Jean Şövalyeleri Büyük Sarayı 640
Rodos Hidrobiyoloji Merkezi / Akvaryum Müzesi 645
Rodos Adası Diğer Yerleşimleri 645
Archangelos Kalesi 645
Lindos Antik Kenti 645
Lindoslu Bilge Kleoboulos 652
Lindos'un Orta Çağ Yapıları 652
Asklipio Kalesi ve Asklipio Müzesi 654
Vroulia 655
Monolithos Kalesi 656
Attavyros Dağı Zeus Kutsal Alanı 657
Kiritinia (Kastello) Kalesi 659
Lykia (Likya) Mezarı 660
Apollon Erthimios Tapınağı 660
Kamiros Antik Kenti 661
İalysos Antik Kenti 666
VII - DÜNYA MÜZELERİNDE YAŞAYAN KARİA 672
İzmir Arkeoloji Müzesi 674
İzmir Tarih Sanat Müzesi 676
İstanbul Arkeoloji Müzeleri 679
Altes Museum 685
British Museum 687
Musée du Louvre 692
VIII - KARİA YOLU 696
Karia Yolu 698
Karia Yolu Etaplarının Uzunluğu ve Yürüme Süreleri 701
Gezginin Günlüğü: Karia Yolu'nda Kaybolmak 703
Karia Yolu'nun Gizemi 705
Son Söz 707
Teşekkür 707
Sözlük 708
Kaynakça 714
Dizin 718

Önsöz

Tarihin Babası Herodot, kendi soydaşı Karialıların Girit'ten Anadolu'ya göç ettiği söylencelerini anlattıktan sonra onların bu düşünceyi kabul etmediğini, göçmenliği reddedip bu toprakların kadim sahibi olduklarına dair düşüncelerini aktarır. Karialıların bu kararlı sahiplenişi, Anadolu yurdunun bin yıllara yaslanan derin kültür belleği ve ayrıcalıklı, eşsiz doğasından kaynaklanmış olmalıdır.

Karia halkını Anadolu topraklarına sahip çıkmaya sürükleyen kültürel bilinç öylesine yüksektir ki, yepyeni bir dil ve kültürel yapıyı Ege'nin öte yanından alıp getiren Dor halkına rağmen Anadolu'nun güneybatısı Karia adıyla yaşamıştır. Gelen göçerlerin dili olan Hellence'de yazılmış nice anlatımda Karia budunu *"kaba, barbar"* kimlikle eş tutulmuştur. Buna rağmen Dor göçerlerin kurmaya çalıştıkları yeni kültür, geldikleri bu yeni coğrafyanın köklü geçmişinden öyle büyük bir güç almıştır ki tarih bu uygarlığı Karia adıyla anmıştır.

Karialıların Anadolu'ya düşkünlüğü tarihin rüzgârı içinde savrulup günümüze uzanmıştır. 1920'li yılların gözlerden uzak Bodrum kırsalına sürgün gelen Türk yazar Halikarnas Balıkçısı'nın, Karia'nın bu şehrinden tüm dünyaya *"Anadoluculuk"* fikrini yayması tesadüf müdür?

Karia Bölgesi, sırtını engin dağ doruklarına yaslayıp, Ege ile Akdeniz gibi mavi tonların buluştuğu harikulade manzarayı seyreden bir delikanlıdır. Adına kaynaklık eden doruklar, tarihin her devrinde yaratıcı gücün kudretini anlatır adeta. İnsanoğlunun, tarihin derinlerinde Beşparmak Dağları'nda, elinin beş parmağına boyalar sürerek kaya yüzeyine izini bırakıp o dağları tanrıların vatanı olarak görmesi boşuna değildir.

Yaşama, denizin sularında tutunmaya çalışmış, nice yerinden-yurdundan olmuş göçerin can simidi olan dingin koyları ile Karia kıyıları dünyanın uzak diyarlarını Anadolu topraklarına ulaştıran ilk kapıdır. Bölgenin kıyı şeridine baştanbaşa kümelenmiş onlarca yerleşim, tarihin her döneminde Anadolu sıcaklığıyla saran sıcak bir yuva olmuştur adeta. Ege ile Akdeniz'in, beklenmedik zamanlarda kendini gösteren coşkun sularından kaçan göçerler hep bu kıyı kentlerinin bereketine sığınmıştır.

Karia, kendine has kültürel geçmişi, dünyaca ünlü, özgün anıtları ve tüm bunları koynunda saklayan bakir coğrafyasıyla büyük bir açık hava müzesidir. Bölgenin kuzeyinden güneyine, doğusundan batısına, yol alan gezginlerin her kilometrede yepyeni bir kültürel zenginlikle karşılaşmaya hazır olması gerekir. Karia yollarında, eşsiz anıtları barındıran kentleri, yüreği serinleten dağ yamaçları, insanı sarıp sarmalayan yeşil dokusu, teni, ruhu serinleten Ege ve Akdeniz'in suları gezginlere her daim eşlik eder.

Bilimin ince eleğinden süzülen uygarlık tarihi bilgilerini, Karia Bölgesi'nin ılık deniz rüzgârlarını hissettiren bir anlatımla sunduğumuz bu belgeselin araştırmacılara, bir arkeoloji uzmanına, ya da Karia Yolu'na düşmüş -kitap kurdu- kültür gezginlerine de keyifli okumalar eşliğinde yol gösterici olacağı inancındayız. Karia coğrafyasını tanımak için kat ettiğimiz yüzlerce kilometrelik yolda tanık olduğumuz gizemi ve ayrıcalığı paylaşmak ise ayrı mutluluk kaynağı oldu; bu yollarda benzer duyguları yaşayacak olan gezginler satır aralarında coşkumuzu, keşfetme heyecanımızı ya da -tahribatlar karşısında- yaşadığımız hüznü ve acıyı da duyumsayacaklardır. Anadolu'nun derinliklerine kök salmış binlerce yıllık Karia kültür izlerinde yol almak ayrıcalıklı bir deneyimdir.

Tralleis, Aydın.

Antik Dünyayı Gezmek

Bilmek, tanımak, sahiplenmek ve korumak

Anlamak ve sevmek bilmekle başlar. Üzerinde yaşanılan toprakların her karışında saklı olan zengin kültür mirasını yeterince koruyabilmek için tanımak gerekir. Değerini bildiğimiz bir kültür mirasını ancak koruyarak gelecek kuşaklara aktarabiliriz.

Doğal ortamından koparılıp tahrip edilen, yağmalanan her kültür varlığı, bilim insanlarının kılı kırk yaran titiz çalışmaları sonucunda tüm insanlığa sunduğu bilginin yok edilmesi demektir.

Bir antik kenti gezmek ya da bir müzeyi ziyaret etmek, anlamını en iyi bu düşünce kapsamında bulur. Kültürel miras, bilimsel bilginin ışığında gezildiğinde doğru bir şekilde tanınabilir; tanındığı ölçüde de sahiplenilip korunabilir.

Antik kentleri dolduran, müzeleri zenginleştiren binlerce *"eski eser"*in sırrı, her birinin özünde okunabilen öykülerinde saklıdır. O öyküler ise bir kentin, ulusun, hatta insanlığın tarihini biçimlendirir. Tarihi kentlerin öyküleri insanoğlunun geleceğini aydınlatır.

Örenyeri ve müzeyi gezmek modern çağın en öncel yurttaş etkinliğidir. Bir modernite göstergesidir. Bu nedenle her geçen gün toplum arasında yaygınlaştırılmalı ve yönetim erkleri tarafından özendirilmelidir. Ancak kültür gezisi, gündelik bir şehir turundan farklı olmak zorundadır. Hatta bir geziden çok eğitim etkinliği gibi algılanmalıdır. Bu nedenle bir örenyeri gezisi ya da müze ziyaretinin donanımlı bir rehber ya da iyi hazırlanmış yayınlar okunarak yapılması doğru olur. Ancak böylesine bir ön hazırlık kültür gezisini asıl amacına ulaştırabilir. Çünkü kültür mirası ancak doğru anlaşılırsa gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılabilir. Kültür varlıkları bilinmeli, tanınmalı, sahip çıkılmalı ve bunun için de doğru kaynaklardan bilgiye ulaşmanın yolları seçilmelidir. İnsanlığın bilgi havuzunu doldurmak ancak bu şekilde mümkün olacaktır.

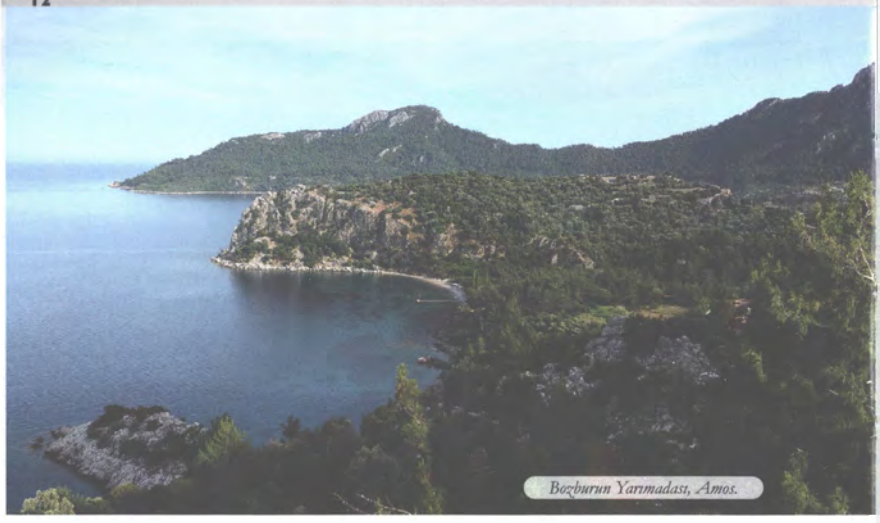

Bozburun Yarımadası, Amos.

Karia'yı Fotoğraflamak

Anadolu'nun güneybatısındaki gizemli coğrafyayla 80'li yılların ortasında tanıştım; etkileyici, bozulmamış doğası, uygarlık izleriyle davetkâr Karia'ya her yıl mutlaka birkaç defa uğradım, ya da içinden geçtim; günlerce, haftalarca keşif gezilerine çıktım. Belgeselin temeli de bu yıllara dayanır. Farklı mevsimlerin, farklı saatlerinin ışıkları yıllar boyu beni Karia topraklarına çekti; her gidişimde farklı yanlarını keşfettim Karia'nın. İlk yıllarda ulaşım zorluğu, yeterli kaynak bilgi yoksunluğu, aşılması gereken engeller arasındaydı; tanınmış Labraunda'ya bile o tarihlerde Milas'tan araçla zor çıkmıştık; bilinmeyen coğrafyalara açılmak maceralara atılmak demektir; yollar gezgini hep kendine çeker; kaybolmakta vardı bu yollarda; 1994 yazının sıcak Temmuzu'nda Taşlıca-Bozukkale rotasında yolumu kaybettim; ama 21 yıl sonra aynı rotayı bu defa Karia Yolu'nun işaretleriyle aşıp Bozukkale'ye ulaştım.

Karia belgeselinin tamamlanması için 2010 yılından başlayarak az bilinen coğrafyasının yollarını da kat etmem gerektiğini düşündüğümde yine yollara düştüm; bilinmeyenleri keşfetmek için yerleşimlerin korunaklı, zor ulaşılabilen doruklarına tırmanmam gerekiyordu; bilgilerim ve ön hazırlıklarım ve teknik donanımım bazı Karia yerleşimlerini bulmaya yetmedi; isimlerini sevgiyle andığım yöreli dostların gönüllü yardımlarıyla bu kentlere ulaşmayı başardım. Karia'nın zirvelerini süsleyen bu antik yerleşimlerin gizemiyle her seferinde büyülendim, şaşkına döndüm. Eşsiz, yabanıl doğa içinde yüz yıllar, bin yıllar öncesi yaşam izlerine kavuşmak sevindirdi, coşturdu; en önemlisi de belgesel içindeki kitapta bu sevinci ve coşkuyu gezginlerle, gezemeyenlerle paylaşmaktı; o görseller içinde alın terim, sevinç gözyaşlarım, coşkum, heyecanım saklıdır.

Arkeolog - Yazar M. Umut Doğan'la Karia'da yolumuzun kesişmesi bu kitabın okuyucuyla buluşmasını hızlandırdı; aynı heyecanla Karia'nın bilinmeyenlerinin peşine düştük; gördüklerimizi, göremediklerimizi paylaştık; bu paylaşım aynı zamanda kışkırtıcıydı ve o topraklara defalarca gitmemize neden oldu; Anadolu topraklarını aşıp Ege adalarındaki Karia kentlerine uzandık; başta Rodos ve Kos'u detaylı dolaştık; son anda yakaladığımız güncel bilgilerle kitabın metnini ve fotoğraflarını yeniledik. En son

Halikarnassos, Mausolleion kabartmaları. British Museum. (Br.M.)

keşif haberleri güncel fotoğraflarla sayfalar arasında yerini buldu.

Karia kentlerinin izinden Dünya müzelerine uzanmamız hiç de tesadüf değildi. Karialıların suretleriyle orada tanıştık. Portreleri, tanrıları, mitolojileri mermer üzerinde hayat bulmuştu; Dünyanın Yedi Hârikası içinde sıralanan Mausolleion'un eşsiz kabartmaları ve heykelleri için Londra'da British Museum'un 21 numaralı salonuna gitmem gerekiyordu; Karia Satrabı Mausollos ve karısı Artemisia kapıda karşıladılar (!); harika anıt mezarının mitolojik kabartmaları loş bir ışıkta oldukça gizemliydi; heyecanlandım, sevindim, hüzünlendim. Anıt, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında özel izinle kazılıp, kabartmaları Londra'ya taşınmıştı! Avrupa ülkeleri içinde Berlin'de Altes Museum'da ve Paris'te Louvre Müzesi'nde yine Karialılarla karşılaşmam şaşırtıcıydı. Rodos ve Kos müzelerinde gördüklerimle Karia mozaiğinin parçaları tamamlandı belleğimde. Türkiye müzeleri ise son yıllarda yapılan kazılarla Karia eserleriyle dolup taşmıştı; vitrinler almaz olmuştu bu eserleri; ardı ardına yenilenen salonlarıyla büyüyüp çağdaş görünüm kazanan bu müzeler Karia gezginlerini kendine çekti; İstanbul Arkeoloji Müzeleri, İzmir Arkeoloji Müzesi, İzmir Tarih ve Sanat Müzesi, Aydın Arkeoloji Müzesi, Afrodisias Müzesi, Muğla Müzesi, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi, Marmaris Müzesi ve en güneydeki Fethiye Müzesi'nde Karialılarla tanıştım; çok dilli yazıtları, tanrıça kabartmaları ve diğer Karia eserleri birer tarih sayfası gibiydi.

Fotoğrafladığım Karia kentlerinin eşsiz görünümünü gölgeleyen aşırı yapılaşma bu yerleşimleri adeta kuşatmıştı; sit alanlarının bu kuşatmayla ve önü alınamayan -define bulma amaçlı- kaçak kazılarla tahrip edildiğine defalarca tanık oldum, içim sızladı! Ağacın kökünü kesmekle eş anlamlıydı yapılanlar; bu uygarlık izleri Anadolu'nun kökü değil miydi? Aynı zamanda -geçmişe dönük- belleğimizin birer parçası... Anadolu'da, toplumda son yıllarda umut verici koruma bilinci ve duyarlılığının gelişmesi için çabalar gösterildiği, kazılarla bu uygarlık izlerinin ortaya çıkarıldığını gözlemlemekteyiz; korumanın yolu, tanımak ve sahiplenmekten geçer. Bir grup amatör gezginin hayata geçirdiği Karia Yolu düzenlemesi de böylesi düşüncelerle ortaya çıktı. Yaşam kaynaklarımızın ve uygarlık izlerinin korunması için yollara düşen gezginlerin her biri korumanın parçası oldular. Yollara düşen gezginler arttıkça, içinde Dünyanın Yedi Hârikası yapılarının da yer aldığı anıtları, kentleri ve yaşam kaynağımız eşsiz doğayı korumak kolaylaşacaktır.

Erdal Yazıcı / İstanbul

Tapınak, Gerga, Çine.

Karia Kronolojisi

YAKLAŞIK TARİH	DÖNEM	BULGU / OLAY
MÖ.		
GÖ. (Günümüzden Önce) 1,2 milyon - 9. Bin yıl	Paleolitik/Mezolitik	Çınar Mağaraları'nda bulunan taş aletler.
MÖ. 6. -5. Bin yıl	Geç Neolitik / Erken Kalkolitik	Beşparmak Dağları'ndaki kaya resimleri ve Erken Kalkolitik Büyük Menderes Havzası'ndaki höyük buluntuları.
MÖ. 5. - 4. Bin yıl	Kalkolitik Dönem	Büyük Menderes Havzası'ndaki höyük yerleşimleri, Aphrodisias Pekmeztepe Höyüğü, Peynir Çiçeği Mağarası, Milas Genciktepe Höyüğü buluntuları.
MÖ. 3. Bin yıl	İlk Tunç Çağı	Büyük Menderes Havzası'ndaki höyük yerleşimleri, Aphrodisias Akropoltepe Höyüğü.
MÖ. 2. Bin yıl	Orta ve Geç Tunç Çağı	Bodrum Müsgebi ve Dirmil nekropolleri, Yatağan Taşavlu Mevkii bulguları, Beşparmak Dağları Suratkaya Hiyeroglif yazıtı.
MÖ. 7. - 6. yy	Karia'da Lydia (Lidya) Kültür etkisi	Aphrodisias Akropoltepe ve Horsunlu'daki Ali Bilgin Tepesi bulguları.
MÖ. 6. yy	Dor Birliği'nin kurulması	Halikarnassos, İasos (Kıyıkışlacık), Knidos (Datça), Kos ile Rodos Adası'nda yer alan Lindos ve Kamiros kentleri bir araya gelerek bir Dor birliği oluşturdular.
MÖ. 6. yy sonları	Pers egemenliği	Pers Komutanı Mazares ve onun ardından da Harpagos önderliğindeki ordular Karia Bölgesi'ni ele geçirdi.
MÖ. 5. yy başları	İonia İsyanı	Pers işgaline karşı ayaklanan İonia kentlerine bazı Karia kentleri de destek verdi. Ancak isyan MÖ. 494'de Pers ordusu tarafından bastırıldı.
MÖ. 5. yy'ın ilk yarısı	Karia'nın bilinen ilk yöneticisi Lygdamis ve kızı Artemisia	Artemisia, Halikarnassos ve ona bağlı olan Kos, Nisyros ve Kalydnos kentlerinin yöneticisiydi.
MÖ. 480	Pers ordusunun deniz seferine destek veren Karia donanması	Pers donanmasının başında Lygdamis kızı Artemisia vardı.
MÖ. 5. yy'ın ikinci yarısı	Artemis oğlu Pisyndalis'in ve ardından da onun oğlu II. Lygdamis'in yönetim devri	II. Lygdamis'in yönetici olduğu dönemlerdeki baskılardan dolayı Herodotos anavatanı olan Halikarnassos'u terk etmek zorunda kaldı.
MÖ. 4. yy	Karia'nın altın çağı: Hekatomnoslar Hanedanlığı	Yüzyılın başında Perslerin desteği ile bölgenin ilk satrabı olan Kindyalı Hyssaldomos ile birlikte Hekatomnoslar hanedanlığı bölge yönetimini ele geçirdiler.
MÖ. 4. yy'ın ilk yarısı	Satrap Hekatomnos devri	Hyssaldomos ölümünden sonra Karia satrabı olan oğlu Hekatomnos devrinde bölgenin başkenti Mylasa'ydı.
MÖ. 377-353	Mausollos Devri	Bölgenin siyasi ve kültürel açıdan en parlak dönemi Maosollos'un satraplık devri olmuştur.

MÖ. 4. yy'ın ortaları	Mausolleion'un inşası	Satrap Mausollos Devri'nde inşasına başlanan anıt mezarı onun ardılı olan Artemisia Devri'nde tamamlandı.
MÖ. 354 - 351	Artemisia Devri	Mausollos'un ölümünden sonra karısı ve kızkardeşi olan Artemisia Karia satrabı oldu. Artemisia, kocası ve kendisi için yapılmaya başlanan Mausolleionu tamamladı.
MÖ. 351 - 344	İdreus Devri	Satraplık koltuğunu kızkardeşi ve eşi olan Ada ile paylaştı.
MÖ. 344 - 341	Ada Devri	Saray entrikalarının yoğun olduğu bu dönem sonunda kardeşi Piksodoros Ada'yı tahtan indirip Alinda'ya sürgün etti.
MÖ. 341 - 336	Piksodoros Devri	Kızını Persli bir soylu olan Orhontapates ile evlendirip iktidarını onunla paylaştı.
MÖ. 336 - 334	II. Ada Devri	Orhontapates'in kızı olan II. Ada, Piksodoros'un ölümünün ardından Karia satraplığının başına getirildi.
MÖ. 334 - 333	Büyük İskender'in orduları Karia'da	Hellenistik Dönem'i başlatan Doğu Seferi sırasında Büyük İskender'in komutanları Ptolemaios ve Assandros, Karia kentleri üzerine sefer yaptı. Halikarnassos ele geçirildi, II. Ada tahttan indirilip sürgünde olan Hekatomnos kızı Ada, Karia'nın başına getirildi.
MÖ. 323 - 188	Ptolemaioslar hâkimiyeti	Büyük İskender'in ölümünden sonra, Karia kentlerinin hemen hepsi, merkezi Mısır'da olan Ptolemaioslar Devleti'nin toprağı oldu.
MÖ. 188 - 167	Rodos Devleti hâkimiyeti	MÖ. 188'de imzalanan Apameia Antlaşması gereği, tüm Karia topraklarını içine alan Büyük Menderes'in güneyi Rodos Devleti'nin kontrolüne verildi.
MÖ. 167	Mylasa İsyanı	Mylasa kenti önderliğinde ayaklanan Karialılar Rodos hâkimiyetini ortadan kaldırmayı başardı.
MÖ. 133	Anadolu'da Roma hâkimiyetinin başlaması	Pergamon Kralı III. Attalos'un vasiyeti ile Batı Anadolu'nun büyük bir bölümü Roma Senatosu'na bağışlandı.

MÖ. 85	Halikarnassos Roma Devleti'ne bağlı Küçük Asia Eyaleti'nin merkezlerinden biri oldu	Romalı yönetici Sulla, Pontus kralına karşı Roma'nın yanında duran Halikarnassos'u eyalet merkezlerinden biri yaptı.
MS.		
MS. 1. yy	Halikarnassos Konventusu'nun kurulması	Roma İmparatoru Augustus'un kurduğu idari merkez olan konventuslardan biri de tüm Karia şehirlerini kontrol eden Halikarnassos Konventusu'ydu.
MS. 3. yy	Frigya-Karia Eyaleti	MS. 3. yy'da Anadolu kentlerinde yapılan yeni yönetsel düzenleme ile yeni eyaletler kuruldu. Bunlardan biri olan Frigya-Karia Eyaleti bugünkü coğrafi dağılıma göre Aydın, Muğla illeri ile Denizli'nin batı kesimini içine alıyordu.
MS. 395	Anadolu'da Bizans Dönemi'nin başlaması	Roma İmparatorluğu'nun idari olarak ikiye bölünmesi sonucunda, başkenti Konstantinopolis olan Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu doğdu.
MS. 5. yy	Aphrodisias Metropolitliği'nin kurulması	Tüm Karia kentleri dini açıdan Aphrodisias Metropolitliği'ne bağlıydı.
MS. 7. yy	Anadolu'da Emevi ve Arap Akınları	
MS. 11. yy sonları	Karia şehirlerinde Türk egemenliklerinin başlaması	
1211	Antiokheia Savaşı	Doğu Roma (Bizans) Kralı Theodoros Laskaris ile Anadolu Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev arasındaki savaş Kuzey Karia'daki Antiokheia Ad Meandrum yakınlarında gerçekleşti.
1261	Menteşe Beyliği'nin kurulması	Başkenti Milas yakınlarındaki Beçin Kalesi olan beylik kısa sürede tüm çevre şehirleri ele geçirdi.
14. yy başları	Kuzey Karia şehirlerinde Aydınoğlu egemenliği	Merkezi Birgi olan Aydınoğlu Beyliği özellikle Büyük Menderes çevresindeki eski Karia şehirlerine hâkim oldu.
1390	Karia'da ilk Osmanlı Egemenliği	Yıldırım Bayezid'in seferleri sonucunda Karia Bölgesi'ndeki yerleşimler Osmanlı toprağı oldu.
1402 - 1413	Fetret Devri ve Beylikler hâkimiyeti	Ankara Savaşı'nda Timur'u destekleyen Menteşe ve Aydınoğulları beylikleri Osmanlı'da yaşanan Fetret Devri süresince kısa süre de olsa yeniden bölgeye hâkim oldular.
1413	St. Jean Şövalyeleri'nin Bodrum'a yerleşmesi	Osmanlı Sultanı Çelebi Mehmet'in izniyle Bodrum ve çevresinin hâkimiyeti Rodos Şövalyeleri'ne verildi.
15. yy	Bodrum Kalesi'nin inşası ve St. Jean Şövalyeleri'nin hâkimiyeti	St. Jean Şövalyeleri Bodrum'daki Zaphyron Burnu üstüne görkemli bir kale inşa ettiler.
1480	Birinci Rodos Seferi	Fatih Sultan Mehmet'in bu seferi başarısız olmuştur.
1522	İkinci Rodos Seferi ve bölgede kesin Osmanlı Hâkimiyeti	Kanuni Sultan Süleyman tarafından düzenlenen sefer ile hem Karia'da hem de Rodos'ta Osmanlı hâkimiyeti kesin bir şekilde kurulmuştur.

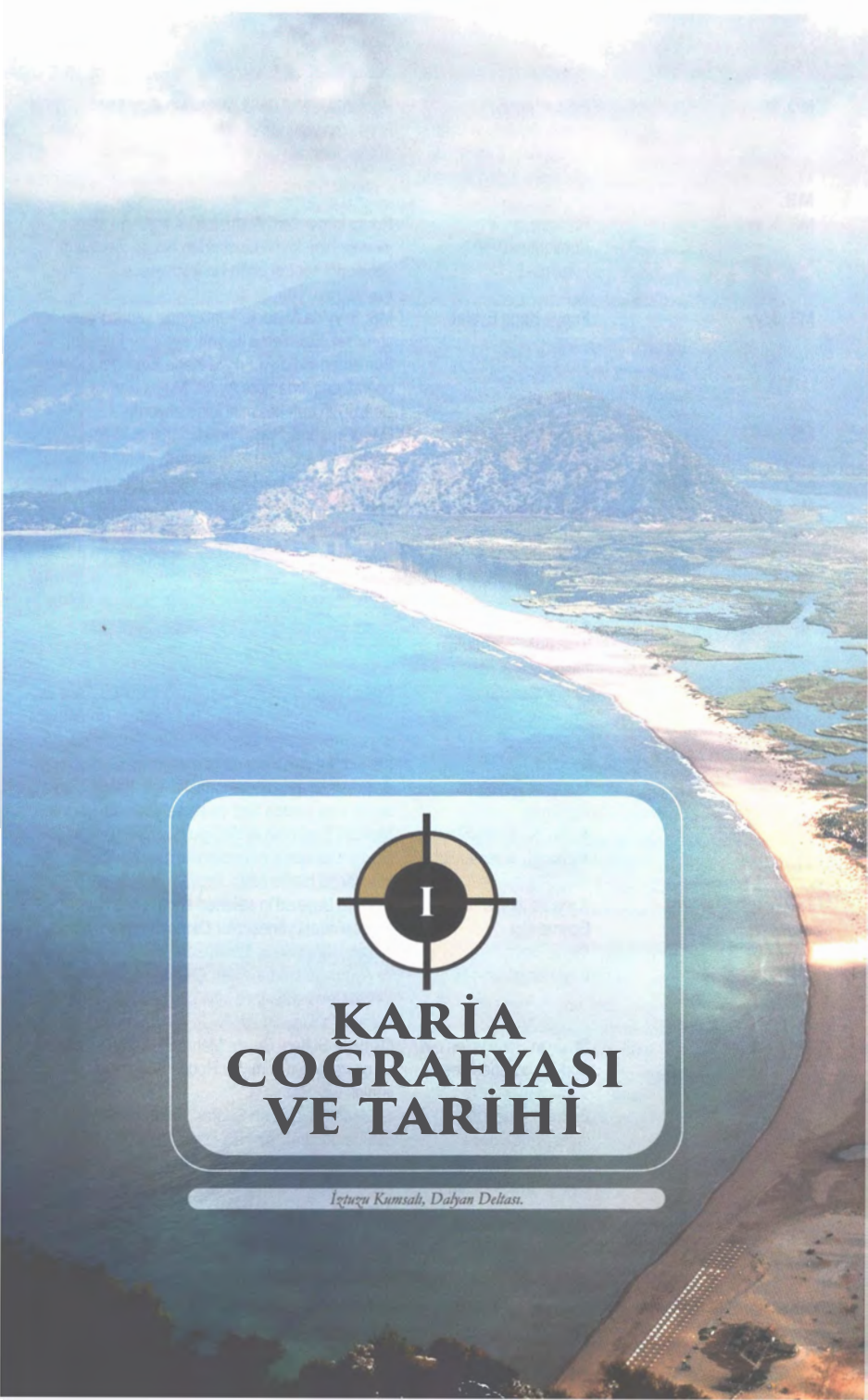

1

KARİA COĞRAFYASI VE TARİHİ

İztuzu Kumsalı, Dalyan Deltası.

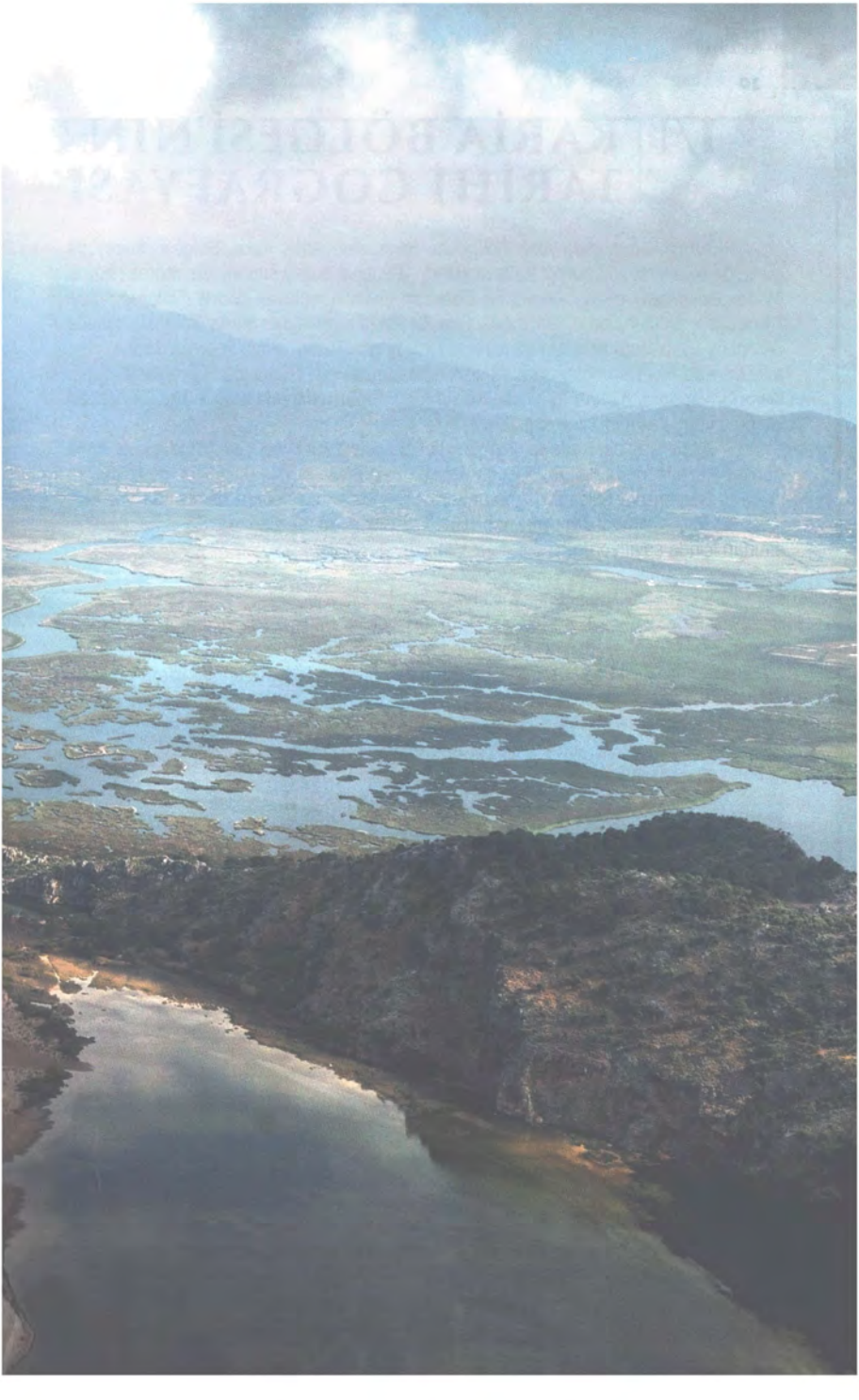

I/1 | KARİA BÖLGESİ'NİN TARİHİ COĞRAFYASI

Anadolu'nun güneybatı bölümünü içine alan Antik Karia Bölgesi, kuzey ve güneyde iki akarsuyun çizdiği hatla sınırlıydı. Bölgenin kuzey sınırını Maiandros (Büyük Menderes Irmağı), güney sınırını ise Dalaman Ovası'nı sulayan İndos (Dalaman Çayı / Kocaçay) oluşturuyordu. Batısında Ege Denizi'nin yer aldığı Karia Bölgesi, doğuda Salbakos (Babadağ) ile onun güneyinde bir yay gibi Tavas Ovası'nı (antik Tabae) çevreleyen Kadmos (Akdağlar) tarafından sınırlandırılıyordu. Günümüz coğrafyasına göre Karia'nın sınırları, Aydın İli'nin güney bölümünü, Fethiye dışında Muğla İli'ni, Denizli'nin ise güneybatı kesimini içine alır.

Antik Çağ'da Karia'ya komşu olan bölgeler, kuzeyde Lydia (Lidya) ve İonia (İonya), kuzeydoğuda Frigya, doğuda Kabalia ve güneyde Lykia (Likya) bölgeleriydi.

Bodrum ve Reşadiye / Marmaris yarımadalarının hemen karşısında yer alan Kos, Rodos, Kalimnos, Nisyroz gibi On İki Adalar'dan bazıları da Karia Bölgesi'nin sınırları içinde sayılıyordu.

Akbük, Gökova Körfezi.

Her ne kadar Karia Bölgesi'nin kuzey sınırını Büyük Menderes Irmağı'nın burgaçlar izleyerek akan hattı belirliyor olsa da ırmağın hemen karşısında yükselen Aydın Dağları (Antik Mesogis), bir set gibi yükselen topografyasıyla Karia'nın kuzeydeki asıl sınırını oluşturuyordu. Büyük Menderes Irmağı ile Aydın Dağları arasında kalan B. Menderes Ovası bazı antik kaynaklarda Lydia (Lidya) Bölgesi'nin sınırlarına dâhil edilse bile Nysa, Tralleis, Bilaoura gibi birçok kent, tarih boyunca Karia kültürünün derin izlerini taşımıştır. Bu nedenle birçok kaynakta adları birer Karia kenti olarak geçer.

Karia'yı Lydia'dan ayıran 1819 m yüksekliğindeki Aydın Dağları Dinar yakınlarından başlayarak Ege Denizi'ne kadar yaklaşık 300 km'lik bir uzunluğa sahiptir. Dağın büyük bir kütle halinde denize dik uzanması kıyı kesimlerde yer alan yumuşak iklim kuşağının Kuzey Karia'nın iç bölgelerine kadar sokulabilmesine olanak sağlar. Bu özelliği sayesinde Aydın Dağları'nın Büyük Menderes Ovası'na bakan etekleri tarih boyunca Ege kıyılarını İç Anadolu'ya bağlayan doğal bir geçit olmuştur. Dağ üzerinde yer alan vadiler ise Karia Bölgesi'nden kuzeydeki Lydia ve İonia bölgelerine geçişlere olanak sağlıyordu.

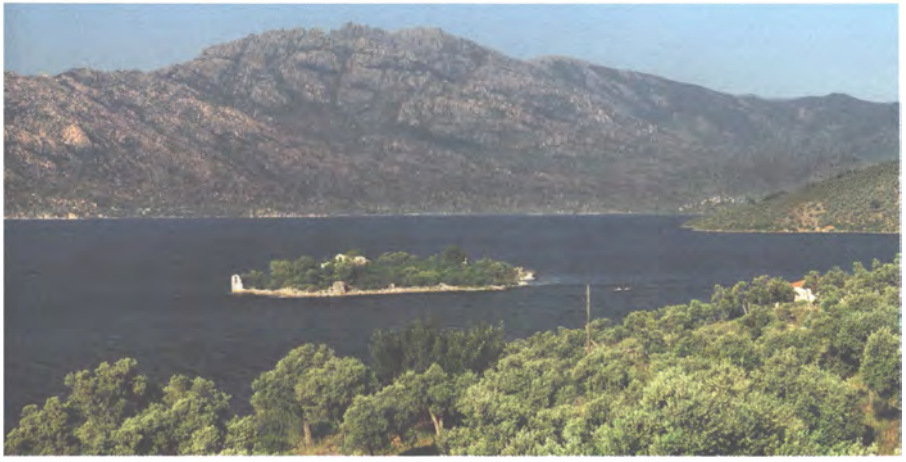

Bafa Gölü.

Aydın Dağları jeomorfolojik olarak litosollü (taşlı topraklı) bir yapıya sahiptir. Bu nedenle bitki örtüsünün zayıf olduğu eğimli yamaçlar sürekli aşınarak Aydın Dağları'nın birçok noktasında ufalanan topraksı yükseltiler meydana getirmiştir.

Aydın Dağları'nın karşısında üç sıradağ yer alır; kuzey cepheleri Büyük Menderes Ovası'na doğru dik bir şekilde uzanan en batıdaki Beşparmak Dağları (1400 m), ortadaki Madranbaba Dağı (1792 m), en doğudaki ise Karıncalı Dağı'dır (1705 m). Doğuda, Karıncalı Dağı ile karşısındaki Aydın Dağları'nın arasında, anıtsal görünümle yükselen Babadağ (Antik Salbakos), 2380 m yüksekliğe varan zirvesiyle Antik Karia Bölgesi'ni Frigya Bölgesi'nden ayıran ana coğrafi unsurdu.

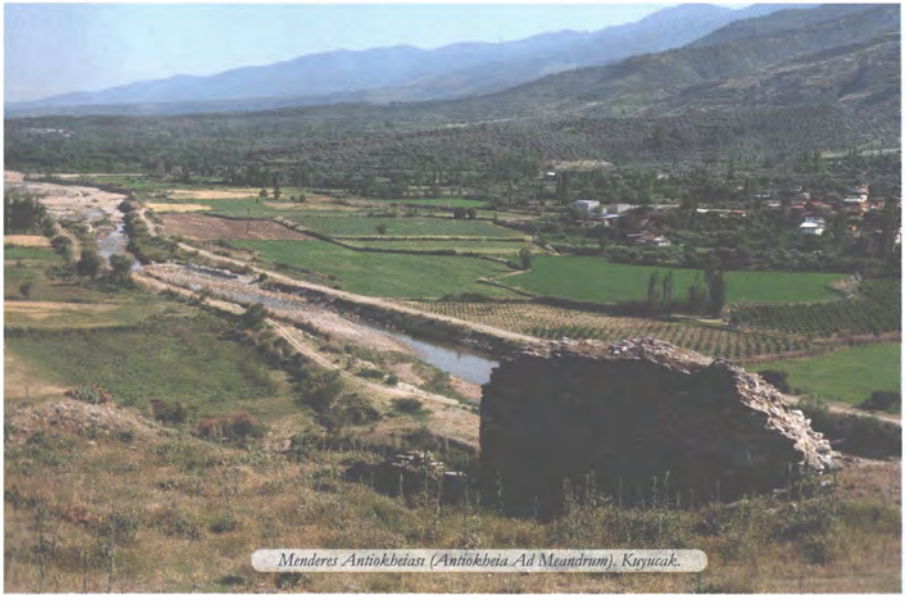

Menderes Antiokheiası (Antiokheia Ad Meandrum), Kuyucak.

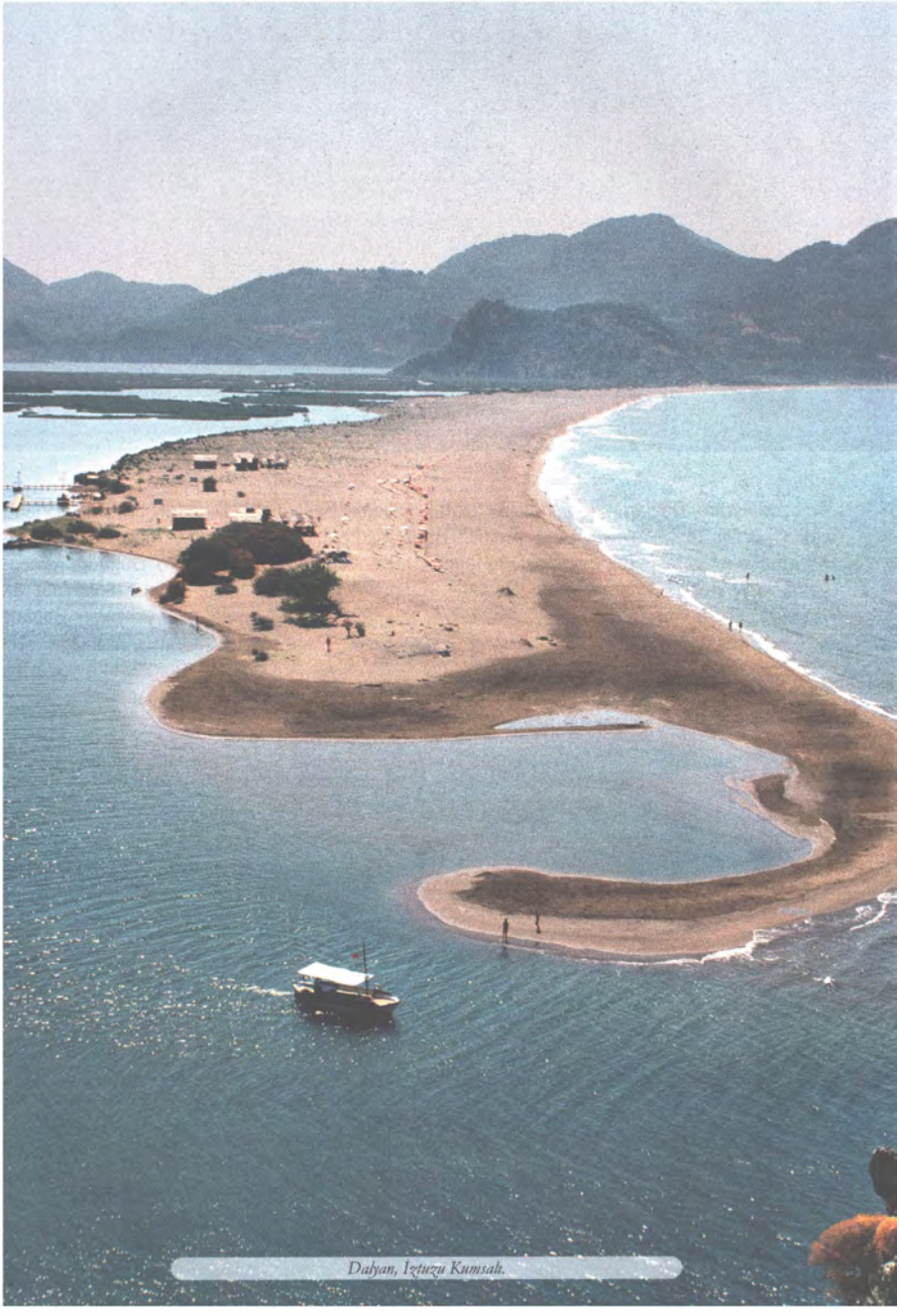

Dalyan, İztuzu Kumsalı.

Eren Dağı'ndan Bozburun Yarımadası.

Madranbaba Dağı ile Beş Parmak Dağları arasındaki doğal geçitler Büyük Menderes Ovası'ndan batıya açılan birer kapı olmuştur. Bu iki dağ, Muğla yönünden gelip kuzeye doğru büyük iki kütle halinde devam eden Menteşe Dağları'nın uzantılarıdır.

Karia'nın orta bölümünde, kuzey-güney yönünde devam eden Menteşe Dağları birbirine ve denize paralel uzanan iki kütleden oluşur. Bunlar, konumlarına göre Doğu Menteşe ve Batı Menteşe dağları diye adlandırılırlar. Bu dağlar antik bölgeyi adeta ikiye ayırıyordu. Yüksek platolara sahip olan Menteşe Dağları, yer yer doğu - batı yönlü vadiler ve ovalarla bölünür. Bu düzlükler üzerindeki geçitler Bodrum Yarımadası'ndan Anadolu'nun iç kesimlerine uzanan birçok tarihi yolun güzergâhı olmuştur. Bugün Muğla il merkezi ile Kale İlçesi arasında uzanan yol hattı ile Bodrum-Milas yönünden gelip Yatağan üzerinden devam eden karayolu, Menteşe Dağları'nı aşan bu doğal hatları takip eder.

Hydas. Turgut Köyü.

İasos (Kıyıkışlacık).

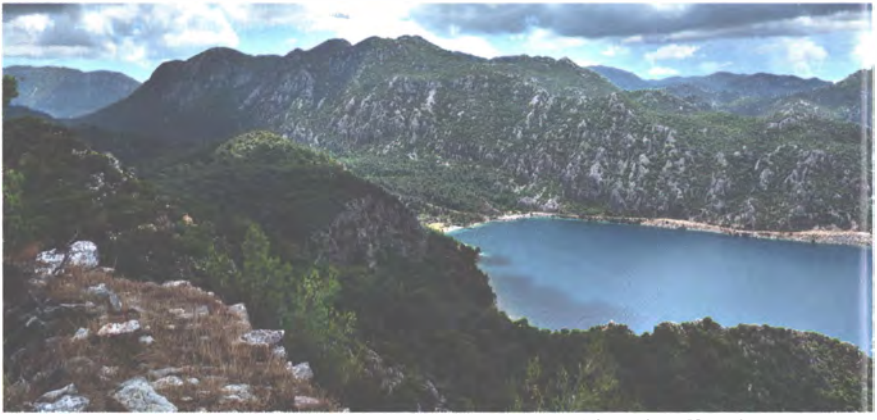

Hydas. Bozburun Yarımadası.

Orhaniye, Bozburun Yarımadası.

Kumlubük, Amos. Bozburun Yarımadası.

Kaunos. Dalyan.

Batı Menteşe Dağları'nın kuzeybatı ucuna yakın bölgede yer alan Beşparmak Dağları, batı karşısında ona paralel uzanan Sondra Dağı ile bir boğaz oluşturur. Bu boğaz Karia Bölgesi'nden İonia bölgesine geçişe olanak veriyordu. Güneyden kuzeye doğru açılan boğazın uç kısmındaki Bafa (Antik Latmos) Gölü, her iki bölge arasında doğal bir sınırdı.

Güneyde Dalaman Ovası, ortada Milas Ovası ve kuzeyde ise Büyük Menderes Ovası Karia Bölgesi'nin en önemli düzlükleridir. Bu alanlar Antik Çağ'dan bugüne bölgenin ana yerleşim ve tarım alanlarını oluşturmuştur.

Dalaman Ovası'nı besleyen Antik İndos (Kocaçay), Milas Ovası'nı besleyen Antik Kybersos (Sarıçay) ve Büyük Menderes Ovası'nı besleyen Antik Maiandros (Büyük Menderes) ırmakları bölgenin en önemli su kaynaklarıdır. Bunlardan Büyük Menderes Irmağı 584 km uzunluğuyla Ege Bölgesi'nin en uzun akarsuyudur. Büyük Menderes Irmağı doğuda Sandıklı ve Dinar arasındaki platolardan doğarak Bafa Gölü'nün yakınlarında yer alan Antik Miletos'un yaklaşık 30 km ilerisinde Ege Denizi'ne dökülür. Bu güzergâhı ile ırmak 25 bin metrekarelik bir havzayı beslemektedir.

Karia'nın Ege Denizi'ne açılan kıyıları genellikle denize dik uzanan karasal yapıların oluşturduğu girinti ve çıkıntılardan oluşur.

Altınsivri si Tepesi'nin güneyi. Marmaris.

Bu coğrafi yapı Karia kıyılarında, Antik Çağ'da denizcilik açısından çok önemli işlevlere sahip birçok körfez, koy ve yarımadanın oluşmasına neden oldu. Güneyde, deniz içine ince bir sırt gibi uzanan Bodrum ve Marmaris yarımadaları ile Gökova (Antik Kerameikos) ve Güllük (Antik Mandalian) körfezleri bunun en güzel örnekleridir. Bu girintiler sayesinde oluşan sakin deniz atmosferi, Ege adaları ve kıtalar arasında süren yoğun deniz trafiğinde Karia kıyılarını doğal bir sığınak yapmıştır.

Karia'yı da kapsayan Kıyı Ege Bölümü'nün birçok yerinde dağların ilk 600 metrelik yükseltisinde sık görülen bitki örtüsü makidir. Maki bitkileri arasında yer alan

Monolithos Kalesi. Rodos Adası.

kocayemiş (Arbutus Unedo), mersin ağacı (Myrtus), defne (laurus nobilis), yabani zeytin/delice (olea), funda (erica arborea), pırnal meşesi (quecus ileks) gibi bitkilere bölgenin dağlık alanlarında rastlanır. Dağlık kütleler üzerinde yer alan ormanlar bölgede genellikle 600 ile 2200 m arasındaki yüksekliklerde karşımıza çıkar. Alt basamaklarda genellikle meşe çeşitlerinin yoğun olduğu ormanların daha üst kotlarında ise önce kızılçam (pinus brutia) ardından ise karaçam (pinus nigra) örnekleri görülür. Ormanlık alanların alt seviyelerinde, ortalama 500 ile 1500 m arasında ayrıca kestane (Castanea sativa), çınar (platanus),

Yazıkent Asar Kalesi. Bozdoğan.

fıstık çamı (Pinus pinea), ıhlamur ağacı (Tilia) da yer yer görülebilir. Bölgenin orta bölümünü oluşturan Bodrum Yarımadası'ndaki bitki örtüsü dikkat çekicidir. Bodrum'dan Milas'a giden karayolu, bu alandaki bitki örtüsünü adeta ikiye ayırır. Belirgin bir şekilde ayırt edilebilen bu farklılık yolun batısında çalılık, fundalık ve dikenli otlar olarak karşımıza çıkarken karayolunun doğusunda iğne yapraklı kızılçam, meşe, palamut, yabani çilek, mersin ve sandal ağaçları yoğunluk kazanır.

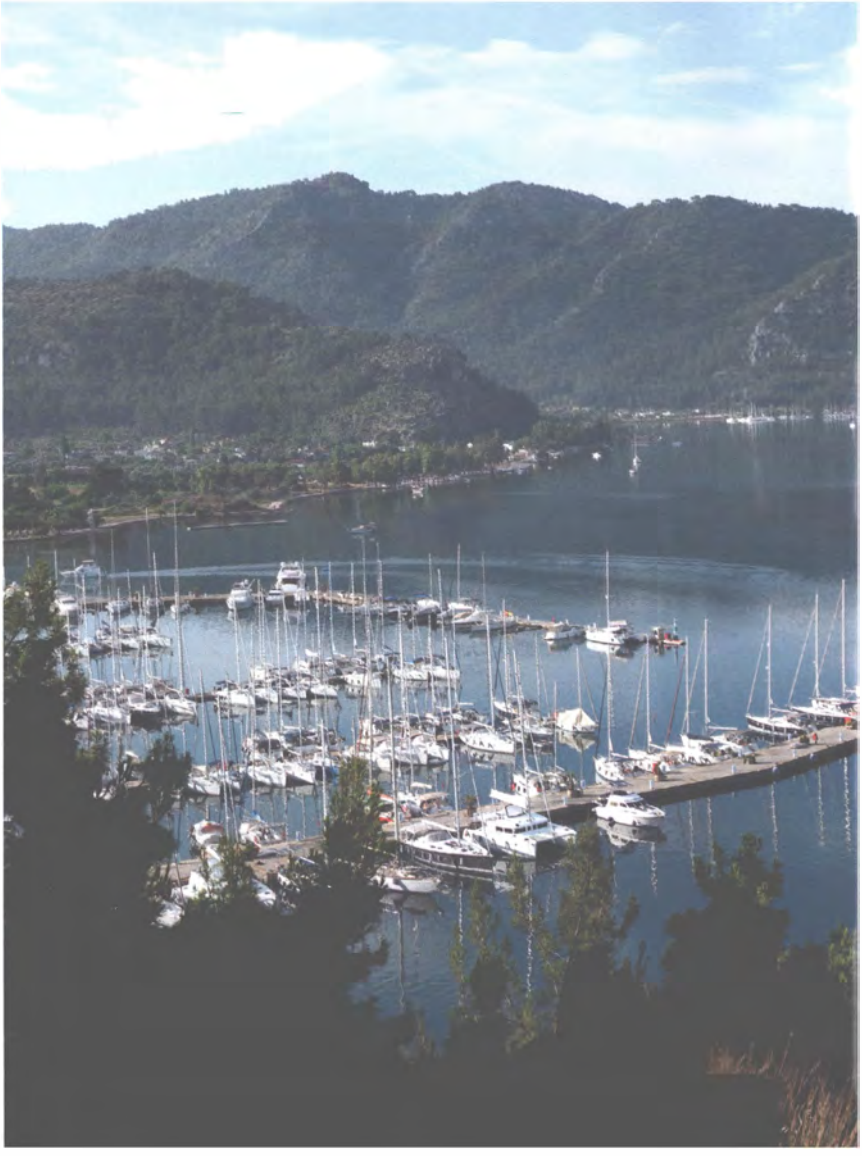

Karia Bölgesi'nin kıyıya yakın bölgeleri Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Bu etkl, dağların denize dik uzandığı Büyük Menderes Havzası'nda iç bölgelere kadar etki eder. Ancak güneye doğru inildiğinde Menteşe Dağları'nın yarattığı yüksek plato, ılıman hava koşullarının iç Karia topraklarına doğru ilerlemesinin önüne geçer. Bu nedenle Menteşe Dağları'nın doğusuna gidildikçe karasal iklim özellikleri de kendisini hissettirmeye başlar.

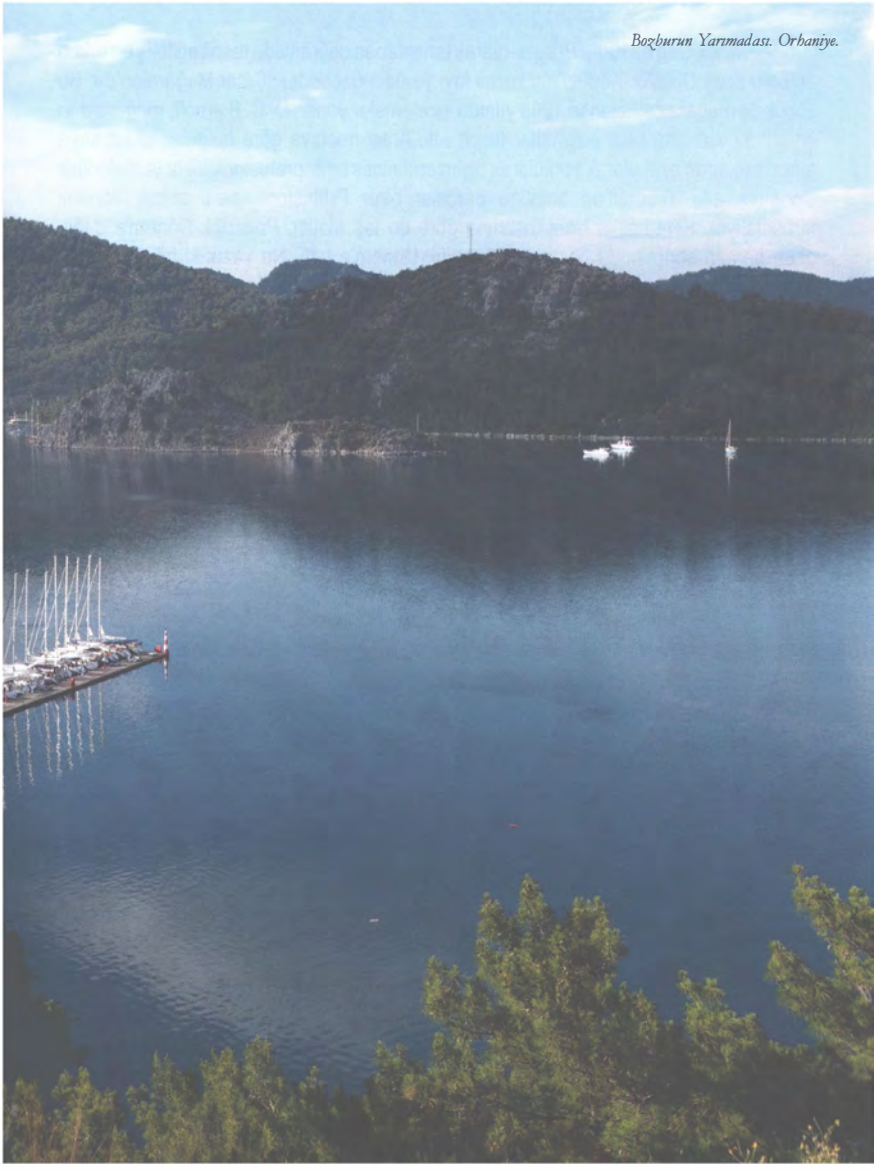

Bozburun Yarımadası. Orhaniye.

I/2 KARİA BÖLGESİ'NDE TARİHSEL SÜREÇ

Karia'nın Prehistorik Kültürleri

Antik Çağ'da Karia Bölgesi olarak tanımlanan coğrafyada tespit edilmiş en erken buluntu alanı Gökova Körfezi'nin kuzey kıyı yamacı üzerindeki Çınar Mağaraları'dır. Bu küçük üç mağara çevresinde 1963 yılında incelemeler yapan D. C. Biernoff, mağaraların önündeki yamaçta bazı buluntular tespit etti. Araştırmacıya göre bulgular, chert veya amorf silikadan özel olarak yontularak biçimlendirilmiş birer prehistorik aletti ve Paleolitik Dönem'e aitti. Biernoff'un bulduğu parçalar birer Prehistorik aletti ancak dönemi tartışmalıydı. Kimi başka bilim insanına göre bu taş aletler, Paleolitik Dönem'e değil, onun hemen sonrasında başlayan Mezolitik Dönem'e aitti. Ne yazık ki bilim dünyası sonraki yıllarda bu mağaralarda ve sözü edilen bulgular üzerinde detaylı çalışmalar yapamadı. Bu nedenle sözü edilen tekil bulguların Paleolitik Dönem'e ya da Mezolitik Dönem'e mi tarihlendirilmesi gerektiği konusunda kesin bilgilere ulaşılamadı.

Kerdemlik kaya resimleri. Latmos Dağları. Milas.

Bodrum Yarımadası'nın hemen kuzeyindeki Beşparmak Dağları'nda keşfedilen kaya resimleri, bölgenin tarihöncesi kültürleri hakkında son derece önemli bilgileri bilim dünyasına sundu. Antik Çağ'da adına Latmos denilen ve Milas ile Didim ilçeleri arasında uzanan Beşparmak Dağları'nın yüksek kesimlerindeki birçok kaya sığınağına işlenmiş kaya resimleri, bilim insanlarınca MÖ. 6.-5. binyıllara tarihlenir. Bu tarih, Batı Anadolu kronolojisine göre Geç Neolitik'ten Erken Kalkolitik Dönem'e geçiş evresine denk gelir.

Karadere kaya resimleri. Latmos Dağları. Milas.

Beşparmak Dağı'ndaki kaya resimlerini yapan Neolitik Çağ insanlarının nerede yaşadıklarını henüz bilmiyoruz. Ancak bu kaya resimlerini yapan grupların bölgede yaşadığı ve belirli dönemlerde bu alanları törensel etkinlikler için kullandıkları düşünülmektedir.

Neolitik Çağ'da tarımsal üretime dayalı yerleşik köy topluluklarının oluşmasıyla birlikte tüm bölgede arkeolojik veriler hızla arttı. Bu artış, özellikle su kaynaklarının yarattığı verimli ovalar üzerinde yoğunlaşan yerleşimler şeklinde kendini gösterir. Köy yerleşiminden şehir devletlerine geçiş aşamasının izlendiği Kalkolitik Çağ'da da (Bakır Çağı) hem yerleşimlerin hem de buna bağlı olarak bölge nüfusunun arttığı tespit edilmiştir.

Bölgenin kuzey sınırını oluşturan Büyük Menderes Vadisi boyunca tespit edilen birçok höyükte ilk yerleşim katmanı MÖ. 6. - 5. binyıla tarihlenir. Bu da, tarih boyunca Ege sularını Orta Anadolu havzasına bağlayan Büyük Menderes Havzası'ndaki jeopolitik yol hattının Neolitik Çağ'dan itibaren kullanılmaya başlandığını gösterir.

Peynirçiçeği Mağarası. Gündoğan Köyü, Bodrum.

Aşağı ve Orta Büyük Menderes Ovası'nda yer alan Killiktepe, Tavşan Adası, Köprüova, Hamidiye, Kavaklıkahve, Medet, Solmaz, Alamut, Bahçetepe, Çukurtepe, Dakyar Değirmeni, Dedekuyusu, Tepecik höyükleri ile Antik Çağ'da da önemli birer kent olan Kolossae ile Aphrodisias'taki höyükler Neolitik ve Kalkolitik dönem buluntuları veren önemli yerleşimler arasında sayılabilir. Büyük Menderes Havzası'nda tespit edilmiş olan prehistorik yerleşimler arasında sadece Aphrodisias'taki Pekmeztepe Höyüğü ile Çine Çayı'nın var ettiği verimli ovada kurulu olan Tepecik Höyük'te sistematik bilimsel kazılar yapılmıştır. Bodrum'a bağlı Gündoğan Köyü sınırları içinde yer alan **Peynirçiçeği Mağarası** da Kalkolitik Dönem'in geçici barınak yerleşimlerinden biri olarak önemli bir kültürel veri alanıdır. Mağara, Gündoğan karayolu kavşağının yaklaşık 100 m güneyindeki kayalık alanda yer alır. 1992 yılında Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi uzmanları tarafından keşfedilen mağarada, 1993-1994 yılında kısa süreli sondaj çalışmaları yapıldı. 2,5 m yüksekliğindeki geniş bir girişe sahip olan mağaranın, yaklaşık 15 x 13 m boyutundaki ilk galerisi kültür katmanlarını barındırır. Orta Karia Bölgesi'nde tespit edilen bir başka Kalkolitik Dönem yerleşimi de **Genciktepe Höyüğü**'dür. Verimli Milas Ovası üzerinde yer alan Genciktepe Höyüğü, Milas'a bağlı Menteş Köyü sınırları içinde yer alır. Milas'tan Yatağan'a giden karayolunun batısındaki höyükte arkeolojik çalışmalar 1938 yılında, İsveçAraştırma Enstitüsü adına A.W. Person tarafından yapıldı. Person'un bu kısa süreli arkeolojik kazılarında, Geç Kalkolitik Çağ'a yani MÖ. 5. bin yıla tarihlenen bulgular ele geçirildi. Bilimsel incelemeler, Karia'nın kıyı şeridindeki birçok prehistorik yerleşimin, Kalkolitik Çağ'da başlayan deniz seviyesindeki yükseliş nedeniyle sular altında kalarak yok olduğu anlaşılmaktadır. Bölgenin Neolitik ve Kalkolitik

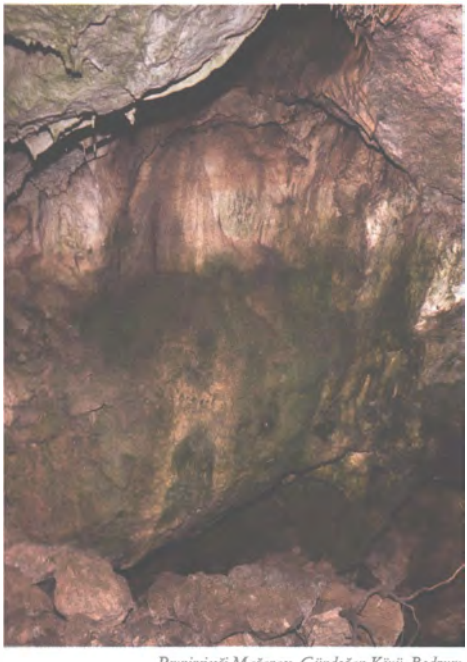

Peynirçiçeği Mağarası. Gündoğan Köyü, Bodrum.

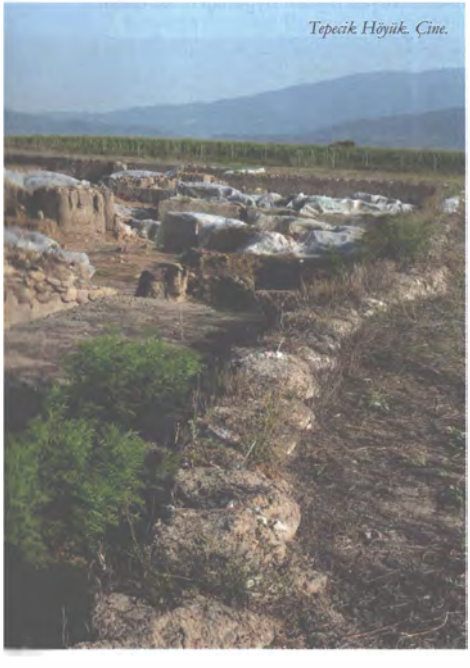

Tepecik Höyük. Çine.

Dönem kültürlerinin, Göller Yöresi'ndeki ve Ege Adaları'ndaki çağdaş kültürlerle önemli derecede paralellik gösterdiği tespit edildi. Burdur sınırları içindeki, Anadolu'nun bilinen en köklü Neolitik ve Kalkolitik Dönem yerleşimlerinden biri sayılan Hacılar Höyük'ün Kalkolitik dönem katmanlarında bulunan boyalı seramik türünün Büyük Menderes Havzası yerleşimlerinde de sıklıkla karşılaşılmış olması kültürel ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir.

Surlarla tahkim edilmiş şehirleri, gelişmiş toplumsal sınıfları ve deniz aşırı ticari faaliyetleri ile kent devletlerinin doğduğu İlk Tunç Çağı'nda Karia Bölgesi güçlü bir yerleşim geleneğine sahiptir. Kuzeyde Büyük Menderes'in, güneyde ise Sarıçay Irmağı'nın suladığı verimli ovalarda hızla artan yeni yerleşimler, Anadolu'da Troia, Beycesultan, Tarsus, Karataş; Ege'de ise Tigani, Thermi, Kalymnos, Thera, Melos gibi güçlü kültürlerle yakın bir ilişki içinde olmuştur. Özellikle İlk Tunç Çağı II'de (yaklaşık MÖ. 2700-2400) hızlı bir ivme ile çoğalan yerleşimler sonucunda Karia Bölgesi'nde bu döneme dair buluntu veren 200'ün üstünde höyük yerleşimi olduğu saptanmıştır. Karia'nın kuzeydoğu sınırına yakın bir yerde bulunan, Antik Çağ'ın güçlü kenti Aphrodisias'taki Akropoltepe Höyüğü'nün ilk tabakası İlk Tunç Çağı'na tarihlenir. Öte yandan Çine Tepecik Höyük'te de surlarla çevrili güçlü bir Erken Tunç Çağı yerleşimi olduğu görülür. Aşağı Büyük Menderes Havzası'nda ayrıca Derinkuyu, Kömür Adası, Saplı Ada, Orta Büyük Menderes Havzası'ndaki Ataeymir, Baltaköy, Karahisar, Kızılhisar gibi höyüklerin bu dönemde yerleşime açılmış olduğu tespit edilmiştir. İlk Tunç Çağı II döneminde Büyük Menderes Havzası yerleşimlerinde, kuzeybatı Anadolu kültürlerinde daha önce yani İlk Tunç Çağı'nın ilk evresinde (İTÇ-I) kullanılan bazı kap formlarının görülmesi MÖ. 2700'lerden itibaren kuzeyden bölgeye kültürel göçler olduğunu düşündürmektedir. Karia yerleşimlerinde, bu dönem tabakalarında görülen belirgin yangın ve yıkım izleri kuzeyden gelen göçleri işaret ediyor olmalıdır.

Orta ve Geç Tunç Çağı'nda Karia; MÖ. 2. Bin Yıl

MÖ. 2. binyıllara geçildiğinde Anadolu ve yakın çevresinde çok önemli siyasi ve kültürel değişimler yaşandı. Bu bin yılın ilk yarısında, Ege'de Girit Adası'nda kurulan güçlü bir uygarlık etkisini Anadolu topraklarında da hissettirdi; bu Minos Uygarlığı'ydı.

Güçlü Minos Krallığı'nın yarattığı yüksek kültürün izlerine Karia Bölgesi'nin çevresindeki bazı yerleşim tabakalarında rastlanmış olması dikkat çekicidir. Bu yerleşimlerden birisi kuzeydeki İonia kenti olan Miletos, diğeri ise Denizli Çivril'deki Beycesultan Höyük'tür. Karia'nın yakın çevresindeki bu izler Minos kültürünün Karia yerleşimlerinde de etkili olduğunu akla getirir. Nitekim İngiliz bilim insanı D. French'in yaptığı yüzey araştırmaları, Nazilli çevresindeki bazı höyüklerde Minos etkili seramikler olduğunu göstermiştir. Kuşkusuz bu etkinin kanıtları, Karia Bölgesi sınırları içinde yapılacak prehistorik kazı ve araştırmaların çoğalmasıyla artacaktır.

MÖ. 1600'lü yıllarda Kuzeybatı Anadolu'dan Levant bölgesine kadar geniş bir sahada art arda güçlü depremler olduğunu kanıtlayan arkeolojik verilere sahibiz. Ege Denizi'ndeki Thera Adası'nda yaşanan büyük volkan püskürmesi de tam bu dönemde meydana geldi. Depremlerle birlikte gelen bu büyük patlamanın izlerine binlerce kilometre ötedeki yerleşimlerde bile rastlandı. Depremler, volkanik patlama ve oluşan dev deniz dalgaları ile Minos'un, hiç batmayacak sanılan yüksek uygarlığı bir anda tarihin derin sularına gömüldü.

Yıkılan Minos Uygarlığı'nın kültürel mirasını -merkezi Kıta Yunanistan'daki Mykenai kenti olan- Akhalar sürdürdü. Deniz ticaretine hâkim bir uygarlık kuran Akhalar, MÖ. 2. bin yılın ikinci yarısında kent devletlerinden oluşan Myken Uygarlığı'nı kurdular.

Hititlerin başkenti Hattuşa. Boğazkale.

Hattuşa'nın Açık Hava Tapınağı Yazılıkaya. Boğazkale.

Aynı dönemde ise Anadolu'da yepyeni bir siyasi atmosfer oluştu. MÖ. 1650'de Orta Anadolu'da ortaya çıkan Hititler çok kısa bir zamanda büyüdü ve Anadolu'nun büyük bir bölümünü siyasal olarak etkisi altına aldı. MÖ. 1600'lerden sonra yani Son Tunç Çağı'na geçildiğinde ise Hitit İmparatorluğu Anadolu'nun en önemli siyasi güçlerinden biriydi.

Arkeolojik keşiflere dayalı kültürel veriler bu binyılda tüm Batı ve Güney Anadolu'da kendi dillerini ifade etmek için kayalar üzerinde hiyeroglif yazılar yazan, kendi dilleri olan homojen bir halkın varlığından söz eder; MÖ. 2. binde Karia'da da

yaşadığı bilinen bu halk Luwilerdi. Hititlerle çağdaş olarak, Luwilerin yaşadığı Batı Anadolu'da da çeşitli beylikler ve krallıklar kuruldu. Bu bölgesel siyasi güçlerden ikisi, Arzawa ve Ahhiyawa ülkeleri Antik Çağ'ın Karia Bölgesi'nin coğrafi sınırları içinde kalıyordu. Hitit çivi yazılı kaynaklarında adına rastlanan bu siyasi yapılardan Ahhiyawa'nın Antik Çağ'ın Grekçe metinlerinde sözü edilen Akhalar olduğu ve Myken Uygarlığı'nı simgelediği kabul edilir.

Akhalar'ın kurduğu Myken Uygarlığı, Geç Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz'in en önemli deniz gücüydü. Merkezi her ne kadar Kıta Yunanistanı ve Adalar olsa da Myken Uygarlığı'nın siyasi, sosyal ve kültürel etkileri çok uzaklarda, Doğu Akdeniz'in neredeyse tüm kıyı coğrafyasında kendini hissettirmeyi başardı. Batı Anadolu sahillerinde koloni kentler kurdular. Karia'nın belirli yerlerinde bunu kanıtlayacak birçok buluntu merkezi tespit edildi.

Hem, MÖ. 14.-13. yy'a ait Hitit kral yıllıklarındaki anlatımlar hem de Karia Bölgesi sınırları içinde ele geçen Myken kültür unsurları, MÖ. 2. binyılda özellikle Bodrum Yarımadası gibi kıyı Karia bölümlerinin Ahhiyawa Ülkesi sınırları içinde kaldığını ortaya koyuyor. Son yıllarda, Bodrum Kalesi'nin kurulu olduğu Zaphyron Yarımadası üzerinde yürütülen arkeolojik kazılarda ele geçen boyalı Myken seramikleri de teoriyi iyice güçlendiren yeni bulgular olarak kayıtlardaki yerini aldı.

Bodrum ilçe merkezinin kuzeydoğusundaki Çömlekçi Köyü'nde ve güneybatısındaki Müsgebi'de (Ortakent) 1960'lı yıllarda, Y. Boysal tarafından yürütülen bilimsel kazılarda ortaya çıkarılan dikdörtgen ve oval planlı, kubbeli mezarlar bilim dünyasında çok önemli keşifler olarak çığır açtı. Aynı bölgede yakın zamanda Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi uzmanlarınca yürütülen nekropol kazılarında da benzer mezarlar tespit edildi. Dromoslu anıt mezarı geleneğine sahip olan bu mezar tiplerinin ve buluntularının en yakın benzerleri, suyun karşı kıyısındaki Myken şehirlerinden biliniyordu.

Bodrum'a bağlı Gökçebel (Dirmil) Köyü'ndeki Hellenistik Kale'nin eteklerinde ortaya çıkarılan ve buluntuları itibariyle Myken kültürüyle ilişkilendirilen mezarlar da oldukça ilgi uyandırıcı verilere sahiptir. Özellikle bu mezarlardan birinde tespit edilen yaşlı bir erkek ve onun ayakları dibine hoker (ana karnındaki cenin) pozisyonunda gömülü olarak bulunan genç bir kadın mezarı oldukça ilgi uyandırdı. Bilim dünyası bu iki gömüyü, *"bölgeye hâkim bey ile onun için kurban edilmiş kadın"* diye yorumladı.

Arkeolojik araştırmalar, Myken kültür etkisinin Karia Bölgesi'nde kıyı şeridi ile sınırlı kalmayıp iç bölgelere kadar yayıldığını ortaya koydu. Bunun bölgedeki en önemli kanıtlarından biri Yatağan İlçe merkezi yakınlarında yer alan Taşavlu Mevkii'nde ele geçen seramikler ve Milas Ovası'nın çeşitli noktalarında ele geçen Geç Tunç Çağı kalıntılarıdır.

Hitit metinlerinde MÖ. 1500'lerden itibaren sıklıkla rastlanan Arzawa Ülkesi ise, merkezi Batı Anadolu'da olan büyük bir siyasi güçtü. Antik Karia Bölgesi'nin büyük bir bölümü de bu krallığın sınırları içindeydi.

Arzawa, aslında bir federatif yapıydı. Bu yapı içinde Haballa, Mira ve Seha Nehri Ülkesi diye anılan beylikler vardı. Hitit kaynakları Arzawa federasyonu başkentinin Apasa adlı şehir olduğundan söz ediyordu. Başkent Apasa, Antik Çağ'ın Ephesos (Efes) kentinden başkası değildi.

Hem yazılı kaynaklar hem de arkeolojik izler, Arzawa konfederasyonunun doğu yöndeki sınırlarını Hititlerin Aşağı Ülkesi'ne yani bugünkü Niğde-Aksaray civarına kadar getirdiğini kanıtlar. Tarihi kayıtlara *"Arzawa Mektupları"* adıyla geçen ve dönemin en güçlü siyasi otoritelerinden biri sayılan Mısır Kralı III. Amenophis ile Arzawa kralı Tarhuntaradu'nun mektuplaşmalarını içeren çivi yazılı tabletler bu Batı Anadolu konfederasyonunun ulaştığı gücü anlatması bakımından önemlidir.

Arzawa Krallığı'nın hızla yükselerek Hititlerle komşu olması, Anadolu'nun en güçlü otoritesini, Hititleri tehdit etmişti. Hitit, batı

Anadolu'da kesin bir hâkimiyet kurmakta kararlıydılar. Bu nedenle Hitit Kralı II. Murşili (MÖ. 1318-1390), iktidarının henüz ilk yıllarında büyük bir ordu ile Batı Anadolu'ya sefere çıktı. II. Murşili'nin ordusu önce, Ahhiyawa Ülkesi'nin önemli bir merkezine, Milawanda kentine (Antik Miletos) saldırdı. II. Murşili'nin Batı Anadolu'yu ateş çemberi içine alan ordularının hedefindeki bir başka merkez ise Arzawa konfederasyonun başkenti Apasa kentiydi. Çok zaman geçmeden Hitit orduları, tüm güçleriyle Apasa'ya saldırdılar. Tarihler MÖ. 1300'lü yılların sonuna geldiğinde II. Murşili'nin kanlı seferi sona ermiş ve Hitit ordusu kesin bir zafere imza atmıştı. Bu sefer sonucunda bir dönemin güçlü Batı Anadolu konfederasyonu olan Arzawa Ülkesi, Hitit İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girdi ve dağıldı.

Dağıtılan Arzawa Konfederasyonu'nun topraklarında, kendi içlerinde bağımsız ama dış işlerinde Hititlerin kontrolünde olan küçük beylikler kuruldu. Bunlar Mira (Mira Kuwaliya) Krallığı, Seha Nehri Ülkesi, Haballa Krallığı'ydı.

Mira (Mira Kuwaliya) Ülkesi'nin önemli bir bölümü Büyük Menderes Havzası topraklarını kapsıyordu. Bu bilgi son yıllarda ortaya konulan yeni bilimsel keşifler sayesinde oldukça güçlendi. Büyük Menderes Havzası'nın aşağı bölümünde, Beşparmak Dağları'ndaki Suratkaya hiyeroglif yazıtı ile İzmir Kemalpaşa sınırları içinde yer alan Karabel Geçidi'nde uzun zamandır bilinen bir başka kabartma Mira Ülkesi'nin sınırlarını tanımlıyordu. Güneyde Beşparmak Dağları, kuzeyde ise Karabel Geçidi ile sınırlanan Mira Prensliği'nin Merkezi'nin Büyük ve Küçük Menderes Ovaları'nı kapsadığı ortaya çıkar. Beşparmak Dağları'nda belirlenen Suratkaya hiyeroglif yazıtı, Karia'nın güneyindeki Ahhiyawa ile kuzeydeki Mira Krallığı'nın sınır işaretiydi aslında.

1- Karabel Anıtı (2019 yılında kısmen tahrip edildi). Kemalpaşa. 2, 3- Suratkaya Hiyeroglif Yazıtı. Milas.

Karia'nın kuzey - kuzeydoğu sınırına yakın bir alanda duran Aphrodisias kentinin Orta ve Geç Tunç Çağları'nda Mezopotamya kültürleriyle güçlü bir ilişki içinde olduğunu gösteren izler vardır. Bu da deniz aşırı ticaretin bölge kültürü üzerinde önemli bir katkı sağladığını ortaya koyar. Ancak bölge kültürünün bu dönemde hem Orta Anadolu hem de Kıta Yunanistanı ve Adalar'daki kültürlerle sıkı bir benzerliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mykenai, Tiryns, Lindos, Phaistos gibi Ege'nin önemli MÖ. 2. bin yerleşimlerinde Hitit etkili mühür, figürin gibi buluntuların çıkmış olması, İç Anadolu ve Ege kültürleri arasındaki bağlantının sağlanmasında Karia'daki yerleşim ve yolların önemli bir aracı olduğunu gösterir.

Demir Çağı'na Geçiş; Anadolu'da Yeni Halklar, Yeni Kültürler

MÖ. 1100'lerden itibaren tüm Doğu Akdeniz coğrafyası büyük göç hareketleriyle çalkalandı. Tarih, bu büyük halk göçlerini *"Ege Göçleri"* adıyla yazdı tozlu sayfalarına. Yaklaşık olarak 12. yy. sonlarında başladığı tahmin edilen Ege Göçleri birkaç yüzyıl sürdü. Göçlerle beraber Anadolu, Adalar ve Kıta Yunanistan'daki sosyo - kültürel yapı baştan aşağı köklü bir değişikliğe sahne oldu. Bu göçlerin hemen öncesinde Anadolu'nun merkezi imparatorluğu Hititler ile Yunanistan'ın güçlü kent devletlerinden oluşan Myken Medeniyeti şaşırtıcı bir hızla çöktü ve tarih sahnesinden çekildi.

Başta Herodotos olmak üzere birçok antik kaynak, Ege Göçleri'yle birlikte Avrupa içlerinden gelen savaşçı Dor Kavmi'nin Kıta Yunanistan'daki yerleşik halkları göçe zorladığını anlatır. Bu anlatımlara göre Kıta Yunanistan'daki öz yurtlarından kopan Aioller, Batı Anadolu sahillerinin kuzey bölümüne, İonlar ise orta bölümüne yerleşip yerli halklarla kaynaştılar ve kendi adlarıyla anılan bölgelerde birçok kent devleti kurdular. Göçlerle birlikte Kıta Yunanistanı'na gelen Dorlardan bir grup halk ise Ege Adaları ve Güneybatı Anadolu kıyılarına ulaştılar. Bugün bilim dünyası Dor Göçleri'nin, Ege Göçleri silsilesinin en son halkasını oluşturduğunu ve MÖ. 900'lerden önce olamayacağını kabul eder. Hem antik kaynakların hem de arkeolojik verilerin ortaya koyduğu bir başka gerçek ise bugünün coğrafyası ile Aydın-Muğla illerini kapsayan kıyı bölgelerine gelen Dor halk göçerlerinin güçlü bir yerel kültürle karşılaştığıdır. Bu yerel kültür, en az MÖ. 2. bin yılı başlarından beri bölgede yaşayan bir halkın, Karların kültürüydü. Öyle ki, Dorların göç ettiği bu coğrafya, yerelde kendi gücünü hissettiren kadim Kar halkının adıyla anıldı; bu coğrafyaya *"Karia Bölgesi"* denildi.

Güneybatı Anadolu'daki yerli kültürlere karışan Dorların, bölgede önemli kentler kurduğundan söz edilir. Bunların başında kuşkusuz ki Halikarnassos gelir. Herodotos, Strabon ve Pausanias gibi önemli tarihi

Myndos. Gümüşlük, Bodrum

kaynaklar Halikarnassos, Myndos gibi önemli Karia kentlerinin birer Dor şehri olduğunu anlatır. Kentlerin *"Hellen soylu kent kurucusu"* efsanesine dayanan kuruluş öykülerine göre Karia Bölgesi'nin birçok önemli şehrini, Yunanistan'ın Peloponnessos Yarımadası'ndaki Troizen kentinden yola çıkan Anthes isimli kahramanın öncülüğündeki kolonistler kurdu.

Tarihsel analizler Demir Çağı'na geçişte Karia kültürünü oluşturanların sadece Dorlar ile açıklanamayacağını ortaya koyar. Ege Göçleri sonrasında oluşan yeni sosyal yapıda birbiri ile kaynaşmış birçok halk grubu vardı ve tüm bunların ortak adı bugün Karlar olarak bilinir. Karlar homojen bir ulus olmaktan öte, adı bugün bilinmeyen ya da Lelegler gibi hakkında bazı bilgilere sahip olduğumuz başka etnik kimlikleri de içinde barındıran bir halktı.

Karia Bölgesi'nde Demirçağı'nda kullanılan dil Karca idi. Bu dilin kökeni, diğer yerli Anadolu dilleri gibi, Tunç Çağı'nda Batı ve Güney Anadolu'da konuşulan Luwice'ye dayanır. 45 harfli bir alfabeye sahip olan Karca'ya dair şu ana kadar bulunmuş en erken örneklere MÖ. 6. yy'da rastlanır. Arkeolojik veriler bu dilin MÖ. 3. yy. ortalarına kadar resmi dil olarak bölgede var olduğunu gösterir. Ancak, Hellence'nin tüm Batı Anadolu'da politik olarak yaygınlaştırılıp baskın hale geldiği Roma Dönemi'nin içlerine kadar bu dilin halk arasında konuşulduğu düşünülmelidir.

Güney Ege Topraklarının Kadim Halkı: Karialılar

Zeus Tapınağı, Euromos. Milas.

Karia Bölgesi'ne adını veren halk, Karialılar kimdi ve soyları hangi uygarlığa dayanıyordu? Bilim dünyasının, iğneyle kuyu kazarcasına cevabını aradığı sorulardan birisine artan bilimsel keşifler, okunan birçok yeni yazılı kaynak Karialıların kökenine dair parlak bir ışık yakmıştır.

Tapınak, Kastabos. Marmaris.

Kendisi de bir Karia yurttaşı olan, Halikarnassoslu (Bodrum) Herodotos, Karia halkının, eskiden Lelegler diye anıldıklarını ve Adalar'da yaşadıklarından söz eder; ünlü tarihçi, Karialıların bu görüşü kabul etmediklerini ve kendilerini Anadolu ana karasının yerli halkı saydıklarını da aktarır. Herodotos'un verdiği bir başka bilgide ise Karların atası olan ***"Kar"*** *isimli önder ile Lydialıların önderi* ***"Lydos"*** *ve Anadolu'nun kuzey batısında yaşayan Mysialıların önderi* ***"Myros"*** *kardeşti. Bu bilgi de Demir Çağı başlarından itibaren Anadolu'nun batı yarısında yüksek uygarlıklar yaratan üç halkın, Lydialılar, Mysialılar ve Karialıların aynı soydan geldiklerine işaret eder.*

Homeros'un, Troia Savaşı'nı anlattığı güçlü destanı İlyada'nın satır aralarında, Anadolu'dan Troia kentini savunmaya gelen gönüllü halklar arasında Karialıların da adı geçer.

Dilbilimsel analizler Kar ve Karia kelimelerinin Hellence ile açıklanamadığını, Luwi dilinden türediğini kabul eder. Luwice, Batı Anadolu'nun Tunç Çağı halklarının kullandığı dildir. Karia kelimesi, Luwi dilinde ve ondan türeyen Antik Karca'da ***"Dağ başı, doruk, dağlık alan"*** *ya da* ***"başlık, sorguçlu miğfer başlığı"*** *gibi anlamlara gelen Karka kelimesinden türemiştir. Karia ismi, Karka kelimesinin Hellen diline uydurulmuş biçiminden başka bir şey değildir. MÖ. 6.-4. yy'larda, Pers Egemenliği dönemindeki Karca yazıtlarda bölge adına* ***"Karka"*** *diye rastlanması, yerli halkın geleneksel adını kullanmadaki ısrarının bir göstergesidir. Öte yandan, Hitit çivi yazılı tabletlerde ve onlarla eş zamanlı Mısır metinlerinde adına rastlanan Karkisa halkının da, Antik Çağ'ın Karia halkının atalarını ifade ettiği önerilir. Tüm bunlar birleştirildiğinde Karların, Batı Anadolu'nun Tunç Çağı kültürünü oluşturan Luwi halkının kültürünü sürdüren birçok Demir Çağı halklarından biri olduğu ortaya çıkar.*

Knidos. Datça.

Karia halkının kültürel kimliğini en iyi anlatan cümleler yine Herodotos'ta saklıdır. Herodotos, Karların eskiden Kral Minos'un emrinde deniz savaşlarına katılarak büyük başarılara imza attıklarını söyler ve onların savaşçı geleneğine vurgu yaparcasına şöyle der: ***"Minos devrinde deniz fetihleriyle birçok yere yayılarak soyların en kalabalık ve en ünlüsü konumuna gelen Karialılar üç şeyi buldular ve Yunan halkları bu üç şeyi onlardan öğrendi. Bunlardan birincisi savaş başlığının üzerine sorguç takmak, diğeri savaş kalkanlarının üzerine işaretler kazımak ve bir diğeri de savaşta kullanılan kalkanlara bir kulp eklemektir."***

Bu savaş gücü yüksek halk, MÖ. 7. yy'da Mısır ordusunun en önemli paralı askerleri arasında anılır.

Theangela, Bodrum Yarımadası.

Batı Anadolu'nun Adı Bilinen En Eski Halkları: *Lelegler ve Pelasglar*

Antik kaynaklarda, Karia Bölgesi'nden söz edilirken Karlarla beraber adına sıklıkla rastlanan iki halk daha vardır: Pelasglar ve Lelegler...

Pelasglar ve Leleglerin Anadolu, Adalar ve Yunanistan kıtasının bilinen en eski halkları olduğu, klasik kaynaklarda anlatılır. Bu isimlere, Hellence yazılmış antik kaynaklar dışında rastlanmaz. Tüm bu bilgiler, Lelegler ve Pelasgların Tunç çağlarında oldukça geniş bir coğrafyaya yayılan Luwi dili ve kültürünün temsilcisi halklar olduğunu düşündürür. Ege göçleriyle birlikte değişen kültürel yapının bir sonucu olarak bölgesel başka dil ve kültürlere dönüşen Luwi geleneğinin temsilcileri Hellence yazılmış kaynaklarda Pelasg ve Leleg adlarıyla anılagelmiştir.

Birçok kaynakta, Karialılarla birlikte anılan ve aynı soydan geldikleri söylenen Leleglere dair izlere en çok rastlanan coğrafyalardan biri Bodrum Yarımadası'dır. Leleg halkı yarımada üzerinde yer alan Pedesa, Syangela, Side, Madnasa, Termera, Telmissos, Myndos, Ouranion gibi kentlerin sahibi olarak anılır. Bu yerleşimlerin bazılarında yapılan arkeolojik kazılarda bulunan verilerin, bölgedeki Dor göçlerinden önceye, MÖ. 10. yy'a tarihleniyor olması Leleglerin bölgedeki yerli halklar arasında olduğunun en önemli kanıtları sayılır.

Pedesa, Bodrum Yarımadası.

Side / Sidba, Bodrum Yarımadası.

Arkaik Dönem'de Karia; Lydialılar ve Perslerin Etkisi

MÖ. 6. yy'da Halikarnassos, İasos (Kıyıkışlacık), Knidos (Datça), Kos ile Rodos Adası'nda yer alan Lindos ve Kamiros kentleri bir araya gelerek bir Dor birliği oluşturdular. Altı kentin birliğinden oluşan ve adına *"Dor Hexapolisi"* denilen bu federasyon her yıl Knidos'taki Triopion kutsal alanında bir araya gelip büyük bir festival düzenliyordu. Halikarnassoslu bir gencin, Triopion festivali sonucunda yaptığı hata, Halikarnassos kentinin Dor birliğinden çıkarılmasına neden oldu. Tarihçi Herodotos'un yaşadığı yıllarda gerçekleştiği anlaşılan bu olaydan sonra Halikarnassos MÖ. 5. yy. süresince bir İon kenti olarak anıldı. Herodotos'un, tarih kitabında kullanılan dilin İon lehçesi olması da bu sürecin bir parçası olmalıdır.

Karia kentlerinde Dor birliği kurmaya dönük bu gelişmelerin yaşandığı bölgeyi etkileyen bir başka siyasi güç vardı; Lydialılar.

MÖ. 6. yy'da Batı Anadolu coğrafyasının büyük bir bölümünü hâkimiyeti altına alan Lydia (Lidya) Krallığı, tarihin en zengin uygarlıklarından birini kurdu. Lydia Krallığı'nın merkezi, bugünkü Manisa iline bağlı Salihli ilçesi yakınlarındaki Sardes Antik Kenti'ydi. Ancak Lydia kültürü ve siyasi etkisi Karia kentlerinin birçoğunda gücünü hissettirmeyi başardı. Bilimsel kazıları uzun yıllardır süren Aphrodisias'ta Lydia kültürünün izlerine işaret eden birçok bulgu ele geçirildi.

Ayrıca, Orta Büyük Menderes Ovası üzerinde, bu metnin yazarı tarafından ilk defa tespit edilmiş bir yerleşim Lydia kültürünün sınır bölgesinde kurulu olması açısından önemlidir. Kuyucak'ın doğusunda Horsunlu Mahallesi'ndeki *"Ali Bilgin Tepesi"* yerleşim yeri, MÖ. 7.-6. yy'a tarihlenen bikrom seramik örnekleri ile Lydia etkisi gösterir.

MÖ. 546 yılında Lydialıların başkenti olan Sardes, Persler tarafından işgal edildikten sonra Persler, Lydia Krallığı'nın bakiyesi olan Batı Anadolu topraklarına hâkim oldu ve böylece Anadolu'da yepyeni bir dönem başladı: Pers egemenliği... Batı Anadolu'nun kıyı kesimlerindeki bağımsız kent devletleri

Lydia'nın başkenti, Sardes. Sart, Salihli.

ardı ardına Pers işgaline uğramaya başladı. Persler, egemenliği kesin olarak sağlamak üzere Komutan Mazares önderliğinde Sardes'ten yola çıkarak, Batı Anadolu kentlerinin hemen hemen tümüne savaş açtılar. Bu şiddet ikliminden Karia kentleri de payını aldı ve tüm Karia yağmalandı. Herodotos, Mazares'in ölümünün ardında bölgeye yeniden sefer yapan Harpagos isimli Pers komutanının, hiçbir direniş gösteremeyen Karialıları kolayca köleleştirdiğini anlatır.

Perslerin kesin hâkimiyeti, Batı Anadolu kentlerinde büyük bir huzursuzluk yarattı. Çok geçmeden, İonia kentleri gizli bir birlik kurarak Pers işgaline karşı ayaklandılar. Bu ayaklanmaya Halikarnassos ve diğer birçok Karia şehri de destek verdi. Tarih sayfaları bu büyük ayaklanmaya *"İonia İsyanı"* adını verir. Ne yazık ki bu büyük kalkışma sonuçsuz kaldı. Pers ordusu Batı Anadolu şehirlerinin isyanını acımasızca bastırdığında tarihler MÖ. 494 yılını gösteriyordu.

İonların isyanı kanlı bir şekilde bastırıldıktan kısa bir süre sonra Karia Bölgesi'nde halk, Pers hâkimiyetine karşı büyük bir kalkışmanın hazırlıklarını yapmaya başladı. Herodotos'un satırlarında Karialıların bu şanlı direnişi tüm detaylarıyla anlatılır: Pers komutan Daurises önderliğindeki ordu, ayaklanan Karia şehirlerinin üzerine yürümeye başlayınca Karialılar, acil bir toplantı düzenleyip savaş stratejilerini tartıştılar. Piksodaros isimli, Karialı bir genç, Pers ordusunu en kısa yoldan engelleyecek ilginç bir formül sundu halkına. Bodrum Yarımadası'ndaki Leleg kentlerinden biri olan Kindya'dan gelen bu genç, Leleg halkının savaşçı ruhunu yansıtıyordu adeta. Ama kalabalık, o gencin stratejisini uygulamadı. Marsyas (Çine) Çayı yakınlarında Pers ordusu ile karşılaşan Karia halkı topyekûn bir güçle uzun bir süre direnmeyi başardı. Ama ne yazık ki, Leleg gencinin doğru taktiğini uygulamayan Karialılar büyük bir mağlubiyetle yaklaşık on bin kişiyi savaş meydanında bıraktılar. Sağ kalan on binler, bölgenin en önemli kült merkezlerinden birine, Labraunda'daki Zeus Tapınağı'na sığındı. Çünkü Karia halkına göre Zeus Labraundos, orduları koruyan bir tanrıydı. Büyük bir yılgınlık içindeki Karialılar önemli bir kararın arifesindeydiler: Ya Perslerin kalabalık ve acımasız ordularına teslim olacaklar ya da ata yurtları olan bu toprakları terk edip kaçacaklardı.

Kaya mezarı kabartmaları. Persepolis. Şiraz, İran.

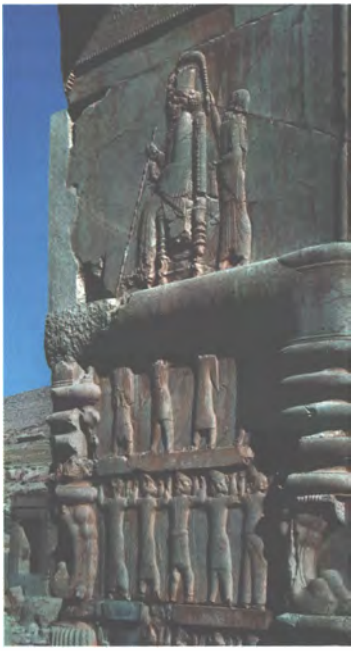

Persepolis. Şiraz, İran.

Tüm bu karanlık düşünceleri aydınlatan, Miletoslular oldu. İonia isyanında yanlarında olan Karia halkını bu zor gününde yalnız bırakmak istemeyen Miletoslular, müttefiklerini de yanlarına alarak Karia Bölgesi'ne geldiler. Karialılar ve dostları ilk hamlede yine kayıplar verdiler ama yılmadılar. Karia kentlerinin üzerine yürüyen Pers ordusuna karşı, Pedesos Kenti'ne giden yol üzerindeki dağlık alanda pusu kurdular. Perslerin geçişi sırasında kanlı bir baskınla tüm orduyu bozguna uğrattılar. Mylasa'lı İbanollis oğlu Herakleides'in yönettiği bu pusudan, binlerce askerle beraber Pers ordusunun şanlı komutanı Daurises da sağ çıkamadı.

O gün Pers istilasını önleyen Karialılar kısa bir süre sonra ne yazık ki güçlü Pers Krallığı'nın egemenliğinden kaçamadı.

Perslerin, 480 yıllarında Kıta Yunanistan'a yaptıkları ikinci seferde Karialılar altmış gemi ile Pers ordusuna destek verdiler. Herodotos, bu donanma içinde yer alan, Karialı bir kadın komutandan övgü dolu kelimelerle söz eder. Halikarnassos'la birlikte daha birçok bölge kentinin donanmasını kumanda eden bu genç kadının adı *Lygdamis kızı Artemisia*'dır. Artemisia, Halikarnassos ve ona bağlı olan Kos, Nisyros ve Kalydnos kentlerinin yöneticisiydi aynı zamanda.

MÖ. 450 yılında, Yunanistan'daki bazı önemli kent devletlerinin kurduğu Delos Birliği'ne Halikarnassos ve diğer bazı Karia kentleri de üye oldu. Bu üyelik, Artemisia'nın, Pers baskısı karşısında daha özgür kalmasını sağladı. Ancak on yıl sonra Karialılar Delos Birliği'nden ayrıldılar. Bu sürecin ardından Karia kentleri yeniden Pers kontrolüne girdi. Artemisia'nın ölümünden sonra, MÖ. 5. yy'ın ikinci yarısında Halikarnassos'u önce oğlu Pisyndalis, ardından da onun oğlu II. Lygdamis yönetti. Perslerin de desteklediği Lygdamis döneminde uygulanan baskıcı politikalar Karialıları yıldırmaya yetti. Öyle ki "Tarihin Babası", Halikarnassoslu Herodotos bile bu tiran döneminde anavatanını terk edip Samos'a (Sisam Adası) yerleşmek zorunda kaldı.

Karia'nın En Parlak Dönemi: Hekatomnosların İktidarı

MÖ. 4. yy. Karia Bölgesi'nin ve özellikle de Bodrum Yarımadası'nın siyasi kimliğinde önemli değişimlerin yaşandığı bir dönem oldu. O güne kadar yerel bazı tiranların yönettiği Karia kentlerinde siyasi bütünlüğe giden yollar açıldı. Bu dönemde Persler, Karia Satraplığı'nı kurdular ve bölgenin tümünü yönetecek bir satrap (vali) tayin ettiler. Satraplık merkezi Mylasa (Milas) şehriydi. Perslerin desteği ile bölgenin ilk satrabı ise yine Karialı bir isim, Kindyalı Hyssaldomos oldu. Bu isimle birlikte Karia Bölgesi'nin siyasi yaşamında *"Hekatomnidler Sülalesi"* dönemi başlamış oldu.

Hyssaldomos'un ölümünden sonra yerine oğlu Hekatomnos iktidara geçti. Hyssaldomos ve oğlu Hekatomnos döneminde bölge, Mylasa (Milas) şehrinden idare edildi.

MÖ. 377 yılında Hekatomnos'un ölümü, Karia'nın kaderini değiştirecek yepyeni bir dönemin başlangıcıydı aslında. Artık Karia Satraplığı, tarihe adını altın harflerle yazdıracak olan büyük bir isme, Maussollos'a emanetti. Hekatomnos'un en büyük oğlu olan Maussollos'un ilk icraatı satraplık merkezini daha stratejik olduğunu düşündüğü kıyıdaki Halikarnassos şehrine taşımak oldu.

Altmış yıllık iktidarı döneminde Maussollos çok önemli başarılara imza attı. Satraplığın merkezi olan Halikarnassos, Antik Çağ'ın standartlarına uygun bir polis olarak düzenlendi ve çağının en güçlü şehirlerinden biri haline getirildi. Bir Pers satrabı olmasına rağmen dirayetli yönetim anlayışıyla bağımsız bir yönetici kimliği sergileyen Maussollos, Bodrum Yarımadası'ndaki birçok Leleg kentini başkente bağladı. Dönemin en önemli mimarlarını, heykeltıraşlarını ülkesine davet ederek başkenti anıtlarla süsledi. 7 kilometre

Mausolleion'dan Mausollos'un heykeli. (Br.M.)

uzunluğundaki surlarla başkenti koruma altına alan Maussollos, kral sarayı, askeri liman, ticaret limanı ve daha birçok kamu binası ile Halikarnassos'u hem bölgenin hem de tüm antik dünyanın en gözde şehirlerinden biri haline getirmeyi başardı.

Maussollos'un imar faaliyetlerinden biri de kendisi için yaptırmaya başladığı anıt mezardı. Kendi adıyla, *"Maussolleion"* diye anılan bu anıt mezar öylesine ihtişamlıydı ki Dünyanın Yedi Hârikası'ndan biri olarak kabul edildi. Bu anıt sayesinde hem anıt mezarın hem de Maussollos'un ünü çağlar boyu konuşuldu. MS. 2. yy'da yaşamış olan Samosata'lı (Samsat) Şair Lukianos'un *"Ölü Diyalogları"* isimli eserinde Maussollos, Kynik (kinik) Filozof Diogenes'e gururlanarak şöyle seslenir:

"Ben yakışıklı, boylu poslu ve savaş gibiydim. Ama hepsinden öte, üzerinde başka hiçbir ölünün sahip olmadığı türde, en iyi kalite mermerden, en gerçekçi biçimde yontulmuş, at ve insan heykelleriyle en güzel şekilde süslenmiş, dev bir anıtım var Halikarnassos'ta. Mağrur oluşum işte bundandır."

Karia tarihinin gelmiş geçmiş en şanlı yöneticisi olarak kabul edilen Maussollos'un büyük imar faaliyetleri sadece Halikarnassos ile sınırlı kalmadı. Başta ata yurdu Mylasa olmak üzere, Latmos Herakleiası, Kaunos, İasos gibi birçok Karia kentinde çalışmalara imza attı, bu şehirleri korunaklı surlarla çevirdi. Öte yandan, bir İon şehri olan Erthrai'de (Çeşme-Ildırı) bulunan yazıttan anlaşıldığı kadarıyla bu kudretli tiran, bazı İon kentlerinin gelişimine katkılar sundu.

MÖ. 353 yılı, Karia'nın büyük satrabı Maussollos'un hayata gözlerini kapattığı tarih oldu. Onun başlattığı büyük atılımı sürdürme kararlılığı, karısı ve aynı zamanda kız kardeşi olan Artemisia ile devam etti. Karialılar gözü kara ve

Mausolleion'dan Mausollos'un karısı Artemisia'nın heykeli. (Br.M.)

güçlü kadın yöneticilere tarihte de rastlamıştı. Daha bir yüzyıl önce, aynı isimde bir kraliçenin başarıyla yönettiği Halikarnassos'ta, satrap koltuğunda bu sefer Hekatomnos soyundan bir Artemisia oturuyordu. Karia satrabının bir kadın olmasını kendileri için avantaj zanneden Rodosluların bölgeye saldırması karşısında Artemisia'nın gösterdiği cesaret ve kazandığı başarı onun gücünü tüm antik dünya önünde bir kez daha kanıtladı.

İki - üç yıl gibi kısa bir süre devam eden Artemisia iktidarı da başarılarla dolu geçti. Maussollos'un başlattığı Maussolleion anıt mezarının yapımına onun yönetimi zamanında devam edildi. Kendisi ve ölen eşi için tasarlanan Maussolleion yapımında dönemin en başarılı mimarları, en gözde heykeltıraşları görev yaptı. Bu, tarihin en büyük organizasyonlarından biriydi aslında!

MÖ. 351 yılında Artemisia'nın hayatını kaybetmesi, şanlı Hekatomnoslar döneminin de yavaş yavaş sona yaklaştığının habercisiydi. Artemisia'dan sonra Karia Satraplığı'na, kardeşi İdrieus getirildi. İdrieus, diğer kardeşlerinin geleneğine uyarak küçük kız kardeşi Ada ile evlendi ve satraplık koltuğunu onunla paylaştı; ta ki MÖ. 344 yılında ölünceye dek... Artık Karia yeniden bir kadın tarafından yönetilecekti. Ada'nın üç yıl süren yönetimi, saray kavgaları ile kesintiye uğradı. Hekatomnoslar ailesinin en küçük ferdi olan Piksodaros, ablası Ada'yı entrikalarla tahttan indirdi ve Alinda kentine sürgün etti.

Piksodoros, kızını bir Pers soylusuyla evlendirerek, beş yıllık iktidarının bir bölümünü Orhontapates isimli bir Persli ile paylaştı. Piksodoros'un ölümünden sonra ise Karia satraplığını damadı Orhontapates ile kızı II. Ada yönetti.

Helleniştik Çağ; Büyük İskender ve Halefleri

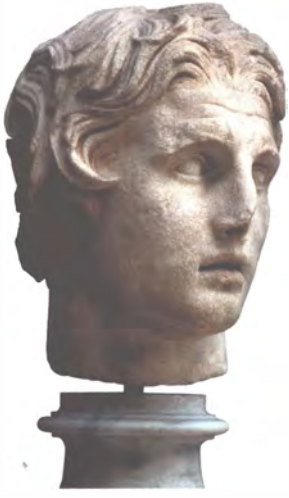

Büyük İskender başı. Pergamon, Hellenistik Dönem, MÖ. 2. yy'ın ilk yarısı. (İst.A.M.)

MÖ. 4. yy'ın ikinci yarısında Anadolu Yarımadası ve dolayısıyla Karia Bölgesi'nde yeni bir ışık doğdu. Bu ışığın kaynağı, Makedonyalı bir kral olan II. Aleksandros'tu; yani bilinen adıyla Büyük İskender...

MÖ. 334'te başladığı Doğu seferinde, Büyük İskender orduları Anadolu'yu baştan sona kat ederek geçti. Makedon ordularının tozu dumana katarak ilerlediği tüm topraklarda, iki yüz yıllık Pers hâkimiyeti tek tek sona eriyor, kentler özgürleşiyordu.

Artık Anadolu arkeolojisinde adına Hellenistik Dönem denilen, kültürü, sanatı ve siyasal yaşamı ile yepyeni bir çağ başlıyordu.

Büyük İskender'in komutanları Ptolemaios ve Assandros'un Karia kentleri üzerine yaptığı sefer sonucunda Halikarnassos Kalesi ele geçirildi ve Orhontapates ile II. Ada tahttan indirildi. Büyük İskender, Alinda kentine sürgün edilmiş olan Hekatomnos kızı Ada'nın uğradığı haksızlığı ortadan kaldırarak onu yeniden bölgenin tek yöneticisi olarak görevlendirdi.

MÖ. 323 yılında, doğu coğrafyasına yaptığı büyük seferini henüz tamamlayamadan, genç yaşta ölen İskender'den sonra komutanları arasında çok kanlı hâkimiyet kavgaları başladı. Hellenistik Dönem içindeki bu uzun süreç *Diodokhlar (halefler) Devri* diye anılır. Büyük İskender'in halefleri olan en yakın komutanları, onun fethettiği geniş coğrafyada kendi otoritelerini kurmak uğruna birbiriyle savaşıyordu.

Büyük İskender'in ölümünden kısa bir süre sonra, onun fethettiği coğrafya, dört komutanı arasında pay edildi. Bodrum Yarımadası ve Karia kentlerinin hemen hepsi, merkezi Mısır'da olan Ptolemaioslar Devleti'nin toprağı oldu. İskender'in en yakın dostlarından biri olan komutan Ptolemaios ve onun ardılları tarafından yönetilen bu devlet MÖ. 188 yılına kadar Karia Bölgesi'nde egemen oldu.

Diodokhlar devrinde kurulan Hellenistik imparatorluklardan biri de Suriye ve daha doğudaki topraklara hâkim olan Seleukos Krallığı'ydı. Seleukoslar, MÖ. 191 yılında sınırlarını genişletmek arzusuyla Yunanistan üzerine sefer düzenledi. Ancak, Roma Devleti tarafından mağlup edilen Seleukos orduları Anadolu'ya çekilmek zorunda kaldı. Anadolu'daki Pergamon (Bergama) Krallığı ile ittifak yapan Roma Orduları,

İskender Lahdi'nden detay: Büyük İskender. MÖ. 4.yy. İstanbul Arkeoloji Müzeleri. (İst.A.M.)

Manisa yakınlarında gerçekleşen büyük bir savaş ile Seleukos güçlerine unutulmayacak bir yenilgi yaşattılar. Tarihe Magnesia Savaşı olarak geçen bu çatışmanın ardından MÖ. 188 yılında imzalanan Apameia Anlaşması, Batı Anadolu'nun büyük bir bölümünü Pergamon Krallığı'na bırakıyordu. Bu anlaşmaya göre Büyük Menderes Irmağı'nın güneyinde kalan tüm Anadolu topraklarının yeni sahibi ise Roma'nın diğer müttefiki olan Rodos Devleti oluyordu. Bu da Karia'nın büyük bir bölümünün Rodos Devleti'nin kontrolüne girmesi demekti.

MÖ. 167 yılında Karialılar, Mylasa şehrinin önderliğinde Rodos Devleti'ne karşı isyan başlattı. İsyan büyüyünce Roma Devleti, Karia Bölgesi'nin yönetimini Rodoslulardan geri aldı. Yaklaşık yirmi bir yıl sonra Karia kentleri yeniden bağımsızlıklarına kavuşmuş oldu.

Antik tarihçi Livius, Roma Senatosu'nun MÖ. 189 yılında, Karia'nın kuzeydoğu sınırında yer alan Antiokheia Ad Meandrum kentinin surlarının olası bir Galat tehlikesine karşı güçlendirilmesi kararı aldığından söz eder. Avrupa steplerinden gelerek Anadolu'yu işgal eden Galatların farklı bölgelere karşı yaptığı seferler nedeniyle Karia'nın kuzey sınırındaki bu kent güçlendirilmiş olmalıdır.

Roma Dönemi

III. Attalos. M.S. 2.yy. sonu. Hierapolis Arkeoloji Müzesi.

Pergamon Krallığı'nın son hükümdarı III. Attalos, ölümünün hemen öncesinde çok önemli bir karara imza attı. Kral, MÖ. 133 yılındaki bu karar ile kendi egemenliğindeki tüm toprakların Roma halkına bırakılmasını vasiyet ediyordu. Pergamon Krallığı'nın hâkimiyeti altında kalan Lydia, Frigya, Mysia Bölgeleri ile Batı Anadolu'nun kıyı şehirlerinin önemli bir bölümü meclis kararı ile Roma Devleti'ne bırakıldı.

MÖ. 129 yılında Karia şehirlerinin de Roma egemenliğini tanımasının ardından Batı Anadolu tümüyle, Roma'nın Küçük Asya Eyaleti oldu. Bu süreç, Anadolu topraklarında yeni bir dönemin ilk adımıydı. Anadolu Uygarlıkları'nda, birkaç yüzyıl sürecek olan Roma Dönemi böylece başlamış oldu.

Bir cumhuriyet rejimi ile yönetilen Roma Devleti'nin Anadolu'daki ilk yüzyılı büyük kargaşaları, isyanları ve yıkımları da beraberinde getirdi. Pergamon Krallığı'na ait toprakların Roma devletine verilmesine karşı çıkan Aristonikos isimli Pergamonlu bir prensin başlattığı büyük köle ayaklanması (MÖ. 131-129) Batı Anadolu kentlerini kasıp kavurmuş, birçok kentin büyük mali sıkıntı içine düşmesine sebep olmuştu. Roma Eyalet Senatosu, bu mali krizi çözmek için kentlere ağır vergiler getirdi. Ancak, bu uygulama Anadolu kentlerinde yaşayan halklar arasında huzursuzluğa sebep oldu. Batı Anadolu'da bitmek bilmeyen iç karışıklıkları iyi değerlendiren Pontos Kralı VI. Mithridates, sınırlarını Karadeniz'den tüm Anadolu topraklarına doğru genişletme gayreti içine girdi. MÖ. 89 yılında Mithridates, ordularını Batı Anadolu'ya yöneltti. Roma Senatosu'nun mali baskılarından yılmış olan birçok kent Mithridates'in ordusunu bir kurtarıcı olarak karşıladı.

MÖ. 88 yılında Küçük Asya Eyaleti'nin başkentinde karargâhını kurmuş olan VI. Mithridates, nefret duyguları beslediği Romalı yurttaşlara çok acımasız davrandı. Antik kaynaklar, Pontus kralının kadın, erkek, çoluk, çocuk demeden tam 80 bin Romalıyı katlettiğini bildirir. Bu katliam öylesine büyük ve kanlıydı ki tapınaklara sığınarak yaşam hakkını savunmaya çalışanların bile gözünün yaşına bakılmadı.

Roma yönetimi, Küçük Asya Eyaleti'ni işgal eden VI. Mithridates'in üzerine Romalı diktatör Sulla'nın komutasında bir ordu göndermeye karar verdi. Birkaç farklı noktada savaşların sürdüğü MÖ. 85 yılında Sulla'nın komutanlarından L. Licinius Lucullus Ege Denizi üzerinden Anadolu'ya girerek Küçük Asya'daki Mithridates kuvvetlerini yenilgiye uğratmayı başardı. Yapılan antlaşma gereği VI. Mithridates Küçük Asya'da işgal ettiği tüm topraklardan çekilmeyi kabul etti.

Sulla, MÖ. 85-83 yılları arasında Küçük Asya'nın yönetimini yeniden düzenledi. Mithridates'i destekleyen tüm kentler ağır vergi yükü altına sokularak cezalandırıldı. Ayrıca tüm bu kentler Roma ordusu tarafından yağmalanarak tahrip edildi. Öte yandan Mithridates'e karşı Roma'nın yanında yer almış olan kentler de ödüllendirilerek bağımsızlık statüsü verildi. Sulla'nın bu yeni idari düzenlemesinde Halikarnassos, Küçük Asya eyaletinin yönetim merkezlerinden biri olmayı başardı.

MÖ. 44 yılında, Roma Devlet Başkanı Caisar'ın (Sezar), -yeğeni Brütüs'ün de içinde olduğu- bir suikast sonucunda öldürülmesi devletin hâkim olduğu tüm coğrafyada büyük infiale neden oldu. Caisar'ın katillerinden Cassius'un Myndos şehrini ele geçirip buraya saklanması kıyıdaki Karia kentleri için büyük bir tehlike yarattı. Cassius'a karşı Roma donanma gücünün başlattığı çatışmalar süresince Halikarnassos Kalesi önemli bir deniz üssü olarak kullanıldı ve çok yıprandı.

MÖ. 27 yılında Augustus'un yönetime getirilmesinin ardından Roma Devleti bir İmparatorluk statüsü kazandı. Augustus'la beraber, Cumhuriyet döneminin son yüzyılında her yeri kasıp kavuran isyan ve karışıklıklar son buldu. Augustus Dönemi'nde başlayan *Pax Romana (Roma Barışı)* ile Karia kentleri de artık yeniden toparlanmaya ve mamur birer şehir olmaya başladılar. Artık tüm Anadolu gibi Karia şehirleri de İmparatorluğa bağlı, Asya Eyaleti'nin birer kentiydi. Her kent, kendi yönetiminde bağımsız ama dış ilişkilerinde İmparatorluğun kontrolündeydi.

Augustus, eyalet içinde yargı merkezleri (konventuslar) kurdu. Yönetimi de kolaylaştıran bu merkezlerden biri de çevresindeki tüm Karia şehirlerini kapsayan Halikarnassos Konventusu'ydu.

MS. 1. yy'ın sonlarına doğru, imparatorluğun gücüyle orantılı olarak hızlanmaya başlayan yeni imar ve şehirleşme süreci 2. yy'da iyice arttı. Özellikle 3. yy'ın başlarındaki Traianus (MS. 98-117) ve Hadrianus (MS.117-138) yönetimleri sırasında

Roma İmparatoru Hadrianus. Perge, M.S. 2.yy. Antalya Müzesi.

İmparatorluğun birçok yerinde olduğu gibi Anadolu'da da görkemli yapılar ve sanat eserleri artmış ve imparatorluğun refahı sanata da yansımıştır.

MS. 3. yy'da Anadolu kentlerinde yapılan yeni yönetsel düzenleme ile Batı Anadolu'nun güneyinde yeni bir eyalet oluşturuldu. Küçük Asya Eyaleti'nin sınırları küçültülerek kurulan bu yeni eyalet Frigya-Karia Eyaleti'ydi. Roma imparatoru tarafından atanan bir prokonsül (vali) tarafından yönetilen bu eyalet bugünkü coğrafi dağılıma göre Aydın, Muğla illeri ile Denizli'nin batı bölümünü içine alıyordu.

MS. 3. yy. Roma İmparatorluğu için çok önemli bir dönüm noktası oldu. Bu yüzyıl devlet idaresinden askeri yapıya, ekonomiden düşünce sistemine kadar bütün Roma yaşam biçiminde çöküşün başlamasına tanıklık etti. İmparatorluk dış istilalar, iç savaşlar ve kontrolden çıkmış ekonomi dolayısıyla neredeyse yıkılmanın eşiğine geldi. İmparatorluk genelinde yaşanan genel mali problemler, tüm Anadolu kentlerinde hissediliyordu. Artan fiyatlar, vergi yükü altında ezilen halk, durma noktasına gelen kamu yatırımları imparatorluk kentlerinin ışıltılı yapısını yavaş yavaş söndürüyordu. Bu, *"Üçüncü Yüzyıl Krizi"* olarak adlandırılan, tarihin en karamsar ekonomik çöküşlerinden biriydi.

Üçüncü yüzyıl krizinden çıkış yolunu İmparator Diokletianus buldu. İmparator, tahtta oturduğu MS. 284-305 yılları arasında, devletin idari ve ekonomik yapısında köklü değişikliklere imza attı. Bir yandan yeniden düzenlenen vergi sistemi ile imparatorluğun gittikçe zayıflayan ekonomik yapısını toparlamaya çalışan Diokletianus, diğer yandan da imparatorluğu siyasi olarak ikiye bölecek olan ilk adımı attı.

Diokletianus, iktidarının dokuzuncu yılında son derece önemli bir karar verdi. Birçok bölgede baş gösteren isyanlardan bunalan imparator, Roma'nın uçsuz bucaksız hâkimiyet alanının tek bir hükümdar tarafından yönetilemeyeceğini düşünüyordu. Önüne büyük bir imparatorluk haritası koydu ve Roma'nın hemen doğusunda yukarıdan aşağıya doğru çektiği düz bir çizgiyle imparatorluğu ikiye ayırdı. Takvimler 292 yılını gösteriyordu, Diokletianus Doğu Roma'nın, Maksimianus ise Batı Roma'nın hükümdarı olarak ülkeyi pay ettiler. Doğu Roma'yı yöneten Diokletianus, Nikomedia'yı (İzmit) başkent ilân etmişti. Batı Roma ise yine Roma şehrinden yönetiliyordu. Yönetimdeki bu ikilik, yaklaşık yüzyıl sonraki kesin bölünmenin ilk adımı oldu. Her iki imparatorun kendilerine birer varis seçmesi ve bunlara da ülke yönetiminde ciddi haklar verilmesi tarihte bu dönemin *Tetrarşi (Dörtlü yönetim) Devri* olarak anılmasına sebep oldu.

Bu dönemde ayrıca eyaletlerin yönetimlerini kontrol altına alacak olan monarşik bir yönetim sistemi geliştirildi. Tüm imparatorluk, *Dioecesis* denilen on iki farklı idari bölüme (piskoposluğa) ayrıldı. Her bir idari bölümün başında atanmış bir valinin yer aldığı Diocesis sistemi İmparator Iustianus Dönemi'ne kadar bazı değişikliklerle beraber kullanılmaya devam etti. Bu düzenlemede, Antik Çağ'ın Karia Bölgesi artık Karia Eyaleti olarak anılıyordu.

Bizans Dönemi

Roma İmparatoru I. Theodosius Magnus MS.395 yılında, ölüm yatağında can çekişirken tarihe yön verecek çok önemli bir vasiyette bulundu. Vasiyetinde, Roma İmparatorluğu'nu iki oğlu arasında paylaştırıyordu. Bu vasiyetle birlikte Roma İmparatorluğu, Doğu Roma ve Batı Roma İmparatorluğu olmak üzere fiili olarak ikiye bölündü.

Tüm Anadolu ile birlikte Karia kentleri de artık Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'na bağlıydı. Bu yeni idari ve siyasi yapı ile birlikte, tarih kayıtlarına *Bizans Dönemi* olarak geçen yeni bir tarihsel süreç de başlamış oldu.

I. Theodosios'un, Hıristiyanlığı Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun resmi dini olarak kabul ettiği yeni dönemde, Karia'nın, birçok güçlü kentinde piskoposluk merkezleri oluşturuldu. Bu dini merkezler Aphrodisias Metropolitliği'ne bağlıydı.

Göl (Bizans) Kalesi, Herakleia Latmos. Kapıkırı, Milas.

MS. 7. yy'dan itibaren önce İran Yaylası'ndan Anadolu'nun iç kısımlarına kadar uzanan Sasani akınları ve hemen ardından da Emevi Hükümdarı Muaviye'nin hem deniz hem de kara yolu ile Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun sınırlarına yaptığı saldırılar tüm Anadolu'da büyük bir huzursuzluğun oluşmasına yol açtı. Anadolu kentlerini huzursuz eden Arap Akınları 9. ve 10. yy'larda da devam etti. 1071'den itibaren ise Anadolu'nun batı kıyılarına kadar sokulmayı başaran bir başka güç ortaya çıktı: Türkler...

Obalar halinde örgütlenen savaşçı Türkler, Anadolu'ya girdikleri tarihten itibaren her geçen gün Doğu Roma (Bizans) kentlerine doğru ilerlediler. İmparatorluk, özellikle Türklerin tehdit ettiği sınır kalelerini güçlendirme yoluna gitti.

Kapıkırı Ada, Herakleia Latmos. Kapıkırı, Milas.

Yediler Manastırı, Göbyaka, Milas.

Yediler Manastırı, Gölyaka, Milas.

Türklerin bu ilerleyişinin önünü kesen olay, Haçlı Seferleri oldu. MS. 11. yy. sonlarına doğru Türklerin kontrolüne geçen Karia şehirleri, Birinci Haçlı Seferleri (1096-1099) ile yeniden Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'na bağlandı.

1204 tarihindeki 4. Haçlı Seferi sırasında imparatorluğun başkenti Konstantinopolis haçlı Latin ordusu tarafından işgal edilince saraydan kaçan birçok aristokrat aile Yunanistan ve Anadolu'ya geçti ve kendi krallıklarını oluşturdular. Anadolu'da kurulan bu yeni krallıklardan biri de I. Theodoros Laskaris'in kurduğu *İznik (Nikeia) Krallığı*'dır.

İznik Krallığı Batı Anadolu'nun büyük bir kısmına hâkim oldu. Krallık daha ilk yıllarında hâkimiyet alanını kuzeydoğuda Amasra'ya, güneybatıda Bergama, daha güneyde Büyük Menderes Ovası'nın içlerine kadar genişletmeyi başardı.

1211 yılında İznik İmparatorluğu'nun kralı Theodoros Laskaris, ordusunu Büyük Menderes Ovası'nı tehdit eden Selçuklu güçlerinin üzerine gönderdi. Doğu Roma (Bizans) ve Anadolu Selçuklu orduları Büyük Menderes Ovası üzerinde yer alan Antiokheia Ad Meandrum adlı Karia kenti yakınlarında büyük bir savaşa tutuştu. Stratejik üstünlük Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev'in ordusundaydı. Anadolu Selçuklu ordusu, 800 kişilik paralı askerden oluşan Doğu Roma (Bizans) ordusunu dağıttı. Savaş, Selçuklu zaferi ile sonlanmak üzereydi ki Sultan Keyhüsrev son anda öldürüldü. Bu ansız ölüm, Selçuklu askerlerinin gücünü kırdı, dikkatini dağıttı. Dağılan ordu nedeniyle savaş tersine döndü ve Theodoros Laskaris'in askerleri kesin bir zafere imza attı. Selçuklu ordusu püskürtüldü ve geri çekilmek zorunda kaldı. Antiokheia Savaşı Nikeia (İznik) Krallığı'nın Anadolu Selçuklu Sultanlığı ile yaptığı son savaştı. Bu savaş sonunda varılan antlaşma gereği Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun sınırı Laodikeia (Denizli-Goncalı Köyü) ve Denizli yöresini dışarıda bırakacak şekilde bugünkü Buldan yakınlarında yer alan Tripolis'ten geçirildi.

1204 yılında kurulan İznik imparatorluğu, 1261 yılında Konstantinopolis'in Latinlerden geri alınışına kadar varlığını sürdürdü. İznik İmparatorluğu'nu yöneten ailenin adından dolayı tarih kayıtlarında Laskarisler Dönemi olarak da anılan bu süreç,

Yediler Manastırı, Gökyaka, Milas.

Yediler Manastırı, Gölyaka, Milas.

imparatorluğun Anadolu'ya özellikle de Batı Anadolu kentlerine yatırımları sıklaştırdığı bir dönem olarak öne çıkar. Batı Anadolu kentleri, Moğol saldırısının etkisiyle yıpranmış olan Selçuklu İmparatorluğu'nun oluşturduğu tehlikeden uzak bir şekilde kısmen de olsa müreffeh bir hale geldi. Ancak bu göreceli refah dönemi, İznik İmparatorluğu'nun doğu sınırlarında yaşadığı tehlikeyi de içinde barındırıyordu. İmparatorluğu, Selçuklu Devleti ile sınır olan doğu kesiminde yaşayan kentler Anadolu Selçuklu Devleti'ne ve özellikle de bu devlet tarafından uç bölgelere yerleştirilen Türk gruplarına karşı sürekli teyakkuz halindeydi.

Türk Akınları ve Karia'da Yeni Bir Kültür: Menteşe Beyliği, Aydınoğlu Beyliği

13. yy'ın ortalarında Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun, başkent Konstantinopolis merkezinde yeniden örgütlenmeye başlaması Batı Anadolu kentlerini ikinci plana atmıştı. Bu durum sınır boylarında yerleşmeye çalışan Türkmen gruplarının çalışmalarını kolaylaştırdı. 1243 Kösedağ Savaşı ile Anadolu'ya giren Moğol güçlerinin Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nu çökertmiş olması da bölgesel Türk güçlerinin kendi otoritelerini kurmalarının önünü açtı.

Menteşe Bey önderliğindeki bir grup Türkmen 1261 yılından itibaren Muğla-Milas- Bodrum Yarımadası ve çevresine saldırılar düzenleyerek bu bölgeyi ele geçirdiler. Bu kısım, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun Türklere kesin olarak verdiği ilk topraklardır.

Beçin Kalesi, Milas.

Menteşe Bey'in fetihleri sonucunda, onun adını taşıyan Menteşe Beyliği resmen kurulmuş oldu. 1282 yılında bir süre Tralleis (Aydın) ve Nysa (Sultanhisar) gibi, Antik Karia'nın kuzeyinde kalan bazı şehirleri de hâkimiyeti altına almayı başaran Menteşe Beyliği kısa zaman içinde güneybatı Anadolu'da iyice yerleşti. Başkenti, Milas yakınlarındaki Beçin Kalesi olan beylik zamanla sınırlarını doğuda Acıpayam ve Tavas'ı, güneydoğuda Finike, Kaş ve Elmalı'yı, kuzeyde ise Bozdoğan ve Çine'yi içine alacak kadar büyütmeyi başardı.

Menteşe Beyliği, Beçin'deki Bizans kalesini onarıp büyüttü; verimli Milas Ovası'na hâkim yüksek bir kayalık üzerinde konumlanan bu görkemli kaleyi idari merkez yaptı. Halikarnassos Kenti'ne de bir kale inşa eden Beylik, burayı deniz gücünün merkezi olarak kullandı.

Yine aynı dönemde bir Türkmen beyi olan Aydınoğlu Mehmet Bey, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu topraklarına yaptığı seferler sonucunda Selçuk, Tire,

Hamam, Beçin, Milas.

Birgi, Aydın çevresini ele geçirdi. Büyük Menderes Havzası'nın da önemli bir kısmını ele geçiren Aydınoğlu Mehmet Bey, Büyük Menderes Irmağı'nın kuzeyinde Aydınoğlu Beyliği'ni kurdu. Beyliğin merkezi bugün Ödemiş ilçesi yakınlarında yer alan Birgi şehri oldu.

Ayasulug ve İzmir gibi iki önemli liman kentine hâkim olan Aydınoğlu Beyliği kısa sürede çok büyüdü, Büyük ve Küçük Menderes Ovaları'nın büyük bölümünde güç kazandı. Beyliğin kurucusu olan baba Mehmet Bey'in ölümü üzerine yönetimi ele alan Umur Bey (1334-1348) beyliği, tarihinin en görkemli haline ulaştırdı. Babası tarafından kurulan donanma gücü ile büyük fetih hareketlerine girişti. Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun Trakya ve Ege Adaları'ndaki birçok güçlü kalesini zapt etti.

1390 yılında Osmanlı Devleti, Anadolu'da siyasi birliği sağlamak amacıyla başlattığı fetihler sonucunda Karia Bölgesi'nde yer alan Aydınoğlu Beyliği ve Menteşe Beyliği'ni hâkimiyeti altına almayı başardı.

Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'ın bu başarısı uzun sürmedi. 1402 yılında, Güney Kafkasya'dan Anadolu topraklarına giren Timur Ordusu, Ankara Savaşı sonucunda Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'i esir aldı. Yıldırım Bayezid'in esareti ile Osmanlı Devleti'nde 11 yıl boyunca sürecek olan siyasi bir boşluk doğdu. Fetret Devri denilen bu dönemde, Bayezid'in oğulları arasında taht kavgaları yaşandı.

Ankara Savaşı sırasında, birçok Türk Beyliği gibi Menteşe ve Aydınoğulları beylikleri de Osmanlı'ya karşı Timur'u destekledi. Bu nedenle Osmanlı'nın gücünü kıran Timur'un himayesinde, Menteşe ve Aydınoğulları beylikleri siyasi olarak yeniden toparlandı. Osmanlı'da yaşanan siyasi karmaşa dönemi, beyliklerin kısa süreli de olsa toparlanmasına olanak sağlamıştı, ancak bu dönem uzun sürmedi. Osmanlı siyasi otoritesinin sağlanmasının ardından beylikler, bir daha dönmemek üzere tarih sahnesinden silindiler.

1413 yılında Osmanlı tahtına geçen Çelebi Mehmet, yerleşmek için toprak isteyen Saint Jean (Rodos) Şövalyeleri'ni geri çevirmedi; yakın zamana kadar Menteşe Beyliği'nin toprağı olan Halikarnassos'ta bir kale yapıp toprak sahibi olmalarına izin verdi. Menteşe Beyliği'nin o dönemdeki son temsilcisi olan İlyas Bey, Osmanlı sultanının bu kararına şiddetle karşı çıktı. İlyas Bey, Saint Jean Şövalyeleri'ne karşı savaş açtıysa da başarı kazanamadı ve yenik düştü.

15. yy'ın başlarında St. Jean Şövalyeleri, tüm Halikarnassos kentine hâkim oldular ve bu şehre *Mesy* adını verdiler. Kent limanında yer alan Zaphyron burnu üzerindeki Türk Kalesi'nin yerine çok büyük bir kale inşa ettiler. Kökleri itibariyle Hıristiyan itikadına son derece bağlı olan St. Jean Şövalyeleri, bu yeni kalelerini Aziz Petrus'a ithaf ettiler.

Osmanlı Sultanı II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet) 1480 yılında büyük bir deniz gücü ile Rodos'a sefer düzenledi. Amacı bu adada yer alan ve St. Jean Şövalyeleri tarafından yönetilen devleti ele geçirmekti. Bodrum kalesini ele geçirme hedefi de bu seferin bir parçasıydı. Ancak, kumandan Mesih Paşa önderliğindeki Osmanlı Donanması, St. Jean Şövalyeleri'nin güçlü kalelerini aşmakta başarılı olamadı.

Kıtalar Hükümdarlığına Giden Yol: Karia'da Osmanlı Egemenliği

1522 yılında Kanuni Sultan Süleyman, Rodos Adası ve ona bağlı topraklar üzerine yeni bir sefer düzenledi. Osmanlı, güçlü donanması ile bu sefer Rodos Devleti'ni çökertmekte kararlıydı. Nitekim öyle de oldu, Rodos ve ona bağlı olan Halikarnassos ve çevresi de Osmanlı toprağı oldu.

Osmanlı egemenliği altındaki Antik Karia Bölgesi'ndeki şehirler, Osmanlı siyasetinin bir parçası olarak zamanla yeni bir kimlik kazandı. Antik Çağ'ın Halikarnassos, Mylasa, Antiokheia, Aphrodisias gibi görkemli birçok kenti zamanla önemini yitirip küçük birer nahiyeye dönüştüler ya da tümüyle terk edildiler. Tralleis gibi örnekler ise aynı coğrafyada güçlerini koruyan birer Türk şehri olarak yaşamlarını bugüne kadar sürdürdüler.

Kuyucak Çarşı Camisi. Aydın.

Bey Cami. 1683. Aydın.

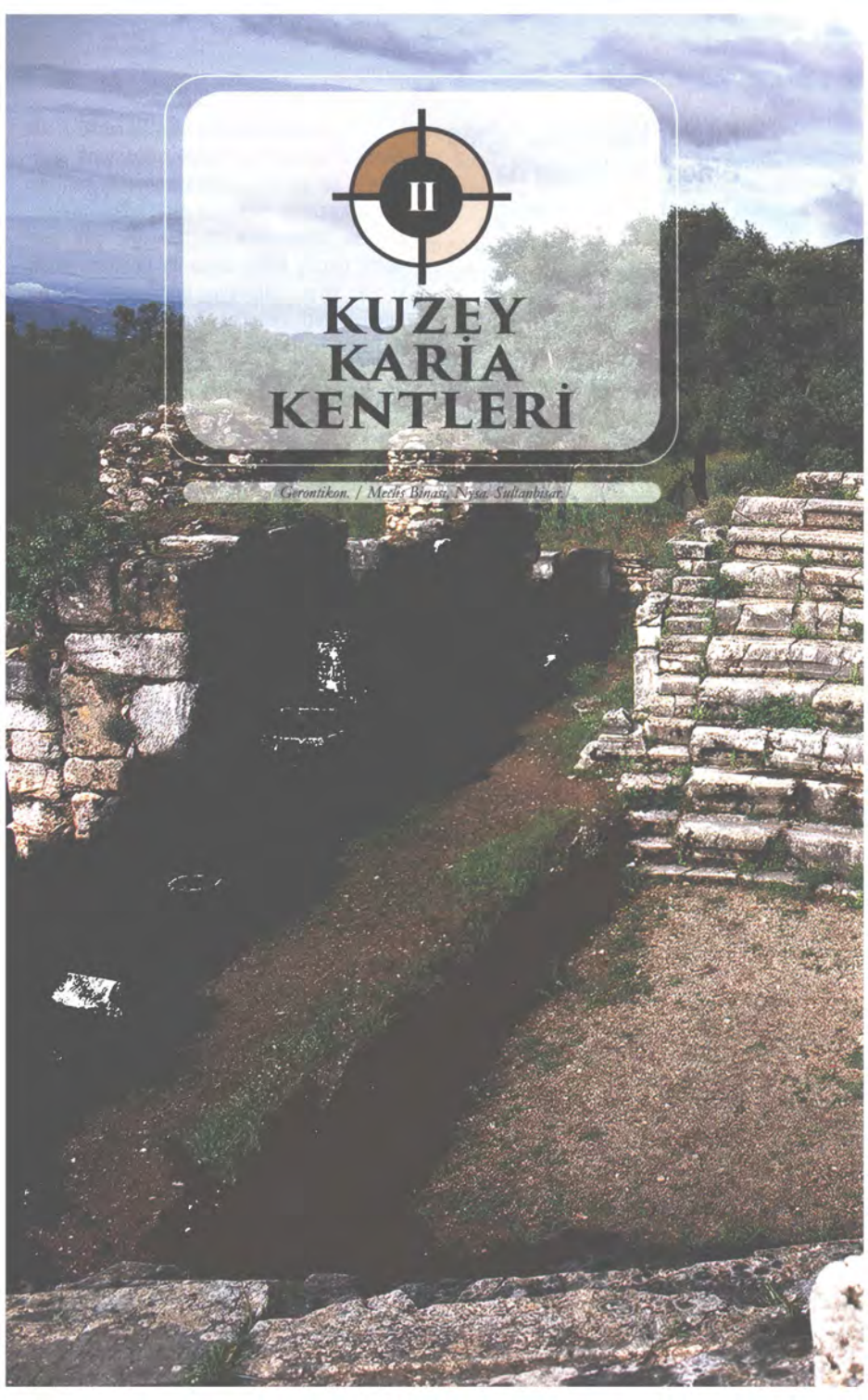

II

KUZEY KARİA KENTLERİ

Gerontikon. / Meclis Binası, Nysa, Sultanhisar

II/1 | TAVAS OVASI VE ÇEVRESİ

Denizli İli'ne bağlı Tavas İlçesi'nden adını alan ova tarihte olduğu gibi bugün de bölgenin en önemli hububat merkezidir. Ova, günümüz coğrafyasına göre batıda Kale, doğuda Tavas, güneyde Honaz Dağları ve kuzeyde ise Babadağ ile sınırlanır. Yakın çevresine göre daha yüksek bir rakıma sahip olan (900 m) ova aynı zamanda yaylaktır.

Ovanın Antik Çağ'daki adı ise *"Tabai Ovası"*dır (Grekçe; *"Ταβηνὸν πεδίον/ Tabenon pedion"*, Latince; *"Tabenorum campus"*). Tavas adının da Tabai kelimesinden dönüştürüldüğü kabul edilir.

Strabon, Ptolemaios ve Hierokles gibi antik yazarlar ovadaki antik kentlerden söz eder.

Tabai / Tabae

Denizli İlçesi'ne bağlı Kale İlçesi sınırları içindeki kentin ana yerleşim alanı, ilçe yakınından geçen Denizli - Muğla karayolunun kuzeybatı yanında yükselen, dört yanı sarp ve üst yüzeyi düz bir kayalık alan üzerindedir.

Antik kent kalıntılarının yer aldığı kayalık, Kale ilçe merkezinin güneyinde, halk tarafından *"Eski Kale"* adıyla anılır. İlçe içinden, tarihi bir köprü aşılarak bu platoya ulaşılabilir. Ayrıca, Denizli - Muğla karayolundan ayrılan bir başka yol kullanılarak da kalıntıların olduğu alana çıkılabilir.

Geç Antik Çağ'ın ünlü coğrafi sözlük yazarı Byzantionlu Stephanos'un anlattıklarına bakılırsa Tabai kenti adını, üzerine kurulu olduğu kayalıktan alır. Ona göre *"Taba"* kelimesi Grekçe'de kaya anlamına gelir, ondan türemiş olan Tabai kelimesi ise *"Taba'nın halkı, Tabalı yani kayalık yerde yaşayan halk"* anlamına gelir.

Tabai yerleşimi dört tarafı uçurum olan yüksek tepe üzerinde kurulmuştur.

Tabai yerleşimindeki yapı kalıntıları.

Antik Çağ yazarlarından Livius'un, Etnika isimli kitabında anlattıklarına bakılacak olursa Tabai, adını kenti kuran Tabenos isimli bir kahramandan almıştır. Buna göre Tabenos'un diğer iki kardeşinden Kibyras, Kibyra kentini (Gölhisar) ve Kidramos da Kidrama'yı (Yorga) kurmuştur.

Eski Çağ Anadolu dilleri konusunda araştırmalarıyla bilinen Bilge Umar bu görüşe karşı çıkarak Tabai kelimesinin kökünün Tunç Çağları'nda Anadolu'da konuşulan Luwi dilindeki *"düzlük, ova"* anlamında aranması gerektiğini önerir. Umar'a göre Tabai kelimesi, kentin hemen ilerisindeki Tavas Ovası'ndan dolayı bu adı almış olmalıdır ve ovalılar anlamına gelmektedir.

Tabai'de sistematik arkeolojik kazılar yapılmadığı için kentin kuruluşuna dair bilgilerden yoksunuz. Kentin Büyük İskender'in halefleri döneminde, yani Hellenistik Dönem'de kurulduğu yönündeki görüş araştırmalarda çoğunlukla benimsenir. Yakın bir geçmişe kadar kesintisiz yerleşim gösterdiği anlaşılan kentin, MÖ. 3. yy'da Seleukos Krallığı egemenliği altında olduğu anlaşılmaktadır. MÖ. 189 yılında Ephesos'tan başlayıp güneye doğru ilerleyen Gnaeus Manlius Vulso önderliğindeki Roma ordusunun Tabai kentine saldırıp kenti mağlup ettiği bilinmektedir. MÖ. 188 yılından sonraki dönemlerde ise kent Rodos Krallığı'nın hâkimiyetine bırakılmıştır. Tabai'nin bu dönemde kendi adına sikke bastırabilecek bir siyasi güce kavuştuğu anlaşılmaktadır.

Roma İmparatorluk döneminde kentin barış olanaklarından faydalanıp güçlendiğini gösteren arkeolojik kanıtlar mevcuttur. İmparator Traianus (MS. 98-117) ve Caracalla (MS. 211-217) dönemlerinde Roma ordusunun bölgeye yaptığı seferlerden Tabae de etkilenmiştir.

Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu döneminde Aphrodisias'taki metropolitliğe bağlı dini kimlikle yönetilen kentin adı çeşitli dini kayıtlarda geçmektedir. Bu dönemde kentin adı *Tabenos, Tabenon* ya da *Tabea* olarak geçmektedir. Tabai'li Rufinus adlı piskopos

MS. 431 yılındaki Ephesos Konsili'nde, Severus isimli piskopos 553 Konstantinopolis Konsili'nde ve Basilius adlı piskopos ise 787 tarihindeki Nikeia Konsili'nde listelerde yer bulmaktadır.

Kentin antik sikkeleri erken dönemde gümüş iken sonraları tunç metali yaygın olarak tercih edilmiştir. Tabai, bu ovadaki kentler arasında gümüş sikke basabilen tek kenttir. Bu da kentin gücüne işaret eder.

Sikkelerin ön yüzünde, kentin din tarihinde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılan Zeus, Apollon, Dionysos ve Herakles gibi tanrıların betimi yer alıyordu. Arka yüzünde kentin adını simgeleyen *TABENON* yazısı ile mitolojik simgeler olan bereket boynuzu, aslan, boğa gibi betimler bulunuyordu.

Strabon'a göre Karia'nın sınır kentlerinden biri olan Tabai'nin nüfusu Hellen, Pisidia ve Frig halklarından oluşuyordu. Yine aynı kaynakta bu bölgenin insanı *"savaşta gözü pek"* olarak tanımlanır.

Antik Çağ'da Karia'nın batı kıyılarını Mobolla (Muğla) üzerinden Laodikeia, Hierapolis, Aphrodisias gibi önemli kentlere ve Kuzey Karia'ya bağlayan yol hattı, Tabai'den geçiyordu.

Tabai Açık Hava Kutsal Alanı.

Çevreye hâkim bir yükselti üzerinde bulunan antik kentten günümüze ulaşan çok fazla kalıntı yoktur. Alana gidenleri, bir Roma Dönemi **hamamına** ait olduğu düşünülen kalıntılar, **sarnıçlar** ile açık hava tapınağına ait kaya nişleri karşılar.

Kentin kuzey ve güneybatı kesimlerinde ana kayanın işlenmesiyle oluşturulmuş mekânlar, ana kaya döşemeleri ve nişler birer **kutsal alanın** parçalarıdır. Bu alandaki mermer mimari yapı öğeleri, neredeyse tümü ana kayaya işlenmiş olan kutsal alan mekânlarının mermer arşitrav ve sütunlarla süslü bir cepheye sahip olduğuna işaret eder.

Tabai yerleşimi üzerinde Osmanlı Dönemi camileri.

Tüm bu yapı unsurları, Ana Tanrıça / Kybele'ye adanmış bir kutsal alanla karşı karşıya olduğumuzu akla getirmektedir. Mekânlarda görülen kayaya oyulmuş düzlemler, Ana Tanrıça onuruna sunulan -kent sikkelerinde de betimlenen- boğaların kurban edilmeleri sırasında kullanılmış olmalıdır.

Tabae kentinin son kültür katını Türk köyü oluşturuyordu. Yakın bir tarihe kadar Kale İlçesi'nin mahallelerinden biri olarak antik kentin kurulu olduğu yerde yaşayan bu köyde günümüze iki yadigâr kalmıştır. Bunlardan biri hüzünlü bir yalnızlık şiiri gibi mahzun ama oldukça kibar bir edayla tek başına yükselen cami minaresi, diğeri ise işçiliğiyle yöresel yaratıcılığın ulaştığı yüksek sanat düzeyini yansıtan Cevher Paşa Camisi'dir.

Adını, 19. yy'da Muğla valiliği yapmış Cevher Paşa'dan alan cami yakın bir zaman önce restore edilerek kültür mirasına kazandırılmıştır. 19. yy. batılılaşma etkisindeki Osmanlı mimarisi ve duvar süsleme işçiliğinin tipik örneklerinden biri olan cami dikdörtgen planlı ve kırma çatılıdır. Son cemaat yeri de bulunan yapı büyük ve geniş bir harime sahiptir. İçte, ahşap sütunlarla sahınlara ayrılmış olan harimin doğu ve batı duvarlarında dörtgen planlı pencere açıklıkları vardır. Yapının harim bölümünde kare panolar halinde işlenmiş kalemişi süsleme ve yazılar görülür. Caminin kuzey yanında küçük bir haziresi bulunmaktadır.

Apollonia Salbake

Denizli-Muğla Karayolu üzerinde yer alan Medet Köyü sınırları içindedir. Denizli İli, Tavas İlçesi'ne bağlı olan Medet, Tavas ilçe merkezinin 7 km güneybatısındadır.

Bölgenin en verimli Tavas Ovası üzerindeki kent, yerleşim katmanları prehistorik dönemlere kadar inen Medet Höyük üzerinde gelişmiştir. Apollonia Salbake kentinin erken evrelerini oluşturan Medet Höyük'teki en erken tabaka Geç Neolitik Dönem'e (MÖ. 6. bin) kadar iner.

Bulunduğu coğrafi konum itibariyle erken dönemlerden beri stratejik bir merkez olduğu anlaşılan Apollonia Salbake kenti, Antik Çağ'da batısındaki Karia, kuzeyindeki Frigya ve güneyindeki Lykia (Likya) kentleri arasında geçiş sağlayan bir kavşakta yer alıyordu.

Kent, Antik Çağ'da Tanrı Apollon'un onuruna isimlendirilmiş birçok Apollonia / Apollonios kentinden biridir. Kentin adındaki Salbake takısı, hemen kuzeyinde yer alan Salbakos Dağı'ndan (Babadağ) kaynaklanmaktadır.

Kentin Apollonia adıyla anılmaya başlaması Hellenistik Dönem'e rastlar. Ondan önce hangi isimle anıldığına dair bilgi yoktur. Hellenistik Dönem'le birlikte güçlenerek ismini duyurmaya başlayan kentin Roma Dönemi'nde de görkemini koruduğu anlaşılmaktadır. Hellenistik Dönem sonunda ve Roma Dönemi'nde kendi adına sikke bastırmıştır.

Medet Köyü bitişiğindeki höyükte Tunç Çağı'na ait çanak-çömlek parçalarına rastlanmıştır.

Yüzeyde, Roma Çağı sonrasına ait antik malzemeye rastlanılmaması, kentin Roma Dönemi sonrasında terk edildiğini ve sonradan Türkler tarafından Medet Köyü'nün kurulduğunu akla getirmektedir. Medet köylülerinin, olasılıkla prehistorik çağlardan beri yörede var olan çömlek üretimi geleneğini sürdürmeleri tarihsel bellek aktarımının güzel bir örneğidir.

Arkeolojik kazıları yapılmamış olan Apollonia Salbake ve Medet Höyüğü'nün kalıntıları, yüzeyde görülebilen az sayıdaki veriden ibarettir.

Medet Köyü'nün doğusunda Nekropol alanında görülen ana kayaya oyulmuş lahitler.

Tarihi kaynaklar, kentte bir **Apollon Tapınağı** olduğundan söz eder. Kentin adına kaynaklık eden sanat ve ışık tanrısı Apollon onuruna yapılmış bu tapınağın kesin yeri henüz saptanamamıştır. Ancak Medet Köyü camisinin etrafında tespit edilen bazı arkeolojik kalıntılar, dinsel mimarinin aynı alanda bin yıllar boyunca sürdürüldüğünü ve Apollon Tapınağı'nın modern köy camisinin altında kaldığını düşündürmektedir.

Antik kentin **nekropolü**, Medet Köyü'nün doğusundaki alandadır. Bu bölgede, yüzeyde görülebilen mermer lahitler bunun kanıtıdır. Nekropol sahasında bugün de görülebilen lahitlerden ikisi ana kayada açılan yatak içine oturtulmuştur. Çoğu yarım işlenmiş olan lahitlerde Aphrodisias işçiliğinin izlerini net olarak görmek olasıdır.

Sebastopolis

Denizli iline bağlı Tavas İlçesi'nin 19 km güneyindeki Kızılca Köyü sınırları içindedir. Köye Tavas - Muğla karayolunun 3'üncü kilometresinde, Pınarlar yol ayrımına girilerek ulaşılabilir. Köy anayoldan 12 km içerdedir.

Kızılca Köyü yakınlarında kentin kalıntıları görülür.

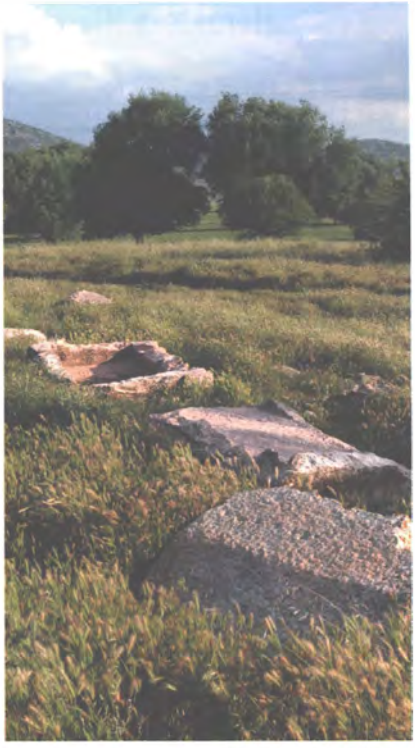

Kentin nekropolünden lahitler.

Detaylı arkeolojik araştırma yapılmamış olan kentin tarihi konusunda kesin bilgilere sahip değiliz. Antik kentin akropolünü oluşturan 150 m çapındaki yükselti, kökeni Tunç çağlarının başlarına kadar inen bir höyüktür. Antik yerleşimin ise Hellenistik ya da Roma Dönemi'nde kurulduğu düşünülmektedir. Antik kentin kalıntılarına Kızılca'dan Acıbadem Köyü'ne doğru 3 km gittikten sonra ulaşılır. Akropolü oluşturan höyüğün yüzeyinde görülen yapı kalıntılarının bir Roma Tapınağı'na ait olabileceği önerilmektedir. Antik kentin **stadium** yapısının yeri bellidir. Tarım arazileri içinde, yaklaşık 60 x 150 m ölçülerindeki stadiumun oturma basamaklarının bir bölümü yüzeyde görülmektedir. Akropolü oluşturan tepenin yaklaşık 1,5 km doğusunda, kentin **nekropolü** yer alır. Bu alanda, Aphrodisias işçiliği gösteren bazı lahitler görülür.

Herakleia Hieronu

Denizli İli, Tavas ilçesi, Kızılcabölük Beldesi sınırları içindedir. Kızılcabölük'ün 1 km kadar kuzey doğusunda Örensırtı ve Kocapınar Mevkii'ndeki kutsal alan Herakleia Salbake kentinin de 4 km doğusundadır. Kutsal alana, Kızılcabölük içinden başlayıp doğuya doğru devam eden eski Denizli karayolunun birinci kilometresinden kuzeye sapan bir toprak yolla ulaşılır.

Herakleia Hieronu, Herakleia Salbake kentinin kutsal merkezidir. Bu alan hem, Herakleia Salbake kentinin efsanevi kurucu lideri adına ya da kentin önde gelenlerinden biri için kurulmuş bir anıt mezar hem de bir ibadet merkezidir. Bu nedenle alan bir tapınak-mezar yapısıdır.

Tapınak-mezarın genel görünümü.

Herakleia Salbake ile bağlantılı olan bu alan, kentin güçlü olduğu Roma Dönemi'nin ilk yıllarında kurulmuş olmalıdır. Anıtı çevrelediği anlaşılan kabartma panolarının stil özelliği MS. 1. yy'a işaret eder.

Herakleia Hieronu, batı cepheye bakan anıtsal bir giriş ve dikdörtgen planlı bir anastylosis üzerinde yükselen mermer kabartma bloklarından oluşuyordu. Anastylosis üzerindeki blokların dört yüzünde de yüksek kabartma şeklinde işlenmiş figüratif betimler vardır. Kabartmalarda Artemis, Apollon, Dionysos ve Herakles gibi tanrılar ve Pan gibi mitolojik varlıklar ve çeşitli mitolojik konular işlenmiştir. Bazı bloklarda tanrılarla bir arada işlenen sivil figürler anıt mezarının sahibi olmalıdır. Bu betimlemeler ile onuruna anıt inşa edilen Herakleia Salbakoslunun tanrılarla olan yakınlığına vurgu yapılmak istenmiştir. Anıtın giriş cephesine ait üçgen alınlıklardaki simgeler, kozmos ve burçlarla ilişkilidir. Herakleia Hieronu'nu süsleyen kabartmalar, hem işçilik hem de kompozisyon açısından Aphrodisias heykelciliğinden belirgin izler taşır. Bu nedenle kabartmaların Aphrodisias atölyelerinde üretildiği söylenebilir.

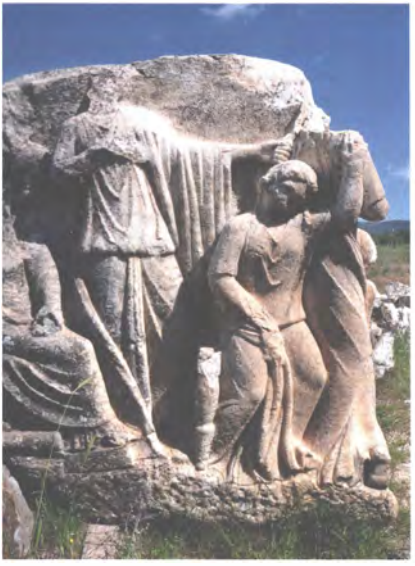

Anıtın dört tarafı kabartmalı, büyük boyutlu bloklarla çevrilmiştir. Kabartmalardaki mitolojik sahnelerde Artemis, Apollon, Pan, Dionysos ve Herakles figürleri görülmektedir.

Kentin stadium yapısı.

Herakleia Salbake

Denizli İli'ne Bağlı Tavas İlçesi'nin 10 km kuzeybatısındaki Vakıf Köyü sınırları içindedir. Köy, Karacasu ile Tavas'ı birbirine bağlayan karayolu üzerindedir. Antik yerleşim kalıntıları daha çok köyün kuzeyinde ve iki yanından akarsu geçen alçak bir sırt üzerinde yayılır. Sırtını Salbakos (Babadağ) yamaçlarına yaslayan Herakleia Salbake, Tavas Ovası'na açılan bu sırttan ovayı kontrol edebilecek bir konumdadır. Kent, Büyük Menderes Ovası'ndan başlayıp Aphrodisias'ı ve Tavas Ovası şehirlerini geçerek güneye doğru inen önemli bir antik yol üzerindeydi.

Kenti, batısındaki Aphrodisias'ın topraklarından ayıran doğal sınır, antik adı Timeles olan Kırkpınar Çayı'dır. Bu nedenle her iki kentin bazı sikkelerinde nehir tanrısının betimi "TIMЄΛHC" yazısı vardır.

Genel özellikleri ile tipik bir Hellenistik ve Roma Dönemi kenti olan Herakleia Salbake'nin kuruluş tarihinin ve kültürel sürecinin kesin çizgilerle belli olabilmesi burada yapılacak bilimsel kazılara bağlıdır.

Kent, ismini güç tanrısı Herakles'e borçludur; Herakles'in kenti anlamına gelen Salbake takısı, kentin hemen gerisinde yükselen ve bölgedeki birçok antik kültür için kutsal olduğu anlaşılan Salbakos'tan yani Babadağ'dan kaynaklanmaktadır.

Her ne kadar kent adını Herakles'ten alsa da Herakleia Salbake'de inanılan baş tanrının Sağlık Tanrısı Asklepios ile onun kızı Hygeia olduğu anlaşılmaktadır. Tarihi kaynaklar ve yazıtlar bu kentte önemli bir tıp merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. Herakleia Salbake'de yetişen birçok tıp bilgininin tüm antik dünyada ün saldığı bilinmektedir. Bunlardan en ünlüsü ise İmparator Traianus'un (MS. 98-117) hekimi ve aynı zamanda fizikçi olan Titus Statilius Criton'dur.

Kentin yeri 19. yy'da William Henry Waddington tarafından, bir yazıtta

saptanmıştır. Antik kentin kalıntıları, köyün kuzeyinde yoğunlaşsa da köy içinde de bazı izlere rastlamak mümkündür. Bunlardan, 1949 yılında yapıldığı anlaşılan köy çeşmesi hemen dikkati çeker. Çünkü Vakıf köylülerinin on yıllardır su doldururken yanı başında dertleştikleri bu şirin çeşme antik mimari bloklar kullanılarak inşa edilmiştir.

Cumhuriyet'in onuncu yılında bölgedeki birçok kent, kasaba ve köyde yapılan *"10'uncu yıl Anıtları"*na öykünerek bir paye hazırlayan Vakıf köylüleri bu iş için ilginç bir yöntem uygulamışlardır: Herakleia Salbake kentinden kalan bir Roma Çağı sütun tamburu, üzerinde Cumhuriyet'i kutlayan bir yazı yazılarak anıt haline getirilmiştir.

Köy yerleşimi ile iç içe girmiş antik kalıntılardan biri de **stadium** yapısıdır. Batı kısmı köy evlerinin altında kalmış olan stadiumun doğu ucuna ait bazı basamakları, 2002 yılında Denizli Müzesi'nin çalışmalarıyla görünür hale getirilmiştir.

Stadiounun yer aldığı bölümden kuzeye doğru, ekin tarlaları arasında yürüyenleri, etrafa saçılmış çok sayıda antik kalıntı karşılar. Kuzeye doğru ilerledikçe Hellenistik ve Roma Dönemi'nde kullanıldığı anlaşılan **surlar** ile dışındaki **nekropole** ilişkin izler dikkati çeker. Halk arasında *"Gâvur evi"* adıyla bilinen tonozlu yapı, surların hemen dışına inşa edilmiş, özel bir kişi ya da aileye ait olduğu anlaşılan bir anıt mezardır. *"Gâvur evi"*nin biraz daha kuzeyinde ise Roma Dönemi'ne ait görkemli bir anıt mezardan dağıldığı anlaşılan mimari bloklar görülmektedir. MS. 2. yy'ın barok sanatından izler taşıyan mimari blok süslemeleri, ziyaretçilere bu alanda önemli bir yapının yükseldiğini anlatır.

Kidramos / Kidrama

Denizli, Tavas ilçesinin 38 km güneyindeki Yorga ve Balkıca köyleri arasında kalan antik kente ulaşım Tavas-Muğla karayolunun Medet Köyü sapağından ayrılan yoldan sağlanır. Kent tarihi konusunda çok az bilgi vardır. Günümüze ulaşan arkeolojik ve epigrafik belgeler Kidramos'un Roma ve Bizans dönemlerinde var olduğuna işaret eder. Epigrafik ve sikke araştırmaları Kidramos'un Roma Dönemi'nde küçük de olsa bir polis kimliği taşıdığını kanıtlayacak veriler sunmaktadır. Kentin adına Bizans Dönemi dini ve siyasi metinlerinde sıklıkla rastlanır. Kidramos, 1934 yılında L. Robert tarafından epigrafik ve nümizmatik verilere dayanılarak tespit edilmiştir. Kentin yayılım alanı Yorga ve Balkıca köyleri arasındaki *Devlengeç* ve *Zerdeli* isimli mevkilerde yoğunlaşmaktadır. Yüzeyde çok kalıntı görülmese de kaçak kazı tahribatı bölgede oldukça fazladır.

Trapezopolis

Denizli ili Babadağ İlçesi'ne bağlı Bekirler Köyü sınırları içindedir. Sarayköy üzerinden ulaşılan Babadağ ilçesi Denizli il merkezine 36 km uzaklıktadır. İlçe, adını aldığı Babadağ zirvesinin kuzeydoğu eteklerinde yer alır. Bekirler Köyü ise Babadağ ilçesinin yaklaşık 12 km kuzeydoğusundaki yüksekçe bir plato üzerindedir.

Hellenistik Dönem'de bölgede -bir anda artan- stratejik noktalara kurulmuş küçük yerleşim merkezlerinden biri olan Trapezopolis kenti, Roma Dönemi'nde yaşamış Ptolemaios ve Plinius gibi yazarlar tarafından bir Karia kenti olarak anılır. Plinius, Trapezopolis'in Alabanda Konventusu'na bağlı olduğundan söz eder.

Roma Dönemi'nde güçlendiği anlaşılan kentin sikkeleri bu döneme aittir. Ön yüzlerinde dönemin Roma imparatoruna ait büstlerin yer aldığı kent sikkelerinin arka yüzünde ise Aphrodite, Eros ve Kybele gibi figürler görülmektedir.

Antik yerleşim Bekirler Köyü'nün kuzeydoğusundadır.

Kentin yer aldığı coğrafi yükselti, kuzeydoğudaki Hierapolis'i gören bir noktadadır. Bu coğrafi özellik kentin Antik Çağ'da bölge kentlerini gözetleyen bir askeri kontrol noktası olduğunu da akla getirir.

Bizans Dönemi'nde varlığını sürdüren kentin adına Hıristiyanlık tarihi kayıtlarında da rastlanır. Bu dönemde yaşamış olan Hierocles'in eserinde Trapezopolis kenti Frigya'daki dini organizasyona bağlı bir şehir olarak anılır. Kent, bu dönemde bölgenin en önemli din merkezlerinden biri olan Laodikeia'nın yardımcı piskoposluk merkezi konumuna erişmiştir. Katolik kiliselerine ait listelerde öneminden söz edilen Trapezopolis 13. yy'da Türklerin hâkimiyetine girmiştir.

Antik kentin kalıntıları Bekirler Köyü'nün kuzeydoğusunda yer alan ve halk arasında *"Boludüzü"* denilen yüksekçe bir sırt üzerinde yer alır. Etrafı derin uçurumlarla çevrili olan yerleşim tepesinde kent **surları**nın izlerini yer yer takip etmek mümkündür. Tarımsal faaliyetlerin sürdürüldüğü yerleşim alanında ayrıca bir **kilise**ye ait olduğu sanılan yapı kalıntısı, sarnıçlar ve kenti acımasızca talan eden kaçak kazılardan arta kalan, etrafa dağılmış bazı yapı izleri görülebilir. Tepenin doğu kısmındaki tek odalı, tonozlu mekân, duvar işçiliği dikkate alınırsa Bizans Dönemi'ne tarihlenebilir.

Bekirler köyü içine taşınmış, devşirme malzeme olarak yapılarda kullanılmış antik yapı taşları da dikkat çekmektedir.

Yerleşim tepesinin batısındaki genişçe bir alanda izi sürülebilen **nekropol**de Erken Roma Dönemi'ne ait pişmiş toprak lahitlerin yer aldığı anlaşılmaktadır.

Antik yerleşimin bulunduğu Boludüzü sırtı üzerindeki, sivri kubbeli, kaba yonu yöresel taş işçilikli şirin bir **sarnıç** yapısı da hemen dikkat çeker. Oldukça iyi korunmuş olan samıç Türk köyünün kurulduğu yakın çağlardan günümüze kalan yapıdır.

Yerleşim üzerindeki tarım alanı.

Hierapolis Arkeoloji Müzesi

Hierapolis kenti, Denizli İli'nde, travertenleriyle ünlü Pamukkale'de bulunur. Kentin güneybatısındaki Büyük Hamam yapı kompleksinin bazı bölümleri günümüzde Hierapolis Arkeoloji Müzesi'nin sergileme salonları olarak kullanılmaktadır. Büyük Hamam'ın kütüphane ve *Gymnasium* olarak bilinen bölümlerinde açık sergileme, hamamın restorasyon yapılan üç bölümünde ise (A, B, C salonları) kapalı sergileme yapılmaktadır. Hierapolis Arkeoloji Müzesi'nde, örenyerindeki kazılarda bulunan eserlerin yanı sıra Laodikeia, Kolossai, Tripolis, Attuda gibi Lykos vadisi kentlerinden gelen eserler sergilenmektedir. Beycesultan Höyüğü'nden gelen eserlerin çoğunluğunu ise Tunç Çağı eserleri oluşturur. Ayrıca Karia, Pisidia ve Lydia bölgelerinden getirilmiş eserler de müzede bulunmaktadır.

Müzenin **Heykeller ve Lahitler Salonu**'nda (A salonu) Hierapolis ve Laodikeia kazılarında ortaya çıkarılan lahitler, heykeller, mezar stelleri, yazıtlar, paye başlıkları sergilenmektedir. **Küçük Buluntular Salonu**'nda, (B salonu) Denizli çevresindeki höyük ve yerleşimlerde yapılmış kazı buluntuları sergilenmektedir; **Tiyatro Buluntuları Salonu**'nda (C salonu) tiyatro sahnesinde yer alan çoğunluğu orijinal kabartma frizler, heykeller ve büstler sergilenmektedir; **bahçe sergilemesi**nde, kütüphane ve *Gymnasium* olarak bilinen alanda sergilenen eserler arasında, *Agora*'dan gelen paye başlıkları, vaftiz kabı, İmparator Hadrianus'un Hierapolis kentine yazdığı metni içeren yazıt, onur yazıtları, Marcus Aurelius Diedorus Zeuxion'un lahdi, Aphrodisias tipinde lahit, yazıtlı, kabartmalı mezar stelleri, Zeus Kitesis'in altarı, aslan heykeli, kadın heykeli ve küp görülebilmektedir.

Agora, bazilika-stoadan sfenks kabartması olan mimari parça.

Euethios Pyrbon'a ait sütunlu lahit. MS. 3. yy'ın ilk çeyreği. Laodikeia, Denizli.

Banketli ve domuz kabartmalı mezar taşı. MS.2. yy.

II/2 | DANDALAS VADİSİ VE ÇEVRESİ

Büyük Menderes Ovası'nı besleyen yan kaynaklardan biri, ovaya güneyden bağlanan Dandalas Deresi'dir. Antik Çağ'da adına Morsynos, Geç Antik Çağ ve Ortaçağ'da ise Dandalos adıyla anılan bu dere, Büyük Menderes Irmağı'na doğru aktığı vadi üzerinde geniş bir ova oluşturur. Burası Dandalas Ovası'dır.

Doğuda Babadağ, batıda ise Karıncalıdağı arasındaki Dandalas Vadisi, tarım alanları, hayvan varlığı ve bitki varlığı zenginliği yanında coğrafi özellikleri ile de dikkat çeken, 40 km uzunluğundaki bu vadinin bereketli topraklarında çok sayıda tarihi yerleşim yaşam bulmuştur. Prehistorik çağlardan buyana yerleşim için tercih edilmiş olan Dandalas Vadisi'nde hem ova düzlüklerinde hem de vadi yükseltilerinde antik yerleşimler vardır.

Aphrodisias

Aydın İli'nin en doğusundaki ilçelerinden biri olan Karacasu'nun 13 km güneydoğusunda bulunan Aphrodisias (Afrodisyas) örenyeri, yakın zamana kadar belde statüsünde olan Geyre Mahallesi sınırları içindedir. 2308 m yüksekliğe sahip Babadağ'dan (*Antik Salbakos*) doğarak Büyük Menderes Irmağı'na (Antik Maiandros) bağlanan Dandalas Deresi'nin (Antik Dandalos ya da Morsynos) suladığı ova üzerinde kurulmuş olan Aphrodisias kentinde ilk yerleşim Geç Neolitik Çağ'da (MÖ. 6000-5000) olmuştur.

MÖ. 2. yy'dan itibaren kentin adına tarihi kaynaklarda *"Aphrodisias"* olarak rastlamak mümkündür. Kentin daha erken dönemlerde adının ne olduğuna dair elimizde kesin verilere sahip değiliz. MS. 6. yy'da yaşamış olan coğrafi terimler yazarı Byzantionlu Stephanus, Aphrodisias'ın eskiden kullanılan isimleri konusunda bize bazı ilginç bilgiler aktarır. Onun verdiği bilgilere göre kent, önceleri *"Lelegopolis"*, *"Ninos"* ve *"Megalapolis"* gibi isimlerle anılıyordu. Bu isimlerden Lelegopolis, kentin kuruluşunu, Anadolu'nun kadim halkı Leleglere bağlar ve *"Leleg Şehri"* anlamına gelir. Megalapolis ise *"büyük şehir"* anlamındadır. Byzantionlu Stephanus'un sözünü ettiği bir diğer isim olan *"Ninos"* adı, Mezopotamya kültürlerinde Tanrı Bel'in oğlu olan ve Ninova kentini kurduğuna inanılan efsanevi kral Ninos'a taşır bizi.

MÖ. 2. yy'da büyümeye başlayan kent, MÖ. 1. yy'dan itibaren, eski yerleşiminin olduğu höyüklerin etrafında genişleyen büyük bir kent haline gelmeye başladı. Bu gelişmede, kentin adını Tanrıça Aphrodite'ten alması ve kentte Aphrodite Kutsal Alanı'nın olması çok önemli bir etken oldu. Çünkü Roma İmparatorluğu'nu yöneten ilk hükümdar sülalesi Iulio Claudius'lar, kendi soylarını Aphrodite'e bağlıyorlardı. Bu nedenle de imparatorluğun ilk yüzyılı boyunca Aphrodisias hep gözde bir kent statüsüne sahipti.

Kentin, Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti ile birlikte bir anda ve hızla büyüyerek tarih sahnesinde önemli bir rol kazanmasında bir Aphrodisiaslı'nın azımsanamaz rolü vardır. Kent tarihine silinmez bir imza atan bu yurttaş *"Iulius Gaius Zoilos"*tur. Yazılı kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla yaşamının büyük bir bölümünü yurdundan çok uzaklarda bir köle olarak geçirmiş olan Zoilos, ilerleyen yaşlarda, köle olarak

Aphrodisias (Afrodisyas) 2013 yılı kazaları.

hizmet ettiği Roma İmparatoru Augustus'un en yakın dostlarından biri olmayı başardı. İmparator tarafından azat edilip özgür yurttaş statüsü verilen Zoilos ülkesine döndü ve imparatorluktan aldığı maddi ve manevi destekleri cömertçe Aphrodisias'ın bayındır kılınması yolunda kullandı.

Kentin MÖ. 1. yy'da kazandığı hızlı gelişim ivmesinde, kuşkusuz ki en büyük paylardan biri de kentte yeni yeni baş gösteren taş yontu işçiliğinin çok kısa zamanda güçlü bir sanat ekolüne dönüşmüş olmasıdır.

Aphrodisias'taki imar kalkınması MÖ. 1. - MS. 3. yy. arasında hız kesmeden sürdü. Bu yüzyıllar arasında kent en görkemli günlerini yaşadı. Bugün kalıntıları görülen yapıların çoğu bu dönemde inşa edildi.

İmparator Dioklatianus Dönemi'nde (MS. 3. yy. sonu - 4. yy. başı) Karia Bölgesi'nde başkent statüsü kazanan kent MS. 360 yılında yaşadığı büyük bir depremle sarsıldı.

MS. 4. yy. sonunda Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması ile Aphrodisias Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'na bağlı bir kent olarak yaşamını sürdürdü. Hıristiyan inanışının kendini yavaş yavaş hissettirmeye başladığı bu dönemde kent önemli bir piskoposluk merkezi oldu. MS. 6. yy'la beraber Hıristiyanlık, Aphrodisias ve çevresindeki en yaygın ve kabul edilir din haline geldi. Hıristiyanlık döneminde, eski dine olan bağlılığı tümüyle yok etmek için, pagan tanrı heykelleri kırıldı, tapınaklar yıkıldı, Aphrodite'in adını unutturmak için kentin adı kısa bir dönem de olsa resmi kayıtlarda *"Stavropolis (Haç Kenti)"* olarak değiştirildi.

MS. 7. yy. ortalarında yaşanan bir başka büyük deprem kentin sonuna giden yolu açtı. Bu korkunç sarsıntıdan sonra Aphrodisias kolay toparlanamadı ve kentte çöküş süreci hız kazandı.

Son yüzyıllarında Aphrodisias kentinin adı, yerel halkının dilinde bölge adı ile yani *"Karia"* şeklinde anılıyordu. 12. yy'a doğru iyice zayıflamış, gösterişsiz ve tarıma dayalı ekonomisi olan küçük bir yerleşim haline gelmiş olan kent, Türklerin bölgeye egemen olduğu bu yüzyıldan sonra zamanla terk edilerek harabe haline döndü.

Yaklaşık üç yüz yıl süren kültürel boşluktan sonra, 16. -17. yy'da, Aphrodisias kenti harabelerinin ortasında, tarih öncesi yerleşim tabakalarının yükselttiği Akropoltepe ve Pekmeztepe isimli höyükler üzerinde yeni bir Türk köyü kuruldu. Bu yeni kurulan köy

Çocuk Dionysos ve Satyr (Büyük versiyon). Afrodisias Müzesi.

adını, Aphrodisias'ın son yüzyılında halkın diline dolanan Karia isminden aldı. Yeni kurulan köyün Türkmen nüfusunun dilinde **Karia** adı **Gayra**'ya ve oradan da **Geyre**'ye dönüştü.

Aphrodisias, 1700'lerin sonlarından başlayarak Batılı gezginlerin dikkatini çekmeyi başarmıştı. Kentteki ilk arkeolojik amaçlı araştırmaları 1835'te Fransız Gezgin Charles Texier ve hemen onun ardından İngiliz Dilettanti Derneği üyesi bir grup araştırmacı yaptı. 1892'de Aphrodisias'taki harabeleri ziyaret eden, dönemin İstanbul Müze-i Hümayun (İstanbul Arkeoloji Müzeleri) Müdürü Osman Hamdi Bey Aphrodisias'ta kazılar yapmak için girişimde bulundu ancak başarılı olamadı.

1904 yılında, Fransız demiryolu mühendisi Paul Gaudin, Anadolu'da başka yerlerde olduğu gibi Aphrodisias'ta da kısa süreli ve bilimsel olmayan kazılar yaptı. Gaudin'in başlattığı kazıların son yılında çalışmaları Gustave Mendel devam ettirdi. Aphrodite Tapınağı ve Hadrian Hamamları'nda yürütülen bu iki yıllık kazılar sonucunda Aphrodisias'ın mermer heykelciliği konusundaki görkemi anlaşılmaya başlandı. Bu çalışmalar sırasında bulunan birçok eser ne yazık ki yurt dışına çıkarıldı.

1913'te Atina Fransız Enstitüsü'nün desteği ile Andre Boulanger başkanlığında kazı çalışmaları yeniden başladı. Hadrian Hamamları ve Güney Agora'da yürütülen bu dönem çalışmaları da, dönemin siyasi ortamı nedeniyle çok kısa sürdü. 1937'de Giullo Jacopi'nin yönettiği çalışma ile II. Dünya Savaşı döneminde yayımlanan ve Aphrodisias'ta bir heykel ekolünün var olduğunu ilk kez ortaya koyan Maria F. Squarciapino imzalı yayın kentin bilim dünyasındaki tanıtımı açısından çok önemli oldu.

New York Üniversitesi'nde görev yapan Türk arkeolog Kenan T. Erim Aphrodisias'taki ilk uzun süreli ve sistemli arkeolojik çalışmaları 1961 yılında başlattı. Prof. Dr. Erim'in 1990 yılındaki ani ölümünden sonra kazılar Prof. Dr. Ronald R. Smith başkanlığındaki ekiple yürütülüyor.

Lahitler

Aphrodisias örenyerini gezmek için gelenleri ilk karşılayan kalıntılar, kent çevresindeki nekropol sahasında bulunarak bir bahçede sergilenen farklı tipteki lahitlerdir. Sur dışında, kentin etrafına yayılan yüzlerce hektarlık alan Roma ve Bizans dönemlerinin mezarlık alanıydı. Özellikle kentin en görkemli dönemini yaşadığı MÖ. 1. yy. - MS. 3. yy. arasında lahit gömüler oldukça yaygındı.

Dönemin aristokrat aileleri için yapılmış olan lahitler aynı aileden birkaç kişinin bir araya konulduğu mezarlardı. Kimi lahitlerin iç kısmında görülen bazı çıkıntılar, lahdin ahşap bir bölmeyle bölünerek iki kat halinde gömü yapıldığını kanıtlamaktadır.

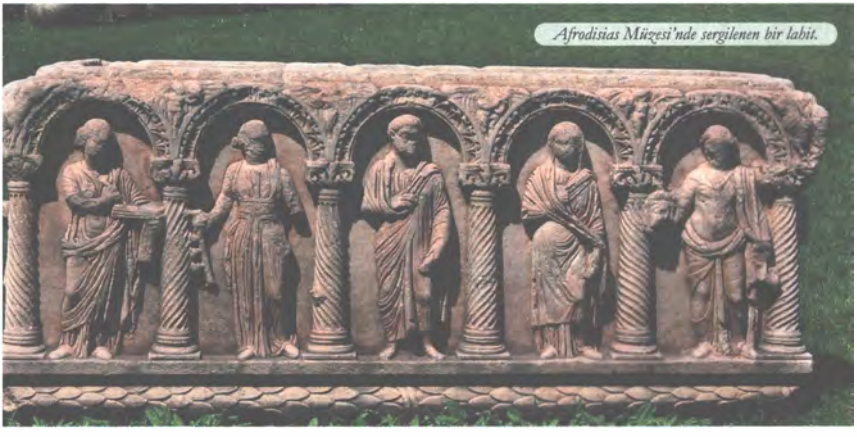

Afrodisias Müzesi'nde sergilenen bir lahit.

Geleneksel Geyre konutları

1960'lı yıllardan 1980'lerin ortasına kadar süren zaman aralığında aşamalı bir şekilde Aphrodisias kenti surlarının dışına taşınmış olan Geyre Köyü, günümüzde, örenyerinin dışında yer alır. Eski Geyre Köyü'ne ait yapılardan günümüze kalabilmiş az sayıda örnek müze çevresinde görülebilir.

Eski Geyre Köyü'nden orijinal mimarisiyle kalabilmiş tek konut, müze binasından Tetrapylon'a giden yolun kenarındadır. Eski sahibinin soyadından dolayı *"Kunak Evi"* olarak anılan yapı, geniş bahçesi ve sundurmalı cephesi ile lojmanlarda da görülen geleneksel Geyre mimarisini yansıtır. Konutun, bahçe seviyesinde yer alan kileri ise yöre evlerinde sık görülen bir başka özelliktir.

Müze önündeki meydanda yer alan yaklaşık 400 yaşındaki çınarın güneyindeki iki katlı müze misafirhanesi de zemin kattaki kileri ile *"Kunak Evi"*ne benzer.

Sebasteion

Sebasteion yapıları, Roma İmparatorluğu Dönemi'nde imparatorların şahsına ya da ailesi adına adanmış kutsal alanlardır.

Aphrodisias Sebasteionu hem mimarisi hem de mimariye bağlı heykeltıraşlık eserleri ile antik dünyanın en görkemli Sebasteion'larından biridir. Bu kompleksin yapımına İmparator Tiberius döneminde (İS 14-37) başlanmış ve Neron döneminde (İS 54-68) tamamlanmıştır.

Kazılarına 1979 yılında başlanan ve kazıldıkça ihtişamı ortaya çıkan bu yapı üç ana birimden oluşur: İmparator kültü için yapılmış küçük bir tapınak, tapınağın önünde uzanan ve iki yanı sütunlarla çevrili tören caddesini Güney Agora'ya bağlayan iki katlı anıtsal kapı. İmparatorlara adanmış bu gösterişli yapı, Aphrodisias halkının imparatorluğa olan sadakatini anlatır aslında.

Aphrodisias, Sebasteion yapısı.

Yapının birinci bölümünü oluşturan tapınak, ziyaretçilerin Sebasteion yapısını seyretmek için durdukları kazılmamış platform altındadır. Yapının sadece batı yanındaki basamaklarının küçük bir bölümü gün yüzüne çıkarılmış durumdadır.

Tapınağın batısında ona dik olarak uzanan sütunlu tören caddesi tümüyle kazılarak açığa çıkarılmış durumdadır. 14 m genişliğe sahip mermer döşemeli caddenin iki yanında yer alan sütun galerisi orijinalinde üç katlıydı. Araştırmalar sayesinde birinci katın Dor düzenine, ikinci katın İon düzenine, üçüncü katın ise Korint düzenine göre inşa edildiği anlaşıldı.

Tören caddesinin güney yanındaki galerinin doğu ucunda yapılan restorasyonlar ile Antik Çağ'da var olan üç kat günümüzde görünür hale getirilmiştir. Ayrıca caddenin batı ucundaki görkemli kapının ayağa kaldırılma çalışmaları da devam etmektedir.

Caddede yapılan arkeolojik kazılar, Roma Dönemi'nde tören caddesinin iki yanındaki sütunların arasında durduğu anlaşılan çok sayıda kabartmanın gün yüzüne çıkmasını sağladı. Son derece etkili heykeltıraşlık örnekleri içeren bu panolarda işlenen kabartma konuları üzerine yıllar süren bilimsel incelemeler gerçekleştirildi. Yapılan çalışmalar, işlenen konular açısından iki ana gruba ayrıldığını gösterdi. Birinci grup kabartma panosunda Ege mitolojisinin seçkin konuları, ikinci grupta ise Roma İmparatorluğu'nun ilk yüzyıl içerisinde gösterdiği siyasi başarıları temsil eden konular betimleniyordu. Bunlardan birinci grup kuzey ve güney portikoların ikinci katında, Roma İmparatorluğu'nun ilk 70 yılında, imparatorların askeri ve siyasi başarılarının anlatıldığı ikinci grup kabartma panoları ise üçüncü katta sütunlar arasında durmaktaydı.

Aphrodisias heykeltıraşlığının en güzel örnekleri arasında yer alan ve Antik Çağ'da çeşitli renklerde boyanmış olan kabartmaların süslediği tören caddesi oldukça anıtsal görünüyor olmalıydı.

Aphrodisias Heykel Okulu'nun MS. 1. yy'da geldiği noktayı gösteren Sebasteion kabartmaları günümüzde Afrodisias Müzesi'nde oluşturulan özel bir salonda sergilenmektedir.

Pekmeztepe ve Akropoltepe höyükleri

Örenyeri gezi yolunda Sebasteion'dan ayrılıp tiyatroya giden yolun doğu yanında yayvan bir tepe görülür. Bu tepe kentin en eski yerleşim tabakalarının yer aldığı höyüklerden biri olan Pekmeztepe Höyüğü'dür.

Pekmeztepe'nin batısında, üzerinde tiyatronun kurulduğu ikinci tepe ise Akropoltepe Höyüğü'dür. Ayrıca Akropoltepe Höyüğü'nün güney yanındaki tarla yüzeyinde de *"Kuşkalesi"* olarak adlandırılan bir başka prehistorik yerleşim bulunmaktadır, ancak bu yerleşimin sınırları günümüzde çok net olarak ayırt edilememektedir.

Aphrodisias'ın en eski yerleşim alanlarından biri olan Pekmeztepe üzerindeki küçük hamam -16.-17. yy'a tarihlenen- eski Geyre Köyü'nden günümüze ulaşmış bir yapıdır.

Tetrastoon

Etrafı korint düzenindeki gri damarlı sütunlarla çevrili, kare planlı bir meydan olan tetrastoon, tiyatronun doğu yakınındadır. Bu meydan, tiyatronun kuzey yanındaki iki büyük agoranın MS. 4. yy. ortalarında yaşanmış olan büyük depremden sonra yaşanan su baskınlarıyla kullanılamaz hale gelmesi nedeniyle yapılmıştır.

İmparatorlar Salonu

Kentteki şehir planlamacılığının güzel bir örneği, tetrastoonun güney kanadına yaslanmış olan bazilika planlı tören salonudur. Cadde kazılarında bulunan çok sayıda imparator heykelinden dolayı bu alan kayıtlarda *"İmparatorlar Salonu"* adıyla da anılır.

Tiyatro hamamı.

Tiyatro Hamamları

Bazilikanın batısında yer alan hamam yapısı MS. 2. yy. sonu ve 3. yy. başında yapılmıştır. Tiyatronun yanında olmasından dolayı günümüz kaynaklarında *"Tiyatro Hamamları"* adıyla anılmakta olan yapı farklı işlevli salonlarıyla tipik bir Roma Dönemi hamamı özelliğine sahiptir.

Tiyatro

Aphrodisias'ta MÖ. 1. yy'ın ikinci yarısında hız kazanan yeni kent tasarımının ilk ayağını bu tiyatro binası oluşturmuştur. Henüz mimaride tonoz ve kemerli teraslama sisteminin yaygın olmadığı bu dönemde tiyatro binasının oturma basamaklarının yaslanacağı bir yamaç aranmış ve en ideal alan olarak, 24 m yükseklikteki Akropoltepe'nin doğuya bakan yüzü seçilmiştir. Doğu yamaçta, höyüğün 3000 yıllık yerleşim tabakalarını tahrip ederek açılan derin oyuk içine Salbakos (Babadağ) manzaralı bu tiyatro binası yerleştirilmiştir.

Yapının, caveası (oturma basamakları) iki kademelidir. Cavea, diazoma (yatay yürüme bandı) ile alt ve üst kademelere ayrılmıştır. Caveanın alt bölümü 5000, üst bölümü ise yaklaşık olarak 3000 kişilik seyirci kapasitesine sahipti. Günümüzde ziyaretçiler, bu diazoma ile caveanın alt bölümünü sağlam olarak görebilmektedirler. Üst caveadaki oturma basamaklarının büyük bir bölümü ise zaman içerisinde yok olmuştur. Dikkatli bakıldığında üst caveanın sadece birkaç basamak sırası görülebilmektedir.

Tiyatronun sahne binası Antik Çağ'da iki katlı bir cepheye sahipti. Günümüzde tonozlu kulis odaları ve sahne binasının içe bakan cephesini süsleyen sütunların birinci katı restore edilerek ayağa kaldırılmıştır. Bu sütunların üzerinde yer alan

Aphrodisias Tiyatrosu.

yazıtta tiyatronun, G. Iulius Zoilos tarafından yaptırıldığı ve hem halka hem de Aphrodite'e adandığı yazılıdır.

Tiyatronun oturma basamakları üzerinde çok sayıda grafiti vardır. Oturma yerini belirleyen yazılar yanında, aşk dilekleri, çeşitli insan betimleri de görülür.

Aphrodisias Grafitileri

Grafiti, taş, sıva ya da seramik üzerine yazılmış günlük yazılar veya resimlere verilen genel isimdir. Eski çağlardan bugüne birçok toplumda sıklıkla karşılaşılan bu uygulamanın güzel örnekleri Aphrodisias'ın birçok kamu binasında da karşımıza çıkar.

Aphrodisias'ta grafitiler genellikle halka açık olan kamu yapılarında görülür. Bu yüzden tiyatro basamakları, Sebasteion kutsal alanındaki caddenin sütun ve basamak blokları, agorada sütunların oturduğu mermer düzlem, stadiumun oturma basamakları birbirinden çeşitli, oldukça ilginç temaları olan grafitiler ile bezelidir.

Aphrodisias'ın grafiti çalışmalarını inceleyen Angelos Chaniotis'e göre bu kentte taşlara çizilmiş olan grafiti ve oyunlar diğer birçok Doğu Roma (Bizans) kentlerinde olanlardan daha fazladır.

Agoralar

Roma Dönemi'nde Aphrodisias'ta iki büyük agora (kent meydanı / pazar yeri) vardı. Yan yana duran bu iki agoradan kuzeyde olan önce, güneyde olan ise ondan yaklaşık yüz yıl sonra inşa edildi. **Kuzey Agora**, artan kent nüfusuyla beraber yetersiz kalmaya başlayınca MS. 2. yy'da, **Güney Agora** inşa edildi. Birbirine paralel bir şekilde yan yana duran her iki agora da dikdörtgen planlıdır. Kentin ızgara planına oturan bu her iki kent meydanının ölçüleri de birbirine yakındır.

Kuzey Agora'da henüz geniş çaplı arkeolojik kazılar yapılmamış olsa da Güney Agora gün yüzüne çıkarılmış durumdadır.

Aphrodisias Güney Agorası doğu-batı yönünde uzanan, dikdörtgen planlı bir yapıdır. Agoranın dört cephesi tek sıra sütun dizisi ile çevrilidir. İon başlıklı bu sütunların arkasındaki alan mozaik tabanlı, ahşap çatılı bir yürüme yoluydu (portiko / stoa). Portiko

Güney Agora, Tiberius frizleri.

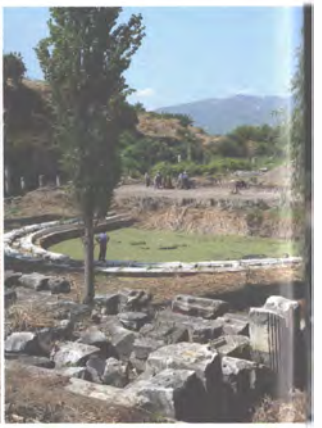

Güney Agora.

sütunları üzerinde kısa yazılar şeklinde görülen Grekçe kitabeler, portikoların yapımında maddi destekte bulunan yurttaşların tanıtım levhalarıdır. Yapının kuzey portikosu güneydekinden daha önce yapılmıştır. Kazılarda ele geçen ve kuzey portikoya ait olduğu anlaşılan arşitrav üzerindeki ithaf yazıtından kuzey portikonun İmparator Tiberius'a adandığı anlaşılmaktadır. İlk defa 1937 yılında kazılmış olan Tiberius portikosunda sütun dizilerinin üstünde masklı ve girlandlı friz bloklarının yer aldığı anlaşılmıştır. Birbirinden farklı duygu ifadeleriyle betimlenen çeşitli mask ve yüz betiminin yer aldığı bu frizler bugün müze bahçesinde sergilenmektedir.

Hadrian Hamamları

Aphrodisias gibi metropol bir kentte kamuya açık birkaç tane büyük hamam yapısının olması doğaldı. Tiyatro yanında yer alan hamam ve Güney Agora'nın yanı

Hadrianus hamamları.

Bouleuterion adı verilen kent meclislerinin en iyi korunmuş örneklerinden biri de Aphrodisias'tadır.

başına yapılmış olan Hadrian Hamamları kentin bilinen iki büyük hamam yapısıydı.

İmparator Hadrian'ın (MS. 117-118) doğu eyaletlerine yaptığı sefer sırasında Anadolu'nun birçok kentinde onu karşılamak için yapılan anıtsal yapılardan biri de Aphrodisias'taki Hadrian Hamamları'dır.

1904-1905 yıllarında kazısı yapılan Hadrian Hamamları iki ana bölümden oluşuyordu; bölümlerin birisi özgür yurttaş statüsüne sahip kadınlar, diğeri ise erkekler içindi. Yapının kadın ve erkeklere ayrılan bölümlerinde, tüm Roma Dönemi hamamlarında olduğu gibi sırasıyla Apoditarium (soyunma odası), Frigidarium (Soğukluk), Tepidarium (ılıklık) ve Caldarium (sıcaklık) odaları sıralıdır.

Bouleuterion / Meclis Binası-Odeon

Tüm Doğu Akdeniz kentlerini egemenliği altına almış olan Roma İmparatorluğu'na bağlı kentlerden biri olan Aphrodisias'ta kentin yönetimi, belirli dönemler için seçilen konsül üyeleri ve bir vali tarafından yürütülmekteydi. Şehir statüsüne sahip tüm Roma Dönemi kentlerinde, konsül üyelerinin belirli dönemlerde toplanarak kent hakkındaki birçok konuyu görüşüp karar verdiği meclis binaları yer alıyordu. Bouleuterion adı verilen kent meclislerinin en iyi korunmuş örneklerinden biri de Aphrodisias Bouleuterionu'dur. Dönemin kent tasarımına uygun olarak şehrin en merkezi bölümünde yer alan meclis binası Kuzey Agora ile tapınak arasında MÖ.1. yy'da yapılmıştır.

Meclis binasının güneye bakan ana cephesindeki üç kapı agoranın kuzey stoasına açılmaktadır. Üstü kapalı olarak inşa edilen meclis binası iki katlı sahne binası, yarım daire planlı bir orkhestra ve 1750 kişilik oturma basamaklarından oluşmaktadır.

Piskopos Sarayı

Meclis binasının kuzey ve batı kenarında, ona bitişik olarak yapılmış büyük bir yapı kompleksi dikkati çeker. Bu yapı Erken Roma Dönemi'nde kent valisinin sarayıydı.

Hıristiyanlığın devlet dini olduğu Bizans Dönemi'nde ise bu yapı bir saray olma niteliğini korumuş ancak bu dönemde kentin en yüksek kademeli dini ve siyasi yöneticisi olan piskopos tarafından kullanılmıştır. Bugün görülen kalıntılar MS. 6. yy'a aittir.

Merkezi bir avlu etrafında düzenlenmiş birçok mekândan oluşan yapı meclis binası ile bir bütünlük göstermektedir.

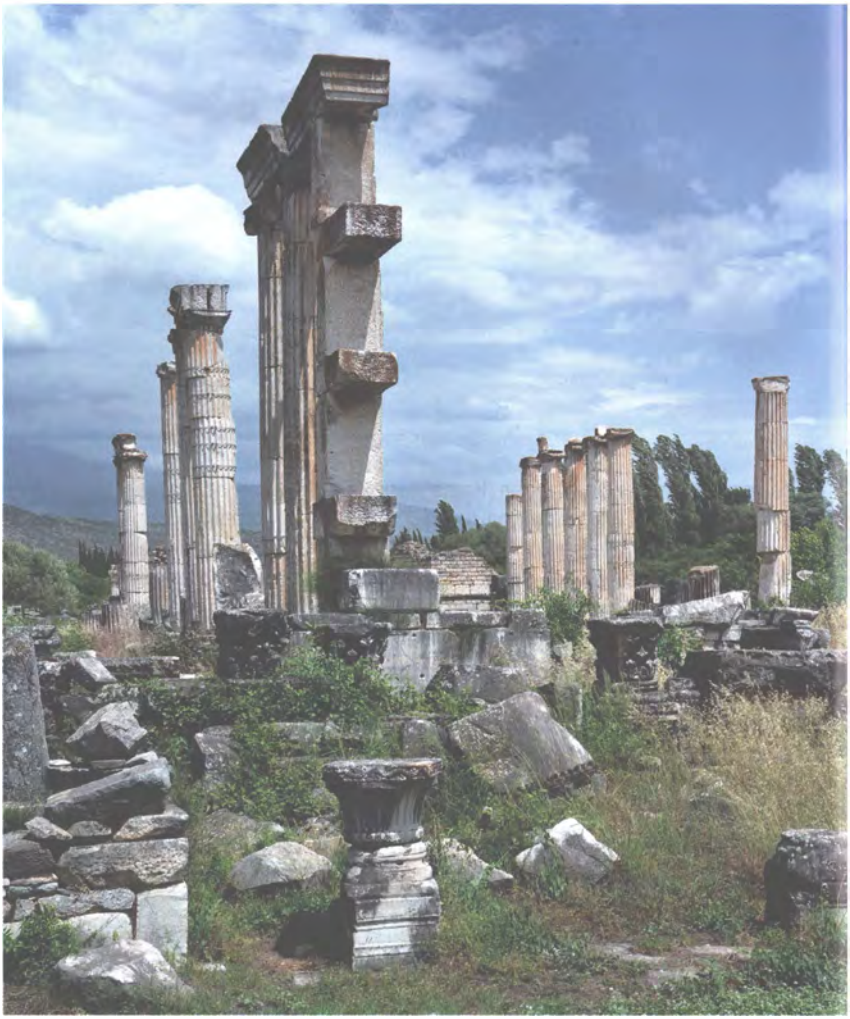

Aphrodite Tapınağı.

Aphrodite Tapınağı

Aphrodisias kent merkezinde, kente adını veren Tanrıça Aphrodite'e adanmış tapınak yer alıyordu. Bugün kalıntıları görülen mermer tapınak Roma Dönemi'ne aittir. Ancak yapılan arkeolojik kazılara göre, tapınağın bu alandaki varlığı MÖ. 6. yy'a kadar gitmektedir.

MÖ. 6. yy'dan itibaren bu alanda var olan küçük tapınağın yerine MÖ. 1. yy'da, tamamı mermerden olan bu görkemli tapınak inşa edilmiştir. Yenilenen tapınak Hellenistik-Roma dönemlerinde yeniden imar edilen Aphrodisias'ın merkez noktası olmuş ve kent tapınak çevresinde gelişmiştir.

Doğu - batı yönünde uzanan tapınağın ön yüzü doğuya bakıyordu. Tapınağın ana mekânını oluşturan dikdörtgen planlı odanın etrafı tek sıra İon sütunları ile çevreleniyordu (peripteros plan). Antik Çağ'da uzaktan bakıldığında etrafı sütunlarla çevrili, basamaklarla yükseltilmiş görkemli yapının kırma çatısı "Λ" biçimli mermer kiremitler ile örtülüydü.

Tapınak, etrafındaki geniş alanı çevreleyen büyük bir kutsal alan içerisinde yer alıyordu. Tapınağın doğusundaki Tetrapylon adlı anıtsal kapı, kutsal alana girişi güçlendirmek için MS. 2. yy.'da yapıldı. Hellenistik ve Roma dönemlerinde Tetrapylon ve tapınak arasında olasılıkla bir sunak yapısı vardı ve insanlar Aphrodite'e burada adak adıyorlardı.

MS. 5. yy'dan itibaren Anadolu'daki birçok kent gibi Aphrodisias'ta da gücü artmaya başlayan Hıristiyanlık, eski dine inanan yurttaşların yaklaşık yüz yıllık direnişine rağmen MS. 6. yy'dan itibaren kente neredeyse tümüyle egemen oldu.

Hıristiyan fanatikler, kentteki birçok pagan figür yanında, kentin en çok inanılan tanrıçası için yapılmış olan bu tapınağı da tahrip ettiler. Bin yıldan fazla aynı yerde varlığını sürdürmeyi başarmış olan Aphrodite Tapınağı tümüyle yok edilmeyip tapınağın planındaki küçük değişiklikler ile bir kilise binası haline getirildi. Bu kadim tapınağın bir kiliseye dönüştürülmesi sırasında, tapınağın ana mekânı temellerine kadar yıkılarak ortadan kaldırıldı. Tapınağın doğu ve batı yanlarındaki sütunları yan sıralara eklenerek üç nef halinde uzun koridorlar oluşturuldu. Tapınağın doğu ucuna bir apsis ve batı ucuna da bir narteks bölümü eklendi. Tapınağın en kutsal parçası olan Aphrodite'in kült heykeli de kırılıp, yüz kısmı özellikle tahrip edilmek suretiyle kilise etrafında örülen çevre duvarının temeline atılmıştır. Çevre duvarında yapılan arkeolojik kazılarda bulunan bu heykel günümüzde Afrodisias Müzesi'nde sergilenmektedir.

Stadium 30 bin izleyici alır.

Stadium

Dünyanın bilinen en iyi korunmuş antik stadium yapılarından biri Aphrodisias'ta yer alır. Bu ihtişamlı stadium, Roma Dönemi'ndeki haline yakın, fazla tahrip olmadan günümüze gelebilmiş ender yapılardandır. Güneydoğu köşede, son zamanlarda yapılan giriş çıkışlar nedeniyle yıkılmış olan bölüm dışında yapının büyük bir kısmı sağlamdır. Zaman içerisinde kapanmamış olan stadiumda, orta alanda yapılmış küçük sondajın dışında bir kazı yapılmamıştır.

MS. 1. yy'da inşa edilmiş yapı 262 m uzunluk, 59 m genişlikte, sıkıştırılmış toprak tabanlı bir gösteri alanına sahiptir. Koşu, uzun atlama, güreş gibi atletizm oyunları için yapılmış olan stadiumun her iki ucunda birer tonozlu koridor yer alır. Eğimli bir tabana sahip olan bu koridorlar yarışmaların başlangıç noktalarıydı. Doğu koridorun kilit taşında yer alan Herakles ile batı koridorun kilit taşında Hermes kabartmaları vardır. Herakles ve Hermes Antik Çağ'da sporcuları koruyan iki tanrı olarak kabul edilirdi.

Stadiumu çepeçevre dolanan, 30.000 kişi kapasiteli oturma basamaklarının kuzey bölümü doğal eğim üzerine, güney bölümü ise tonozlar üzerine oturmaktadır. Dış yüze bakan tonozlar birer dükkân olarak kullanılmış olmalıdır. Stadiumun güneydoğu dış köşesinde kazılmış olan tonozların iç yüzünde freskolar yer almaktadır.

Aphrodisias'ta Gladyatör Geleneği

Gladyatör steli.

*Latincedeki **"Gladius: Bıçak"** kelimesinden türeyen Gladyatör ismi **"Bıçak Ustası"** anlamına gelir. Gladyatörler, elinde kılıcı, başında korunaklı bir metal miğferi ve çıplak bırakılmış gövdesi ile gösteriye katılırlardı.*

Roma tarihi boyunca karşımıza çıkan gladyatörlük, Roma Devleti'ne esir düşmüş savaşçılar ile güçlü kölelerin halkı eğlendirmek için dövüştürülmesidir. Ancak kayıtlarda, gladyatörlerin zamanla toplumsal yapı içinde, önem verilen bir statü kazandığı da görülür.

Gladyatör oyunları konusunda Aphrodisias'ın da önemli bir merkez olduğu anlaşılmaktadır. MS. 2. -3. yy'dan sonra kentte hızla artan gladyatör heykelleri, yazıt ve kabartmaları bu önemin göstergesidir. Aphrodisias'ta etkinlik gösterdiği bilinen otuza yakın gladyatörün ismini biliyoruz. Öte yandan kentte bulunan çok sayıda gladyatör steli ve bir taş plaka üzerine grafiti şeklinde işlenmiş gladyatör dövüşleri sahnesi de Aphrodisias'taki köklü gladyatör geleneğinin yansımasıdır. Aphrodisias buluntusu olan yazıtlı gladyatör mezar taşlarının üzerinde ve diğer yazıtlarda adı bugüne ulaşabilmiş gladyatörlerden bazıları şunlardır: Pardalas, Kaistellos, Margarethe, Ksanthos, Narkissos, Euplos, Eirenion, Nenandros, Sekundos.

*Afrodisias Müzesi'nin Melpomene Salonu'nda sergilenen **Candidianus** ve **Pisias** isimli iki dövüş sporcusu da, MS. 3. yy. kentinde kanlı dövüş sanatını uygulayanların genel görünümü hakkında önemli bilgiler sunar.*

Surlar

Aphrodisias'ta, Roma Dönemi'nden önceki dönemlerde kenti çevreleyen bir koruma duvarı olup olmadığı bilinmiyor. Ancak kazılar, Hellenistik Dönem'de Akropoltepe üzerinde bazı gözetleme mekânları yapılmış olduğunu göstermiştir.

3,5 km uzunluğunda inşa edilen surlar yaklaşık 494 hektarlık bir alan üzerinde bulunan şehri çepeçevre sarıyordu. Surlar kuzey yanda stadiuma bitişik yapılmış ve bu sayede stadiuma bir iç kale işlevi verilmişti. Yer yer kulelerle desteklendiği anlaşılan Aphrodisias surlarının en iyi korunduğu kuzey ve kuzeydoğu kesimde askerlerin çevreyi gözlemesine yarayan seyirdim yollarına çıkan basamaklar görülebilmektedir.

MS. 7. yy'da yaşanan büyük deprem ile kentin birçok yapısı gibi surlarda da büyük bir yıkım yaşandı. Zayıflayan ekonomik yapı nedeniyle yıkılan surlarda ne yazık ki büyük onarımlar yapılamadı. Surlardaki bu tahribatın yarattığı yıkım Akropoltepe Höyüğü üzerinde yapılan dörtgen planlı birkaç kule ile giderilmeye çalışıldı.

Tetrapylon / Tören kapısı

Tüm Roma Dönemi kentlerinde olduğu gibi Aphrodisias'ta da görkemli binaların yapımı MS. 2. yy'da en yüksek düzeye ulaştı. Tapınağı çevreleyen kutsal alana görkemli bir giriş sağlamak amacıyla inşa edilen bu anıtsal kapının yapıldığı dönemde İmparator Hadrianus'un iktidarda olduğu MS. 2. yüzyıldır.

Anıtsal kapı Tetrapylon.

Dört yöne açık mimari yapısı nedeniyle bu kapı, Grekçe'de *"dörtlü kapı"* anlamına gelen Tetrapylon adıyla anılır. Birbirine paralel iki ana bölümden oluşan Tetrapylon, korint başlıklara sahip yivli ve düz sütunlar ile iç yüzde kalan yarım sütunlar üzerinde yükselmektedir. Kapının doğuya bakan dış yüzünde kemerli alınlık, batıya bakan iç yüzünde ise Suriye tipi alınlık yer almaktadır.

Kapının dış cephesine bakan sütun aralarının levhalarla kapalı olduğu, yapıyı oluşturan blokların yüzeyindeki izlerden anlaşılmaktadır. Sütunlar arasını kapatan mermer levhaların, bulunan bazı orijinal parçaları onarım sırasında yerine konulmuştur.

Bu anıtsal kapı, tavan bölümlerinde işlenmiş kare çukur içindeki kasetlere varıncaya dek birçok bölümde kabartmalarla süslenmiştir. Özellikle kapının, tapınağa bakan iç cephesinde alınlığa işlenmiş akanthus yaprakları arasında domuz ve geyik avlayan Eros kabartmaları, bitkisel süsleme öğeleri arasında işlenmiş zafer tanrıçası Nike kabartmaları MS. 2. yy. sanatının inceliğini ve ihtişamını gösterir.

Kenan Erim bugün, otuz yıl boyunca gün yüzüne çıkarmaya çalıştığı Aphrodisias kentinin kalıntıları arasında, son göz ağrısı olarak yoğun çabalarla ayağa kaldırdığı Tetrapylon'un hemen yanı başındaki mezarda yatmaktadır.

Tetrapylon Caddesi

Tetrapylon önünde kuzey-güney yönlü sütunlu bir cadde uzanır. Bu mermer cadde, kentin kuzeydoğu kapısından güneydeki Sebasteion kutsal alanının önünden geçerek agoraya bağlanıyordu. Yolun güney yönde devam ederek, tiyatronun önündeki Tetrastoon meydanını da aşıp tüm kenti kat ettiği düşünülmektedir.

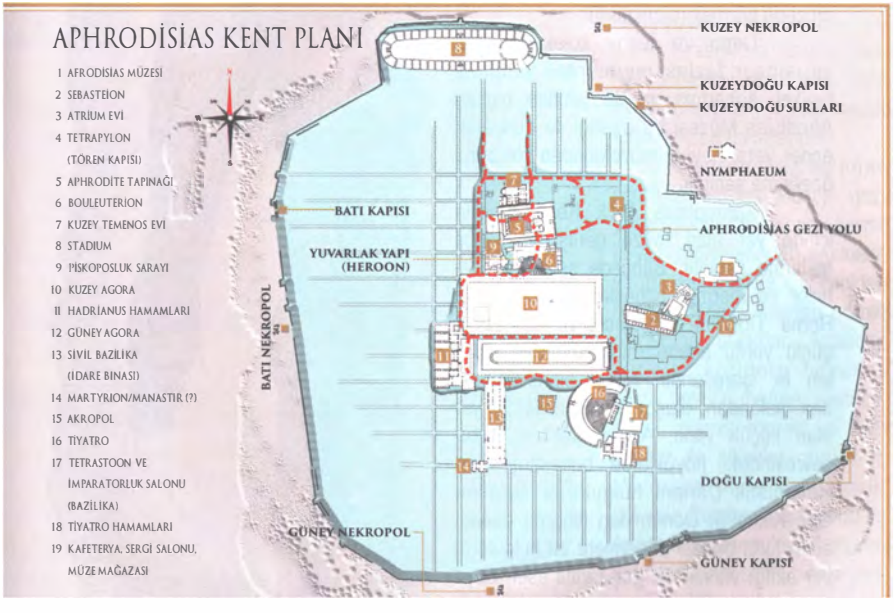

Müze bahçesinde sergilenen lahitler.

Afrodisias Müzesi

Afrodisias Müzesi, Karia'nın kuzey ve kuzeydoğu uç bölgesindeki en önemli kentlerinden biri olan Aphrodisias şehrinin buluntuları için kurulmuştur. Müze koleksiyonunun çok büyük bölümünü Aphrodisias kenti kazılarının ışıltılı bulguları oluşturuyor olsa da yakın çevredeki birçok yerleşimden gelen eserleri de bu müzede görmek mümkündür.

Depo ve teşhir koleksiyonunun yarısından fazlası mermerden yapılmış heykel, kabartma ya da lahitten oluşan Afrodisias Müzesi bu özelliği ile dünyanın ender yerel heykel müzelerinden biri olma özelliğine sahiptir.

Aphrodisias Antik Kenti sınırları içinde yer alan müze geniş bir **bahçe teşhir**ine sahiptir. Bahçede sergilenen lahitler ve mermer pithoslar, Aphrodisias'ın Roma Dönemi süresince sahip olduğu güçlü yontu akademisinin müzede görülen ilk işaretleridir. Müze binası dokuz ana salondan oluşur. Giriş holünde yer alan küçük vitrin, Aphrodisias ve yakın çevresindeki höyüklerde bulunmuş Pre-Hellenistik Dönem bulgularını sergiler. Geç Kalkolitik Dönem'den itibaren devam eden tarih öncesi dönemlere ait bulguların yer aldığı vitrinin en geç tarihli eseri boya süslemeli bir *Karia tipi* kraterdir.

Çocuk Dionysos ve Satyr (Küçük versiyon).

Yazıtlı mimari parçalar.

Yerel Aphrodite kabartması.

Prehistorik eserler vitrinin karşısındaki duvara asılı olan tondo büstler ile bir anda Roma heykel sanatının en nadide örnekleriyle karşılaşan müze ziyaretçileri daha sonra sırasıyla **İmparatorlar Salonu** ve **Melpomene Salonu**'nu gezerek Roma Dönemi boyunca yapılmış son derece özgün yontu seçkisini izleyebilmektedir. Bu iki salon arasındaki koridor ise, Aphrodisiaslı eski köle olan Zoilos onuruna yapılmış mezar kabartmalarıyla süslüdür.

Odeon Salonu'ndan sonra Afrodisias Müzesi gezginleri küçük bir salonda kentin heykel atolyelerinden artakalan yarım işlenmiş ya da yeniden biçimlendirilmiş eserleri görme olanağına ulaşırlar. Ardından vitrinler koridoru boyunca küçük boyutlu mermer yontular, metal, pişmiş toprak ve cam eserler ile sikkeler görülebilir. Müze ana binasındaki son iki bölümü, **Penthesileia Salonu** ve **Aphrodite Salonu**'nu dolduran farklı temalara sahip birçok yontu görülebilir.

Sevgi Gönül / Sebasteion Salonu.

Sevgi Gönül / Sebasteion Salonu'nda sergilenen Aineas'ın Troia'dan kaçışını betimleyen kabartmalı mermer blok.

Müzenin en arka kısmında, ince uzun bir tören caddesini hatırlatan tasarımıyla 2008 yılında açılan **Sevgi Gönül / Sebasteion Salonu** ise Aphrodisias'ta Roma heykelciliğinin tadına varan ziyaretçilere tam anlamıyla görsel ziyafet sunar.

Tüm bu özellikleriyle Afrodisias Müzesi, Karia Bölgesi'nin köklü kültür birikiminin Roma Dönemi'nde ulaştığı zirveyi anlatan bir temayla çıkar karşımıza.

Sevgi Gönül / Sebasteion Salonu.

Dandalas Deresi Üzerindeki Tarihi Köprü

Köprü 32 m uzunluğunda, 5,30 m genişliğindedir.

Aphrodisias Antik Kenti'nin yaklaşık 10 km kuzeyinde yer alır. Aphrodisias'tan Karacasu ilçe merkezine giden karayolunun hemen yanında yer alan köprü, antik ismi Dandalos olan Dandalas Deresi'ni yaklaşık doğu-batı doğrultuda aşmaktadır.

Kabaca işlenmiş yöresel taşlar ve bazı bölümlerinde ise düzgün kesilmiş bloklar kullanılarak inşa edilmiş olan köprü, derenin oluşturduğu derin vadiyi aşan geniş bir kemere sahiptir. Yapının kemer ve korkuluk bölümlerinde kesme taş bloklar kullanılmıştır.

Köprünün uzunluğu 32 m, genişliği ise 5,30 m'dir. Köprünün aştığı Dandalas Vadisi -yaklaşık 20 m yüksekliğindeki derin kanyon ile- tam bir tabiat hârikasıdır. Vadi, doğal sit alanı olarak koruma altındadır.

Köprünün yapım tarihine ilişkin kesin bilgiler yoktur. Buna rağmen, bölgede yeni kentleşme hareketlerinin hız kazandığı 17. yy'da inşa edilen bir Osmanlı yapısı olduğu kabul edilir. Hem kalıntılar hem de tarihi coğrafya özellikleri, aynı alanda Roma Dönemi'ne kadar inen daha eski bir köprü olabileceğini akla getirmektedir.

Dandalas Köprüsü 1944 yılında kapsamlı bir onarımdan geçirildi. 1980'li yıllarda güney yanına yapılan beton köprü nedeniyle bu tarihi köprü işlev dışı bırakıldı. 2014 yılında yapılmaya başlanan yeni onarımlar sırasında köprünün batı yarısı yıkılmıştı.

Antik kentin kalıntıları Bingeç Köyü'ndedir.

Plarasa

Aydın İli'ne Bağlı Karacasu İlçesi'nin 18 km güneyindeki Bingeç Köyü, Antik Plarasa yerleşiminin kalıntılarını barındırmaktadır. Sistemli arkeolojik kazıların yapılmadığı Plarasa'da yerleşim tarihinin ne denli eskilere gittiğini kesin olarak söylemek zor olsa da, Hellenistik Dönem'de kentin bölgedeki en güçlü şehirlerden biri olduğu anlaşılmaktadır. MÖ. 2.-1. yy'da kendi adına sikke bastırmış olması bu gücünün kanıtlarından biridir. Plarasa, yine aynı dönemde Aphrodisias şehri ile siyasi birlik kurup ortak sikke bastırmıştır. Bu ortak sikkelerde, Plarasa adının önce yazılıyor olması, Hellenistik Dönem'de kentin Aphrodisias'tan daha yetkin bir siyasi güce sahip olduğunu anlatır.

Ancak öyle anlaşılıyor ki kent, Roma Dönemi'nin başından itibaren, imparatorluğun gözdesi ve himayesi altında olmayı başaran Aphrodisias'ın gölgesi altında kaldı. Elde edilen bulgular, Plarasa'nın Roma Dönemi'nin geç evrelerine kadar varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Antik mimari blok ve köy çocuğu.

Plarasa'nın adına bazı antik kaynaklarda Tauropolis (boğa kenti) olarak da rastlamak mümkündür. Kentin yüzeyde görülebilen kalıntısı oldukça azdır. Bunun en büyük sebebi, bugün halen kullanılmakta olan Bingeç Köyü'nün antik yerleşim üzerine kurulu olmasıdır. Bu nedenle köy içinde çeşitli yerlere dağılmış, ya da evlerin inşası sırasında yapı taşı olarak kullanılmış antik malzemelere rastlamak mümkündür.

Bingeç Köyü'nün kuzeydoğusunda uzanan küçük vadi boyunca izlenebilen antik mezar yapıları, Plarasa'nın nekropolünden kalan izlerdir. Ne yazık ki yoğun şekilde kaçak kazı tahribatına maruz kalmış olan nekropolde tholos (yuvarlak) planlı mezar anıtları, oda mezarlar, hipoje tipi mezarlar yer almaktadır.

Bingeç Köyü'nün meydanında uzun yıllar, musalla taşının ayağı olarak

kullanılan bir antik sunakla ilgili yaşanmış olan olay, tebessüm ettiren ilginç öyküsüyle oldukça dikkat çekicidir. 1990'lı yıllarda Bingeç Köyü'ne resmi görev ile giden Afrodisias Müzesi müdürü tarafından fark edilen kabartmalı sunak müzeye kazandırılmak istenir. Ancak eskiden beri cenaze namazı sırasında tabutun konulduğu musalla taşının bozulacağını düşünen köy eşrafı müze müdürüne şiddetle karşı çıkar. Bunun üzerine müze müdürü, köy imamı ve muhtarını yanına çağırır ve söz konusu sunak taşı üzerinde işlenmiş olan kabartmaları gösterir. Alçak kabartma olarak işlenmiş olduğu için ancak dikkatli bakıldığında seçilebilen betimler arasında karşılıklı olarak duran, kanatlı aslan gövdesine sahip iki adet fallus bulunmaktadır. O güne kadar bu detayı fark etmemiş olan köy yetkilileri hemen ertesi gün hiç düşünmeden musalla taşındaki sunağı yerinden sökerek kendi elleriyle Afrodisias Müzesi'ne getirirler.

Gordiou Teikhos

Antik kaynaklarda adına yer yer rastlanmasına rağmen kesin lokalizasyonu yapılamamış olan kentlerden biri de Gordiou Teikhos'tur. Aphrodisias çevresinde olduğu düşünülen bu kent için önerilen yerlerden biri Aydın İli, Karacasu İlçesi'nin güneydoğusunda

Görle Köyü'nde kanyonun içindeki derin çöküntü alanı.

kalan Görle (Aşağı Görle ve Yukarı Görle) Köyü'dür.

Görle Köyü sınırları içinde yüzeyde görülebilen kalıntılar güçlü bir Hellenistik ve Roma Dönemi kentine işaret eder. Romalı tarihçi Livius, Gordiou Teikhos kentinden söz eder ve MÖ. 2. yy'da Roma konsülü Manlius'un bu kentte konakladığını anlatır.

Yukarı Görle Köyü'nün bulunduğu alan ile köyün güneydoğusunda yer alan **"Kızılcaalan Mevkii"**nde tespit edilen Antik Çağ buluntularının yoğunluğu bu bölgede güçlü bir antik yerleşim olduğunu düşündürmektedir.

Çam ağaçlarıyla kaplı Kızılcaalan Mevkii, kuzey batı yönünde bir eğime sahiptir; en yüksek kısmında ise geniş düz alanı olan topografyaya sahiptir; bu topografik özellik tipik bir yamaç yerleşimi özelliği gösterir.

Yukarı Görle Köyü'nün içinde dağınık durumda duran veya devşirme malzeme olarak

Gordiou Teikhos kenti kalıntılarının görüldüğü Görle Köyü.

1- Köyün güney yakınındaki kaya mezarı. 2- Görle Kanyonu. 3, 4, 5- Kızılcaalan Mevkii'nde görülen antik kalıntılar.

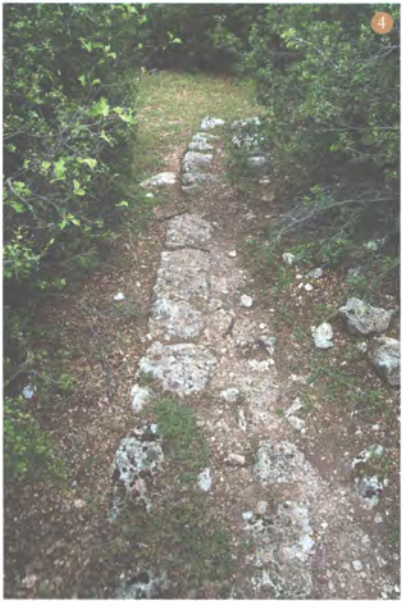

kullanılmış çok sayıda mimari parçaya rastlanmaktadır. Ayrıca köyün doğu yanındaki Kalender Mevkii'nde Veli Akkan'a ait tarla içinde -doğuya bakan- at nalı biçimli arazi dikkat çekmektedir. Bu eğimli topografik yapı odeon/tiyatro gibi bir yapıyı saklıyor olmalıdır.

Köy sokaklarında ve evlerin duvar örgülerinde antik mimari bloklar görülür.

Yukarı Görle Köyü'nün yakın çevresinde (Çinetir Mevkii, Mezarlıkaltı Mevkii, Yeniköy Mevkii), köyün kuzey ve kuzeybatısında yer alan yüksek kayalıklarda ve Aşağı Görle Köyü'nün güneyindeki kayalıklarda tespit edilen çok sayıda hipoje tipi mezarlar, oygu mezarlar ve kaya mezarları da antik kentin geniş bir nekropol sahasına sahip olduğunu göstermektedir.

Kısıküstü Kaya Mezarı

Aydın İli, Karacasu İlçesi'ne bağlı Yukarı Görle Köyü'nün Kısıküstü (Alabaşı) Mevkii'nde bulunur. Yukarı Görle Köyü'nün

Görle Köyü.

Köyün kuzeyindeki yamaçlarda çok sayıda kaya mezarına rastlanır.

doğusundaki yüksek bir kayalığın cephesinde açılmış olan mezara, Karacasu'dan Yukarı Görle'ye giden karayolundan sapan patika bir yol ile ulaşılır. Dışarıdan bakıldığında görülemeyen kaya mezarı ancak bir rehber eşliğinde bulunabilir.

Mezarın genel mimarisi ve duvarlarındaki freskolar, Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenebileceğini göstermektedir. Görle Kanyonu'na hâkim bir konumda yer alan yüksek, kireçtaşı kayalıklarının doğuya bakan cephesi işlenerek kaya mezarı oluşturulmuştur. Küçük bir kapı açıklığından girilen mezar odası, dikdörtgen planlıdır. Kuzey ve güney kenarlarına ana kayadan birer kline işlenmiştir. Yayvan tonoz biçiminde işlenmiş tavanda dikey çatı hatıllarını taklit eden yivler oluşturulmuştur.

Mezar odasının içindeki izler, orijinalinde tüm iç duvarların fresko bezemelerle süslü olduğunu kanıtlar. Mezar odasının doğu ve güney duvarlarının bir bölümünde fresko kalıntıları korunmuş durumdadır. Doğu duvarın güney yarısında görülen freskoda çok net olarak korunamamış olan bir figür yer alır. Başı haleli olan bu figür kalın bordo renk bant ile yapılmış bir çerçeve içinde durmaktadır. Güney duvarın doğu köşesinde görülen ikinci fresko panosunda da benzer bir kompozisyon görülür. Sağ elinde İncil tutan bu figür daha belirgindir. Burada görülebilen figürler, havarilerden biri ya da Hz. İsa olmalıdır.

Görle Kanyonu'nun başlangıcı.

Görle Kanyonu

Görle Kanyonu'nun büyük bir bölümü Aydın İli'nin Karacasu İlçesi'ne bağlı Yukarı ve Aşağı Görle köylerinin sınırları içinde kalmaktadır. Köyler, Karacasu'nun 20 km güneyindedir.

Görle Kanyonu'nun Kemer Barajı'na açıldığı -son bulduğu- boğaz.

Genel olarak doğu-batı yönünde bir topografyayı izleyen kanyonun doğu ucunda Denizli İli'ne bağlı Karabağlar Köyü yer alır. Karabağlar ile Yukarı Görle arasındaki yol üzerinde doğu ucundan başlayan kanyonun batı ucunu ise Aşağı ve Yukarı Görle Köyü'nün tarım arazileriyle dolu küçük vadisi oluşturur.

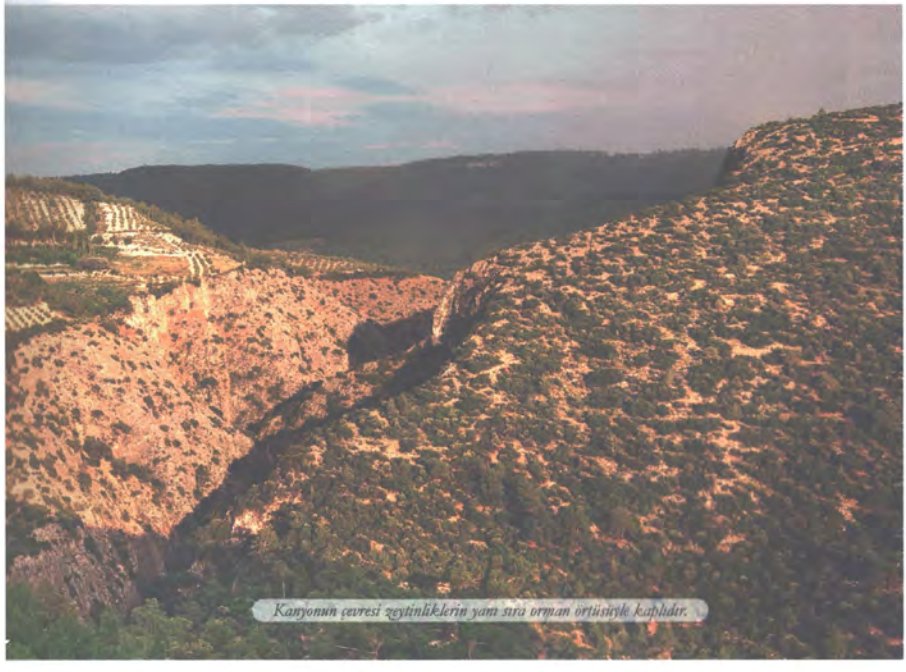

Kanyonun çevresi zeytinliklerin yanı sıra orman örtüsüyle kaplıdır.

Kanyonun içindeki Görle Deresi batıdaki Kemer Barajı'na akar.

Kanyon, çoğu zaman geniş ancak bazı bölümlerinde ise bir insanın ancak geçebileceği kadar dar geçitlere sahiptir. Derinliği 50 m ile 250 m arasında değişir. Kanyonun doğu ve batı ucu arasında yaklaşık 200 m'lik bir rakım farkı vardır.

Kanyon içinde, trekking için uygun parkurlar olmakla beraber yer yer iple geçişe izin veren ve profesyonellik isteyen bölümleri de vardır.

Kanyonun içinde ve yakın çevresinde, Gordiou Teikhos Antik Kenti'ne ait olan çok sayıda kalıntı, kaya mezarı yer alır. Yukarı Görle Köyü'nün hemen batı yanında yükselen engin kayalığın üstünde geniş bir düzlük yer alır. Bu alan hem antik yerleşime dair izler barındırır hem de kanyonu kuşbakışı görme olanağı sağlar.

Türbenin dış görünümü.

Aydınbey Türbesi

Aydın İli, Karacasu İlçesi'ne bağlı Esençay Mahallesi sınırları içindeki türbe Nazilli-Karacasu karayoluna yakın bir noktadadır. Esençay'ın güney bölümünde yer alır.

Bu küçük türbenin Aydınoğulları Beyi Aydın Bey'e ait olduğu söylense de bu bilgi oldukça kuşkuludur. Türbede var olan mezarların hiçbirinde kitabe yoktur. Buna rağmen türbenin bulunduğu Esençay Köyü'nün eski adı Boyasini oldukça dikkat çekicidir; Boyasini adı, eski Türkçe'dir *"Boy Mezarı"* anlamına gelir. Bu isimden dolayı Doğu Roma (Bizans) ordusuna karşı savaşırken hayatını kaybeden Aydın Bey'in burada gömüldüğü ve Boyasini adının da köye bu sebeple verildiği düşünülür. Yer adlarının değiştirilmesine dönük bilinçsiz politikaların kurbanı

olan Boyasini bugün artık Esençay adıyla anılıyor.

Tek mekândan oluşan türbe altıgen planlı, alaturka kiremit kaplı tek kubbeye sahiptir. Türbenin altıgen planı simetrik değildir. Moloz taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Giriş kuzey cephedeki yuvarlak kemerli bir kapı ile sağlanır. Girişin batı yanında bir mihrap nişi bulunmaktadır. Mekân aydınlığı doğu ve kuzey cephede açılmış olan iki dikdörtgen pencere açıklığı ile sağlanır. Doğu cephede yer alan pencere üstünde sağır niş bulunmaktadır. Türbe içinde, güney cephedeki mihrap sivri kemerlidir. Türbede, kitabeleri olmayan iki adet gömü yer almaktadır. Türbenin batı bölümü haziresinde Osmanlıca yazıtlı mezar taşları üzerinde Hicri 1200'lü yıllar okunmaktadır. Bu da haziredeki gömülerin çoğunluğunun 16. -17. yy'a ait olduğunu gösterir.

Türbenin giriş kapısı.

Türbe içindeki gömüler.

Bahçeköy Çağlayan Şelalesi

Aydın İli, Karacasu İlçesi'ne bağlı Yenice Beldesi'nin güneyinde, Karıncalı Dağı'nın eteklerinde kurulu olan Bahçeköy sınırları içindeki Çağlayan Şelalesi, ana yerleşim alanlarının dışında kalır.

Yaydığı eşsiz çam kokusu, sahip olduğu canlı türleri ve yakın dönem Türk tarihinde birçok ünlü efeye mekân olmasıyla bilinen Karıncalı Dağı'nın kuzeye bakan yüksek etekleri, Çağlayan Şelalesi'ni besler.

Şelaleye ulaşmak için Bahçeköy içinden kuzeye doğru devam eden orman içi yol izlenmelidir. Şelale yolunun birinci kilometresinde yol kenarında akan soğuk su size doğanın ikramı olacaktır. Yolu, kuzey yönde takip ederseniz, Bahçeköy'den yaklaşık 3 km kadar sonra şelale sizi karşılayacaktır.

Büyük kaya bloklarıyla çevrili doğal bir koridorun güney cephesinden akan şelale yaklaşık 40 m'lik bir yükseklikten aşağı düşer. Kayaların çevrelediği, çam ormanlarının kubbe yaptığı bu galeri, şelalenin soğuk sularının da etkisiyle yaz aylarında oldukça serindir. Şelale suyunun düştüğü galeri içinde uçuşan rengârenk kelebekler, ziyaretçilere büyülü bir atmosfer yaratır.

Şelalenin, dağın doruklarından gelen suyu, kuzeye doğru Kepre Çayı adıyla devam edip, Bahçeköy içinden geçer ve Dandalas Deresi'ne karışır.

Şelale çevresinde ve Kepre Çayı'nın izlediği güzergâhın yüksek bölümlerinde meşe, kestane, çam, çınar, yabani sarmaşığı bol şekilde görülmektedir. Ayrıca bu alanın hayvan varlığı içinde tilki, domuz, tavşan ve keklik bulunmaktadır.

II/3 | AKÇAY VADİSİ VE ÇEVRESİ

Orta Büyük Menderes Havzası'nı güney yönden besleyen akarsulardan biri olan Akçay Deresi, Bozdoğan, Yenipazar ilçelerini aşarak Nazilli Ovası'na ulaşır. Akçay Deresi'nin izlediği vadi, doğuda Karıncalıdağ (1705 m) güney ve batısında ise Madranbaba Dağları (1792 m) ile sınırlandırılır. Akçay'ı besleyen derelerin, dağların yüzeylerinde oluşturduğu sarp yamaçlı derin yarıklar nedeniyle vadi karakteristik bir görünüm sunar.

Topografik özellikleri ile Akçay Vadisi, bugünkü Yatağan ilçesi üzerinden Ege kıyılarına açılan doğal bir yol hattıdır. Bu doğal yolun Antik Çağ'da da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Antik adı Harpagos olan Akçay Deresi'nin izlediği yol üzerinde çeşitli yerleşimler kurulmuştur.

Nazilli Etnografya Müzesi

Aydın İli'ne bağlı Nazilli İlçesi'nin merkezinde yer alan etnografya müzesi tren istasyonunun hemen kuzey yanındadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından denetlenen Müze 2011 yılında Nazilli Belediyesi tarafından kuruldu.

Müze binası, Birinci Milli Mimarlık Akımı'nın etkilerini gösteren tarihi bir yapıdır.

Müze binası, Birinci Milli Mimarlık Akımı'nın etkilerini gösteren tarihi bir yapıdır. Kesin tarihi bilinmese de mimari üslubundaki kimi özelliklerden yola çıkılarak 1920'li yıllarda yapıldığı düşünülen müze binası, en eski kayıtlarda *"Demirci Efe Oteli"* adıyla anılır. Bina 1952 yılından itibaren ise *"Ankara Palas"* adıyla otel hizmeti vermeyi sürdürmüştür. Yapının farklı dönemlerde karakol binası, vergi dairesi ve özel konut olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Doğu-batı yönünde geniş bir ön cepheye sahip olan müze binası, bodrum kat, zemin kat ve birinci kattan oluşur. Binanın yapım malzemesi taş ve tuğladır. Üzeri ise oluklu (alaturka) kiremitlerle kaplı, bir kırma çatı ile örtülüdür.

Yöresel giysileriyle bir erkek.

Güneye bakan ana cephenin ortasındaki çift kanatlı demir kapıdan zemin kata girilir. Girişte, basamaklarla çıkılan küçük bir sofa ve iki yanda bu sofaya açılan iki koridor yer alır. Bu düzenleme ile Bodrum kat mimarisini tekrar eden birinci katta, yanlara açılan koridorlar ile "T" plan oluşturulmuştur. Sofanın orta kısmında tavan, iç içe üç adet altıgen şekilli süsleme ile hareketlendirilmiştir. Zemin katta

1, 2- Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası dokuma aletleri ve ürünleri.

Danışmentli İsmail Efe.

sofanın iki yanındaki odalar simetrik planlıdır ve koridorların her iki yanında yer alan bu odalar hem birbirine hem de koridora açılırlar. Doğu yandaki koridora güneyden açılan oda müzenin *"Pamuklu Mensucat Tanıtım Odası"*dır. Bu odada, bir zamanlar Nazilli'de sanayinin bel kemiğini oluşturan tekstil üretiminde kullanılan çeşitli makine ve el aletleri sergilenir. Bu odanın kuzey karşısındaki küçük salon ise müzenin sinevizyon ve toplantı bölümüdür. Giriş holüne batı yandan uzanan koridorun kuzey yanındaki iki odada Tarihi Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nı tanıtan eşyalar sergilenir. Açılışını bizzat Atatürk'ün yaptığı Nazilli Sümerbank'ın çalışma düzeni, burada üretilen ürünlerden örnekler ve çeşitli fotoğraflarla zenginleştirilmiş bu bölüm iki oda halinde düzenlenmiştir. Batı koridorun güney yanındaki odalar ise *"Milli Mücadele Dönemi Odası"*dır. Balmumu canlandırma ile yöre efelerinin Kurtuluş Savaşı'na katılma kararını tartıştığı anın canlandırıldığı bu bölümde ayrıca Milli Mücadele yıllarından kalan çeşitli askeri nitelikli eşya ve belgeler sergilenmektedir. Bu bölümde sergilenen *"Dokuzun Hasan Hüseyin Efe"*ye ait kıyafetler özellikle dikkat çekicidir. Giriş holünün tam karşısında yer alan çift taraflı ahşap merdiven ile üst kata çıkılır. Merdivenlerin iki yanında duvara asılı büyük yağlıboya resim tabloları hem Milli Mücadele'yi anlatan konuları ile hem de sanat özellikleri ile müze teşhirini tamamlar niteliktedir.

Sinemaskop. 20. yy.

Birinci katın mimari planlaması zemin kat ile aynıdır. Bu katta tavan ve taban döşemesi ahşaptır. İç sofanın tam üstüne gelen tavan süslemesi kare şekilli, içbükey kavisli göbeği ile mimariye zenginlik katmıştır. Odaların tavanları çitakâri tekniğiyle örülmüş kare pano içindeki yıldız motifleri ile bezelidir. İç sofanın güney yanındaki kapıdan, ana cepheyi süsleyen küçük bir balkona çıkılır. Birinci katta, sofanın doğusundaki odaların kuzey cephede olan odalarda Nazilli yöresinin geleneksel kıyafetlerinden örnekler sergilenir. Güney cephede yer alan iki oda ise geleneksel bir konutun oturma odası şeklinde düzenlenmiştir.

Batı yandan birinci kat sofasına açılan odalarda ise 19.-20. yüzyıl geleneksel mutfak eşyaları ve günümüzde artık kullanılmayan iletişim araçlarından bazı örnekler sergilenir. Hem birinci hem de ikinci katta koridor duvarları Milli Mücadele'ye katılmış birçok Aydınlı yurttaş ve efenin tanıtım panoları ile süslüdür. Demirci Mehmet Efe, Yörük Ali Efe, Çete Ayşe, Hacı Süleyman Efendi, Sökeli Ali Efe, Kara Durmuş Efe, Kıllıoğlu Hüseyin Efe ve daha birçok kahramanın hayat öyküsü bu panolardaki bilgilerde anlatılmıştır.

Müzede sergilenen bir gramofon ve telefon.

Orthosia

Orthosia Antik Kenti, Aydın İli, Yenipazar İlçesi'nin 5 km doğusundaki Donduran Köyü'nün 3 km güneyindedir. Kalıntılara, asfalt yoldan güneye sapan toprak yolla 1,5 km sonra ulaşılır.

Kentin yüzeyde görülebilen kalıntıları Hellenistik Dönem'le başlar. Bu dönemde kentin gümüş ve bronz sikkeler bastırdığı bilinmektedir. Kentin en erken sikkelerinde ön yüzde Dionysos veya Zeus başı arka yüzde ise Savaş Tanrıçası Athena ya da av sahnesi işlenmiştir. MÖ. 2. yy. başlarından itibaren sikke basmaya başlayan kent, Roma'nın ilk imparatoru olan Augustus Dönemi'ne kadar sikke basmaya devam etmiştir. Roma Dönemi'nde güçlü bir kent olduğu anlaşılan Orthosia'nın Bizans Dönemi'nde de varlığını, kuzey kesimde yapılan küçük kale içinde sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Antik yerleşimin kalıntıları köyün 3 km güneyinde yer alan Madranbaba Dağı üzerindeki Hatun Yaylası eteklerindedir. Dağın ovaya bakan kuzey yamacındaki iki tepe arasında gelişen bu kent, verimli topraklara ve zengin bir su kaynağına sahiptir. Yerleşim merkezinde Antik Çağ'dan beri aktif su kaynaklarından birisi günümüzde hâlâ kullanılmaktadır.

Kent, hâkim olduğu Akçay ovasından yaklaşık 150 m yüksektedir. Kentte stadium, agora, bouleuterion gibi önemli kamu yapıları olduğu bilinmektedir. Nekropole dair beşik tonozlu mezarları da dikkat çekicidir. Kentte görülen yapıların tamamı

1, 2, 3, 4- Orthosia kalıntıları, Donduran Köyü'nün 3 km güneyinde, Madranbaba Dağı eteklerinde görülür.

bölgeden elde edilen granit veya granit benzeri şist taşındandır.

Kente gelenlerin ilk karşılaştığı yapılar **nekropol** kalıntılarıdır. Kentin girişinden itibaren özellikle kuzey tepesinin eteklerinde beşik tonozlu birçok mezar yapısı görülmektedir. Yer altına oda şeklinde yapılan beşik tonozlu bu yapılar Roma Dönemi'ne ait birer aile mezarıdır. Kentin iki ana arterlerinden birini oluşturan güney tepesinin güneye bakan eteklerinde de ana kayaya oyulmuş sanduka tipi mezarlar vardır. Karia tipi olarak tanımlanan bu tekne gömütlerin benzerlerine güneyde Latmos Herakleiası'nda ve Kaunos'ta da rastlamak mümkündür.

Kentin etrafını çevreleyen **surlar** Hellenistik Dönem'dendir. Surlar yer yer dört köşe kulelerle desteklenmektedir. Ortadan büyük bir vadiyle ikiye ayrılmış olan kentin kuzeyindeki tepe üzerinde Bizans Dönemi'nde yapılmış bir kalenin kalıntıları görülmektedir. Yuvarlak planlı kulelerle desteklenmiş bu surun altında Hellenistik sur izleri görülür.

Nekropoldeki beşik tonozlu mezar yapıları dikkati çeker.

Kentin güneyindeki tepe üzerinde kalıntıları görülen Hellenistik Dönem iç kale kalıntıları kentin erken dönem **akropol**ünün bu tepede olabileceğini düşündürmektedir.

Kentin **tiyatro**su kuzey tepenin güneydoğu yamacına oturtulmuştur. Birkaç oturma sırası ve klimaksları görülebilen bu yapı Hellenistik Dönem kökenlidir. Roma Dönemi'nde yenilendiği anlaşılan ve sahne binası günümüze ulaşmamış tiyatronun şist taşından yapılmış olan analemma duvarı isodomik tarzda inşa edilmiştir. Batı yöne bakan tiyatronun, izleyici koyağında yaklaşık olarak birinci kademesinde 15, ikinci kademesinde ise 10 oturma sırası vardır; izleyici kapasitesi yaklaşık 2300 kişiliktir.

Tiyatronun hemen kuzeyinde 9 adet tonozdan oluşan Roma Dönemi yapı kalıntısı kentin **Agora** ve **gymnasium** yapılarından kalan parçalar olmalıdır.

Orthosia Taban Mozaikleri

Donduran Köyü içindeki bir evin bahçesinde ortaya çıkarılan mozaikler Aydın Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Taban mozaikleri, kaliteli işçilikleri ve sanatsal kaliteleri ile hayranlık uyandırır. MS. 2. yy'a tarihlenen mozaik döşeme, bordür süslemeleri ile ayrılmış dört ana panodan oluşur. Döşemenin en güney köşesindeki panoda Karia halkları

MS. 2. yy'a tarihlenen taban mozaiği 4 bölümden oluşur. (Ay.A.M.)

Aydın Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Orthosia mozaikleri.

tarafından sevilerek kullanılmış olan *"Kuğu kılığına girmiş olan Zeus ile Sparta Kraliçesi Leda'nın birleşmesi"*ni anlatan kompozisyon işlenmiştir. İkinci panoda bir biga (çift atlı araba) önünde ölü vaziyette yatan erkek figürü ile onun yanında duran insan başlı, ördek gövdeli mitolojik yaratık tasvir edilmiştir. Üçüncü panoda Dionysiak bir tören sahnesi yer alır. Bu sahnede, doğanın esin perileri olan çıplak Nympheler (Nimfe) ile keçi ayaklı kır tanrısı Pan görülür.

Orthosia mozaiğinde mitolojik betimlemeler görülür. (A.A.M.)

Bu panonun etrafı, içinde çeşitli hayvanların betimlendiği altıgen şemalarla çevrilidir. Dördüncü panoda Denizler tanrısı Poseidon'un karısı Amphitrite (Amfitrite) ve onlardan doğan balık kuyruklu adamlar yani tritonlar yer alır.

İkinci ve üçüncü panolar arasındaki bordür üzerinde güç tanrısı Herakles'in mitolojide anlatılan on iki işinden biri olan *"Stympholos Gölü'ndeki Kuşlarla Mücadelesi"* anlatılmaktadır. Üçüncü panoyu dördüncüye bağlayan bordürde ise gladyatör dövüşleri sahnelenmiştir.

Mozaiğin 2. panosunda çift atlı arabanın önünde yatan ölmüş bir erkek ile yanında insan başlı, ördek gövdeli mitolojik bir yaratık betimlenmiştir. (Ay.A.M.)

Beyler Kulesi (Donduran Kalesi)

Aydın İli'ne bağlı Yenipazar İlçesi'nin Donduran Köyü sınırları içindeki yapı köyün güneyinde yer almaktadır.

Beyler Kulesi, Aydın ilinde ayakta kalmış üç kule - evden biridir. Kesin inşa dönemi bilinmemektedir. Ancak genel özellikleri, bu kule evin de diğerleri gibi 18. yy'da bölgeye hâkim olan ayan ailesi tarafından yaptırılmış olabileceğini gösterir. Köyün içindeki çeşmelerin kitabelerindeki Hicri 1177-1178 tarihleri, köyde 1760'lı yılların ikinci yarısında yoğun bir imar çalışması olduğunu gösterir. Bu durum kulenin yapılması ile ilişkili olabilir.

Kule, bu dönemde yapılan diğer benzerleri gibi köyün üstünde, ovaya hâkim bir konumda, moloz taş, tuğla ve Antik Çağ'dan mermer blokların yer yer kullanılmasıyla inşa edilmiştir. İki kare mekândan oluşan kulenin batı cephesindeki bölümü daha küçüktür. Kule, iki kat ve bir teras katından oluşur. Giriş kapısı birinci katın doğu cephesindedir. Kuleye giriş muhtemelen bir açılır-kapanır köprüden sağlanıyordu. Bu köprüden bugüne kalan fazla bir iz olmasa da kapı sövesindeki izler bu çekme köprünün makara sistemine sahip olduğunu gösterir.

Katlar arasında içten bağlantıyı sağlayan ahşap kat merdivenleri yangınla yok olmuştur. İkinci kattaki ocak, bu katın günlük yaşam için kullanıldığına işaret eder. Teras kattaki küçük mazgal delikleri ise savunma ve gözetleme görevi için kullanılıyor olmalıydı.

18. yy'da yaptırıldığı düşünülen kule ev Donduran Köyü'ndedir.

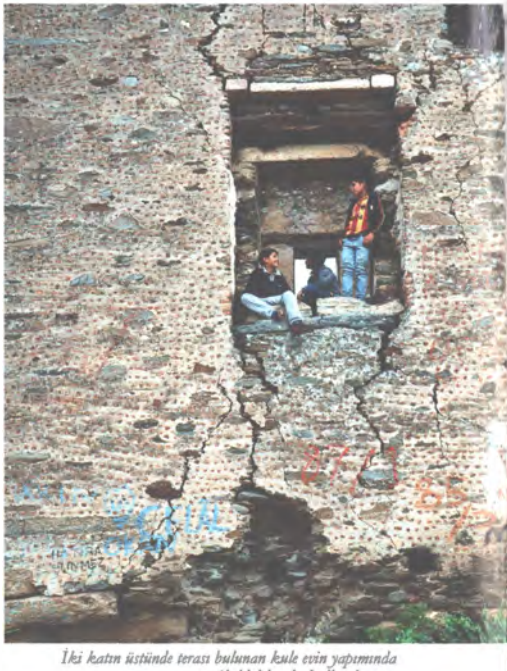

İki katın üstünde terası bulunan kule evin yapımında antik bloklar da kullanılmıştır.

Yörük Ali Efe

Yörük Ali Efe

Yörük Ali Efe, Milli Mücadele yıllarında gösterdiği son derece önemli başarılarla tarihin altın sayfalarına ismini yazdırmış birisidir. 1895 yılında Aydın Vilayeti'ne bağlı Sultanhisar Bucağı'nda dünyaya gelen Yörük Ali, Aydın Dağları'nda nam salmış olan Alanyalı Molla Mehmet Efe'nin isyancı grubuna katıldığında henüz 19 yaşında bir delikanlıydı. Gözü pek tavırları ve cesaretiyle kısa süre içinde grupta adını duyuran delikanlı, Alanyalı Molla Mehmet Efe'nin Kavaklıdere baskını sırasında ölmesi üzerine grubun lideri olmuştur. Aydın Dağları'nda yıllarca hüküm süren Yörük Ali Efe, yoksul halkın ihtiyaçlarını gören, mazlumlara yardım eden bir isim olarak ünlenmiştir.

*Yunan ordusunun İzmir'i işgalinin ardından Anadolu'da başlayan direniş ve kurtuluş mücadelesine emrindeki **"kazanlarla"** birlikte katılmıştır; Yörük Ali Efe 16 Haziran 1919'da Büyük Menderes Irmağı üzerindeki Malgaç Köprüsü yanındaki Yunan karakoluna yaptığı amansız baskınla işgal ordularını geri püskürtmüştür. İşgal ordusunun Nazilli'den geri çekilmesine sebep olan bu baskın Milli Mücadele'nin seyrini değiştirmiştir.*

*Mustafa Kemal Atatürk'ün emriyle kurulan düzenli orduya katılan Yörük Ali Efe Kurtuluş Savaşı sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından **"Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası"** ile ödüllendirilip Türk Milli Kahramanları arasında yerini aldı. Soyadı Kanunu ile birlikte, 39 yıllık lakabını soyadı olarak aldı ve nüfusuna Ali Efe Yörük diye yazıldı.*

Cumhuriyet devrinde bir süre İzmir'de yaşamayı tercih eden Ali Efe Yörük 1928 yılında gençliğinde silah çattığı, karargâh kurup düşman ordusuyla çatıştığı Aydın'ın Yenipazar ilçesine döndü. 19. yy'dan kalma bir ahşap konakta yaşamına devam eden Ali Efe Yörük 1951 yılında İzmir'de geçirdiği bir tramvay kazasının sonunda ayaklarını kaybetti. Bu elim kazanın ardından hayata fazla tutunamayan Yörük Ali Efe tedavi görmek için gittiği Bursa'da vefat etti.

*Kurtuluş Savaşı'nın milli kahramanı, Aydın Dağları'nın yiğit efesi **"Halkı iyidir, toprağı sever, toprağı seven, insan sever."** diye tanımlayıp **"Ben orada rahat ederim"** dediği Yenipazar'da toprağa verildi. Mezarı, bugün müze olarak düzenlenmiş olan konağın bahçesindedir.*

Müze bahçesindeki Yörük Ali Efe Anıtı.

Yörük Ali Efe Müzesi

Yörük Ali Efe Müzesi.

Yörük Ali Efe'nin Milli Mücadele sonrasında gelip yerleştiği ve 1951 yılına kadar sakin bir kasaba hayatı sürdüğü Yenipazar'daki ahşap konak 1980 yılında çıkan bir yangınla yok oldu. Uzun yıllar kaderine terk edilmiş halde bırakılan bu konak 1995 yılında dönemin Aydın Kültür Müdürlüğü'nün çabaları sonucunda restore edildi.

Konağın yasal varisi konumunda olan mirasçılarla yapılan antlaşma gereği, aslına uygun olarak onarımı yapılan konak ile geniş bahçesi Yörük Ali Efe'yi tanıtan bir müze olarak düzenlendi. Yenipazar ilçe mezarlığında yer alan Yörük Ali Efe'nin mezarı da bu müzenin bahçesine nakledildi.

8 Haziran 2001 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Yörük Ali Efe Müzesi olarak hizmete açılan konak geniş bir bahçe içinde, iki katlı bir ahşap yapıdır. Yapının, enine uzanan dar bir sundurmadan girilen ana girişi bahçeye açılır. Girişin iki yanında birer oda vardır. Girişin sağ yanındaki oda Yörük Ali Efe'nin özel odasıydı ve günümüzde aslına sadık kalınarak düzenlenmiş durumdadır. Sol yandaki oda ise yemek odasıydı.

Üst kat, ortadaki bir salon ve bu salona açılan dört odadan oluşmaktadır. Odalardan biri oturma odası, üçü de yatak odasıdır. Odalarda hem yörenin 19. - 20. yy sosyal yaşamına ışık tutan etnografik eşyalar hem de Yörük Ali Efe'ye ait fotoğraflar ve malzemeler sergilenir.

Ana binanın yanında tek katlı bir müştemilat yapısı vardır. İnce uzun bir sundurma ve ona açılan mutfak, tuvalet, banyo gibi odalardan oluşan bu bölüm de günümüzde müzenin parçasıdır. Müştemilatın sundurma bölümü camekânla kapatılarak oluşturulmuş sergi salonu vitrinlerinde Yörük Ali Efe'ye ait bazı eşyalar sergilenmektedir.

1, 2, 3, 4- Müzede, Yörük Ali Efe'nin kişisel eşyalarının yanı sıra etnografik eserler de sergilenir. 5- Müze bahçesinde Yörük Ali Efe'nin mezarı.

Harpasa kenti kalıntılarının bulunduğu tepenin güneyinde -ovaya hakim konumda- Arpaz Beyler Konağı görülür.

Harpasa

Kenti çeviren kuzey surları.

Harpasa Antik Kenti, Aydın İli'ne bağlı Nazilli İlçesi'nin 13,5 km güneyindeki Esenköy (eski adı Arpaz) sınırları içinde yer alır. Köye ulaşım, Nazilli'den Bozdoğan'a ulaşan karayolundan ayrılan 2 km uzunluğundaki bir yolla sağlanır.

Harpasa, Büyük Menderes Havzası'nın Lydia ve Karia sınırındaki kentler arasındadır; yerleşim, bugün adına Akçay denilen Harpasus / Harpasos / Arpasos Deresi'nin hemen yakınında kuruludur. Kentin adının Luwice ve onun ardıllarından biri olan Karia dilinden türediği ve *"ırmak kenti"* anlamına geldiği önerilir.

Kentte görülen bazı sur ve teras kalıntıları, bölgede sıkça rastlanılan Demir Çağı Leleg yerleşimlerini hatırlatsa da Harpasa'nın kesin kuruluş tarihi henüz net olarak bilinmez.

Kent akropolünde bir yapı kalıntısı.

Güney surlar.

Harpasa'dan kabartmalı bir lahit. (Ay.A.M.)

Ancak kentte E. Varinlioğlu ve P. Debourd tarafından 1998 yılında yapılan sondajlar neticesinde bulunan Arkaik Dönem (MÖ. 7. - 6. yy.) malzemesi bu açıdan önemlidir. Kalıntılar, kentin Hellenistik Dönem'de var olduğunu ve Roma Dönemi'nde de gücünü koruduğunu gösterir. MÖ. 229 yılında Pergamon Krallığı ile merkezi bugünkü Suriye'de olan Seleukos Krallığı'nın orduları Harpasos Deresi kıyısında büyük bir savaşa tutuşmuş ve Pergamon Krallığı bu mücadeleden başarıyla çıkmıştır.

Bizans Dönemi'nde kent Aphrodisias'taki güçlü metropolitliğe bağlı bir piskoposluk merkezi konumuna erişmiş ve dönemin ilerleyen süreçlerinde ise artan saldırı tehlikeleri karşısında küçülerek, inşa edilen bir kale içinde kalmıştır.

Aydınoğulları egemenliği ile başlayan Türk devrinde Harpasa, ismindeki küçük bir değişimle varlığını sürdürmüştür. Türkler tarafından Arpaz adıyla yaşayan bu antik kent, günümüze küçük bir köy olarak gelmiştir. Kentin kurulu olduğu Harpasus (Akçay) Vadisi Anadolu ile Ege kıyıları arasında geçişi sağlayan en önemli doğal yollardan biridir. Büyük Menderes Ovası'na açılan bu vadi, Osmanlı Dönemi'nde de Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi sırasında kullandığı bir geçittir.

Antik kentin ana yayılım alanı, Esenköy'ün doğu yanda sırtını dayadığı Asartepe üzerindedir. Tepenin zirvesinde ve ovaya bakan eteklerinde, teraslar halinde organize olduğu anlaşılan bu yamaç yerleşiminden bugüne gelebilen yüzey kalıntıları arasında surlardan bazı parçalar, **teras duvarları** ve tiyatroya ait küçük bir bölüm görülebilir.

Akropolün hemen önünde ve ovaya hâkim bir noktada yamaç üzerine oturtulmuş olan **tiyatro**, kentin Hellenistik evresinde kurulmuş olmalıdır. Tiyatronun caveasına ait oturma basamaklarının çoğu yok olmuş durumdadır. Sahne binasının olduğu düzlükte ise günümüzde bir su deposu inşa edilmiştir.

Akropolü çevreleyen **surlar**ın doğu kesiminde MÖ. 4. yy. duvarlarını ve Bizans Dönemi'nde yapılmış surları oldukça sağlam bir şekilde görmek mümkündür. Son derece güzel taş işçiliği ile dikkati çeken surların izlenebildiği bir başka alan ise yamacın kuzey kenarıdır.

Kentin kuzey yanındaki yamaç ve tepeler üzerinde yer yer **tümülüs mezarlar** görülür. Mezarların çoğu izinsiz kazılarla tahrip edilmiş durumdadır.

Arpaz Beyler Konağı 18. yy'a tarihlenir.

Arpaz Beyler Konağı

Harpasa Antik Kenti'nin bulunduğu Arpaz ya da yeni adıyla Esenköy'ün, kültür tarihine katkısı sadece antik kalıntılarla sınırlı değildir. Antik kentin yer aldığı yamacın hemen dibinde, ovaya hâkim küçük bir yamaçta yükselen tarihi konak yörenin simgesi olmuştur adeta. Arpaz Beyler Konağı adıyla bilinen bu yapı, 18. yy'dan kalma bir bey konağıdır. Kule biçimli bir ev ve onun etrafında şekillenen konak yapıları, doğa ve insan tahribatına olabildiğince direnmiş ve mimari özelliklerini koruyabilmiştir. Yapı tüm ihtişamıyla köye gelenleri karşılayan bir *"beyefendi"* edasıyla çıkar karşımıza.

Arpaz Beyler Konağı 18.-19. yy. Osmanlı siyasal yapısında ortaya çıkan *"Ayanlık"* kurumunun bir karşılığı olarak kültür tarihinde yerini almıştır. 18. yy'da Osmanlı idari yapılanmasındaki köklü değişikliğin bir parçası olarak bölgedeki düzeni sağlamakta, vergi toplamakta ve asayişi korumakla görevli yerel beyler (ayanlar) ortaya çıktı. Bölgenin, devlet adına yetkili en büyük gücünü teşkil eden ayanlar, aileleri ile birlikte yaşadıkları görkemli konaklar inşa ettiler. Bu konaklar hem yönetim merkezi hem de korunaklı birer yaşam alanıydı. Karia Bölgesi'nin güney kesiminde, Bodrum Yarımadası'nda da örneklerine rastlanan kule evler hem bir yaşam alanı hem de bölgedeki uçsuz bucaksız egemenlik alanlarının, tarım arazilerinin güvenliği için gözlemlendiği birer askeri kontrol noktası görevi görüyordu.

Arpaz Köyü'ndeki Beyler Konağı'nın sahibi de 18. yy'da Nazilli ve çevresinde Osmanlı Devleti adına huzuru ve egemenliği sağlamakla görevli olan *Arpazlılar Ailesi*'dir. Arpazlı Ailesi kendi soylarını, Fatih Sultan Mehmet'in en yakın kumandanlarından biri olan Sadrazam Gedik Ahmet Paşa'ya dayandırır. Sadrazam, 2. Bayezid'in Osmanlı tahtına oturmasına karşı çıktığı için öldürtülmüş olsa da Gedik Ahmet Paşa'nın oğullarına sipahilik görevi verilmiş ve iki oğlu Büyük Menderes Irmağı ile Karacasu'nun Nargedik

Kule ev ve kuzey bitişiğindeki -açılır kapanır bir köprüyle bağlanmış- konak. Köprü günümüze ulaşmamıştır.

Köyü arasında kalan topraklara yönetici olarak atanmıştır. Arpaz Köyü'nün kuruluşu bu görevlendirmeye dayandırılır.

Arpazlı Ailesi'nin baş üyelerinden biri olarak 18. yy'da Osmanlı Ordusu'nda kumandanlık yapan Hacı Hasan Bey, Arpaz Beyler Konağı'nı yaptıran kişidir. Söylenceye göre, yanında sığır çobanlığı yapan Atçalı Kel Mehmet'in, kızına âşık olduğunu duyunca onu falakaya yatırıp, konağından kovan Hacı Hasan Bey, çok zaman geçmeden bu yaptığını çok acı bir şekilde ödemiştir. Günler geçmiş olsa da öfkesi sönmeyen Atçalı Kel Mehmet, peşine taktığı asilerle birlikte çete kurup Aydın Dağları'nda nam salar. Çok kısa bir zaman içinde yörede siyasi otoritenin başına bela olmayı başaran Atçalı Kel Mehmet, bir gece vakti Arpaz'daki Hacı Hasan Bey konağını ateşe verir. Osmanlı Devleti, bölgede güvenliği sağlamakla görevlendirdiği Hacı Hasan Bey'in bu başarısızlığını cezalandırır ve onu Rodos'a sürgün eder.

Arpaz Beyler Konağı, Hacı Hasan Bey tarafından, Rodos'tan dönüşte yanında getirdiği taş ustalarına yaptırılmıştır. Bir kaç farklı mimarinin birliğinden oluşan bu yapı kompleksinin iki ana yapısını dikdörtgen planlı, taş işçilikli yüksek bina ve ahşap ağırlıklı bir konak oluşturur. Bunun dışında hamam, havuz, fırın, pamuk deposu ve çeşmeler ile başlı başına bir yaşam alanı oluşturacak birçok eklentinin de vaktiyle var olduğu bilinmektedir. Müştemilata dair küçük yapılar yıkılmış olsa da konak ve kule ev tüm ihtişamıyla bugün de ayaktadır.

Ahşap ağırlıklı mimariye sahip olan iki katlı konak kâgir bir yapıdır. Konakta, günlük yaşam alanı üst kattaydı. Farklı fonksiyonlara sahip olan üst kat odaları ahşap malzemeyle inşa edilmiş, kemerli cepheye sahip olan hayata açılıyordu. Hayata açılan odalardan en güneydeki, beye ait özel kabul odasıydı. Bu odadaki ahşap gömme dolaplar içinde yer alan gizli geçitler ile gizli emanet kasaları ev ahalisinin yaşadığı

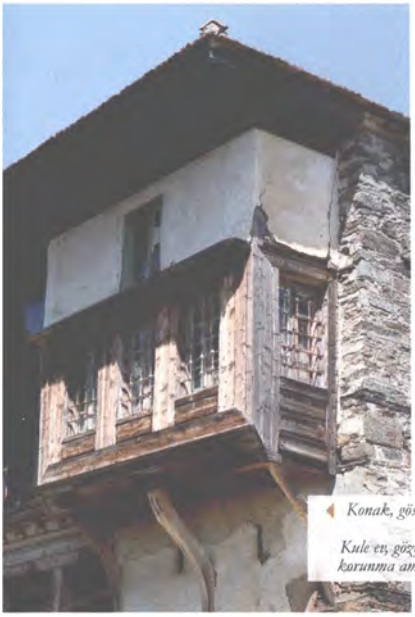

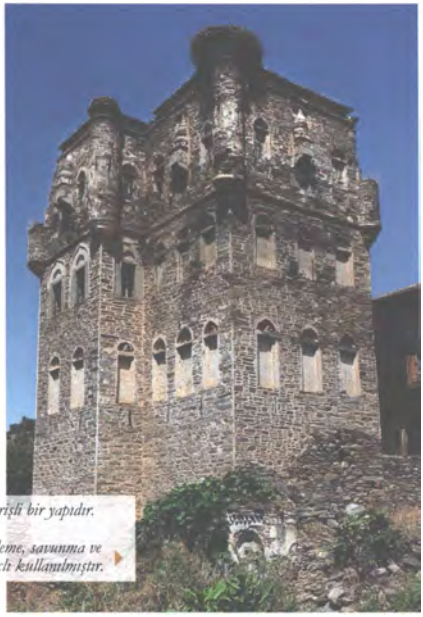

Konak, gösterişli bir yapıdır.

Kule ev, gözetleme, savunma ve korunma amaçlı kullanılmıştır.

tedirginliği yansıtması yanında son derece şaşırtıcı yapı çözümlemeleri ile dikkat çeker. Kestane ağacından yapılan payandalar üzerinde yükselen konağın oda ve hayat bölümündeki tavan süslemeleri son derece zariftir. Aynı zarafeti mekân içindeki ahşap dolap kapaklarında, hayattaki sütun başlıklarında ve diğer ahşap işçilikte de görmek mümkündür. Özellikle tavan merkezindeki çarkıfelek biçimli ahşap oyma süsleme görülmeye değerdir. Yapının ön cephesine çıkan ahşap cumba alttan yine ahşaptan yapılmış üç adet eli belinde ile desteklenmiştir. Konağın hayat bölümüne yapılan betonarme eklemeler geleneksel kimliği belirgin bir biçimde zedelemiş olsa da yapı tarihten aldığı nezaketi tüm detaylarıyla yaşatmayı sürdürür.

Konağın önünde bir Ortaçağ Avrupa Şatosu gibi yükselen, taş işçilikli kule ev bu dönemde Batı Anadolu'nun birçok yerinde yapılan özel bir mimari unsurdur. Arpaz kule evi, taş işçilik gösteren kalın payandalarla yükseltilmiş bir teras üzerinde yer alır. Dış cephesinde kemerli pencere açıklıkları yer alan kule ev üç katlıdır. Kuzey cephesinde, büyük kapıya ulaşan taş merdivenlere sahiptir.

Evin hemen ardında, adeta kulenin korunaklı duvarları arkasına saklanmış bir şekilde duran Bey Konağı'ndan kulenin zemin katına bağlanan, açılır - kapanır bir ahşap merdiven olduğu anlaşılmaktadır. Bu geçidin ahşap kapı aksamı bugüne gelememiş olsa da kapının açılma ve kapanmasını sağlayan halat makaraları halen yerinde durmaktadır.

Kule evin bodrum katı, Meşrutiyet yıllarında bölge asayişini bozanların atıldığı bir zindan olarak kullanılıyordu. Birinci kat, oturma sekileri, ocaklar ve diğer yapı unsurlarından da anlaşılacağı üzere evin günlük yaşam alanıydı.

Kâgir bir merdivenle çıkılan en üst kat ise bir tür gözetleme kulesiydi. Köşelerinde birer yalancı kule çıkıntısı ile görkemi artırılan son kattaki menfez açıklıkları, çevrenin kontrol edilmesinde kullanılıyor olmalıydı.

Arpaz'a -günümüz Esenköy'üne- gidenler Harpasa Antik Kenti'nin görkeminin, 18.-19. yy'da da yapılan kule evin ihtişamıyla sürdüğü hissine kapılır. Sanki antik kent kurulması ile kule evin yapılması arasında yüzyıllar geçmemiş, tarih bir fotoğraf karesinde bütünleşerek donmuş gibidir.

Neapolis

Aydın İli'ne bağlı olan ve Orta Büyük Menderes Havzası'nın güney yanındaki Madranbaba Dağları'nın eteklerinde kurulu olan Bozdoğan İlçesi'nin Yazıkent (eski adı İnebolu) Beldesi, Neapolis antik yerleşiminin lokalize edildiği yerdir.

Grekçe'de *"Yeni Kent"* anlamına gelen Neapolis adıyla kurulan onlarca yerden biri de Karia Bölgesi'ndeki bu kenttir. Kentin Hellenistik Dönem'de kurulduğu ve Roma Dönemi'nde de tarımsal ağırlıklı ekonomiye sahip küçük bir taşra kenti olarak varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Antik kentin kalıntıları dağınık durumdadır. Yazıkent Köyü'ne ait modern mezarlığın içinde yer yer antik kalıntılar görülebilmektedir. Hatta Türk dönemi mezarlarının bazılarında antik taşların işlenerek mezar taşı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Yazıkent ile kuzeyindeki Beyerli Köyü arasındaki arazide nekropol kalıntıları görülür. Bu alanda yer alan ve birçoğu kaçak kazı tahribatına maruz kalmış çok sayıda oda mezar kalıntısı dikkati çekmektedir.

Neapolis Antik Kenti'ne dair bir grup kalıntı da Yazıkent köy meydanında dağınık bir durumda sergilenmektedir.

1

2

3

4

Yazıkent-Beyerli arasında görülen verimli tarım arazileri.

Beyerli Köyü yakınlarında bir oda mezarı.

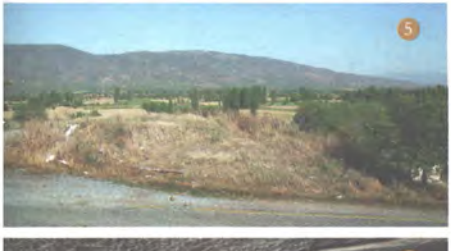

1, 2- Yazıkent çay bahçesinde sergilenen mermer antik mimari parçalar.
3, 4- Yazıkent mezarlığında Osmanlı dönemi mezar taşlarının yanı sıra antik sütunlar ve mimari parçalar da görülür.
5, 6- Beyerli-Yazıkent karayolunun güneyindeki mezar yapısı.
7, 8- Yazıkent-Beyerli arasında bulunan mezar yapısı.

Yazıkent Asar Kalesi / Beyerli Kalesi

Farklı kaynaklarda Beyerli Kalesi olarak anılan Yazıkent Asar Kalesi, Yazıkent'in (İnebolu) kuzeydoğusundaki tepe üzerindedir. Kale'ye, Beyerli Köyü'nden de ulaşılabileceği gibi, Yazıkent'den de çıkılır. Yazıkent içinden Baldımlık Mahallesi'ne uzanan 7,5 km uzunluğundaki araç yoluyla kalenin yakınına kadar gidilebilir; Asar Kalesi, 3-5 evden ve ağıllardan oluşan Baldımlık yerleşiminin batısındadır; yaklaşık 20-30 dakikalık bir yürüyüşle kalenin kurulduğu tepeye ulaşılır.

İlk defa W. R. Paton, tepedeki yapıdan, küçük Hellenistik bir kale olarak bahsetmektedir. Kalenin taş işçiliği MÖ. 4. yy'ın üçüncü çeyreğinde yapılmış olabileceğini akla getirmektedir. Yakın çevreye hâkim bir konumda olan kale, çevre kentleri koruyan bir askeri yerleşim alanı ve garnizondur. Kale içinde tespit edilen bazı kalıntılar bu yapının Bizans Dönemi içerisinde de kullanıldığını göstermektedir.

Yazıkent Asar Kalesi, ovadan oldukça yüksekte yer alan bir zirveyi çevreleyen sur ve kulelerden oluşmaktadır. Yaklaşık 44 x 32 m ölçülerindeki kale, dikdörtgen planlıdır. Toplam 5 adet kule ile desteklenmektedir.

1, 2, 3- Yazıkent/Beyerli Kalesi, Baldımlık mahallesi yakınlarındadır.
4- Kaleden güneye bakış.

Kıztaşı Kalesi

Aydın İli, Yenipazar İlçesi, Alioğulları Köyü'nün yaklaşık 3,5 km güneyindeki Kale Tepe Mevkii'ndedir.

Yenipazar İlçesi'ndeki sanayi bölgesinin içinden güneye Karaçakal, Koyunlar ve Alioğulları köylerine ayrılan yoldan yaklaşık 20 km gidildikten sonra Alioğullar Köyü'nün yaylalık kısmına varılır. Yaylalıktan güneye doğru devam eden toprak yoldan yaklaşık 3,5 km sonra kalenin bulunduğu tepenin eteğine ulaşılır. Araçla kalenin 100 m kadar yakınına varılabilmektedir. Bu noktadan 5 dakikalık bir tırmanışla kaleye ulaşılabilir. Akçay Vadisi'nin Hellenistik Dönem kentlerinin güvenliğini sağlamak için ovanın etrafındaki yüksek tepelerde kurulan kontrol kalelerinden biridir. Mimari özelliklerinden anlaşıldığı kadarıyla, sadece Hellenistik Dönem'de kullanılan kale daha sonra terk edildi. 1090 metre rakımlı Kale Tepe üzerinde yer alan Kıztaşı Kalesi kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Kale üç kule ile çevrelenmektedir. Kuleler arasında uzanan kale surları tepenin dik olan doğu tarafında ne yazık ki çok iyi korunamamıştır.

Surların yapımında yerel şist taşından yapılmış ve uzunlukları yer yer 2 m'yi

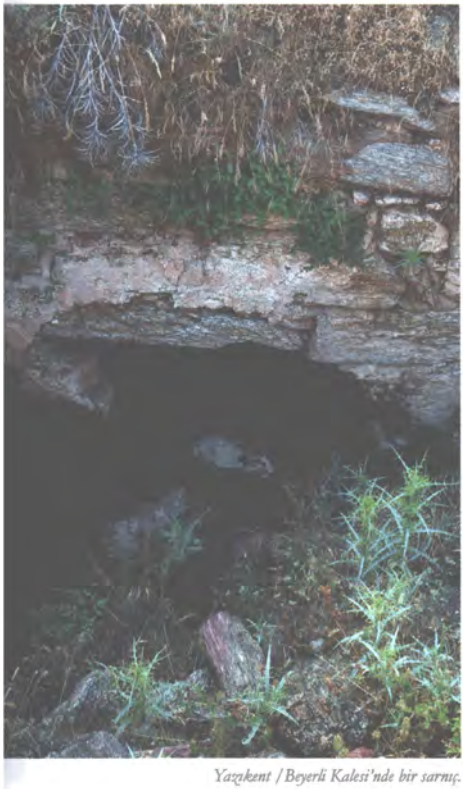

Yazakent / Beyerli Kalesi'nde bir sarnıç.

Kulelerin bazılarında izlenebilen ahşap hatıl delikleri, kulelerin iki katlı olduğuna işaret eder. Tahribatın en çok olduğu güneybatı köşede kalıntılar oldukça azdır. Kaleye giriş kuzey batı köşeye yakın bir yerden 1,16 m genişliğinde bir kapı açıklığından sağlanmaktadır.

Kale duvarlarının yapımında yerel şist taşı kullanılmıştır. 2 m'yi bulan duvar bloklarının dış yüzeyinde kaba yonu bosaj yer alır. Kale duvarları ve kuleler güneybatı ve güney yönde ana kaya kütleleri üzerine oturmaktadır. Kalenin ortasına yakın bir yerde bulunan dikdörtgen şeklinde 1,50 x 2 m boyutunda, 2,30 m derinliğindeki içi sıvalı sarnıç Bizans Dönemi'ne tarihlenir.

Sıklıkla yapıldığı anlaşılan kaçak kazılar hem kale içindeki tabakaları hem de kale duvarlarını büyük ölçüde yok etmiştir.

Kale, Alioğulları Köyü'nün 3 km güneyindeki tepe üzerindedir (üstte). Kaleden Bozdoğan yönüne bakış (altta).

bulan bloklar kullanılmıştır. Duvarların iç ve dış yüzlerinde büyük bloklar, aralarda ise moloz taş dolgu kullanılmıştır. Surlarda duvar kalınlığı 2 m'nin üstündedir.

Kıztaşı Kalesi'nin kuleleri Karia Bölgesi'nde tespit edilen kulelerden oldukça farklıdır. Özellikle kuzey kulesinde çok iyi izlenebilen piramidal formlu duvar sistemi ne Karia Bölgesi'nde ne de Anadolu'daki sur sistemlerinde görülebilen bir uygulamadır.

Kalenin yaklaşık 150 m kadar güneyinde bir adet tümülüs mezar vardır. Dörtgen bir mezar odası olduğu anlaşılan mezarın duvarları düzgün kesilmiş isodomik bloklardan yapılmıştır. Mezar, Hellenistik Dönem'e tarihlenen kale ile çağdaş ve kale komutanına ait bir anıt olmalıdır.

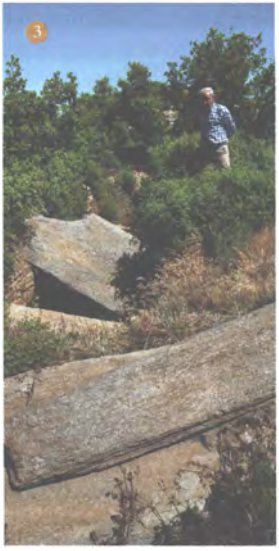

1, 2- Tepe üzerindeki kale surları.
3, 4- Kalenin güneyinde görülen tümülüsün mezar odası kaçak kazılarla ortaya çıkmış!..

Piginda

Aydın İli, Bozdoğan İlçesi'ne bağlı Çamlıdere Köyü'nün 7 km kadar kuzeyinde yer alan Hisartepe'deki kalıntıların Piginda Antik Kenti'ne ait olduğu kabul edilir.

Piginda kentinden ilk söz eden tarihi kaynak, Geç Antik Çağ'da yaşamış olan coğrafya yazarı Byzantionlu Stephanus'tur. Halkına *"Pigindes"* denildiğini anlatan yazar, kentten, Karia'da küçük bir demos yerleşimi olarak söz eder.

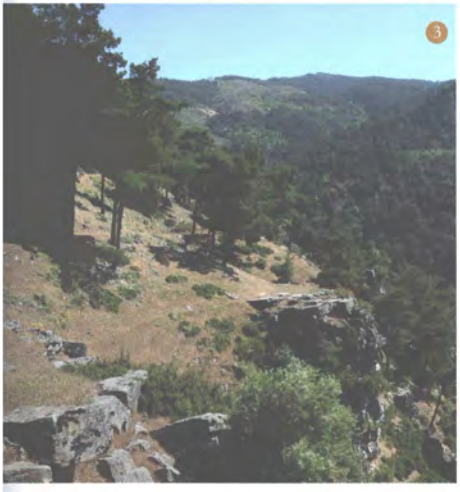

1- Antik yerleşimden Çamlıdere'ye bakış.
2- Surlar.
3- Yapı kalıntıları.

Kentin belirlenen Hellenistik Dönem surları, bilinen en erken tarihine ışık tutar. Piginda'da bulunarak günümüzde Aydın Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen üç adet giyimli kadın heykeli de Hellenistik Dönem'e tarihlenir. Bu veriler, kentin güçlü bir Hellenistik Dönem evresi olduğunu göstermektedir. Öte yandan yine yüzeyde belirlenen Roma Dönemi kalıntıları, kentin bu dönemde de güçlü bir şekilde yaşamını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

Kentin kalıntılarının yayıldığı üç tepe vardır. Bunlar kentin akropolü olarak kabul edilir. Bu tepelerde, sarnıç izleri dışında bir de kentin antik **tiyatro**sunun, tarım arazileri içinde küçük bir parça halinde yüzeye çıkmış olan basamakları görülebilir.

Antik kentteki tepelerden birinde tespit edilen 5,30 x 5,50 m ölçülerindeki yaklaşık kare planlı yapı bir **heroon** ya da **onurlandırma anıtının** parçası olmalıdır. Bu yapı içinde tespit edilip günümüzde Aydın Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmekte olan heykel kaidesinde Grekçe olarak şu satırlar yazmaktadır: *"Halk, Zeus Pigindenos'un ömür boyu rahipliğini yapan ve tanrıya karşı dindar bir davranış içinde olan ve dindarca bir ömür süren ve iyiliksever, iyi niyetli bir şekilde hak ve hukukun yanında yer alan Athenagoras'ın oğlu Aristodemos'u bir resimle, bronz bir ikonla, mermer bir heykelle, altın bir ikon ve çelenkle onurlandırdı."* MÖ. 1. yy'da taşa işlenmiş bu yazıtın bulunduğu kare planlı yapı,

halkın gönlünde taht kurduğu anlaşılan Aristodemos isimli yurttaş için yaptırılmış bir anıt mezar (heroon) ya da bir onurlandırma anıtı olmalıdır. Kentte bulunan yazıtlarda adına rastlanan Zeus Pigindenos, Piginda kentinde yerel kültlerle birleşmiş Zeus inancının güçlü olduğunu ortaya koyar ki bu da kentte bir **Zeus Tapınağı** olduğunu akla getirir.

Piginda kalıntıları.

Körteke Kalesi / Xystis (Khystis) Antik Kenti

Aydın İli, Bozdoğan İlçesi'ne bağlı Körteke Köyü sınırları içindedir. Köyün kuzeydoğusunda, halk arasında *"Kale Tepe"* adıyla bilinen yüksek bir tepe üzerinde yer alır. Bozdoğan'ın güneydoğu sınırında yer alan Körteke Köyü'ne ulaşım Kemer Barajı üzerinden sağlanabilir.

Bölgede yaygın olarak görülen tipik Leleg yerleşimlerinden biridir. Kenti çevreleyen surlar MÖ. 5. yy'a tarihlenir. L. Robert, bu kalenin antik kaynaklarda sözü edilen Xystis kenti olduğunu önermektedir. Xystis kelimesi

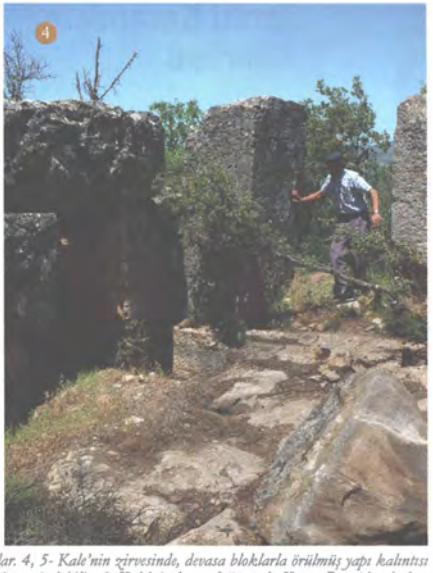

1- Kale Tepe. 2, 3- Kale Tepe'nin güneyindeki surlar. 4, 5- Kale'nin zirvesinde, devasa bloklarla örülmüş yapı kalıntısı olasılıkla kule ya da yönetim yeri olabilir. 6- Kale'nin kuzeydoğusunda Kemer Barajı'na bakış.

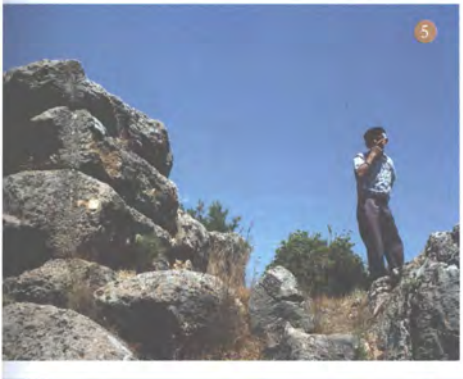

Grekçe olup *"fırça"*, ya da *"kadınların, tragedya aktörlerinin, yarışma kazananların giydiği bir tür entari"* anlamına gelmektedir.

Kent, kuzey doğusundaki Aphrodisias kentinin territorium alanı içindedir. Xystis kale kenti olasılıkla Aphrodisias gibi bölgenin önemli kentlerini koruyan sınır kalelerinden biriydi. Etrafa hâkim bir tepe üzerinde yükselen kale, bir akropol ve onu güneyden kuşatan bir dış kaleden oluşur. Akropolün doğu ve batısında birer kule, orta bölümünde ise sarnıç vardır. Dış kale surları ise üç kule ile desteklenir.

Tarihi Kazandere Köprüsü

Aydın İli, Bozdoğan İlçesi'ne bağlı Kazandere Köyü'nde yer alan tarihi köprü, köy içinden geçen dere üzerinde kuruludur. Köprü üzerinde bugün de mevcut olan kitabede Hacı Hüseyin Ağa tarafından Hicri 1170 yılında yapıldığı yazılıdır. Bu bilgi köprünün miladi olarak 1756-57 yıllarında inşa edildiğini gösterir.

Taş malzeme ile inşa edilmiş olan köprü tek kemerlidir. Geniş kemeri yuvarlak formludur. Kemerin üstündeki yürüme kenarlıkları sivri kemer görünümü verir. Yürüme zemini taş döşeme olan köprü bugün de yaya trafiğine açıktır.

1- Köprünün kitabesinde yapım tarihi 1756-57 olarak okunur.
2- Kazandere Köprüsü, köyün içinde aynı isimle anılan dere üzerine kurulmuştur.

Hyllarima Tiyatrosu.

Hyllarima

Hyllarima Antik Kenti Muğla İli, Kavaklıdere İlçesi'ne bağlı olan Kopraklar (Derebağ) Köyü'ne lokalize edilir. Kentte yapılan epigrafik yüzey araştırmasında bulunan bir yazıtta Zeus Hyllos adına bir kültün varlığının tespit edilmesi Hyllarima kentinin burası olabileceği yönündeki öneriyi güçlendirmiştir.

Kentte ulaşım, Muğla İli'ne bağlı Yatağan ilçesi ile Aydın İli'ne bağlı Bozdoğan ilçesi arasında uzanan dağ yolundan sağlanır. Yatağan yönünden bu yola girildikten yaklaşık 25 km sonra Kavaklıdere kavşağına varılır. Buradan Kavaklıdere yönüne bir süre gidildikten sonra Çayboyu adlı yerleşimden geçerek Hyllarima'ya ulaşmak mümkündür. Antik kent, Derebağ ile birlikte tek bir muhtarlık olan Kopraklar Köyü'nün ormanlık ve tarlalarla kaplı bölümündedir.

Hyllarima'daki ilk kapsamlı arkeolojik araştırmalar 1930'lu yıllarda L. Robert tarafından yapıldı. 1999 yılında kentin epigrafik verilerini inceleyen Varinlioğlu, kent hakkında önemli verileri bilim dünyasına sundu. Bu araştırma sırasında bulunan ve köyde yapılan bir inşaatın temelinden çıktığı öğrenilen bir yazıtta *"Apollonides'in oğlu Tarmessoslu Antilokhos"* adından söz edilir. Varinlioğlu'na göre bu yazıtta bahsedilen Tarmessos, Hyllarima yakınlarında bir eski yerleşimdir ve Hyllariama'ya bağlı bir demos (halk) olarak yazıtta geçmektedir.

Araştırmalar kentin tarihinin Hellenistik Dönem'e kadar indiğini göstermektedir. Roma Dönemi'nde en görkemli çağını yaşayan kentin Hıristiyanlığın hâkim olduğu Bizans Dönemi'nde varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kentte tespit edilen yazıtlardan biri, Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi'nde Hyllarima'da bir Yahudi cemaati olduğuna işaret etmektedir. Daha geç bir döneme tarihlenen bir başka Grekçe yazıtta ise Aziz Petros'a adanmış bir kilise ya da şapelden söz eder.

Hyllarima Antik Kenti, yöre halkının *"kale"* diye tanımladıkları, ormanlık alan içinde kalan alçak ve yayvan bir tepe üzerinde takip edilebilir. Köyün güneyinde kalan bu bölge ayrıca *"Maltepe Mevkii"* olarak da geçer. Genişçe bir alanda yayılan kent kalıntıları büyük ölçüde çalılıklar içinde kalmıştır.

1, 2- Tiyatronun güneyinde görülen mağarada yaşam izleri.
3, 4- Hyllarima Tiyatrosu kentin sağlam kalmış yapılarından birisidir.

Kentin sur duvarları yer yer takip edilebilmektedir. Ortalama 2 m genişliğindeki **surlar**, dikdörtgen biçimli bloklar kullanılarak inşa edilmiştir. Kente girişi sağlayan batı kesimindeki kapılardan biri oldukça iyi bir şekilde korunagelmiştir. Surlar ve

Tiyatro sahne yapısından bezemeli mimari bir parça.

onun bir parçası olduğu anlaşılan kapı kalıntısı bölgede örneğine sıkça rastlanılan Geç Klasik-Erken Hellenistik Dönem (MÖ. 4. yy.) duvar tekniğindedir.

Kentin, yüzeyde görülebilen bir başka kalıntısı ise yamaç üzerine kurulu **tiyatro**sudur. Küçük boyutta inşa edilmiş tiyatronun oturma basamaklarının büyük kısmı günümüze sağlam ulaşmıştır.

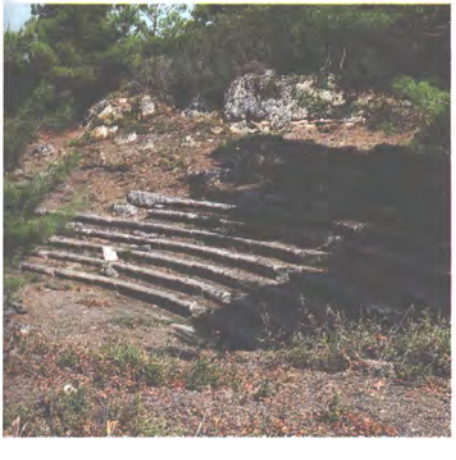

Nysa Tiyatrosu.

II/4 | BÜYÜK MENDERES HAVZASI

584 km uzunluğu ile Ege Bölgesi'nin en uzun akarsuyu olan Büyük Menderes Irmağı'nın oluşturduğu verimli havza Ege Denizi'ne kadar uzanır. Havzanın kaynağına yakın olan Denizli, Sarayköy ile Buharkent ovalarını içine alan bölümü 'Yukarı Büyük Menderes Havzası', Kuyucak, Nazilli ve Aydın ovaları ise 'Orta Büyük Menderes Havzası' olarak tanımlanır. Havzanın en batı kesimini oluşturan 'Aşağı Büyük Menderes Havzası' ise genel olarak Beşparmak Dağları ile Ege Denizi arasındaki sahayı kapsar.

'Yukarı Büyük Menderes Havzası'nın Denizli il merkezini içine alan doğu bölümü Antik Çağ'da Frigya bölgesinin sınırları içindedir. Yukarı ve Orta Büyük Menderes Havzası'nın kuzeyinde ise Lydia (Lidya) Bölgesi yer alıyordu. Bu nedenle 'Yukarı ve Orta Büyük Menderes Havzası'nda, ırmağın kuzey yanındaki yamaçlarda yer alan kentler bazı kaynaklarda Lydia kentleri olarak anılır.

Toplam uzunluğu 220 km, ortalama genişliği ise 20 km olan Büyük Menderes Ovası, Ege Bölgesi'nde İç Batı Anadolu'ya doğru en fazla sokulan oluk vadidir. Vadinin bu doğal hattı Ege kıyılarını iç ve güney Anadolu'ya bağlayan yollara olanak sağlamıştır. Havza üzerinde tespit edilen prehistorik yerleşimlerin yoğunluğu, Büyük Menderes Havzası'ndaki tarihi yolların MÖ. 6. bin yıllardan beri kullanıldığını göstermektedir. Antik Çağ'da bu verimli topraklarda birçok kent kurulmuştur. Farklı boyutlardaki bu yerleşimler çoğunlukla ovanın iki yanındaki yamaçlar üzerinde yer alır.

Hisarköy'ün meydanında toplanmış antik mimari bloklar, yazıtlar.

Attuda

Denizli İli, Sarayköy İlçesi'nin 17 km güneybatısında yer alan Hisarköy, Attuda antik yerleşiminin kalıntılarını barındırır. Antik kalıntılar, Hisarköy'ün modern yerleşimi ile iç içedir.

Büyük Menderes Havzası'nın yukarı bölümünde, antik adı Salbakos olan Babadağ'ın kuzeye bakan eteklerinde yer alan Attuda, bu coğrafi konumu nedeniyle Karia'nın Frigya bölgesine açılan sınırında yer alıyordu. Hâkim olduğu Yukarı Büyük Menderes Ovası'nda tarihin hemen her döneminde etkin olan stratejik doğal yol hattının kontrolünü sağlamak gibi önemli bir tarihi role sahip olan Attuda'nın Hellenistik Dönem'de kurulan kontrol merkezlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Kent ayrıca Salbakos Dağı'nın kuzeyindeki Hierapolis - Laodikeia ile güney eteklerinde yer alan Aphrodisias'ı birbirine bağlayan dağ yolunun geçtiği yerdedir.

MÖ. 200 yılından itibaren sikke bastıran kent bu dönemde otonom kazanmış olsa da, yüzeyde görülebilen kalıntılar Attuda'nın Roma Dönemi'nde gösterişli bir yaşam sürdüğüne işaret eder. Kentin en erken sikkelerinde ön yüzde Tanrı Zeus, arka yüzünde ise lyr betimi 'ATTOY etnikon' yazısı ile birlikte görülür. Roma Dönemi'nde çeşitlenen sikke betimleri arasında, at üstünde tasvir edilen, eli labrysli Zeus Sabazios tasviri, iki yanında aslanlarıyla ayakta duran Kybele motifi, kaderin ve kentlerin koruyucu tanrıçası Thykhe tasvirleri görülür.

Antik mimari bloklar, köyde, sokak aralarında, bahçe içlerinde sıkça görülür.

Hıristiyanlığın hâkim olduğu Bizans Dönemi'nde bir piskoposluğa sahip olan kentin adına Hıristiyan kayıtlarında da yer yer rastlanır.

Kentin kalıntıları, genel olarak Hisarköy'ün bugünkü yerleşim alanı içinde görülebilir. Köy evlerinin duvarlarında, meydanda, cami avlusunda Antik Çağ'dan kalmış mimari yapı unsurlarına, yazıtlara ve bloklara rastlanır. Bu eserlerin yerel olanaklarla korunması amacıyla köy içinde küçük bir müze ve sergileme alanı oluşturulmuş ancak zaman içinde yaşanan olumsuzluklar ve hırsızlık nedeniyle bu girişim sonlandırılmıştır. Attuda'dan kalan birçok eser günümüzde Hierapolis Arkeoloji Müzesi'ndedir.

Antik kentin nekropol alanı Hisarköy'ün kuzeyindedir. Yakın bir geçmişte köye ulaşımı kolaylaştırmak için yapılan karayolu inşaatı antik nekropolün birçok unsurunu gün yüzüne çıkarmıştır. Günümüzde, Sarayköy - Hisarköy karayolu etrafında kayaya oyularak yapılmış tonozlu oda mezar ile diğer başka gömü tiplerini görmek mümkündür.

Hisarköy'ün meydanında görülen bir lahit ve yazıt.

Brioula / Brioulla

Aydın İli'ne Bağlı Kuyucak İlçesi, Kurtuluş Beldesi sınırları içine lokalize edilir. Ancak yerleşimin kesin sınırları henüz belirlenebilmiş değildir.

Strabon, "*Maiandros Nehri'nin yanındaki önemli yerleşmeler*" arasında Brioula kentinden de bahseder. Strabon'un bu bilgileri Brioula şehrinin en azından Hellenistik Dönem'den beri yaşayan önemli bir yerleşim olduğunu ortaya koymaktadır. Strabon'a göre, Büyük Menderes Irmağı'nın kuzey yanında yer alan Brioula şehri bir Lydia Bölgesi kentiydi.

Roma Dönemi yazarlarından Plinius da, Naturalis Historia adlı eserinde bu kentten söz eder. Plinius'un aktardıklarından Brioula kentinin, Roma Dönemi başlarında Büyük Menderes Irmağı'nın kuzey cephesindeki diğer kentlerle birlikte Ephesos Konventusu (yönetim ve yargı alanı) içinde yer aldığını öğreniyoruz.

1, 2- Brioula kenti kalıntılarının görüldüğü Kurtuluş beldesi.

Bizans Dönemi'nde de önemini sürdüren Brioula kentinin adı, piskoposluk listelerinde geçer. Örneğin Hıristiyanlık tarihinin en önemli toplantılarından biri olan İznik Konsili'nde Brioula, piskoposla temsil edilen şehirlerdendir. Bu da kentin önemli bir Hıristiyanlık merkezi olduğuna işaret eder. Hem Roma hem de Bizans Dönemi'nde Brioula adına sikke bastırılmıştır.

3, 4- Köy çevresinde, kentin izlerine yüzeyde çok az rastlanır.

Yapılan tarihi coğrafya incelemeleri ve arkeolojik araştırmalar, tarihi kayıtlarda Brioula ya da Brioulla adıyla anılan bu önemli Hellenistik, Roma ve Doğu Roma (Bizans) kentinin yerinin Kuyucak'a bağlı Kurtuluş Mahallesi (eski Kurtuluş Beldesi) sınırları içinde olduğunu ortaya koymuştur. Adı yakın zamanda Kurtuluş olarak değiştirilen bu kasabanın eski, geleneksel adının *"Bilara"* olması da bu bilgiyi destekler.

Antik Brioula kentinin Kurtuluş'un tam olarak neresinde olduğu bilinmemektedir. Kurtuluş çevresinde, böylesine görkemli bir kente işaret edecek veriler yüzeyde yok denecek kadar azdır.

Kurtuluş'un kuzey batısındaki Hallaç Tepesi'nde ortaya çıkarılan hipoje mezar, Brioula kentinin nekropolüne işaret eder. Bu kalıntılardan yola çıkılarak Brioula'nın, bugünkü Kurtuluş yerleşim merkezinin kuzeybatı kesimindeki bölgede aranması gerektiğini ortaya koyar.

Hallaç tepesi sırtının kuzeyinde Gölcük Tepesi ile Asarlık Tepe arasında genişçe bir vadi yer almaktadır. Bu vadi kuzeydeki Dereköy'e açılır. Brioula Antik Kenti için bu vadinin güney kesimindeki zeytin bahçeleriyle kaplı alan oldukça uygundur. Ancak profesyonel araştırmacılar dışında, bölgeye gidenlerin görebileceği kalıntılar yok denecek kadar azdır.

Köy mezarlığında Osmanlı mezar taşları

Kuyucak İlçesi'nin Ortaçağ ve Yakın Çağ Yapıları

Kuyucak Çarşı Camisi

Çarşı Camisi.

Aydın İli, Kuyucak ilçe merkezinde, Aydınoğlu Mahallesi'ndedir. Kitabesi olmadığı için kesin yapım tarihi bilinmeyen cami, mimari özelliklerine bakılarak 18. yy'a tarihlenir.

Yöresel kaba yonu taşlarla inşa edilen cami kare planlıdır. Harim ve avluya açılan son cemaat yerinden oluşur. Harim kısmında, doğu, batı ve kuzey kenarlarda *"U"* planda uzanan ahşap balkonlu ikinci kat yer alır. Kadınlar mahfili olarak kullanılan ikinci katın korkulukları, tabanı, tavanı ve ikinci katı ahşap dikmeler taşır. Bu kat, balkondan öne çıkıntı yapan ve oval formlu ve ahşap işçilikli küçük bir mihraba sahiptir. Harimin tüm tavanı kare ızgaralar halinde bölünmüş ahşap işçiliğe sahiptir. Tavanın orta kısmında yer alan göbek, diş çerçeveli ve geometrik desenlidir. Pencere alınlıkları, mihrap çerçevesi ve alınlığı, mihrabın iki yanındaki yalancı sütun kabartmaları ve mihrabın iki yanında duvar boyunca devam eden bitkisel kabartmalar ve frizler yaldızlanmıştır.

Harimin doğu ve batı cephelerinde iki kat halinde yer alan kemerli pencere açıklıkları gün ışığını yoğun bir şekilde yapı içine taşır. Pencereler yuvarlak kemerle sonlanır, zemin katta büyük, ikinci katta daha küçük boyutlardadır. Yeni olan minber ve müezzin mahfiline çıkış ahşap basamaklarla sağlanır.

Çarşı Camisi yapımında kullanılmış devşirme antik taşlar.

Yanlarda birer, önde ise altı adet sütunla taşınan son cemaat yerinin cephesi yuvarlak kemerlidir. Tavanı ahşaptır. Son cemaat yerinin sağ ve solunda birer çerçeveyle sınırlandırılmış mihrabiye yer alır. Ayrıca harim girişinin

üstünde küçük bir çıkıntı halinde vaaz mekânı vardır. Vaaz mekânına çıkışı sağlayan kapının, harim girişinin ve mihrabiyelerin üstünde kalemişi bitkisel süslemeler ile Osmanlıca ayet-i kerimeler vardır. Süslemeler sarımsı gri zemin üzerine kahverengi konturlar ve gri süslemeler şeklinde işlenmiştir. Yazı panoları ise yeşil üzerine mat kahverengi boya ile yazılmıştır.

Minare, caminin kuzeybatı köşesindedir. Temelinde çok sayıda devşirme malzeme vardır. Minare tek şerefeli ve tümüyle tuğladandır.

Yakup Paşa Çeşmesi

Çeşme, Kuyucak İlçesi, Aydınoğlu Mahallesi'nde Çarşı Camisi'nin batı cephesindedir.

19. yy'da Aydın vilayetinde valilik yapan Osmanlı yöneticisi Yakup Paşa, kısa süren yöneticiliği döneminde yaptığı başarılı imar çalışmalarıyla tanınır. Kuyucak İlçesi'nin bu dönemde yaşadığı susuzluk problemini çözmek için ilçede birçok çalışma başlatan Yakup Paşa, su kemerleriyle dağın yüksek bölümlerinden su taşımış, ilçenin kuzeyindeki dağ eteğine bir su deposu yaptırmış ve kentin içine de birkaç adet çeşme inşa ettirmiştir. Yakup Paşa tarafından yaptırılan çeşmelerden biri de Çarşı Camisi'nin avlu duvarının batı cephesinde duran yapıdır.

Çeşmenin batı cephesi, şehrin o dönemdeki kalbi olan çarşı sokağına, doğu cephesi ise cami avlusuna bakar. Çeşmenin dikdörtgen planlı ve tonozlu olan haznesi avlu içindedir. Çeşmenin ana cephesi sivri kemerli bir alınlığa sahiptir. Kemeri yarım sütünceler taşır. Gövdedeki yuvarlak kemer içinde iç içe iki ayna yer alır. Büyük ayna içinde beşer satır halinde iki sıra yazıdan oluşan bir adet Osmanlıca kitabe vardır. Kitabe Hicri 1252 tarihi ile sonlanır. Küçük ayna, alçak kabartma olarak işlenmiş geometrik ve bitkisel motiflerle süslüdür. Bu mermer plaka Bizans Dönemi

Yakup Paşa Çeşmesi, Çarşı Camisi'nin batı cephesindedir.

kalıntısıdır ve devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Cami avlusunda kalan dikdörtgen planlı hazne, işlenmemiş yöresel taş ve tuğlanın harçla tutturulmasıyla inşa edilmiştir. Hazneyi örten tonoz yassı tuğlalarla yapılmıştır. Haznenin kuzey cephesinde küçük bir pencere açıklığı mevcuttur. Haznenin camiye bakan cephesinde yer alan üç aynanın muslukları iptal edilmiş ve üzerleri sıvanmıştır.

Yakup Paşa Çeşmesi kitabesi.

Kuyucak Konutları

Tipik Kuyucak evlerini Aydınoğlu Mahallesi'nde görmek mümkündür.

Konutlar Kuyucak ilçe merkezi içinde dağınık durumda bulunmaktadır. Tarihi konut izlerine en çok ilçenin en eski mahallelerinden biri olan Aydınoğlu Mahallesi'nin yukarı bölümlerinde rastlanır. Kuyucak konutları Osmanlı Devri'nin son dönemleri ile Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yapılmış binalardır. 19. - 20. yy. yöre mimarisinin izlerini yansıtırlar.

Ahşap ve kerpiç malzeme ağırlıklı olarak inşa edilen konutlar genellikle bahçe içinde, iki katlı ve kırma çatılı kâgir binalardır. Yapılarda ana yaşam alanı ikinci katta yer alır. Hayat adı verilen, ahşaptan yapılmış bir sofaya açılan ikinci kat odaları misafir ağırlanan, oturulan ve geceleri yatılan mekânlardır. Genellikle odaların tümünde ya da birkaçında ocak yer alır. Aynı şekilde üst kat odalarının duvarlarında ahşaptan gömme dolaplar vardır.

Üst kat odalarının açıldığı hayat bölümü ahşap tabanlı, ahşap korkuluklu bir balkon görünümündedir. Hayatın cephesini süsleyen ahşap dikmeler, kemerlerle son bulur ve çatıyı taşır.

Bahçeye açılan alt kat odalar ise depo, kiler ya da mutfak olarak kullanılıyordu. Mutfak bölümü bazen de bahçe içindeki bir başka müştemilatta yer alıyordu. Alt kat ile üst katı birleştiren ahşap merdivenler ana cephede yer alır.

Kuyucak'ta bugüne kadar korunabilmiş tarihi konut sayısı ne yazık ki çok azdır. Bunlar arasında Cumhuriyet Mahallesi, Prof. Hazım Atıf Caddesi'ndeki *"Yılmazlar Evi"*, Yakuppaşa Mahallesi, Feyzullah Caddesi'ndeki *"Kemal Şenyol Evi"*, Aydınoğlu Mahallesi, Hacıkuyu Sokak'taki *"Soytürkler Evi"* sayılabilir.

Kuyucak İlçe merkezinde, Aydınoğlu Mahallesi, Çayyüzü Sokak içinde yer alan *"Özsanlar Evi"* ise hem mimari özellikleriyle diğer konutlardan ayrılır hem de cephe süslemeleri ile dikkat çeker. Kesme taş ve tuğla ağırlıklı bir işçiliğe sahip olan konut bahçe içindedir. Tüm cephe düzgün kesilmiş blokları andıran, serpme harç sıvayla kaplanmıştır. İki katlı olan konut, diğer örneklerden farklı olarak dışa kapalı bir cepheye sahiptir. Üst kata çıkışlar bina içinden yapılır. Cephelerde, çatıya yakın kısımlarda daire içinde rozet motifleri, batı cephede ise pencereler arasında birbirinden farklı motiflerle (ağaç ve âlem vb.) süslemeler yapılmıştır. Güneye bakan ana cephede çatının orta kısmı üçgen alınlıklıdır ve ortasında daire içinde rozet motifi vardır.

Yöre (Asar) Kalesi

Aydın İli, Kuyucak İlçesi sınırları içinde yer alan kale, Pamukören Kasabası'ndan Kayran Köyü'ne giden vadi içindeki yolun 4. kilometresinde, yolun hemen batı yanındaki yamaç üzerindedir.

Tarihin birçok evresinde önemli bir yol hattı olduğu anlaşılan Kayran Vadisi kenarında yer alan kale, Orta-Geç Bizans Dönemi'nde kuzeyden Büyük Menderes Ovası'na gelen bu yol hattını kontrol etmek için kurulmuş olmalıdır. Bu dönemde bölgenin en önemli kentlerinden biri olan Menderes Antiokheiası'na ya da vadinin güney ucundaki Brioula'ya bağlı olduğu anlaşılan kale büyük bir yerleşimden ziyade askeri bir kontrol noktasıydı.

Kalenin kontrol ettiği Kayran Vadisi, yukarı bölümlerine gidildikçe doğal bitki örtüsüyle insanı kendine hayran bırakan bir coğrafi yapıya sahiptir. Vadinin yüksek bölümlerinde yer alan köylere ulaşan karayolu, sık ve yüksek çam ağaçlarıyla kaplı ormanlık alanları aşar. Bu yayla köylerinden biri olan Sarıcaova, bölgede tek tük izine rastlanan ve geleneklerini yaşatmaya çalışan Tahtacı-Alevi-Türkmen köylerinden biridir.

Vadi kenarındaki eğimli yamaç üzerinde kurulu olan kalenin sur duvarları, Kayran'a ulaşan karayolundan rahatlıkla görülebilir. Ancak yoldan kaleye çıkmak, eğimli arazi koşulları nedeniyle oldukça zordur.

Yamacın yüksek noktalarını izleyen surlar, yaklaşık olarak dikdörtgen bir kale planı çıkarır. Düzensiz bir hat üzerinde kalıntıları yer yer izlenebilen kale surları, tepenin kuzeydoğu, güney ve doğu cephelerini kapatır. Yamacın kuzeybatı ve batı bölümleri yüksek uçurumlara sahip olduğu için bu alanda tahkimat yapılmadığı anlaşılmaktadır.

Kale, Pamukören Kasabası'ndan Kayran Köyü'ne giden yolun 4. kilometresindedir.

Kabaca işlenmiş yöresel andezit ve harç kullanılarak inşa edilen surlarda yer yer tuğla malzemenin de kullanılmış olması döneminin özelliğidir. Surların yapımı sırasında, duvar içlerinde yatay vaziyette yerleştirilmiş ahşap hatıllar kullanıldığı, hatıl deliklerinden anlaşılır. Hatta surların güneydoğu bölümünde hatıl için kullanılan ahşapların günümüze kadar korunarak gelebildiği örnekler bulunmaktadır.

Kalenin doğu ve kuzey bölümlerinde sarnıç yapıları tespit edilmiştir. Kalenin kuzeybatı kenarına yakın bir alanda tespit edilen yuvarlak planlı küçük yapı ise bir tahıl ambarı olmalıdır. Günümüzde, zemin kotundan aşağıda yer alan ambar, toprak harçlı kaba taşlarla örülüdür.

Kayran Camisi

Kayran Köyü evleri ve günlük yaşam.

Cami hariminin iç duvarlarındaki kalemişi süslemeler dikkati çeker. Yüzeylerde, genellikle geometrik motifler, ayet-i kerimeler bitki motifleri, cami, duvar saati, içi yazılı Mühr-ü Süleyman motifleri ve tekke eşyalarını gösteren betimler görülür.

Aydın İli, Kuyucak İlçesi'ne bağlı Kayran Mahallesi'nin (Kayran Köyü) merkezinde yer alan cami mahalle içinden geçen ana yolun hemen kenarındadır.

Tarihin birçok evresinde Büyük Menderes Ovası ile kuzeydeki Küçük Menderes ve Gediz ovaları arasında uzanan doğal yol hattının geçtiği Kayran, özellikle Osmanlı Dönemi'nde önemli bir ticaret merkezi olma özelliği kazandı. Bu özelliğinin en önemli kanıtı, yakın zamanda yıkılarak yerine muhtarlık binası yapılmış olan tarihi ahşap han / kervansaray yapısıdır. Büyük Menderes Ovası'ndan başlayıp Kayran'ın ortasından geçerek kuzeye doğru devam eden bugünkü karayolunun hemen yanında yükseldiği bilinen tarihi han, bugünkü karayolu ile hemen hemen aynı hattı izleyen tarihi yolu kullanan ticaret kervanlarının en önemli konaklama merkezlerinden biriydi. Han yapısı, Kayran Camisi'nin hemen karşısındaydı.

Kayran Camisi 19. yy'da inşa edilmiştir. İç mekân duvar süslemeleri bu dönemde yaygınlaşan Batılılaşma Dönemi sanatının özelliklerini en iyi yansıtan örnekler arasındadır. Kare planlı, tek katlı kâgir bina yöresel moloz taşlar kullanılarak inşa edilmiştir. Üst örtüsü kırma çatı şeklindedir. Mekân aydınlatması, cephelerde yer alan ve üstte kemerli, altta ise dikdörtgen formlu olan pencere açıklıklarından sağlanır.

Son cemaat yeri orijinalde Bursa Kemerli bir cepheye sahiptir ancak sonradan üç yönden kapatılarak bu cephe görünümü bozulmuştur. Harime giriş, dikdörtgen

planlı, ahşap kanatlı basit bir kapıdan sağlanır. Kapı kanatları üzerinde boyalarla süslenmiş geometrik kabartmalar vardır. Harim kare planlıdır. Harimin kuzey yarısında, ahşap direklerle taşınan, asma kat şeklinde kadınlar mahfili mevcuttur. Mukarnas bezemeli mihrabın hemen yanında ahşap doğrama işçiliğe sahip minber yer alır.

Harimde tavan ve taban ahşaptır. Mavi, yeşil, kırmızı boya süslemeli olan tavanın merkezinde, özenli işlenmiş ahşap çerçeveli kare pano içine yerleştirilmiş geometrik süslemeli göbek dikkati çeker. Tavanda ayrıca gülbezek motifleri işlenmiştir. Harimin tüm iç duvarlarında kalemişi süslemeler mevcuttur. Tavan seviyesinden yaklaşık 50 cm yukarıda sarımsı devetüyü renkli bir bant ile sınırlandırılan harim süslemeleri tüm duvarlarda izlenir. Tavan seviyesine kadar tüm alanı kullanan süslemeler mihrap içini de tabana kadar doldurmuştur. Krem renkli zemin üzerine kırmızı, yeşil ve mavi renklerin hâkim olduğu süslemeler genellikle geometrik motifler,

ayet-i kerimeler ve bina tasvirlerinden oluşur.

Dalgalı motiflerle oluşturulan çerçeve sıraları içinde bitki motifleri de sıklıkla kullanılmıştır. Bunlar yanında, cami tasvirleri, duvar saati süslemeleri, içi yazılı Mühr-ü Süleyman motifleri ve tekke eşyalarını gösteren betimleri ile Kayran Camisi süslemeleri 19. yy. halk inançları ve sosyal yaşamı hakkında önemli bilgileri saklamaktadır.

Kayran Camisi süslemeleri.

Menderes Antiokheiası (Antiokheia Ad Meandrum)

Aydın İli, Kuyucak İlçesi'ne bağlı Başaran (Eski adı Çiftlik) Kasabası'nın kuzey yanındaki tepe üzerindedir. Sistematik arkeolojik kazıların yapılmadığı kentte ilk yerleşimin ne zaman başladığına dair kesin verilere sahip değiliz. Roma Dönemi yazarlarından Pilinius *"Naturalis Historia"* (Doğa tarihi) adlı eserinde Menderes Antiokheiası'nın, Seminethos ve Kranous isimli eski yerleşimlerin birleştirilmesinden doğduğunu anlatır. Bu aktarım, küçük yerleşimlerin birleştirilerek yeni ve daha büyük bir kent oluşturulmasına dayanan synoikismos uygulaması olduğunu akla getirmektedir ki bu da Hellenistik Dönem'de sıklıkla karşılaşılan bir uygulamadır.

Öte yandan Bizans Dönemi'nde yaşamış coğrafya yazarı Byzantionlu Stephanus'un aktardığı bilgiye göre Menderes Antiokheiası, Seleukos Kralı I. Antiokhos (MÖ. 281-261) tarafından, kurulu olduğu yerde yeniden ayağa kaldırıldı. Bu da Seminethos ve Kranous isimli yerleşimlerin Antiokheia'nın olduğu yerde bulunduğunu ve kentin aynı yerde Hellenistik Dönem'le birlikte geliştiğini gösterir.

Antiokheia, adını Seleukos Kralı I. Antiokhos'tan alır. Antiokhos'un Anadolu'da kurduğu birçok Antiokheia kentinden biri olan bu şehir, diğerlerinden ayrılmak için Menderes Antiokheiası ya da Antiokheia Ad Meandrum (Büyük Menderes yanındaki Antiokheia) adıyla anılagelmiştir.

Seleukos Krallığı, otoritelerinin güçlü olduğu Antik Kilikia Bölgesi'ndeki (bugünkü Çukurova yöresi) Nagidos Kenti'nden göç ettirdikleri bir grup halkı Antiokheia kentine yerleştirdiler.

Antik yerleşim, Kuyucak İlçesi, Başaran Kasabası'nın kuzeyindeki tepe üzerindedir.

Romalı yazar Livius'a göre Antiokheia kentinin sur sistemi, Anadolu'da gün geçtikçe artan Galat saldırılarına karşı MÖ. 189 yılında, Roma Senatosu'nun desteğiyle güçlendirildi. Bu karar, kentin MÖ. 2. yy'da sahip olduğu gücün bir göstergesidir. Aynı yüzyılda basılan tetradrahmi değerinde gümüş Antiokehia sikkeleri kentin özgür statüsünü anlatır.

Büyük Menderes Havzası'nın orta bölümünde kurulu olan ve buradan geçen tüm yolları kontrolü altında tutan Antiokheia kenti güçlü yükselişini Roma Dönemi'nde de sürdürdü. Yüzeyde tespit edilen mimari yapı elemanlarının görkemi bu gücü çok net olarak anlatır.

Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu Dönemi'nde kent topografik olarak küçülüp, tepede kurulan bir kale içine sıkışmış olsa da siyasi gücünü korumaya devam etti. İmparator Manual Komnenos (MS. 1143-1180) döneminde Türk akınları karşısında bölgede güçlendirilen birçok kale gibi Antiokheia savunma duvarları da bundan nasibini aldı. Stratejik önemi ve sahip olduğu verimli toprakları nedeniyle 12. yy'ın ikinci yarısında Anadolu Selçuklu orduları tarafından ele geçirilmeye çalışılan Menderes Antiokheiası da İmparator Manual Komnenos tarafından özellikle güçlendirilen kentler arasındaydı.

1211 yılında Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'ndan koparak kurulan İznik İmparatorluğu, Antiokheia Kenti yakınlarında Anadolu Selçuklu Sultanı Gyaseddin Keyhüsrev önderliğindeki orduyla büyük bir savaşa tutuştu. İlk çatışmalarda, Anadolu Selçuklu Devleti'nin güçlü ordusu, 800 kişilik paralı askerden oluşan Doğu Roma (Bizans) ordusunu dağıttı. Savaş, Selçuklu zaferi ile sonlanmak üzereyken Sultan Keyhüsrev son anda öldürüldü. Bu zamansız ölüm,

Selçuklu askerlerinin gücünü kırdı, dikkatini dağıttı. Dağılan ordu nedeniyle savaşın gidişatı tersine döndü ve İznik Krallığı'na bağlı Doğu Roma (Bizans) askerleri kesin bir zafere imza attı. Selçuklu ordusu püskürtüldü ve geri çekilmek zorunda kaldı. Antiokheia Savaşı'ndan sonra varılan antlaşma gereği Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun sınırı Leodikeia (Goncalı) ve Denizli yöresini dışarıda bırakacak şekilde bugünkü Buldan yakınlarında yer alan Tripolisi de içine alacak şekilde bir hattan geçirildi.

1308 yılında Antiokheia'nın da içinde yer aldığı tüm bölge Aydınoğulları Beyliği'nin hâkimiyetine girdi. Bu gelişmenin ardından Antiokheia'daki yerleşim yavaş yavaş başka bölgelere kaydı. Halkın büyük bir bölümü yeni kurulan Türkmen kentlerine göç etti. Küçük bir grup ise Antiokheia'nın doğu eteklerinde, adını Aydınoğlu Beyi İsa'nın eşi Azize Hatun'dan almış olan Azizabad (Azizeabad=Azize'nin bayındır kıldığı yer) Köyü'nde sürdürdü ve hâlâ sürdürmeye devam ediyor.

Antiokheia kenti, Büyük Menderes Ovası'nın ortasında, ırmağın güney yakasında yükselen tepenin üzerinde ve etrafında kuruluydu. Bugün Doğu Roma (Bizans) yerleşimine ait bir iç kalenin yer aldığı, tepenin en

1, 2, 3, 4- Kent akropolünde iç kale yapıları.

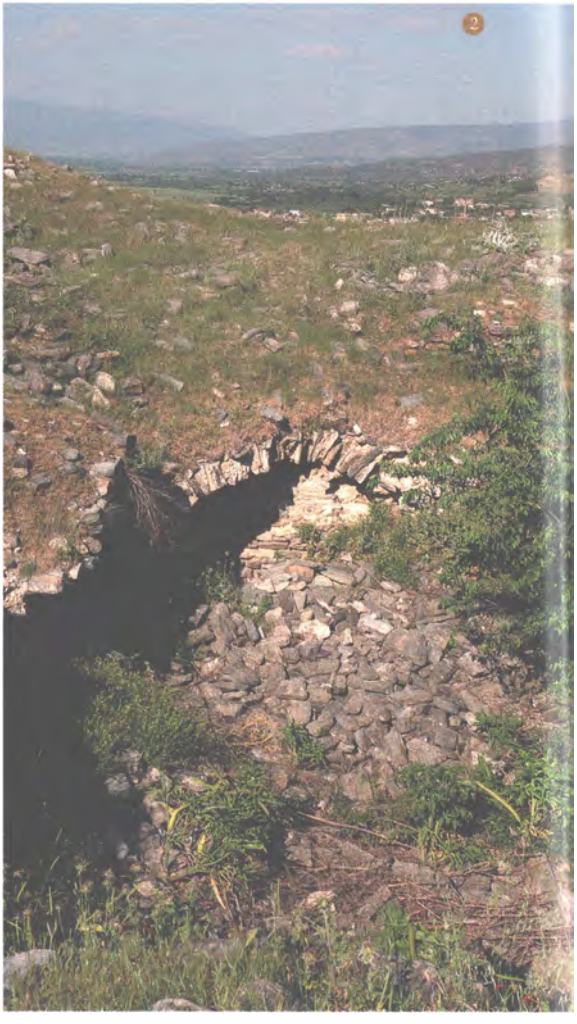

yüksek yeri kentin akropolüydü. Ancak kentin ana merkezi tepenin kuzey eteklerinde, ovaya yakın düzlemlerde yoğunlaşıyordu.

Bugün kenti gezmeye gelenler, tepe üzerinde yer yer kalıntıları takip edilebilen Bizans Dönemi'nden (12. yy.) kalan sur kalıntılarını görebilmektedir. Kentin Hellenistik ve Roma Dönemi kalıntıları ise daha çok tepenin kuzeyindeki bahçeler, zeytinlikler arasında ya da Bizans surlarının detaylarında saklıdır.

3

4

Doğu Roma (Bizans) Kalesi

12. yy'da kentin güçlendirilmesi ve daha korunaklı hale gelebilmesi için oluşturulmuş olan kale Asar Tepe denilen ve birçok sırttan oluşan yükselti üzerinde yer alır. Topografyaya uyarak uzanan kale surları iç kale ve onun güney kesimindeki büyükçe bir dışkaleden oluşur.

Hem iç hem de dış kale önünde paralel bir duvarla oluşturulmuş geniş bir hendek olduğu yer yer gözlenebilmektedir.

Arazinin en yüksek noktalarını takip eden dış kale surları belirli aralıklarla yerleştirilmiş yarım daire planlı kulelerle desteklenmiştir.

İç kale, Asar Tepe'nin kuzey bölümünde yer alan yüksekçe tepe üzerinde kuruludur. Yaklaşık kare planlıdır. Yer yer dörtgen planlı kulelerle desteklenen iç kaleye giriş kuzey kesimdeki bir kapıdan sağlanıyor olmalıydı. Yapı içinde 13x7 m ölçüsünde büyük bir sarnıç vardır. Çifte tonozlu olan bu yapı zemin kotundan daha aşağıdadır. İç kale içinde ayrıca çok sayıda dörtgen planlı odalardan oluşan yapı temelleri, tonozlu küçük depo ve sarnıçlar görülebilmektedir.

İç kalenin batısındaki düzlük Roma ve Bizans Dönemi'nde kentin yukarı/Devlet Agorası olabilecek niteliktedir. 60 x110 metrelik geniş bir alanı kaplayan agoranın orta kısmında ve güney - güneybatı cephesi boyunca dükkân sıralarına ait temeller bulunmaktadır.

İç kale.

Tiyatro

Kentin tiyatrosunun, Asar Tepe'nin kuzey yamaçlarında olduğu düşünülmektedir. Zeytin ağaçlarıyla kaplı alanda tiyatroya işaret eden ize rastlamak çok mümkün olmasa da Bizans Dönemi iç kalenin yaklaşık 300 m kuzey eteklerinde görülen bir teras duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış olan tiyatro caveasına ait oturma blokları, tiyatro yapısının bu bölgede olduğunu akla getirmektedir.

Tonozlu Dükkânlar ve Hamam-Gymnasium Kalıntıları

Bizans iç kalesinin kuzey yanında, Asar Tepe'nin ova ile buluştuğu noktada, tarlalar arasında görülen kalıntılar, kentin Roma Dönemi'ndeki merkezine işaret eder niteliktedir.

Yamacın alt eteklerinde, yüzleri kuzeye dönük çok sayıda tonozlu odadan oluşan dükkânlar vardır. Kabaca işlenmiş yöresel taşların harçla tutturulmasıyla oluşturulmuş olan her bir dükkân 4 m genişlik ve 9,5 m uzunluğa sahiptir.

Birçoğu ağaç ve makilerle kaplı olan dükkânların 50 m kadar kuzeyinde, ova üzerinde yer alan kalıntılar bir hamam yapısına ait olmalıdır. Birbirine geçiş imkânı sunan, tonoz örtülü odalardan oluşan mekân ile onun hemen batı yanında görülen tonoz örtülü bir başka yapı büyük bir Roma hamamının kalıntılarıdır. Hamamın güneybatı kenarındaki 104x79 m ölçülerindeki büyük tarla Roma kentlerinin ana unsurlarından biri olan bir gymnasium yapısının avlu (palaestra) bölümünü akla getirmektedir.

Stadium

Antik kentin stadium yapısı iç kalenin kuzeydoğu eteklerinde, dükkân sıralarının doğu kesiminde yer alan boşluk içine lokalize edilir. Ancak yüzeyde görülebilen kalıntı yoktur.

Nekropol

Birçok sırttan oluşan Antiokheia kentinin nekropolü Asar Tepe'nin doğu, batı, kuzey yamaçlarında ve ova seviyesinde yer alıyordu. Kaçak kazılar sonucunda bir kısmı açığa çıkarılmış olan antik mezarlar arasında Geç Roma Dönemi'ne tarihlenebilen tonozlu oda mezarlar, hipoje mezarlar yaygındır.

Asar Tepe'nin doğusundaki tepelerden birinin üzerinde yer alan ve 15. yy'a tarihlenen Hafsa Hatun Türbesi'nin haziresi içinde de çok sayıda lahit parçası görülür. Bu durum hazirenin Antik Çağ'dan beri nekropol alanı olarak kullanıldığına işaret eder.

Hafsa Hatun Türbesi

Aydın İli, Kuyucak İlçesi sınırları içindeki türbe, Antiokheia Antik Kenti'nin yer aldığı Asar Tepe'nin doğu yanındaki sırt üzerindedir.

1390 yılında, Osmanlı Hükümdarı Yıldırım Bayezid, Aydınoğlu İsa Bey kontrolündeki Büyük ve Küçük Menderes Havzası kentlerine saldırınca, İsa Bey herhangi bir direniş göstermeksizin kentlerinin kapılarını Osmanlı Devleti'ne açtı. Osmanlı'ya teslim olan İsa Bey'e Tire'de yaşamını sürdürme ve bu yöredeki bazı vakıflar üzerinde tasarruf etme hakkı tanındı. Aydınoğlu Beyliği'ne son veren bu askeri sefer sonunda İsa Bey ve Bayezid arasında başlayan yakınlaşma zamanla ilerledi ve Yıldırım Bayezid, İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun'la evlendi.

Yaşamının bir bölümünü Osmanlı sarayında geçiren Hafsa Hatun, kocası Yıldırım Bayezid'ın 1402 yılındaki Ankara Savaşı sırasında esir düşmesinin ardından baba yurdu olan Aydın bölgesine geldi. Hayata burada gözlerini kapatan Hafsa Hatun, annesi Azize Hatun adına kurulmuş olan Azizabad Köyü'nün yanı başındaki tepede yapılan sade bir türbede defnedildi.

Türbe, kare planlı bir avlu ve kubbeli bir ana mekândan oluşur. Yapının batı yanında yer alan avlu, yüksek duvarlarla çevrilidir ve namazgâh olarak düzenlenmiştir. Avlunun güney cephesinde mukarnas dolgulu mihrap yer alır.

Ana mekân girişi tuğla kemerli ve mermer çerçeveli bir kapıyla sağlanır. Ana mekânın kuzey - güney yönünde pencere açıklıkları yer alır. Dört cephede kubbeyi taşıyan alınlık biçimli öğeler iç mekâna hareketlilik kazandırmıştır. Dış cepheyi üç yönde saran çapraz şekilli tuğla süslemeler yapının estetiğini güçlendirir.

Türbe içinde iki adet sanduka mezar vardır. Aynı boydaki sandukaların baş ve ayak kısımlarında birer kitabe yer alır.

Yöresel taş ve tuğlanın almaşık olarak kullanılması ile inşa edilmiş, çok sayıda devşirme malzemenin de kullanıldığı türbe 2009 yılında restore edildi.

Türbenin kuzey, güney ve doğu yanlarında geniş bir alana yayılan haziresi bulunur. Haziredeki mezarların birçoğu yazıtsız, kayrak taşı başlıklara sahiptir. Mezarlık içinde okunabilen mezar kitabe tarihleri genel olarak hicri 1200 ve 1300'lü yıllara aittir.

Kestel'deki Antik Yerleşim

Aydın İli Nazilli İlçesi'ne bağlı Kestel Köyü, Nazilli'nin içinden geçen Aydın-Denizli karayolunun 5,5 km kuzeydoğusundadır.

Kestel Köyü ve çevresinde bir antik yerleşim olduğunu gösteren izler mevcuttur. Bu izlerden yörede Roma Dönemi'ne ait küçük bir yerleşim olduğu ve bu yerleşimin Geç Antik Çağ'da da sürdüğü anlaşılabilir. Ancak bu antik yerleşimin adı henüz bilinmemektedir.

Günümüzde birçok Nazilli köyünde olduğu gibi Kestel'de de gündelik yaşam döngüsünün vazgeçilmez uğraşlarından biri olan patlıcan kurutma işlemleri artık yöre etnografyasının en ilgi çeken unsurlarından biri haline gelmiştir. Köy meydanlarında bir

Kestel Köyü yakınındaki tepelerde de antik kalıntılar görülür.

araya gelen köy kadınlarının hamarat ellerinde soyulup, temizlenerek iplere dizilen patlıcanları gören gezginler antik çağlardan bugüne süregelen bir geleneğin son izlerine tanık olurlar aslında.

Kestel Köyü'nün kuzey ve güneyindeki tepelerde tespit edilen bazı kalıntılar antik yerleşimin izlerinin bu alanlarda yoğunlaştığını gösterir. Ayrıca köyün güney yanında akan derenin hemen kıyısında gün yüzüne çıkan duvarlar da oldukça dikkat çekicidir.

Köy içindeki bir evin duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmış antik malzemeler, köy camisi avlusundaki türbenin yanında, Bizans Dönemi'nden bir kiliseye ait olduğu sanılan duvar kalıntısı ile köy içindeki başka bir evin bahçe duvarı olarak kullanılan antik duvar örgüsü Kestel'in antik geçmişinin ipuçlarıdır.

Irmak kenarında görülen antik kalıntılar.

Köy evinde kullanılmış antik taşlar.

Kestel Köyü kadınlarının iş dayanışması: Patlıcan kurutmak.

1- Kestel Köyü içindeki antik duvarın günümüzdeki işlevi, bahçe duvarı. 2- Mastaura, Nazilli'nin Bozyurt (Mastavra) Köyü'ndedir.

Cami avlusundaki türbe.

Mastaura

Aydın'ın Nazilli İlçesi'ne bağlı Bozyurt Köyü sınırları içindedir. Yakın zamana kadar Mastavra ya da Mastavro diye anılan bu köy Nazilli'ye sadece 3 km kadar uzaklıktadır.

Kentin adının Eski Anadolu dillerinden olan Luwice'de *"Ana Tanrıça'nın Büyük Akarsuyu"* anlamına geldiği önerilir.

Kent, Lydia Bölgesi'ne bağlı bir yerleşim olarak kabul edilir ancak bulunduğu coğrafya itibariyle yüzü Karia'ya dönüktür. Bu yüzden Büyük Menderes'in kuzey karşısındaki

tüm kentler gibi hem Lydia hem de Karia kültüründen izler taşır.

Ege Denizi'nden başlayıp Tralleis'i aşarak Nysa, Brioula, Laodikeia üzerinden Anadolu içlerine ya da güney sahillerine uzanan stratejik ve ticari yol hattının üzerinde kuruludur.

Kentin kesin kuruluş tarihi bilinmiyor. Topografik konumu nedeniyle ilk kez Hellenistik Dönem'de kurulan birçok yamaç yerleşiminden biri olduğu anlaşılan Mastaura'nın Roma Dönemi'nde güçlendiği, Bozyurt Köyü içine taşınmış bazı antik mimari elemanlardan anlaşılmaktadır. MS. 1. yy'da yaşamış Plinius, Mastaura'dan bahsederken onun *"Roma Dönemi'nde kendi adına sikke basacak kadar güçlendiğini"* anlatır. Bu dönemde kent, bölgedeki diğer birçok şehir gibi yönetim açısından Ephesos'daki konventusa (yargı merkezi) bağlıydı.

Bizans Dönemi'nde de piskoposluk kurarak varlığını sürdüren kent Türk egemenliğiyle beraber kapılarını, yeni gelen Türkmen obalarına da açmış ve bugünkü köy kurulmuştur.

Antik yerleşimin kalıntılan Bozyurt Köyü'nün 1,5 km kadar kuzeyindeki tepe ve yamaçlar üzerindedir. Kalıntıların bir bölümü dere ile bölünmüş vadinin iki yanındaki özel mülkiyete ait zeytinlikler ve bahçeler içinde, bir kısmı ise gerideki yamaçlar ve tepe üzerindedir.

Buraya ulaşan yolun açılması sırasında birçok kalıntı gün yüzüne çıkmıştır. Bahçeler içinde yer yer tonozlu **oda mezar** kalıntıları ve teras duvarları

1- Antik yerleşimde güçlü bir teras duvarı.
2- Kent içinde tonozlu bir yapı.

Kahve bahçesinde görülen mimari blok.

görülebilir. Bu bölgedeki bahçe ve zeytinlikler içinde izlerine rastlanan bir başka kalıntı ise antik **tiyatro**dur. Tiyatronun iki katlı teras duvarı üstünde yükselen sahne binasına ait kalıntılar kısmen de olsa gün yüzündedir. Seyirci oturma basamakları ise toprak altında ya da tahrip olmuş durumdadır.

Köy yönünden bu bölgeye gelen yolun kenarındaki vadinin karşı eteğinde dikkati çeken kemerli duvar kalıntıları Roma Dönemi'nden bir **hamam** yapısına ait olmalıdır. Vadinin kuzeydoğusunda yükselen dik tepe ise kentin **akropol**üdür.

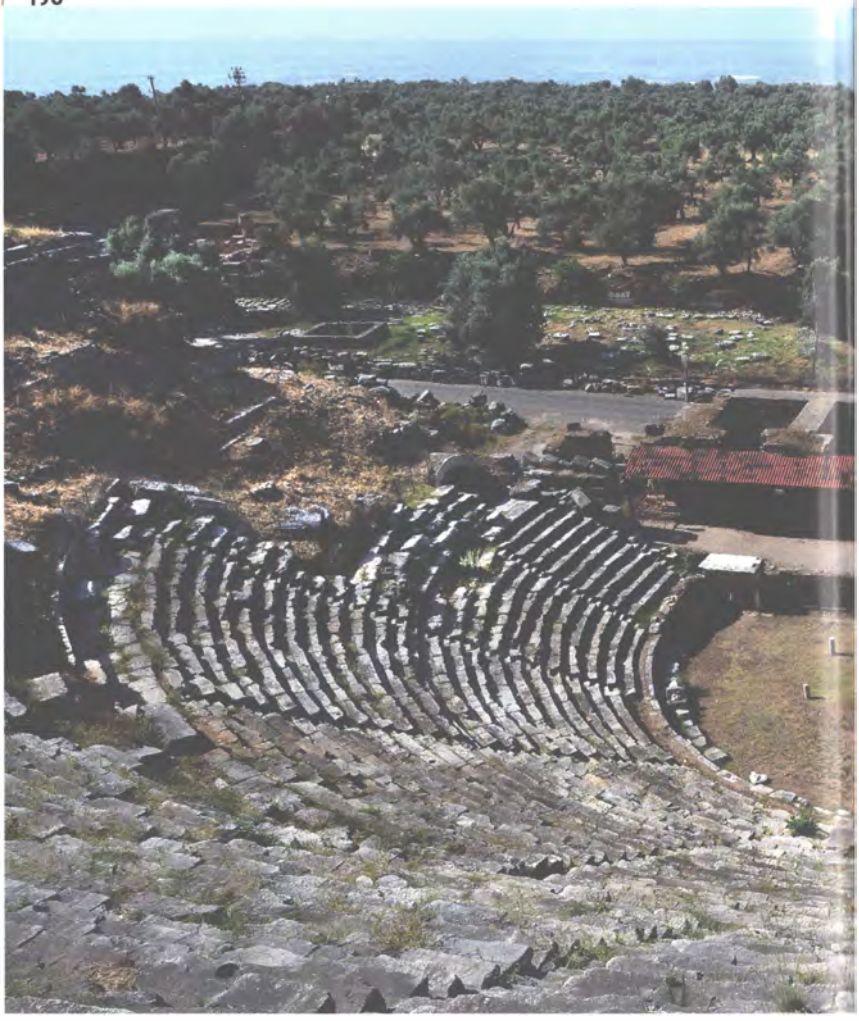

Nysa

Aydın İli'nin 30 km doğusunda Sultanhisar İlçesi sınırları içindeki antik kente ulaşım oldukça kolaydır. Aydın-Denizli karayolu üzerinde yer alan Sultanhisar İlçesi'nin birkaç kilometre kuzeyindeki yamaçlar üzerine kurulu olan antik kente ulaşım, kent içinden geçen asfalt yoldan sağlanır.

Anadolu'da birkaç farklı yerde var olan Nysa kentinden biri, Büyük Menderes Nysa'sı, tarihi coğrafya açısından bir Lydia kenti olarak kabul edilir. Yüzünü, Karia'nın kuzey sınırı olan Büyük Menderes Ovası'na dönmüş olan ve Karia ile Lydia bölgeleri arasındaki geçiş noktasında duran bu kentte Karia kültüründen izler görmek mümkündür.

Olymposlu tanrılar panteounda şarap ve tiyatro tanrısı olarak yer alan Dionysos'un bu kentli olduğuna inanılırdı. Çünkü efsaneye göre Tanrı Dionysos henüz daha

Kent tiyatrosundan Nysa yerleşimi.

küçük bir bebekken Nysa Dağı'nda, satyrler ve Nympheler tarafından büyütülmüştü. İnanışa göre efsanede sözü edilen Nysa Dağı, bu kentin yaslandığı yamaçlardan başka bir yer olamazdı. Bu yaygın inanış, Hellenistik Dönem'den itibaren kentin önem kazanmasına olanak sağladı.

Ege kıyılarını doğudaki Frigya ile güneydeki Kabalia, Pamphilia ve Lykia bölgelerine bağlayan Büyük Menderes Havzası üzerindeki coğrafi konumu Nysa'yı Antik Çağ süresince önemli bir yerleşim olmasını olanaklı kılmıştır.

Nysa'dan mermer heykele ait el parçası. Aydın Arkeoloji Müzesi. (Ay.A.M.)

Yunus ve Çocuk heykeli. Roma Dönemi. (Ay.A.M.)

Figürin. Sadaklı Ephebos (genç sporcu). (Ay.A.M.)

Nysa kentini farklı kılan bir başka özelliği ise kentin, Antik Çağ'ın en önemli eğitim ve kültür merkezlerinden biri olmasıdır. Bu kent, tarihin en önemli isimlerinden biri olan coğrafyacı Strabon'un gençlik yıllarında eğitim gördüğü yerdir. Ünlü coğrafyacı, kendi yazdığı eşsiz eserinde Nysa'daki gymnasiumda eğitim gördüğünden ve genç yaşında Nysalı ünlü filozof Aristodemos'un öğrencisi olduğundan övgüyle bahseder. Strabon'a da hocalık yapmış olan Nysalı filozof Aristodemos, dönemin ünlü bilginleri arasında anılır. Rodos'ta da bir felsefe okulu kuran Aristodemos, Nysa'da bulunduğu zamanlarda sabahları retorik öğlenden sonraları ise gramer dersleri veriyordu.

Kent stadiumu.

Kentin hangi dönemde kurulduğuna dair kesin kanıtlar yoktur. Byzantionlu Stephanus, Etnica isimli kitabında Karia'daki Nysa kentinin Seleukos Kralı I. Antiokhos (MÖ. 281 - 261) tarafından, eşi adına kurulduğunu bildirir. Strabon ise kentin Yunanistan'daki Sparta kentinden gelen Athymbros, Athymbrados ve Hydrelus isimli üç kardeş tarafından kurulan küçük yerleşimlerin birleştirilmesi sonucunda kurulduğunu söyler. Strabon'a göre kentin asıl kurucusu, bu kardeşlerden Athymbros'tur. Bu kurucudan dolayı kentin ilk başlarda *"Athymbra"* adıyla anıldığı ve MÖ. 3. yy. sonlarına kadar yazılmış bazı yazıtlarda Nysa halkından Athymbralılar diye bahsedildiği anlaşılmaktadır.

Nysa adından önce kısa bir dönem kente Antiokheia denildiği bilinmektedir. Bu isimlendirme, Seleukos Kralı 3. Antiokhos'un (MÖ. 223-187) bölgeyi ele geçirip, Nysa'ya sığınma hakkı gibi bir yüksek statü tanıdığı dönemde gerçekleşmiş olmalıdır. Ancak MÖ. 2. yy. başlarından itibaren kentin adının artık kesin bir şekilde Nysa olarak kayıtlara geçtiği anlaşılmaktadır. Tüm tarihsel anlatımlara rağmen kentte yapılan arkeolojik kazılar, Nysa'nın tarihinin MÖ. 6. yy'a kadar indiğini göstermektedir.

Kentin MÖ. 3. yy. sonlarından itibaren kendi adına sikke bastırdığı biliniyor. Bu ilk dönem sikkelerinin ön yüzünde Hades, Kore ve genç Dionysos başları betimlenmiştir. MÖ. 2. yy'ın ikinci yarısında ise kentin *"Kistaphor"* adı verilen ön yüzünde yılanlı meyve sepeti (Cista Mustica) ve arka yüzünde de yılanlar olan özel bir para bastırdığı bilinmektedir.

Ele geçen bir yazıtta Roma Dönemi'nin hemen öncesinde Batı Anadolu'ya saldıran Pontus Kralı Mithridates'e karşı Khairemon isimli zengin bir Nysalı'nın Roma ordusuna yiyecek yardımında bulunduğunu ve bunun karşılığında Mithridates'in kendisini öldüreceğini öğrenince Ephesos Artemisionu'na saklandığı yazılıdır.

Kentin altın çağını yaşadığı dönem ise Roma İmparatorluğu'nun hâkim olduğu ilk yüzyıllardır. Bu dönem başlarında kent nüfusunun 40 bin kişiye ulaştığı tahmin edilir.

Bizans Dönemi'nde de varlığını sürdüren Nysa kenti 13. yüzyıldan itibaren önce Menteşeoğulları Beyliği'nin, ardından ise Aydınoğulları Beyliği'nin toprağı oldu. Türklerin bölgede hâkimiyet kurduğu bu dönemde yamaçtaki antik kentin yerine biraz daha ovaya yakın bölgede bugünkü Sultanhisar kuruldu. Antik kentin kullanıldığı son dönem 15. yüzyıldır. Moğol istilasıyla terk edildiği anlaşılan kentin bu dönemden sonra tarihin sayfalarında yalnızlığa terk edildiği anlaşılmaktadır. Ancak anlaşılan o ki bu bitiş, Nysa'nın kurulu olduğu yamaçlardan hemen aşağıdaki ovaya inen yeni yerleşimle, Sultanhisar ile yeni bir başlangıca dönüşmüştür.

Kentin bilimsel olarak ilgi alanı olmaya başlaması 18. yüzyılda başladı. İngiliz Dilletanti Cemiyeti adına Batı Anadolu'da arkeolojik araştırmalar yapan Arkeolog R. Chandler ve arkadaşları Nysa'da da keşif incelemeleri yapmış ve notlar almıştır. Benzer araştırma gezileri çeşitli aralıklarla, farklı Batılı ülkelerden gelen kişiler tarafından 1800'lü yılların ortalarına kadar sürdürülmüş ve bunlar yayımlanmıştır.

Pergamon kazılarında topografik çizimler yapmış olan Alman asıllı Albay Walther von Diest 1907 yılında oğlu ile birlikte gezmeye geldiği Nysa'daki kalıntılardan fazlasıyla etkilenmiş ve iki yıl sonra buraya kazı yapmak için tekrar gelmiştir. 1909 yılında oluşturduğu küçük bir ekiple Nysa'daki bouleuterion, tiyatro ve stadium gibi önemli kamu yapılarında kazılar yapan Walther von Diest kentin ilk kazı hafiri olarak tarihteki yerini almayı başardı.

1921 yılında Yunan işgal ordularıyla birlikte Batı Anadolu'ya gelen Yunan araştırmacıların da Nysa'da bir dizi arkeolojik kazı yaptığı bilinmektedir. 1960'lı yıllarda İzmir Arkeoloji Müzesi, Gerontikon (bouleuterion) ve tiyatro yapılarında kazı çalışmaları yürüttü. 1980'lerde ise Aydın Arkeoloji Müzesi tiyatronun sahne binasında kısa süreli çalışmalar gerçekleştirmiştir. 1990 - 2010 yılları arasında, Nysa'daki araştırma, kazı ve restorasyon çalışmaları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Vedat İdil'in başkanlığındaki ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. 2012 yılından itibaren ise çalışmalar Aydın Arkeoloji Müzesi başkanlığında, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Serdar Hakan Öztaner'in bilimsel danışmanlığında gerçekleştirilmektedir.

Strabon'un eserinde Nysa kenti *"ırmağın iki yakaya böldüğü bir tür çifte kent görünümündedir"* diye tanımlanır. Strabon, kenti bölen dere yatağı üzerinde bir amphitiyatro (aslında stadium), iki yakayı birleştiren bir köprü ve dere suyunun altından aktığı bir gizli geçit olduğundan söz eder. Ayrıca, yakanın bir tarafında tiyatro ve gençler gymnasiumu, karşı yakada ise agora ve gerontikon yapısı olduğundan söz eder.

Antik adı Mesogis olan Aydın Dağları'nın Büyük Menderes Ovası'na bakan güney yamaçlarındaki kurulu kentte birçok yapı, araziye uydurulmak için teraslar üzerine kurulmuştur. Kentin yapıları topografyaya uyumlu bir plan izler. Bugüne kadar yapılan kazılarda kentin önemli kamu yapıları ortaya çıkarılmıştır. Sivil halkın yaşam alanlarını gösteren kalıntı ise yoktur. Ancak yapılan araştırmalar, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde halkın genellikle kentin batısında, bugünkü Sultanhisar'ın hemen kuzeyindeki yamaçlardaki konutlarda yaşamış olduğunu ortaya koymuştur.

Kent agorası.

Gymnasium kalıntıları.

Kentin etrafının Hellenistik ve Roma Dönemi'nde surlarla çevrelendiğini gösteren herhangi bir ize rastlanmamıştır. Bizans Dönemi'nde yapılmış olan surların kalıntıları ise yamaçlar üzerinde yer yer görülebilir. Kabaca işlenmiş yöresel taşlar ve harç ile inşa edildiği anlaşılan bu geç dönem surlarında çok sayıda Hellenistik ve Roma Dönemi mimari yapılarından bloklar da kullanılmıştır.

20. yüzyılın başlarında kentte ilk kazıları yapan Alman araştırma ekibi bazı kilise kalıntılarından söz eder. Olasılıkla antik tapınakların üzerine Bizans Dönemi'nde yapılmış olan bu yapılar zamanla ne yazık ki yine toprak altında kalarak yok olmuştur.

Antik kentten bugüne gelebilmiş olan yapılar, Sultanhisar'ın içinden başlayıp Aydın Dağları'nın yükseklerindeki köylere ulaşan asfalt yolun yakın çevresinde rahatlıkla izlenebilir.

Gymnasium

Sultanhisar'dan başlayıp Kavaklı Köyü'ne ulaşan asfalt yolun kenarında, bugün kazı evinin kurulu olduğu alanda yer alan gymnasium antik kentin batısındadır. Yapı, 165 x 70 m ölçülerinde büyük alanı kaplamaktadır. Tarihin ünlü coğrafya yazarı Strabon'un da bu yapıda eğitim aldığı bilinmektedir. Roma Dönemi'nin başlarında yaşadığı bilinen Strabon'un eğitim gördüğü gymnasium yapısı olasılıkla Hellenistik Dönem'de yapılmış olan daha küçük bir yapıydı. Bugüne gelen gymnasium ise aynı alanda yapılan genişletme ve eklemelerle büyütülmüş olan Roma Dönemi yapısıdır.

Gymnasiumda, 1990 yılında yapılmış olan 30 x 30 metre ölçülerindeki küçük bir sondaj kazısı dışında detaylı bir arkeolojik kazı yapılmamıştır. Bu nedenle ziyaretçilerin

gymnasiuma dair yüzeyde görebileceği fazla bir kalıntı yoktur. Yapılan sondaj kazıları ve araştırmalar ile hem gymnasiumun genel planı anlaşılmış hem de yapı hakkında bazı mimari detaylara ulaşılmıştır. Örneğin sondaj kazılarında ortaya çıkan mimari parçalar, etrafı sütunlarla çevrili olan ve MS. 4. yy'da genişletilen gymnasiumun kemerli bir cepheye sahip olduğunu göstermektedir. Bu görkemli cephede kilit taşını şans ve kader tanrıçası Tykhe'nin bir betimi süslüyordu. Gymnasium alanının kuzeybatı köşesi, bugün kullanılmakta olan karayolu tarafından tahrip edilmiştir.

Gymnasiumun kuzey ve güney yanında oldukça itinalı taş işçiliğine sahip kemerli duvar kalıntıları görülür. Kuzey yandaki kemerli yapıda, ikinci kat tabanına ait hatıl delikleri ve onların da üstünde üst kata ışık girmesini sağlayan açıklıklar görülür. Kuzey ve güney kanattaki yapılar gymnasium kompleksinin parçası olan hamam gibi yapılara ait olmalıdır. Yapının doğu yanındaki duvar kalıntılarının ise, gymnasium girişinden kalan bir parça olduğu düşünülmektedir.

Stadium

Strabon'un övgü ile söz ettiği stadium, kenti iki yamaca ayıran küçük vadi içinde yer alıyordu. Gymnasiumun yer aldığı bölgeden yukarı doğru devam eden asfalt yolda bir süre ilerleyenler, tiyatronun hemen güney yanındaki vadi içinde izleri yer alan stâdium yapısını görürler.

Stadiumun gösteri alanını dört yönden de çeviren oturma basamakları nedeniyle Strabon tarafından "*amphitiyatro*" olarak adlandırılmıştır. Oturma basamakları, eğimin az olduğu batı yamaçta ana kaya üzerine yerleştirilmişken vadinin doğu yamaçlarında, tonozlu alt yapılar üzerine oturtulmuştur. Doğu kanattaki tonozlu alt yapılar günümüzde de kısmen görülebilir. Yapılan teknik hesaplamalara göre Antik Çağ'da Nysa Stadiumu 30 bin kişilik bir seyirci kapasitesini kaldırabilecek görkeme sahipti.

Vadi içine yerleştirilmiş olan stadiumun büyük bir bölümü sel sularının tahribatıyla yok olmuştur. Günümüzde caveanın kuzey ve batı kesimindeki oturma basamaklarının bir bölümüyle doğu yamaçta, basamaklar için yapılmış teras tonozlarını görmek mümkündür.

Orijinalde stadium 192 m uzunluğa, 44 m genişliğe sahip olduğu anlaşılan yapının hârika bir mimari çözümleme ile yapılmış etkileyici bir alt yapı üzerine kurulu olduğu çok net görülebilmektedir.

Kent stadiumu 30 bin seyirci alır.

Kent kütüphanesi.

Nymphaeum (Nimfeyum)

Karayolundan kuzeye doğru devam edildiğinde, tiyatro yapısına varmadan hemen önce, yolun batı kıyısında görülen kalıntılar Roma Dönemi'nden kalan bir nymphaeuma (anıtsal çeşme binası) aittir.

Kenti, kuzey-güney doğrultuda geçen bir antik caddenin doğu cephesine kurulu olduğu anlaşılan çeşme binası, kemerli ön cepheye ve onun arkasındaki su haznelerine sahiptir.

Çeşme binasının kuzey yanındaki basamaklar, bu bölümde henüz kazılmamış olan antik caddeye ve oradan da kuzey üst terastaki kütüphane binasına ulaşıyordu.

Kütüphane

Antik Çağ'dan bugüne korunabilmiş ender kütüphanelerden biri de bu kenttedir. Nysa Kütüphanesi, Ephesos'daki Celsus Kütüphanesi'nden sonra Türkiye'nin en iyi korunmuş antik kütüphanesidir. Bu görkemli yapı, Nysa'nın kültür, sanat ve sosyal yaşamda ulaştığı yüksek seviyeyi işaret eder.

MS. 130 yılı civarında inşa edilen bu yapı, kütüphane olmanın yanında toplantı ve mahkeme salonu olarak da kullanılmıştır. Ölçüleri yaklaşık olarak 15 x 14 m olan kütüphane, Ephesos Celsus Kütüphanesi'nden sonra Anadolu'daki en büyük ikinci kütüphane binası olma özelliğine de sahiptir.

Ana girişi güneye bakan yapı 2 katlıdır. İkinci kata çıkış ahşap merdivenlerle sağlanıyordu. Ahşap tavanla ayrılan katlarda nişler halinde toplam 16 adet kitap rafı bulunuyordu. Bu raflarda kâğıt ya da deri rulolara yazılmış dönemin önemli metinlerinden örnekler duruyordu.

MS. 4. yüzyılın sonu veya 5. yüzyılın başında onarım görmüş olan kütüphanenin kullanımı, bölgede Hıristiyanlığın güç kazandığı 6. yüzyılda son buldu. MS. 10.yy'da kütüphane yapısının bir bölümüne şapel inşa edildi. Yapının güney kısmına ise şapele ait bir mezarlık yapıldı. Bu mezarlık alanında yapılan kazılarda açığa çıkarılan bir lahdin, kütüphaneyi yaptıran kişiye ait olduğu anlaşılmıştır. Belli ki kütüphanenin güney yanı, Roma Dönemi'nde de kütüphaneyi yaptıran kişi ve ailesi için oluşturulmuş özel bir mezarlıktı. Burada bulunan lahit günümüzde Aydın Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

12 bin seyirci alan Nysa Tiyatrosu.

Tiyatro

Antik kentin içinden geçen karayolu kenarında yer alan tiyatro kentin neredeyse tam merkezindedir ve kentin en iyi korunmuş yapılarından biridir. Tiyatroya girişin hemen önünde geniş bir alan vardır. Altta tonozlu mimari öğelerle desteklenerek yükseltilmiş olan bu alan Antik Çağ 'da çeşitli dini ve sosyal törenler için kullanılıyor olmalıydı.

Geç Hellenistik Dönem'de (MÖ. 1. yy.) inşa edilmiş olan Nysa Tiyatrosu Roma Dönemi'nde yapılan önemli ekleme ve değişikliklerle Roma Devri Anadolu tiyatrolarının karakteristik özelliğini yakalamıştır.

Tiyatro, günümüze sağlam ulaşmış yapılardan birisidir.

At nalı planlı bir caveaya sahiptir. Güneş ışığının daha etkin olduğu güney cepheye bakan cavea iki geniş diazoma ile üç kısma ayrılır. Üst kesimde 26, alt kısımda ise 23 sıradan oluşan basamakları ile Nysa Tiyatrosu yaklaşık 12 bin kişilik bir oturma kapasitesine sahiptir. Caveanın hem alt bölümüne hem de üst bölümüne açılan tonozlu giriş koridorları vardır. Düzgün kesilmiş dikdörtgen bloklar kullanılarak inşa edilmiş olan bu girişlerdeki taş işçiliği oldukça kalitelidir.

Cavea ile mimari bir bütünlük gösteren şu andaki sahne binası Roma Dönemi'ne tarihlenir. MS. 120-140 yılları arasında iki katlı olarak inşa edilmiş olan sahne

Tiyatroda temizlik ve bakım yapan çevre köylüleri.

binası MS. 178 depremiyle yıkılmış MS. 180-200 yıllarında yeniden üç katlı olarak inşa edilmiştir. Sahne binası, kulise açılan beş adet kapıya sahiptir. Sahne binasını taşıyan yüksek podyumlar, Perge, Side ve Hierapolis tiyatrolarında olduğu gibi kabartmalarla süslüydü. Sözü edilen diğer Anadolu kentlerindeki kabartmalardan çok daha iyi korunmuş durumdaki bu süsleme öğelerinden alınan alçı kopyalar bugün tiyatrodaki orijinal yerinde durmaktadır. Kabartmaların orijinalleri ise, sahne binasına ait heykel örnekleriyle birlikte Aydın Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

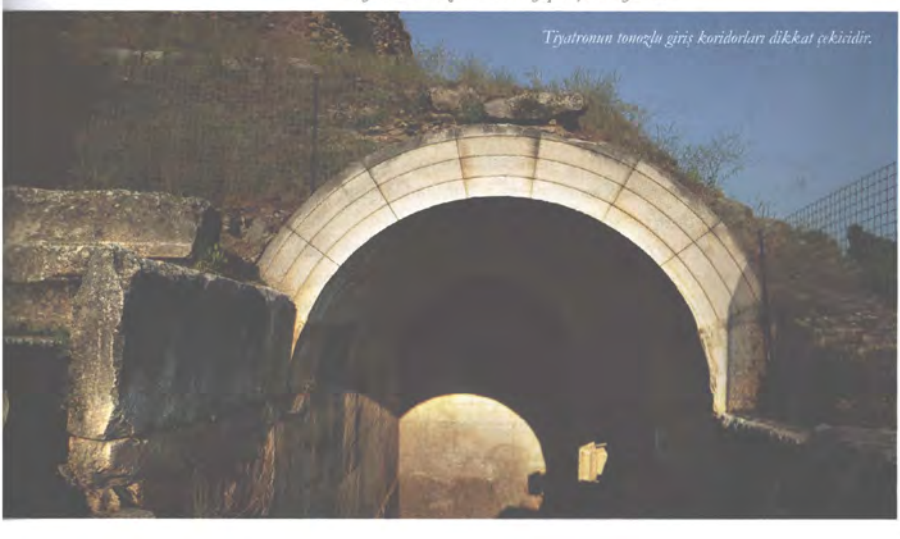

Tiyatronun tonozlu giriş koridorları dikkat çekicidir.

Tiyatro Frizleri

Sahne binasının, seyircilere bakan yüksek podyumundaki kabartma frizleri, Anadolu'daki en iyi korunmuş tiyatro frizleridir. Altı adet podyum ayağını süsleyen mermer panolar üzerine işlenmiş kabartmalarda Nysa'da doğup büyüdüğüne inanılan şarap ve tiyatro tanrısı Dionysos'un yaşamına ilişkin kesitler ve Dionysos dininin kutsal şenlikleri anlatılır.

Bu frizlerde Ege mitolojisinin tanrı Dionysos'la ilişkili olarak anlattığı birçok figür ile çeşitli tanrılar betimlenmiştir. Burada betimlenen figürler arasında Dionysos ayinlerinin vazgeçilmez orman cinleri kadın Menadlar, dağların, kırların ve suların perileri olan Nympheler, genç erkeklerden oluşan Satyrler, Silenos'lar (yaşlı Satyr) ile kırların tanrısı olan keçi ayaklı Pan sıklıkla görülür. Öte yandan, panolarda anlatılan Dionysiak şenliklere katılmaya gelmiş olan tanrılar arasında Eros, Pluto, Kore, Tanrıça Artemis, Athena, Aphrodite, Tanrı Hermes, Dionysos'un eşi Ariadne ve Triptolemos görülür. Panolardaki figüratif kompozisyonlardan kalan boş alanlar asma dalları, ağaçlar ve kır hayvanlarıyla doldurularak estetik güç artırılmıştır. Nysa Tiyatrosu'nun sahne binasını süsleyen bu kabartmalar, Roma Sanatı'nın zirvede olduğu MS. 2. yy. ortalarına -Antoninler Devri'ne- tarihlenir.

BİRİNCİ PODYUM
Sol yan yüz

Birkaç kademe şeklinde düzenlenmiş dikdörtgen panolardan oluşan sol yan yüz dans eden, çıplak bir satyr ile başlar. Bu betim tüm sahne binası kompozisyonunun da başlangıcıdır. Bir sonraki panoda Dionysos törenindeki adakları başının üstünde taşıyan bir Menad görülür. Satyr ve Menad tasvirleriyle başlatılan Dionysiak şölen bir sonraki panoda, kutsal tören ateşinin yandığı bir sunak önünde ve girlandlarla süslenmiş alanda dans eden yaşlı satyr (silenos) görülür. Birinci podyumun sol yan yüzünü oluşturan dördüncü panoda ise figür betimleri bir anda zenginleşir. Bu panoda, ellerindeki av sopası ve mızraklarla Dionysos şenliğine katılmak için koşan bir Satyr ile Menadın mutluluk dolu betimi dikkat çeker. Geleneksel sanata uygun olarak şenlik sırasında içilen şaraplar ve esrik dini duygular ile erotik bir görünüm kazanan Menad figürünün, henüz şenlik öncesinin anlatıldığı bu panoda tümüyle giyimli olarak gösterilmiş olması hemen dikkatleri çeker. Menad, rüzgârın etkisiyle savrulan uzun bir kıyafet giymiş, Satyr ise hayvan postundan bir deri göğüslükle gösterilmiştir.

Ön yüz

Panonun sol başında, ayakta duran ve kayalıklar üzerine uzanan kadınlar Nysa Dağı ile bölgenin kırsal dünyasını simgeleyen Nympheler'dir. Onların önünde karşılıklı uzanan ve kollarının altından sular akan iki figürden, erkek olan Büyük Menderes Irmağı'nın tanrısı Maiandros, kadın olan ise Nysa Dağları'ndan akan derelerin perisidir. Panonun ortasında ayakta durarak kendi sağındaki Nymphelere doğru küçük bir hamle yapan, sur biçimli yüksek başlığa sahip olan figür ya tanrı Dionysos'u bebekken emzirip büyüten Nysa isimli Nymphe ya da kenti koruyan tanrıça Tykhe olmalıdır. Ona doğru hızla koşan figürler kentin en önemli tanrı ve tanrıçası olan Pluto ile Kore'dir. Kanatlı küçük Eros, Pluto ve Kore'ye doğru hamle yaparak onlarla oynaşır adeta... Bölgenin güzel kır perileri ile bereketi sağlayan Maiandros'a doğru coşkuyla koşan figürleri en arkada, danslarıyla takip eden ise keçi ayaklı Kır Tanrısı Pan'dır.

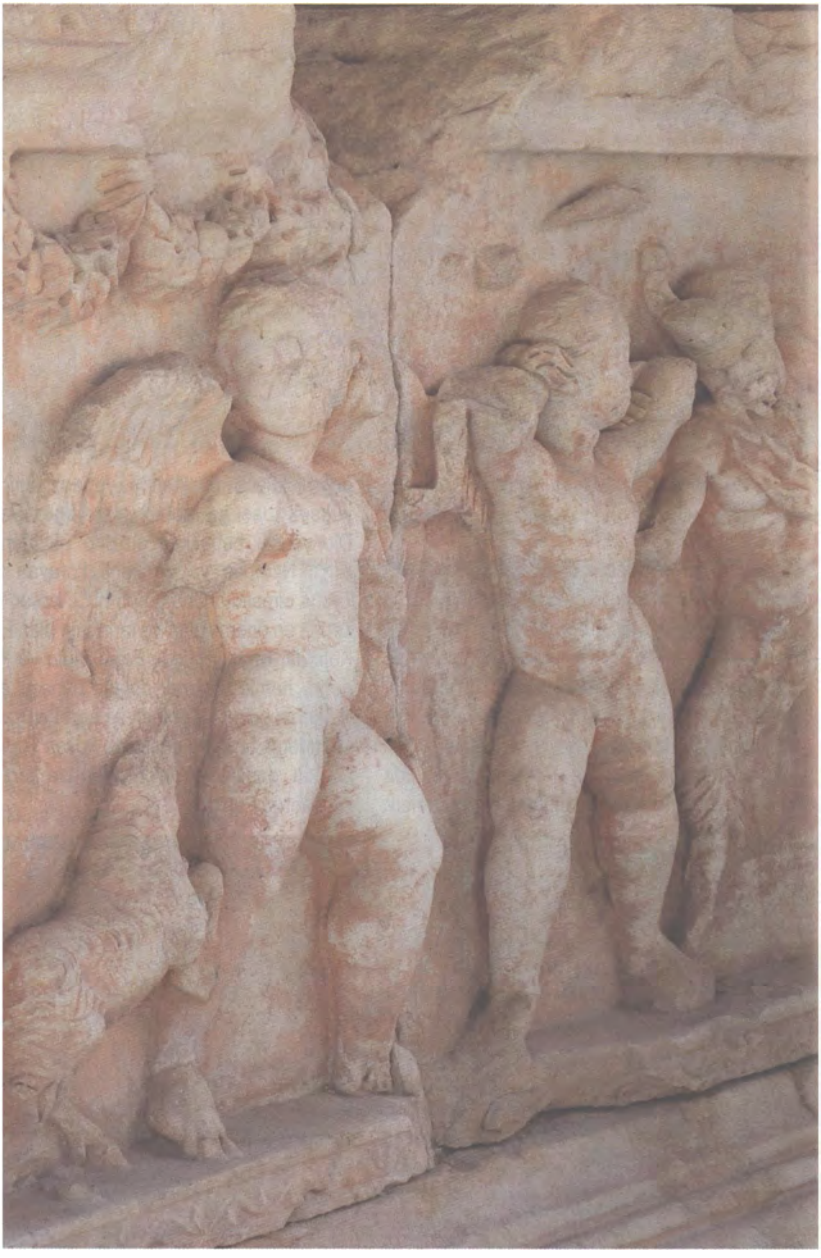

Sağ yan yüz

Bir yanında yavru bir keçi, diğer yanında ise Pan yer alan iki Eros'un oyun sahnesi görülür.

İKİNCİ PODYUM
Solyanyüz

Dionysos ayinlerine uygun olarak, erotik tavırlar içerisinde dans eden ve tef türü müzik aleti çalan Menad'lar görülür.

Ön yüz

Pano, sol başta, üzüm bağları arasında duran ve elinde bir meyve sepeti tutan iki Nymphe ile başlar. Onların karşısında duran kısa tunik giymiş, omzunda okluk asılı kadın, av tanrıçası Artemis, elinde Medusa başı kabartmalı bir kalkan ile mızrak tutan Savaş Tanrıçası Athena'dır.

Uzun sorguçlu miğferi ile dikilen Tanrıça Artemis'e arkasını dönerek yeni bir kompozisyona çerçeve olan iki kadından birincisi Nymphe, ikincisi ise aşk ve güzelliğin tanrıçası Aphrodite'tir. Genelde görünenin aksine, giyimli bir kadın olarak tasvir edilmiş Aphrodite'in elini uzattığı, oturan kadın ise bereketin yaratıcısı Demeter'dir.

Başı örtülü tanrıça Demeter'e arkası dönük olan bir Nymphe betimi ile ön yüz panosunda bir başka konuya geçilir. Panonun sağ köşesindeki bu kompozisyonda ise haberci tanrı Hermes, bir Nymphe'den bebek Dionysos'u almaktadır.

Sağ yan yüz

Bir binek hayvan üzerindeki Silenos ile ağaçlar arasında avlanan Satyr, avlanan tavşanla birlikte tasvir edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ PODYUM
Sol yan yüz

Kıllı bir hayvan postu giymiş olan bir satyrin dans edişi görülür.

Ön yüz

Panonun baş tarafında art arda yürüyerek avdan döndükleri anlaşılan üç insan yer alır. En arkada yer alan ve keçi ile birlikte yürüyen figür, elindeki av sopasından anlaşılan o ki avcı bir satyr olmalıdır. Onun önünde, avları kolaylaştıran haber tanrısı Hermes, asasını omzuna almış yürümektedir. Hermes'in takip ettiği yaşlı erkek ise bir Silenos'tur. Silenos'un hemen yanında bir panter ya da Anadolu Parsı görülür.

Ön yüz panosunun ortasındaki kompozisyonda bebek Dionysos'u bir küvette yıkamaya çalışan Nympheler tasvir edilmiştir. Sarmaşık dallarıyla süslü, sfenks biçimli ayakları olan küvet, dönemin son derece ince zevke sahip olan metal kazanlarından öykünerek betimlenmiş olmalıdır.

Panonun son tasviri antik sanatta sıklıkla karşılaşılan bir konuyu işlemiştir: Kır Tanrısı Pan'ın şehvetli bakışları önünde ona kur yaparcasına dans eden Menad'ın erotik gösterisi!

Sağ yan yüz

Elinde av ya da tören asası tutan bir Satyr, yanındaki bir Anadolu Parsı (ya da panter) ile birlikte gösterilmiştir. Onun önünde ise bağbozumunda iki Eros vardır.

DÖRDÜNCÜ PODYUM
Solyanyüz

Kent suru gibi duran, düzgün bloklu bir duvar üzerinde oyunlar oynayan üç Eros gösterilir.

Ön yüz

Bu podyumun özellikle ön yüz panoları büyük ölçüde tahrip olmuş ve eksik parçalar halinde günümüze ulaşmıştır. Ele geçen parçalarda haberci tanrı Hermes peleriniyle ve ayakta gösterilirken önde, bir kline üzerinde karşılıklı bir şekilde iki figür yatar; biri kadın, diğeri sakallı bir erkek olan bu figürlerin nehir tanrısı ve Nymphe olduğu düşünülür; etrafta ise uçuşan bir Nymphe ile ayakta duran bir Eros görülür.

Sağ yan yüz

Bağbozumundan dönen Eroslardan ikisi, bol şarap içkili bağbozumu şenliklerinin coşkusu ile yürüyemeyecek hale gelmiş olan yaşlı bir Satyr'i (Silenos) taşımaktadır.

BEŞİNCİ PODYUM / Sol yan yüz
Olasılıkla dans eden bir Satyr görülür.

Ön yüz

Panonun sol başında, yılan derisiyle süslenmiş bir araba içinde hızla ilerleyen Tanrıça Demeter görülür. Rüzgârın, pelerinini dalgalandırdığı tanrıçaya hemen önünde uçuşan bir Eros eşlik eder. Önde dikilen figür ise yolların ve kavşakların koruyucu tanrısı Hekate olarak yorumlanır.

Orta bölümde tarımsal bereketle ilişkilendirilen üç mitolojik figür, Tanrıça Demeter, kızı Kore ve tarımı insanlığa öğreten Triptolemos isimli genç bir buğday hasadı ile birlikte gösterilmiştir.

Panonun sonunda ise bebek Dionysos'u emziren bir Kore ya da Nymphe ile bebeğin sakinleşmesi için müzik çalıp dans eden diğer Nympheler görülür. Panonun son bölümü ise onları izleyen Maiandros figürü ile doldurulmuştur.

Sağ yan yüz

Genç bir delikanlı haline gelmiş olan Dionysos ile eşi Ariadne'nin gösterildiği panoda, ağaç üzerine çıkmış bir Pan ve uçuşan Eros ile sahne doldurulmuştur.

ALTINCI PODYUM
Sol yan yüz

Yüzeysel kopuklar nedeniyle büyük ölçüde tahrip olduğu gözlemlenen yan yüzde hayvan postları içinde gösterilen Silenos ya da Satyr'ler görülür.

Ön yüz

Son panonun ön yüzündeki kompozisyonda bir bütünlük vardır. Panonun başlangıç kısmındaki tasvirde bir kayalığa oturmuş, ayakkabısının bağcığını bağlayan bir erkek figürü dansa hazırlanmakta, sonunda ise oturduğu kayalıkla uzun flütünü çalan bir başka figür yer alır. Onların arasında ise tef çalan bir Menad ile üzüm salkımları, kır hayvanları arasında çılgınca dans ederek Tanrı Dionysos'u kutsayan Silenos ve Menadlar görülür.

Sağ yan yüz

İlk panoda, bir Satyr tarafından yürümesine yardım edilen, sarhoş Silenos görülür. Ardından takip edilen panoda ise elinde Pan flütüyle, keçi ayaklı Kır Tanrısı Pan, kutsal hayvanlarıyla görülür. Pan, önündeki yavru keçiyi beslerken, bir panter (ya da Anadolu Parsı) hemen arkasında durmaktadır.

Altıncı podyumun son panosunda ise ulak tanrı Hermes betimlenmiştir. Belli ki tanrı, tüm bu Dionysos ayinlerindeki şenlik havasını Olympos'taki tanrılara iletmek için hazırlanmıştır.

Kentteki tünel, yaklaşık 100 m uzunluğundadır.

Tünel-Yeraltı Geçidi

Strabon'un sözünü ettiği tünel, tiyatronun güney yanındaki tören alanının altında yer alır. Tiyatronun önündeki geniş alanın altından geçen bu tünel, bu alanı da statik olarak destekleme görevi görüyordu.

Uzunluğu 100 m olan tünel, Geç Roma Dönemi'nde eklenmiş ayaklarla desteklenmiştir. Tonoz örtülü tünel, dağdan aşağı doğru akan derenin suyu için bir kanal vazifesi görüyordu.

Çarşı Bazilikası

Tiyatronun güneydoğusunda, bouleuterion ve agoraya giden ziyaretçi yolu üzerinde 1994 yılında yapılan yol genişletme çalışmaları sırasında saptanan bazı mimari öğeler bu alanda önemli bir kamu yapısı olduğunu ortaya koymuş ve bu nedenle kazı çalışmalarına yoğunluk verilmiştir. İlk sondaj kazılarında bulunan yunusa binmiş Eros ve balık motifli Korint başlığı ile kemerli mimari öğeler kazı heyetinin dikkatlerini bu alana kaydırmıştır.

Devam eden yıllarda bu alanda sürdürülen kazılar sonucunda, MS. 2. yy'a tarihlenen büyük bir bazilika yapısıyla karşı karşıya olduğunu anlayan heyetin azimli çalışmaları ile bu yapı günümüzde neredeyse tümüyle gün yüzüne çıkmış durumdadır. Yapının doğu kenarı, buradan geçen asfalt yol nedeniyle halen toprak altındadır. Yapılan arkeolojik kazılar nedeniyle planı net olarak anlaşılmış olan çarşı bazilikası orijinalde 20×15 m ölçülere sahipti. Bugün açığa çıkarılmış olan bölümün güney kenarında 5 m yüksekliğinde iki ayak ve plasterler görülür. Anıtsal görünümlü bir giriş kemeri taşıyan bu ayaklar yunusun sırtına binmiş Eros figürleri ve balık kabartmalarıyla süslüdür. Az ilerisindeki tonozlu dükkân yapıları ile bir mimari bütünlük gösteren, bu Roma Dönemi Bazilikası büyük ihtimalle çarşı bürokrasisinin yönetildiği bir tür borsa yapısıydı.

Tonozlu Dükkânlar

Tiyatronun önünden geçen karayolundan batı yönde bir süre gidildiğinde yol kenarında sıralanmış tonozlu mekânlar görülür. Bunlar bir topografik yapıya uydurularak sıralanmış olan Roma Dönemi'ne ait dükkân yapılarıdır. Dükkânların kuzey ucunda yer alan kalıntılar çarşı bazilikasına aittir. Günümüzde 9 adedi iyi korunmuş durumda olan dükkânlar, Antik Çağ'da Çarşı Bazilikası'nın önünden geçip agoraya doğru giden bir caddeye bakıyorlardı.

Antik Caddeler ve Köprüler

Yamaç üzerindeki Nysa, insanı hayrete düşürecek kalitede tasarlanmış bir kent planlamasına sahiptir. Birbirini dik kesen sokak ve caddeleriyle bu kentte, ızgara biçimli kent planlamasının en iyi örneklerinden birisi uygulanmıştır. 2005 yılı kazılarıyla büyük ölçüde açığa çıkarılan, doğu-batı yönlü ana cadde tiyatro ile stadium arasındaki vadi üzerinde görülebilir.

"Cadde 1" olarak tanımlanan bu ana arterde, yolun iki yanının sütunlu bir galeri ile sınırlandırıldığı anlaşılır. Yolun orijinalde var olan mermer taban kaplaması da yer yer korunmuş durumdadır. Caddeyi sınırlandıran sütunlu portikoların arkasında ise dükkân sıraları yer alıyordu.

Antik Cadde'nin batı ucunda, kenti bölen derenin üzerinde Roma Devri köprüsü yer alır. Köprü doğu uçta caddeye bağlanır. Bu köprü, stadiumun kuzey ucunda yer alır. Kentin iki yakasını bağlayan bir diğer köprü ise daha güneyde, stadiumun alt ucunda bulunmaktaydı. Antik kaynaklardan da bilinen üçüncü köprü ise tiyatronun doğu yanında yer alıyordu.

Tekkecidere üzerindeki köprü.

Kent köprülerinden bir başkası.

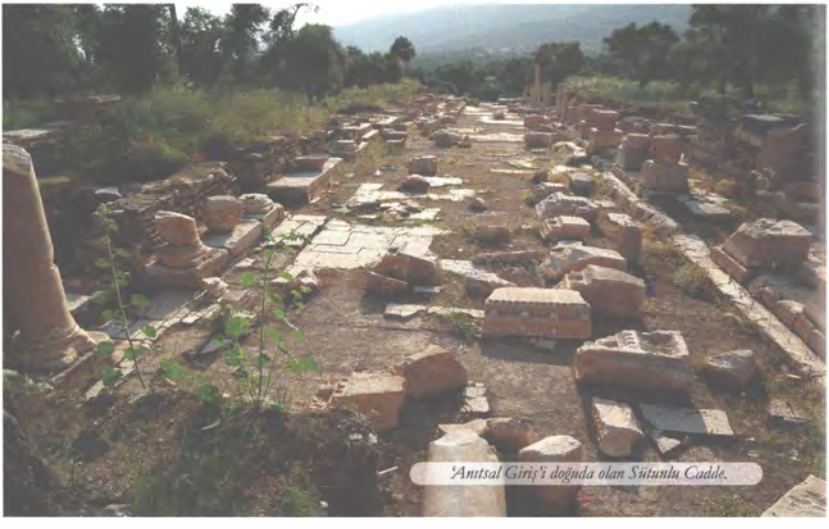

Anıtsal Giriş'i doğuda olan Sütunlu Cadde.

Agora'nın kuzeybatısında bulunan Gerontikon (Yaşlılar Meclisi) Meclis Binası 700 kişiliktir.

Gerontikon / Meclis Binası

Şehrin yönetimine dair kararların alındığı meclis binası kentin doğusundadır. Tiyatronun önünden geçip çarşı bazilikası ve tonozlu dükkânları gördükten sonra asfalt yoldan hafif güney yönünde doğuya doğru giden patika yol izlenince meclis binasına ulaşılır. 27,84 x 23,55 m boyutunda ve dörtgen planlı olan yapı kentin en iyi korunmuş yapılarından birisidir.

Meclis binasının güney yanında büyükçe bir avlu yer alır. Burası, meclis toplantılarından önce yurttaşların buluşup ön görüşmeler yaptığı bir tür fuaye görevi görüyordu. Avluya giriş, doğu yandan geçen caddeye ve oradan da agoraya açılan anıtsal bir kapıdan (propylon) sağlanıyordu. Yapılan kazılar sonucunda, renkli taşlarla yapılmış geometrik desenli bir taban mozaiği ile kaplı olduğu anlaşılan avlunun kuzey kenarında küçük bir havuz kalıntısı ve heykel kaideleri bulundu. Bu detaylar avlunun heykellerle süslü olduğunu, köşesinde yer alan küçük havuzu ile oldukça gösterişli bir kabul salonu işlevi gördüğüne işaret eder.

Meclis binası önünde bir açık alan oluşturma düşüncesi başarılı bir şehir planlaması örneğidir. Bu sayede, meclisten çıkan yüzlerce yurttaşın önce avluda toplanması sağlanıyor ve seyirci kalabalığının bir anda kentin dar sokaklarına girmesi engellenmiş oluyordu. Güney cephedeki avludan meclis binasının ana mekânına geçiş beş kapı ile sağlanıyordu.

Binanın kalın yan duvarlarından anlaşılıyor ki, Antik Çağ'da meclis binasının üstü çatı ile kapalıydı. İki katlı olan sahne

Gerontikon Meclis Binası.

binasının estetik değeri yüksek heykeltıraşlık örnekleriyle süslü olduğunu gösteren eserler ele geçirildi. Tek kademeli oturma yerleri yaklaşık 700 kişilik izleyicinin burada toplanmasına izin verecek kapasitedeydi. Cavea ile sahne binası arasında yer alan orkhestra bölümünün tabanı, renkli mermerler kullanılarak yapılmış, geometrik desenli bir opus sectile döşeme ile süslüdür. Bu döşeme günümüzde, korumaya alınmak üzere kapatılmıştır.

Nysa Bouleuterionu, Strabon'un sözünü ettiği Gerontikon (Yaşlılar Meclisi) yapısı üzerine MS. 2. yüzyılın ortasında Nysalı zengin Sextus Iulius Antoninus Pythodoros tarafından, annesinin vasiyeti üzerine inşa ettirilmiştir.

Gerontikon Meclis Binası girişi. ▲
Agora. ▼

Agora

Kentin pazar yeri (agora), meclis binasının doğusundadır. Alan 105 x 89 m ölçülerinde, dikdörtgen planlıdır. Agoranın dört tarafını sütunlu portikolar (stoa) sınırlandırıyordu. Bu stoalardan kuzey ve doğudakiler İon düzeninde yapılmış, çift sıra sütunlara sahipti. Güney ve batıdaki stoalar ise Dor düzenindeydi ve sütunlar tek sıra olarak diziliydi. Kuzey cephede yer alan stoanın gerisinde tonoz örtülü dükkân sırası vardır.

Agoranın kuzey stoasının mozaik tabana sahip olduğu anlaşılmış ve bu döşeme kazılardan sonra koruma amaçlı olarak kapatılmıştır.

Agora meydanının, kuzeydoğu köşesinde yapılan sondaj kazılarında, düzgün bloklarla yapılmış bir döşeme açığa çıkarıldı. Bukranion (girland süslemeli öküz başı) motifli frizler ile birlikte bulunan bu platformun bir sunak olduğu düşünülmektedir.

Pazar yerinin bilinen iki ana girişinden biri güney cephenin, diğeri ise doğudaki sütun dizisinin ortasındadır. Alanın kuzeybatısında yer alan bir geçit ise pazar yerini, hemen batısındaki bouleuterionun avlusuna bağlıyordu.

Agoranın dört yanında, birbirini dikey kesen caddeler geçiyordu. Bunlardan batı yandaki cadde agora ile meclis binasını ayırıyordu.

Yapının özellikle doğu cephesini kapatan stoadaki mimari özellikler, agoranın ilk inşa tarihinin Geç Hellenistik Dönem (MÖ. 1. yy.) olduğunu ortaya koyar. Alanda yapılan kazılar, agoranın MS. 2. yy'da geniş çaplı bir yeniden düzenlemeye tabi tutulduğunu ve ondan sonraki dönemde de Bizans Dönemi içlerine kadar kullanıldığını kanıtlamıştır.

Pazar yeri mimarisinin büyük ölçekli bir depremle yıkıldığı bilinmektedir. Doğu stoanın dış sütun sırasının birbirine paralel şekilde yıkıldığının tespit edilmiş olması bunu çok net olarak göstermektedir.

Günümüzde büyük bir kısmı zeytin ağaçlarıyla kaplı ve toprak altında olan agoranın doğu portikosu ile kuzey portikosunun küçük bir bölümü açığa çıkarılmış durumdadır. Alanın, kazısı yapılmış olan bölümlerinde bazı sütunlar 1990'lı yıllarda yapılan restorasyon çalışmaları ile ayağa kaldırılmıştır.

Roma Hamamları

Kazıları detaylı olarak yapılmadığı için hakkında fazla bilgi bulunmayan Roma Dönemi hamam yapısı gezi güzergâhının dışındadır. Kalıntılar, stadiumun güneydoğusunda, bouleuterionun ise güneybatısında kalmaktadır.

Birçok yapı unsuru toprak üstünde olan hamamın kalın duvarları, havuzu ve kemerli yapıları yapının Antik Çağ'daki görkemini anlatmaya yeter.

Nekropol

Antik kentin batısında, gymnasiumun hemen ilerisinden başlayıp batıya doğru devam ederek birkaç kilometre ileride yer alan Akharaka Kutsal Alanı'nda son bulan bir kutsal cadde yer alıyordu. Kentin nekropolü bu kutsal caddenin etrafında gelişmiştir.

Günümüzde, Nysa'nın batısındaki zeytinlikler ve tarlalar içinde dolaşanlar, özellikle yamaçlar üzerinde bazı tonoz örgülü oda mezarlarının kalıntılarına rastlar.

1990'lı yıllarda bu bölgedeki bazı mezarlarda yapılan bilimsel kazılarda, oda mezarlar içinde mermer lahit gömülerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

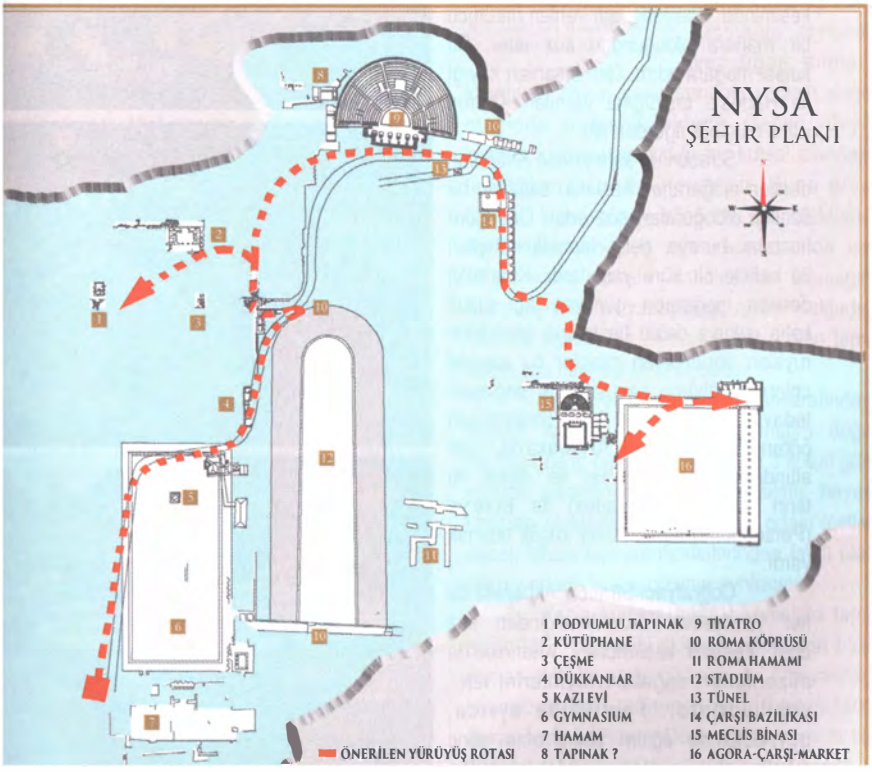

Akharaka

Aydın İli'ne bağlı, Sultanhisar İlçesi'nin 4,5 km batısında yer alan Salavatlı Beldesi sınırları içindedir. Antik yerleşimin kalıntıları, Aydın-Denizli karayolu üzerinde kurulu olan Salavatlı'nın 1 km kuzeyindeki dağlık alanda görülebilir.

Tarihi anlatımlar Akharaka'nın Nysa'ya bağlı bir kutsal alan/köy olduğuna işaret eder. Nysa ile Akharaka arasında uzanan bir kutsal yol olduğu bilinmektedir. Bu kutsal yolun bir parçası olan tarihi köprü kalıntısı, Akharaka ile Nysa arasında tespit edilmiştir.

Strabon'un detaylıca söz ettiği Akharaka, yer altındaki ölüler dünyasının kutsandığı özel bir kutsal yerleşim merkeziydi. Strabon bu kutsal alanın yukarı kesiminde *"Kharinion"* adı verilen ürkütücü bir mağara olduğundan söz eder. Bu kutsal mağara adını, ölen insanları kayığı ile Hades'e taşıdığına inanılan Kharon isimli mitolojik figürden alır.

Strabon'un satırlarında Kharinion denilen mağaranın, hastaları sağaltıcı bir özelliği olduğundan söz eder. Ona göre hastalar buraya gelip tapınak rahipleri ile birlikte bir süre yaşarlardı. Kharinion denilen mağarada günlerce aç susuz kalıp uykuya dalan hastaların gördükleri rüyaları yorumlayan rahipler bu sayede onların sağlığına kavuşmasını sağlayan tedaviler buluyorlardı. Yine Strabon'dan öğrendiğimize göre Akharaka'da, yer altındaki ölüler dünyası ile ilişkili iki tanrı olan Pluto (Hades) ile Kore'ye (Persephone) tapılan birer küçük tapınak vardı.

Coğrafyacı Strabon, Akharaka'da her yıl festival düzenlendiğinden söz eder. Festival katılımcıları, Kharinion'da düzenlenen sağaltma ayinlerini izleyebiliyorlardı. Festivalde ayrıca, gymnasiumda eğitim almış olan genç erkekler öğlene doğru çırılçıplak edilip

1, 2, 3, 4, 5- Akharaka, Pluto ve Kore Tapınağı kalıntıları.

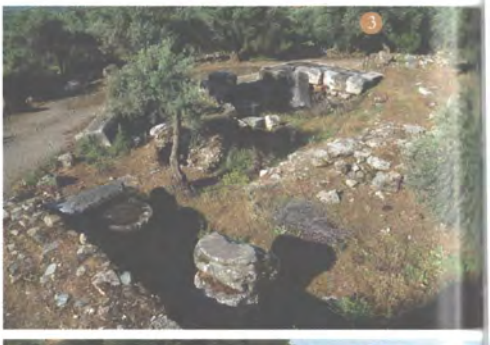

Akharaka'da Pluto ve Kore Tapınağı'nın batı bitişiğinde görülen tonozlu yapı.

yağlanmış olan vücutları ile meydana çıkar ve kurban edilecek olan boğayı sürükleyerek Kharinion Mağarası'na sokarlardı. Mağara içinde başıboş kalan boğa bir süre sonra düşerek son nefesini verirdi. Nysa'nın Roma Dönemi'ne ait bazı sikkelerinde, gençlerin bir boğayı sırtlayarak taşıması tasvir edilmiştir.

Strabon'un tüm bu anlattıkları, mağara içinde öldürücü özelliği olan bir tür gaz çıktığını akla getirmektedir. Bu durum, Büyük Menderes fay zonu üzerinde olan bu kent için oldukça normaldir. Büyük olasılıkla Antik Çağ'da, fay kırığının tam da üzerinde yer alan Kharinion Mağarası kükürtlü bir gaz üretiyordu. Mağaranın iç kesimlerinde öldürücü düzeyde olan bu gaz, ağıza yakın bölgelerde derin uyku tesiri yaratacak düzeydeydi. O yüzden hastalar bu bölümde uykuya bırakılıyor olmalıydı. Ayrıca bu mağaradaki fay zonundan sızan kükürtlü su da çeşitli romatizmal hastalıkların sağaltımında kullanılıyor olmalıydı. Yer altından yüzeye çıkan bu zehirli gazlar ile suyun ölüler dünyasından geldiğini düşünen halk için tüm bu süreçler, Hades (ölüler dünyası) ile ilişkili kutsal unsurlardı.

Mesogis (Aydın Dağları) eteklerinde yer alan Akharaka, Büyük Menderes Ovası'na hâkim bir noktadadır. Düzenlenmiş bir örenyeri olmayan ve henüz sistemli kazıların yapılmadığı Akharaka'da antik kalıntılar dağınık bir şekilde görülebilir. Strabon'un sözünü ettiği Kharinion Mağarası'nın yeri tam olarak belirlenememiştir. Ancak kutsal alanın batı kesiminde, halk arasında *"sarı su"* denilen kükürtlü suyun çıktığı yerdeki tonozlu yapı kalıntıları Strabon'un sözünü ettiği kutsal mağara olmalıdır.

Akharaka'dan Roma Dönemi'ne ait sunak. (Ay.A.M.)

Kentteki Pluto (Hades) ve Kore (Persephone) adına yapılmış olan tapınağın stylobat ve diğer mimari kalıntıları, köyün yakınlarındaki vadinin doğu eteğinde görülebilmektedir. Geçen yüzyıl kısmen kazıların yapıldığı bu kutsal alandaki tapınağın planı belirlenmiştir. Buna göre tapınak kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Kısa kenarlarında 6, uzun kenarlarında ise 12'şer sütun yer alır. Kalıntılardan tapınağın Dor düzeninde bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Mermer ağırlıklı bir mimariye sahip olan tapınağın ana cephesi kuzeye bakar.

Geçen yüzyılda, Alman ekip tarafından yapılan kazılar sonucunda tapınağın doğu cephesinde 8, batı cephesinde ise 3 sütun gün yüzüne çıkarılmıştır. Özenle kesilmiş beyaz kireçtaşı bloklarla inşa edilen kült odası (cella/naos), klasik tapınak modellerinden farklı olarak duvarlarla birkaç bölüme ayrılmıştır.

Kesin kuruluş tarihi bilinmeyen tapınağın MS. 4. yy'daki eklemelerine ilişkin bazı mimari detaylar açığa çıkarılmıştır. Öte yandan tapınak etrafında belirlenen opus incertum tarzı duvar örgüsü, Bizans Dönemi'nde yapının bir kiliseye dönüştürüldüğünü akla getirmektedir.

Tralleis

Aydın il merkezi sınırları içinde yer alan antik yerleşim, şehrin 2 km kuzeyindeki dağ eteklerinde kuruludur. Tralleis örenyerine ulaşım, Aydın il merkezinden başlayan bir yol ile sağlanabilir. Antik yerleşim, Büyük Menderes Ovası'nı kuzeyden sınırlandıran Aydın Dağları'nın (Antik Mesogis) bu bölgedeki bölümü olan Kestane Dağı'nın güney eteklerinde yer alan trapez biçimli kesik bir tepenin düzlüklerinde kuruludur. Bu coğrafi konumu Tralleis'e hemen güneyindeki Büyük Menderes Ovası'nı kontrol etme olanağı sunmuştur. Böylece Ege'yi İç Anadolu ve Antik Çağ'da Lykia-Pamphylia bölgelerinin yer aldığı güney Anadolu sahiline bağlayan stratejik yol hattı da Tralleis'in kontrolü altında kalmıştır.

Kentin topografik görünümünden Strabon da *"trapeza/masa görünümlü bir yükselti"* diye söz eder. Kentin yükselti şeklindeki topografyası, onun bazı kaynaklarda *"Eurymna"* yani ele geçmesi zor bir yer olarak adlandırılmasını sağlamıştır. Antik kaynaklarda, sikkelerde ve yazıtlarda, Tralleis'in birçok anıtsal yapısından söz edilir. Çoğu Hellenistik Dönem kökenli olan bu anıtlar arasında agora, Dor düzenli stoa,

Hamam-Gymnasium yapısı. Arkada Aydın şehri.

Aydın il merkezi sınırları içinde yer alan antik yerleşim, şehrin 2 km kuzeyinde Kestane Dağı eteklerinde kuruludur.

Pergamon kralları için yapılmış Kiremit Saray, gymnasium, Alabandalı Apaturius tarafından inşa edilmiş görkemli tiyatro, Zeus Larasios, sağlık tanrısı Asklepion, şarap tanrısı Dionysos ve zafer tanrıçası Nike onuruna yükseltilmiş tapınaklar sayılabilir.

Mesogis Dağları'ndan akıp Maindros'a karışan İkizdere (Thebaiton), Kemer Deresi ve Tabakhane Çayı (Eudon) kentin su ihtiyacını karşılayan en önemli kaynaklar oldu. Bu kaynakları kente taşıyan birçok antik suyolu ve kemer kalıntısı, yapılan araştırmalar sonucunda tespit edilmiştir. Ayrıca kentin birkaç kilometre uzağında, Aydın Dağları'nın üzerinde antik taş ocakları saptanmıştır. Bu ocaklar kentte üretilen mimari ve heykeltıraşlık örneğinin ana malzeme kaynağıydı. Osmanlı Dönemi'nde bölgede birçok kireç kuyusu açıldı. Tralleis kenti yerleşimine ait yapı unsurları, kabartmalar ve heykel örnekleri bu kuyularda eritilerek kirece dönüştürüldü. Bu nedenle Tralleis'teki anıtsal kamu yapılarından bugüne ne yazık ki çok az kalıntı gelebilmiştir. Günümüzde antik kentin büyük bir bölümü askeri gamizon sınırları içindedir.

Geçen yüzyılın gezginlerinden Ramsay, Tralleis'in kökenini Yunanistan'ın İllyria bölgesinden gelen halka bağlar. Ona göre bu halktan bir grup Anadolu'ya göç ettikten sonra Pergamon Krallığı'nın ordusuna katılmış ve ordu ile birlikte güneye, Maiandros Nehri (Büyük Menderes) yakınlarına gelerek bu kenti kurmuşlar. Ramsay'in bu anlatımları dikkate alınırsa kentin Pergamon Krallığı'nın var olduğu MÖ. 3.-1. yy'lar içinde kurulmuş olması gerekir. Oysa Tralleis kentinden *"Tralli"* olarak ilk bahseden antik yazar Ksenephon'dur ve bu yazar, *Anabasis* ve *Hellenika* isimli eserlerini MÖ. 5. yy'da kaleme almıştır.

Büyük Menderes Ovası'nın verimli düzlüklerinde kurulan Dedekuyusu (Deştepe) Höyüğü *"Prehistorik Tralleis"* olarak kabul edilir. Aydın il merkezinin batısında yer alan höyükte ilk yerleşimin günümüzden yaklaşık 6500 yıl önce (Geç Kalkolitik Dönem) başladığı bilinmektedir.

Hamam-Gymnasium yapısının batısında görülen Piskoposluk yapısı.

Tralleis'te kazılarda birçok yapı ortaya çıkarılmıştır.

Kent nekropolünde bulunmuş lahitler.

Dedekuyusu (Deştepe) Höyük'te yapılan yüzey araştırmaları, doğuda Hititlerin, batıda ise Mykenlerin olduğu MÖ. 2. bin yılda bölgenin yerleşime açık olduğunu ortaya koymuştur. Yüzeyde bulunan Myken seramikleri, Ege'nin karşı kıyısındaki kültürün bir şekilde Tralleis çevresine yayıldığını gösterir.

Kesin buluntu yeri saptanamasa da, Aydın buluntusu olarak kayıtlara geçen bir silindir mühür MÖ. 2. bin yıla tarihlenir. Louvre Müzesi'nde A-1180 envanter numarası ile kayıtlı mühür yüzeyinde betimlenmiş figürler, Hititlerin Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı'ndaki tanrılar tören geçidini hatırlatır. Figür dizisini alt ve üstten sınırlandıran dalga motifi ise Myken sanatından izler taşır. Tüm bu karşılıklı kültürel birliktelik, mührün bulunduğu coğrafyanın doğu ve batı kültürlerinin iç içe geçtiği bir bölge olduğunun en açık anlatımıdır aslında.

Dedekuyusu (Deştepe) Höyük'te yerleşim MÖ. 1100'lerde sona ermektedir. Bu dönem Batı Anadolu'da siyasi ve kültürel coğrafyayı tümüyle değiştiren Ege Göçleri başlangıcına denk gelir. Öte yandan Rafet Dinç başkanlığında Tralleis'te yürütülen kazılarda elde edilen verilerin, akropoldeki ilk yerleşimin MÖ. 8. yy'a kadar indiğini ortaya koymuş olması önemli bir sonuçtur. Bu veriler, Dedekuyusu (Deştepe) Höyük'teki yaşamı bitiren Ege Göçleri'nin yarattığı 300 yıllık bir karmaşanın ardından kültürel yaşamın Tralleis'te devam ettiğini anlatır.

Antik kaynaklarda Tralleis bazen Lydia bazen de Karia kenti olarak anılır. Bu, kentin her iki bölgenin sınırında olmasından kaynaklanır. Strabon ve Geç Antik Çağ kilise kayıtları Tralleis'i bir Karia kenti olarak tanımlar. Antik Çağ boyunca birçok farklı kaynakta kentin adına Tralli, Tralles, Tralleis, Seleukeia, Antiokheia, Caisaria gibi farklı isimlerde de rastlanır.

MÖ. 5. yy'da kent Pers hâkimiyetine girmiştir. Pers komutanı Tissaphernes'in yönetiminde, bu güçlü kentin Yunanistan'ın Sparta kentinden gelen bir ordu tarafından kuşatıldığını antik yazar Diodoros Siculus anlatır. Onun aktarımlarına göre Tralleis'in güçlü savunma duvarlarını aşamayan Sparta ordusu kenti ele geçiremeden buradan ayrılır.

Pers hâkimiyetinden sonra bölgeye egemen olan Seleukos Krallığı kentin adını *Seleukeia* olarak değiştirir. Kent bu dönemde (MÖ. 3. yy.) sınırlı da olsa özerklik kazanıp kendi adına sikke basabilmiştir.

Ardından Pergamon Krallığı'nın hâkimiyetini kabul eden Tralleis giderek güçlendi. Pergamon kralları, I. Attalos Devri'nde Ephesos'ta, II. Eumenes Dönemi'nde ise Pergamon'da basılan Kistaphor denilen özel sikkeler Tralleis ve Nysa'da da basılmıştır.

Kültür ve sanatta büyük aşama kaydedilen Pergamon Krallığı egemenliği sırasında Tralleis, kendi ekolünü oluşturan heykeltıraşlar yetiştirdi, kentte birçok görkemli kamu binası inşa edildi.

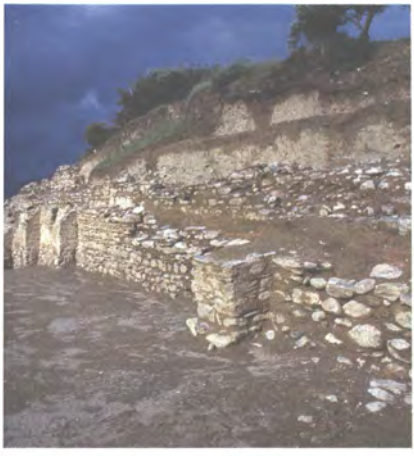

Horozköy yolu üzerinde görülen Akropol sur yapısı.

MÖ. 133 yılında Roma Devleti'nin hâkimiyet alanı içinde kalan kent, önceleri bu egemenliği reddettiği için Roma'ya karşı ayaklanan Aristonikos isimli isyancıyı destekledi. Karşılığında ise, isyanı bastıran Roma Devleti tarafından cezalandırılıp, Kistaphor sikke basım hakkı elinden alındı. Bununla da kalmayıp, Roma Devleti'ne karşı, Pontus Kralı VI. Mithridates'in saldırılarına destek veren Tralleis, kentteki Konkordia Tapınağı'nda Roma yanlılarının acımasızca katledilmesine izin verdi. İsyan ve saldırıları bertaraf edip Batı ve Orta Anadolu'da kesin hâkimiyet kuran Roma Devleti ile ilişkilerin düzelmesi hiç de kolay olmadı. Kent uzun süren bir mağduriyet yaşadı. Nihayet, Tralleis'i Roma Devleti'ne sevdiren kişi, Phythodoros isimli bir yurttaş oldu. Aslen Nysalı olan bu bilgenin Romalı yöneticilerle olan diyaloğu sayesinde kent yavaş yavaş eski görkemine dönmeye başladı.

Strabon, Tralleis'in bulunduğu coğrafi olanakların kentin görkemine kattığı refah düzeyini vurgulamak için bu kentin Smyrna, Ephesos gibi büyük kentlerle aynı düzeyde olduğunu, kentte çok sayıda değerli ve kültürlü insan yaşadığını anlatır.

Roma İmparatoru Augustus döneminde (MS. 26 yılında) meydana gelen deprem hasarlarını sarmada önemli katkılar sunan imparatordan dolayı Tralleis'in adı bir dönem Caiseria (imparator kenti) olarak anıldı. Ama bu isim çok uzun süre kullanılmadı.

İmparatorlukta sanat ve kültürün zirve yaptığı MS. 2. yy'da kent birçok önemli kamu yapısı ile bayındır kılındı. Bu görkem, Roma imparatorlarının da dikkatini çekmiş olacak ki, İmparator Hadrianus MS. 129'daki doğu seferi sırasında Tralleis'i de ziyaret etti.

Bizans Dönemi'nde Anadolu Patriği'ne bağlı önemli bir Hıristiyan kenti olan Tralleis, MS. 6. yy'da büyük bir atılım yaşadı. Önemli bazı kamu yatırımlarının izlendiği bu yüzyılda önemli bilginlerin yetiştiği de bilinmektedir. Epilepsi hastalığı konusunda uzman bir isim olan Aleksandros isimli tıp bilimcisi ile İstanbul'daki Ayasofya Kilisesi'nin mimarlarından biri olan Anthemios MS. 6. yy'da Tralleis'de yaşadı.

Tüm bölge gibi Tralleis'de 13. yy'da Aydınoğulları Beyliği'nin yönetimine girdi. Bu dönemde ovaya doğru kayan kentin yeni adı *Güzelhisar* oldu.

Tralleis Antik Kenti'nin bilimsel keşfi 19. yy'a dayanır. Charles Fellows isimli gezgin, kentin önde gelenlerinden Tahir Paşa'nın evini ziyaret ettiğinde Tralleis heykelciliğinin çok sayıda örneğinin bu evde saklandığına tanıklık etmiştir. Kentteki ilk arkeolojik kazılar 1888 yılında Alman Orient Comite adına bir ekip tarafından başlatıldı. 1898 depreminin ardından yapılan cami ve mescit onarımlarında antik kentten kalıntılar taşınarak onarımlarda kullanıldı. Bu taşıma sırasında dikkati çeken bazı Karyadit, Ephebos ve Nymphe heykelleri İstanbul'daki Asar-ı Atika Müzesi'ne götürüldü. Bunun üzerine İstanbul'daki Asar-ı Atika Müzesi'nin müdürü olan Halil Ethem Bey 1902 yılında Tralleis'e gelerek iki sezon süresince kazılar yaptı. 1920-1922 yılları arasında, Yunan işgal ordusuyla birlikte bölgeye gelen Yunan G. Oikonomos, bölgedeki başka yerleşimlerde olduğu gibi Tralleis'te de kazılar yaptı. 1990'lı ve 2000'li yıllarda kentin kazısını Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'nden Rafet Dinç'in ardından Abdullah Yaylalı ve Aslı Saraçoğlu sürdürdü. Tralleis'in şimdiki kazı başkanı Prof. Dr. Nurettin Öztürk'tür.

Tralleis'in Heykeltıraşlık Okulu

MÖ. 2. yy'da kentte başlayan heykel üretimi zamanla kendine has bir üslubun gelişmesini sağladı. Mermer kalitesi, üslubu ve işlediği konuları ile kendi özgün kimliğini oluşturan Tralleis yontuculuğu kısa sürede ününü tüm antik coğrafyaya yaymayı başardı.

Antik Çağ'da birçok bölge kenti için aranır olan Tralleisli yontu ustaları arasında, adı bugünlere dek yaşayabilmiş olanlar vardır. Artemidoros isimli Tralleisli'nin iki oğlu Apollonios ve Tauriskos bunlardan sadece ikisidir. Tralleis'ten çağırılıp, Roma'daki meşhur Pompei Kenti'nin tiyatrosunu yontularla süsleyecek kadar ün salmış olan bir başka isim ise Perklymenos'tur.

MS. 1. yy'ın sonlarına doğru Tralleis heykelciliği yavaş yavaş etkisini yitirerek üretimini durdurmuştur.

Tralleis'ten, komedya maskesi giymiş adam, Roma Dönemi. y: 108,5 cm. (İst.A.M.)

Tralleis'ten, kadın heykeli biçiminde sütun ya da dikme (karyatid). Erken Roma Dönemi. MÖ. 1. yy. (İst.A.M.)

Herakles kılıklı uyuyan Eros. 58 cm. (İst.A.M.)

KENTİN YAPILARI

Gymnasium - Hamam Yapısı

Çocukların, gençlerin spor ve fikir eğitimi aldıkları gymnasium yapısı kentin batı yanındaki geniş bir düzlük üzerinde kuruludur. Antik Çağ'dan buyana ayakta kalmış olan üç gözlü kemer, gymnasiumun batı cephesine ait bir mimari parçadır. Halkın dilinde *"Üç Gözler"* denilen bu kalıntı Tralleis'in simgesi olmuştur. Üç Gözler, kente gelenleri ilk karşılayan anıtlardan biridir.

MS. 26 yılında kenti sarsan depremin hemen ardından Roma İmparatoru Nerva'nın katkılarıyla başlayan yeni imar çalışmalarının bir parçası olarak yapımına başlandığı düşünülen gymnasiumda mimari gelişim Geç Antik Çağ'a kadar sürdü.

Tralleis'ten, Ephebos (Genç atlet) heykeli, Erken Roma İmparatorluk Dönemi. MS. 1. yy. başı. (İst.A.M.)

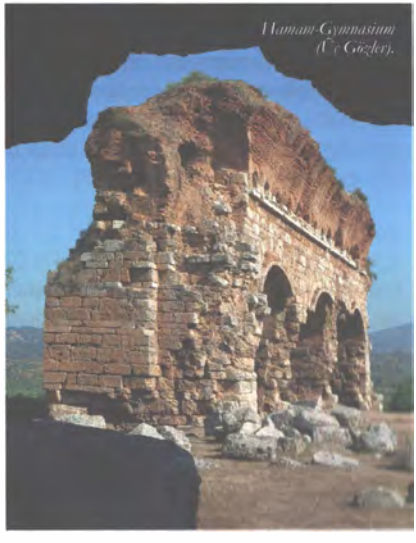

Hamam-Gymnasium (Üç Gözler).

"Üç Gözler", Hamam-Gymnasium yapısının bir bölümüdür.

Alt kısmı kesme taştan üst bölümü ise tuğla ile inşa edilmiş olan *"Üç Gözler"* kemerlerinin gymnasiumun parçası olduğu, kuzey cephesinde saptanan bir yazıttan dolayı anlaşılmıştır. Yapı, Hellenistik kökenli bir gymnasium ile ona Roma Dönemi'nde eklendiği düşünülen bir hamamdan oluşan büyük bir komplekstir. Üç gözlü kemerler gymnasiumun spor eğitimi yapılan palaestra meydanına açılan kapılardır.

Hamam, yapının kuzey cephesinde, arazinin topografik yapısı nedeniyle farklı kotlardaki iki teras üzerinde yer alır. Hamamın girişindeki büyük oda ile onun doğu yanında yer alan ve asıl banyonun yapıldığı caldarium (sıcaklık) odası kısmen kazılmış durumdadır. Kazılarda ele geçen mermer kaplama levhaları ve korint tipi başlıklar Roma Dönemi'nde hamamın sahip olduğu görkeme işaret eder.

Hamamın batı cephesinde tespit edilen 13 adet dükkân, MS. 4. yy'da bu yapı grubuna eklenmiştir. Kazılarda bulunan malzemeler dükkânlarda tekstil ve seramik malzemelerin üretim ve satışının yapıldığını ortaya koyar. Gymnasium yapısında yürütülen kazılarda çeşitli oyunlarda başarıya ulaşmış kişileri onurlandıran 28 yazıt bulunmuştur.

Latrina

Gymnasium - hamam kompleksinin kuzeydoğu bölümünde, yapının latrinası (tuvalet) yer almaktadır. Latrina doğu - batı yönlüdür. Yapı iki ana bölümden oluşur. Doğuda bir havuz, batı yanda ise tuvalet ihtiyacının giderildiği odalar vardır. Latrinaya girişler doğu yandaki havuzun iki yanından sağlanıyordu.

Latrina (tuvalet).

Tralleis'in Arsenal yapısı.

Kuzey cephedeki giriş caddeye, güney giriş ise gymnasiuma açılıyordu. Latrina'nın batı bölümündeki asıl tuvalet alanı yaklaşık olarak 20 x 15 m ölçülerindeydi. Yaklaşık 50 kişinin bir anda kullanabileceği bu alan ölçüleriyle Anadolu'nun bilinen en büyük tuvalet yapısıdır. Bu alanda tespit edilen, eşit aralıklarla duvarlara yerleştirilmiş olan mermer konsollar üzerinde delikli taşlar bulunuyordu ve ihtiyaçlar bu delikli taşlara oturularak yapılıyordu. Oturma yerlerinin altından geçen kanal, atıkları yapı dışına gönderen kanalizasyon kanalıdır. Oturma yerlerinin önünden geçen mermer kanal ise taharet için kullanılan temiz su kanalıydı.

Latrina'da ele geçen mimari detaylar, oturma yerlerinin üstünün revaklı olduğunu ortaya koymuştur. Yapının kuzeybatısındaki açıklık ise gymnasium alanının içine açılan üçüncü bir kapıdır.

Roma Villası

Hamam - gymnasium kompleksinin 150 m kadar batısında yapılan kazılarda yapı insulalarına rastlanmıştır. Kazılarda ortaya çıkan büyük taban mozaiği burada Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen bir villa yapısı olduğunu göstermiştir. Çeşitli bitkisel ve geometrik motiflerin işlendiği, menderes motifleriyle süslü bu mozaik villanın avlusunu süslüyordu. Kazılar villanın birçok odadan oluştuğunu ve havuzlu bir bölüme sahip olduğunu gösteriyordu. Avlu ile odaların birleştiği yerde bulunan Eros heykeli villanın heykellerle süslü olduğunu kanıtladı. Eros heykeli, bir fıskiye görevi görüyordu ve olasılıkla havuzu süslüyordu. Villanın kuzey bölümünde Roma ve Bizans Dönemi'nde kullanılan bir cadde geçmektedir. Villanın batı yanında açığa çıkarılan mekânlar ise geç dönemlerde yapılmış dükkân yapılarıdır.

Tünelli Yapı / Arsenal

Hamam - gymnasium kompleksinin 300 m kadar kuzeydoğusunda, küçük bir vadi içinde ortaya çıkarılan tünel şeklindeki bir grup galeri yapısı arkeoloji dünyasında büyük bir heyecana sebep oldu. Toprak altında metrelerce uzunlukta devam eden bu galerilerin ne olduğu konusundaki sorulara, zamanla hızlanan arkeolojik kazılar cevap verdi; Tralleis'ten Ephesos'a uzanan antik caddeye açılan vadinin kuzey eteklerindeki bu tünel biçimli galeriler, birer askeri mühimmat deposu, yani Arsenal'di.

Kent suruyla bağlantılı bu üç katlı yapı, hâkim olduğu vadiyi ve kentin girişini de kontrol altında tutuyordu. Bu nedenle de cephesi kule ile desteklenmişti.

Arsenal'in zemin katının iki yanında yer alan askeri kontrol odası, içeride saklanan değerli askeri teçhizatın güvenliği için gerekliydi kuşkusuz. Her iki oda da dörtgen planlıydı ve tabanları tuğla döşeme ile kaplıydı.

Konglomera olan ana kayanın oyulmasıyla inşa edilmiş tüneller, ince bir mühendislik hesabının eseridir. Uzun bir alanı kat eden tünellerin üst yapısındaki statik baskıyı azaltmak için, tüneller kıvrımlar yaparak devam ettirilmiştir. Ayrıca, ana kayadaki oygu, pramidal bir formda yapılarak çökme yaşanmaması sağlanmış, toprağın zayıf olduğu bölümlere ise duvar örülerek güçlendirme yapılmıştır. Metrelerce uzayan tünel biçimli galerilerin belirli yerlerinde açılmış olan pencere açıklıkları, havalandırma görevi görüyordu. Tünellerin yükseklikleri topografik yapıya göre 4 ile 9 metre arasında değişiklikler gösterir. İçeride labirentler halinde, birbirine geçişleri bulunan tüneller, bu özelliği ile bir savunma sistemi de oluşturuyordu.

İlk katı Hellenistik Dönem'de inşa edilen Arsenal, Roma Dönemi'nde eklenen ikinci ve üçüncü katı ile çok daha görkemli bir mimari yapıya dönüştürüldü. Ancak yapının Roma İmparatorluğu'nun ilk yıllarından itibaren başlayan Pax Romana'nın getirdiği barış ortamında askeri özelliğini yitirerek çeşitli maddelerin üretildiği atölyeler şeklinde kullanıldığı düşünülmektedir. Erken Bizans Dönemi'ne kadar kullanıldıktan sonra terk edilen tüneller, zaman içerisinde toprakla dolarak kapanmıştır.

Tiyatro

Akropolün doğu yamacında kurulu olan tiyatro kentin kuzeydoğu bölümündeki askeri alan sınırları içindedir. Kazısı yapılmamış olan tiyatronun, yamaç üzerindeki konik biçimli kavsi uzaktan da çok net olarak seçilebilir.

Tiyatronun genel özellikleri, Hellenistik Dönem'de yapıldığına işaret eder. Yine topografyadan anlaşıldığı kadarıyla, bu büyük tiyatro yaklaşık 10 bin seyirci kapasitesine sahiptir.

Orkhestra bölümünün ortasında keşfedilen "T" biçimli tünel, yer altı dünyasına açılan bir kapı gibi kullanılıyor olmalıydı. Oyunlarda yer altındaki ölüler dünyasına (Hades) gidip gelme sahneleri için bu tünel kullanılıyordu.

1888 yılında Orient Commite tarafından kazılarak planı çıkarılan tiyatro günümüzde ne yazık ki yine büyük ölçüde toprak altında kalmıştır.

Caveaya ait oturma basamaklarının çoğu, 19. yy'da Aydın kentini sarsan depremlerden sonra yapılan yeni inşaatlarda kullanılmak üzere yerinden söküldü. Sahne binasının olduğu alanda tespit edilen çok sayıda kireç ocağı da tiyatrodan bugüne bir topografik iz dışında çok da bir şey gelmemesinin nedenini hazin bir dille anlatır.

Stadium

Tiyatronun hemen önünde, sahne binasına paralel uzanan Stadium alanı, *"Şakirzadeler'in bahçesi"* diye bilinen, içi zeytin ağacı dolu bir çukurluk içindedir. Yapıdan bugüne ne yazık ki çok az oranda iz gelebilmiştir. Bu izlerden biri doğu uçtaki giriş tonozunun bir bölümüdür.

Tralleis'in tiyatrosu.

Antik Çağ mimarı Vitrivius, Tralleis'te stadium ile tiyatro arasında sütunlu bir sundurma olduğundan söz eder.

Kısmen ana kayanın oyulması ile oturtulmuş basamakların çoğu, çeşitli dönemlerde yerinden sökülüp devşirme malzemesi olarak kullanıldı. Stadium alanının doğu ucunda, tiyatroya çıkan rampa 1899 depremi sonrasında buradan taş sökülmesi sırasında oluşan bir araba yoludur.

Bu yapı da askeri alan sınırları içinde olduğu için ziyarete kapalıdır.

Antik kaynaklar ve özellikle de Roma Dönemi'ne tarihlenen yazıtlar, kentin spor karşılaşmaları ve gladyatör oyunları açısından ne denli önemli etkinliklere sahne olduğunu anlatır. Örneğin MS. 45 yılına ait bir yazıtta Tralleisli Hermeslanaks isimli yurttaşın üç kızının Yunanistan'ın Delphi kentinde yapılan 200 m yarışlarına katıldıkları anlatılır. Bu kızlarda Hedea isimli gencin aynı zamanda zırhlı at arabası yarışına ve ardından da Kytara çalgısı eşliğinde şarkı yarışmasına katıldığını da öğreniyoruz.

Agora

Kentin ticari kalbi olan agora hakkındaki temel bilgiler, buraya ait anlatımlar içeren bazı yazıtlar ile 1888 yılında Orient Comite tarafından çizilmiş bir haritadır. Agora, Aydın'da yaşamış Yahudiler tarafından oluşturulan mezarlığın hemen yakınındadır. Tralleis'te bulunan bir Roma Devri yazıtında Agora'da Artemidoros ve Diogenes isimli yurttaşlar tarafından bir stoa yaptırıldığı, ayrıca bu alanda agora yöneticisine ait bir bina olduğu ve 100 kadar dükkân bulunduğu yazılıdır. Bir başka yazıtta ise agorada, mermermasa bağışı yapılan bir balık pazarı bulunduğu yazılıdır. Kazısı yapılmamış olan agorada günümüzde görülebilecek kalıntı yoktur.

Orient Comite tarafından çizilmiş olan haritada, agoranın hemen yanında olduğu belirtilen 19. yy'a ait bağlık ve çiftlik bir Rum alleye ait olmalıdır. Bu çiftlikten Aydın Müzesi'ne getirilen mermer kuyu bileziği üzerindeki Rumca yazıt bunun kanıtıdır. Yazıtta, *"1885 Mayıs'ının birinde arazi alındı. 1886'da bağ yapıldı. Nikolas Mikhail"* dizeleri okunur.

Ekklesiasterion

Antik Çağ'da önemli kentlerdeki büyük meclis binalarına ekklesiasterion adı verilirdi. Henüz yeri bilinmiyor olsa da, Tralleis'de yer alan bir ekklesiasterion yapısından Romalı Mimar Vitruvius uzun uzadıya söz eder.

Vitruvius, Alabandalı mimar Apaturius'un Tralleis ekklesiasterionun sahne yapısının mimarı olduğunu bildirir. Çok sayıda sütun, heykel, boyalı mimari dekoratif süslemeler ile rengârenk tasarlanan bu sahne aslında birçok kişinin beğenisini kazanmıştı. Ancak Tralleisli matematik bilgini Lycimnius, mimarın bu yoğun ve kalabalık üslubunu abartılı bulduğunu açıkladı. Antik geleneğin, abartıya kaçmayan ama görkemini de koruyan mimari tasarımına dikkat çeken Lycimnius, Alabandalıları *"akıllı ama beğeniden uzak"* olarak itham eder.

Kentteki Tapınaklar ve İnanç

Tralleis'te henüz kazılıp açığa çıkarılmış bir antik tapınak yoktur. Ancak yazıtlar, kaynaklar ve nümizmatik veriler kentin yoğun pantheonuna vurgu yapar. Kayıtlar kentin baş tanrısının Zeus Larasios olduğunu gösterir. Bu kültle ilgili veriler MÖ. 3. yy. sikkeleriyle birlikte hızla artar. Ancak MÖ. 4. yy'a ait bir yazıt, bu dönemde Tralleis'te bir **Dionysos Tapınağı** olduğundan söz eder.

Kentin Erken Roma Dönemi, Augustus sikkelerinin arka yüzündeki **Korint Tapınağı** dikkat çekicidir. 8 sütunlu ön cephesi görülen tapınağın cephe alınlığında kartal vardır. Bu betim, tapınağın kentteki Zeus Tapınağı olabileceğine işaret eder. Vitruvius, kentte yer alan bir İon Tapınağı'nın sağlık tanrısı Asklepios'a adanmış olduğundan söz eder. Kaynaklara dayalı bilgiler kentte savaş tanrıçası Athena için yapılmış bir tapınak, Zafer Tanrıçası Nike için yapılmış bir tapınak ve bir de Concordia (uyum) Tapınağı olduğunu belirtmektedir.

Aydın İl Merkezi'ndeki Ortaçağ ve Yakınçağ Yapıları

Aydın kent merkezinde Osmanlı Dönemi'nden günümüze ulaşan birçok yapı vardır. Son yıllarda gerçekleştirilen restorasyonlarla yapılar günümüzdeki görünümlerini kazanmıştır. Eski Yeni Cami 16. yy'ın son çeyreğinde, Ramazan Paşa Camisi 1559, Cihanoğlu Camisi 1756, Bey Camisi 1683, Ahmet Şemsi Paşa Camisi 1659 yılında inşa edilmiştir. Mescit, medrese, han ve hamamdan oluşan Nasuh Paşa Külliyesi de kent merkezinde görülebilecek Osmanlı eserleri arasındadır. Külliye içindeki -günümüzde otel olarak kullanılan- Zincirli Han'ın kitabesinde yazılı inşa tarihi 1708 yılıdır.

Bey Camisi.

Bey Camisi 1683 yılında yapılmıştır.

Ahmet Şemsi Paşa Camisi 1659 yılında yapılmıştır.

Nasuh Paşa Külliyesi.

Nasuh Paşa Külliyesi içindeki Zincirli Han.

Nasuh Paşa Külliyesi.

Eski Yeni Cami

Mevlana Kadı Nazır Muhiddin'in oğullarından, Üveys Paşa'nın kardeşi olan Hasan Çelebi tarafından inşa ettirilen caminin kesin yapım tarihi bilinmese de 16. yy'ın son çeyreği içinde yapıldığı sanılmaktadır. Halk dilinde Eski Yeni Cami adıyla bilinen caminin bir diğer adı da, yaptıranından dolayı Hasan Çelebi Camisi'dir. Camiden söz eden Evliya Çelebi'ye göre yapı turunç bahçeleri içindedir ve üstünde turunç kokuları tüter. 1899 depreminde büyük hasar gören cami 1902 yılında onarımdan geçirildi. Tümüyle kesme taş örgüye sahip olan cami, Aydın'daki anıtsal camilerin en eski örneğidir. Kare planlı bir harim ve dikdörtgen planlı bir son cemaat yerinden oluşur. Son cemaat yerinin cephesini süsleyen sütunlardan iki tanesinin yüzeyinde yer alan Grekçe yazıt, sütunların 1902 yılındaki onarım sırasında Tralleis örenyerinden getirilerek kullanıldığına işaret eder.

Minare, caminin ilk yapıldığı Klasik Dönem'in mimari özelliklerini yansıtmaktan uzaktır. 1902 yılında yörenin Rum ustaları tarafından yenilendiği anlaşılan minarede Ayvalık'tan getirilmiş olan kızıl renkli sarımsak taşı kullanıldığı görülür. Yakın bir geçmişe kadar var olduğu bilinen hazireden günümüze hiçbir iz kalmamıştır.

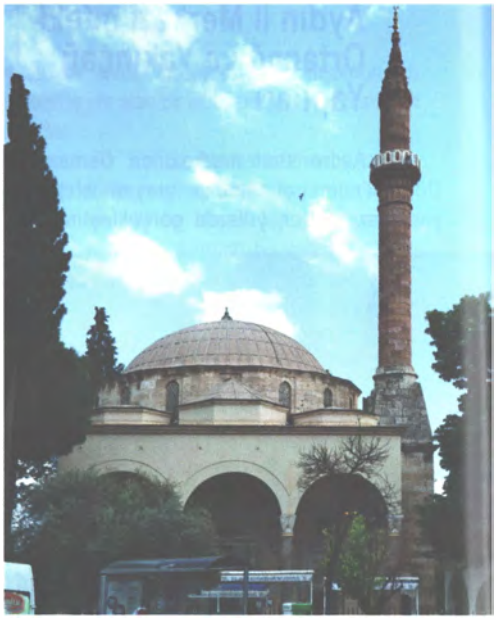

Eski Yeni Cami olasılıkla 16.yy'ın son çeyreğinde yapılmıştır.

1899 depreminde hasar gören Eski Yeni Cami 1902 yılında onarılmıştır.

Ramazan Paşa Camisi

Aydın İl merkezinde yer alır. Aydın ili içinde birçok önemli vakfiyeye imza atan Mevlana Kadı Nazır Muhiddin'in çocukları tarafından yaptırılan eserlerden birisi de bu camidir. Cami, Üveys Paşa ile Hasan Çelebi'nin kardeşi Ramazan Paşa tarafından 1595'te inşa ettirildi.

1899 depreminde tamamen yıkılan cami, bu dönemdeki diğer birçok yapı gibi Sökeli Halil Paşa emrinde çalışan Rum taş ustaları tarafından 1902 yılında yeniden inşa edilmiştir.

Eski Yeni Cami, Hasan Çelebi Camisi olarak da bilinir.

Caminin yakın dönem tarihi açısından da önemi vardır. Kurtuluş Savaşı sırasında, Kuvayi Milliye güçlerinin örgütlenmesinde önemli bir rol oynayan 22 Mayıs 1919 toplantısı bu cami içerisinde yapılmıştır.

Tümüyle kesme taş işçiliğe sahip cami, kare planlı harim ve son cemaat yerinden oluşur. Harim yüksekçe bir kasnak üzerinde yükselen büyükçe bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe kasnağında yer alan yuvarlak pencereler, yalancı payeler üzerinde yükselen kemerlerle çevrelenmiştir. Bu barok stil, 1902 onarımı sırasında oluşturulmuş batı etkili mimari denemesi olarak dikkat çeker. Batı sanatı etkili Barok stil denemeleri harim duvarlarına açılmış on uzun pencere ve su damlacığı şeklindeki küçük pencereler şeklinde de kendini gösterir.

Yalın mukarnaslı başlıklara sahip sütunların taşıdığı kemerlerle süslenmiş son cemaat yerinden harime girişi sağlayan ahşap kapı, oyma işçiliğin başarılı bir örneğidir. Yapı içindeki alçı kabartmalar, renkli cam işçiliği ve ağaç oymacılığı yapının zenginliğini artırmıştır.

Cihanoğlu Camisi

Aydın **il merkezindeki** Köprübaşı Mahallesi'ndedir. 18. yy. **Aydın bölgesi** ayanı olan Cihanoğulları ailesinin **üyesi Müderris** Cihanoğlu Abdülaziz tarafından **1756** yılında yaptırılmıştır.

Tarihi kayıtlardan, Cihanoğlu Abdülaziz'in baskı kurduğu için 1775'lerde halk tarafından padişaha şikâyet edildiği anlaşılmaktadır. 18. yüzyılda Osmanlı mimarisinde yaygın olarak görülmeye başlayan Batı sanatı etkili barok üslubun en güzel örneklerinden biridir. Mimarinin geneline yansıyan Barok sanatın bol süslemeli detaylarına özellikle sütunlar ve mekân içindeki kabartma motiflerinde rastlamak mümkündür.

Moloz taş ve tuğla karışımı bir işçiliğe sahip kare planlı inşa edilmiş cami 9,50x9,50 m boyutunda bir alan üzerine kuruludur. Camiye on beş basamaklı bir merdivenle çıkılır. Son cemaat yeri dört yuvarlak sütun üzerine oturtulan üç kubbe ile örtülüdür. Harime girişi sağlayan kapının etrafı mermer sövelerle sınırlandırılmıştır. Bu kapının üzerinde hicri 1170 (1756) tarihli yapım kitabesi bulunmaktadır. Osmanlıca kitabede, *"Her kim bu camiyi kılmış, binası müstedam olsun İlâhi ruzu mahşerde şefi-i Mustafa olsun. Sahibül hayrat velhasenat el hac Abdülaziz Efendi 1170"* dizeleri yazılıdır.

İbadet mekânı olan harim üç sıra pencere ile aydınlatılmıştır. Harim duvarları barok üslupta çalışılmış madalyon, çiçek ve figüratif hayvan motifleri ile bezenmiştir. Yüksek bir kaide üzerine oturtulan caminin altı çarşı olarak kullanılmıştır. Yanında bulunan medresesi 1954 yılında onarılmış ve öğrenci yurdu haline getirilmiştir. Cami külliyesi içinde bir de türbe vardır. Cihanoğlu Abdülaziz Bey'e ait olan türbe kare planlı ve kubbe örtülüdür. I. Dünya Savaşı sırasında depo olarak kullanılmış olan cami, Yunan işgali sırasında önemli ölçüde zarar görmüş, daha sonraki yıllarda birkaç defa esaslı onarımdan geçirilerek kullanılmaya devam edilmiştir.

Aydın Arkeoloji Müzesi

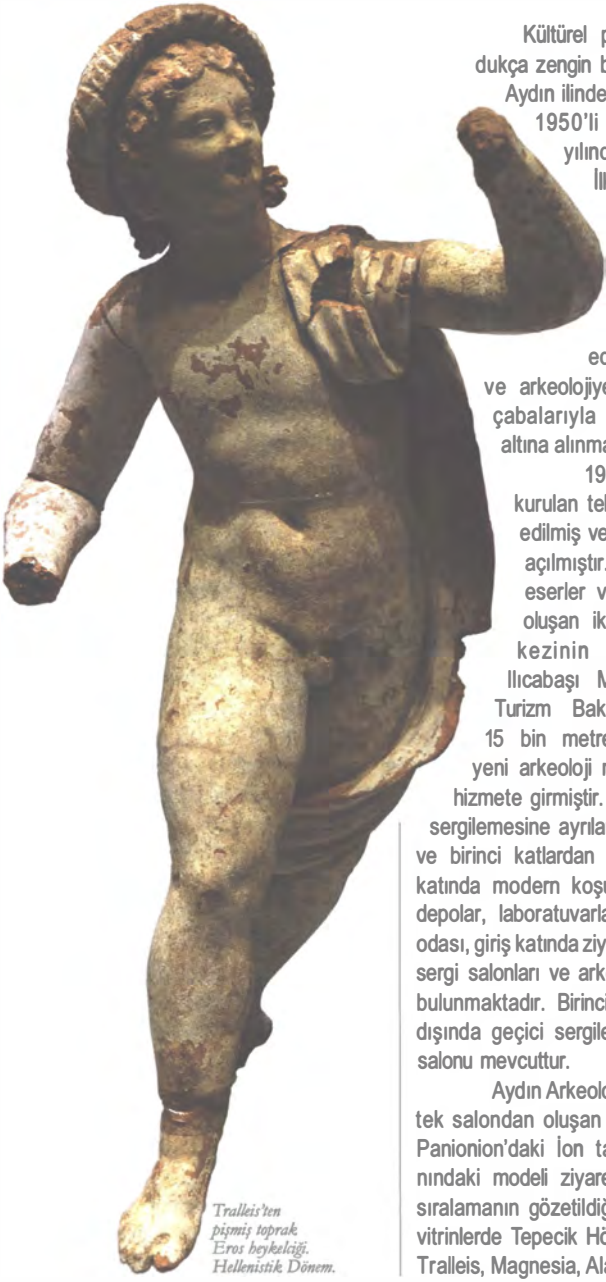

Tralleis'ten pişmiş toprak Eros heykelciği. Hellenistik Dönem.

Kültürel potansiyel açısından oldukça zengin bir coğrafyaya sahip olan Aydın ilinde ilk müzecilik çalışmaları 1950'li yıllarda başladı. 1959 yılında il merkezindeki Zafer İlkokulu'nun bir odası, yakın çevreden getirilen kültür varlıklarının depolanması için tahsis edildi. Bu kentin ilk müzesi olarak kabul edilir. İlk yıllarda gönüllü ve arkeolojiye hevesli öğretmenlerin çabalarıyla toplanan eserler kayıt altına alınmaya başlandı.

1973 yılında kent içinde kurulan tek katlı müze binası inşa edilmiş ve kültür varlıkları ziyarete açılmıştır. Bu binada arkeolojik eserler ve etnografik eserlerden oluşan iki bölümü vardı. İl merkezinin güney bölümündeki Ilıcabaşı Mahallesi'nde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsis edilen 15 bin metrekarelik alanda kurulan yeni arkeoloji müzesi ise 2012 yılında hizmete girmiştir. Tümüyle arkeolojik eser sergilemesine ayrılan bu müze bodrum, giriş ve birinci katlardan oluşur. Yapının bordum katında modern koşullara göre düzenlenmiş depolar, laboratuvarlar, yemekhane ve arşiv odası, giriş katında ziyaretçi karşılama merkezi, sergi salonları ve arkeolojik eser sergi salonu bulunmaktadır. Birinci katta ise idari birimler dışında geçici sergileme alanı ve konferans salonu mevcuttur.

Aydın Arkeoloji Müzesi'nin büyükçe bir tek salondan oluşan teşhir alanının girişinde Panionion'daki İon tapınağının üçte bir oranındaki modeli ziyaretçiyi karşılar. Kronolojik sıralamanın gözetildiği teşhirde farklı alan ve vitrinlerde Tepecik Höyük, Kadıkalesi (Anaia), Tralleis, Magnesia, Alabanda, Nysa gibi önemli

Tralleis'ten pişmiş toprak Eros heykelciği. Hellenistik Dönem.

Kadıkalesi Hitit Heykelciği. 7,8 cm yüksekliğindeki madeni heykelcik 2002 yılında, Kuşadası Kadıkalesi (Anaia) kazılarında bulunmuştur.

Tralleis'ten pişmiş toprak Aphrodite heykelciği. Roma Dönemi.

Milet'ten Marsyas heykeli.

Aydın yerleşimlerinde yapılan bilimsel kazılarında bulunan eserler sergilenir. Ayrıca Alinda, Amyzon, Piginda, Harpasa, Mastaura, Akharaka, Pygale, Orthosia gibi Aydın Müzesi Müdürlüğü'nün çalışma sahası içinde kalan önemli Karia kentlerine ait eserler ile müze tarafından yapılan kurtarma kazılarında elde edilen kültür varlıkları da ayrı bölümler halinde sergilenir. Özellikle Orta Büyük Menderes Havzası'nın güney kanadındaki önemli bir Karia Kenti olan Orthosia'da bulunmuş olan taban mozaikleri müze teşhirinin en dikkat çekici eserleri arasında yerini almıştır.

3

4

1 2

1- Hiyeroglif yazılı Hitit mühür baskısı. 2- Sikkeler dönemlerine göre sergilenmiştir. 3- Pişmiş toprak, Yunus üzerinde Eros figürini. 4- Çatı dekorasyonunda kullanılan Antefiks, pişmiş toprak, Arkaik Dönem. Arkaik Panionion.

Magnesia'dan Metrodoros Hermesi, Roma Dönemi.

Koçarlı İlçesi'ndeki Ortaçağ ve Yakın Çağ Yapıları

Cihanoğlu Kule Evi

Aydın İli, Koçarlı İlçe merkezinde yer alır. Batı Anadolu'da 18. - 19. yy'da sıklıkla görülen kule evlerin, ilk defa 17. yy'da Sakız Adası'nda yer alan Cenevizli ve Rum aristokratları için yapıldığı kabul edilmektedir. Bağ ve bahçeler içinde inşa edilen bu konutlara *"Pyrgos"* deniliyordu. Bu yapılar üzerine çok sayıda araştırmaya imza atmış olan Ayda Aral, bu kule evlerinin Sakız Adası'ndaki örneklerle birebir örtüşmediğini söyleyerek kule ev geleneğinin Hellenistik Dönem'den beri Ege'de yaygın olan kule şeklindeki çiftlik evlerin devamı olduğunu önermektedir.

18. yy'da Osmanlı siyasi ve sosyal hayatında önemli bir kurum olarak ortaya çıkan ayanlık sisteminin dönemin mimarlık geleneğine yaptığı en önemli katkılardan biri de kule evlerdir. Batı Anadolu kentlerinde sıklıkla karşılaşılan kule evler, bölgenin siyasi otoritesi olan ayan ailesinin ikamet ettiği korunaklı ve çok işlevli konutlardır. Bunlardan biri de 18. yy'da Nazilli - Aydın - Koçarlı üçgenine hâkimiyet kurmuş olan ve bölgede önemli kamu yatırımlarında payı olan Cihanoğulları ailesinin yaptırdığı bu evdir. Cihanoğulları soyuna dair yörede anlatılan söylence şöyledir: *"1522 yılında Osmanlı hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman, Rodos seferine giderken Koçarlı civarında kısa bir süre ordusu ile birlikte konaklamış. Bu bölgede güç sahibi olan Aşiret Reisi Mehmet Bey, emrindekilerle Kanuni Sultan Süleyman'ın ordusuna katılmış. Sefer sırasında Koçarlılı Mehmet Bey'in bir oğlu olmuş. Padişah bu haberin kendilerine uğur getireceğini düşünerek doğan çocuğa Cihan adını vermiş. Rodos Seferi'nin uğuru sayılan Cihan, padişahın emriyle Beşparmak Dağları'ndan başlamak üzere Çine Çayı ve Sarıçay arasında kalan ve Büyük Menderes Irmağı'na kadar olan arazinin sahibi kılınmış."*

Kule ev, bir yapı kompleksinin parçası olup zaman içinde geçirdiği yangın, onarım ve diğer müdahaleler ile birçok özelliğini kaybetmiştir.

Bodrum kat üzerinde yükselen, üç kattan oluşan kâgir binanın inşasında taş ve tuğla kullanılmıştır. Yapının yüzeylerinde pencereleri vardır. Binanın köşeleri bir şatoyu andıracak şekilde yuvarlak hatlarla bölünmüştür. Kulenin ana girişi birinci katın batı cephesindedir. Üst katlara çıkış, içte yer alan dar, taş merdivenler yoluyla sağlanır. İkinci kat, teras ve odadan oluşur. Duvarlarında dar mazgal delikleri yer alan bu katın batı kısmındaki oda yazlık, güneydeki ocaklı oda ise kışlık kullanıma göre düzenlenmiştir. İki ana bölümden oluşan üçüncü kattan gözetleme terasına geçilir.

Kule ev orijinalde beye ait bir konakla bağlantılıydı. Üç katlı ve 18 odalı olan konağın tavanları resimlerle süslüydü. Konak ile kule arasında, olası bir ani saldırıda kullanılmak üzere gizli bir geçit vardı. Ancak külliyenin bir parçası olan bu konak 1948 yılında geçirdiği bir yangın sonucunda yok olmuştur. Bugün yapının hemen yanı başında duran ve halen Cihanoğlu ailesinin son temsilcileri tarafından kullanılan konak da Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarisi'ni yansıtmaktadır.

19. yy. başında yapıda kapsamlı onarımlar ve eklentiler yapıldığı anlaşılır. Stucco kaplama alçı süslemeler bu dönemde yapılmıştır. Yapıya eklenen hamam ve teras bölümleri de bu döneme aittir.

Cihanoğlu Kule Evi 20. yy. başlarında hamam olarak işletilmiştir. Bu dönemde yapılan tadilatlar da yapının orijinalliğini kısmen bozmuştur.

Cihanzade Mustafa Paşa Camisi Koçarlı ilçe merkezindedir.

Cihanzade Mustafa Camisi

Aydın ili, Koçarlı ilçe merkezindedir. Hacı Mustafa Ağa Camisi adıyla da anılan caminin 1753-1756 yılları arasında yaptırıldığı bilinir. Yapı 1850'lerden itibaren birkaç defa onarımdan geçirilmiştir.

Cami, normal sokak seviyesinden yaklaşık 2 m yüksekte yer alan bir girişe sahiptir. Girişin yüksekte olması sebebiyle ön cephede iki yönlü taş merdivenler yer alır. Merdivenlerin birleştiği noktanın cephesinde yer alan yarım daire planlı, sekiz kurnalı çeşme, cami mimarisine dikkat çekici bir zenginlik katmıştır. Özellikle çeşme duvarlarını oluşturan, süslemeli mermer kaplama levhaları caminin mimarisindeki zarafetin ilk işaretidir.

Kare planlı cami, sekizgen kasnak üzerine kurulu olan merkezi bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe, dört yanındaki kalın payandalar üzerine oturur. Sekizgen olan, üzerinde yükselen kubbenin payanda ile desteklenmemiş olan kenarlarında ise harimi tavandan aydınlatan pencere açıklıkları vardır.

Harim duvarlarında yer alan pencere açıklıkları iki katlıdır. Üst sıradaki büyük pencerelerin iç kısımları barok üslupta süslemelerle donatılmıştır. Alt sırayı oluşturan küçük pencereler ise ahşap ağırlıklı bir işçiliğe sahiptir.

Pencerelerde görülen Barok süsleme üslubu, mihrabın üstünde yer alan panoramik Kâbe tasvirinde, mihrabı çevreleyen süsleme öğelerinde ve cami duvarlarını dolduran kompozisyonlarda çok daha net olarak kendini gösterir. Mermer işçiliğinin iyi bir örneği olan minberdeki süslemeler de caminin diğer bölümlerindeki kadar canlı ve dikkat çekicidir.

Son cemaat yerine girişi sağlayan kapıda ve kadınlar mahfilini oluşturan çekme katın tavanında görülen ahşap süsleme öğeleri ise caminin son derece zengin olan dekorasyonunu tamamlar niteliktedir.

Son cemaat yeri, harimin üç yanını çevreler ve ahşap direklerle cephelendirilmiş revaklar şeklinde düzenlenmiştir.

Tek şerefeli olan minare caminin güneybatı köşesinde yükselir. Caminin batı avlusunda yer alan küçük hazire içinde Cihanoğulları ailesine üye bazı kişiler ile camide görev yapmış olan kimi görevlilere ait mezarlar bulunmaktadır.

Cami kapısı (altta) ve detayı (üstte).

Cami haziresinde Osmanlı mezarları.

Kale, Koçarlı ilçesine bağlı Cincin Köyü'ndedir.

Cincin Kalesi

Aydın İli, Koçarlı ilçesi ile Çakırbeyli Beldesi arasında bulunan Cincin köyündedir. Köye ulaşım yolu, en az köy kadar doğa ile iç içedir. Temiz havası ve yeşilin birçok tonu ile çepeçevre sarmalanmış doğası insana huzur verir.

Aydın bölgesinde ayan olarak görev yapan Cihanoğulları ailesinin, bölgedeki siyasi otoritesini güçlü kılmak, ekonomik denetimi sağlamak ve güvenliği kontrol edebilmek gibi amaçlarla yaptırdığı bu kale 18. yy'a tarihlenir. Buna rağmen kalenin ilk defa, 1522 Rodos seferi sonrasında, Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırıldığı önerilir.

Moloz taş örgüye sahip kaleye giriş, güneyindeki köy yolundan sağlanır. Kale içinde, köy ilkokulu, kullanılmayan birkaç ev ve fırın kalıntısı vardır. İlkokulun kapısından kaleye geçildiğinde, kalenin heybetine işaret edecek kalıntı görmek zordur. Yoğun bitki örtüsü ve bakımsızlık kale duvarlarını neredeyse görünmez kılmıştır.

Kale etrafını dolaşıp dışardan bakıldığında, yapının görkemi daha net görülebilir. Kale duvarlarını destekleyen payanda duvarlar, korunaklı bir kale görüntüsü vermektedir.

Cihanoğlu (Eski) Camisi

Aydın ili, Koçarlı ilçesine sadece 10 km uzaklıkta yer alan Cincin Köyü 1875 yılında inşa edilen ve iç tezyinatı ile dikkat çeken harika bir camiye sahiptir. Halk arasında *Eski Cami* olarak da anılan bu küçük yapı kayıtlarda *Cihanoğlu Camisi* ya da *Abdülaziz Efendi Camisi* olarak da isim bulur. Günümüzde caminin batı cephesinde görülen son cemaat yerinin aslında binayı üç yönden "U" şeklinde çevrelediğinden tarihi kaynaklar söz etmektedir.

Cincin Köyü'ndeki Cihanoğlu (Eski) Cami iç süslemeleriyle dikkat çeker.

Caminin kuzey cephesinde yer alan pencere alınlıklarında, son cemaat yerinin duvarlarında ve harimin iç duvarlarında mimari ve manzara tasvirli duvar resimleri bulunmaktadır. Sıva üzerine işlenmiş olan bu süslemelerde yoğun olarak kahverengi ile mavi, gri, beyaz, pembe, kırmızı, lacivert ve yeşil renklerinin tonları dikkat çeker.

Son cemaat yerinin duvarlarına işlenmiş, sütunce başlıklarından çıkan niş panoları iki katlı bir görünüm sunar. Bu panolardaki beyaz ve gri renkli yüzeyler mermer taklidi bir görüntü sağlanmıştır.

Kuzey cephede, girişin iki yanındaki pencerelerin alınlık kısımlarında manzara tasvirler vardır. Bu betimler içinde mimari yapılar dikkat çeker. Tasvirlerdeki sıva dökülmeleri ve aşınmalar detayları yok etse de girişin doğu yanındaki pencere alınlığında altıgen bir revakın çevrelediği avlu içindeki kemerli bina seçilebilmektedir.

Son cemaat yerinin mimari olarak korunduğu batı cephede, güney duvardaki mihrabiye üzerinde barok tarzda çalışılmış bitkisel bezemeli bir kartuş ve onu çevreleyen bir perde motifi görülür. Perdenin püsküllü olan uçlarındaki kat yerleri farklı renklerde işlenerek gölgelendirilerek derinlik algısı yaratılmıştır. Perdenin en uç bölümünde ise karanfil motifleri sarkmaktadır.

Yapılan yanlış onarımlar sonucunda iç duvarları önemli ölçüde sıvanmış olan harimdeki duvar süslemelerinin bir kısmı ne yazık ki yok olmuştur. Pencere üstlerinde ve mihrapta madalyonlar etrafında şekillenen bitkisel karakterli kıvrımlar *Barok* bir sanat tarzını temsil eder. Konturları siyah ince çizgiyle belirginleştirilen bu bezemeler kartuşlar

halinde düzenlenmiştir. Kartuşun üst kenarı kahverengi palmet motifi ile taçlanır.

Harim duvarlarında ayrıca, dış yüzeylerde olduğu gibi manzara ve mimari konulu basit tasvirler de yer almaktadır. Harimin doğu duvarındaki bitkisel bezemelerin çevrelediği madalyonlar içinde küçük bir köy/kasaba dokusunu yansıtan iki katlı, kırmızı renkli kırma çatılı evler ya da köşkler işlenmiştir. Yine doğu duvarda orta pencere üzerinde, bir gemi ve deniz tasviri ile onları çevreleyen ağaçlar solmuş renklerine rağmen seçilmektedir.

Korint başlıklara ve renkli helezonik yivlere sahip sütunların sınırlandırdığı mihrapta hem sıva üstü hem de alçı kabartma desenleri görülür. Mihrap sütunları arasında kalan yüzeylere sarmal dal süslemeleri ve üzerinde de vazo içinde çiçek buketleri işlenmiştir. Mihrabın üstünde, iki sütun deseni ve arasında ayet yazılı madalyon betimi görülür. Sütunlarında, armut, nar ve incirlerin yan yana sıralanarak işlendiği meyve motifleri, ayet yazılı madalyonlar ve onların iki yanında ise doğa tasvirleri işlenmiştir.

Amyzon / Mazın Kale

Ormanın örttüğü Amyzon kenti kalıntıları.

Aydın İli'ne bağlı Koçarlı İlçesi sınırları içindeki Gaffarlar Köyü'ndedir. Antik kent, Gaffarlar Köyü'nün yaklaşık 1,6 km yukarısında, fıstık çamlarıyla kaplı orman arazisi içinde kalır. Kalıntıların bulunduğu alana ulaşmak için Gaffarlar Köyü'nden Akmescit Köyü'ne doğru devam eden orman içindeki asfalt yol takip edilir. Antik kenti gösteren tabeladan sonra ise orman içindeki patika yoldan yaklaşık olarak 1 km yürümek gerekir.

Henüz sistemli arkeolojik kazıların yapılmadığı Amyzon kentinin tarihi hakkındaki bilgilerimiz ne yazık ki oldukça sınırlıdır. Antik kaynaklardan kentin MÖ. 3. yy'dan önce Mısır'daki Ptolemaioslar Krallığı'nın, ardından da Suriye kökenli olan Seleukoslar Krallığı'nın hâkimiyetine girdiği anlaşılır. Seleukos Kralı III. Antiokhos'un kente bazı ayrıcalıklar tanıdığına dair yazılı bir belge vardır. Buna göre kentteki Apollon ve Artemis tapınaklarına sığınanların özel korunma hakkı bulunuyordu. MÖ. 2. yy'da Amyzon ile Beşparmak Dağları'nın eteklerinde yer alan Herakleia Latmos kenti arasında birlik antlaşması yapıldığı bilinmektedir. Amyzon, Kuzey Karia'nın üç önemli kenti olan Herakleia Latmos, Alabanda ve Alinda'nın oluşturduğu üçgenin ortasında kalmaktadır. Strabon kentten, Alabanda'nın ileri karakol kenti olarak sözder.

Yazılı kaynaklar ve kentteki yüzey kalıntıları, Klasik Dönem'den (Hekatomnoslar İktidarı) Bizans Dönemi içlerine kadar kentin kullanıldığına işaret etmektedir. Roma Dönemi'nde Amyzon'un dini bir merkez haline geldiği bilinmektedir.

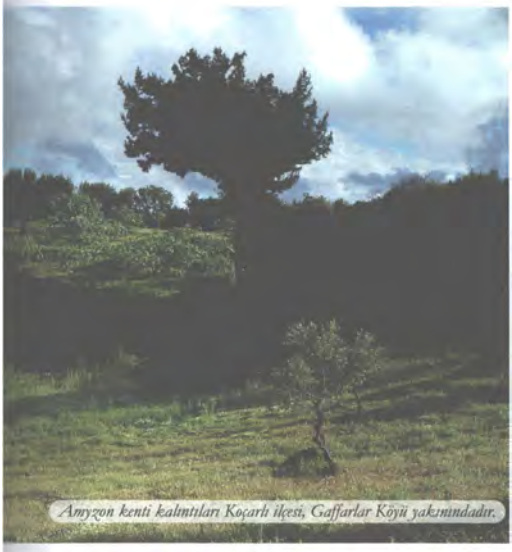

Amyzon kenti kalıntıları Koçarlı ilçesi, Gaffarlar Köyü yakınındadır.

Türklerin bölgeyi ele **geçirdiği** 14. yy'dan sonra kentin bulunduğu alan *"Mazın Kale"* adıyla anılır olmuştur.

MÖ. 4. yy'a tarihlenen **kent surları** yer yer 6 m yüksekliğe kadar korunmuştur. İsodomik teknikte kesme taş bloklarla örülen, 1,68 m kalınlığındaki surları kentin çeşitli noktalarında takip etmek mümkündür.

Kentin doğu kesiminde, büyükçe bir temenos ve içindeki tapınaktan oluşan kutsal alan teraslar üzerinde kuruludur. Burada bulunan adak yazıtlarından anlaşıldığına göre kutsal alan Artemis ve kardeşi Apollon'un onuruna sunulmuştur. 6 x15 m ölçülerindeki **tapınak** Dor düzenine sahiptir ve bir naos ile pronaostan oluşur. Pronaos girişi ve naos tabanı dörtgen bloklarla döşelidir. Temenosun doğu kesiminde yer alan kalıntılar sunak olarak yorumlanmıştır. Kutsal alanın ilk defa Karia satrabı İdreus döneminde yaptırıldığı, bu alanda bulunan, MÖ. 4. yy'a ait yazıtlı bir arşitrav bloğu sayesinde anlaşılmıştır. Günümüzde kutsal alanla ilgili olarak yüzeyde, tapınağa ait bazı basamaklar ile çevreye dağılmış durumdaki mimari bloklar görülür.

Kentte tespit edilen, doğu-batı doğrultuda birbirine paralel uzanan tonozlu **yer altı odalarının** depo ya da samıç olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Tonozlu mekânların üst kesiminde kalan geniş düzlük kentin **agorası** olmalıydı.

Kentin güney kesiminde hafif bir yamaç üzerine oturan **tiyatro**dan günümüze gelebilen çok fazla kalıntı yoktur. Bazı oturma basamakları görülen tiyatro 669 m yükseklikte güneydoğuya bakar; Amzyon Tiyatrosu'nun izleyici koyağı iki kademeli, yaklaşık 25 oturma basamaklı, izleyici kapasitesinin ise yaklaşık 3500 kişi dolayında olabileceği düşünülmektedir.

Tekkeasar Kalesi

Aydın İli'ne bağlı Koçarlı İlçesi, Karacaören Köyü yakınlarındaki kaleye ulaşmak için, Boydere ve Evsekler köylerini geçerek Beşparmak Dağları boyunca devam eden yol izlenerek Karacaören'e ulaşılır ve köy çıkışındaki tarihi mezarlıktan sonra devam eden 2 km'lik yolu yürümek gerekir. Kale, orman yangını gözetlemek amacıyla yapılmış bir kulenin hemen yanındadır.

Büyük Menderes Ovasına hâkim bir noktada yer alan ve Tralleis ile Alinda gibi önemli iki kent arasındaki tarihi yolu kontrol eden kale MÖ. 4. yy'a tarihlenebilecek bir mimari özelliğe sahiptir. Kalenin daha geç dönemlerde de kullanıldığını gösteren kalıntı henüz tespit edilememiştir.

Birkaç teras üzerine kurulu olan Tekkeasar Kalesi, üç ana avluyu çeviren isodomik biçimli kale duvarlarından oluşur. Kalenin en üst terasında, yaklaşık 12 x 12 m ölçülerinde kare planlı bir gözetleme kulesi vardır. Kule yaklaşık 8 m yüksekliğe kadar korunarak günümüze ulaşmıştır. Kaleyi oluşturan avlular içinde dörtgen planlı mekân kalıntıları, sütunlar ve sarnıçlar görülür. En üst terasta yoğunlaşan sütun kalıntıları bu avludaki bir galerinin parçaları olmalıdır. Kale surları dışında gnays ana kaya yüzeyine oyularak yapılmış sanduka tipi mezarlar dikkat çeker. Mezarlar, Beşparmak Dağları'nın bir başka bölümünde yer alan Herakleia Latmos kentinin nekropolünde sıklıkla görülen örnekleri hatırlatır.

Kaya oyularak yapılan mezarlar ile diğer örnekler, kale

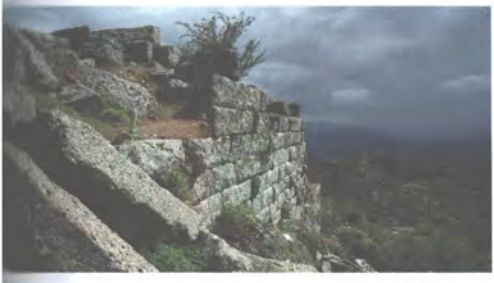

surları dışında başlayan güçlü bir nekropol olduğunu gösterir. Hem nekropol hem de kale içindeki mekân kalıntıları, Tekkeasar Kalesi'nde bir *"polis" (şehir)* kadar olmasa da önemli sayılabilecek ölçüde kalabalık bir nüfus yaşadığı söylenebilir. Tekkeasar Kalesi, bölgede belirli aralıklarla yerleştirilerek büyük ova kentlerinin güvenliğini sağlayan Hellenistik Dönem kale / köy yerleşimlerinden biridir.

Tekkeasar Kalesi Koçarlı İlçesi, Karacaören Köyü yakınlarındadır.

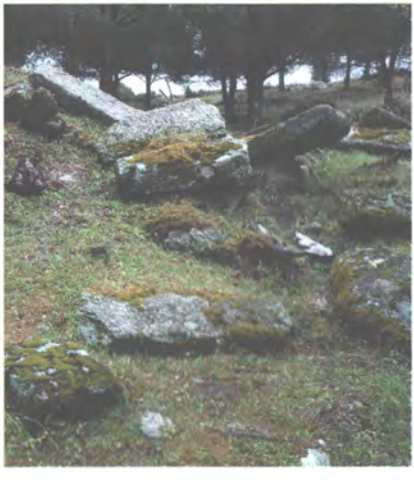

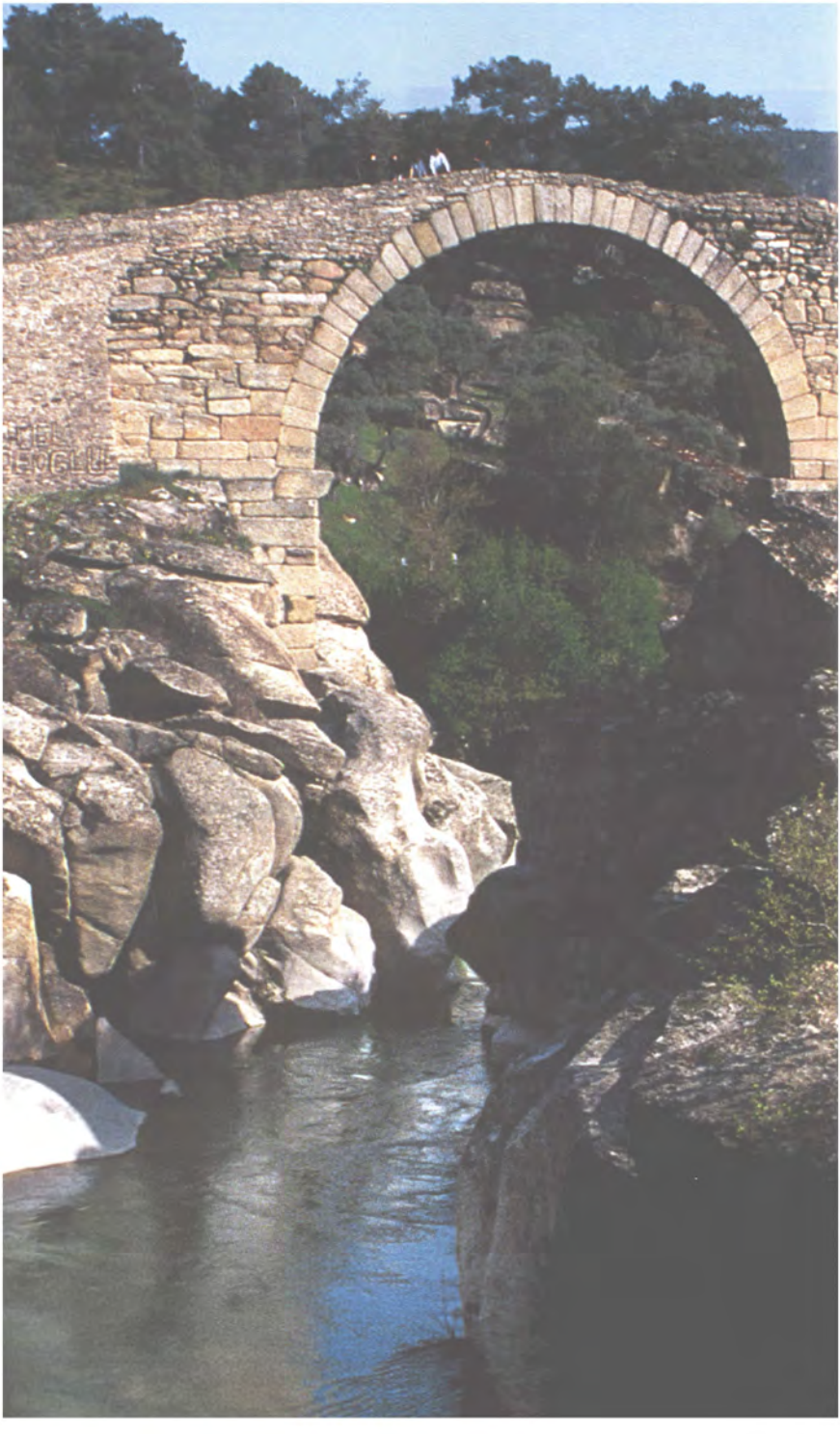

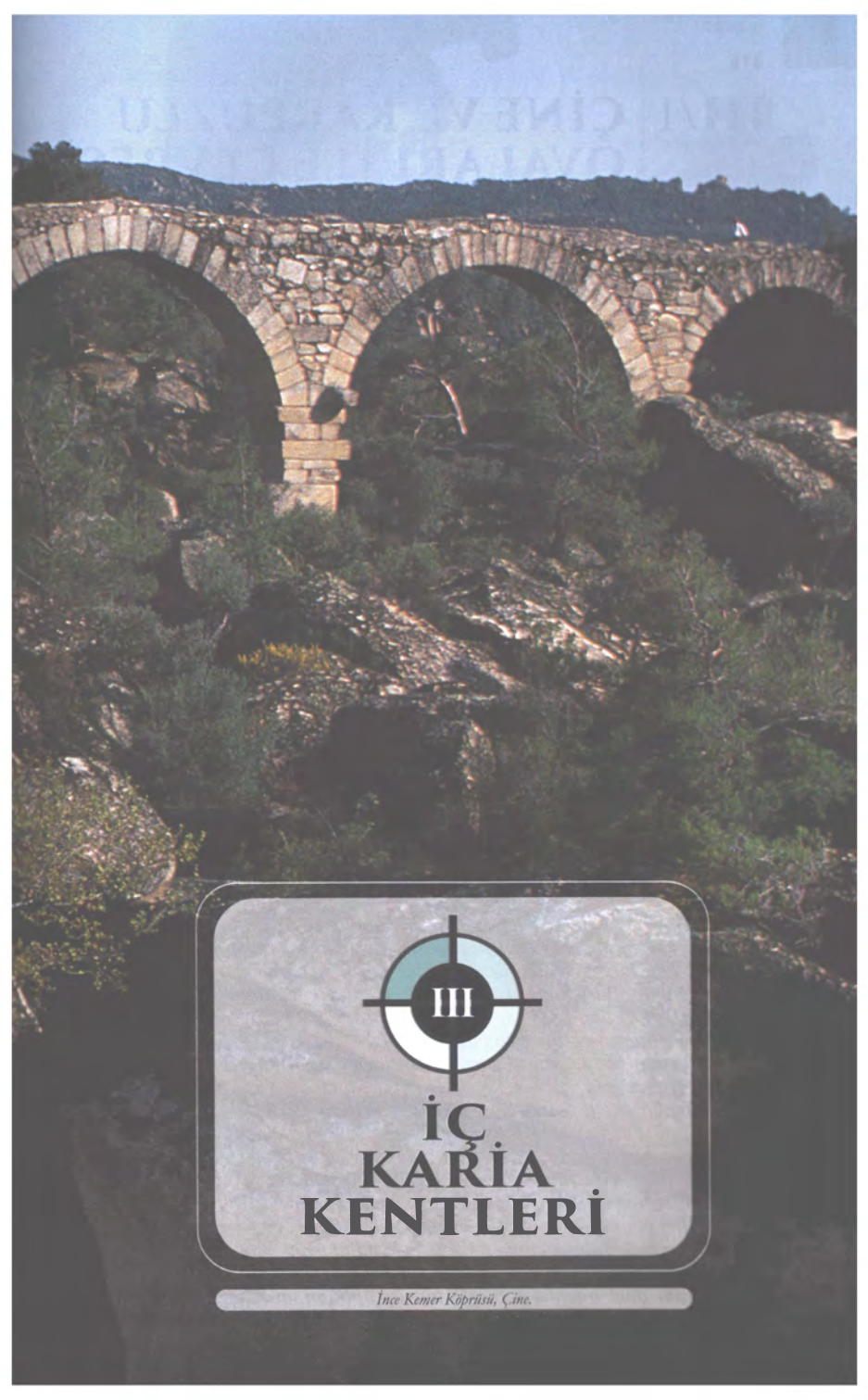

III

İÇ KARİA KENTLERİ

İnce Kemer Köprüsü, Çine.

III/1 | ÇİNE VE KARPUZLU OVALARI İLE ÇEVRESİ

Güneyden gelerek Büyük Menderes Ovası'na Aydın il merkezi çevresinde bağlanan Çine Çayı, bugünkü Çine İlçesi ile çevresini içine alan dar bir ova oluşturur. Güney-kuzey yönünde uzanan Çine vadisi Madranbaba ve Gökbel dağlarıyla sınırlandırılır.

Antik Çağ'da Marsyas Çayı olarak anılan Çine Çayı adını bir efsaneden alır. Bu çayın suladığı Çine Ovası verimli toprakları ve tarihi coğrafi açıdan taşıdığı önem nedeniyle erken dönemlerden itibaren yerleşim için tercih edilmiştir.

Çine Ovası'nın hemen batısında yer alan Karpuzlu Ovası da Alinda gibi, kendine özgün kültürel kimliği olan bir antik kenti barındırmaktadır. Karpuzlu Ovası, doğu ve güneyde Gökbel Dağı, batı ve kuzeyde Beşparmak Dağları ile çevrilidir.

1- Zeus Khrysaoreus Tapınağı (?), Alabanda. 2- Agora, Alinda.

Çoban Marsyas'ın Hazin Öyküsü

Antik Anadolu coğrafyasında dilden dile söylenen bir efsaneye göre Kır Tanrısı Pan'ın icat ettiği hoş sesli çifte flütü çalmaya çalışan Tanrıça Athena, flütü her üflediğinde yanaklarının şişip yüzünün çirkinleştiğini anlayınca öyle sinirlenmiş ki, elinde tuttuğu müzik aletini büyük bir hışımla Olympos Dağı'ndan aşağıya savurmuş; atarken "bulup da çalanın başı dertten kurtulmasın" diye beddualar etmiş.

Efsane bu ya, tanrıçanın kara dünyalara saldığı bu flüt Marsyas adında bir gariban çobana denk gelmiş. Marsyas, Çine Çayı'nın aktığı dağlardaki bir köyde, sürüleriyle birlikte yaşarmış.

Çine Dağları'nda koyunlarını gezdirirken bulduğu flütü üflemeye başlayan çoban, aldığı bedduadan habersiz günler, geceler boyu çalıp durmuş elindeki çifte flütü. Öylesine hoşmuş ki çıkardığı ses, doğadaki cümle hayvanlar sesten etkilenip Marsyas'ın başına toplanırmış.

Gün gelmiş, Marsyas flütün bu güzel sesindeki mahareti kendine övgü kaynağı yapmış. Bulunduğu her mecliste kendini övüp, onun müzik aletinden daha iyi ses çıkaracak başka bir çalgı olamayacağını iddia edermiş.

Tüm olup bitenler, sanatın tanrısı Apollon'un kulağına gitmez mi! Marsyas'ın övünmelerini duyan Apollon kızmış, kükremiş, sinirinden deliye

Kitharа çalan Apollon heykeli. MS. 2.yy. (Int.A.M.)

dönmüş. Apollon, tanrısal gücünü kullanıp bu fani çobana büyük zararlar vermeyi arzulamış ama sinsi bir planla onu aşağılayarak cezalandırmaya karar vermiş.

Apollon, Marsyas'ı huzuruna çağırıp ona bir yarış teklif etmiş. Marsyas çifte flütünü, Apollon ise lyrini çalacak, onları dinleyen hakem de en güzel sese karar verecekmiş. Yarışmayı kazanacağından emin olan Apollon da bu sayede hem Marsyas'ın gururunu kıracak hem de yarışmanın galibi olarak onu cezalandırma hakkına kavuşacakmış.

Nihayet gün gelip yarışma başlamış, çalgılar çalınmış. Önce tanrının elinde adeta dans eden lyr, kibar bir sesle duyurmuş kendini. Ardından Marsyas, büyük bir aşk ile üflemiş flütüne. Hakem tayin edilen Frig Kralı Midas onları dinleyip, biraz düşündükten sonra, "Marsyas'ın flütünden çıkan ses daha güzel" deyivermiş. Tanrı Apollon gururuna yedirememiş öyle kızmış ki yarışmanın hakemi olan Frig Kralı Midas'a, ceza olsun diye kulaklarını eşekkulağına çevirmiş. Apollon Marsyas'ı yanına çağırıp yarışmanın tekrarlanmasını istemiş. Müzik aletlerini tersinden çalmayı teklif etmiş bu sefer. Apollon'un bu kurnazlığını anlayamayan Marsyas kabul etmiş o teklifi de... Bu yarışmaya hakem olarak günümüz Bozdağlarının tanrısı Tmolos seçilmiş. Lyrini tersinden tutan Apollon, tellerine dokunduğu çalgıdan sesler çıkmasını sağlamışsa da, bir flüt tersten çalınamayacağı için aynı başarıyı Marsyas gösterememiş. Tmolos yarışmanın galibi olarak Tanrı Apollon'u ilan etmiş. Yarışmayı kazanan Tanrı Apollon, kin duyduğu Marsyas'ı Çine Dağları'nın yükseklerinde bir yerde duran ağaca bağlatıp İskitli kölelere derisini yüzdürmüş. Acılar ve gözyaşları içinde kıvranan yaşlı çoban zaman içinde su olup o dağdan aşağı doğru akmış, akmış, akmış... Marsyas'ın acısından oluşan su, bugünkü Çine Çayı olmuş; adına da Antik Çağ'da Marsyas Irmağı denmiş.

Marsyas heykeli. Tarsus, MÖ. 3. yy. kopyası, Roma Dönemi. (İst.AM.)

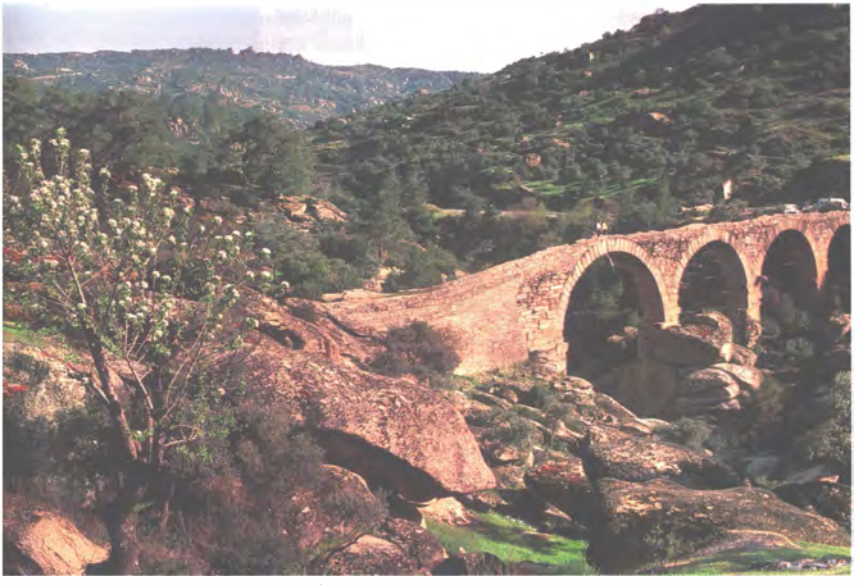

Çine Çayı üzerinde kurulu 2300 yıllık İnce Kemer Köprüsü 2010 yılında Çine Adnan Menderes Barajı suları altında kaldı.

İnce Kemer Köprüsü

Çine'den Yatağan'a giden karayolu, adı efsanelerle, doğası ise birçok endemik bitki ve görsel şölenle anılan Çine Vadisi boyunca uzanır. Vadiyi oluşturan Çine Çayı (Antik Marsyas Çayı) Eskiçağ'da yöredeki birçok kültürün ana yaşam kaynağıydı.

Çine Çayı üzerine 2010 yılında yapılan baraj bu çay üzerinde bir gerdanlık gibi duran zarif bir köprüyü suları altına aldı. Çine'den Yatağan yönüne giden eski karayolunun yaklaşık 15. kilometresinde, baraj yapımından önce yolun doğu yanında rahatlıkla görülebilen taş köprü yaklaşık 40 m uzunluğunda ve 2 m genişliğindeydi. Ana bedeni kabaca işlenmiş yöre taşlarıyla, kemer ve ayaklarını oluşturan taşlar ise düzgün kesilmiş, rektegonal formluydu. Köprü, ortadakiler geniş olmak üzere altı adet yayvan kemerli göze sahipti.

Kayıtlarda köprü olarak anılmakla birlikte bu yapı bir yaya geçidi olma özelliği yanında vadinin doğu yanındaki Gerga yerleşimi başta olmak üzere birçok antik kente su taşıyan bir su kemeriydi. Kemer yörenin doğa harikası olan jeolojik oluşumlu büyük kayalıklardan meydana gelmiş olan derince bir vadiyi birbirine bağlıyordu.

Baraj suları altında kalan köprüyü günümüzde görmek mümkün değildir. Ama köprünün yapımına dair efsane yaklaşık iki bin yıldır dilden dile dolaştığı gibi günümüzde de halk arasında anlatılır. Köprü genel mimari özellikleri itibariyle Roma Dönemi'ne tarihlense de ona dair efsane Hellenistik Dönem'in güçlü kralı Seleukos'a dayandırılır.

Efsaneye göre kral, çayın karşı yakasına su taşımak için yaptırdığı kemer köprünün her defasında su taşkınlarıyla yıkılmasına kızar ve etrafa haber salıp iyi bir taş ustası aramaya başlar. Köprüyü sağlam yapacak ustayı da güzeller güzeli kızıyla evlendireceği haberini yayar. Günlerden bir gün aradığı taş ustası çıkıp gelir. Kral bu çelimsiz ustanın köprü işinden başarıyla çıkamayacağını düşünse de işi ona verir. Günler, geceler geçer ve her yıl yıkılan, bozulan bu kemer

sapasağlam bir şekilde yeni baştan inşa edilir. Yağmurlar, seller aksa da bozulmayıp sapasağlam kalan köprü karşılığında usta kralın kızını almak ister. Ancak kral kızını bu çelimsiz, bakımsız delikanlıya vermekten vazgeçtiğini açıklar. Usta öylesine içerler ki bir gece vakti, balyozu eline alıp köprünün başına gelir. Amacı yaptığı köprüyü yıkıp, kralı köprüsüz bırakmaktadır. Saatler boyu hışımla köprünün duvarlarına balyoz sallar. Ancak yaptığı köprü öylesine sağlamdır ki yıkmaya gücü yetmez. Bunun üzerine yüreğine kor ateş düşen taş ustası Çine Vadisi boyunca yüzünü dönüp avazı çıktığınca, *"Ey kral! Torun yüzü göremeyesin, kızın evlat kokusunu çekemeye içine, mutsuz ola"* diye bağırıp, beddualar eder. Tanrılar bu amansız yakınmayı duyar ve haksızlığa uğrayan ustanın dileklerini kabul ederler. Kralın bir başkasına verdiği kızının bir türlü evladı olmaz, hem kral hem de kızı ömür boyu mutsuz kalırlar. Bu efsaneyi çağlar boyu duyan, söyleyen yöre halkı bu köprüden geçen genç kızların çocuğunun olmayacağına inanır. Bu nedenle Çine Çayı'nı aşan bu su kemerinin adı halk arasında *"Gelin Geçmez Köprüsü"*ydü. Gerga yerleşiminin batı eteklerinde yer alan bu köprü, baraj yapılmadan önce Gerga'ya gitmek isteyen yürüyüşçülerin başlangıç noktasını oluşturuyordu.

Marsyas Pınar Çeşmesi.

Gerga yerleşimi, Çine ilçesi Alabayır Köyü yakınlarındadır.

Gerga

Çine İlçesi'nin güneydoğusundaki Gerga Kutsal Köyü, Çine Çayı'nın (Antik Marsyas) kuzeydoğu yakasında, dağlık bir arazide dağınık durumdadır.

Gerga'ya, Çine-Muğla yolunda, Çine ilçesinden 7 km sonra; ters yönden gelindiğinde ise Eski Çine Köyü-Çine yolunda yaklaşık 2,5 km sonra doğuya ayrılan Ovacık, Kırksakallar ve Alabayır köylerine uzanan karayoluyla gidilir. Ana yoldan Gerga yerleşimine uzaklık yaklaşık 16 km'dir. Düzenli sayılabilecek bir asfalt yolla, önce Ovacık Köyü ve Kırksakallar Köyü'nü geçip, Alabayır merkezine varmadan ilk köy evlerinden güneye (sağa) ayrılan orman yoluyla yaklaşık 2,5 km sonra Gerga antik yerleşiminin yakınına kadar araçla gidilebilir. Sonrasında 5-10 dakikalık yürüyüşle örenyerine girilir. Araçsız, orman yoluyla 30-40 dakikalık yürüyüşle de antik yerleşime gitmek olasıdır. Her iki ulaşımda Alabayır Köyü'nden bir rehber alınması uygun olur. Doğa yürüyüşünü sevenler için diğer alternatif rota ise, Kırksakallar-Gerga arasını köyden alınacak bir rehber eşliğinde yürüyerek kat etmektir.

1

2

1-Stellerin güney yanında 2,5 m x 1,95 m ölçülerinde, gnays taşından yapılmış bir kült havuzu vardır. 2- Tapınağın 10 m güneydoğu yanında görülen, ön yüzünde "GERGAS" yazılı stellerden birisi.

Gerga'ya -baraj yapılmadan önce- uzanan diğer güzergâh ise Çine'den Yatağan'a giden karayolunun yaklaşık 15. kilometresinde, tarihi İnce Kemer Köprüsü üzerinden devam ediyordu; oldukça güzel ve zarif bir işçiliğe sahip

olan bu tarihi köprü üzerinden geçilerek hafif eğimli bir patika yolla Gerga kalıntılarına ulaşılabiliyordu. Ama Çine Çayı üzerine yapılan Adnan Menderes Barajı, söz konusu köprüyü ve devamında Gerga'ya uzanan patikayı sular altına gömdü.

Gerga, örenyerinde görülen ana kaya üzerine işlenmiş yazıtlardan da anlaşılacağı üzere klasik bir kentten ziyade kutsal kimliği olan bir köy yerleşimidir. Çok kesin olmamakla birlikte bazı araştırmalara göre yerleşimin tarihi Arkaik Dönem'e (MÖ. 7. -6. yy.) kadar iner. Ancak kentteki yapı ve yazıtlar genel olarak Roma Dönemi'ne tarihlenir. Alman arkeolog W. Held'e göre tüm bu gizemli yapı grubu Roma İmparatorluk Dönemi'nin iyi eğitimli sofistlerinin yoğun çabasının ürünüydü.

Kentin adının kökeni de kentteki yerleşimin ana kimliği de Karia dili ve kültürüne dayanır. Gerga, Karia dilinde *"ulu, doruk kenti"* anlamına gelir. Kahverengiye çalan koyu gri, iri gnays blokların görkemli bir manzara yarattığı dağlık bir araziye yayılan Gerga Kutsal Köyü'nün kalıntıları yaklaşık 1 kilometrekarelik bir alanı kapsar. Günümüzde, Adnan Menderes Barajı'na hâkim olan "U" biçimli bir topografya üzerinde kalıntıları görülür. Yerleşimin çeşitli yerlerinde, ana kaya blokları üzerinde görülen ΓΕΡΓΑ (GERGA) ya da ΓΕΡΓΑΚΩΜΗ (GERGAKOME= Gerga Köyü) yazıları kutsal merkezin sınırlarını belirliyordu. Bu yazıtlı kayalar kentin doğu, batı ve güney sınırını çiziyordu. Kuzeyde ise yerleşimi bir temenos duvarı kapatıyordu.

Yerleşimin çeşitli bölgelerine dağılmış 16 farklı yerde okunan Gerga ya da Gergas isminin, burada ibadet edilen tanrı ya da tanrıçanın adı olduğu düşünülmektedir. İsmin yazılı olduğu blok, yapı ya da kayalar ile aslında kutsal alanın sınırları belirlenmiştir.

Yerleşimin merkezi, topografyanın doğusunda yoğunlaşır. Bu bölge kyklopik bloklarla oluşturulmuş, teraslara sahiptir. Anıtsal yapılar bu teraslar üzerinde kuruludur. Burada büyük terasın doğu ucunda **tapınak** yapısı tüm görkemiyle ayakta durmaktadır. Çatısına kadar korunmuş olan tapınak 5 x 3,95 m ölçülerinde, dikdörtgen planlı, tek odalı ve üçgen alınlıklı bir mimariye sahiptir. Ahşap bir mimariyi taklit eden çatının üst kısmındaki bazı izler, tepede akroter süsleri olduğuna işaret eder. Yapının girişi güneydedir. Kapı alınlığı üstünde Grekçe " ΓΕΡΓΑΣ (GERGAS)" yazılıdır. Tamamı gnays taşından yapılmıştır. İnşasında kenet ya da dübel kullanılmamış olmakla birlikte bazı yerlerde açık renkli, yoğun ve sert bir harca rastlanır. Ana mekânın arka duvarında görülen derin niş, kült heykelinin durduğu yer olmalıydı. Duvardaki izler kült heykeli nişinin perde ile kapatıldığını düşündürür. Tapınağın önünde kaya içine açılmış olan 50 cm çapında yuvarlak bir delik görülür. Bu delik, ahşaptan yapılmış, büyük bir kült heykelini taşıyordu. Bu heykel kentin büyük tanrıçası Matar'a yani Ana Tanrıça'ya ait olmalıydı.

Tapınağın etrafı, ilginç kalıntılar barındırır; birkaç metre batısında anıtsal bir heykel, yüzüstü düşmüş şekilde durmaktadır. Tek parça gnays bloktan yapılmış olan kolossal taş yontunun, Efes Artemisi stilinde işlenmiş bir Ana Tanrıça betimi olduğu düşünülmektedir. Heykelinin göğüs bölgesindeki birkaç delik, bu alanı kaplayan bir apliğin (bronz-altın ya da ahşap olabilir) izleri olmalıdır. W. Held, bu deliklerin, Efes Artemis heykelinde olduğu gibi birer demonte meme ya da boğa testisi için oyulduğunu iddia eder. Heykelin baş kısmı ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır.

Ana Tanrıça heykelinin hemen arkasındaki platformda yer alan ana kayaya açılmış dörtgen şekilli oyuk, heykelin orijinal kaide çukurudur. Heykel ve kaide çukurunun yer aldığı platformun çevresine dikkatli bakıldığında batı yanında ana kayaya işlenmiş iki adet devasa **aslanpençesi** dikkati çeker. Belli ki, Antik Çağ'da tapınağın hemen yanı başında ayakta duran heykelinin

batı yanında anıtsal boyutlarda bir aslan heykeli duruyordu. Aslan ayaklarının arasında kalan kısımda ise birer friz üzerinde aslan ve boğa başı kabartmaları silik de olsa bugüne ulaşmıştır. Tapınağın doğu yanında yine yerde yatan bir başka heykel yer alır. Sırt üstü yatan bu heykel yerel bir tanrı ya da Işık Tanrısı Apollon mudur? Sırt ve göğsü kapatan kısa bir omuzluk (Clamys) giymesi ve hem sırtında hem de göğsünde başka malzemeden kakma ile yapılan birer sadak ile kayış taşıdığının anlaşılması bilim adamlarının bu yontuyu Apollon ile özdeşleştirmesine neden olmuştur. Sağ göğüs ucu, penis ve göbekteki delikler dikkatlerden kaçmaz. Bunlar, sözü edilen uzuvların ahşap, taş ya da metal bir aplikle tamamlandığını işaret etmektedir. Alanda araştırma, inceleme yapma fırsatı bulanların yayınlarına bakılırsa, sırtüstü yatan bu heykelin arkasında aynı isim, GERGAKOME yazısı kazılıdır.

Tapınağın 10 m kadar güneydoğusunda, Apollon heykelinin yanında iki adet yazıtlı stel durmaktadır. Tapınağın bir alt terasında görülen gnays taşından yapılma bu steller dikdörtgen bir kaide üzerinde durmakta ve yukarı doğru sivrilmektedir. Stellerin ön yüzünde GERGAS yazılıdır. Bunlar, kent için dikilmiş onurlandırma ve kutsama dikitleridir. Stellerin arasında bir kült heykelinin dikilmesi için açılmış yuva vardır. Benzer steller terasın birçok noktasında yer alıyordu.

Stellerin güney yanında yine gnays taşından yapılmış bir **kült havuzu** vardır. 2,5 x 1,95 m ölçülerindeki kare planlı havuzun girişindeki anta duvarları aslan başları ile bezelidir. Arka duvarda açılmış olan bir delik vasıtasıyla kaynak suyu havuza akıtılmıştır. Yapının çeşitli yerlerinde GERGA adını içeren yazıtlara rastlanmıştır. Havuzun güney yanında akıtma kanalı olan bir işlik taşı görülür. Havuz yapısı, Ana Tapınak'a ulaşmadan hemen önce yapılması gereken bir arınma törenine işaret etmektedir. Kuşkusuz ki havuzun hemen yanında görülen işlik taşı da aynı kutsal bütünün bir başka parçasıydı.

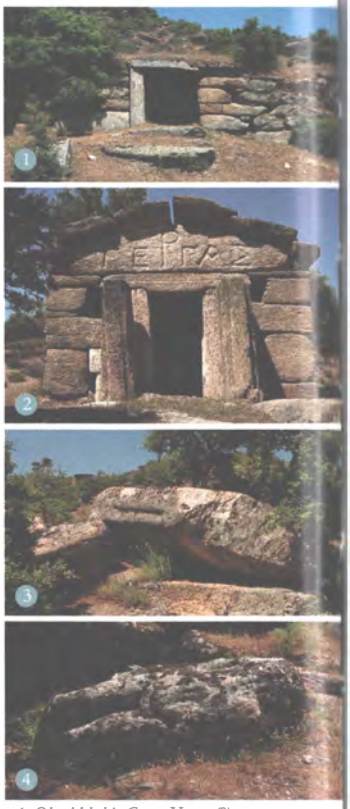

1- Olasılıkla bir Çeşme Yapısı (?).
2- Tapınak. Güneydeki kapı alınlığı üstünde Grekçe "ΓΕΡΓΑΣ (GERGAS)" yazılıdır.
3- Kybele anıtsal heykeli.
4- Apollon anıtsal heykeli.

Tapınağın batı yanında yer alan ve kyklopik duvarların sınırlandırdığı **büyük teras** Gerga'daki festivallerde halkın toplandığı ana alan olmalıdır. Teras alanının batı ucunda gnays taşlardan örülü bir **kutsal çeşme** yer alır. Çeşme binasının anta duvarlarında aslan başı kabartmaları dikkat çeker. İç cephede görülen küçük niş, kandil konulan mekân ya da adak nişi olmalıdır. Terasın kuzey cephesini oluşturan duvar içindeki küçük oda ise olasılıkla kutsal eşyaların saklandığı bir mekândı. Çeşmenin iç cephe duvarlarında ve çatı bloğunun üstünde GERGA, başka bir yerde MARS(Y)AS yazısı okunur. Bu ifade, kutsal çeşmenin mitolojideki Çoban Marsyas'a adandığını düşündürmektedir.

1990'lı yıllarda Gerga'yı, arkeolojik yüzey araştırmaları sonunda raporlayan Prof. Dr. W. Held, yerleşimin geneline yayılmış olan dokuz

çeşme yapısından söz eder. Kuşkusuz su kaynaklarının bu denli yoğun olması tesadüf değildi. Antik Çağ'da Marsyas (Çine) ve Harpasos (Akçay) vadilerini birbirine bağlayan zorlu yolun en önemli duraklarından biri Gerga'ydı. Yerleşimin tatlı su kaynakları, ibadete gelen dindarların arınmasının yanında, yorucu seferleri sırasında soluklanmak isteyen seyyahlara da hayati bir destek sağlamış oluyordu.

Kalıntıların yoğunlaştığı doğu yöndeki sırtın güney ucuna doğru çalılıklar arasından yol bulup yüründüğünde, tapınaktan yaklaşık 500 m ileride ana kaya üzerine yan yana açılmış iki dörtgen çukurdan oluşan **heykel kaidesi** görülür. Kaide çukurları, Antik Çağ'da bu alanda da anıtsal heykelin yükseldiğinin kanıtıdır. Nitekim bu alanı süslediği anlaşılan bir heykel, kaide bloğunun hemen batı yanındaki çalılıklar arasına yüz üstü düşmüş durumda görülebilir.

Yerleşim topografyasının batı kanadını oluşturan sırtın ucunda da bir heykel dikiliydi. Heykel, ana kayayı düzelterek oluşturulmuş bir teras üzerinde yükseliyordu. Kaidesinde panter başı kabartması olmasından dolayı araştırmacılar bu heykelin şarap ve tiyatronun, aşkın simgesi olan Tanrı Dionysos olduğuna hükmettiler. Onun da göğüs uçlarında, göbeğinde aplikasyon delikleri vardı ve göğsünde GERGA yazılıydı; yekpare gnays taşından yontulan bu devasa heykel 2011 yılında yerinden çalındı. Traktörle götürüldüğü anlaşılan heykel, başarılı bir operasyon sonucunda kısa sürede İzmir'de ele geçirildi ve kaçakçıların elinden alınarak İzmir Arkeoloji Müzesi'ne teslim edildi. Günümüzde İzmir Arkeoloji Müzesi'nde saklanan devasa heykel, yerleşimin doğu cephesindeki sırtın en uç noktasında dikili olan diğer heykelle aynı aks üzerinde yer alıyordu. Antik Çağ'da, "U" biçimli topografyanın iki ucundaki bu anıtsal heykeller kentin güney sınırında yükselen iki görkemli anıt olarak uzaktaki Marsyas Ovası'ndan rahatlıkla görülebiliyordu.

Kutsal alanın kuzeybatı ve güney yamaçlarında, kuru örgü duvarlarla oluşturulmuş çok sayıda tarım terasları görülür.

Son yıllarda Aydın Adnan Menderes Üniversitesi arkeoloji bölümü öğretim üyesi Murat Çekilmez başkanlığındaki ekibin başlattığı araştırma projesi Gerga hakkında yepyeni bilgilere gebe olsa da şimdilik yerleşime dair bilimsel analizleri az sayıdaki eski araştırmalardan öğreniyoruz. Günümüze kadar öne sürülen en geçerli teori, W. Held'in görüşüdür. Ona göre, MS. 2. yy'da klasik kent kültürünün dinsel imgelerine karşı bambaşka bir dil geliştiren yeni sofist akımının öncüleri, sahip oldukları maddi gücü bu kutsal yerleşimin inşası için kullanmışlardır. Yerleşim Karia'nın Ana Tanrıça inancına ve çeşitli mitolojik örgülerle ona bağlanan Apollon - Dionysos gibi başka tanrılara adanmıştır. Çeşme binasının duvarında yazılı olan Marsyas yazısı da mitolojideki hüzünlü Çoban Marsyas öyküsünü bugünkü Çine Çayı'na bağlayan ekole olan inancın bir karşılığıdır.

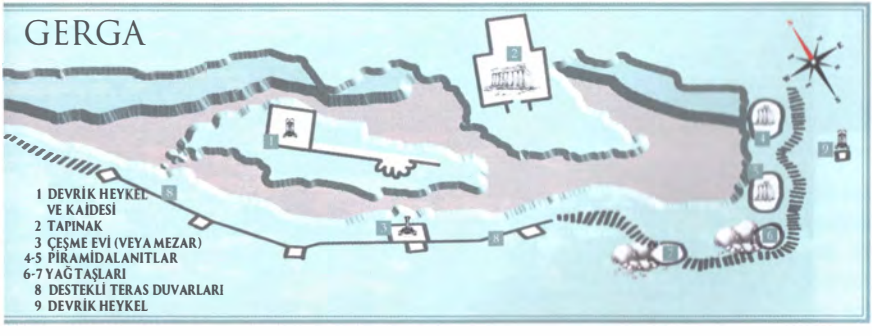

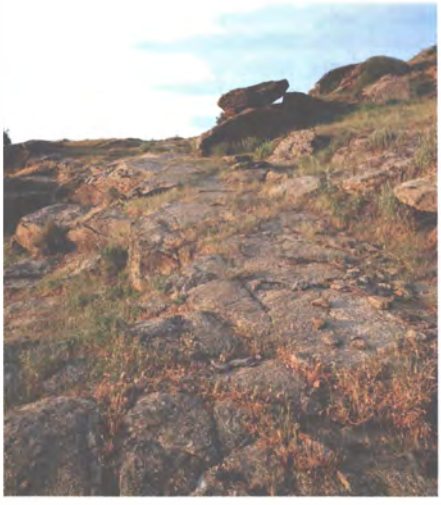

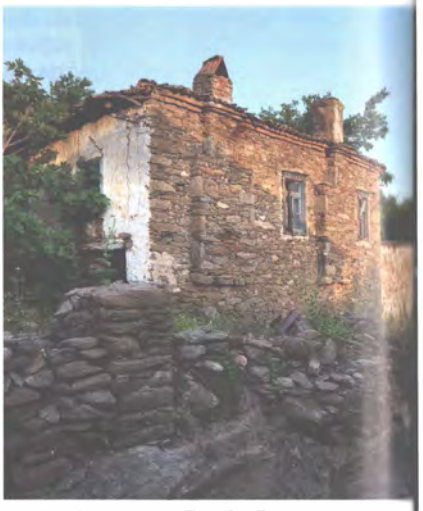

Yerleşime çıkan döşemeli yol (sol). Eski Çine Evi (sağ).

Eski Çine

Eski Çine yerleşimi, günümüz modern Çine ilçesinin 10 km güneydoğusundadır; Çine-Muğla karayolunun yakınında bulunan yerleşim içinde -Osmanlı öncesi- Menteşe Beyliği Dönemi'nden (14. yy.) kalma Ahmet Gazi Camisi ile güney yakınında bir türbe yer alır. Eski Çine yerleşiminin doğusunda yükselen tepe üzerinde ise bazı yapı kalıntıları görülür. 10-15 dakika içinde tırmanılan tepenin zirvesindeki tipik Leleg örgüsüne benzer duvarların hangi amaçla yapıldığı bilinmemektedir. Tepenin, uçurum olan doğu yamacında duvar kalıntıları görülmez. Tepenin batısında ise dikdörtgen planlı bir yapı vardır; çatı seviyesine kadar korunmuş yapının duvarı yöresel taşlarla

Eski Çine yerleşimi.

Tepe üzerinde surların yanı sıra bazı yapı kalıntıları da görülür.

örülmüştür; duvarın üst kısımlarında tuğla örgüleri de görülür. Uçurum olan tepenin doğusundaki derin vadi içinden Çine Çayı kıvrılarak akar. Çine Çayı üzerinde yıkık, kemerli bir köprü görülür; geçit vermeyecek kadar yıkılmış olan köprünün ayakları her iki yakasında belirgindir. İşlek bir yol üzerinde bulunan tepe üzerindeki kalıntılar, olasılıkla gözetleme amaçlı, güvenliği sağlayıcı yapılar olabilir. Cami ve türbenin duvarlarında çok sayıda kullanılmış antik mimari parçaların ise tepedeki yerleşimden alınmış olabileceği düşünülmektedir.

Ahmet Gazi Camisi (Ulu Cami) ve Ahi İbrahim Türbesi

Çine ilçesine bağlı Eski Çine Mahallesi içindeki Ahmet Gazi Camisi Menteşe Beyliği Dönemi'nde (1308) inşa edilmiş zarif bir Beylikler Devri yapısıdır. Yapının banisi, 14. yy'da yöreye hâkim olan Menteşeoğlu Hızır Bey'dir. Cami adını, ilk onarımını yaptıran Menteşeoğlu Ahmet Gazi Bey'den alır. 14. yüzyılın sonlarına doğru Menteşeoğlu Ahmet Gazi Bey'in camiyi kapsamlı olarak elden geçirip yeniden kullanılır kıldığı bilinmektedir.

Ahmet Gazi Camisi, Batı Anadolu'da yapılmış ilk Türk eserlerinden birisi olma özelliğine sahiptir. Yapı ayrıca Batı Anadolu Ulu Cami geleneğinin en erken örneklerinden biridir.

Ahmet Gazi Camisi ve güney yanındaki türbe.

Ahmet Gazi Camisi.

19,5 m x 19,5 m ölçülerinde kare planlı bir yapı olan cami çift kademeli, on iki kenarlı kasnak üzerinde yükselen bir merkezi kubbe ile örtülüdür. Kubbe, mimari özellikleri açısından Beylikler Dönemi ile Osmanlı Dönemi kubbe mimarisinin geçiş aşamasının en tipik

örneği olma özelliğine sahiptir. 16,25 m çapındaki kubbenin ihtişamı, halk arasında bir efsaneye neden olmuştur. Efsaneye göre bir gecede, herkes uykudayken yapılan bu büyük kubbenin Tanrı tarafından caminin üzerine kondurulduğuna inanılır.

Ahmet Gazi Camisi.

1,70 m kalınlığındaki ana beden duvarlarının alt yarısında kesmetaş üst yarıda ise daha küçük, işlenmemiş moloz taş örgü kullanılmıştır. Yapının pencere ve kapı açıklıklarında ise işlenmiş, profil desenli mermerkireçtaşı malzemeler kullanılmıştır. Ana duvarda ve pencere-kapı açıklıklarında yer yer Bizans Devri'nden devşirme malzeme kullanıldığı dikkat çeker. Kuzey ve doğu cephelerine açılmış birer adet kapısı bulunmaktadır. Camiye giriş bu iki cepheden sağlanır. Kuzeydeki girişin üstünde yer alan ahşap mahfile çıkış iki yanındaki ahşap basamaklı iki merdivenle sağlanır. Caminin doğu kısmında bulunan bitişik nizamlı merdiven biçimli minare yakın bir geçmişte ne yazık ki yıkıldı. Tek kubbenin kapattığı harimin geniş alanı kemer, köşelerdeki kemerler ve tromplarla desteklenerek güçlü bir mimari statik elde edilmiştir. Günümüzde harim iç duvarlarında herhangi bir tezyinat görülmez. Ancak yapının günümüze kadar gelebilmiş olan ahşap minberi sanat tarihi açısından önemli bir eserdir.

Cami ile yaşıt olan minber ceviz ağacından yapılmıştır. Dokuz basamaklı minberin yapımında gerçek kündekâri (çatma) tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte, minberin yapımında asla çivi kullanılmamış ve desenli ahşaplar birbirine geçirilerek tutturulmuştur.

Minber basamaklarının yan aynalarında, onikigen formların iç içe yerleştirilmesi ile oluşan altı kollu yıldızlar ve geometrik bezemeler yapıldığı görülür. Aynanın üç yönünde işlenmiş rumi desenli bordür ise çerçeve oluşturur. Merdiven korkuluğunda ise aynalıklarda olduğu gibi çatma kafes (kafes-i kündekâri) tekniği ile yapılan geometrik süslemede altıgen, kare ve dört kollu yıldızlar kullanılmıştır. Korkuluğun üst kenarında yer alan oyma tekniğindeki sülüs yazı batı cephede, taht önünden başlayıp doğu cephede taht önünde biten dört hadisten oluşur. Minberin dolap aynalığı ile onun üstündeki köşk korkuluğu arasında oyma tekniği ile işlenmiş sülüs yazılı birer hadis vardır.

Pirinçten bir âlemle sonlanan külahlı köşk bölümünün yan cepheleri kemerlidir. Bu kemerlerin üst kenarında da aynı teknikle yazılı birer hadis frizi dikkati çeker. Batı cephede başlayan hadis doğu cephedeki frizde son bulur. Minberin kapısının üstünde dört sıra mukarnas ile zengin görünümlü bir giriş vurgusu yapılmıştır. Mukarnasların üstünde ve iki yanında da sülüs yazılı ayet panoları görülür.

Beylikler Dönemi cami ve özellikle de minber süslemelerinde sıklıkla görüldüğü üzere burada da çok sayıda yazı motifi ile zenginleştirilmiş olduğu gözlemlenen minberdeki hadislerde Cuma ve vakit namazlarının önemi, mescitlerin kullanım şekline

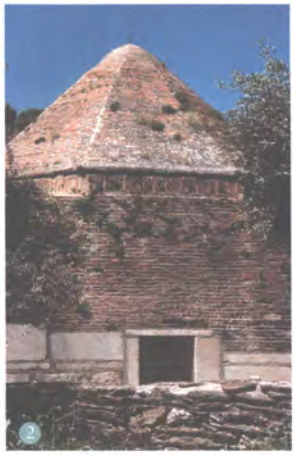

1- Osmanlı mezar taşı. 2- Ahmet Gazi Camisi'nin güney yanında, aynı avlu içinde görülen Ahi İbrahim Türbesi.

dair Peygamber sözlerine yer verilmiştir. Sanatsal özellikleri açısından Selçuklu ahşap işçiliğinden izler taşıyan Ahmet Gazi Camisi minberi Osmanlı minberlerine de önemli katkılar vermiş bir sanat eseridir.

Ahmet Gazi Camisi'nin güney yanında, aynı avlu içinde inşa edilmiş eyvan tipi bir türbe yer alır. Menteşeoğulları Dönemi yöre eşrafından Ahi İbrahim adına inşa edilmiş olan bu türbenin duvar işçiliği cami ile benzerdir. Camide olduğu gibi devşirme, dörtgen ya da moloz taş ve Selçuklu sanatını hatırlatan tuğla örgülü bu türbe kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Türbenin üstü içten Türk üçgenleriyle desteklenmiş piramidal bir kubbe ile kapatılmıştır. Türk üçgenleri sayesinde dıştan pramidal görünüm sunan çatı içte kubbe formunda görülür.

Kuzey cephede yer alan eyvan açıklığı, geniş yuvarlak kemerlidir. Eyvandan girilen zemin kat mescit, zemin altında yer alan hücrede ise gömü odası (cenazelik, mumyalık) vardı. Zeminde, alt kısımda bulunan cenazeliği gören kare bir delik vardır. Alttaki gömü odasının havalandırması da bu delikten sağlanıyordu. Kuzey yanda gömü odasına inen merdivenler ve kapı vardır. Kapının söveleri Bizans Dönemi'ne tarihlenen devşirme bloklarla yapılmıştır.

Kuvayi Milliye Müzesi.

Çine'deki Kuvayi Milliye Müzesi

Çine ilçe merkezinden Alabanda Antik Kenti'ne geçmeden önce, ilçe merkezindeki Kuvayi Milliye Müzesi görülebilir. Şevketiye Mahallesi'ndeki büyük park içinde yer alan müze bodrum kat ve zemin kattan oluşan kırma çatılı, dikdörtgen planlı bir yapıdır. Taş ve tuğla örgülü bina Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet dönemi mimarisinin tipik örneklerinden olup 1906-1909 yıllarında yerel taş ustaları tarafından inşa edilmiştir. Bina 1979 yılına kadar askerlik şubesi olarak kullanılmıştır.

Bina, Milli Mücadele'de dönüm noktalarından biri olan Malgaç Baskını'nın planlandığı karargâhtır. Yörük Ali Efe ve kızanları tarafından yapılan bu baskın ile Aydın bölgesini işgal eden Yunan güçleri büyük oranda güç kaybetmiştir. Milli Mücadele'ye

Müzede sergilenen giysi, bindallı.

katılan bölgesel güçler, Kuvayi Milliye saflarına ve düzenli orduya kabul edildiği bir askeri birlik olarak da önemli görevler üstlenmiştir.

Müzenin içinde yer aldığı park, oldukça iyi düzenlenmiş bir peyzaja sahiptir. Müze bahçesinde, Kurtuluş Savaşı yıllarında bölgede görev yapmış olan Albay Şefik Aker, Asaf Gökbel, Yörük Ali Efe, Müftü Ahmet Zühtü Efendi gibi önderlerin büstleri yer alır. Bahçede ayrıca, Çanakkale şehitleri anıtı da vardır. Müze binası içinde Kurtuluş Savaşı yıllarına ait görsel dokümanların yanısıra etnografik bazı öğeler de sergilenmektedir.

Kuvayi Milliye Müzesi'nde yöresel giysilerin yanı sıra, silahlar, milli mücadeleyi anlatan canlandırmalar, fotoğraflar ve diğer etnografik eserler görülebilir.

Kargı Köprüsü

Çine ilçe merkezinden Alabanda Antik Kenti'nin yer aldığı Doğanyurt Köyü'ne doğru ilerleyen yolda, köye gelmeden bir kilometre önce güneye yönelen bir başka yol yaklaşık 5 km sonra Kargı köyüne ulaşır. Köyün iki kilometre kadar güneybatısındaki vadi içinde, kayıtlara Kargı Köprüsü adıyla geçmiş olan tarihi su kemeri vardır.

Kargı Köyü'nün batısındaki Akdam Köyü'nün hemen altından dolaşan asfalt yol sayesinde kemerin yanı başına kadar ulaşmak mümkündür. Öte yandan Kargı Köyü'nden itibaren köyün ardındaki zeytinliklerle kaplı yamaçlardan yürüyerek de bu kemere ulaşılabilir.

Köy içinden akıp Çine Çayı'na karışan Kargı (Değirmenlik) Deresi, çağıl çağıl akan eski görkemini bugün kaybetmiş olsa da üzerinde kurulu olan tarihi su kemeriyle adının ihtişamını bugünlere kadar taşımıştır. Kayıtlarda ve halk dilinde köprü olarak anılsa da bu yapı Roma Dönemi'nde yapılmış bir su kemeridir. Belli ki dereyi aşan bir köprü işlevi de görmüş olan bu görkemli yapı neredeyse tüm mimari yapısını korumaktadır. Düzgün kesilmiş dörtgen biçimli gnays bloklarla inşa edilmiş kemerin yayvan kemerli dört gözü vardır. Büyük ayaklar üzerine oturan kemerin ortadaki gözleri daha geniştir.

Kemerin oturduğu vadinin doğu yamacında yer alan metruk bir mezar dikkat çeker. Kimliği, ne zaman yapıldığı bilinmese de köylüler bu mezarın, köprünün üstünden kendini atarak intihar eden bir kadına ait olduğuna inanmaktadır.

Kemerin bulunduğu dere vadisi de doğal güzelliği ile ayrıca görülmeyi hak eder. Kemerden Kargı Köyü'ne doğru dere içindeki patikadan yürüyenler bir süre sonra derenin kuzeydoğu yönde döndüğü noktada bir antik duvar kalıntısı göreceklerdir. Yer yer ana kayaya yaslanmış olan bu düzgün kesilmiş bloklarla yapılmış duvar, bir tarım terası ya da suyolunu taşıyan teras duvarı olmalıdır.

Alabanda, Çine, Doğanyurt Köyü'ndedir.

Alabanda

Aydın İli, Çine İlçesi'ne bağlı Doğanyurt Köyü sınırları içinde yer alan Alabanda Antik Kenti, Antik Karia Bölgesi'nin önemli kentlerinden biridir. Eski adı Araphisar olan Doğanyurt Köyü, Çine İlçe merkezinin 9 km batısında yer alır. Çine ilçe merkezinden ayrılan bir yol ile ulaşılan kalıntılar, köy yolunun iki yanındaki tarlalar ile köyün bir mahallesi olan Araphisar Tepesi'ndeki konutlar arasında dağınık olarak izlenebilir.

Alabanda'nın mitolojik kuruluş öyküsü ve adına ilişkin bilgiler Geç Antik Çağ yazarı Stephanus Byzantium'dan gelir. Ona göre kentin adı, Karia dilinde *"at zaferi"* (ala: at, banda: zafer) anlamına gelir. Yazar, kentin kökenini mitolojik bir kurguyla açıklar: Efsanevi kral Kar'ın oğlu Alabandos'un kazandığı bir at yarışı nedeniyle kurulan bu kente Alabanda ismi verildiğini iddia eder. Roma Dönemi hatiplerinden Cicero *"Tanrıların Dünyası"* adlı eserinde, Alabandos isimli yerel bir tanrıdan söz eder. Bu tanrı, Alabanda kentinde Roma Dönemi içlerine kadar önem taşımış ve kent sikkelerinde tasvir edilmiştir.

Antik Çağ'da adına Marsyas denilen ve Maiandros (Büyük Menderes) Irmağı'nı besleyen akarsulardan biri olan Çine Çayı, Alabanda kentinin 4 km kadar yakınlarından akarak bölgede verimli tarım arazileri yaratmış ve burada yerleşim kurulmasına neden olmuştur.

Zeus Khrysaoreus Tapınağı (?).

Çine Çayı'nın 1 kilometre doğusunda, Çine ile Doğanyurt arasında kalan Karakollar Köyü yakınlarında tespit edilen Tepecik Höyük, Alabanda yakınlarında kazısı yapılan en erken yerleşim yeridir.

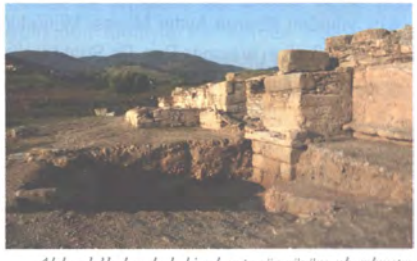

Alabanda'da kazılarla birçok yapı gün yüzüne çıkarılmıştır.

Hitit Kralı III. Hattuşili Dönemi'nde (MÖ. 1265 - 1235) Ahhiyawa Kralı'na yazılan Tawagalawa metninde, Hitit Kralı'nın yaklaşık MÖ. 1250'lerde Millawanda'ya (Miletos) bir sefer düzenlediği ve bu sefer için sırası ile *Atriya, Waliwanda* ve *Iyalanda* kentlerini aştığı anlatılır. Adı geçen bu kentlerden Atriya'nın Tralleis, Iyalanda'nın Alında ve Waliwanda'nın ise Antik Çağ'daki Alabanda olduğu kabul edilir.

Kentin ana yerleşiminde bugüne kadar belirlenmiş olan en erken arkeolojik kalıntılar MÖ. 7.-6. yy'a kadar iner. MÖ. 5. yy'da yaşamış olan Karialı Ozan Herodotos da Alabanda kentinden söz eder. Ozanın metninde Alabanda'dan bir Frigya kenti olarak söz edilmesi ayrıca dikkat çekici bir husustur.

MÖ. 3. yy'da kentin adı, yeni hâkimi olan Seleukos Kralı I. Antiokhos'un onuruna, Khrysor Antiokhia olarak değiştirilir ancak kentin bu isimle anılması uzun sürmez. Yunanistan'daki Delphi'de bulunan bir yazıttan anlaşıldığı kadarıyla kente III. Antiokhos Dönemi'nde özel bir statü sağlandı. Zeus Khrysaoeos ve Apollon İsotimos'a adanan kent dokunulmazlık kazandı. Roma İmparatorluğu ile iyi ilişkiler geliştiren kent bu dönemde hızla gelişti. Tarihçi Luvius MS. 170 yılında Alabandalıların Roma'ya 23 kg. ağırlığında altın bir taç ve çok sayıda hediye gönderdiklerinden söz eder. MÖ. 3. yy'dan itibaren Alabanda adına basılan kent sikkelerine rastlanır. Kentin efsaneye dayalı adına ithafen üzerinde Pegasos (kanatlı at) tasviri bulunan Alabanda sikkelerine Roma Dönemi içlerinde de rastlanır.

Strabon, Mylasa ve Stratonikeia ile beraber Alabanda'dan da kayda değer kent diye söz eder. Ünlü coğrafyacının kent tasviri oldukça eğlencelidir. Strabon, *"tepelerin eşiğinde kuruludur"* diye tanımladığı kent topografyası için ayrıca *"küfelerle yüklü eşek görünümünde iki tepe"* tanımını yapar. Ayrıca kentin akrepleriyle de ünlü olduğundan söz eder. Strabon'a göre kentin halkı çok zengin ve zevkine düşkündür. Kent, arp çalan kızlarla doludur. Menekles ve Hierokles isimli iki kardeş ile sonradan Rodos'a göç etmiş olan Apollonios ve Melon'un Alabandalı birer hatip olduğundan söz edilir.

MS. 4. yy'da Doğu Roma (Bizans) hâkimiyetine girmiş olan kent bu dönemde tüm diğer bölge kentleri gibi Aphrodisias metropolitliğine bağlı piskoposluk merkezi olmuştur. 13. yy. sonlarına doğru Türk egemenliğine giren kent bir süre Aydınoğulları Beyliği sınırlarında kalmış, sonrasında Osmanlı egemenliğine girmiştir.

Kentte ilk kazıları İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdür Yardımcısı Halil Ethem Bey 1900'lü yılların başlarında yaptı. Ardından uzun yıllar kazı yapılmayan kentte 1999 yılından itibaren Aydın Müzesi Müdürlüğü tarafından çalışmalar yapıldı. Kentte, 2011-2013 yılları arasında Doç. Dr. Suat Ateşlier başkanlığında kazılar yapılmıştır. Alabanda'da 2015 yılından itibaren Doç.Dr. Ali Yalçın Tavukçu'nun bilimsel başkanlığındaki ekip kazıları sürdürmektedir.

Kentin kalıntılarının gezilmesine, güneydeki yamaçlar üzerinde yer alan tiyatro ve karşısındaki tepede bulunan Zeus Tapınağı'ndan başlanabilir. Ardından, Eski Araphisar Mahallesi'nden ana asfalta inen yol izlenerek kazı evi yakınlarındaki Apollon Tapınağı, Roma Hamamı ziyaret edilebilir. Çine-Karpuzlu asfaltının güney yanında Bizans surları ve kent kapısı, onun doğusundaki Klasik Dönem'e ait mezar yapısı ve yolun kuzey yanında ise Bouleuterion binası ile agora olduğu düşünülen tarlalar görülebilir.

Tiyatro

Kentin arkasında iki yüksek tepe yer alır. Bunlardan, doğu yanda kalan yüksek tepenin zirvesi kentin akropolüdür. Kuruluşu Hellenistik Dönem'e inen tiyatro, akropolün kuzeybatı eteklerinde yer alır.

Yaklaşık 30 derecelik bir eğime sahip olan caveası iki adet diazoma ile üç bölüme ayrılmıştır. 6200 kişilik bir seyirci kapasitesine sahiptir. Yapının genelinde granit taşlar kullanılmasına rağmen oturma basamakları mermerdendi. Oturma bloklarının uç

Alabanda tiyatrosu 6200 kişilik izleyici kapasitelidir.

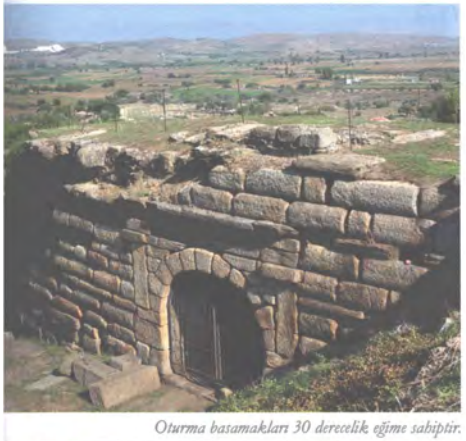

Oturma basamakları 30 derecelik eğime sahiptir.

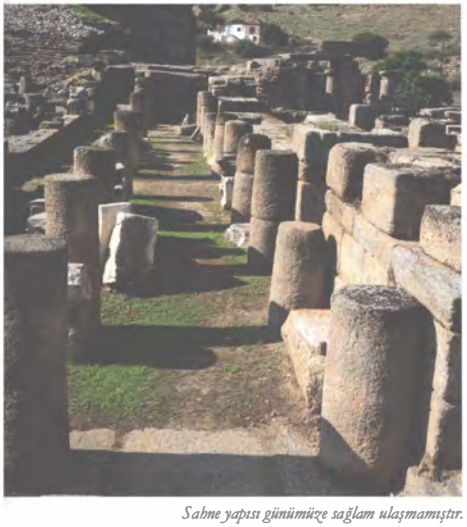

Sahne yapısı günümüze sağlam ulaşmamıştır.

kısımları, gelenek olduğu üzere aslan ayağı şeklinde işlenmiştir. Oturma basamaklarının üst bölümünde, birinci diazomaya açılan tonozlu koridorlar seyircilerin caveaya ulaşmasını sağlıyordu. Bu koridorla günümüze oldukça sağlam bir şekilde ulaşabilmiştir. Caveadaki basamakların büyük bir bölümü zaman içinde tahrip olmuş, kaybolan basamakların yerine kazı heyeti tarafından moloz taş dolgu yapılarak toprak kaymasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

İç kısımlarda yoğun olarak gnays taşı kullanılmış olan sahne binasında kaplama bloklar ve proskene adı verilen sahne podyumunun tümüyle mermerden inşa edildiği anlaşılmıştır. Sahne binasını ayakta tutan alt kat dikmeleri ile duvarlar bugüne ulaşabilmiştir. Sadece batı uçta üst kata ait bazı izler kısmen de olsa görülebilmektedir. Roma Dönemi'nde de özellikle sahne binasının genişletilmesine dönük bazı mimari eklemeler yapıldığı anlaşılan tiyatronun son evresini ise MS. 4. yy'da yapılan kapsamlı onarım ve tadilatlar oluşturmaktadır. MS. 4. yy'da tiyatroda gladyatör dövüşleri ve vahşi hayvan gösterileri için alan oluşturmak amacıyla düzenlemeler yapılmıştır. Bu amaçla yapının orkhestra denilen orta avlunun etrafı yükseltilmiştir. MS. 4. yy'da, yaklaşık 200 m kuzeybatıda yer alan Zeus Khrysaoreus Tapınağı'ndan sökülerek tiyatroya taşınan gnays bloklar, sütunlar ve başlıklar hem orkhestrada hem de sahne binasındaki tadilatlarda kullanılmıştır.

Zeus Khrysaoreus Tapınağı (?).

Zeus Khrysaoreus Tapınağı (?)

Tiyatronun 200 m kadar kuzeybatısında diğer tepenin eteklerinde bir tapınak kalıntısı yer alır. Halil Ethem Bey dönemi kazılarıyla açığa çıkarılmış olan tapınak yapay bir teras üzerinde yükseliyordu. Yerel kaynaklardan elde edilen gnays taşı bloklarla inşa edilmiş olan tapınak, Dor düzeninde 6 x 11 sütuna sahip ve peripteros planlıdır. Yapı, inşa tekniği, işçilik ve buluntulara göre MÖ. 4. yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir. Halil Ethem Bey dönemi kazılarında tapınak temenosu içinde bir adet Artemis-Hekate figürini bulundu. Bundan yola çıkılarak, bu yapı uzun yıllar kaynaklarda Artemis Tapınağı olarak anıldı. Yine aynı kazı dönemlerinde, tapınağın naos kısmında bulunan 56 adet bronz sikkede Tanrı Apollon ve onun simgesi olan Lyr betiminin işlenmiş olması nedeniyle bu yapı E. Akurgal tarafından da Apollon Tapınağı olarak tanımlandı.

Alabanda'da başlayan son dönem kazılarında elde edilen bulgular tapınağın hangi tanrı için yapıldığı görüşünü değiştirmiştir. Kazılarda bulunan ön yüzü labrys, arka yüzü ise çelenk kabartmalı sunak bu tapınağın, antik kaynaklarda sözü edilen Zeus Khrysaoreus (Altın Baltalı Zeus) Kutsal Alanı olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca stylobat basamakları üzerinde kazınmış olan Grekçe ΔΙ işaretinin de Zeus ismiyle ilişkilendirilmesi gerektiği savunulmaktadır.

Tapınak sütun ve duvarları üzerinde yer yer stucco sıva (kireç, kum ve kireç kaymağı ile yapılan özel duvar sıvası) tespit edilmiştir. Bu da, tapınağın yapımında kullanılan gnays blokların tümüyle stucco ile sıvanarak mermer görünümü verildiğini akla getirmektedir. Labrys kabartmalı bloklar tapınak alanında sergilenmektedir.

Merkezi Hamam

Hamam yapısının kalıntıları kentin aşağı kesiminde, yamacın bitip ova düzlüğünün başladığı noktadadır. Apollon Kutsal Alanı'nın 100 m kadar batısında yer alan hamam kalıntıları Zeus Tapınağı'nın yer aldığı terastan da görülebilir.

Roma Dönemi'ne tarihlenen hamamda kazı yapılmadığı için yüzeyde az sayıda kemerli duvar kalıntısı görülebilmektedir. Hamamın batı kesimindeki geniş tarla, yapının palaestra bölümü olabilir. Hamamın, bouleuterion, tapınaklar ve tiyatro gibi kentin en önemli kamu yapılarının ortasında olması, günlük yaşamdaki önemini ortaya koyar.

Kentte varlığı bilinen bir diğer hamam yapısı da meclis binasının kuzeyinde, sur dibindeki bölgededir.

1, 2- Merkezi Hamam.

Apollon Tapınağı

Tiyatro ve Zeus Tapınağı'nın yer aldığı iki yamaçtan, yol boyunca kuzeye doğru gidildiğinde, ana yola varmadan biraz önce yolun sağında Alabanda kazı evi ve onun biraz ilerisinde de Apollon Kutsal Alanı görülür. Apollon Isotimos'a adanmış olan kutsal alan Merkezi Hamam'ın 100 m kadar doğusundadır. Vitruvius'un övgüyle sözünü ettiği Apollon Tapınağı 82,67 x 119,81 metre ölçülerinde büyükçe bir temenosun içinde yer alıyordu. Temenos duvarının, yüzeyde görülebilen batı bölümü açığa çıkarılmıştır. Bu duvar kuzeybatıda, karayolu yakınındaki Bizans surlarının hemen dibine kadar uzar. Yine aynı kaynakta Mimar Menesthes'in tasarımı olarak anlatılan tapınak Pseudodipteros planlı olup 22,02 x 34,25 m stylobat ölçülerindedir. İon düzenindeki tapınak 8 x 13 sütunla çevriliydi. Roma Dönemi'nin ünlü mimarı Vitruvius, *"Mimarlık Üzerine On Kitap"* isimli eserinde Antik Çağ tapınak planlarını anlatırken Pseudosdipteros tipi planın en iyi uygulandığı iki tapınaktan birinin Magnesia'daki Diana Tapınağı, diğerinin ise Alabanda'daki Apollon Tapınağı olduğunu vurgular.

Naosta, mermer bloklarla çevrili olan alan kült heykelinin oturtulduğu zemindir. Naosun güney yanında ise bir kuyu yer alır. Bizans Dönemi'nde bir vaftizhane olarak kullanılmış olan tapınak cellasındaki bu kuyu Hıristiyan geleneğinde önemli bir yeri olan kutsal vaftiz suyunu saklıyor olmalıydı. Ancak kuyunun bu alanda Antik Çağ'da da olması mümkündür. Çünkü benzer kuyular birçok

Apollon Tapınağı.

Apollon Tapınağı'nda bulunuyordu ve Tanrı Apollon'un bilici özelliğiyle ilgiliydi. Buradaki Apollon Tapınağı içinde yer alan kuyu da, büyük olasılıkla bu kutsal alanda yapılan kehanet ritüellerinde kullanılıyordu. Kuyudan çıkan doğal bir gaz sayesinde kendinden geçen bilici rahipler gelecekle ilgili kehanetlerini sıralıyorlardı.

Apollon Tapınağı.

Halil Ethem Bey Dönemi kazılarında ortaya çıkan Amazon savaşı tasvirli frizler oldukça kaliteli bir sanata işaret eder. Üstte İon Kymation dizisi altta ise boncuk dizisi ile çerçevelendirilmiş olan frizlerde figürler yüksek kabartma olarak işlenmiştir. Amazonlar ile Greklerin savaşının anlatıldığı bu frizler tapınağın dört cephesini çevreliyordu.

Kazılarda ele geçen plastik örnekleri ve mimari dekoratif öğelerden yola çıkılarak tapınak MÖ. 2. yy'a tarihlense de ele geçen sondaj bulguları tapınağın altında Arkaik Dönem'e kadar inen kalıntılar olduğunu ortaya koymuştur.

Günümüzde tapınağa ait temel kalıntıları görülebilir. Tapınağın üst yapısına ait sütun, friz gibi yapı elemanları ise yüzeyde görülmemektedir.

Kutsal alanın gün yüzüne çıkarılması ilk defa Halil Ethem Bey'in 1904-1905 yıllarında yaptığı kazılarla mümkün oldu. Daha sonra, 2000 yılında Aydın Müzesi Müdürlüğü tarafından kazıları sürdürülmüş olan kutsal alandaki son çalışmalar Ali Yalçın Tavukçu başkanlığındaki bir ekip tarafından yürütülmektedir.

Surlar ve Kentin Bizans Dönemi Kapısı

Kentin, tespit edilen ilk surları MÖ. 4. yy'a tarihlenir. Bu döneme ait surlar, bölgedeki diğer kentlerde de görüldüğü gibi dış yüzeyleri bosajlı, düzgün kesilmiş granit bloklarla inşa edilen ve dörtgen kulelerle desteklenen yapılardır. MÖ. 4. yy. surları, 5 km'yi bulan toplam uzunluğu ile kentin güneyindeki her iki tepenin zirvelerini de içine alacak şekilde geniş bir sahayı çevreliyordu. MÖ. 4. yy'ın sur kalıntıları ve burç izleri özellikle kentin güneyindeki tepelerin yüksek noktalarında yer yer görülebilmektedir.

Surlar ve Bizans Dönemi Kapısı.

Bizans Dönemi'nde, özellikle bölgeyi tehdit eden Got ve Arap akınları karşısında kentin küçülmesiyle birlikte yeniden inşa edilen surlar, güneydeki yamaçlara ulaşmakla beraber daha

küçük bir alanı çevreliyordu. Bu dönem kalesinin izlerini tiyatronun güney üstündeki yamaçlarda ve güneydeki iki yamacı ayıran küçük vadi içinde izlemek mümkündür. Ayrıca kentin aşağı bölümünde, Meclis binası ile Apollon Kutsal Alanı arasında yer alan bölgede Bizans Dönemi surlarının restore edilmiş bir parçası görülebilir. Çine-Karpuzlu karayolundan Eski Araphisar Mahallesi'ne çıkan yolun başlangıcında yer alan bu kalıntılar 2013 yılında kısmen restore edilmiştir.

Antik devşirme bloklar ve gnays taşlarının harçla tutturulması ile yapılmış olan Bizans Dönemi surlarının, bu alanda üç adet burç ile desteklendiği görülür. Surların güneydoğu köşesi Apollon Kutsal Alanı'nın temenos duvarlarına oturur. Eski Araphisar Mahallesi'ne çıkan toprak yolu kesen sur hattında görülen ve iki yanı yarım yuvarlak planlı kulelerle desteklenmiş olan açıklık Bizans kentinin ana girişi olmalıdır.

Klasik Dönem Oda Mezarları

Apollon Kutsal Alanı'nın yakınında, Çine-Karpuzlu karayolunun güney kenarında yer alır. Mezar, ana kaya işlenerek yapılmıştır. Kuzey-güney yönlüdür. Mezar yapısının inşasında düzgün kesilmiş, iri boyutlu gnays bloklar kullanılmıştır. Mezar bloklarında herhangi bir bağlayıcı harç ya da kenet kullanılmadığı anlaşılır.

Oda Mezarı.

Kuzey yönde girişi olan mezar yapısı bir ön oda ve asıl odadan oluşur. Bugünkü zemin kotunun altında olan mezarın ön odasında iki adet, asıl odada ise üç adet sanduka yer alır. Ön odadan asıl odaya geçiş, çift kanatlı bir kapı kanadı ile kapatıldığı anlaşılan açıklıktan sağlanıyordu.

Oda Mezarı.

Klasik Dönem oda mezarının ilk keşfi 1905 yılında Halil Ethem Bey tarafından yapılan kazılara dayanır. Ethem Bey'in titiz çalışmalarıyla açığa çıkarıldığı anlaşılan mezar odaları zamanla yeniden toprakla dolmuş ve kapanmıştır. Oda mezar, 2011 yılında yeniden temizlenmiş ve belirgin hale getirilmiştir. Bu temizlik çalışmaları sırasında oda mezarın üstüne Bizans Dönemi'nde mozaik tabanlı bir yapı inşa edildiği anlaşılmıştır.

Bouleuterion

Kentin ova düzlüğünde görülebilen bir diğer kalıntısı ise Bouleuterion (Meclis Binası) ve ona cephe veren agoradır. Hellenistik Dönem'e tarihlenen Bouleuterion 26 x 36 m ölçülerinde dikdörtgen planlı bir yapıdır.

Bouleuterion.

Bouleuterion.

Yapıya, güneydeki agoradan girişi sağlayan dört kapı yer alır. Ayrıca, yapının doğu ve batı cephelerinde de birer kapısı mevcuttur. Oturma basamakları yarım daire formludur. Yapının düzgün kesilmiş bloklarla örülü çevre duvarının büyük bir kısmı günümüze sağlam olarak gelebilmiştir.

Bouleuterion'un güney yanındaki geniş tarlanın kentin **agorası** olduğu düşünülür. Ancak alanda henüz hiçbir kazı yapılmadığı için yüzeyde, agoraya ilişkin herhangi bir bulgu görülmemektedir.

Tepecik Höyük, Çine ilçesi, Karakollar Köyü'nün 2,5 kilometre güneybatısındadır.

Tepecik Höyük

Tepecik Höyük, Çine İlçesi'nin batısında, ana karayoluna 4,3 km uzaklıkta, Karakollar Köyü'nün ise 2,5 kilometre güneybatısında bulunur. 2004 yılından bu yana Hacettepe Üniversitesi'nden Prof. Dr. Sevinç Günel başkanlığındaki ekip tarafından arkeolojik kazı yapılan höyükte ele geçen veriler höyüğün Geç Neolitik Dönem'den itibaren yerleşim gördüğünü ortaya koymuştur. Tunç Çağı süresince de kullanılan höyük, Alabanda'nın erken yerleşimi olarak kabul edilebilir. Çine Çayı'nın 1 kilometre doğusunda bulunan höyük 9 metre yüksekliğinde, 40 x120 m boyutundadır. Üzerinde geç döneme ait bir mezar bulunan höyük, çevresinde yapılan tarım faaliyetleri yüzünden yoğun tahribata uğramıştır. Kaçak kazıların da bu tahribatta payı olmuştur. Yapılan kazılarda Tepecik Höyüğü çevreleyen bir savunma duvarı ortaya çıkarılmıştır; burada ele geçen kalıntılar M.Ö. 2. bine, duvarın iç kısmında yapılan kazılar sonucu ele geçen buluntular Orta ve Geç Tunç Çağı'na tarihlenmektedir. Höyüğün batı kısmında, savunma duvarı dışında kalan düz alanda ise Kalkolitik Dönem'e ait yerleşime rastlanmıştır. Höyükteki kazılarda ele geçen Miken seramikleri Geç Hellas III B ve C evrelerinin stilini yansıtmaktadır. Son kazılarda ortaya çıkarılan *"magazin yapısı"* Geç Tunç Çağı'nın son evresine ait verileri sunmaktadır. Yine son yıllarda *"magazin yapısı"*nın batısında ele geçen mühür baskıları ise Hitit İmparatorluk Dönemi'ne aittir; bu mühür baskıları Batı Anadolu'nun tarihine ışık tutacak yeni veriler eklemektedir. Tepecik Höyük yerleşimi ele geçen buluntularla, batıda Ege'yle, doğuda ise Orta Anadolu kültürleriyle ilişkiye / etkileşime geçmiş bir merkez özelliği taşımaktadır.

Çine Çayı'nın 1 kilometre doğusundaki höyük 9 metre yüksekliğinde, 40 m x 120 m boyutundadır.

Alinda kentiyle modern Karpuzlu ilçesi yan yana, iç içedir.

Alinda

Aydın İli'ne bağlı Karpuzlu İlçesi sınırları içinde yer alır. Milas tarafından gelenler için, Labraunda Antik Kenti'ni de görecek güzergâh izlenerek Alinda'ya ulaşılabilir. Ancak bölgede çok sayıda yer alan taş ocağı için çalışan yük kamyonlarının kullandığı bu güzergâh günümüzde neredeyse kullanılamayacak durumdadır. Antik kente gelmek isteyenlerin kullanabileceği en uygun yol Çine ilçesinin merkezinden başlayan ya da Aydın-Çine karayolundan Karpuzlu yönüne ayrılan karayollarıdır. Çine ilçesinden başlayan yol Alabanda Antik Kenti'nin ortasından geçer. Alabanda Antik Kenti ile Karpuzlu arası yaklaşık 4 km'dir.

Karpuzlu ilçe merkezinin hemen arkasındaki yamaçta kalıntıları başlayan Alinda Antik Kenti'ne rahat bir gezi yapılabilmesi için kentin üst yamaçlarına çıkmak gerekir. Alinda ilçe merkezi içinden başlayan ve hafif bir eğimle devam eden asfalt yol yaklaşık 4 km sonra örenyeri giriş binasına ulaşır. Örenyerine çıkan bu yol, dağın yamaçlarına serpilmiş doğa hârikası kayalıklar ve zirvelere kadar uzanan zeytinlikler ile keyifli bir yolculuk olanağı sunmaktadır.

Eski Karpuzlu evinde, Alinda'dan kullanılmış antik malzemeler dikkat çeker.

Alinda Antik Kenti, tıpkı Alabanda gibi Ege kıyılarını iç bölgelere bağlayan stratejik bir yol üzerinde kuruludur. Kentin, MÖ. 13. - 12. yy. Hitit metinlerinde sözü edilen *Iyalanda* kenti olduğu kabul edilir.

Alinda, MÖ. 5. yy'da Attika - Delos Deniz Birliği'ne girmiş olan Anadolu kentleri arasında yer alır. Karia satrabı Maussollos'un kız kardeşi Ada, kardeşi ile girdiği iktidar mücadelesini kaybedince ve kardeşi Piksodaros tarafından MÖ. 340 yıllarında Alinda'ya sürgüne gönderilmiştir. Büyük İskender'in bölgeye hâkim olduğu döneme kadar Alinda'nın yöneticisi Prenses Ada olmuştur. Kent, onun döneminde önemli bazı imar atılımları yaşadı.

Prenses Ada, MÖ. 4.yy. sonlarında savaşçılarıyla bölgeyi kasıp kavuran Büyük İskender'e kenti kendi elleriyle teslim etmiştir. Büyük İskender bu jesti karşılıksız bırakmamış, Ada'yı Halikarnassos'a yeniden kraliçe yapmıştır. İskender ve sonrasında, yani Hellenistik Dönem'de Alinda kenti birçok önemli kamu yapısı ile imar edilir. İskender'in kenti ele geçirdiği dönemde adı değiştirilen kent kısa bir süre de olsa *"Latmos Aleksandria"* adıyla anılır.

Kentin, Roma ve Bizans dönemlerindeki gücü konusunda çok fazla bilgi sahibi değiliz. Ama yüzeydeki kalıntılar, kentin en parlak devrini Hellenistik Dönem'de yaşadığını gösterir. Hellenistik Dönem'den MS. 3. yy'a kadar kendi sikkesini basan Alinda sikkelerinde Zeus ve Apollon tiplerinin yanı sıra Labrys ve şimşek demeti sembolleri de görülür.

Alinda ilk defa 18. yy'da bilimsel raporlara konu oldu. Ardından 1889'da kente gelen Kiepert ve Fabricius, agorada birtakım arkeolojik araştırmalar yaptılar. Bu kısa süreli yüzey araştırmaları ilerleyen yıllarda da devam etti. Kentte bilimsel kazı henüz yapılmadı.

Antik kentin kalıntıları, Karpuzlu ilçe merkezinin batısındaki tepeler ve Karpuzlu'ya bakan yamaçlardadır. Kentin kalıntıları ağırlıklı olarak doğu yandaki tepenin üstünde ve eteklerinde yer alır. Batı yandaki sırtın en üst kısmındaki düzlük ise kentin akropolüdür. Her iki tepe alçak bir sırt ile birleşir.

Örenyerinin en üst noktasında başlayan gezi, en alt terastaki agoraya kadar patika yollar izlenerek sürer. Karpuzlu İlçe merkezinin hemen arkasında yer alan agoradan ilçeye inmek, yukarıda, gezinin başladığı zirveye çıkmaktan çok daha kolay olacaktır.

Su Kemeri

Kentin akropolü olan tepenin güney eteklerindedir. Örenyerine gelenleri ilk karşılayan yapı iyi korunmuş olan bu görkemli anıttır. Kuzeydeki dağlık bölgelerden kente gelen suyollarını, buradaki küçük vadi üzerinden aşırmak için yapılmış olan su

Kentin su kemerleri.

kemeri Roma Dönemi'ne aittir. Kemerin kuzey ucuna doğru dikkatle bakıldığında bu bölümün taş işçiliğinin farklı olduğu hemen dikkati çekecektir. Sonraki bir dönemde eklendiği anlaşılan bu uçta kemerin duvarı, kemerin izlediği genel doğrultudan hafifçe sapma gösterir. Bu sapmanın, alandaki lahitlere zarar vermemek amacıyla yapıldığı düşünülmektedir.

Akropol Tepesi

Su kemerinin güney ucunun oturduğu sırtın üst kısmındaki düzlük, antik kentin akropolüdür. Bir iç kale şeklinde çevrelenmiş olan akropole çıkmak için, su kemerlerini geçtikten sonra antik kent kalıntılarının yoğunlaştığı doğu yamaca doğru giden patikayı kullanmayıp, kemerlerin hemen yakınından güneye doğru biraz tırmanmak gerekecektir. Akropol düzlüğünde, yöre halkının *"yedi zindan"* adını verdiği yer altı odaları vardır. Dikdörtgen planlı, iç yüzeyleri harçla sıvalı ve olasılıkla üst kısmı tonoz biçimli olan bu odalardan altı adedi net olarak görülebilmektedir. Odalar, Geç Antik Çağ'da su sarnıcı ve acil saldırılar karşısında halkın ihtiyacı için saklanan erzakları depolamak amacıyla inşa edilmiş olmalıdır.

Akropolde görülen bir sarnıç.

Nekropol

Kentin sur dışındaki geniş alan nekropol sahasıdır. Nekropole ait kalıntıların en rahat izlenebildiği alanlardan biri akropolün doğu eteklerıdir. Bu bölgede, örenyerine gelenleri karşılayan su kemerlerinden doğuya doğru ilerleyen patika yolun etrafında çok sayıda lahit teknesi görmek mümkündür. Bu alanlarda yer yer görülen, ana kayaya açılmış dörtgen biçimli delikler de mezar stellerinin dikildiği kaidelerdir. Yine bu alanda, akropolün doğu eteklerinde görülen düzeltilmiş kaya platformu ise mezar kültüyle ilişkili bir kutsal alandır.

Antik yerleşimin kuzey ve doğu yamaçlarında da anıtsal nitelikli mezarlar yer alır. Yerleşimin doğu kanadını oluşturan sırttan yamaçlara bakıldığında anıtsal nitelikli oda mezar örnekleri net olarak görülebilmektedir. Bunlardan birinin heroon olduğu kabul edilir.

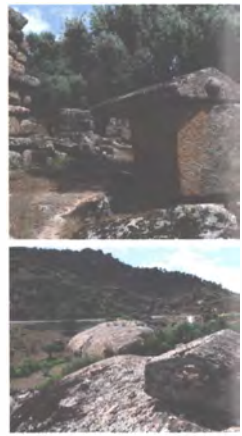

Alinda Nekropolü'ndeki mezarlar.

Surlar

Alinda'yı koruyan tahkimat duvarları iki kademelidir. Birinci kademe akropol tepesini bir iç kale halinde çevreler. Surların diğer bölümü ise aşağı kentin etrafını sarmaktadır. Aşağı kenti çevreleyen surlar yaklaşık 1,400 m uzunluğa sahiptir. Genel olarak iyi korunmuş olan surlar, MÖ. 4. yy. duvarlarında sıkça görüldüğü üzere bosajlı cepheye sahip granit bloklarla inşa edilmiştir. Surlar yine döneminin özelliği olarak kulelerle desteklenmiştir. Akropolün yaklaşık 500 m doğusunda, yerleşim kalıntılarının yoğunlaştığı yamacın en üst noktasında oldukça iyi korunmuş bir kule yer alır.

Kentin surları.

Tapınak

Su kemerlerinden doğu - güneydoğu yöne ilerleyen patika, ziyaretçiyi kent kalıntılarının yoğun olarak görüldüğü doğu tepeye getirir. Yol boyunca nekropol kalıntıları arasından geçilir ve aşağı kent surlarına ait kalıntıları geçtikten sonra doğu tepeye ulaşılır.

Tapınak, doğu yamacın en üst terasındadır. Genişçe bir terasın en üst noktasında yer alan tapınak, templum in antis planlıdır. Temenos içinde yer alan, 9,20 x 13,90 m ölçülerindeki tapınak bir pronaos ve bir celladan oluşur. Tapınak günümüzde podyum seviyesine kadar korunabilmiştir. Temenosun çevrelediği alanın içindeki yapı kalıntıları da olasılıkla dini mekânlardır.

Anıtsal Kule

Tapınağın yaklaşık 70 m doğusundadır. Kareye yakın bir plana sahip olan kule, kentin kuzey ve doğu cephesine hâkim bir noktada yer alır. Böylesine bir kulenin kentin en yüksek yerine inşa edilmiş olması, stratejik önemi gereğidir. İki katlıdır. Düzgün ve

Anıtsal Kule.

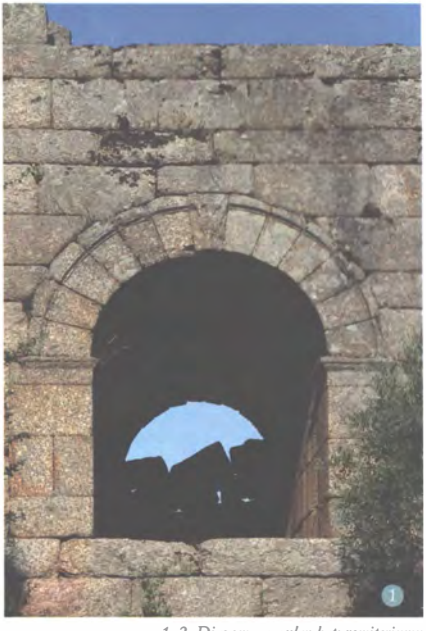

1, 2- Diazomaya açılan batı vomitoriumu.

işlenmiş taşlardan, isodomik sistemde inşa edilmiş olan kulenin ikinci katı pencerelidir. Ön tarafındaki kapı girişinin üzerinde yer alan dört yuva, buradan ahşap bir merdiven vasıtasıyla üst kata girildiğini gösterir.

Tiyatro

Doğu yamacın Karpuzlu'ya bakan eteklerinde, doğal eğimli alan üzerine kurulu olan tiyatronun at nalı planlı caveasında yaklaşık 31 oturma sırası vardır. Cavea bir diazoma ile ikiye bölünmüştür. Beşik tonozlu iki vomitorium diazomaya açılmaktadır. Batı cephede yer alan vomitoriumun tabanı doğal zeminden oldukça yüksektedir. Bu durumda seyircilerin ahşap basamaklı bir merdiven sistemi ile vomitoriuma çıkıp tiyatroya girdiği akla gelmektedir.

Oturma basamaklarının batı dış cephesinde "L" şeklinde bir koridor yer alır. Sahne ve oturma basamaklarıyla bağlantısı olmayan koridorun bir ucundan girip diğer ucundan çıkan üstü kapalı yol, tiyatronun batısındaki terasta olabilecek tapınakla ilgili törensel bir geçit olmalıdır. "L" planlı koridorun kuzey yandaki kemerli girişinde kilit taşının cephesinde bir boğa başı kabartması vardır. Kabartma oldukça silik durumdadır. Benzer şekildeki silik kabartma motiflerini vomitorium girişleri üstünde de görmek mümkündür.

Sahne binası ile oturma basamakları arasında kalan orkhestra boşluğu at nalı şeklindedir. Sahne binasının neredeyse tüm mimari unsurları olduğu yerde yıkılmış durumda ve yüzeydedir. Genel görünüm açısından sahne binasının planı anlaşılabilmektedir.

Yüzeyde görülebilen detaylardan, Roma Dönemi'nde sahne binasının büyütüldüğü net olarak anlaşılabilmektedir. Bu dönemdeki büyüme ile beraber sahnenin, proskene denilen ve oyunların oynandığı podyum bölümünün oturma basamaklarına doğru genişletildiği, bu sayede oturma basamaklarının iki ucu ile sahne binası arasında kalan girişlerin kapatılmış olduğu anlaşılır. Genel mimari özellikleri dikkate alındığında Alinda tiyatrosunun Hellenistik Dönem'de kurulduğu anlaşılmaktadır.

1, 2- Alinda tiyatrosu oturma basamakları.

Agora

Kentin aşağı eteklerinde, modern yerleşimin hemen batısında yer alan genişçe teras kentin agorasıdır. Agora terası 35 x 100 m ölçülerindedir. Agoranın güney cephesinde yer alan üç katlı stoa oldukça iyi korunmuştur. Yaklaşık 100 x 12 m ölçülerindeki stoanın ilk iki katı agora seviyesinin altında, üçüncü katı ise agora ile aynı seviyededir. Stoada agora dükkânları sıralanır. Granit malzeme ile inşa edilen dükkân yapılarında da düzgün kesilmiş, bosajlı bloklar kullanılmıştır. Yapının inşasında hiçbir şekilde kenet, dübel ya da zıvana kullanılmamış, duvarlar bağlayıcı taşlarla birbirine tutturularak statik güçlendirilmiştir. Alt kat dükkânlar, ortadan geçirilen duvar ile iki ana bölüme ayrılmıştır. Alt kat dükkânları, cephede yer alan 12 kapı sayesinde, güneydeki dar bir terasa açılır. Dükkânları oluşturan odalar arasında birbirine geçit veren kapılar olduğu da görülür. Ayrıca odaların içini aydınlatan pencere açıklıkları da güney cephe duvarına açılmıştır. Orta kat dükkânlar da çift yarım sütunlu payeler ile iki bölüme ayrılmıştır. Yarım sütunlar Dor düzenindedir. Tıpkı alt katta olduğu gibi bu katta da cephe duvarına açılmış pencereler görülür. Bu kattaki pencereler iki sıra halindedir ve alt sıralar ışığın girişini ayarlamak üzere eğimli yapılmıştır. Daha az ışık alan orta katın dükkânları için birer depo görevi gördüğü kabul edilir. Agora düzlüğünden basamaklarla girilen üçüncü kat, sütun sıralarıyla ayrılmıştır. Manzaraya hâkim olan bu kat, agora meydanındakilerin yağmurdan ve güneşten korunup gezinti yaptıkları bir seyir terası görevi görüyordu. Yapının kesin tarihi tartışmalıdır ancak genel olarak Geç Hellenistik Dönem'e (MÖ. 2.-1. yy.) tarihlenir.

3, 4, 5, 6- Alinda Agorası 35x100 m boyutunda iyi korunmuş bir yapıdır. Güney cephesindeki stoanın üç katında dükkanlar vardı.

Stadium

Kentin stadiumu günümüzde açıkta değildir. Ancak Alinda'nın doğu eteklerinde, karayoluna yakın bir bölgede tespit edilen bazı kalıntıların stadiuma ait olabileceği düşünülmektedir.

III/2 | YATAĞAN HAVZASI VE ÇEVRESİ

Günümüzde Aydın-Muğla ve Milas'ı bir birine bağlayan yolların kavşak noktası olan Yatağan Havzası bu stratejik konumunu tarihin erken devirlerinden beri kullanmıştır. Coğrafi bilgi sisteminde Yatağan Havzası olarak anılan bölge iki ana ovadan oluşur. Birbirinin devamı olan bu ovalar güneyden kuzeybatıya doğru, birer kapalı havza halinde uzanan Yatağan Ovası ve Kayırlı Ovası'dır. Kocadere, Menteşe Deresi, Kamış Çayı ve Bencik derelerinin beslediği Yatağan Ovası Kuzeydoğu ve güneybatı yanları, yüksekliği 800 m'ye ulaşan dağlarla çevrilmiştir.

Kayırlı Ovası, Ahiköy Deresi ve Kayırlı dereleriyle beslenir. Ovanın kuzey yanında Gökbel Dağları (1412 m) doğusunda Yavat Tepesi (550 m) bulunmaktadır. Bu tepenin hemen doğusunda Cılk Dağı (861 m), daha da doğusunda Karagedik Dağları (1600 m) mevcuttur. Yatağan İlçesi'nin hemen kuzeyinde Yatıgan Tepesi 619 m, Kayırlı Ovası'nın batısında Akdağ, Kurukümes Dağları ve kuzeyde Aldağ 750 m yüksekliğindedir.

Stratonikeia

Stratonikeia örenyerine, Yatağan-Milas karayoluyla ulaşılır; antik yerleşimin içinden geçen eski karayoluyla, ya da günümüzde kentin kuzeyine kaydırılan yeni karayoluyla da ulaşılabilir. Yeni yol, kentin 50 m yakınından geçmektedir. İç Karia'nın en iyi korunmuş kentlerinden birisi olan Stratonikeia, Eskihisar Köyü ile iç içedir. Bugün Yatağan-Milas karayolunun yaklaşık 9. kilometresinde yolun hemen kenarında yer alan Eskihisar Köyü sizi yanıltmasın. Çünkü antik kentle kucak kucağa duran Eskihisar Köyü 1952 yılında yaşanan bir depremin ardından, bölgedeki linyit yatakları da göz önüne alınarak önce antik kentin 1 km kadar dışına, ardından da yakın bir geçmişte karayolu kenarındaki yerine taşındı.

Stratonikeia'da doğu-batı yönünde uzanan cadde.

Stratonikeia'nın yakın çevresinde yapılan araştırmalar, bölgedeki yerleşimin Kalkolitik Dönem'de (MÖ. 5.-4. bin yıl) başladığını gösterir. Kent merkezinde saptanan en erken veriler ise Hititler ve Mykenlerle çağdaş olarak MÖ. 2. binyıl ortalarına tarihlenir. Hitit kaynaklarında sözü edilen *Atriya* kentinin burası olduğu kabul edilir. Antik Çağ yazarlarından Pausanias ve Byzantionlu

Stratonikeia Tiyatrosu.

Stratonikeia'dan Romalı Devlet Adamı heykeli. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi. (B.S.A.M.)

Stephanus, Stratonikeia şehrinin adının bir dönem *İdrias* olarak, bir dönemde ise *Khrysairos* şeklinde anıldığından söz eder. Strabon, MÖ. 8. yy'da yaşamış olan ozan Homeros'un bu kentten İdrias adıyla söz ettiğini bildirmektedir. MÖ. 5. yy'da yapılan Attika-Delos Birliği'ne üye olan kentler arasında adı geçen Edrian'ın da yine bu kent olduğu sanılır.

MÖ. 4. yy'da, Hekatomnidler sülalesinin bölgede yönetimi ele almasıyla birlikte Stratonikeia'da ciddi bir imar faaliyeti başladı. Kentin erken dönemlerine ilişkin kalıntılar, güneydeki Kadıkulesi Tepesi üzerinde ve kuzey yamacında yoğunlaşmaktadır.

Stratonikeia'dan Erkek Başı. M.S. 160-180. İzmir Tarih ve Sanat Müzesi. (İz. T.S.M)

Kente Stratonikeia adının verilmesi, mimari ve kültür olarak şehrin parlamaya başladığı Hellenistik Dönem'de oldu. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bulunan diğer Stratonikeia şehirlerinde olduğu gibi bu şehir de adını Kraliçe Stratonikeia'dan alır. Stratonikeia, *"Stratonikeia'nın kenti"* demektir.

Antik kaynaklarda şehrin Stratonikeia adını alışına dair farklı anlatımlar çıkar karşımıza. Plutarkhos'a göre Seleukoslar Krallığı'nın hükümdarı Seleukos, genç ve güzel karısı Stratonikeia'nın, oğlu Antiokhos ile yaşadığı gizli aşkı öğrenince karısından ayrılır ve iki aşığı kuzeyde bir yerlere sürgün eder. Plutarkhos'a göre bu sürgün sonucunda Karia'ya gelen Antiokhos bu kenti ele geçirip şehre eski üvey annesi ve karısı olan Stratonikeia'nın ismini verir. Byzantionlu Stephanus da aynı görüştedir.

Stratonikeia'dan Aphrodite Başı. Hellenistik Dönem. (İz. T.S.M)

1- Stratonikeia'dan kandil. Muğla Müzesi.
2- Stratonikeia'dan mezar buluntusu. Milas Arkeoloji Müzesi.

Ona göre de Karia'daki Stratonikeia'nın fatihi MÖ. 281-261 yılları arasında hükümdarlık yapmış olan Antiokhos'tur ve bu genç kral Anadolu'daki birçok kentte olduğu gibi bu şehre de karısının adını vermeyi uygun görmüştür. Oysa bir başka yazar, Arrianus, kentin kurucusunun Kral Seleukos olduğunu söyler. Arrianus, Seleukos'un Anadolu fetihleri sırasında bu kenti ele geçirdiği ve henüz aldattığını bilmediği olan karısı Stratonike'nın adını şehre verdiğini anlatır.

Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'da egemen olduğu MÖ. 1. yy'dan sonra sağlanan büyük barış ortamında (Pax Romana), Stratonikeia güçlendi ve zamanla Karia'nın en önemli kentlerinden birisi oldu. Bu dönemde kenti etkileyen birçok deprem yaşandı. Bunlardan, özellikle MS. 39 yılındaki sarsıntı kentteki birçok yapıya ciddi zararlar verdi.

Roma Dönemi'nden sonra gücünü yitirmeye başlasa da kentte yaşam kesintiye uğramadan devam etti. Türklerin bölgedeki fetihlerinden etkilenen kentin, MS. 14.-15. yy'da Menteşe Beyliği'ne, daha sonraki dönemde ise Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı küçük bir yerleşim olarak varlığını sürdürdüğü anlaşılır. Özellikle Geç Osmanlı Dönemi'nde, Eskihisar Köyü'nün ağalarıyla ünlü olduğu bilinir.

Kentin bilimsel keşfi 18. yy'ın ikinci yarısında oldu. Bu keşifler, kentteki bilimsel çalışmaların önünü açtı. İlk bilimsel kazılara 1977'de başlandı. Ankara Üniversitesi'nden Yusuf Boysal başkanlığında yürütülen kazılara 2000'li yıllarda kısa bir ara verilmişse de 2008 yılından itibaren kent, Pamukkale Üniversitesi Öğretim Üyesi Bilal Söğüt başkanlığındaki ekip tarafından kazılmaktadır.

Su Yapısı / Nymphaeum

Yatağan ilçesi yönünden eski karayoluyla gelenler, Stratonikeia Antik Kenti'ne dönen yola varmadan hemen önce, karayolunun solundaki yamaç dibinde antik su yapısı / nymphaeumun kalıntılarına rastlayacaktır.

Kalıntılar, karayolunun güney kenarında, yoldan itibaren birden yükselen yamacın dibindedir. Bu yamaç aslında kentin akropolü olan Kadıkule Tepesi'nin eteklerdir. Kazı kayıtlarında su yapısı olarak geçen bu çeşme binası karayolunun genişletilmesi sırasında tesadüfen bulunmuştur.

Karayolunun güney kenarındaki su yapısı kalıntıları incelendikten sonra, yolun kuzey yanındaki küçük tepede oluşturulan seyir terasına çıkıldığında, yolun hemen eteklerinde yer alan antik tiyatroyu tepeden izleme imkânı vardır.

Tiyatronun enfes görüntüsünden sonra, antik kenti gezmek için eski karayolunda Milas yönüne doğru bir süre daha gidip kuzeye dönen yola girmek gerekir. Bu yol, ziyaretçileri, yaklaşık 1 km ilerideki örenyeri eski girişine kadar götürür.

Eski karayolu bitişiğinde görülen antik su yapısı / nymphaeum.

Eskihisar Köy Meydanı ve Çevresindeki Türk Dönemi Yapıları

Stratonikeia, sıradan bir örenyerinin çok ötesindedir. İyi korunmuş antik kalıntılar ile Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet devrinden kalan köy dokusu burada birbiriyle sarmaş dolaş olmuştur. Bu haliyle sanki tarihi bir film platosudur Stratonikeia. Eski karayolundan biraz ilerleyince, ıssızlığın mahzun bir tını bıraktığı köy meydanında bulursunuz kendinizi. O andan itibaren buram buram tarih kokan dar sokaklar her şeyiyle bambaşka bir örenyerinde olduğunuzu anlatır. Görkemli çınar ağaçlarının gölgesine sığınmış, ziyaretçisini bekleyen, terkedilmiş Eski Hisar'ın köy meydanının etrafı tarihi yapılarla çevrilidir. Bu yapıların her birinde Beylikler, Osmanlı ve Erken Cumhuriyet yıllarının sosyal hayatına dair izler vardır. Camisi, hamam kalıntısı, köy kıraathanesi, esnaf dükkânları ile bu meydan, sanki birazdan önünüze açılacak antik dünyanın kabul salonudur; zamanı yakın geçmişten eskiye açan esrarengiz bir kapıdır.

Köy meydanının güneybatı yanında, altındaki tonozlu geçit ile belli ki bir antik yapı üzerine oturan tarihi Şaban Ağa Camisi yer alır. Dikdörtgen planlı, taş duvar örgülü ve kırma ahşap çatılı bu cami 1876 yılında, köyün önde gelenlerinden Şaban Ağa tarafından inşa edildi. Yakın zamanda kapsamlı bir şekilde onarılmış olan caminin son cemaat yeri, ana cephesi, tavanı ve kadınlar mahfili ahşap ağırlıklı mimarisiyle oldukça dikkat çeker.

Caminin hemen arkasında yer alan tarihi Türk hamamı kalıntıları, geleneksel Türk kültür hayatında temizliğin taşrada bile önemli olduğunun vesikası gibi durur yerinde. Halk arasında *"Selçuk Hamamı"* olarak da bilinen yapı, cami ile mimari bir bütünlük sergiler. Moloz taş ve tuğla parçaları ile inşa edilen hamamın bugün, yan duvarlarının bir bölümü görülebilmektedir sadece. Yapının kazılarında ele geçen seramik bulgular hamamın 14. - 15. yy'a tarihlenebileceğini düşündürmektedir. Köy camisinin karşısında kıraathane ve köy odası yer alır. Bu yapıların karşısında ise eski köy dükkânlarından kalan bazı duvarlar sıralıdır. Cami ve hemen yakınında bulunan köy kahvehanesi Muğla Valiliği'nin çabalarıyla Muğlalı genç işadamları tarafından yakın zaman önce restore edildi. Köy kahvesinin hemen doğu yanındaki köy odası da Yatağan Kaymakamlığı'nın çabalarıyla onarılmış ve eski görüntüsüne kavuşturulmuştur. Özellikle yaz aylarında, köyün eski çarşı merkezini canlı tutan bir iki satış yeri ve hediyelik eşya satış alanı köy meydanında görülebilir.

Kazı alanı yakınında terk edilmiş bir Eskihisar evi.

Eskihisar'da restorasyonu yapılmış Şaban Ağa Camisi.

Bir Eskihisar evinin giriş kapısı.

Terkedilmiş köy içinde bir yapı.

Gymnasium

Stratonikeia'nın gymnasiumu.

Antik Çağ'ın tüm önemli kentlerinin vazgeçilmez kamu yapılarından biri olan gymnasiumlar, gençlerin spor eğitimi aldığı okullardır. Stratonikeia gymnasiumu Eskihisar köy meydanının kuzey yanındadır. Yapıya ait kalıntılar köy meydanı ile kuzey surları arasında yer alır. Tümüyle mermer bloklar kullanılarak inşa edilmiş olan mekânın kuzey cephesinde yer alan dört odası açığa çıkarılmış durumdadır. Odalardan biri apsidal planlı, diğerleri ise dörtgen planlıdır. Her biri spor eğitimi amaçlı ders ve giyinme-soyunma-pudralanma amaçlı kullanılan bu mekânların ortasındaki apsidal planlı oda *"ephebeion"* yani genç sporcular için eğitim odası işlevine sahipti. Odaların iç cephesinde işlenmiş yarım plasterler üzerinde yükselen korint başlıklı yarım sütunlar hem mimari açıdan yapının iç cephesini zenginleştiriyordu hem de çatının taşınmasına yardımcı oluyorlardı. Mekânların güneyinde kalan ve henüz kazılmamış alanda gymnasiumun spor yapılan bölümü, palaestra meydanı yer alıyordu. Meydan sütunlu galeriler ile çevrili olmalıydı. Palaestrayı çevreleyen sütun sırasından, kuzeydeki odaların önünde sıralı olanlara dair kalıntılar alanda görülebilmektedir.

Gymnasium.

1977 yılında ilk kazma vurulan yapılardan biri olan gymnasiumun tüm planı henüz açığa çıkarılmamıştır. Sadece kuzey cephedeki mekânları kazılmış yapının, plan özelliklerine göre tahmin edilen ölçüleri yaklaşık 120m x 250 m'dir. Bu ölçüler itibariyle Stratonikeia gymnasiumu, Antik Çağ'ın bilinen en büyük spor okullarından biri olma özelliğine sahiptir. Büyük bir kısmı köy yerleşiminin altında kalmıştır. MÖ. 2. yy'da inşa edilmiş olan yapı, Roma ve Bizans dönemlerinde bazı eklemelerle büyütülmüştür. Yapının ekleme ve onarımına işaret eden bazı farklı duvar işçiliğine kuzey cephedeki mekân duvarlarında rastlamak mümkündür.

Kuzey Cadde, Kent Kapısı ve Yol Anıtı

Antik kentin kuzey kesiminde yer alan Kuzey Cadde, Kent Kapısı ve Yol Anıtı yapılarını görmek için, köy meydanının doğusundaki kavşaktan kuzeye doğru yönelen köy sokağına girip bir süre devam etmek gerekir. Ya da kentin kuzeyinden geçen yeni karayoluyla gelindiğinde, örenyeri girişinde ilk görülen Yol Anıtı'ndan sonra Kuzey Cadde'ye girilir.

Düzenli bir kent planı ile yatay ve dikey yönlü caddelerle bölündüğü anlaşılan antik yerleşimin, tespit edilen en önemli caddelerinden biri Kuzey Cadde'dir. Kentin neredeyse ortasından geçen bu ana cadde kuzey-güney yönünde dik bir hat üzerinde

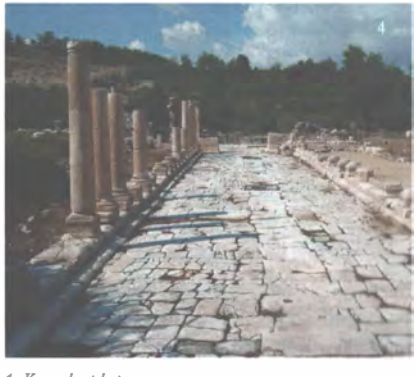

1- Kuzey kent kapısı.
2, 3- Kuzey kent kapısı, çeşme, meydan.
4- Kuzey kent kapısından başlayıp güneyde Meclis binasına uzanan kuzey cadde.

uzanıyordu. Bu ana cadde, şehrin ortalarına denk gelen bir alanda (Meclis binası ve hamamların kuzey yanında), kenti doğu-batı aksında kesen bir başka ana cadde ile kesişiyordu. Kazılarla tespit edilen bu caddeler Stratonikeia'nın Hippodamos tipi de denilen ızgara planlı bir kent dokusuna sahip olduğunu düşündürmektedir.

Kuzey cadde.

Kuzey Cadde 8,70 m genişliğindeydi. Kazısı büyük ölçüde yapılmış olan Kuzey Cadde'nin altında, yağmur sularının kent dışına çıkışını sağlayan iyi bir kanalizasyon sistemi vardır. Caddenin iki yanında, basamaklarla çıkılan dükkân sıraları yer alır. Bu dükkânlardan çoğunun Bizans Dönemi'nde (MS. 11.-14. yy.) yenilenerek kullanıldığı anlaşılır. Kuzey cadde kazılarında birçok kullanım evresi tespit edilmiştir. Orijinali MÖ. 4. yy'a tarihlenen cadde, Hellenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı-Erken Cumhuriyet Dönemi'nde de kullanılmıştır. İon sütunlarla sınırlandırılmış olan caddenin kuzey ucunda, kente açılan Kuzey Kapısı vardır. Kuzey Kapı'yı aşıp kent surlarının dışına doğru devam eden yol, Lagina Hekate Kutsal Alanı'na kadar uzanır.

Kentin surlarında açılmış olan Kuzey Kapı, çift girişli bir plana sahiptir. Kapının batı kanadı günümüzde iyi korunmuş durumdadır. Kapı önünde, apsidal havuzlu bir anıtsal çeşme ile mermer döşeli geniş bir meydan vardır. Havuzlu çeşme kapının iki gözü arasında yer alır. Bu alanda yapılan kazılarda ele geçen çok sayıda heykel örneği, Roma Dönemi'nde kapı ve çeşme yapılarının son derece güzel yontularla süslendiğini ortaya koymuştur. Ayrıca, kentin kuzey kapısının atlı araba yarışı sahnesinin işlendiği bir friz kabartması ile süslü olduğu anlaşılmaktadır. Korint başlıklar ve mimari süsleme öğeleriyle zenginleştirilmiş olan Kuzey Kapısı'nın Hellenistik Dönem kökenli olduğu ancak MS. 2. yy'da büyük ölçüde yenilendiği anlaşılmaktadır.

Kapıdan antik caddeye geçişi sağlayan meydanın üç yanı simetrik sütunlarla çevrilidir. Meydan tümüyle mermer döşemelidir. Meydandan, kuzey caddeye geçiş, geniş fil ayakları ile çerçevelenmiş bir kapı ile sağlanıyordu. Düzgün kesilmiş bloklarla inşa edilmiş olan ayaklardan doğudakinin iç yüzeyinde görülen yatay oyuk, meydandan caddeye geçişin bir ahşap kapı ile kapatılıyor olduğuna işaret eder.

Kapı ve önündeki yapılara Bizans Dönemi'nde de eklemeler yapıldığı anlaşılır. Çeşme havuzu içinde belirlenen mozaik döşeme bu dönemdendir. Avlunun batı yanında, bir kısmı ile avluyu da işgal etmiş olan, Bizans Dönemi'ne ait büyükçe bir kilise kalıntısı tespit edilmiştir. Ayrıca, meydandan kuzey caddeye geçişte yer alan büyük ayakların iç yüzünde de Bizans Dönemi'nde kazınmış haç, yıldız, rozet motifleri olduğu görülür.

Caddenin kuzeydoğu köşesinde dışı dörtgen içi yuvarlak planlı olan bir anıt vardır. Tam niteliği anlaşılamamış olan anıtın bir heroon olduğu sanılır. Mimari bezemelerine göre bu anıt Augustus Dönemi'ne tarihlenir.

Tonozlu mezar.

Tonozlu Mezar

Kuzey kent kapısının 30 m kadar kuzeybatı karşısında, sur dışında kazılarla açığa çıkarılmış olan tonoz örtülü yapı, bir anıt mezardır. Yaklaşık doğu-batı yönünde uzanan mezar yapısı aşağı doğru inen basamaklı bir girişe sahiptir. Tümüyle kesme taş mermer bloklarla inşa edilmiş olan mezar odası, dikdörtgen planlı olup, tonoz örtülüdür. Mezar odasının iki uzun ve arka kısa duvarı boyunca ölü yatakları mevcuttur.

Tonozlu mezarın girişi.

Roma Hamamı

Roma Hamamı yapısı kentin orta bölümündedir. Kentin batı yanındaki Gymnasium ile orta bölümündeki Meclis Binası arasındaki alanda yer alan Roma Hamamı, gymnasium ile bir yapı bütünü oluşturuyor olmalıydı. Hamam yapısı, köy meydanını oluşturan örenyeri girişinden güneydoğuya doğru gidildiğinde görülebilir. Kalıntılar, Meclis Binası'na doğru giden sokağın iki yanındadır. Dış cephe duvarlarda düzgün yüzeyli taşlar, aralarında ise moloz taşlar kullanılmış olan hamamda mekân geçişleri kemerlidir. Hamamın kuzey kesimindeki boş alan, spor antremanlarının yapıldığı palaestraya açılıyor olmalıydı.

Hamamın kuzey yanında, kazısı yapılmış olan bir antik cadde yer alır. Köy meydanından hamam kalıntılarının olduğu alana gelen yol hattı üzerinde başlangıcı görülen cadde, iki yanı sütunlarla sınırlandırılmış tipik bir antik caddedir. İri taş bloklarla kaplı cadde, kenti doğu batı doğrultuda bölüyordu.

Bouleuterion (Meclis Binası)

Eskihisar köy meydanından güneydoğu yönde devam eden taş döşeli tarihi sokaklara girip Roma Hamamı yapısını geçen ziyaretçiler az ileride kentin meclis binasının iyi korunmuş kalıntılarını göreceklerdir.

Tümüyle beyaz mermer kullanılarak inşa edilmiş olan bouleuterion kentin merkezi sayılabilecek bir alandadır. Yapı, basamaklarla yükseltilmiştir. Bouleuterionun ana girişi doğu cephededir. Ayrıca kuzey ve güneydeki girişlerden merdivenler vasıtasıyla yapının yukarı kısmına ulaşmak mümkündür.

Yüksek duvarların kapattığı mekân içinde yarım daire planlı oturma basamakları yer alır. Günümüzde ilk dört sırası görülebilen oturma basamaklarının orijinalde 14 sıra olduğu sanılır. Basamakların yukarı doğru devam eden üst kısımları zaman içinde

depremlerle yok olmuştur. Yapının yan duvarları boyunca da profilli bir oturma platformu olduğu görülür.

Toplam yüksekliğinin 10 m olduğu düşünülen meclis binası Antik Çağ'da üstü kapalı bir yapıydı. Oturma basamaklarının doğu karşısında heykellerle süslü bir sahne binası yer alıyordu. Kent meclisinin hararetli konuşmalarının ve kutsal sunumların yapıldığı kürsü bu sahnenin önünde yer alıyordu.

Meclis binasının iç ve dış duvarlarında, farklı dönemlere ait birçok yazı görülür. Yapının iç duvarında görülen Grekçe ve dış cephelerde görülen Latince yazılar, Antik Çağ'a ait fiyat tarifeleridir. Olasılıkla MS. 3. yy'da imparatorluk genelinde yaşanan mali krizi önlemek için yapılan fiyat düzenlemelerinin bir ömeği olan bu yazıtlarda, kentte satılan başlıca malların fiyatları belirtilir. Yapının güney duvarına kazınmış süslemeler ve yazıtlar ise daha yakın çağlara aittir. Bu yazıların en sonuncusu 1608 yılında kazınmıştır. Bu cephede vazo içerisinde çiçekler, selvi ağaçları ve Osmanlıca yazılmış sülüs yazı ömekleri alçak kabartma olarak işlenmiştir.

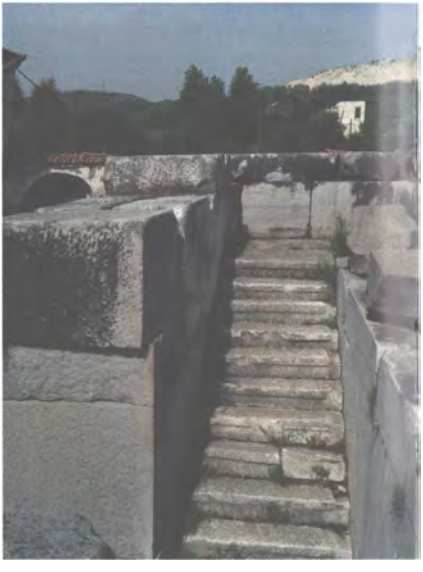

Erken Roma Dönemi'ne (MS. 1. yy.) tarihlenen Bouleuterionun doğu ve kuzey yanında genişçe bir avlu olduğu kalıntılardan anlaşılır. Meclis binası çevre duvarlarının dış cephesinde, blokların birleşme yerlerinde görülen kırık bölümler, antik kentlerin kaçınılmaz sonlarından birine ışık tutar. Blok köşelerindeki bu boşluklar, Antik Çağ'da yapı bloklarını birbirine tutturmak için kullanılan kurşun kenetlerin daha sonraki yüzyıllarda, eritilip yeniden kullanılmak üzere sökülmesi ile oluşan kırıklardır.

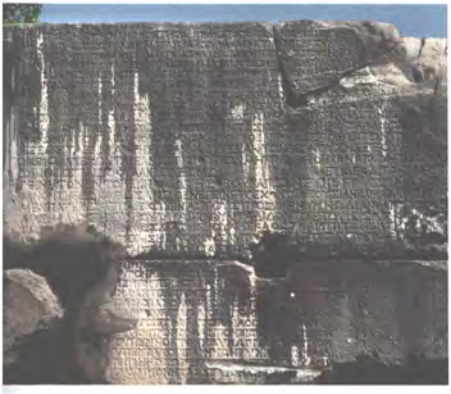

Yüksekliği 10 metreyi bulan mermerden yapılmış meclis binasının üstü kapalıydı. Yapının duvarlarının iç ve dış kısmında yazıtlar görülür.

Eski Kazıevi-Geleneksel Türk Mimarisi

Meclis binasının çevresinde, eski köyden kalan çok güzel konutlara rastlanır. Yüksek duvarlı bu konutların hemen hepsi yok olmak üzeredir. Meclis binasının hemen batı arkasında yer alan bir konutun temele yakın bölümünde inşaat malzemesi olarak kullanılan bir adet kalkan kabartması, Antik Çağ'da görkemli bir kamu yapısını süslüyor olmalıydı. Bu bölgedeki en iyi korunmuş eski konut ise, Prof. Dr. Yusuf Boysal başkanlığındaki kazı ekibinin bir zamanlar kullandığı evdir. Yakın bir zamanda restore edilen bu ev, köyün ağalarından birine aitti.

Tiyatro

Antik kentin güneyinde yer alır. Köy meydanından güneye doğru devam eden sokak yolu, hamam ve meclis binası sapağını geçtikten yaklaşık 100 m sonra tiyatroya ulaşır. Tiyatroya doğru giden yolun kenarında, Bizans Dönemi'nden bir erzak depolama alanı görülür. Küçük taşlarla döşeli alanda saklanan pişmiş toprak küplerin dip kısımları orijinal yerinde durmaktadır.

Tiyatro yapısı eski karayolunun kuzey tarafında, ana yolun geçtiği yamacın aşağılarında yer alır. Akropol tepesinin eteklerinde yamaca yaslı olarak inşa edilmiş olan yapı kuzeye bakar. Hellenistik Dönem'e ait yapının cavea kısmı kısmen iyi korunmuş ancak sahne binası önemli ölçüde yıkılmış durumdadır. Mermer bloklarla yapılmış olan sahne binasının alt kat duvarları görülebilecek durumdadır.

Cavea tek diazoma ile iki kademeye ayrılır. 15 bin kişilik seyirci kapasitesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Üst bölüm depremin etkisiyle büyük ölçüde tahrip olmuş durumdadır. Caveanın en alt sırasında mermerden yapılmış oturma yerlerinin özel loca koltukları olduğu anlaşılır. Bunlardan en uçlarda duran iki tanesinin yan korkulukları grifon şeklinde işlenmiştir.

Mermer döşemeye sahip olan orkhestra bölümü, yarım daireden biraz daha büyüktür. Bu da yapının Hellenistik Dönem karakterinin bir göstergesidir. Sahne binası kazılarında, Roma Dönemi'ne tarihlenen çok sayıda mimari eleman, masklı friz blokları ve heykeller bulundu. Bu da tiyatroda, özellikle de sahne binasında, Roma Dönemi'nde önemli eklemeler yapıldığının kanıtıdır.

Seyirci koltukları ile sahne binası arasında, doğu ve batı yönde karşılıklı olarak birer parados olduğu kazılarla anlaşılmıştır. Kazılar, bu seyirci geçitlerinin basamaklı olduğunu ve üstlerinin tonozlu olabileceğini gösteren izleri açığa çıkarmıştır.

Tiyatronun oturma basamaklarının kuzeybatı kesiminde, kuzeye doğru inen merdivenler tespit edilmiştir. Antik tapınaklarda eşine pek rastlanmayan bu basamakların en üst noktasındaki podyumun, şarap ve tiyatro tanrısı Dionysos için yapılmış bir sunak olduğu sanılır. Tiyatroya seyirci girişlerinin yapıldığı koridora doğru gittiği gözlemlenen basamaklar, gösteriler öncesinde Tanrı Dionysos için yapılan kutsal sunum için kullanılıyordu.

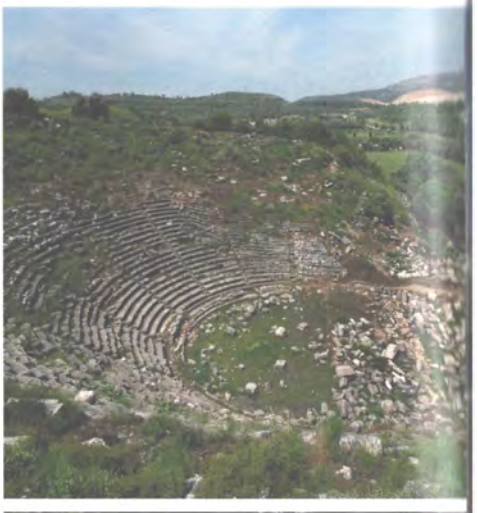

Stratonikeia'nın tiyatrosu 15 bin izleyici alır.

İmparatorlar Tapınağı

Tiyatro oturma basamaklarının arkasındaki terasta yer alır. Şist blokları ve mermer kullanılarak inşa edilen tapınak, doğu batı yönünde uzanan klasik tapınaklardan farklı olarak kuzey yöne bakmaktadır. Tapınağın girişine kuzey cephede yer alan üç basamaklı krepidoma ile çıkılır.

İmparatorlar Tapınağı.

Peripteros planlı tapınak pronaos ve naos bölümlerinden oluşur. Kısa kenarlarda 6, uzun kenarlarda ise 9 adet İon biçimli sütunun tapınağı çevrelediği anlaşılmaktadır. Tapınağın üst yapısında, aslan başı biçimli yağmur olukları olduğu, ele geçen kalıntılar sayesinde anlaşılır. Ayrıca, çatı cephesine ait mermer bloklarda elde edilen mertek yuvaları çatının ahşap olduğuna işaret eder. MÖ. 1. - MS. 1. yy'a tarihlenen tapınağın Roma İmparatoru Augustus ve ailesine adandığını gösteren yazıtlar bulunmuştur.

Surlar

Kentin etrafını çevreleyen surlar yaklaşık 3500 m uzunluğa sahiptir. Kentin güneyindeki tepede bulunan akropolis, ayrı bir sur sistemiyle çevrilidir. Ancak, surlarla ilgili bilimsel çalışmalar yapan A. Tırpan, akropol ve aşağı kent surlarının, mimari yapı olarak aynı döneme tarihlenemeyeceğini iddia etmektedir. Akropolis ve aşağı kent surları tiyatronun hemen arkasındaki bölgede birleşir. Dörtgen ve altıgen planlı kulelerle desteklenen akropolis surları, bölgedeki birçok kentte bilinen tipik MÖ. 4. yy. işçiliği sergiler.

Aşağı kent surları ise Hellenistik Dönem kökenlidir. Ancak surlarda sonraki dönemlerde onarım ve eklemeler yapıldığı anlaşılır. Örneğin, kuzey kapısı, MS. 2. yy'da yenilenmiş ve görkemli bir hale getirilmiştir.

Lagina Hekate Kutsal Alanı, başta Stratonikeia olmak üzere bölge kentlerinin kutsal merkeziydi.

Lagina Hekate Kutsal Alanı

Lagina örenyerine ulaşım, Yatağan'dan Milas'a giden karayolunun 3. kilometresinde - Yatağan Termik Santrali'nin doğu bitişiğinden- Turgut Beldesi'ne uzanan yolla 8 km sonra ulaşılır. Turgut Mahalle merkezine varmadan sağa (doğuya) dönen karayoluyla yaklaşık 200 m sonra Kapıtaş Mevkii'ndeki örenyerine girilir.

Lagina'yı önemli bir örenyeri yapan, burada Hellenistik Dönem'de yolların ve ay ışığının tanrıçası Hekate için kurulmuş olan kutsal alan ve çevresindeki antik yerleşimdir. Ancak son yapılan bilimsel araştırmalar, kutsal alanın kurulu olduğu coğrafyada kültür tarihinin Tunç Çağı'nın başlarına kadar indiğini göstermiştir. Kutsal alanın yaklaşık

Hekate Tapınağı doğu frizlerinde ... tanrı Zeus ... yaşamı betimlenmiştir.

Kutsal alanın anıtsal giriş kapısı: Apsidal planlı Propylon.

Kutsal alandan mimari parça.

Kutsal alan batı stoası.

Altara ait tavan kaseti.

1 km güneyindeki Yarbaşı Mevkii'nde tespit edilen prehistorik yerleşim Erken Tunç Çağı'na tarihlenen buluntular verir. Bölgede, bu veriler ışığında MÖ. 3000'lerde başlayan yerleşim geleneğinin neredeyse kesintisiz bir şekilde günümüze kadar sürdüğü anlaşılmıştır.

Büyük İskender'in Anadolu fetihlerinin ardından bölgede güç sahibi olan Seleukos Krallığı döneminde, -MÖ. 2. yy'da- Stratonikeia kenti bölgenin en önemli şehirlerinden biri durumuna getirilirken onun 10 km kadar kuzeybatısında da bu görkemli şehre yakışan Hekate Kutsal Alanı inşa edildi. Bu, Anadolu'da eski çağlardan beri uygulanan ve Hellenistik Dönem'de de sıklıkla kullanılan bir gelenekti aslında: İhtişamı ile gözleri kamaştıran kentler ve onların hemen yakınında kurulan kutsal merkezler... Her iki örenyerinde ele geçmiş olan yazıtlar da, bulunan yol kalıntıları da Stratonikeia'dan başlayıp Lagina'ya uzanan bir kutsal caddenin var olduğuna işaret eder.

Hekate Kutsal Alanı'nın, MÖ. 40 yılında korkunç Parth akınlarından kurtulamadığı ve yağmalandığı bilinir. Tapınağın günümüzde halen ayakta olan avlu kapısının üstündeki

Kutsal alan kuzey stoası

yazıt, Roma İmparatoru Augustus'un tapınağı büyük ölçüde onararak eski görkemine kavuşturduğuna işaret eder.

Hıristiyanlığın resmi din olduğu Bizans Dönemi'nde de kutsal alanın yapılaşmaya sahne olduğunu gösteren arkeolojik kanıtlar vardır.

Kalıntıların yer aldığı Turgut Kasabası eskiden *Leyne* ya da *Eleyne* adıyla anılıyordu. Bu isim Lagina adından geliyor olmalıdır.

Lagina, Türk arkeolojisinin ilk kazı alanı olma özelliğine sahiptir. Kutsal alanın varlığı 18. yy'dan beri bilinse de alandaki ilk kazılar Türk müzeciliğinin öncüsü kabul edilen, dönemin İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürü Osman Hamdi Bey tarafından 1891-1892 yıllarında yapıldı. O güne kadar çok sayıda kişinin ilgisini çekmiş olan Lagina Hekate Tapınağı ve ona ait kabartmalı frizlerin yurt dışına kaçırılmasını önlemek amacıyla Osman Hamdi Bey buradaki kazılarına hız verdi.

Osman Hamdi Bey, yaptığı çalışmalarda ele geçen buluntularla beraber o güne kadar yüzeyde kalmış birçok parçayı da deniz yoluyla İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne götürdü. Tapınak çevresini süsleyen friz kabartmaları, İstanbul'a taşınan nadide eserler arasındaydı.

Lagina kazıları, 1967-1970 yılları arasında Ankara Üniversitesi'nden Prof. Dr. Yusuf Boysal başkanlığındaki ekip tarafından sürdürüldü. 1993 yılından itibaren ise kazıları uzun süre Konya Selçuk Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ahmet Tırpan yönetmiştir.

Hekate: Anadolu'nun Gizemli Tanrıçası
Kimliği, törenleri ve yontuları

Lagina Hekate Kutsal Alanı, başta Stratonikeia olmak üzere bölge kentlerinin kutsal merkeziydi. Bu merkez, Stratonikeia'nın anıtsal kuzey kapısından başlayıp bugünkü Yeşilbağcılar ve Turgut'un tarlaları arasından geçerek gelen kutsal yolun (sacra via) ulaştığı noktaydı.

Kutsal merkezde, yolların ve ay ışığının tanrıçası olan Hekate onuruna her yıl tören düzenlenirdi. Hekate bayramları, dört yılda bir büyük festival şeklinde kutlanırdı. Bu törenler sırasında bir yandan yarışmalar düzenlenirken bir yandan da tapınağın anahtarları, kült heykeli ile birlikte görkemli bir tören arabasına konularak kutsal yol (sacra via) boyunca taşınıyordu. Lagina Hekate Tapınağı, tanrıçaya inananların gözünde yer altındaki ölüler dünyasına (Hades) açılan bir kapıydı aslında. Törenlerde tapınak için çalışan ve adına Kleidophoros denilen genç kızlar tarafından taşınan tapınak anahtarları da bu dünyanın kilidini açıyordu.

Hekate heykeli. Mermer. MS. 2. yy. Antalya Müzesi.

Lagina'daki görkemli tapınakta adına ayinler düzenlenen Hekate, Antik Çağ'ın en gizemli tanrıçalarından biridir. Titan adlı devlerin soyundan gelen Perses ile mitolojide yıldızlı geceyi simgeleyen -kadın olan- Asteria'nın kızı olan Hekate hem yol kavşaklarını koruyan tanrıçadır, hem de yeraltı dünyasına giden yolların sahibidir. Ay ve gecenin de tanrıçası olan Hekate en çok da erkekleri korur. Balıkçıların ve tarım yapanların bereketli kazancının kaynağı da o tanrıçadır. Gizemlerle dolu olan tanrıça Hekate hep korku kaynağı yaratmıştır. Bu yüzden de mitoslarda onunla ilgili çok da öykü çıkmaz karşımıza.

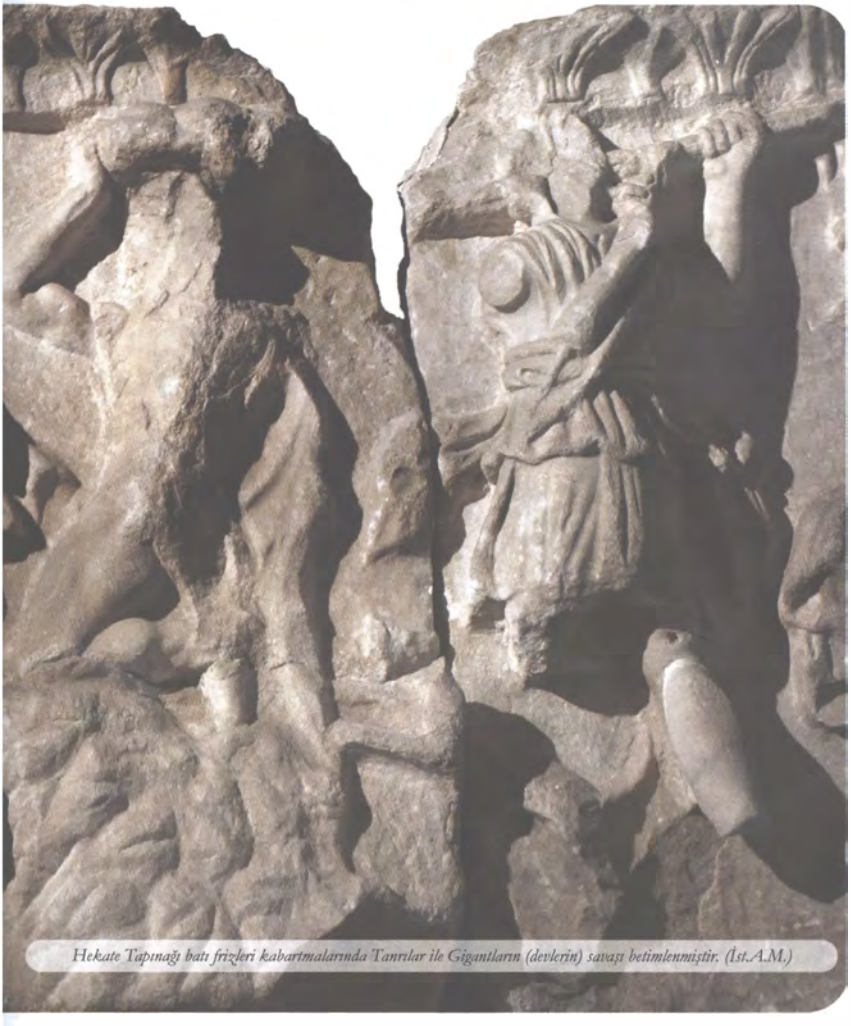

Hekate Tapınağı batı frizleri kabartmalarında Tanrılar ile Gigantların (devlerin) savaşı betimlenmiştir. (İst.A.M.)

Bilim insanları, Hekate'nin düşünsel köklerini Anadolu'nun eski-çağlardaki kültürlerinde ararlar. Tanrıça adına kurulmuş iki önemli kült merkezinden biri Karia'da, bir diğeri de kuzey Ege'deki Samotrake (Semadirek) Adası'nda olduğu için, onun Trakya ve Karia'nın savaşçı halklarının tanrıçası olduğu kabul edilir. Ege mitolojisinin Olymposlu tanrıları arasında çok da yer bulamayışı biraz da bundan olsa gerek.

Hekate tasvirleri üç yüzlü ve tek gövdeli olarak ya da üç yöne dönük, birleşik bir heykel olarak betimlenir. Bu üç yöne bakan yontular, yol kavşaklarının vazgeçilmez anıtları arasında yerini almıştı.

*İki Hekate heykeli.
Mermer.
Aslanapa-Yağcılar Köyü.
Roma Dönemi.
Kütahya Arkeoloji Müzesi.*

Kutsal Alandaki Yapılar

Propylon

Lagina ziyaretçilerini ilk karşılayan kalıntı kutsal alanın anıtsal giriş kapısıdır. Propylon aynı zamanda özel törenlerde kullanılan kutsal kapıdır. Tapınağın güneybatı

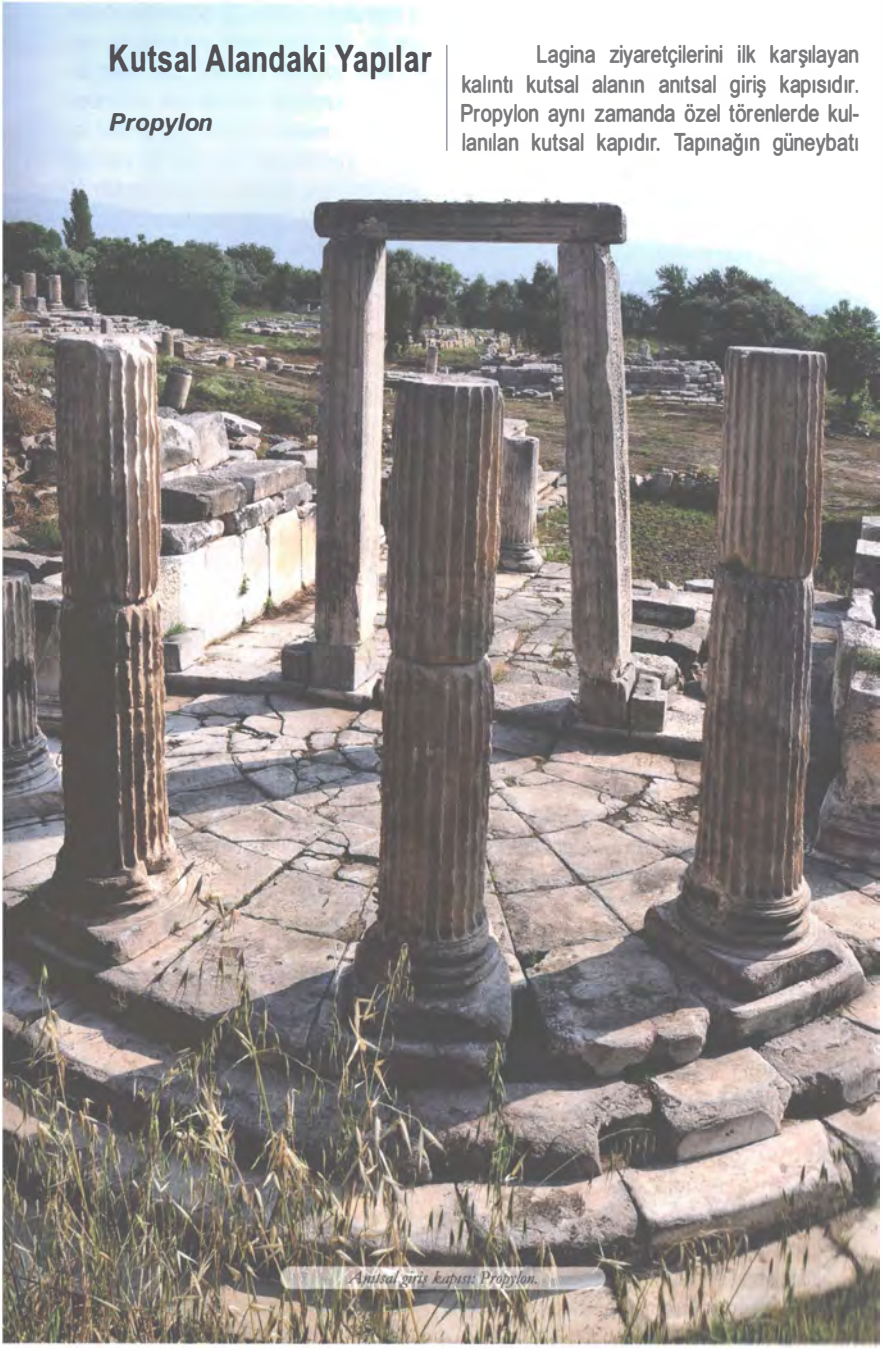

Anıtsal giriş kapısı: Propylon.

karşısında yer alan propylon yaklaşık doğu-batı doğrultuda uzanır. Üç bölümden oluşan kapı tamamıyla mermer kullanılarak inşa edilmiştir. Üç basamakla yükseltilmiş olan kapının, batı cephede yer alan birinci bölümü yarım yuvarlak planlıdır. Beş adet İon tipi sütunun süslediği bu yarım yuvarlak cepheden, üç kapılı bir geçişle orta bölümdeki avlu alanına geçilir. Avluya geçişi sağlayan kapılardan ortadaki büyük, yanlardaki ise daha küçüktür. Günümüzde bu kapılardan sadece ortadaki ayaktadır. Doğu yanında iki adet sütunla sınırlandırılmış olan avlu bölümünden, kutsal alana doğru alçalan 10 basamaklı üçüncü bölüme geçilir. Hekate Kutsal Alanı'nın girişi, antik dünyanın bilinen tek apsisli propylon yapısı olma özelliğine sahiptir. Propylonun yan duvarlarında yer alan Grekçe yazıtlarda Hekate Tapınağı'nın kutsal anahtarını taşımak onuruna sahip kılınan yurttaşlarla tapınak görevlilerinin isimleri yazılıdır.

Kutsal alanın anıtsal girişi ilk kez Erken Hellenistik Dönem'de yapıldı. Ancak izler, kapının MS. 1. yy. içlerine kadar birkaç kez onarım gördüğünü anlatmaktadır. Kapının stylobat yüzeylerinde görülen grafiti ve haç çizimleri alanın Bizans Dönemi'nde de kullanılmaya devam ettiğine işaret eder.

Propylonun, doğu cephesindeki 10 basamaklı merdiven kutsal törende görevli olanlarla, tanrıçaya sunuda bulunmak üzere altara gidecek olanları kutsal alanın içine taşıyordu. Altara gitmeyip, törenleri izlemek için tapınağın çevresindeki stoalara geçmek isteyen izleyiciler ise propylonun avlu kısmından kuzeye açılan, üç basamaklı küçük geçidi kullanıyorlardı.

Altar

Antik dünyadaki tüm tapınaklarda olduğu gibi burada da tapınağın hemen önünde bir altar (sunak) yer alıyordu. Bu yapı, tapınağın içine girmesi yasak olan yurttaşların tanrıça için kurban kestikleri, adak bıraktıkları sunu alanıdır. Lagina Hekate Tapınağı'nın doğusunda yer alan altar, alışık olunanın aksine tapınak ile simetrik hat üzerinde değildir. Bu da altar ile tapınağın farklı dönemlerde inşa edilmiş olduğunu düşündürür. Altar ile karşısındaki tapınak arasında bir kutsal yol döşemesi vardır. Kutsal yol, mermer döşemeye sahipti ve iki yanından sütunlarla sınırlandırılmıştı. Hellenistik Dönem'in bilinen en görkemli sunaklarından biri olan Pergamon (Bergama) Zeus Altarı gibi "U" planlıdır. Basamaklarla çıkılan ön yüzü tapınağa dönüktür. Yan ve arka cephesi İon stilinde sütunlarla zenginleştirilen altarın bugün görülen kalıntıları Roma İmparatoru Augustus Dönemi'ne (MÖ.1- MS.1) tarihlenir.

Temel ve yan duvarları büyük ölçüde sağlam olan sunağın sarsıcı bir depremle etkisiz hale geldiği anlaşılmaktadır. Deprem ve sonraki tahribatlar nedeniyle altarı süsleyen sütunlar ile basamakların büyük bir kısmı günümüze sağlam bir şekilde ulaşamadı. Laginayı sarsan depremin izleri, altar ve kutsal yolda kendini tüm korkunç yıkımıyla hissettirmektedir.

Şapel ve Bizans Dönemi Yapısı

Lagina'da yerleşim kültürü Hıristiyanlığın hâkim olduğu Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu yıllarında da sürdü. MS. 4. yy'ın ilk yarısında, altar ile tapınak arasında bir şapel inşa edildi. Büyük ölçüde, bu alandaki kutsal yolun üzerine oturmuş olan şapelin kuzeydoğuya bakan cephesi altarı tahrip etmiştir. Şapelin girişi batı cephede yer alır. Giriş kapısının sövelerinden birinin kuzeye bakan yüzünde görülen haç tutan figür

1- Altar. 2- Tavan kasetleri ve sütunlar. 3- Şapel.

grafiti dikkat çekicidir. Şapelin hemen kuzey arkasında, yine aynı dönemde yapıldığı anlaşılan bir mekân bulunmaktadır. Bu mekân da tıpkı şapel gibi, tapınak ile atlar arasındaki yolun üstüne inşa edilmiştir. Arkeolojik veriler, bu küçük Hıristiyanlık mabedinin ömrünün uzun sürmediğini, aynı yüzyılın sonlarına doğru yaşanan bir depremle yıkılıp terk edildiğini gösterir. Altar ve şapel kalıntılarının olduğu yerden doğu yöne bakıldığında, ağaçlar altında dizili çok sayıda antik bloğun, restorasyon için sırasını beklediği görülür.

Hekate Tapınağı maketi. (İst.A.M.)

Hekate Tapınağı

Lagina Hekate Tapınağı, genel olarak karşımıza çıkan doğu-batı yönlü geleneksel antik tapınak modellerine uymaz. Tapınağın ön cephesi güneydoğuya bakar. Beş basamaklı bir podyum üstünde yükselen tapınak korint düzeninde ve pseudo-dipteros (yalancı ikinci sıra) plan şemasına göre inşa edilmiştir. Tapınağı çevreleyen sütun dizileri ile tapınak duvarları arasında kalan alan bir sıra sütun dizisi daha yerleştirilebilecek genişlikte bırakılmış olsa da bu alana sütun dizisi eklenmemiştir. Bu, pseudo-dipteros plan uygulamasının bir gereğidir. Beş basamaktan oluşan bir alt yapı üzerinde yükselen tapınak 22 m x 29 m ölçülerine sahipti.

Bir ön oda (pronaos) ve asıl kült odasından (naos) oluşur. Tapınağın uzun kenarlarında on bir, kısa kenarlarında ise sekiz sütun dizisi yer alır. Tapınağın yan cephelerinde Attik-İon stilinde kaideli ve Korint başlıklı sütunlar yer alırken ön oda girişindeki sütunların Ephesos tipi kaideli ve İon düzeninde olması yapının mimari zenginliğini artırmak amacıyla yapılmış ender rastlanan bir uygulamadır.

Kazılarda ele geçen ve bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenen kabartmalı mermer frizler tapınağı çevreleyen sütun dizilerinin üstünde, tapınağı çepeçevre sarıyordu. Hellenistik Dönem sanatının en güzel örneklerinden biri olan bu friz kabartmalarında dört

Hekate Tapınağı.

Hekate Tapınağı.

Tapınağa ait korint başlık.

Kutsal alandan mimari blok

Hekate Tapınağı kuzey frizlerinde Hekate, Amazonlar ve Hellenler betimlenmiştir. (İst.A.M.)

farklı konu tasvir edilmiştir. Her bir konu tapınağın bir cephesini süslüyordu ve hemen hemen tüm kompozisyonlarda Hekate mutlaka yer alıyordu.

Doğu cepheyi süsleyen kabartmalar Baş Tanrı Zeus'un doğumu ve yaşamına ilişkin temalar içeriyordu. Bu cephede işlenen konulardan birinde Hekate, doğurduğu çocuklarını yutan Kronos'a sunmak üzere bir adak taşı taşımaktadır.

Kuzey cephedeki frizlerde Hellenler ile Anadolu'nun savaşçı kadınları Amazonların savaş sonrasında yaptığı barış görüşmeleri betimlenmiştir. Bu sahnede Hekate, barışı simgeleyen kutsal şarabı toprağa dökmektedir.

Hekate Tapınağı.
Ön Cephe Restitüsyonu.
Çizim: Vahit Akça

1, 2, 3, 4 - Hekate Tapınağı kuzey frizlerinde Hekate, Amazonlar ve Hellenler betimlenmiştir. (İst.A.M.)

3

4

Tapınağın batı cephesindeki kabartmalarda Tanrılar ile Gigant denilen devlerin savaşı (Giganthomakhia) anlatılıyordu. Bu sahnede Hekate, elindeki meşale ile tanrılara yardım etmektedir.

1, 2, 3- Hekate Tapınağı batı frizlerinde Tanrılarla Gigant denilen devlerin savaşı (Giganthomakhia) betimlenmiştir. (İst.A.M.)

Güney frizlerde Karialı tanrılar ile kahramanların toplantısı betimlenmiştir. (İst.A.M.)

Güney cephedeki frizlerde Karialı tanrılar ile kentleri simgeleyen kahramanların yaptığı bir toplantı tasvir edilmiştir.

Tapınağı süsleyen frizler Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenir. Tapınak mimarisinde görülen Roma Dönemi süsleme öğeleri, yapı inşaatının Roma Dönemi içlerine kadar devam ettiğini göstermektedir.

Tapınağın genel mimari durumu, bugün ziyaretçilere fikir verebilecek düzeyde korunmuştur. Ancak depremin yarattığı tahribat net olarak gözlemlenebilmektedir. Naos bölümünde derin bir sondaj kazısı yapıldığı anlaşılmaktadır. Tapınağın cephesini süsleyen üçgen biçimli alınlığa ait bloklar yapının kuzey ve doğu yanında dizilidir.

Peribolos ve stoalar

Hekate Tapınağı ve sunak genişçe bir kutsal alan içinde yer alıyordu. Bu kutsal alan yüksek duvarlarla (peribolos)

Kuzey stoa.

Kuzey stoa.

sınırlandırılmıştı. Tapınağın yan ve arkasına denk gelen cephelerde peribolos boyunca birer stoa oluşturulmuştur. Arka cephesi peribolos duvarlarına yaslanan bu stoaların ön cephesinde Dor tipinde sütun sırası yer alıyordu. Peribolos ile sütunlar arasında uzanan eğimli çatı sayesinde stoalarda töreni izleyen insanlar yağmur ve güneşten korunabiliyorlardı.

Batı cephede yer alan stoada bulunmuş olan oturma sıraları, Hekate bayramına gelmiş halkın törenleri daha rahat izleyebilmelerine olanak sağlayan düzeneklerdi.

Kaideler, Naiskoslar, Konutlar ve Dükkânlar

Tapınak çevresinde çeşitli mermer kaideler görmek mümkündür. Bunlar birer heykel kaidesidir. Tapınağa katkı sağlamış, tapınak çevresinde bazı yapıların inşa edilmesine ön ayak olmuş, yardımlarda bulunmuş yurttaşlar ile çeşitli tanrı ya da

tanrıçaların heykelleri Antik Çağ'da bu kaideler üzerinde yükseliyordu. Bu haliyle kutsal alan mermer ya da bronzdan heykellerin yükseldiği oldukça renkli bir peyzaja sahip olmalıydı.

Kaide yazıtları, ilginç bazı bilgileri de günümüze ulaştırmıştır. Buna göre Lagina Hekate Kutsal Alanı içinde Mısır Tanrısı Serapis'in ve Roma İmparatoru Augustus'un kutsandığı birer naiskos vardı. Kaide yazılarından öğrenilen bir başka ilginç bilgi ise Hekate Tapınağı'nda hadım edilmiş tapınak görevlileri olduğu bilgisidir. Hadım rahipler, tapınağa ait olan bir kutsal koru ile bir otlağın bakımından da sorumlu sayılıyorlardı. Mitolojide bakir bir tanrıça olduğu anlatılan Hekate'nin görevlilerinin hadım olmaları şaşırtıcı değildir.

Epigrafik belgeler ve yapılan araştırmalar, Hekate Tapınağı'nda görevli kişilerin oturduğu konutlar kutsal alanın güney kesimindeydi. Konutlara dair henüz ortaya çıkarılmış çok fazla kalıntı yoktur.

Yine yazılı kaynaklardan yola çıkan arkeologlar, kutsal alan içinde dükkânlar olduğunu ve ayrıca alanın girişine yakın bir çevrede de kurban edilecek hayvanların satıldığı, özellikle Hekate bayramı dönemlerinde oldukça yoğun çalışan bir canlı hayvan satış alanının yer aldığı görüşündedirler.

Kutsal Havuz

Kutsal Havuz.

Lagina'da kazı yapan arkeologlar, tapınağın yaklaşık 100 m güneyinde, örenyerine gelen yolun kenarında bir havuz yapısı ile karşılaştılar. Tuğla ve kiremit katkılı bir harcın tuttuğu düzensiz taş örgü ile yapılmış olan havuzun tabanı ince kum üzerine taşlardan yapılmış bir blokaj şeklinde düzenlenmiştir. 50 m kadar güneydeki kaynaktan bir kanal yoluyla havuza gelen su kutsal kabul ediliyordu. Yeraltı dünyasının da hâkimi olan Hekate'nin kutsal alanında yerin derinliklerinden kaynayarak havuza gelen bu su, tapınağa gelenlerin arınma işlemleri için kullanılıyor olmalıydı.

Havuzdan, tapınak yönüne doğru giden künkler ve bir yazıttan öğrenilen bilgiler kutsal alan içinde, kutsal havuz suyunun aktığı bir çeşmenin varlığına işaret eder. Ancak bu çeşmenin yeri ve kalıntıları bugüne kadar henüz ortaya çıkarılamamıştır.

Kutsal Yol

Hekate Kutsal Alanı propylonundan başlayıp yaklaşık 9,5 km kat ettikten sonra, çevre kentlerin idari merkezi sayılan Stratonikeia Antik Kenti'nin kuzey kapısında son bulan kutsal yolun kalıntılarına yer yer bugün de rastlamak mümkündür. Örneğin Turgut yakınlarındaki Emirler Yıkığı Mevkii'nde yüzeyde görülen taş döşemeli yol kalıntısı

bunlardan biridir. Tespit edilen kalıntılar, Lagina kutsal yolunun 3,5 m genişliğinde olduğunu, iki yanında 1-1,5 m yüksekliğinde duvarlarla sınırlandırıldığını, yağmur sularının birikmesini önlemek üzere kenarlara doğru eğimli bir şekilde düzenlendiğini göstermektedir.

Kutsal alan ve Stratonikeia Antik Kenti'ne yakın kısımlarda yolun sağ ve solunda mezarlıklar olduğu, diğer kısımlarda ise yol boyunca çeşme yapıları, havuzlar ve antik yerleşim alanları kurulu olduğu anlaşılmaktadır. Yolun iki yanında dağılan bu yerleşimler Geometrik Dönem'den (MÖ. 9.-8. yy.) bugüne kadar süren farklı dönemlere aittir.

Nekropol

Kutsal alan ve çevresinde yaşayan insanların ölülerinin gömüldüğü mezarlık sahasında yürütülen arkeolojik kazılarda, MÖ. 5. yy'a kadar inen mezarlar ortaya çıkarılmıştır. Propylondan başlayan kutsal yol kenarlarında ve kentin kuzey - kuzeybatı bölgelerinde yer alan Lagina Nekropolü'ndeki mezar tipleri çeşitlilik gösterir. Bazen tek başına, bazen bir tarım terası içinde bazen de toplu olarak durduğu anlaşılan gömütler içinde kaya mezarları, hipoje biçimli yer altı oda mezarları, dromoslu mezar odaları gibi farklı tipte gömüler vardır.

Osman Hamdi Bey Evi

Turgut Beldesi'nin merkezinde yer alan taş bina, 19. yy'ın büyük ressamlarından biri, aynı zamanda ilk Türk müzeci ve arkeoloğu unvanına sahip Osman Hamdi Bey'in 1891-1892 yıllarında Lagina'da kazılar yaptığı dönemde kullandığı evdir.

Osman Hamdi Bey'in kullandığı bu ev, Leyne'nin (Turgut) önde gelen eşraflarından Molla Ali'ye ait büyük bir konağın parçasıydı. Molla Ali, oğlu Molla Tahir için evinin bahçesine bir ek konut yaptırmak için Çineli molla arkadaşının yardımıyla, Konaklı Süleyman (Çamlı) isimli taş ustasını çağırır. Molla Ali, Konaklı Süleyman Usta'nın hem işçiliğini hem de muhabbetini öyle çok beğenir ki kızı Nazik'i Konaklı Süleyman Usta ile evlendirir.

1891 yılında Lagina kazıları için bu kasabaya gelen Osman Hamdi Bey Molla Ali ve oğlu Tahir ile anlaşarak evi kiralar. Bir süre sonra da binaya eklemeler yaptırıp satın alır, binayı kazı evi ve depo olarak da kullanmaya başlar.

Bahçe içindeki ev iki katlıdır. Evin kuzeye bakan cephesi yazlık mekân, güneyden giriş sağlanan cephedeki odaları ise kışlık mekânlar olarak düzenlenmiştir.

Kazı sonrasında da belirli dönemlerde Turgut'a uğrayarak bu konutta kalmış olan Osman Hamdi Bey'in *"Zeybek Pusuda, Zeybekler Oynuyor"* gibi ünlü tablolarını burada yaptığı bilinir. Konut içinde bugün, Osman Hamdi Bey'in tablolarının orijinal olmayan örnekleriyle Lagina kazıları sırasında çekilmiş fotoğrafların yanı sıra, yöresel etnografik eşyalar arasında mobilyalar, aydınlatma araçları, bakır mutfak kapları, ateşli silah, el işi dokuma halı ve kilimler, duvar saati ve radyo da sergilenmektedir. Odaların bir tanesi de yatak odası olarak düzenlenmiştir.

Yatağan, Turgut beldesindeki Osman Hamdi Bey Evi'nde etnografik eserler, fotoğraflar ve Osman Hamdi Bey'in resimlerinin kopyaları sergilenmektedir.

Kyon / Paliapolis Antik Yerleşimi

Çamlıbel Köyü evinde antik malzeme kullanılmıştır.

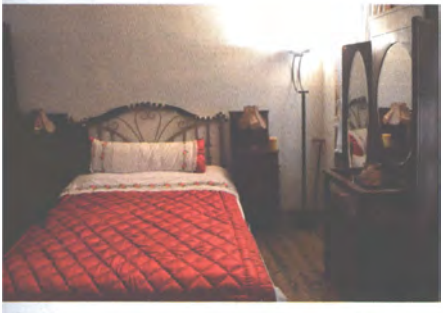

Antik yerleşim Muğla'nın Kavaklıdere ilçesine bağlı Çamlıbel (Çamyayla / Belibol) Köyü'ndedir. Yatağan - Bozdoğan karayolunun yaklaşık 25'inci kilometresinde doğuya dönen yoldan Kavaklıdere'ye ulaşıldıktan sonra doğu yönde yaklaşık 10 km gidilerek Çamyayla Köyü'ne varılabilir.

Kyon Antik Kenti, Anadolu'nun en az araştırılmış antik yerleşimlerinden biridir. Bu nedenle kent hakkında kısıtlı antik kaynak

Köy evi kapısı.

verileri ve Çamlıbel Köyü'ne dağılmış az sayıdaki kalıntı dışında ne yazık ki bilgi bulmak zordur.

Hellenistik - Roma Dönemi kent özellikleri gösteren Kyon'un Geç Antik Çağ'da da kullanılmaya devam ettiği ve bu dönemde Palliapolis adını aldığı tarihi kaynaklardan anlaşılmaktadır. Olasılıkla bu süreklilik Ortaçağ ve Yakın Çağ'da da devam ederek bugünkü Çamlıbel Köyü'ne dönüşmüştür.

Kyon adı Grekçe'de köpek anlamına gelir. Kentin neden bu adı aldığını açıklamak bugünkü veriler ışığında zordur. Ancak Roma Dönemi'nde, çok yaygın olmamakla birlikte köpek yer altı kültleri açısından önemli bir figür olarak kabul edilirdi. Mitolojideki Kerberos isimli üç başlı köpek yer altı ve ölümü kutsayan kültlerinde önemli bir semboldür.

Öte yandan kökeni Antik Çağ felsefecilerine dayanan *"Kynikizm"* felsefesinin isim kökünün de Kyon kelimesinden geldiği ve *"köpekleşmek-köpek gibi davranmak"* olduğu kabul edilir. Kynikizm (Kinikizm) başıboş yaşayıp, sorumluluk almadan hayatı sürdürmek düşüncesine dayanır. Antik Çağ'da bu felsefenin en önemli uygulayıcılarından biri olarak ise sürekli şarap küpü içinde yaşayıp, sorumluluktan uzak duran Sinopeli (Sinoplu) Diogenes gösterilirdi.

Kyon yerleşimin kalıntıları büyük ölçüde Çamlıbel Köyü'nün altında kalmıştır. Antik kente dair en belirgin kalıntı köy içindeki bir evin temelleri altından kalan ve bir bölümü görülen oturma basamaklarıdır. Bir tiyatro ya da odeon/meclis binası gibi bir yapının caveası olan bu basamaklardan 13 adedi kısmen açıktadır. Döşeme taşlarla kaplı olan orkhestra bölümü yakın zamana kadar araç otoparkı olarak kullanılmaktayken Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın müdahalesi sonucunda tel örgü ile kapatılmıştır.

Köy içindeki birçok yapıda görülen devşirme antik malzemeler Kyon Antik Kenti'nin gücünü ve geniş yayılım alanını gösterir niteliktedir.

Köy sokaklarında, kapı önlerinde antik malzemelere rastlanır.

Kyon kentinin olasılıkla tiyatrosu ya da meclis binası olduğu sanılan yapının oturma basamakları.

Yerküpe Yaylası ve Mağarası

Yatağan-Bozdoğan ilçeleri arasında, Doğu Menteşe Dağları'nı aşarak uzanan kara yolunun doğusunda, Kavaklıdere İlçesi'ne bağlı bir belde olan Menteşe, çam ormanlarının çevrelediği harika doğasıyla görülmeye değer bir Yörük yerleşimidir. Her ne kadar 1955 yangını yerleşime büyük zarar vermiş olsa da beldenin geleneksel konut mimarisinden kalan birkaç örneği bugün de görmek mümkündür.

Kocaçay'ın aktığı yamaçlar üzerinde kurulu Menteşe Beldesi Kavaklıdere'nin yaklaşık 7 km doğusundadır.

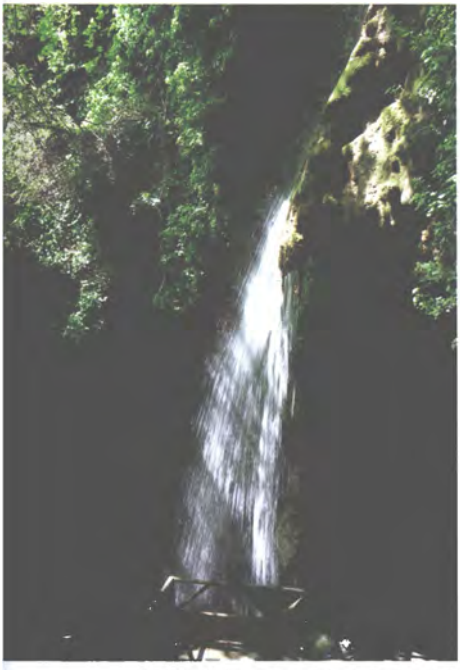

Yerküpe Yaylası mesire yeri olarak düzenlenmiştir.

Yerküpe Mağarası girişi.

Beldede hala yaşayan bakırcılık ve kalaycılık mesleklerinin Menteşeoğulları Beyliği devrinden beri var olduğu bilinmektedir. Isparta ve Milas türü halıcılığın da üretilip satışa sunulduğu Menteşe'de halk pazarını gezenler kestane, ceviz, elma ve pekmez gibi organik üretilmiş birçok besine de kolaylıkla ulaşabilmektedir.

Beldenin kurulu olduğu vadinin diğer yakasında Yerküpe Yaylası vardır. Yayla, yerleşimden sadece 2 km uzaklıktadır. 800 metreyi bulan rakımı ile yayla yaz aylarının vazgeçilmez bir iklim özelliği kazanır. Farklı noktalardan çıkan buz gibi suyu yaylanın yaşanılabilir doğasını zenginleştirir. Yaylada geniş çayır alanları dışında tarihi nitelikte anıtsal çınar ağaçları ve çağlayan vardır.

Yayla, her yıl Haziran ayında yapılan şenliklerle giderek uluslararası bir ün kazanmıştır. Birkaç gün süren şenlikler kapsamında konserler, piknikler ve yağlı güreş gösterileri yapılmaktadır. Yöre kadınlarının çektiği eşekler sırtında yapılan safari turları yayla ziyaretçilerine unutulmaz dakikalar yaşatıyor.

Yerküpe Yaylası'nın eşsiz doğasını süsleyen bir başka doğal anıt ise burada yer alan Mağara'dır. Yerküpe Mağarası adıyla kayıtlara giren bu doğal yapı Benek Çayı'nın bir kolu olan Hebil Deresi üzerinde yer almaktadır. Jeolojik oluşum süreci açısından *"Genç Mağaralar"* grubu içinde değerlendirilen Yerküpe Mağarası doğal bir köprü görünümüne sahiptir. 100 m uzunluğundaki mağara tek galeriden oluşur. Galeri 3 ve 10 m arasında yer yer daralıp, genişler. Damlataşlar ve çöküntü bloklarla yüksekliği de 2-8 m arasında değişiklik sergiler. Tabana yakın bölümlerde dikit ve sarkıtlar ile farklı noktalarda yer alan içi su dolu doğal havuzlar mağaranın görsel güzelliğini artırmaktadır. Mağaranın üst kesimindeki girişi dışında, alt kesiminde de bir çıkışı mevcuttur.

Belediye ve valiliğin katkılarıyla düzenlenip turizme açılmış olan Yerküpe Mağarası'nın üst kesimindeki geniş düzlük yöre halkının piknik yapmak için özellikle tercih ettiği yerdir.

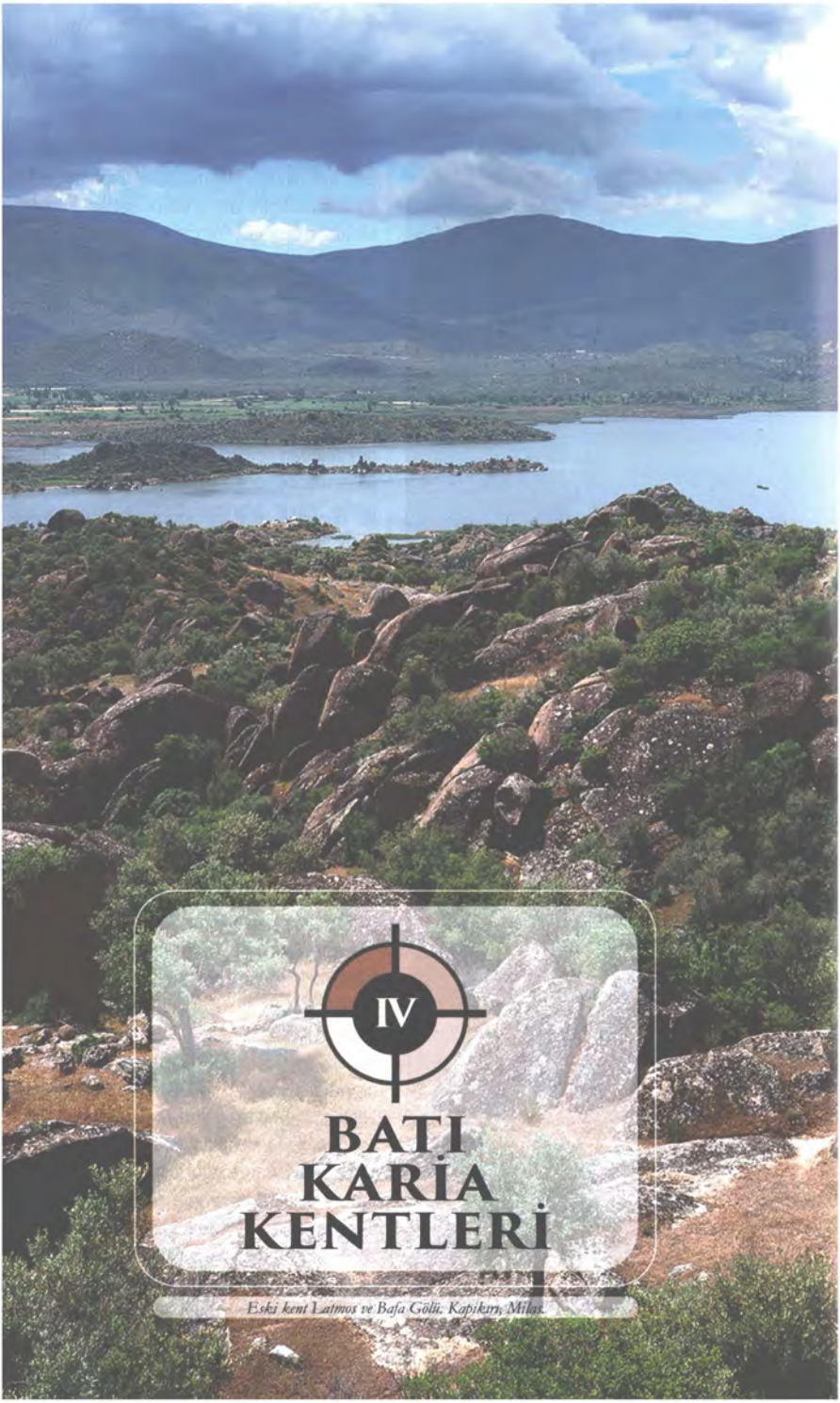

IV

BATI KARİA KENTLERİ

Eski kent Latmos ve Bafa Gölü, Kapıkırı, Milas

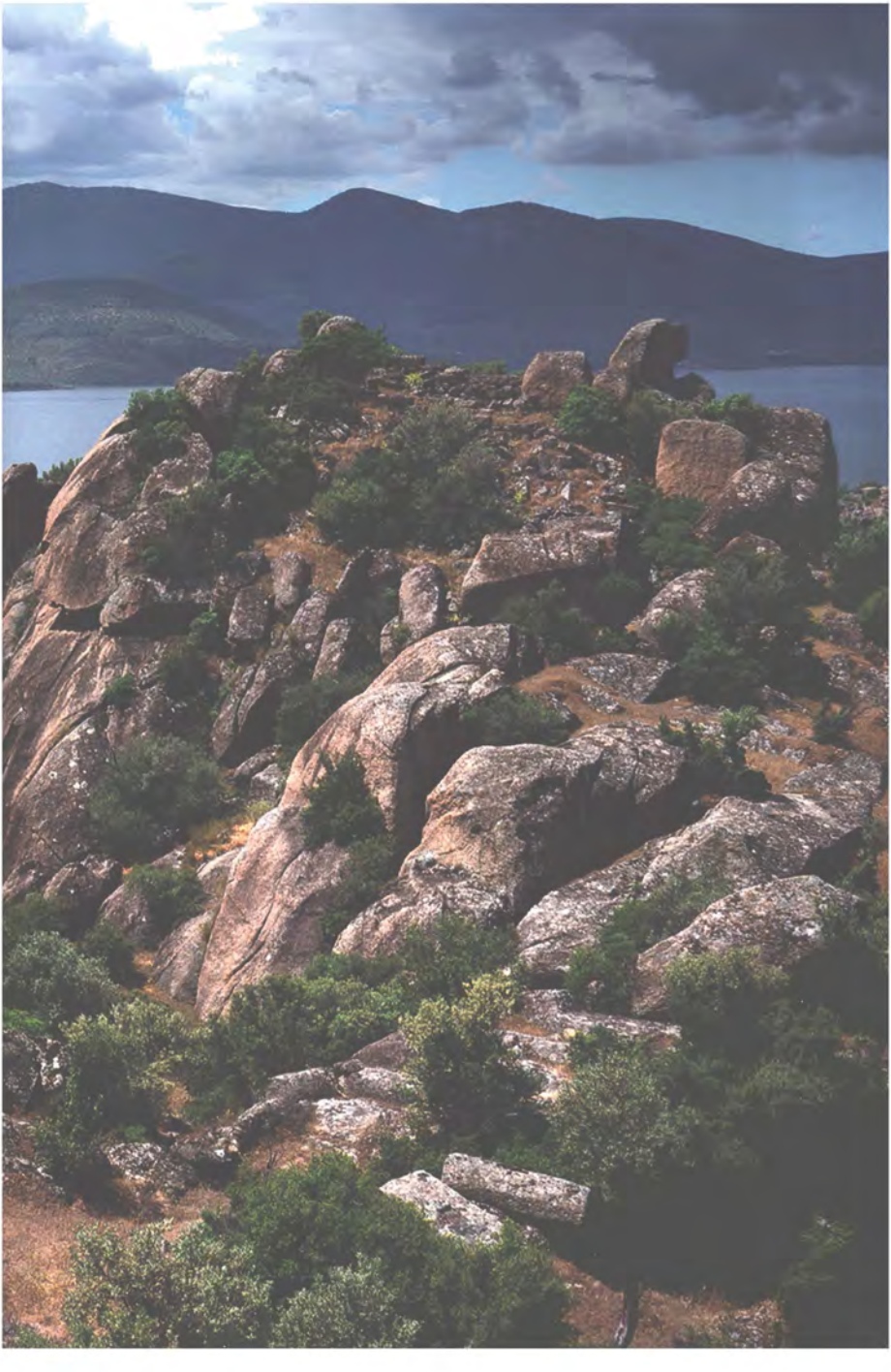

IV/1 | MİLAS OVASI VE ÇEVRESİ

Milas Ovası, barındırdığı uygarlıklar ile Ege'yi Anadolu içlerine bağlayan kültür kapısıdır. Bu geniş vadi, yarımadayı birçok bölgeye açan kapıdır aslında. Vadinin doğusu Stratonikeia Kenti üzerinden Anadolu'nun içlerine açılır. Kuzeye doğru giderseniz Latmos Herakleiası'ndan hemen sonra yavaş yavaş İonia kültürüne açılır kapılar. Milas Ovası'nın güneyinde ise Karia'nın aşağı ucunda yer alan Kaunos üzerinden Lykia'nın gizem dolu topraklarına doğru yol almış olursunuz.

Antik Çağ'daki adı Kybersos olan Sarıçay'ın bereket kattığı Milas Ovası kuzeyden güneye doğru genişçe bir boğaz şeklinde uzanır. Ova batıda, heybetli yükselişiyle Antik Mylasa Kenti'ne de koyun açan Sodra Dağı ile doğuda ise yer yer 1300 m'nin üstüne çıkan platolarla denize paralel bir şekilde uzanan Batı Menteşe Dağları ile sınırlandırılmıştır. Güneyde Gökova Körfezi'ne bağlanan Milas Ovası'nın kuzey sınırını ise Batı Menteşe platosunun parçası olan Beşparmak Dağları oluşturur. Beşparmak Dağları'nın batı yanındaki kıyı geçidi Antik Çağ'da Karia ile İonia bölgelerinin de sınırını oluşturuyordu.

Ovada ve aşağı düzlüklerde Eskiçağ'da önemle söz edilen birçok yerleşim kurulmuştur. Karia'ya bir dönem başkentlik yapmış olan Mylasa Antik Kenti bu ovanın isim kaynağıdır.

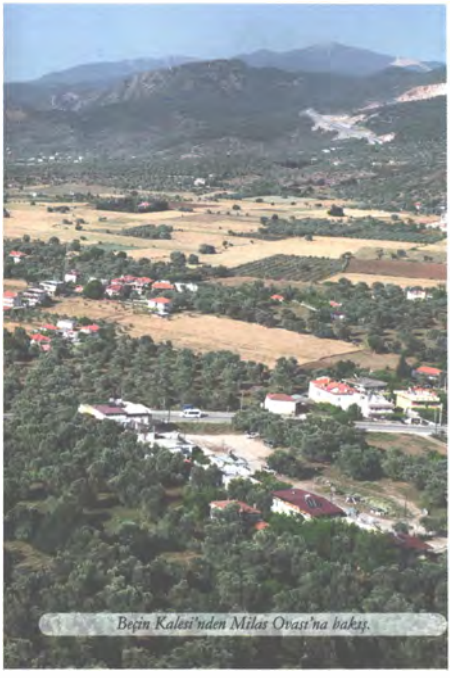

Beçin Kalesi'nden Milas Ovası'na bakış.

Mylasa

Mylasa Antik Kenti bereketli Milas Ovası'nın göbeğinde kurulu olan bugünkü Milas ilçesinin altındadır. Son yıllarda hızla büyüyen, kalabalıklaşan, betonlaşan Milas'ta insanlar, tarihin çok önemli başkentlerinden birinin, Karia'nın bir dönem merkez şehri olmuş olan Mylasa'nın üstünde yaşamaktadır.

Mylasa kenti günümüzde, doğuda Kurukümes Dağı, Akdağ ve Marçalı Dağları, batıda Mandalya Körfezi, kuzeybatıda Bafa Gölü, kuzeyde Beşparmak Dağları ve Çomakdağı ile çevrilidir.

Antik kaynaklarda Mylasa, ya da Mylassa olarak geçen bu adın kökenini, B. Umar Luwi dilindeki Mula(a)ssa kelimesinde arar. Mula, Luwi dilinde *"değirmen"* manasına gelir. Kelimenin sonundaki -assa takısı ise kent bildirir. Bu nedenle kentin isminin Luwi dilinde *"değirmen kenti"* anlamına gelen sözcükten Hellen diline Mylasa/Mylassa olarak, Türkçe'ye ise Milas olarak geçtiği anlaşılır.

Strabon'un Karia içlerinde *"kayda değer"* diye tanımladığı üç kentten birisidir Mylasa. Oldukça geniş bir araziye hükmeden şehir İonia, Lykia ve iç Karia bölgelerinden gelen ticaret yollarının kesiştiği noktada yer alıyordu. Bu da kenti zengin bir ticaret merkezi haline getirmişti. Arkaik Çağ'dan beri önemli bir denizci kent kimliğine de sahip olan Mylasa'nın limanı batıda, bugün Milas Havaalanı'nın bulunduğu yerdeydi. Liman zamanla alüvyonlarla doldu ve karaya dönüştü.

MS. 6. yy'ın ünlü coğrafi sözlük yazarı Stephanus Byzantius, Mylasa şehrine bir Hellenli efsanevi kurucu uydurmuş ve kentin, Sisyphos soyundan gelen Mylasus isimli kahraman tarafından kurulduğunu iddia etmiştir. Oysa bu bilgiyi doğrulayacak hiçbir arkeolojik kanıt yoktur. Lydia Krallığı'nda saltanatın Gyges isimli bir komutana geçmesinde Mylasalı bir askerin yardımcı olduğu bilinir. Bu da Mylasa'nın MÖ. 7. - 6. yy'da Lydia Krallığı'na bağlı olduğunu akla getirir.

Uzunyuva Hekatomnos Anıt Mezarı. Milas.

MÖ. 6. yy. sonlarında Perslere karşı Batı Anadolu'da başlatılan büyük ayaklanmada Mylasalı denizci bir tiran ailesinin büyük başarılar gösterdiği bilinir. MÖ. 5. yy. başlarında, Perslere karşı kurulmuş olan Delos Birliği'ne üye olan kent MÖ. 440'ta birlikten çıkarıldı ve çevre kentler ile birlikte Pers kontrolüne girdi. Bu döneme kadar, Bodrum Yarımadası'ndaki birçok Leleg kentiyle beraber tüm bölgeyi kontrol altında tutan Mylasa, MÖ. 395 yılından MÖ. 360 yılına kadar yeni kurulan Hekatomnid Satraplığı'na başkentlik yaptı. Mylasa'nın

kaderi MÖ. 4. yy. sonlarında yönetimi ele alan Hekatomnoslar sülalesi ile beraber değişti. Mylasalı Satrap Hyssaldomos ve onu takip eden Hekatomnos dönemlerinde başkent olan kent, Hekatomnos'un oğlu Maussollos'un satraplığı döneminde başkent olma özelliğini Halikarnassos'a kaptırdı. Her ne kadar bu dönemde başkent kimliğini kaybetmiş olsa da Mylasa'nın en parlak dönemi Maussollos'un satraplığı yönettiği MÖ. 4. yüzyıl oldu. Maussollos, doğum yeri olan Mylasa'da büyük bir imar hareketi başlattı. Kentin etrafını, aşılmaz surlarla çevirdi ve birçok kamu binası ile kenti bayındır kıldı.

Mylasa MÖ. 334'te tüm bölge kentleri gibi Büyük İskender'in hâkimiyetini kabul etti. İskender'in, ordularıyla Anadolu'yu aşıp Pers hâkimiyetini kırdığı yıllarda Mylasa kentinin yönetimi, Büyük İskender'in özel isteği ile Mausollos'un kızı Ada'ya bırakıldı. İskender'in ölümünden sonra, komutanları arasında süren güç kavgalarında Mylasa bir süre Mısırlı Ptolemaios Krallığı'nın hâkimiyetinde kaldı. Suriye kökenli Seleukoslar'ın Anadolu'da gücünü artırmasına karşı başlatılan Magnesia Savaşı sonrasında imzalanan Apameia Antlaşması (MÖ. 188) ile Mylasa da, tüm bölge kentleri gibi Rodos Krallığı'na bırakıldı.

Rodos'un bölgedeki egemenliği, bağımsızlığına düşkün Mylasalılar tarafından kolay kabul edilmedi. Yaklaşık yirmi yıl sonra, MÖ. 167 yılında Karialılar, Mylasa şehrinin önderliğinde Rodos Devleti'ne karşı büyük bir isyan başlattı. İsyan büyüyünce Roma Devleti, Karia Bölgesi'nin yönetimini Rodoslulardan alıp bölgeyi bağımsızlaştırdı. Bu özgür dönemde Mylasa, yakın çevresindeki Euromos, Hydae, Khalketor, Olymos ve Labraunda gibi şehirleri kendi kontrolüne aldı ve bu şehirlerin yurttaşları birer Mylasa vatandaşı oldu.

Anadolu'da güç kazanan Roma Devleti'nin hâkimiyeti MÖ. 129 yılında Karia kentleri tarafından da kabul edildi. Bu tarihten

Mausollos heykeli. (Br.M.)

Mylasa'dan 2 karyatid (kadın gövdesi biçiminde sütun). MÖ. 1.yy. (İst.A.M.)

sonra Mylasa'da artık Roma kontrolünde bir şehirdi. Roma Dönemi'nin başlarında yaşamış ünlü coğrafyacı Strabon, Mylasa'yı şöyle anlatır: *" ...İç kısımda kayda değer üç kent vardır: Mylasa, Stratonikeia ve Alabanda. Diğerleri bunlara veya kıyıdaki diğer kentlere bağlıdır... Mylasa'ya gelince; o son derece verimli bir ovadır; ovanın yukarısında kule gibi bir tepe ve en iyi beyaz mermer ocağı bulunan bir dağ yükselir... Bu dağ, yapılar ve özellikle tapınakların yapımı için bol miktarda taş kaynağıdır. Bu nedenle kent diğerlerinden daha fazla bir şekilde portikler ve tapınaklarla süslenmiştir..."* Tüm bu anlatımlar, Roma Dönemi kenti hakkında panoramik bir tablo ortaya koymaktadır. Roma Dönemi boyunca, Karia'nın bu stratejik kenti önemini korudu. Kentin birçok anıtı bu döneme tarihlenir. MS. 3. yy'da kent Frigya - Karia Eyaleti sınırları içinde gelişimini sürdürdü.

Hellenistik ve Roma dönemlerinde Mylasa için yerel Zeus kültünün oldukça güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Strabon, kent içinde Zeus Osogos'a ait bir tapınak olduğundan söz eder. Herodotos ise Mylasa'da, Karia Zeusu'na (Zeus Karios) ait, kökleri çok eskilere giden bir tapınak olduğundan söz eder. Bu tapınağa, Karialılarla aynı soydan geldiğine inanılan Lydialılar ve Mysialılar dışında hiçbir halkın giremediğini yine aynı tarihsel kaynaktan öğreniyoruz. Öte yandan antik kaynaklar, Mylasa'dan kuzeydeki Labraunda'ya uzanan bir kutsal yol olduğu ve bu yolda tören alaylarının yürüyerek Labraunda'daki Zeus Kutsal Alanı'na gittiğini anlatmaktadır.

Bizans Dönemi'nde, bir piskoposluğa sahip olan Mylasa, tüm diğer Karia şehirleri ile beraber Aphrodisias Metropolitliği'ne bağlıydı.

13. yy'dan itibaren kent Türklerin hâkimiyetine geçti. Türk kumandanlarından Emir Menteşe önderliğindeki Türkmenler 1261 yılından itibaren Muğla - Milas - Bodrum Yarımadası ve çevresini ele geçirdiler. Bu fetihler sonucunda bölgenin ilk Türk devleti, Menteşe Beyliği kuruldu ve Mylasa adı Milas'a dönüştü. Milas yakınlarındaki Beçin'de yaptırılan kale, beyliğin merkezi oldu. Böylece Türk hâkimiyeti ile birlikte Milas tarihte ikinci kez başkent olmuştu.

Menteşe Bey'in ölümünden sonra saltanat koltuğuna oturan Mesut Bey zamanında, Menteşe Beyliği parlak bir dönem yaşadı. Beylik, güçlü donanması ile güneybatı Anadolu sahillerini kontrol altına alıp Rodos'u fethetmeyi başardı. Menteşeoğulları'nın bu hızlı yükselişi, 1319 yılında yönetimi alan Orhan Bey zamanında da sürdürüldü. 1337 yılında, İbrahim Bey'in hükümdarlık yıllarında ise beylik sınırları Doğu'da Denizli yakınlarına, güneyde ise Fethiye'ye kadar genişledi.

İbrahim Bey'in ölümü ile Menteşe Beyliği 1358'de resmen ikiye bölündü. İbrahim Bey'in oğullarından Mehmet Bey Muğla, Balat, Çine ve Turgut'u içine alan toprakları yönetirken, denizlerde kurmak istediği egemenlikten dolayı kendini *"sahillerin sultanı"* diye tanıtan diğer oğul Ahmet Gazi, Milas, Beçin, Eskihisar, Bodrum, Datça, Köyceğiz ve Fethiye

Beçin Kalesi.

Girişinde antik blokların kullanıldığı Orhan Gazi Camisi. Beçin, Milas.

çevresindeki alanlarda hükümdarlığını sürdürdü. Ama bu siyasi bölünme, Menteşe Beyliği'nin sonunu hazırlamıştır. 1390 yılında Osmanlı Devleti, Anadolu birliğini sağlama politikasının bir parçası olarak Menteşe Beyliği'nin tüm topraklarını hâkimiyetine geçirdi.

Ankara Savaşı sonrasında Osmanlı'da yaşanan taht kavgaları (Fetret Devri) sürecinde, Menteşeoğullarından İlyas Bey ve oğulları bir süre Balat'ta ve ardından da Beçin'de beyliği yaşatmaya gayret etmişse de bu saltanat uzun sürmedi. 1426 yılında Menteşe Beyliği toprakları Osmanlı atlarının ayakları altında ezilip yeni egemenlerinin gücünü sonsuza kadar kabul etti.

17. yy'ın ikinci yarısında Milas'ı ziyaret eden Evliya Çelebi'nin gözünde Milas *"bağlık, bahçelik bir yer"*di. Limon, turunç, nar ve incir ağaçlarının bolluğundan söz eden Evliya Çelebi, Milas'ta tütün ticaretinin başı çektiğini vurgular. Bu vurgu, 1738-39 yıllarında Milas'ı ziyaret eden İngiliz seyyah Pococke'nin dilinden de çıkar karşımıza. Gezgin, bu küçük şehirde tütün, pamuk ve balmumu ticaretinin olduğunu anlatır. 1856 yılında bölgede yaptığı arkeolojik çalışmalarla da tanınan İngiliz C. T. Newton, Milas'ı tanımlarken *"geniş bir ovada kurulmuş, güzel görünüşlü büyük bir kasaba"* sözlerini kullanır.

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarına kadar Milas'ta yaşayan 3 bin kişilik bir Rum-Hıristiyan nüfus olduğu kayıtlardan bilinmektedir. Aynı şekilde kentte 300 aileden oluşan bir Yahudi cemaati ve bir havra (Sinagog) vardı. Rum nüfus, 1924 Türk-Rum mübadelesi ile kenti terk ederken Yahudiler 1950 yılından itibaren Milas'tan ayrıldılar. Milas Yahudilerinin bir kısmı İzmir'e, bir kısmı İsrail'e ve bazıları da başka ülkelere göç ettiler. Bugün Milas'ta Yahudilere ait -Milas Belediyesi tarafından koruma altına alınan- bir mezarlık bulunmaktadır.

Milas'taki Yahudi mezarlığı.

Gezi Güzergâhı

Antik Mylasa bugünün Milas şehrine adını vermiş olsa da, bu şehir ne yazık ki geçmişten kalan izlerinin çoğunu aynı açıklıkta günümüze taşıyamadı. Mylasa'nın hemen hemen tüm kalıntıları bugünkü kentin altında yatıyor. O yüzden şehrin hangi noktasına kazma vurulsa oradan tam anlamıyla *"tarih fışkırıyor"*. Çoğu anıtı modern yerleşimin altında kalmış olan Mylasa'da antik kalıntıların bir arada görülmesini sağlayacak düzenlenmiş bir örenyeri yoktur. Bu nedenle antik kent, günümüze ulaşmayı başarmış olan ve şehrin çeşitli yerlerinde dağınık olarak izine rastlanan yapı kalıntıları ziyaret edilerek gezilebilir.

Antik kaynaklar, geçen yüzyıllardaki gezginlerin verdiği bilgiler ve topografik gözlemler dikkate alındığında Mylasa kentinin -günümüzdeki Milas'ın- ardında yükselen Sondra Dağı'nın doğu eteklerinde yayıldığı anlaşılır. Kentin önemli yapıları, Sondra Dağı'nın doğu eteklerinde karşılıklı duran dört tepe üzerinde yer alıyordu. Bu tepeler, bugünkü şehrin içinde sıralanan batıdaki Hıdırlık Tepesi, doğuda Esentepe ve kuzeydeki Yeldeğirmeni Tepesi ile onların ortasında kalan Hisarbaşı Tepesi'dir.

Strabon, kenti anlattığı pasajında, kentin kayalığın hâkim olduğu dik bir yamaçta kurulu olmasını akılsızlık olarak niteler ve bir komutanın şaşkınlıkla *"şayet bu kenti kuran adam korkmadıysa, hiç de mi utanmadı?"* dediğini aktarır. Kentin arkasındaki dağın (Sondra Dağı), kentte çok sayıda yer alan tapınaklar ve stoaların inşasında kullanılan beyaz mermerlerin yatağı olduğunu bize Strabon anlatır. Tarihi kaynaklara dayanan bir anekdot, kentin ne denli tapınak zengini olduğunu anlatır: Antik Çağ'ın, nükteleri ile ünlü Arpçısı Stratonikos, kentte verdiği resitali açarken, *"Dinleyin ey halk!"* diyeceği yerde, *"Dinleyin ey mabetler!"* diyerek söze başlamıştır.

Terk edilmiş bir antik kent olmayışı, Mylasa'nın izlerini tarihin birçok evresinden kalan anıtlarla iç içe geçirmiş. Antik Çağ'dan kalan bir anıtı ararken, Milas sokaklarında kimi zaman bir Osmanlı camisine, bazen bir hana ya da yakın geçmişten bir yadigâr gibi duran geleneksel konaklara rastlamak şaşırtıcı değildir. Yakın geçmişin belgeleri, adeta ziyaretçiye daha eski çağların kapısını

açan birer anahtardır bu şehirde; onları görmeden antik geçmişe yolculuk yapmak da olanaksız gibidir.

Mylasa kenti, Antik Çağ'da onun çevre alanı içinde yer alan bazı kentleri bilmekle daha iyi anlaşılır. Kentin bu derinlemesine inen tarihsel serüvenini bilerek kalıntıları görmekte fayda vardır. Mylasa kenti üzerine kurulmuş modern Milas gezisi şaşırtıcıdır; kentin herhangi bir yerinde yapılaşma için açılmış bir inşaat çukurundaki antik kalıntılarla yanıbaşındaki geç Osmanlı yapıları yan yana, iç içe ve üst üste görülür. Osmanlı yapı duvarlarının tamamında mutlaka Mylasa'nın antik duvar örgülerinden düzgün bir blok ya da mimari parçayla karşılaşılır. Geziye, özgürce, *"başına buyruk"* başlamak isteyenler bu çok katmanlı kentin sokak aralarına girmelidirler...

Eski müze binasının karşısında, kentin en büyük camilerinden biri, adı gibi ulu bir kültür varlığı karşılar sizi: Ulucami... Caminin bitişiğinden geçen İnönü Caddesi'nde kuzeye doğru 250 m kadar ilerlendiğinde, Belediye Caddesi ile kesiştiği kavşağın köşesinde Milas Vergi Dairesi tarafından kullanılan, Geç Osmanlı Dönemi'nden kalma, -Batı sanatı etkili- güzel bir mimari yapıyla karşılaşılır. Vergi dairesi binasının kuzey karşısındaki köşede ise küçük bir tarihi mezarlık içinde Osmanlı Dönemi'nde Milas kenti için önemli hayır işlerinde adı geçen Abdülaziz Ağa'nın türbesi yer alır. Vergi Dairesi binası ile Abdülaziz Ağa Türbesi arasında uzanan Belediye Camisi'nde doğuya doğru bir müddet ilerlendiğinde Osmanlı Dönemi'ne ait küçük bir tarihi köprü hemen onun yanı başında ise bir başka Osmanlı yadigârı olan Ağa Camisi görülecektir. Ağa Camisi'nin yanında kuzeydoğu yönüne devam eden Hastane Caddesi üzerinde ilerleyenleri, kentin simgesi durumuna gelmiş olan Baltalı Kapı karşılar. Baltalı Kapı'nın güneyindeki yokuş, halk arasında *"Hastane Yokuşu"* ismiyle bilinir. Yaklaşık 200 m uzunluğundaki bu yokuşu çıkıp Esentepe düzlüğüne ulaşıldığında, tepenin doğusundaki yamaçta antik tiyatroya ait olduğu düşünülen çukur görülür.

1

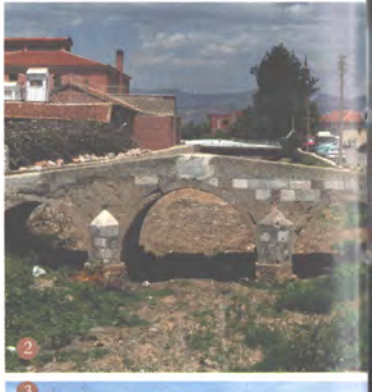
2

3

1- Milas Su Kemerleri.
2- Kemerli köprü.
3- Baltalı Kapı.
4- Uzunyuva Hekatomnos Anıt Mezarı sütunu.

4

Esentepe'den, aynı yolu izleyerek aşağı inip Vergi Dairesi'nin batısındaki Hisarbaşı yamaçlarına doğru çıkıldığında terasın ortasındaki bir podyum üzerinde yükselen antik sütun hemen dikkatleri üstüne çeker. Bugün, her şeyden çok leylekler için yuvadır bu sütun. Bu nedenle halk bu kalıntının adını *"Uzunyuva"* olarak bilir. Sütunun bulunduğu duvarlar, son yıllarda dünyanın arkeoloji gündemine bir bomba gibi düşen meşhur Hekatomnos Anıt Mezarı'nın bir parçasıdır; alan *"Arkeopark"* olarak düzenlenmiş, 2018 yılında Uzunyuva Anıt Mezarı ve Müze Kompleksi olarak ziyarete açılmıştır.

Hekatomnos Anıt Mezarı.

Hekatomnos Anıt Mezarı'nın da yer aldığı Hisarbaşı Tepesi, Antik ve Ortaçağ'da olduğu kadar bugün de kentin merkezi durumundadır. Hekatomnos Anıt Mezarı'nın geniş kutsal alanını çevreleyen tarihi temenos duvarları ile iç içe girmiş Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet dönemi konutları arasından Hisarbaşı'nın en üst noktasına ulaşıldığında, Milas Belediye Başkanlığı binası çevresinde yoğunlaşan çok sayıda tarihi ve kültürel mekân görülecektir. Uzunyuva Anıt Mezarı ve Müze Kompleksi'nin batı arkasından Belediye meydanına doğru çıkan Hekim Sokak'ın son bölümünde, Milas Belediye Başkanlığı

Turhan Selçuk Karikatür Evi.

Turhan Selçuk. (Çizim: Vahit Akça)

tarafından restore edilip *"Turhan Selçuk Karikatür Evi"* olarak kullanılan tarihi Hacı Ağa Konağı ile bitişiğindeki Heykeltıraş Bahattin Şeren tarafından yapılan taş heykel ve kabartmaların sergilenip satıldığı özel bir sanat evi görülebilir.

Milas, Çöllüoğlu Hanı.

Hisartepe'nin en üst noktasında yer alan tarihi su deposu, Belen Camisi, Çöllüoğlu Hanı ile tepenin batı eteklerinde bugün de tüm canlılığı ile yaşayan tarihi arasta ve kuzey eteklerdeki Firuzağa (Kurşunlu) Camisi gibi Menteşe Beyliği ya da Osmanlı dönemlerinden bize kalmış olan birçok kültür varlığı görülmeye değerdir.

Milas'ın görülmesi gereken en önemli anıtlarından biri de, kuşkusuz Gümüşkesen Anıt Mezarı'dır. Bodrum'da tanımlarını okuyup

Gümüşkesen Anıt Mezarı.

Müze olarak kullanılan Milas evi.

Milas yorgancısı. 1991 yılı.

Milas Pazarı.

hayal etmeye çalıştığımız Halikarnassos Mausolleionu'nun küçük ama yaşayan bir örneği, ziyaretinden büyük keyif alınan şirin bir kültür mirasıdır; anıtı görmeye gidenleri bekleyen sürpriz ise, anıtla iç içe kurulmuş Milas Arkeoloji Müzesi'dir.

Günümüzde gezi sırasında, özellikle şehir merkezinde rengârenk dış cephe boyaları ve birer resim tablosunu andıran görüntüleriyle geleneksel Milas evleri çıkar karşınıza. Her yöne dönüşünüzde, sokak başında, ya da içinde kenti süsleyen konutları görürsünüz. Ancak belirtmek gerekir ki bu konutların en iyi korunmuş olan örnekleri, kent merkezindeki Hükümet Konağı ve Cumhuriyet Meydanı'nın karşısında görülebilir. Geçmiş yıllarda, Çöllüoğlu Hanı'nda ya da sokak aralarında eski bir yapı içinde üretimlerini sürdüren zanaatkârların atölyeleri birer birer kapandı. Her Salı günü kurulan Milas Pazarı ise köylülerin yöresel hayvan, bitki ve tarım ürünlerini sattığı rengârenk görüntüler sunar.

Baltalı Kapı

İlçe merkezinin kuzeydoğu kesiminde, Hacı Abdi Mahallesi'ndeki Hastane Yokuşu'nun hemen dibinde yer alan Baltalı Kapı, Antik Mylasa'ya kuzey yönden girişi sağlıyordu. Kapıyı oluşturan kemerin kilit taşının dışa bakan yüzünde yer alan çift yüzlü balta (labrys) kabartması nedeniyle bu adı almıştır. Antik Çağ'da Karialıların ve aynı zamanda Karia'daki Zeus inancının simgesi olan çift yüzlü balta,

1, 2, 3, 4, 5- Baltalı Kapı.

başta bu bölge olmak üzere Anadolu'nun birçok kentinde çeşitli şekillerde sembol olarak kullanılmıştır.

Düzgün kesilmiş mermer bloklarla inşa edilen kapı, ante başlıkları üzerinde yükselen yuvarlak kemerli bir açıklıktır. Kemeri taşıyan ante başlıkları birer sıra akantus ve dil motifleri ile süslüdür. Kapının iki yanında, güney ve kuzey cephelerde olması gereken, korint tipi paye başlıklı ayaklardan batı kenardakiler tam olarak, doğu yandakilerin ise kuzey yüzündeki korunmuş durumdadır. Yapının mermer blokları olasılıkla, Milas'taki Sondra Dağı'ndan getirilmiştir. Kapıyı oluşturan mermer blokların köşelerinde görülen derin ve düzensiz oyuklar, bu kısımlarda yer alan kurşun, kenetlerin sonraki dönemlerinde ekonomik nedenlerle sökülmesi nedeniyle oluşmuş kırıklardır. Kapının iki yanında korunmuş olan, yöresel taşlarla yapılmış duvar kalıntıları, Antik Çağ'da kente su taşıyan kemerlerin birer parçasıdır.

Baltalı Kapı, mimari özellikleri dikkate alınarak MS. 2. yy'a tarihlenir. E. Akurgal ve G. E. Bean, yapının, surların bir parçası olduğunu ve kuzeydeki Labraunda Kentine giden kutsal yola açıldığını önermektedir. Buna göre kapı yanındaki su kemeri kalıntıları daha geç döneme aittir. 1990'lı yıllarda Milas'ta arkeolojik araştırmalar yürüten F. Rumsheid ise Baltalı Kapı'nın, su kemerlerinin bir parçası olduğunu iddia etmektedir.

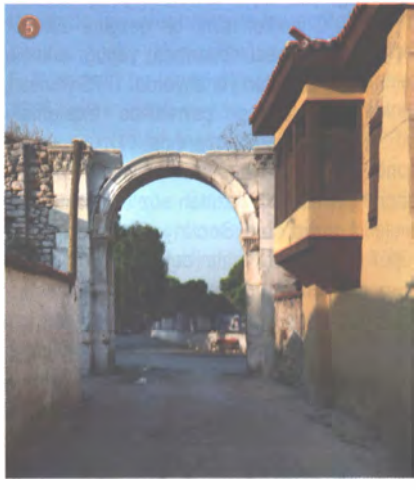

Uzunyuva Onurlandırma Sütunu ve Teras Duvarı

Milas'ın merkezinde, Hisarbaşı Tepesi'nin doğu yamacında yer alır. Kentin neredeyse ortasını geçen İnönü Caddesi'nin doğusundaki geniş parselin oluşturduğu Uzunyuva Hekatomnos Anıt Mezarı, Mylasa kentine hâkim, eğimli bir araziye yapılmış 90, 50 x 117 m boyutundaki yapay bir teras üzerindedir. Yakın bir zamana kadar konutlar arasında sıkışıp kalmış olan bu alana gelenler, bir kaide üzerinde tek başına dikilen korint başlıklı yüksek bir sütunla karşılaşıyorlardı. Sütunun, üzerinde yükseldiği teras duvarının batı cephesinin bir bölümü yaklaşık 3,5 m yüksekliğinde korunmuş durumdaydı.

20. yy. boyunca yapılmış hemen hemen tüm arkeolojik araştırmalarda bu teras duvarının, antik kaynaklarda sözü edilen Zeus Karios Tapınağı'nın temenos alanına ait olduğu, terastaki sütunun ise bu tapınaktan kalan tek parça olduğu düşünülmüştür. Dünyaca ünlü Türk arkeolog Prof. Dr. E. Akurgal da aynı teoriyi sürdürerek hem terası hem de sütunu Geç Hellenistik Dönem'e tarihlendirmiştir.

1994-1995 yıllarında Milas'ta detaylı bir arkeolojik araştırma yapan Alman arkeolog F. Rumsheid bu anıtla ilgili olarak 18. yy'da yapılmış ilginç bir keşfin izlerine ulaşmayı başardı. Bu keşif, R. Chandler isimli bir gezgine aitti. Chandler'in tuttuğu gezi notlarında, yaptığı arkeolojik keşfin tüm detayları yer alıyordu. 1775 yılında Uzunyuva ve Hisarbaşı çevresinde incelemeler yapan Chandler'in notlarında, Uzunyuva sütununun kaidesine yakın bir kısımda, sütun yüzeyinde yer alan bir yazıttan söz ediliyordu. 1797 yılında Londra'daki Sociaty Of Dilettanti tarafından bastırılan kitapta detaylı olarak tanımlanan bu Hellence yazıtta *"Halk, Menandros'u, Uliades'in oğlu ve Euthydemos'un torununu, memleketin iyilikseveri ve iyilikseverlerin evladını heykel olarak buraya dikti"* diye yazıyordu. Bu bilgi, Uzunyuva'daki Korint başlıklı sütunun, Menandros isimli bir Mylasalı için diktirilmiş bir *"onur sütunu"* olduğunu gösteriyordu. Kitabede adı geçen Menandros, MÖ. 40 yılında ölen ünlü konuşmacı ve halk önderi Euthydemos'un torunuydu. Bu da anıtın MS. 1. yy'da dikildiğini kanıtlıyordu.

Uzunyuva Onurlandırma Sütunu ve Teras Duvarı.

R. Chandler'in sözünü ettiği yazıt zamanla tahrip edilerek yok olmuştu. Bu yazıtın içeriğini anlatan kitap ise kütüphanelerin tozlu raflarında kimsenin ilgisini çekmeden uzun yıllar gizli kalmıştı. Tam da bu nedenle 20. yy. boyunca Uzunyuva'daki sütunun bir onurlandırma anıtı olduğu bilgisi unutulmuş ve neredeyse tüm bilim insanları bu sütun ile onu çeviren terası Zeus Karios Tapınağı'nın parçaları sanmıştı.

Hekatomnos Anıt Mezarı.

Uzunyuva Hekatomnos Anıt Mezarı

Alman arkeolog F. Rumsheid, Uzunyuva korint sütununun, MS. 1. yy'da bu alana dikilen ve tek başına yükselen bir onur sütunu olduğu yönündeki eski bilgileri bulmuş ve bu görüşü yeniden ortaya koymuştu. Rumsheid'a göre, Uzunyuva sütunu ile altında yer alan teras duvarı birbirinden farklı iki döneme ait anıtlardı. Yaptığı araştırmalarda bu duvarın MÖ. 4. yy'a, yani sütundan 500 yıl kadar daha eskiye ait olduğunu öngören Rumsheid, teras duvarı olarak anılan bu blokların anıtsal bir mezar yapısına ait olduğunu düşünüyordu. Ona göre Uzunyuva Korint sütununun yükseldiği alanın altında, Halikarnassos Mausolleionu'na benzer büyük bir anıt mezar saklıydı.

Rumsheid yaptığı araştırmalara dayanarak, satraplığın başkenti henüz daha Mylasa'dan taşınmadan önce Mausollos'un kendisi ve karısı Artemisia için büyük bir anıt mezar yaptırmaya başladığını ancak tamamlamadığını düşünüyordu. Ona göre Mausollos'un, başkenti Halikarnassos'a taşımasıyla beraber bu anıt mezar projesi yarım kalmıştı. Uzunyuva ve Hisarbaşı Tepesi'nde yoğunlaştırdığı araştırmalarında Rumsheid, Maussollos ve Artemisia için yapılan ancak yarım kalan anıt mezarın bu bölgede olabileceğini iddia etmiş ve buradaki teras ölçüleri ile Halikarnassos Maussolleionu'nun temenosunu oluşturan terasın ölçülerinin birbirine çok yakın olduğunu fark etmişti. F. Rumsheid bu teoriyi dillendirdiğinde tarihler 1995 yılını gösteriyordu. Alman arkeolog, titiz araştırmalar sonucunda elde ettiği bu bilgileri, Türk yetkililerle paylaşmadan önce kendi ülkesinde ve Batı'nın başka ülkelerinde verdiği bilimsel konferanslarda geniş kitlelere yaydı. 2010 yılına gelindiğinde ise dünya kültür camiasını heyecan içinde bırakan son derece ilginç gelişmeler oldu Uzunyuva'da. 2010 yılında güvenlik kuvvetlerine yapılan bir ihbar, büyük bir kültür varlığı kaçakçılığını ortaya çıkardı. Arkeoloji dünyasını derinden sarsan bu ihbar, Uzunyuva'daki sütun çevresinde yer alan evlerden birinin altında uzun zamandır

Hekatomnos'a ait lahdin ön yüzü (kopya).

kaçak kazılar yapıldığı ve çok önemli tarihi eserlerin talan edildiği yönündeydi. İhbar edilen alan, tam da Uzunyuva sütununun altında kalıyordu. Gün içinde yüksek sesle müzik açılan evde, iş makineleri ve mermer delici aletler ile evin tabanında yer alan antik mermerler delinmişti. Açılan deliklerden sokulan kameralar yardımıyla mermer döşemenin altında tespit edilen bir oda belgelenmiş ardından da açılan daha büyük bir delikten içeri girilmişti. Büyük bir organizasyon ile yapıldığına kuşku duyulmayan bu kaçak kazılarla ulaşılan mekân, tam da Alman arkeolog Rumsheid'in belirttiği gibi görkemli bir anıt mezar odasıydı.

Olay duyulur duyulmaz Milas Müzesi ekipleri olaya el koydu. Uzunyuva sütununun yükseldiği zeminin metrelerce altında yer alan görkemli bir mezar odasında kurtarma kazıları başlatıldı. Kazılar, F. Rumsheid'in 1995 yılından itibaren geliştirdiği bilimsel öngörüleri büyük ölçüde destekliyordu. Hisarbaşı Tepesi'nin doğu eteklerinde yer alan ve uzun yıllar Zeus Tapınağı'nın teras duvarı olarak düşünülen duvar, MÖ. 4. yy'a ait bir anıt mezarın podyumuydu ve altında, ana kayaya oyularak yapılmış dromoslu bir mezar odası barındırıyordu. Anıtın üst yapısı belki de hiçbir zaman tamamlanamadı. Üst yapıya ait var olan kalıntılar ise Roma Dönemi'nden itibaren alanda süren yapılaşmaya kurban edildi, mimari elemanlar başka yapılarda devşirme olarak kullanıldı.

Temenosun batı kenarına yakın bir alanda yer alan anıt mezarın dört cephesi basamaklarla yükseltilmişti. Yukarı doğru yükselen 7 basamaktan sonra 42 x 36 m ölçülerinde bir podyum yer alıyordu. Uzunyuva Korint sütununun altında görülen ve bugün yaklaşık 3 m yüksekliğindeki bölümü ayakta olan duvar, anıt mezarın podyum duvarıydı. Podyum duvarlarının dış cephesinde Sondra Dağı'ndaki ocaklardan getirilen, düzgün kesilmiş iri mermer bloklar kullanılmıştır. Anıtın, ince uzun bir dromos ile ulaşılan mezar odası, ana kayanın işlenmesiyle oluşturulmuştu ve basamaklı podyumun altında yer alıyordu. Dromos ve mezar odasına açılan kapı, anıtın doğu cephesinde yer almaktadır.

Kazı yapan arkeologlar mezar mimarisine ait ilginç bir başka detaya daha ulaştılar. Mezar odasının üstünde, içinde hiçbir şey bulunmayan ikinci bir oda daha vardı. Oda, tümüyle düzgün kesilmiş dörtgen mermer bloklarla inşa edilmişti. Dışarıyla ve mezar odasıyla hiçbir bağlantısı olmayan bu küçük oda podyum zemini ile mezar odası arasındaydı. Atık toprak ve taş parçalarıyla izole edilmiş bir tabana sahip olan bu üst odanın, yanının üst yapısındaki ağırlığı dengelemek amacıyla yapılmış dâhice bir mimarlık uygulaması olduğu kabul edilir. Odacığın, yukarı doğru pramidal bir şekilde daralan tavan bloklarıyla, statik ağırlığın yan duvarlara taşınmasının amaçlandığını ortaya koyar.

Anıt Mezar'ın teras duvarı ve Milas evi.

Geniş bir teras alanında kurulu olduğu anlaşılan anıt mezarı, MÖ. 4. yy'a özgü bosajlı bloklarla örülü bir temenos duvarı ile çevriliydi. Temenos duvarının orijinal parçaları ve restorasyonla yenilenmiş örnekleri örenyerinin güney ve doğu cephesinde görülebilmektedir. Anıt Mezarın hemen güney yanında tespit edilmiş bir propylon, kutsal alana girişin buradan yapıldığını ortaya koymuştur.

Kemerli bir üst yapıya sahip olan dromos ve mezar odasının cephe ve tavan duvarları Sondra Dağı'ndan getirilmiş kaliteli beyaz mermer bloklarla kaplanmıştı. Duvarları oluşturan dörtgen bloklar arasında en küçük bir derz boşluğuna izin vermeyen işçilik, dönemin taş ustalığının kalitesine işaret eder.

Ana kaya üzerine oturmuş tonozlu mezar odası, 4,65 x 3,70 m ölçülerindedir. Odanın yüksekliği 3,11 m'dir. Mezar odası, 8,09 m uzunluğunda bir koridorla dış kapıya bağlanmıştır. Odanın tam ortasında kaliteli mermerden yapılmış büyük bir lahit durmaktadır. Lahit, dönemin sanat üslubunu son derece iyi yansıtan, harikulade kabartmalara sahiptir. Hem, mezar odasındaki lahdin kaliteli işçiliği hem de mezar

Hekatomnos'a ait lahdin ön yüzünde kline̊ye uzanmış Hekatomnos, karısı Aba, çocukları Mausollos ve Artemisia görülmektedir.

odasının duvarlarını süsleyen boyalı, altın yaldızlı figürler, mezar sahibinin gücü konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmamaktadır. Tümüyle yüksek kabartma süslemelere sahip olan lahdin ön yüzünün ortasında kline üzerine uzanmış olan sakallı ve Karialı başlığıyla Hekatomnos yer alır. Klinenin başucunda, hüzünlü bir ifadeyle örtülü betimlenmiş mezar sahibinin karısı Aba, önünde çocukları Mausollos ve Artemisia yer alır. Klinenin ayak diplerinde ayakta duranlar saraylılar ve

Hekatomnos'a ait lahdin arka yüzünde av sahnesi görülür; at üstünde Hekatomnos, köpekleri ve av uşakları betimlenmiştir.

hizmetlilerdir. Tüm bu sahneler mezar sahibinin yer altı dünyasına göçünden önceki veda ziyafetini anlatmaktadır. Arka yüzde *"Aslan Avı"* sahnesi yer alır. Merkezde görülen Hekatomnos, elindeki mızrakla, avına son ölümcül darbeyi vurmak üzeredir. Hekatomnos'un arkasında köpekleriyle birlikte av uşakları, önünde ise satrap dostu av yoldaşları görülür. Figürlerle dolu olan sahnede, merkezde yer alan atlı mezar sahibinin ava doğru yönelen sağ elinde aplik bir savaş aleti (mızrak, kılıç vb.) tuttuğu anlaşılmaktadır. Figürün elinde tuttuğu aplik ne yazık ki bugüne ulaşmadı ancak aplik aletin elde bıraktığı boşluk görülebilmektedir. Pers giyimli figürler ve mezar sahibinin at üstünde dalgalanan pelerini ile sahne, İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenen ünlü İskender Lahdi'ndeki bir sahneyi anımsatır.

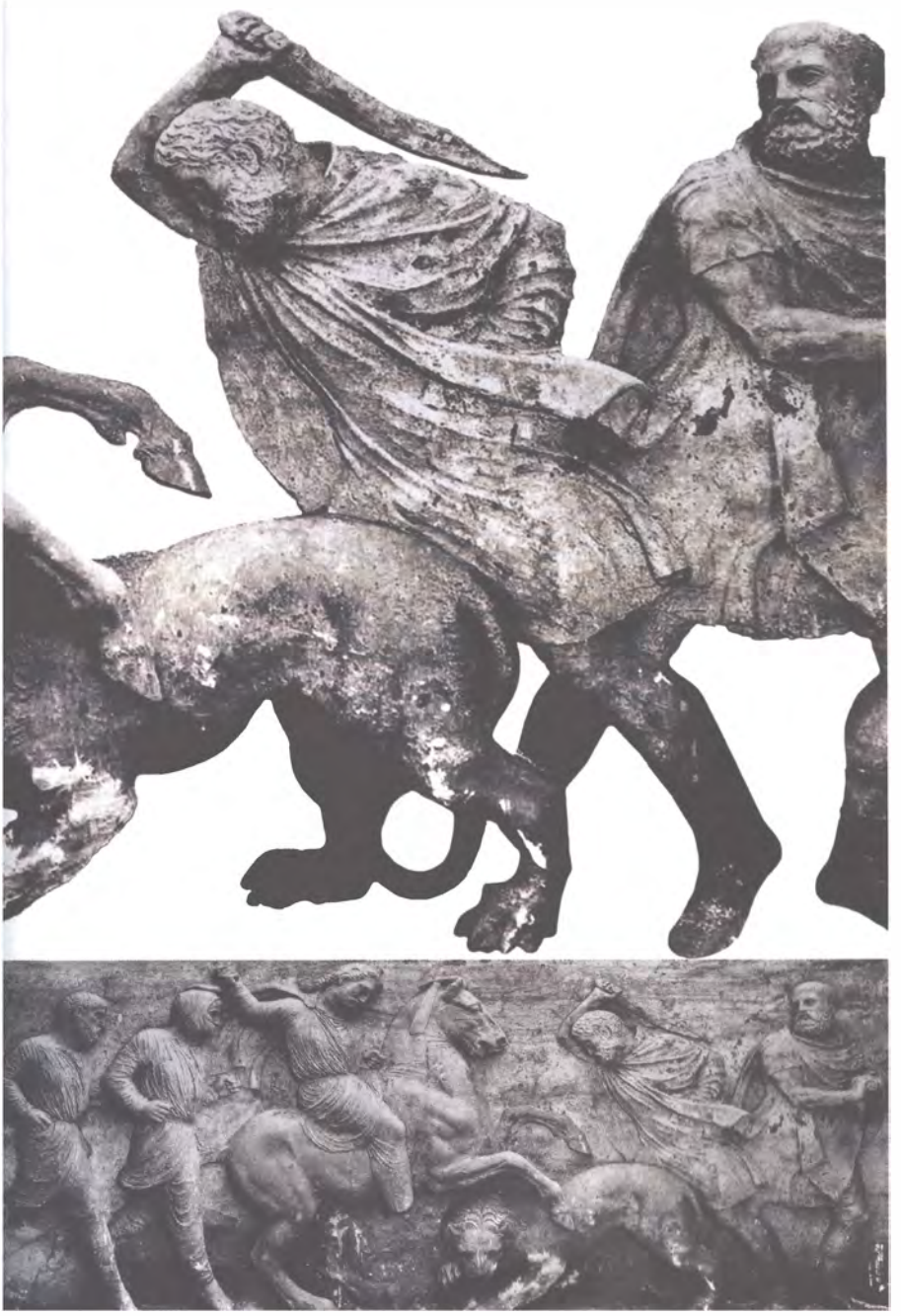

Lahdin (kopya) sağ yan yüzü: Yas sahnesi.

Lahdin sağ yan yüzündeki kabartmalarda *"Hekatomnos'a Tutulan Yas"* betimlenmiştir. Sahnenin ortasında oğlu Mausollos üzgün, kızı Artemisia ise elini babasına uzatır durumda betimlenmiştir. Ailenin sağında ve solundaki figürler saraylılar ve hizmetlilerdir. Lahdin sol yan yüzünde ise *"Görev Değişimi"* görülmektedir. Sahnenin solunda, elini havaya kaldırmış Hekatomnos ve ayakta karısı Aba vardır. Hekatomnos'un karşısında, oturan Mausollos, önünde ayakta duran kız kardeşi ve karısı Artemisia betimlenmiştir. Sahnede Mausollos, babası Hekatomnos'tan satraplığı devralmaktadır. Arkadaki erkek figürler ise saraylılar ile hizmetlilerdir.

Lahdin (kopya) sol yan yüzü: "Görev Değişimi" sahnesi.

Mezar odasında yer alan lahit gibi mezar odasının kendisi de figürlerle süslenmiştir. Odanın iç duvarlarında -çıplak gözle görülemeyen bir boyama tekniği ile- Hekatomnoslar hanedanlığının üyeleri ve mitolojik bazı tasvirler çizilidir. Bir bölümü ne yazık ki kaçak kazılar sırasında tahrip edilmiş olan duvar resimlerinde farklı renkler dışında altın yaldız da kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Mezar odasının ortasında duran lahdin ölçüleri, mezar odasını zorlayacak kadar büyüktür. Ayrıca lahdin dört yüzeyi de itinalı bir işçilikle süslenmiştir. Bütün bunlar, lahdin bu anıt için yapılmadığı ancak sonradan buraya konulduğunu düşündürmektedir. Zira her yönüyle kabartma süslemelere sahip olan bu lahit kapalı bir mezar odası için değil, bir açık alan için tasarlanmış olmalıydı.

Hekatomnos Anıt Mezarı.

İlk keşfedildiğinde anıtın kime ait olduğu çok tartışıldı. Lahitte betimlenen mezar sahibinin portre özellikleri Maussollos'un British Museum'da sergilenen heykelindeki tipe çok benzediği için mezarın Maussollos tarafından kendisi için yaptırıldığı düşünüldü. Bazı bilim insanları ise lahdin, Mylasa'ya bağlılığıyla bilinen İdreus'a ait olabileceğini önerdi. Çünkü Maussollos'un erkek kardeşi İdreus, kendini *"Mylasalı"* diye tanımlamaktan onur duyan bir kişiydi ve bu yüzden Mylasa'ya gömülmüş olabilirdi. Kimi bilim çevreleri ise mezarın, Mylasa'yı başkent kılan satrap Hekatomnos'a ait olabileceğini önermektedir.

Ancak çok yakın bir zamanda, Uzunyuva örenyerinde, arkeolojik kazılarla birlikte yapılan çevre düzenlemesi kapsamında, anıtın güney yanında yıkılan bir konutun temelleri altında tesadüfen bulunan Grekçe bir yazıt tüm bu tartışmalara son verdi. Yıkılan modern dönem konutunun altında kazısı yapılan Bizans Dönemi'ne ait bir evin girişinde eşik taşı olarak kullanıldığı anlaşılan bu yazıt, 121 satırdan oluşan hârika bir epik şiirdi. Şiir, Mausollos'un babası olan ve tüm sülaleye ismini veren Karia Satrabı Hekatomnos'a ithafen yazılmıştı. Uzunyuva Anıt Mezarı'nın hemen yanı başında bulunan şiir metni, mezarın sahibinin Hekatomnos olduğu yönündeki teoriyi oldukça güçlü kıldı.

Büyük bir heyecan uyandıran Hekatomnos Anıt Mezarı'ndaki arkeolojik çalışmalar için Prof. Dr. Fahri Işık başkanlığında bir bilim ekibi oluşturuldu. Milas Müzesi'nin katkılarıyla kapsamlı bir arkeoloji projesi hazırlandı. Proje hem anıtın kurtarma kazılarını kapsıyor hem de çevre düzenlemesi ile yakın bir gelecekte ziyarete açılmasını ön görüyordu. Karşılama mekânları, anıtın kültürel kimliği ile uyumlu yakın dönem konakları ve özellikle anıtın güney yanında açığa çıkarılan Roma ve Bizans Dönemi kent kalıntıları ile iddialı bir peyzaj çalışmasını içeriyordu. Kazılar ve restorasyonların ardından 3 Ağustos 2018'te, içinde Hekatomnos Anıt Mezarı, sütunlu Roma Yolu ile Geç Osmanlı Dönemi'ne kadar uzanan yapılar topluluğunun bulunduğu *"Arkeopark"* alanı Uzunyuva Anıt Mezarı ve Müze Kompleksi ismiyle ziyarete açıldı. Örenyeri gişesinin ardından alana giren ziyaretçiler, girişteki

Arkeopark içindeki antik cadde.

1890'lı yıllara tarihlenen, restorasyon sonrasında etnografik eserlerin sergilendiği Emin Ağa Konağı'nı gezdikten sonra Tanıtma ve Karşılama Merkezi'ne girerler; yine Geç Osmanlı Dönemi yapılarından birisi olan bina restorasyonun ardından, karşılama ve bilgilendirme merkezine dönüştürülmüştür. Merkezde, yörenin kronolojik bilgilerinin ardından Hekatomnos'un mezar odasındaki lahdinin kopyası görülebilmektedir; lahdin dört yüzündeki kabartmalar bilgilendirme panolarında anlatılmaktadır; yapının asansörle çıkılan üst katında da Karia Bölgesi tanıtılmaktadır. Tanıtım ve Karşılama Merkezi binasının tabanında kazılar sırasında ortaya çıkarılan Bizans mezarlarıyla Geç Roma Dönemi villasının taban mozaikleri camla kaplanmış üst örtüsünden izlenebilmektedir.

Örenyerinde, Hekatomnos Anıt Mezarı'nın kazılarla ortaya çıkarılmış dış bölümü görülebilmektedir. Mezar odası, dış etkilerden korumak için ziyarete kapatılmıştır.

Örenyeri içindeki bir başka Geç Osmanlı yapısı restorasyonla Halı Müzesi'ne dönüştürülmüştür; bölüm ve vitrinlerinde Milas yöresi halılarının motifleri, dokuma teknikleri tanıtılmaktadır; halı tezgahları, dokumada kullanılan araç-gereçler, kök boyası renklerinin elde edildiği bitkiler sergilenmiştir. İsmi *"Halı Müzesi"* olsa da müzede, yörenin diğer ipek ve yün dokumadan yapılmış günlük giysileri ilgili bölümlerde sergilenmiştir. Örenyeri içindeki yapıların bazıları restorasyonla Çocuk Aktivasyon Merkezi, Kafeterya ve Müze Mağazası'na dönüştürülmüştür.

1

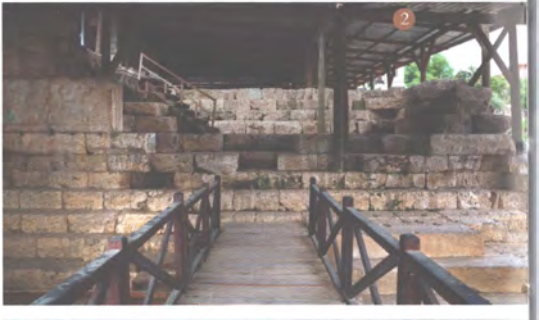
2

3

1- Arkeopark içindeki Geç Osmanlı Dönemi evinin bitişiğinde Roma Dönemi villasının taban mozaiği görülür. 2- Hekatomnos Anıt Mezarı. 3, 4, 5, 6, 7- Arkeopark içinde, Geç Osmanlı Dönemi'ne ait bir ev Halı Müzesi'ne dönüştürülmüştür. Müzede Milas halısı dokuma araç-gereçleri, yöresel dokuma kumaşları, kök boyası bitkileri ve giysiler sergilenmektedir.

Gümüşkesen Anıt Mezarı

Milas ilçe merkezinin batısında, Sondra Dağı'nın eteklerindeki Hıdırlık Tepesi'nin güney yanında yer alan Gümüşkesen Anıt Mezarı, çarşı merkezinden başlayıp batı yönde uzayan Gümüşkesen Caddesi'nin üst seviyesindedir. Bu alan Antik Çağ'da kentin nekropol sahası içinde kalıyordu. Gümüşlük Mahallesi'ndeki anıt, -içinde Milas Arkeoloji Müzesi'nin de yer aldığı- düzenlenmiş bir park içindedir. Antik kentten bugüne kalabilmiş en sağlam anıttır. Anıt, tıpkı Maussolleion ve Hekatomnos Anıt Mezarı'nda olduğu gibi yamaç arazide yapılan özel bir teras üzerine inşa edilmiştir.

Gümüşkesen Anıt Mezarı üç ana bölümden oluşur. Bu bölümler; dikdörtgen bir podyum, paye ve sütunların oluşturduğu bir cepheye sahip ana gövde ve yukarı doğru daralan basamaklardan oluşan piramidal bir çatıdır. Anıt tümüyle Sondra Dağı'ndan getirilen beyaz mermerden inşa edilmiştir.

Anıtın üzerine oturduğu podyum iki basamaklı bir kaideye sahiptir. Gömünün yapıldığı mezar odası podyum içinde yer alıyordu. Mezar odasının girişi, batı cephede yer alır. Oda içinde yapının üst elemanlarını taşıyan dört adet paye ve taş plakalarla kapatılmış mezar tekneleri yer alır.

Yapının ana gövdesini korint başlıklı paye ve sütunlar oluşturmaktadır. Payeler köşelerde, her cephede ikişer adet olan sütunlar ise payeler arasında çatıyı taşımaktadır. Çift cepheli olan gövde sütunlarının üst yarısı yivlidir. Sütun ve payelerin yanlarındaki izler, Antik Çağ'da bunların arasında korkuluklar olduğuna işaret etmektedir.

Gümüşkesen Anıt Mezarı, Mylasalı önemli bir yönetici ya da komutan ile ailesine ait olmalıdır.

Mylasa Tiyatrosu'nun bulunduğu alan.

Sütunların çevrelediği ana gövdenin tabanında yer alan huni biçimli delik, podyumdaki mezara akıtılan libasyon sunu için açılmış olmalıdır. Sütunların arkasında kalan gövde tavanı, bitkisel ve geometrik kabartmalı kasetlerle süslüdür. Mezarın, çapraz taşırma tekniği ile yapılmış olan çatısının en üstünde, bir heykel durduğu önerilse de bunu kanıtlayacak verilerden uzağız.

Mimari özellikleri dikkate alınarak yapılan tarihlendirmelere göre Gümüşkesen Anıt Mezarı'nın MS. 2. yy'da (Antoninler Devri) yapıldığı anlaşılır. Yapının genel mimari görünümü, Dünyanın Yedi Hârikası'ndan biri olan Halikarnassos Maussolleion'un küçük bir kopyası olduğunu gösterir. Anıtın kime ait olduğuna dair elimizde ne yazık ki herhangi bir veri yoktur. Ancak mezar, Mylasa'lı önemli bir yönetici ya da komutan ile ailesine ait olmalıdır.

Tiyatro

G. E. Bean'in çizimlerinde, kentin kuzeydoğusundaki Esentepe'nin (Topbaşı Tepesi) doğu yamacında antik tiyatronun yeri belirtilmiştir. Baltalı Kapı önünde başlayan ve halk arasında *"Hastane Yokuşu"* diye bilinen yoldan çıkıldığında, Esentepe'nin ana yola bakan doğu yamacında tiyatro olabilecek bir çanak bulunmaktadır. 19. yy'da yapılan kazılarda tepenin batı taraflarında mask ve tiyatro oyuncuları ile ilgili yazıtlar bulunması bu olasılığı güçlendirmektedir.

Zeus Osogos Kutsal Alanı

Baş Tanrı Zeus'a ait yerel kültlerin Mylasa ve çevresinde yaygın olduğu bilinir. Antik Çağ'ın ünlü coğrafya yazarı Strabon, Mylasa'da Zeus Osogos'a adanmış bir tapınağın varlığından bahseder.

G. E. Bean bu tapınağın, antik kentin dışında olduğunu söyler ve kentin güneyinde bir yerlere lokalize eder. Tapınağa ait herhangi bir kalıntıya rastlamadığını söyleyen Bean, Hacı İlyas Mahallesi'ndeki Güveç Dede Türbesi'nin batı yanında gördüğü poligonal bir duvar kalıntısının tapınağın kutsal alanına ait

olabileceğini önerir. Güveç Dede Türbesi olarak bilinen, bakımsız mezar, kuzey-güney yönünde uzanan Güveç Dede Caddesi'nden batıya açılan aynı isimli bir sokağın hemen başlangıcında yer alır. Güveç Dede Caddesi'nde, mezarın yer aldığı parselden yaklaşık 50 m kadar kuzey yönde ilerlendiğinde ise yine batı yöne çıkan Damlacık Caddesi görülecektir. Damlacık Caddesi ile güneyindeki Güveç Dede Mezarı arasındaki yapı adasında yer alan 98 kapı numaralı metruk evin arkasındaki (batı) teras duvarının alt sıra taşları G. E. Bean'in sözünü ettiği Poligonal duvar örgüsü yaklaşık olarak 2,5 m yüksekliğe ve 5-6 m genişliğe sahiptir.

Augustus ve Roma Tapınağı

Anadolu'da imparatorluk onuruna yapılan kutsal alanlara sık rastlanır. İmparatorluğu döneminde birçok Anadolu kenti gibi Mylasa'ya önemli katkılar yapmış olan Augustus'a ve imparatorluğun manevi kimliğine ithaf edilen bir tapınak da Mylasa şehrinde yer alıyordu. 1675 yılında Milas'ı gezen Sir George Wheler isimli gezgin başta olmak üzere önceki yüzyıllarda Milas'a gelen birkaç meraklının kalıntılarını gördüğü bu tapınaktan günümüze gelebilmiş iz ne yazık ki yoktur. Tarihi seyyahların tanımlarından Mylasa'daki Augustus ve Roma Tapınağı'nın, İon düzeninde ve basamaklarla yükseltilmiş küçük bir tapınak olduğu anlaşılır. G. E. Bean'in tanımları dikkate alınırsa bu tapınağın kalıntıları günümüz Merkez Ortaokulu yakınlarında bir yerlerdeydi.

Nekropoller ve Kente Ulaşan Yollar

Klasik bir antik kent şemasına uygun olarak Mylasa'da da kentin, çevredeki önemli şehirlere doğru uzanan çıkışları vardı. Bu yol kuzeyde Labraunda'ya, doğuda Stratonikeia'ya, batıda Halikarnassos'a ve güneyde ise Beçin'e doğru uzanıyordu. Zaman zaman ortaya çıkan kalıntılar, kentin bu yollarının etrafında yaygın bir Hellenistik ve Roma mezarlık alanı olduğunu ortaya koyar.

Kentin batısını kapatan Sondra Dağı'nın etekleri boyunca da Hellenistik ve Roma Dönemi nekropolünün yayıldığı anlaşılmaktadır. Burada yer alan Gümüşkesen Anıtı kentin nekropol alanı içinde yer alıyordu. Ayrıca 2005 yılında Gümüşkesen İlköğretim Okulu'nun temel hafriyatı sırasında tespit edilerek Milas Müzesi Müdürlüğü'nce kurtarma kazısı yapılan oda mezarı da bölgenin

Mylasa Nekropolü mezar buluntusu. Milas Arkeoloji Müzesi.

Mylasa Nekropolü mezar buluntusu. Milas Arkeoloji Müzesi.

Antik Çağ'daki nekropol kimliğini daha belirgin hale getirmiştir. Tonozlu ve düz tavanlı iki odadan oluşan ve MÖ. 4. yy'dan MS. 1. yy'a kadar kullanıldığı anlaşılan bu oda mezarının zengin buluntuları bugün Milas Arkeoloji Müzesi'nde görülebilir.

Yine Milas Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen mezar hediyeleri ile dikkat çeken bir başka oda mezarı ise Beçin Kalesi yakınlarında tespit edilmiştir. Büyük mermer bloklarla inşa edilen ve MÖ. 4. yy'dan itibaren birkaç yüzyıl kullanıldığı anlaşılan bu mezar yapısı, Mylasa Nekropolü'nün güney yönde bugünkü Beçin'e kadar uzandığına işaret etmektedir. Beçin Kalesi ve çevresindeki mezar buluntuları bu bölgedeki nekropol geleneğinin MÖ. 8.-7. yy'a kadar indiğini ortaya koymuştur.

Berberini Kaya Mezarı

Mylasa'dan kalan ve görülmesi gereken bir başka anıt ise Berberini ya da Berber Yatağı olarak isimlendirilen mevkide yer alan anıtsal görünümlü kaya mezarıdır. Anıt, ilçe merkezinin yaklaşık 4,5 km güneybatısında yer alır.

Kaya mezarı, Milas'tan Bodrum'a giden karayolunun birinci kilometresinde, modern kent mezarlığının güneybatısındaki yamaç üzerindedir. Anıta ulaşabilmek için, Bodrum yolunun kenarındaki mezarlığın içinden geçip tepeye doğru yaklaşık 15 dakika yürümek gerekmektedir. Dikkatli bakıldığında, mezarlık alanı içinden de yamaçtaki kaya mezarı görülebilmektedir.

Tamamıyla ana kayaya işlenmiş olan mezarın cephesi Dor biçimli bir tapınağı andırır. Üçgen alınlıklı cephede iki yarım sütun arasında yalancı kapı işlenmiştir. Sütunlardan sağdakinin hemen yanında yer alan kabartı, bir hayvan başı kabartması olabilir.

Mezarın asıl girişi, tapınak biçimli cephenin altındadır. Mezar, kayaya art arda oyulmuş iki odadan oluşur. Asıl mezar sahibinin yattığı oda, gerideki küçük mekân olmalıdır. Önde yer alan ve iki ölü sekisine sahip olan oda ailenin diğer üyeleri için düzenlenmiş olmalıydı. Mezar odasını kapattığı anlaşılan tıkaç tipi taş kapak bloğu anıtın hemen önünde durmaktadır.

Bölgede benzeri olmayan bu anıt mezarın, önemli bir kişiye ait olduğu kesindir. G. E. Bean, mezarın Hekatomnidler sülalesinin ilk yöneticisi olan Hekatomnos'a ya da ondan önce kenti yöneten Hyssaldomus'a ait olabileceğini düşünür ve kaya mezarını MÖ. 4. yy'a tarihler.

Berberini Kaya Mezarı, günümüz Milas mezarlığının üstündeki ana kaya üzerine yapılmıştır.

Berberini Kaya Mezarı.

Milas Su Kemerleri

Mylasa Antik Kenti'nin su ihtiyacını karşılayan su kemerleri ilçe merkezinin kuzey doğusundaki ovalık alan üzerindedir. Burada yer alan kemerler, ovanın kuzeydoğusunda, 120 m kotunda tespiti yapılan bir pınardan gelen suyu taşımaktadır. Pınar suyunun Antik Mylasa kentine toplam uzaklığı 7,4 km'dir. Ovanın kuzeydoğusundaki yamaçlar boyunca, tabanı pişmiş toprak levhalarla kaplanmış açık kanallar ve yer yer küçük kemerler sayesinde gelen su ovalık alanda büyük su kemerleriyle Mylasa'nın yaslandığı Toptaşı Tepe'ye ulaşmaktadır.

Bir bölümü günümüze sağlam ulaşmış olan su kemerleri, arazinin topografik eğimine göre orta bölümde iki, uçlarda ise tek katlıydı. Alt katta, geniş dörtgen planlı ayaklar üzerinde yükselen geniş kemerler, ikinci katı oluşturan daha küçük kemerleri taşımaktadır. Yapının en üst kotu boyunca yer alan künk sistemi ile dağlık alandan gelen su antik kente doğru taşınıyordu.

Milas su kemerleri.

Milas su kemerleri.

Kemer açıklıkları 3,6 m, ayaklar ise 2,1 m ve kare kesitlidir. Kemerli ayaklar arasında, belirli aralıklarla yer alan dikdörtgen kesitli ağırlık kulelerinin genişliği 4,25 m, uzunluğu ise 4,3 m'dir. Bu kuleler sayesinde su kemerinin mimari dayanıklılığı artırılmıştır.

Milas'ın doğu yanında yükselen Toptaşı Tepesi'nden sonra suyollarının takibi sağlıklı bir şekilde yapılamasa da, su kemerleri hattının Baltalı Kapı'ya doğru devam ettiği düşünülmektedir.

Genel taş işçiliğine göre Milas su kemerlerinin Geç Roma ya da Bizans Dönemi'nde inşa edildiğini söylemek mümkündür. Genellikle yöresel taşlar ve harç kullanılarak inşa edilmiş olan yapıda yer yer de antik yapı malzemeleri devşirme olarak kullanılmıştır.

Milas'ın Ortaçağ-Yakın Çağ Anıtları ve Doğal Güzellikleri

Ulu Cami

İlçe merkezinde, eski müze binasının hemen karşısında yer alır. İlçenin en büyük camisidir. 1378 yılında Menteşe Beyi Ahmet Gazi tarafından inşa ettirildiği için bazı kaynaklarda Ahmet Gazi Camisi olarak da geçer. Döneminin karakteristik özelliği olarak taş

Ulu Cami.

ve tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Cami inşasında çok sayıda antik malzemenin de yapı malzemesi olarak kullanılmış olduğu görülür. Özellikle doğu ve batı cephedeki kapı etrafında kullanılan antik parçalar, cami duvarına özenle yerleştirilerek görünür kılınmıştır.

Camiye girişi sağlayan üç kapıdan kuzeydeki taç kapı üzerinde, iç içe yazılı reyhani bir kitabe yer alır. Kitabeden caminin 1378 yılında yaptırıldığı anlaşılır. 1879 yılında

kapsamlı bir onarım görmüş olan caminin batı cephesindeki kapı üstünde ise 1904 tarihli bir başka kitabe vardır. Batı cephede yer alan bu kitabede *"Çocuğu olmayan Hacı Mehmet ile Sert Ahmet kızı Fatma Hanım'ın cami için bir zeytinlik ve bir de ev vakfettikleri"* yazılıdır.

Ana kapının yer aldığı kuzey cephede, sonradan eklenen üstü açık basamaklar minareye ulaşır. Küçük ve ahşap minare, merdivenlerin bitiminde değil az daha içerdedir. Milas Ulu Cami, plan şeması ve üst örtüsü ile Selçuklu Dönemi mimarlık geleneğinin iyi bir örneğidir. Kıble duvarına dik uzanan sahınlar, Selçuklu Dönemi bazilikal planlı cami şemasını yansıtır. Harimin güney yarısında üst örtünün kubbe şeklinde, kuzey yarısında ise tuğla örgülü kemer ve tonozlarla kapatılmış olması dikkat çekicidir. Caminin orijinal minberi ahşaptandır. 1879 yılında yapılan onarımlar sırasında, ahşap minberin yerine aynı özelliklere sahip olan mermer minber yapılmış ve eski minber kitabesi mermer minber üzerine takılmıştır. Kitabenin bazı parçaları günümüzde İzmir Müzesi'ndedir.

Ulu Cami.

Hacı İlyas Camisi

İlçe merkezindeki Hacı İlyas Mahallesi'nde yer alan cami, kentin Türk dönemine ait en eski yapısıdır. Cümle kapısı üzerinde yer alan kitabesinde, caminin Menteşe Beyliği hükümdarı Orhan Bey döneminde, yani 14. yy'da Selahaddin isimli bir kişi tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Harim kısmı dikdörtgen planlı ve ahşap kırma çatılıdır. Oldukça sadedir ve mimari bir özellik arz etmez. Son cemaat yerindeki sütunlar devşirme antik bloklardır. Ortada daha yüksek sivri kemerle hareketlendirilmiş olan son cemaat yerinin üstü kubbelerle kapatılmıştır. Son cemaat yeri kemerleri arasında ve cümle girişindeki inşa kitabesinin üstünde yer alan diğer iki kitabe, 1855 ve 1920'li yıllarda yapılan onarımlara işaret eder. Yapı en son 2008 yılında onarımdan geçmişti. Daha sonraki bir tarihte caminin kuzey ve batı duvarları tek, güney ve doğu duvarları ise ikişer adet payanda

1, 2, 3- Hacı İlyas Camisi.

4, 5, 6- Belen Camisi.

duvarlarla desteklenmiştir. Güney cepheyi destekleyen ayaklardan başlayan tonoz, caminin güneyindeki sokakta üstü kapalı bir geçit oluşturmuştur.

Belen Camisi

Hisarbaşı Tepesi'nde, Milas Belediyesi'nin de bulunduğu alanda yer alan

caminin kesin yapım tarihi ve yaptıran kişi bilinmemektedir. Plan özellikleri ve taş-tuğla ağırlıklı mimari işçiliği Milas Ulucami'ye benzeyen yapının 14. yy'a ait olduğu düşünülür. Bazı kaynaklar, Belen Camisi'nin eski bir Bizans kilisesinden camiye dönüştürüldüğünü bildirir. Harimde yer alan sütun sıralarının ayırdığı üç nef, bu görüşü kuvvetlendirir. Çatı kısmı düzdür. Ana girişi kuzey cephede olan caminin bir de batı cephesinde küçük giriş açıklığı görülür. 1750 yılında Mehmet Sait Ağa isimli bir kişi tarafından onarılan caminin, taş kaide üzerinde yükselen minaresi ise 1811 yılında Abdülfettah oğlu Ömer Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Çöllüoğlu Hanı

Milas'ın tarihi arastasıyla iç içe olan han Belen Camisi'nin hemen yanındadır. 18. yy'ın ikinci çeyreğinde Abdülaziz Ağa isimli Milaslı tarafından yaptırılmıştır. Osmanlı kentinin ticari merkezini oluşturan yüksek tepede yer alan han tüm çevreye hâkimdir. Yapı malzemesi olarak taş ve yer yer antik mimari bloklar kullanılmıştır.

Hana giriş, kuzey ve güney cephelerdeki kemerli açıklıktan sağlanıyordu. 1051 metrekarelik bir alan üzerine kurulu olan han dikdörtgen planlı, merkezi avlulu ve iki katlıdır. Kemerlerin taşıdığı alt kat hayvanların bağlandığı hücrelerden oluşuyordu. Alt kat kemerlerinin üzerinde yükselen üst kattaki ahşap sundurmaya açılan odalar ise misafir odalarıydı. Bu odalarda ocaklar ve eşya, mum vb. koymaya yarayan nişler yer alır. Yapı kırma çatılıdır.

Çöllüoğlu Hanı. Restorasyon öncesi 1991 yılında handa keçi kılından ip eğirip kilim dokuyan zanaatkarlar vardı.

Handa, 1991 yılında zanaatkarlar ip eğirip kilim dokumaktaydı.

Firuz Bey (Kurşunlu) Camisi

Firuz Paşa Mahallesi'ndeki cami kentin en güzel Türk Dönemi yapısıdır. Cümle kapısı üzerinde yer alan dört satırlık sülüs yazılı kitabede caminin, 1394 yılında, Osmanlı Devleti tarafından bölgeye vali olarak atanan Hoca Firuz Bey tarafından yaptırıldığı yazılıdır.

Kubbesi kurşunla kaplı olan cami, halk arasında Kurşunlu Cami adıyla da bilinir. Camiyi saran mavi damarlı mermer kaplamalarından etkilenen Evliya Çelebi, Firuz Bey Camisi'ni Gök Cami olarak tanımlar. Bu mermer kaplamaların kaynağı tıpkı Gümüşkesen anıtında olduğu gibi Sondra Dağı'ndaki mermer yataklarıdır. Erken Osmanlı mimarisinin zaviyeli ve ters T planlı cami tipinin en güzel örneklerinden biridir. Kesme taş işçiliğe sahip olan cami son cemaat yeri, giriş hücreleri ve harim denilen ana ibadet mekânından oluşur. Beş kemerli cepheye sahip olan son cemaat yeri, avludan üç basamak aşağıdadır. Son cemaat yerinde ortadaki bölüm kubbe ile yan bölümler ise beşik tonozla örtülüdür.

Giriş bölümünü oluşturan mekânlardan ortada yer alan kare planlı bölüm tonoz

Firuz Bey Camisi.

Firuz Bey Camisi.

örtülüdür. Doğu-batı eksenine açılmış basık kemerli kapılar ile geçilen yan hücrelerden doğudaki tromplarla, batıdaki ise üçgenlerle desteklenen birer kubbe ile sonlanır. Kare planlı ve daha büyük olan ana mekân çift katlı ve sekizgen kasnaklı, büyük bir kubbe ile kapatılmıştır.

Üç sıra mukarnas şeridi ile çevrili olan cami kapısının üzerinde çift renkli taş işçiliğine sahip sivri kemerli bir alınlık bulunmaktadır. Burada yer alan kitabe çevresinde gül, karanfil ve yaprak motiflerinden oluşan bitkisel malzeme ile kapı lentosunun altında palmet, rumi ve lotuslar caminin sanatsal estetiğini güçlendirmiştir. İki sıra mukarnasla süslenmiş olan mihrap, yanındaki kitabeden anlaşıldığına göre Hasan Bin Abdullah el - Benna tarafından, bezemeler ise Musa Bin Abdullah en-Nakkaş tarafından yapılmıştır.

Caminin orijinal minberi ile kapı kanatları 1875 yılında

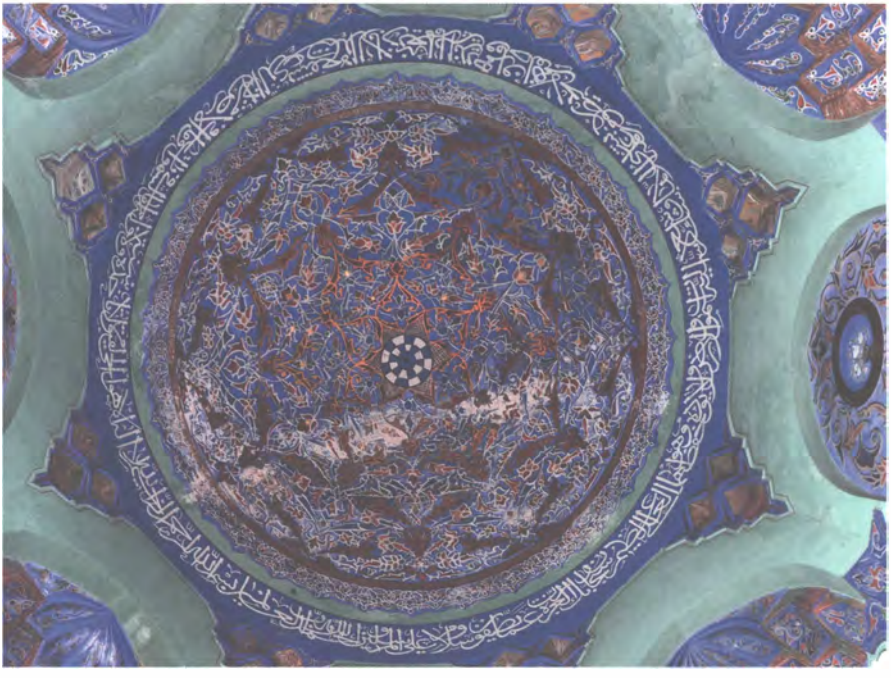

İstanbul'a götürülmüş ve yerlerine yenileri yapılmıştır. 19. yüzyılda buraya eklenmiş olan bugünkü mermer minber, süslemeleri ile dikkat çeker. Caminin üst kısımları ile kuzeyindeki şadırvan da minber gibi 19. yüzyılda yapılmıştır.

Caminin batısında, bahçe içinde sıralı odalar, cami medresesinden günümüze uzanmış izlerdir. Cami haziresinden bugüne, Firuz Bey'in hanımına ait bir mezar gelebilmiştir.

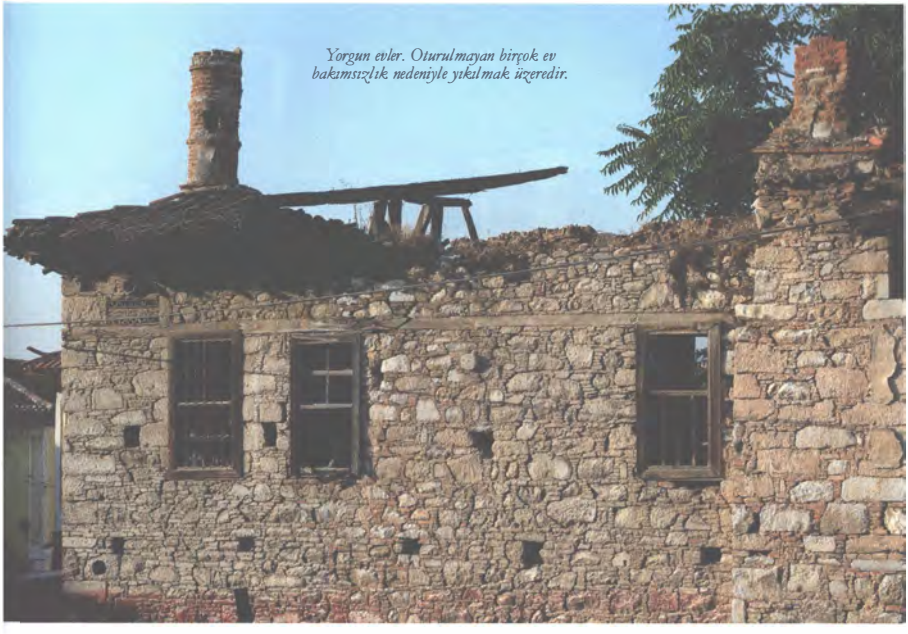

Yorgun evler. Oturulmayan birçok ev bakımsızlık nedeniyle yıkılmak üzeredir.

Milas Evleri

Milas kent merkezinde, birçok sokakta karşılaşılan geleneksel konutlar iki ana grupta incelenebilir. Bunlardan birinci grup, Osmanlı'nın son dönemlerine ait 19.-20. yy. evleridir. Bu evler genellikle iki katlı ve avluludur. Yüksek duvarlarla çevrilen avluya açılan zemin kat, evin kiler bölümü olarak kullanılıyordu. Üst kata çıkışı sağlayan ahşap ya da taş merdivenler yapının dış cephesinde yer alır. Bu kat yaşam alanıdır. Yatak odası, oturma odası bu kattadır. Evin mutfak, ahır gibi bölümleri genellikle avlunun bir köşesindeki müştemilatta yer alıyordu.

Geç Osmanlı Dönemi konutlarının en güzel örneklerine, Milas Belediye Binası'nın da yer aldığı Hisarbaşı Tepesi'nde görmek mümkündür. Belediye binasının doğusunda yer alan ve günümüzde *"Turhan Selçuk Karikatür Evi"* olarak kullanılan Hacı Ali Konağı görülmeye değerdir. Uzunyuva Örenyeri çevre düzenleme projesi kapsamında onarılarak işlev kazandırılan birçok konak da geleneksel Milas ahşap mimarisinin

Milas'ta, Geç Osmanlı Dönemi konutlarının en güzel örneklerini Hisarbaşı Tepesi'nde, Baltalı Kapı yakınlarında görmek mümkündür.

örnekleri arasındadır. Mahallede, Hacı Ali Konağı ve Uzunyuva çevresindekiler kadar şanslı olmayan, onarılmamış çok sayıda konut görülebilir. Zamanın yıkıcı etkisine direnen bu konutlardan biri de Hacı Ali Konağı'nın hemen arkasında yer alan konuttur. Bu güzel yapı Türk arkeolojisinin önde gelen isimlerinden Prof. Dr. Aşkıdil Akarca'nın doğup büyüdüğü evdir. 1912 yılında inşa edilmiş olan ev neo-klasik üslubun en iyi temsilcilerinden biridir. Kapısında bir çift sütun yer alan konut, planı açısından Türk mimarisinde 'karnıyarık' olarak tanımlanan, ortası sofalı konut tipindedir. Üst katta yer alan köşkü, ana yapıdan ayrıdır ve üst katta bir köprü ile ana yapıya bağlanır. Ayrıca mutfak ve hamamdan oluşan bir bölümü vardır.

Milas evleri tipik ön cepheleri ve bacalarıyla dikkat çekerler.

Macar ustalar tarafından yapılan konutlardan bir tanesi.

Milas'ın geleneksel evlerinde ikinci tip ise Cumhuriyet'in ilk yıllarında Rodos Adası'ndan gelen Macar usta ve zanaatkârlar tarafından yapılan Orta Avrupa tarzı konutlardır. İlçe merkezinde yer alan ve kayıtlarda Nedime Beler, Murat Menteşe, Selahattin Oğuz, Servet Akgün evleri olarak geçen konutlar bu tipin en iyi örnekleridir. Bu tip evler, Milas'ın diğer tipteki geleneksel evlerinden farklı olarak dışa kapalı bir mimari cepheye sahiptir ve mutfak dâhil tam yaşam alanları mekân içindedir. Üçgen alınlıklı çatılar, kemerli pencere açıklıkları ve süslemeli cepheleri ile kendini belli eden Batı tarzı Milas evleri günümüzde rengârenk cephe boyaları ile şehri süslemektedir. Milas Cumhuriyet Meydanı'nın karşısında bu tip konutların en güzel örnekleri dizilidir.

Milas Arkeoloji Müzesi *

Bodrum'un komşusu Milas ilçesi, Antik Çağ'da Karia'ya başkentlik yapmış bir geçmişin mirası üzerine kuruludur. Bu kentin, üzerinde yükseldiği Mylasa şehrinin göz kamaştıran tarihi mirası zengin bir teşhire sahip olan Milas Arkeoloji Müzesi'nde sergilenir.

Milas ilçe merkezinde bir müze kurulması fikri ilk defa 1983 yılında gündeme geldi. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nden getirilen çok sayıda eser yanında gün geçtikçe artan bölge kazılarından çıkan eserler yeni kurulan müzede koruma altına alındı. Eserlerin ilk sergilenmeye başladığı tarih 1987 yılıdır. İlçe Halk Kütüphanesi zemin katında uzun yıllar ziyaretçi ağırlayan müze yapısının yetersiz kalması sonucunda yeni Milas Arkeoloji Müzesi Gümüşkesen anıtının bitişiğine / park alanına inşa edilmiştir.

Müzede, Latmos Bölgesi ve Beçin'den prohistorik eserlerden Osmanlı Dönemi'ne uzanan zaman dilimindeki obsidyen dilgiler, taş kesiciler, pişmiş topraktan gaga ağızlı testiler, tek ve çift kulplu testiler, tabaklar, siyah ve kırmızı figür kaplar, urne (ölü külü kabı), üzengi kulplu kaplar, krater, figürinler, lahit, kandiller, masklar, heykelcikler; taş eserler arasında mezar odaları, heykel ve kabartmalar, yazıtlar, lahitler, günlük kullanıma yönelik takılar, süs eşyaları, kandiller, seramik kaplar sergilenmektedir. Mylasa'nın Karia Bölgesi'nin merkezinde oluşu, etkisi altında ve yakın çevresindeki antik yerleşimlerden getirilen çok sayıda eser müzede sergilenmektedir.

Erkek başı. M.S. 1.yy.

Müzede, Latmos, Beçin, Pilavtepe Höyüğü, Hydae, İasos, Stratonikeia gibi örenyerlerinden ve Milas merkezinde yapılan kurtarma kazılarında bulunmuş zengin bir koleksiyon sergilenmektedir. Müzede sergilenen mermer bir yazıtta *"Latmos ile Pidasa arasındaki anlaşma metni"* okunmaktadır. Metinde, şehirlerin dirlik ve düzen içinde yaşamaları için kurban bayramı düzenlemeleri, Latmoslu Latmosluya, Pidasalı Pidasalıya kız vermemeli, iki kentin insanları arasında evlilik yoluyla akrabalık ilişkilerinin artırılması, mahalle örgütleri yoluyla her iki kentin dayanışma içerisinde olması gerektiği yazılmıştır. Bu yazıtın kopyalarının birisi Zeus Labraundos Kutsal Alanı'na, diğeri ise Latmos'taki Athena Kutsal Alanı'na konulması gerektiği belirtilmiştir. Yazıtın sonunda Latmosluların etmesi gereken yemin dizeleri sıralanmıştır: *"Zeus Ge Helios Poseidon Athena Areia ve koç koruyan (= Artemis) ve diğer tanrılar üzerine yemin ediyorum ki Pidasalılarla birlikte vadandaş olarak yaşayacağım."*

* *Kitabın yayınlandığı tarihte müze inşaatı / kurulumu devam etmekteydi.*

Müze eserleri arasında pişmiş topraktan yapılma kaplar, figürinler, maskalar dikkati çeker.

Kıyıkışlacık'tan (Iasos) av sahnesi kabartması. MÖ. 6.yy.

Latmos ve Pidasa arasında yapılan antlaşma yazıtı. Antlaşmada her iki kentin halklarının bağlarının pekişmesi için, "Hiçbir Latmoslu bir başka Latmosluya kızını vermemeli veya bir Latmosludan kız almamalı; Pidasalılar da bir Pidasalıya kız vermemeli ve kız almamalı; altı yıl süreyle Latmoslu Pidasalıya, Pidasalı da Latmosluya kız verip almalı..."

Mylasa mezar buluntuları.

Kadın heykeli. Hellenistik Dönem.

Kadın heykeli. Hellenistik Dönem.

Beçin Kalesi'nden Milas'a bakış.

Beçin Kalesi

Milas ilçe merkezinin yaklaşık 5 km güneyinde, ilçeye bağlı Beçin Mahallesi'nde yer alan kale Milas Ovası'na hâkim bir plato üzerinde yükselir. Kalenin ovadan yüksekliği yaklaşık 210 m'dir. Kaleye ulaşım, Milas ilçe merkezinden kolaylıkla sağlanabilir. Günümüzde düzenlenmiş bir örenyeri olarak ziyarete açık olan kalenin içlerine kadar araçla gidilebilmektedir. Kaleyi ziyaret edeceklerin, bilet satış yerindeki otoparka araçlarını park edip önce iç kaleyi gezmeleri ve kale üzerinden Milas Ovası'nın hârika görüntüsünü izledikten sonra dış kaleyi dolaşmaya başlamaları önerilir.

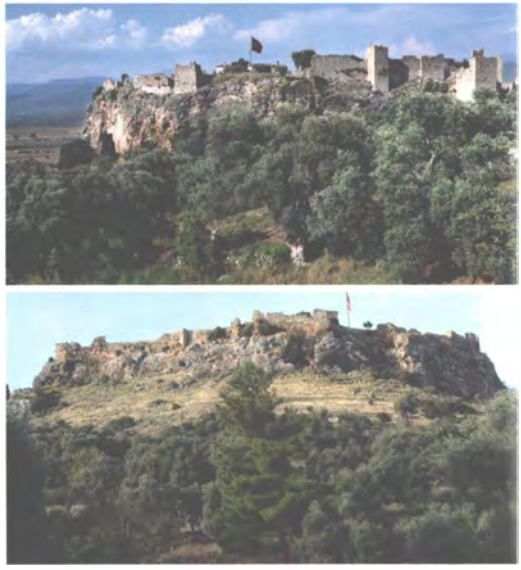

Beçin Kalesi.

1- Beçin kazı buluntuları. Milas Arkeoloji Müzesi.
2- Beçin, Kepezaltı Mevkii'nde bir oda mezarında bulunmuş pişmiş toprak kaplar (MÖ. 4.-1. yy), kapı halkası ve kilit. Milas Arkeoloji Müzesi.

Menteşe Beyliği'nin idari merkezini oluşturan kalenin bulunduğu alanın tarihi Tunç Çağları'na kadar iner. G. E. Bean, 1968 yılında kalenin olduğu bölgede bulunan bazı obsidyen parçalarının MÖ. 2000'lere tarihlenebilecek aletler olduğunu belirtir. Ayrıca alanda yapılan arkeolojik kazılarda ele geçen Geç Geometrik Dönem Karia seramikleri ve Attika seramiğinin yerel taklit parçaları bu alanın MÖ. 7. - 5. yy'larda nekropol olarak kullanıldığını kanıtlar.

İç kalenin doğu yanında Hellenistik Dönem'e tarihlenen duvar kalıntılarına rastlanmıştır. Ayrıca iç kalenin güneydoğu köşesinde MÖ. 4. yy'a tarihlenen bir tapınağa ait kalıntılar mevcuttur. Kuzey cephede, kaleye çıkan karayolunun kenarında bulunan bazı mezar yapıları ise alanın Roma Dönemi'nde nekropol olarak kullanıldığını kanıtlamıştır.

Yüksek kayalık üzerindeki kalenin kuruluşu ilk defa Bizans Dönemi'nde gerçekleşmiştir. Yani 13. yy'da Türk Menteşe Beyliği kaleyi ele geçirdiğinde burada küçük de olsa bir yerleşim vardı. Kale içinde kalıntıları halen korunmuş olan küçük şapel, Bizans Dönemi'ndendir. Kalenin Türk hâkimiyeti yıllarında hızla geliştiği ve bölgenin en önemli kentlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Beçin Kalesi'nde 1995 yazında Hüseyin Rahmi Ünal tarafından başlatılan bilimsel kazı ve restorasyon çalışmaları, günümüzde Kadir Pektaş tarafından yürütülmektedir.

İç kale

Yerleşimin kuzey bölümünde yer alan iç kale yüksek bir kayalığın üstünde yer alır. Dairesel bir plan izleyen iç kale surları, keskin uçurumları takip eder. Yer yer dörtgen planlı burçlarla desteklenmiş olan iç kale oldukça güçlü duvarlara sahip olmasına rağmen bugün kapsamlı bir onarıma ihtiyaç duymaktadır. İç kaleye çıkış, güneydeki basamaklı yol ile sağlanır. Giriş yolu üzerinde yer alan, kubbesi kısmen yıkılmış olan mekân, Bizans Dönemi'nden bu yana kalenin su ihtiyacını karşılayan sarnıçtır. Sarnıcı geçer geçmez sağda görülen iri mermer bloklar olasılıkla MÖ. 4. yy'dan bir tapınağın (Zeus Karios Tapınağı ?) kalıntılarıdır.

Kale içinde, dar sokaklar etrafında dizili çok sayıda ev kalıntısı yer alır. Bu evler, kale içinde 20. yy. ortalarına kadar sürmüş olan yaşamın izleridir. Bugüne gelen evler genellikle 1900'lü yıllar ile kalenin son kullanıldığı 1980'li yıllara kadar olan döneme aittir. İç kale içinde 14. yy'dan kalma bir hamam yapısı da bulunmaktadır.

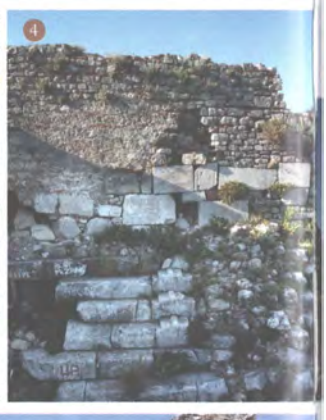

1, 2- İç Kale, 3- İç Kale basamakları. 4- Zeus Karios Tapınağı (?) kalıntıları. 5- İç Kale'deki sarnıç. 6- Örenyerindeki çeşme. 7- Dış kale surları. 8, 9- Büyük Hamam.

Dış Kale

İç kalenin güneyinde daha alçak kottaki sırt üzerinde yer alan dış kale, geniş bir alanı çevreleyen surlarla çevrilidir. Sırtın, uçurumlara açılmayan güney kesiminde, yer yer kale duvarlarına rastlanır. Kentin birçok kamu yapısı dış kalenin kurulu olduğu geniş düzlükte yer alır.

DIŞ KALE'DE YER ALAN BAŞLICA YAPILAR

1 No'lu Anonim Türbe

Kalenin güneydoğu bölümündeki mezarlık içindedir. Kubbeli üst yapısı tümüyle çökmüş olan yapı kırma taş ve devşirme malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir. Yapı duvarlarını destekleyen ahşap hatıllar halen görülebilmektedir. 15. -16. yy'a tarihlenen türbenin kime ait olduğu bilinmemektedir.

Büyük Hamam

Beçin Kalesi'ndeki birçok hamam yapısının en büyüğüdür. İç kalenin hemen güney yanında yer alan hamam, 14.-15. yy'da yaygın olan üç eyvanlı, köşe halvetli hamam tipinin en iyi örneklerinden biridir.

Üst örtünün tamamına yakını göçmüş olmasına karşın, duvarların büyük kesimi ayaktadır. Tüm mekânın zemini, Antik Çağ'a ait yapılardan sökülerek alınmış olan mermer plakalar ile kaplıdır. Isı kaybına neden

1

2

olmamak için hamamların soyunmalık bölümünde genellikle tek giriş yer alırken burada, dışardan soyunmalığa açılan iki kapı olduğu görülür. Bu kapılardan biri olasılıkla kadınların girişi için düzenlenmişti. Kaliteli işçiliği, yapının kent için önemli imar çalışmaları yapmış olan Menteşe Beyi Gazi Ahmet'in iktidarı yıllarında inşa edildiğini düşündürmektedir.

1, 2- Büyük Hamam.

Mültezim Evi ve Sofuhane

İç kalede, güneye doğru devam eden karayolunun sol yanında kümelenen yapı grubu içindeki Mültezim Evi ve Sofuhane yapıları, Orhangazi Camisi'nin hemen kuzey yanındadır.

Her iki yapının bir duvarı müşterektir. Doğu cephedeki mültezim evi, bir eyvanın iki yanına yerleştirilmiş birer odadan oluşur. Bu düzenleme Muğla'nın bugünlere kadar yaşayan geleneksel konut mimarisinde uygulanan bir plandır.

Mültezim Evi ve Sofuhane.

2000'li yıllarda Mültezim Evi'nin kileri olduğu düşünülen güney odasında yapılan arkeolojik kazılar sırasında yaklaşık 60 bin Osmanlı akçesi ve 850 adet Avrupa sikkesinden oluşan bir define bulunmuştur.

Doğu cepheyi oluşturan sofuhane ise dikdörtgen planlıdır. Her iki yapının da iki katlı olduğu ve 1610 yılında meydana gelen güçlü bir yangınla yıkıldıkları anlaşılmaktadır. Mültezim Evi ve Sofuhane mekânlarının birinci kat planı restore edilerek ziyaretçiler için anlaşılır kılınmıştır.

2 ve 3 No'lu Anonim Türbeler

Mültezim Evi ve Sofuhane ile Orhan Gazi Camisi arasında yer alırlar. Caminin doğu avlu duvarına bitişik olan her iki mekânda kare planlı, küçük birer yapıdır. Kırma taştan yapılmış olan duvarların yanında, pencere kemerlerinin ve kubbeye geçişi sağlayan trompların tuğla kullanılarak yapıldığı dikkati çeker. 2 No'lu Türbe'de tromplarda yerleştirilmiş olan testiler hem akustiği sağlamak hem de yapı duvarlarına binen kubbe ağırlığını azaltmak amaçlıdır. 2 No'lu Türbe 14. yy. ortalarına, 3. No'lu Türbe ise 15. yy'a tarihlenir.

2 No'lu Türbe.

2 No'lu Türbe.

Orhan Gazi Camisi

Kentin merkezine yakın bir alandaki Orhan Gazi Camisi'nden bugüne sadece yan duvarların bir bölümü gelebilmiştir. Yapının üst bölümü tamamıyla yok olmuş durumdadır. Güney ve batısında uzanan büyükçe bir avlu içinde yer alan Orhan Gazi Camisi, hafif çarpık bir plan üzerine oturur. Cami girişi antik blokların kullanıldığı söve ve lentolardan oluşur.

Orhan Gazi Camisi.

Harimin bir bölümünde kullanılan kaplama levhalar, antik malzemelerden elde edilmiştir. Harim, dörderli üç sıra sütunun böldüğü dört neften oluşuyordu. Kıble yönünü hafifçe doğuya kaydırmış olan mihrap, dikdörtgen profilliydi.

Kazılarda çıkan çok sayıda yanmış ahşap parçası, üst yapısı yoğun bir şekilde ahşap olan bu yapının büyük bir yangınla yıkıldığını kanıtlar.

İbn-i Batuta'nın, yapılış yıllarında ziyaret ettiği bu yapı 1335 yılına tarihlenir. Caminin batısına bitişik olarak görülen duvar kalıntıları -daha geç tarihli- bir 'hankâh'a aittir.

Orhan Gazi Camisi taban döşemesinden detay.

Ahmet Gazi Medresesi

Örenyeri ziyaretçilerinin iç kaleyi geçtikten sonra ilk görecekleri yapılardan birisi -ziyaretçi yolunun sağ yanında yer alan- Ahmet Gazi Medresesi'dir. Orhan Gazi Camisi ile karşılıklı bir konumda yükselen yapı yakın zamanda kapsamlı bir onarım gördü. Restorasyon öncesinde de önemli bir kısmı korunmuş yapı Beçin'de üst örtü sistemi sağlam kalabilmiş tek bina olma özelliğine de sahiptir. Beylikler Dönemi'nin önemli yapılarından birisi olan medrese iki eyvanlı, açık avlulu mimarisiyle Selçuklu geleneğini en iyi şekilde yansıtır. Güney cephede yer alan ve Gotik tarzda yapılmış kilise kapılarını andıran taç kapı ile avluya girilir. Ana mekân duvarlarının dış cepheleri ve avlu kesme taş işçiliğe sahiptir. Ana mekândaki orta eyvanda iki adet sanduka mezar yer alır. Bunlardan biri Ahmet Gazi'ye aittir. Diğer sandukanın kimliği bilinmemektedir. İki yandaki eyvanlar medrese derslikleridir. Avlu duvarları kenarında da öğrenci hücreleri dizilidir. Beçin'de günümüze ulaşan tek inşa kitabeli yapı olan medrese 1375 yılında Menteşe Beyi Ahmet Gazi tarafından yaptırılmıştır.

Ahmet Gazi Medresesi.

Ahmet Gazi Medresesi günümüzde başarılı bir sergilemeye sahip Türk İslam Dönemi Mezar Taşları Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Bey Konağı ve Hamamı

Ahmet Gazi Türbesi'nin ortalama 90 m kadar kuzeybatısında yer alan iki mekân, dış kaleden geçen karayolunun biraz dışındadır. Kırma taş ile inşa edilmiş her iki yapının da üst örtüsü bugüne ulaşmamıştır. Kare planlı ve olasılıkla iki katlı olan ev, farklı işlevlere sahip odalardan oluşmaktadır. Bunlardan büyük odanın batısında yer alan mekânın kireç harcı sıvalı tabanında çukurlar açıldığı ve bu çukurlara testiler yerleştirildiği tespit edilmiştir. Bu testi kalıntıları, mekânın bir kiler olduğunu ortaya koyar.

Bey hamamı, soyunmalık ve sıcaklık bölümlerinden oluşmaktadır. Enine planlı

sıcaklık bölümünün orta kısmı kubbeli ve yan satıhları tonoz örtülüdür. Sıcaklığa açılan halvetler ise birer küçük kubbe ile örtülmüştü. Aynı yapının parçaları olan Bey Konağı ve hamam yapıları 15. yy'a tarihlenir.

Kızıl Han

Önemli ticaret yolları üzerinde bulunan Beçin'de ticaret kervanlarının ağırlandığı iki handan birisi, kayıtlara Kızıl Han adıyla

Kızıl Han.

geçmiştir. Han, Orhan Gazi Camisi'nin güneydoğusundadır. Üst yapı sistemi çökmüş olan han iki katlıdır. Enine dikdörtgen plan şemasına sahip olan hanın tek bir salondan oluşan alt katı yük hayvanlarının bağlandığı ahırdı. Bu kat, dört adet kemerle desteklenen tonozlu bir tavana sahipti. Batı cephesinin ortasında yer alan ve taç kapıya sahip olduğu anlaşılan girişin solunda, halen izleri görülebilen merdivenle çıkılan üst katta, kervan sahiplerinin konakladığı iki oda mevcuttu. Odalar kubbe örtülü olmalıydı. Kızıl Han 15. yy ortalarına tarihlenir.

1, 2- Yelli Cami.

Diğer Yapılar

Kızıl Han'ın güney kesimlerinde dağınık olarak yer alan diğer kalıntılara, ancak rehber eşliğinde ve patika yollar kullanılarak gidilebilir. Kızıl Han'ın yaklaşık 100 m doğusunda, 13. yy'a ait bir manastırın parçası olduğu düşünülen harap durumda bir şapel; onun yaklaşık 100 m güneyinde, surlara ait Seymenlik Kapısı'nın hemen çıkışında, 14.-15. yy'a ait Seymenlik Zaviyesi yapı kompleksi; kale surlarının geçtiği tepenin güneybatı eteklerinde Orman Tekkesi ve güneyde, kentten epeyce uzak bir noktada yer alan Karapaşa Medresesi ana gezi güzergâhının dışında kalan yapı kalıntılarıdır.

Şapel

Üçgöz Hanı.

Mezar taşı.
Menteşe Beyliği Mezarlığı.

BEÇİN KALESİ ÖRENYERİ PLANI

1 BEÇİN KALESİ
2 KALE HAMAMI
3 KALE ÇEŞMESİ
4 I NO'LU ANONİM TÜRBE
5 BÜYÜK HAMAM
6 ZAVİYE
7 MÜLTEZİM EVİ VE SOFUHANE
8 II NO'LU ANONİM TÜRBE
9 III NO'LU ANONİM TÜRBE
10 ORHAN GAZİ CAMİSİ
11 HANKAH
12 AHMET GAZİ MEDRESESİ
13 AHMET GAZİ ÇEŞMESİ
14 BEY KONAĞI
15 BEY HAMAMI
16 KUBBELİ ÇEŞME
17 KIZILHAN
18 ŞAPEL
19 SEYMENLİK ZAVİYESİ
20 SEYMENLİK HAMAMI
21 DEVE HANI
22 ORMAN TEKKESİ
23 EMİR AVLUSU
24 MENTEŞE MEZARLIĞI
25 YELLİ HAMAMI
26 YELLİ CAMİSİ
27 YELLİ MEDRESESİ
28 KARAPAŞA MEDRESESİ
29 KEPEZ HAVUZU
30 ŞEHİR SURLARI
31 TAŞ EV

Kutsal Alan, Milas, Çamlıbelen Köyü'ndedir.

Çamlıbelen Kutsal Alanı Hiera Kome

Milas'ın güneydoğusundaki Çamlıbelen Köyü sınırları içinde yer alan bir kutsal alandır. Çamlıbelen Köyü'ne gitmek için, Milas'tan Ören'e giden karayolunda Beçin'i geçtikten yaklaşık 3 kilometre sonra sola (doğu) ayrılan yola girilerek devam edilir. Köy, Milas ilçe merkezine 13 km uzaklıktadır.

Bir vadi içindeki Çamlıbelen Köyü'nün güneybatısında yer alan Asarlık Tepe'nin yamaçları üzerinde dörtgen kesilmiş ve ön yüzü bosajlı bloklarla yapılmış duvarlarla çevrili genişçe bir temenos içinde tapınak kalıntıları bulunmaktadır. Doğu batı yönlü tapınak düzgün kesilmiş mermerler kullanılarak inşa edilmiştir. Yapıda ayrıca bu yöreden çıkarılan bordo renkli mermer de hem mimari eleman hem de yazıt bloğu olarak kullanılmıştır.

Biri tapınağı çevreleyen temenos duvarlarının içinde diğeri ise hemen kuzey dışında yer alan iki adet mezar vardır. Bunlardan biri tonozludur. Üst örtüsü büyük

1- Kutsal Alan ve köy yaşantısı iç içedir. 2- Mezar Odası. 3- Tapınak kalıntıları.

ölçüde çökmüş olan bu mezarın kapı tıkacı da alanda görülmektedir. Kutsal alan içinde yer alan diğer mezarın ise plan ve mimarisi çok net anlaşılamamaktadır. Bu mezarlar tapınak başrahibi ve diğer görevlilerle onların ailesi için yapılmış anıtlar olmalıdır.

1970'lerde, Milas ilçesindeki Sakarya İlkokulu'nun olduğu alanda bulunarak Milas Müzesi'ne götürülen Grekçe bir yazıttan elde edilen verilere dayanılarak buradaki tapınağın -bölgede inanılan- Karia kökenli bir tanrıya adandığı anlaşılmıştır. Bu tanrı Sinyri'dir. Yine aynı yazıttan, söz konusu tapınak ve onun çevresinde yer alan kutsal köyün (Hiera Kome) Mylasa'ya bağlı olduğundan söz edilmektedir.

Çamlıbelen Köyü'nün yaklaşık 2,5 km batısında Kalınağıl Köyü sınırları içinde bir adet antik kule yer almaktadır. Kule, köyün batı kesiminde Mevlüt Özel evinin kuzeybatısında, bahçe içindedir. Yaklaşık 9 x 11 m ölçülerinde, dörtgen planlı kule günümüzde ortalama 2,5 m yükseklikte korunmuş durumdadır. Kule çevresinde başka herhangi bir kalıntı görülmez. Düzgün kesilmiş dörtgen bloklarla inşa edilmiş kule MÖ. 4. -3. yy'a tarihlenebilir. Bu durumda Kalınağıl Köyü içindeki kule ile onun yaklaşık 3 km kadar doğusunda yer alan Sinyri Kutsal Alanı çağdaştır. Kalınağıl Köyü'ndeki kule, batıdaki Mylasa yönünden gelen antik yolun, Sinyri Kutsal Alanı'nın territoriumuna girişi kontrol eden bir garnizon noktası olmalıdır. Benzer kule kalıntılarının çevredeki yüksek tepeler üzerinde de olduğundan söz edilir.

Kalem Köyü Asar Kalesi

Milas İlçe merkezinden güneye, Keramos Antik Kenti'nin yer aldığı Ören'e doğru giden karayolunun yaklaşık 28'inci kilometresinde yol doğuya (sola) saparak, eski adı Kolca olan Kalem Köyü'ne ulaşır.

Kalem Köyü'nün doğusunda yükselen yalçın dağ üzerinde antik yerleşim kalıntıları tespit edilmiştir. Köy halkı tarafından *"Asar"* ya da *"Yayla Asar"* olarak adlandırılan tepenin köye bakan batı yamacı sarp kayalık olduğu için antik yerleşim diğer yamaçlara yayılmıştır. Tepe ve yamaçlarda, dağınık şekilde izlerine rastlanan sur kalıntıları kabaca işlenmiş rektagonal bloklardan, kuru duvar tekniğinde örülmüştür.

Surların yer yer 3,80 x 3,20 m ölçülerindeki dörtgen burçlarla desteklendiği görülebilmektedir.

1

2

3

4

5

6

1- Çamlıbelen Köyü'ndeki tapınaktan bir yazıt. 2, 3- Çamlıbelen Köyü'ndeki tapınak.4-5- Kalınağıl Köyü'ndeki kule. 6- Bölgede sık rastlanan sarmç.

Kalem Köyü'nün yakınlarında sur kalıntıları, kule, teras duvarları ve nekropolden lahit parçaları görülür.

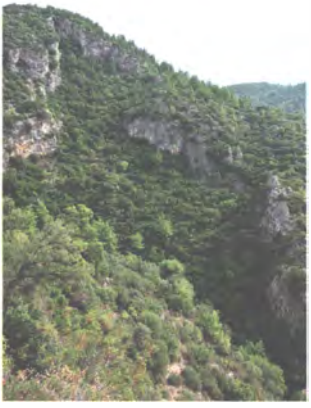

Bu burçlardan, yüksek bir kayalık üzerinde inşa edilmiş olan bir tanesi tüm ihtişamıyla hemen dikkati çeker. Güney ve batısındaki derin vadiye bakan kulenin hemen yanındaki düzleştirilmiş alan gösterişli bir teras duvarıyla çevrilidir. Kulenin batı yanındaki kayalığa işlenmiş sanduka tipi bir mezar yapısı ile bir samıç görülür.

Sur içi alanda, özellikle kuzey cephede yoğunlaşan dörtgen mekânlar göze çarpmaktadır. Bu mekânların içinde, kaçak kazılar sonucunda açığa çıkarılmış kalıntılar, buraların birer işlik olduğunu göstermektedir. Yerleşim, yüzey buluntuları yardımıyla Geç Klasik - Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenmiştir.

Kindya

Dörttepe Köyü'nün doğusundaki tepe üzerinde Kindya'nın kalıntıları görülür.

Milas - Bodrum karayolu üzerinde önce Kemikler, birkaç kilometre sonra da Dörttepe köylerine ayrılan yollar görülür. Bu iki sapak arasında, yolun güney tarafında görülen tepe, üzerinde Antik Kindya yerleşiminin kalıntılarını barındırmaktadır.

Milas - Bodrum karayolunun 23'üncü kilometresinde sola, yani güneydoğu yönüne sapan yol Dörttepe Köyü'ne ulaşır. Sapakta ikiye ayrılan yolun kuzeye -sola- ayrılan yol izlenerek yaklaşık 1 km ileride yer alan Sığırtmaç Mahallesi'nin en üst noktasındaki evlerin yanına kadar araç ile çıkmak mümkündür. Araç yolu sonrasında, su deposundan başlayan patika yolla 15-20 dakikalık bir tırmanışla Kindya'nın kalıntılarına ulaşılır. Kentin bulunduğu yamaçlar çevreye hâkimdir. Bu bölgede, batıdaki Bargyla kenti rahatlıkla görülmektedir.

B. Umar Kindya sözcüğünün eski Anadolu dillerinden Luwice kökenli olduğunu ve *"Kutsal Yer"* anlamına gelen Kinduwa kelimesinden dönüştürüldüğünü yazar. Umar ayrıca, Hitit belgelerinde "Khinduwa" adı ile geçen kentin burası olduğunu ileri sürer.

Kindya kentinden söz eden ilk antik kaynak Herodotos'tur. Ozan, Pers ordusunun Karia Bölgesi'ne saldıracağı haberini alan bölge halklarının bir araya geldiğini ve savaş stratejisi yaptıklarını anlatırken, Kindyalı Piksadoros isimli bir savaşçının akıllıca bir savunma stratejisi önerdiğini ancak diğerlerinin onu dinlemediğini yazar.

Kentin adına MÖ. 5. yy'da kurulan Attika-Delos Birliği'ne vergi veren kentler arasında da rastlanır. Kindya, MÖ. 3. yy'da Bargyla'ya katılmış, kısa süre bu kentin

Kindya yerleşiminden batıya bakış.

parçası olmuş ve zamanla tarih kayıtlarından silinmiştir. Strabon'un yaşadığı Erken Roma Dönemi'nde artık bu kentin var olmadığı anlaşılmaktadır.

1900'lü yılların ortasında kentte yüzey araştırması yapan G. E. Bean'ın tanımına göre iki zirveli tepe üzerinde yer alan kent, 78 m x 325 m ölçülerinde bir **sur** ile çevrilidir. Değişik formdaki kireçtaşlarının kabaca düzeltilmesi ile inşa edilmiş olan sur duvarı arazinin doğal yapısına uyumlu bir şekilde kavisler çizer ve hiçbir yerde dirsek ya da kademe yapmaz. Her iki zirvede de bir **içkale** bulunmaktadır. İki içkalenin arasında da 70 m genişliğinde bir boğaz yer alır. Sur sisteminde kule tahkimatı, sadece doğudaki içkalenin bir yerinde görülür. 15,5 m x1 1,7 m ölçülerindeki bu tek kule kalıntısı dışında ne iç kalede ne de dış kalede kule olmadığı anlaşılmaktadır. Batı kalesinde iki, doğu kalesinde bir kapı yeri bulunmuştur. Araştırmacılara göre Kindya surları MÖ. 5. yy'a aittir.

Tepe üzerindeki düzlükte **sarnıç** ve başka yapılara ait kalıntılar da görülür. Bölgenin Leleg tipi yerleşimlerinden bilinen tarzda, kabaca işlenmiş yerel taşların kuru örgü duvar şeklinde kullanılmasıyla oluşturulmuş ve kimi yerlerde **duvar örgüleri** iyi derecede korunmuş olan bu mekânların kesin işlevini anlamak zordur.

Tarihi kaynaklar ve veriler kentte Artemis Kindya adına bir **tapınak** kurulduğunu göstermektedir. Tapınağın, kentin bulunduğu tepenin yaklaşık 2 km kuzeydoğusundaki Kemikler Köyü yakınlarındaki ovalık alanda olduğu düşünülür. Bu alanda bulunan mimari elemanlar ve yazıtlar bu teoriyi destekler nitelikte dir.

Bargyla

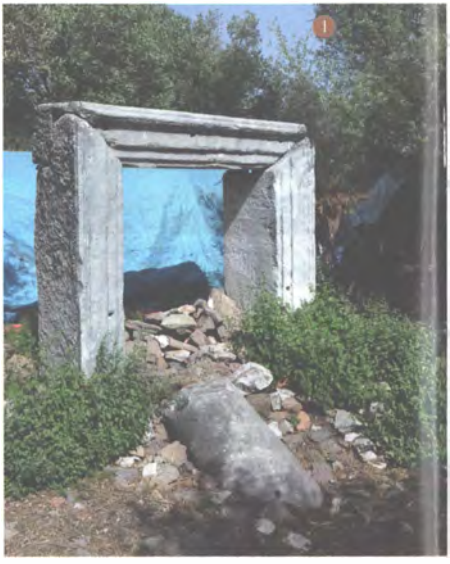

Milas - Bodrum karayolunun yaklaşık 22'inci kilometresinde dönen yol Güllük Körfezi'ne ulaşır. Ana yoldan batıya dönüp, körfezin güney yanında Boğaziçi'ne doğru uzanan yolda yaklaşık 2,5 km gidildiğinde, denize hâkim yüksekçe bir tepe üzerinde ve eteklerinde Bargyla kentine ait kalıntılar görülür.

Bargyla sözcüğünün Luwi dilinde *"yüksekteki yer"* anlamına geldiği önerilir. 6. yy'da yaşamış olan coğrafya yazarı Stephanos Byzantios'a göre kentin eski adı *"Andanos"*tu.

Bargyla ismi, Ege mitolojisinde bir efsaneye dayandırılır. Bu efsaneye göre Bellerophontes'in meşhur kanatlı atı Pegasos, attığı çiftenin sonucunda yanlışlıkla kahramanın yakın dostu olan Bargylos'u öldürür. Bu duruma

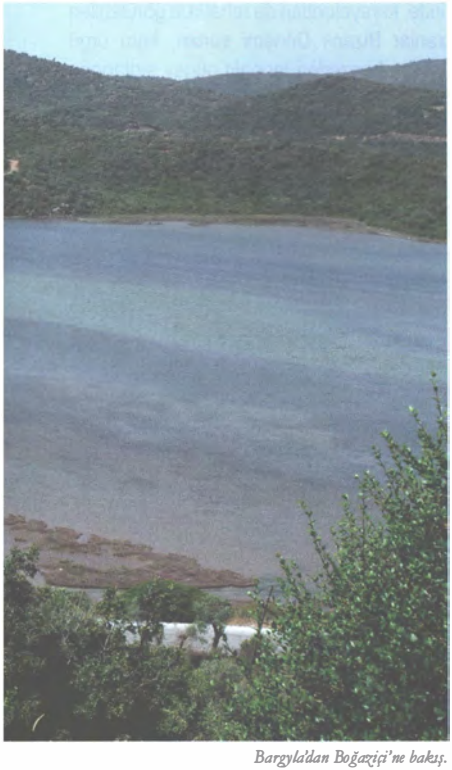

Bargyla'dan Boğaziçi'ne bakış.

Kent yapıları.

1, 2, 3- Güneyde görülen kapının iç kısmında haç işareti görülür.

fazlasıyla üzülen Bellerophontes, arkadaşının anısını yaşatmak için onun adına bu kenti kurar. Antik Çağ'da basılan Bargyla sikkeleri üzerinde Pegasos betimi olması bu efsaneye dayanır.

Kentin Arkaik Çağ'dan Bizans Dönemi'ne kadar yerleşim gördüğü, yüzeydeki kalıntılardan anlaşılmaktadır.

Ana yol yönünden gelenlerin tepeyi ilk gördüğü kuzeydoğu köşeden itibaren tepe üzerine doğru çıkan patika yollar ile kentin kalıntılarına ulaşılabilir. Ancak kalıntıların büyük bir bölümü çalılıklar arasında kaybolmuş durumdadır.

Kentin kurulu olduğu konik tepe yaklaşık 600 x 500 m ölçülerindedir. Kaynaklar ve gezginlerin aktardığı bilgiler Bargyla'da tiyatro, küçük bir odeon yapısı, stoa gibi Antik Çağ'ın gelişmiş kentlerini aratmayacak önemli yapılar olduğunu ortaya koyar. Tepenin en üst noktasında yer alan geniş düzlük **akropol** olmalıdır.

Tepenin kuzey ve kuzey batı eteklerinde, karayolundan da rahatlıkla görülebilen duvarlar dikkati çeker. Bunlardan harçlı olanlar Bizans Dönemi **surları**, kuru örgü duvarlar ise Leleg duvarlarıdır. Leleg duvarlarının benzerleri tepenin güney sırtlarında da görülebilir.

Bargyla **Tiyatrosu** yarımada üzerindeki tepenin kuzeye bakan yamacındadır; yoğun bitki örtüsüyle kaplı, kaçak kazı çukurlarının görüldüğü tiyatro kuzeydoğuya bakar. İzleyici koyağında yaklaşık 25 oturma sırasının var olduğu düşünülmektedir; oturma taşlarından çok azı görülebilmektedir; sahne binasının bir kısmı belirgindir. 30 derecelik izleyici koyağına sahip tiyatro yaklaşık 3000 kişilik oturma sıralarına sahip olmalıdır.

Tepenin güney-güneydoğu eteklerinde ilerlendiğinde ise denize yakın alanda bazı antik mimari bloklar, sütun tamburları görülür. Bunlar olasılıkla liman yapılarından ya da liman kıyısındaki agoradan kalan izlerdir. Bu bölgede yamacın başladığı noktada ayrıca Roma Dönemi'ne ait tonozlu bir mekân korunmuştur.

Gökçeler Kanyonu.

Gökçeler Kanyonu ve İncirliin Mağarası

Gökçeler Kanyonu ve bu derin vadinin yüksek noktalarında yer alan İncirliin Mağarası, bölgenin son yıllarda önem kazanan en güzel alternatif turizm alanlarından birisidir. Kanyon ve mağara, Milas'ın 15 km güneybatısındaki Gökçeler Köyü sınırları içindedir. Köye ulaşım birkaç farklı yoldan sağlanabilir. Bunlardan birincisi Milas küçük sanayi sitesinin karşı-

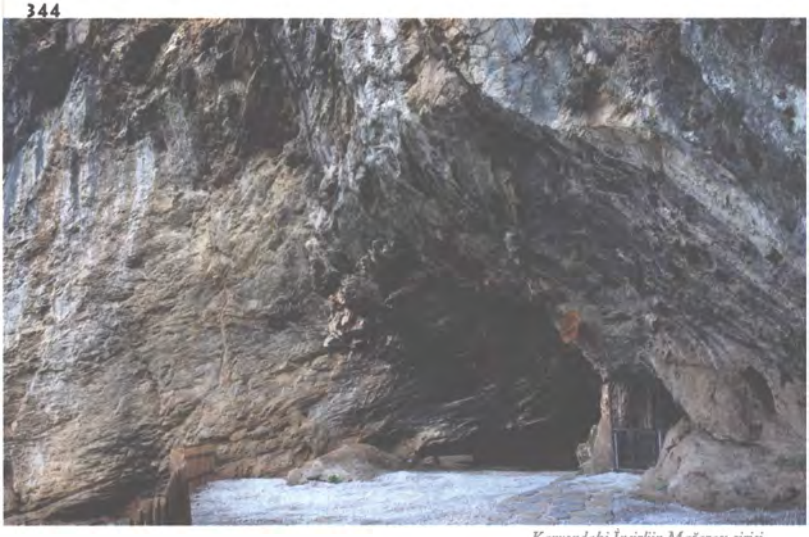

Kanyondaki İncirliin Mağarası girişi.

sında yer alan Ağaçlıhöyük - Gökçeler sapağından dönülen yoldur. Gökçeler'e ulaşmak için ayrıca Milas-Bodrum karayolunda, Milas Havaalanı sapağını geçer geçmez doğuya dönen yola girilerek devam edilebilir.

Gökçeler Kanyonu'nun aşağıdan giriş, Gökçeler Köyü'nün yaklaşık 1 km ötesindeki Değirmen Deresi Mevkii'nden yapılır. Vadi içinde uzun, zor ama bir o kadar da keyifli doğa yürüyüşüyle İncirliin Mağarası'na ulaşılabilir. Yaklaşık 1 saatlik yürüyüş gerektiren bu parkurun bazı bölümleri dere suları içinde sürmektedir.

Manastır Dağı'nın kuzey yamacında, Gökçeler Kanyonu'nu gören **İncirliin Mağarası**'na Gökçeler Köyü'nden de kısa sürede ulaşılır; önce araçla karşılama/ giriş binasına gelip (bu bina, kanyonu gören güzel bir seyir noktasıdır), sonrasında yaklaşık 500 m uzunluğundaki -kanyon manzaralı- patika yürüyüşüyle mağara girişine ulaşılır. Geniş bir girişe sahip olan mağaranın önce büyük bir galerisine, ardından sola dönüldüğünde yarasaların yoğun olduğu ikinci bir odasına ulaşılır. Bir sonraki galeride çok sayıda sarkıt ve dikit yer alır. Mağara galerileri ilerilere doğru zorlu parkurlar halinde devam eder. Mağaranın toplam yatay uzunluğu 450 m'dir. Mağaranın da içinde olduğu vadi, çınar, ceviz ve zeytin ağaçlarıyla kaplı eşsiz bir doğaya sahiptir. Vadi içinde çok sayıda irili ufaklı mağaralar, seyir yerleri ve bir tarihi değirmen kalıntısı vardır.

İncirliin Mağarası.

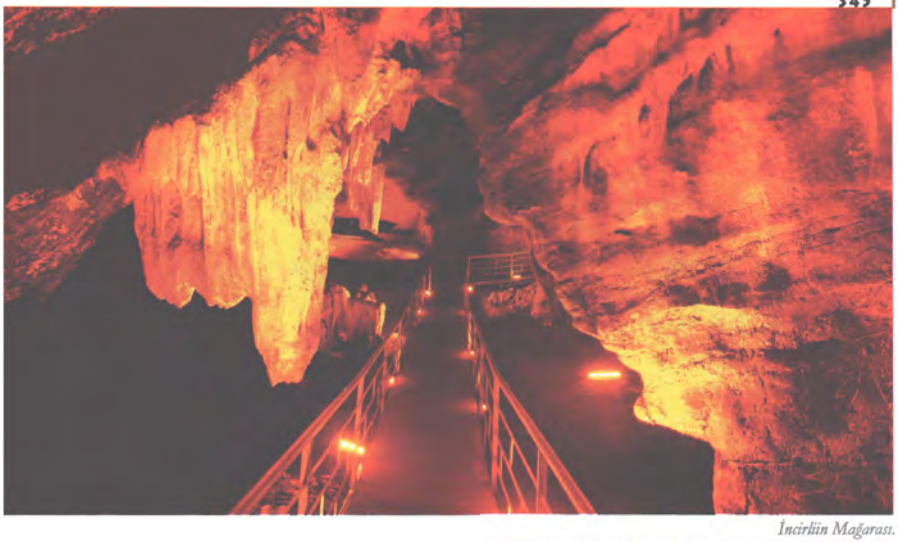

İncirlüin Mağarası.

Teikhiusa

Milas İlçesi'ne bağlı Kazıklı Köyü sınırları içindedir. Milas'ın kuzeybatısında yer alan Kazıklı Köyü, Didim ilçesi Akbük Mevkii'ne yakın bir yerdedir. Köye en kolay ulaşım Akbük yönünden sağlanabilir.

Teikhiusa Antik Kenti Miletos ile İasos antik kentleri arasında kalıyordu. Kentte bulunan MÖ. 6. yy'a ait bir heykel kaidesi üzerindeki yazıt sayesinde Teikhiusa'nın bu dönemde Khares adında biri tarafından yönetildiği anlaşılmıştır.

Tarihi kayıtlarda bu yerleşimin Miletos'a bağlı bir köy olduğu belirtilir. Thukydides, MÖ. 412 yılında Yunanistan'dan gelerek Atina karşısında başkaldırmış olan Miletoslulara destek veren Sparta donanmasının Teikhiousa Limanı'nda bir süre demirlediğinden söz eder. Bu bilgi de kentin, limanı olan bir deniz yerleşimi olduğunu ortaya koyar.

Didyma Kutsal Alanı ile Miletos kenti arasında Arkaik Dönem'de uzanan kutsal yolda bulunan çok sayıda heykelden (Brankhidler) birinin Teikhiusa tiranı Hares'e ait olduğu anlaşılmıştır.

19. yy. sonlarından itibaren birkaç kısa süreli araştırmaya konu olan kentin

1, 2- Teikhiusa Antik Kenti Milas, Kazıklı Köyü yakınlarındadır. 3- Sahilde görülen yapı şapel olmalıdır.

kalıntıları Kazıklı Körfezi'nin kuzeyinde, yaklaşık 300 m uzaklıktaki Doğanbeleni denilen tepe üzerindedir. Tepe üzerinde, MÖ. 5. yy'a tarihlenen bir **sur** ile farklı yapılara ait kalıntılar yer alır. Ayrıca Kazıklı Köyü'nün kuzey yakınında, karayolunun batısında *"kale"* olarak anılan yerleşim kalıntıları içinde olasılıkla kule benzeri yapıya ait temel kalıntıları görülür. Köyün güneyinde ise, halk dilinde *"samıç"* olarak anılan yapı bir şapel olmalıdır; **şapelin** tabanında sağlam kalmış mozaikler vardır; yapıyı asıl ilginç kılan, -olasılıkla tonozlu, Geç Hellenistik ya da Roma Dönemi'ne tarihlendiği düşünülen- bir **oda mezarı** üzerine inşa edilmiş olmasıdır; mezarın kuzey kısmındaki girişi, kaçak kazılarla ortaya çıkarılmıştır; şapelin çevresinde daha erken dönemlere ait devşirme olarak kullanılmış mimari taş bloklardan bir tanesi yazıtlıdır; yapının bitişiğinde bazı temel kalıntıları da görülür. Kazıklı Yarımadası'nın güneyindeki **liman** da antik kalıntılar nedeniyle sit alanı ilan edilmiştir.

4

5

4, 5 - Tabanı mozaikli olan şapel(?) yapısı ve altında kaçak kazıyla (!) ortaya çıkmış mezar odası.

Kazıklı Köyü yakınlarında Akbük Rum Kilisesi.

İasos

İasos Antik Kenti, Milas'a bağlı Kıyıkışlacık Köyü sınırları içindedir. Milas ilçe merkezinin batısında, Güllük Körfezi'nin (Mandalya Körfezi) kuzey kenarında kurulu olan Kıyıkışlacık Köyü, Milas'a 26 km uzaklıktadır. Kıyıkışlacık Köyü'ne ulaşım, karayoluyla hem Milas yönünden hem de Didim - Akbük yönünden sağlanabilir. Milas yönünden gelenler için, Didim-Söke karayolunun yaklaşık 3'üncü kilometresinde yol batıya doğru döner. Bu yol takip edilerek Kıyıkışlacık'a varılabilir. Akbük yönünden gelen yol ise Kazıklı, Gürçamlar ve Kızılağaç'ı geçtikten sonra İasos Antik Kenti'ne ulaşır.

Iasos yerleşimi Güllük Körfezi'nin kuzey kenarında Kıyıkışlacık Köyü'ndedir.

İasos kentinin önemli bir bölümü dar bir kıstakla ana karaya bağlanan bir yarımada üzerindedir. Sarıçay Irmağı'nın yarattığı alüvyon dolgulu alan, kentin tarım potansiyeline yataklık ediyordu. Kentin kurulu olduğu yarımada karşısındaki lagün, alüvyonlarla dolmuş ve zamanla bir bataklığa dönüşmüştür. Büyük İskender'in kenti ele geçirdiği dönemde bu bataklık sorununu çözdüğü anlatılır.

İasos'un ilk keşfi 1770'li yıllarda Chandler tarafından yapıldı. Kentte ilk bilimsel kazılara ise 1960 yılında başlandı. Atina'daki İtalyan Arkeoloji Enstitüsü adına yürütülen kazıların ilk dönemini D. Levi, 1972-1984 yılları arasındaki dönemini C. Laviosa ve bu tarihten itibaren ise F. Berti başkanlığındaki ekip sürdürdü. Kazıları, Marcello Spanu'nun ardından Prof. Dr. Asuman Baldıran sürdürmektedir.

Kentte yapılan kazılarla, aynı bölgede İlk Tunç Çağı'ndan Bizans Dönemi içlerine kadar kesintisiz bir yerleşim olduğu anlaşıldı. Hatta son dönem kazıları, kentin en erken kültür katlarının Geç Neolitik Dönem'e (MÖ. 6. bin) kadar indiğini ortaya koymuştur. Antik kentin agorasının güney yanındaki Artemis Stoası'nda yapılan kazılarda, stoanın altında MÖ. 3. bin yıla tarihlenen bir mezar bulundu. Benzer mezarlara, antik kentin nekropol alanı içinde de rastlandı. Kentteki kazılarda Ege

Yerleşimin üzerinde bulunduğu yarımadadan boğaza ve Güllük Körfezine bakış.

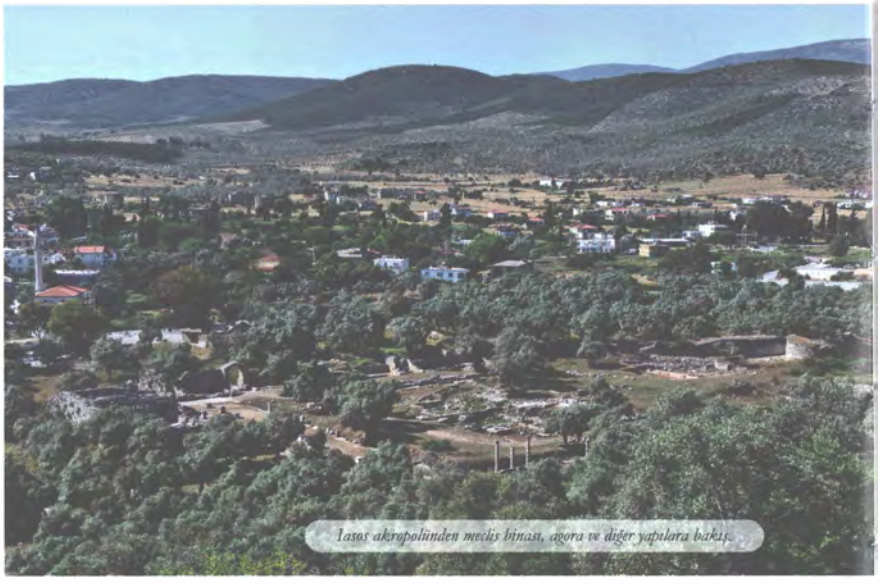

Iasos akropolünden meclis binası, agora ve diğer yapılara bakış.

Adaları, Minos ve Myken kültürüyle de ilişkili bulgulara rastlandı. Son dönem çalışmalarında, MÖ. 2. bin yıl ortalarında, Ege'deki Thera Adası'nda patlayan volkanın küllerinin kenti büyük ölçüde kapladığı da tespit edildi.

Efsanelere dayanan geleneksel anlatımda İasos'un MÖ. 11.-9. yy'da bölgeye Kıta Yunanistanı'ndaki Argos Bölgesi'nden göç edenler tarafından kurulduğu söylenir. MÖ. 5. yy'da Attika-Delos Deniz Birliği'ne üye olan İasos'un ilk başta ödediği 1 talentlik vergi, kentin güçlenmesiyle orantılı olarak MÖ. 425'de 3 talente yükseltildi. MÖ. 412 yılında, Atinalılara karşı Miletos'a yardıma gelen Sparta donanması ani bir kararla, Atinalılara destek veren İasos kentine saldırdı. MÖ. 405 yılında Spartalı komutan Lysander'in baskın yaparak tüm erkekleri öldürdüğü kentin İasos olduğu kabul edilir.

MÖ. 4. yy'ın ikinci yarısında, tüm kentler gibi İasos'ta Pers kontrolündeki Hekatomnoslar Hanedanı'nın egemenliğine girdi. MÖ. 334'de Büyük İskender'in Anadolu'ya girişi sırasında kent, Pers ordusuna destek verdi. İskender'in orduları ile Perslilerin hâkimiyet savaşlarının yarattığı boşluk sürecinde kent kısa bir süre de olsa korsan işgaline uğradı.

Kentten pişmiş toprak figürin ve kaplar. (İz.T.S.M.)

Kentten pişmiş toprak figürin. (Iz.T.S.M.)

Kentten pişmiş toprak figürin. Milas Arkeoloji Müzesi.

Büyük İskender'in ölümünden sonra tüm Önasya'da baş gösteren siyasi savaşlardan bu kıyı şehri de nasibini aldı. İskender'in haleflerinden birinin kurduğu Mısır merkezli Ptolemaioslar Krallığı kenti ele geçirdi. MÖ. 2. yy'ın sonunda ise İasos, Makedonya Kralı V. Philippos'un ele geçirdiği Karia kentleri arasındaydı.

MÖ. 88'de, Karadeniz'deki Pontus Krallığı'nın lideri Mithridates ile Romalılar arasında yapılan savaşta İasos, Mithridates'in tarafında oldu. Savaştan galip çıkıp bölgeye egemenliğini ilan eden Roma güçleri olunca kent Roma Senatosu tarafından cezalandırıldı. Roma İmparatorluğu Dönemi'nde ise bir liman kenti olarak yaşamını sürdürdü. Bu dönemde yapımı sürdürülen birçok kamu binası ile İasos önemli bir Anadolu kenti kimliği kazandı. Uzun bir süre Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'daki gümrüklerinden biri olarak hizmet verdi.

Antik kentin son evresini oluşturan Bizans Dönemi'nde İasos, piskoposluk merkezi kimliği kazandı. Hıristiyanlık yapılarıyla kent yaşamını bir müddet daha sürdürdü, ancak kentin kurulu olduğu tepe 14.-15. yy'dan sonra tümüyle yerleşim özelliğini kaybetti.

İasos Antik Kenti'nin kalıntıları, Kıyıkışlacık'ın doğu yanında denize girinti yapan bir tepenin üzerinde yoğunlaşır. Yarımada şeklindeki tepe yaklaşık 900x450m ölçülerinde ve deniz seviyesinden 80 m yüksekliktedir. Tepenin en üst kesimi, kentin akropolüdür. Aşağı şehre ait kalıntılar akropolün güney, kuzey ve doğu eteklerinde yoğunlaşır. Batı yamaçlar oldukça dik olduğu için yerleşime elverişli görülmemiştir. Güney ve doğu yamaçlar daha az eğimlidir ve daha ziyade konut alanı olarak kullanılmıştır. Kıyıkışlacık Köyü yönündeki kuzey düzlükleri antik kentin merkez yapılarının yoğunlaştığı alandır. Kentin nekropol alanı ise kuzeyde, yarımadanın anakaraya bağlandığı bölgelerdedir ve bir bölümüyle günümüz köyünün altındadır.

Kalıntıların yer aldığı tepenin erken dönemlerde bir ada olduğu, antik kaynaklardan anlaşılmaktadır. Agoranın hemen kuzey yanındaki Bizans Kalesi'nin bulunduğu alanda birbirine bağlanan deniz zamanla dolmuş ve tepeyi bir yarımadaya dönüştürmüştür.

Kıyıkışlacık Köyü'nün girişinde, yolun hemen sağında restorasyonu yapılmış -halk arasında **"Saat Kulesi"** olarak anılan- Geç Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait dikkat çekici bir anıt mezarı görülür. Kent gezisine Kıyıkışlacık yerleşimi içinde yer alan Balık Pazarı Açıkhava Müzesi'nden başlamak daha uygun olur. Antik kentin girişi ise Kıyıkışlacık Limanı'nın hemen kuzey yanındadır. Antik kentte agora ve çevresindeki

Köy girişinde restore edilmiş "Saat Kulesi" olarak bilinen anıt mezar.

Balık Pazarı Açık Hava Müzesi.

yapılar gezildikten sonra Artemis Kutsal Alanı'nın yanından güneydoğu yönünde devam eden patika ile yukarı doğru tırmanıp tiyatroya ulaşılır. Tiyatronun oturma basamaklarının en üst noktasından güneydoğu yöne bakıldığında alt terasta tiyatro caddesi ve evlere ait kalıntılar net olarak görülebilmektedir. Kentin akropolü ve Bizans Kalesi tiyatronun güneybatı yanındaki zirvededir. Akropol gezisinden sonra patika yolları kullanarak tepenin güney eteklerine doğru inildiğinde Mozaikler Evi ve Demeter-Kore Tapınağı görülüp kıyıya inilir. Tepenin güneyinde,

Kent meclisi (Bouleuterion) yapısı.

Yarımadanın doğu sahili.

deniz içinde yer alan mendirek ve liman kalıntıları görüldükten sonra batıya yönelerek tekrar kent girişine ulaşılır.

Kent planında yer alan Gymnasium, Zeus Megistos Kutsal Alanı ve Ortaçağ kalesi gibi yapılar günümüzde gezi güzergâhının dışında ve yoğun otlar arasında kalmıştır ne yazık ki.

Agora

Balık Pazarı Açıkhava Müzesi gezildikten sonra güneydoğu yöne devam edildiğinde, Kıyıkışlacık Limanı'na ulaşılır. Limanın hemen yanında örenyeri girişi görülür. Sonrasında, Bizans Dönemi'nde kentin batı surlarında açılmış olan kapıdan geçilerek agoraya ulaşılır. İasos halkının toplandığı, pazar kurup, festivallerin yapıldığı kent meydanı, kentin yayıldığı tepenin en alt yamaçlarında, limana yakın bir düzlüktedir.

Bu alanda yapılan arkeolojik kazılar, agoranın altında MÖ. 3000'lere (İlk Tunç Çağı) kadar inen kültür tabakaları olduğunu gösterdi. MÖ. 2. bin yılda aynı alanda bazı yapılaşmalara gidildiği, burada belirlenen duvar kalıntılarından anlaşılmıştır. Yine arkeolojik kazılar göstermiştir ki agoranın kurulu olduğu düzlükte tespit edilen erken dönem kalıntılarının üstündeki dolguda, MÖ. 8.-7. yy'da geniş bir nekropol alanı oluşturulmuştur. Alanın kent meydanı olarak ilk düzenlendiği dönem MÖ. 4. yy'dır. Bu döneme dair izler, bugün agoranın kuzey ve doğu kesimlerinde görülen düzgün kesilmiş dörtgen bloklarla örülü duvarlardır.

Roma Dönemi'nde agorada büyük çaplı bir tadilat yapıldığı, alanın daha görkemli

Agora, Bizans kapısı.

Agora.

bir mimari yapıya kavuştuğu anlaşılmaktadır. Bu dönemdeki kent meydanı 107 m x 87 m ölçülerinde kareye yakın bir alandır. Agoranın etrafını çeviren ve günümüzde kısmen görülebilen sütun dizisi MS. 2. yy'da eklendi. Sütun dizisinin ardında üstü çatı ile kaplı yürüme yolları (stoa) yer alıyordu. Agoranın kuzey ve güney cephesinde yer alan stoalar, ortada dizili olan payeler sayesinde iki neften oluşuyordu. Agoranın Antik Çağ'daki asıl girişi doğu cephedeydi.

Güney stoadan arkaik av sahnesi kabartması. Milas Arkeoloji Müzesi.

Güney cephedeki meclis binası ile Artemis kutsal alanına açılan stoa, ele geçen yazıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Tanrı Poseidon'a ithaf edilmişti ve bu alanda genellikle halkı ilgilendiren yasal karar metinleri sergileniyordu. Bu stoanın batı

Agora.

Agora.

ucundaki odaların kütüphane, doğu ucundaki mekânın ise Caesarum (imparatorluk kutsal salonu) olduğu sanılmaktadır. Doğu stoada kent meydanındaki işleyişi düzenlemekle görevli olan Agoranomos'a ait bir ofis ve Geç Hellenistik Dönem'de yapılmış kent kahramanına ait bir anıt mezarı (heroon) bulunuyordu. Güney stoanın batı kenarında, taban döşemesinin altında, Roma İmparatorları Caracalla ve Gallianus dönemlerine tarihlenen 3 bin adet gümüş sikke definesi bulundu.

Stoaların cephesindeki sütunların üstünü süsleyen bir yazıtta bu yürüme yollarının İasoslu Dionysos ve Hieroklos isimli iki yurttaşın desteği ile yapıldığı, şehrin tanrıçası Artemis Astias'a, Roma İmparatoru olan Hadrianus ile Antonius Pius'un tanrısal onuruna ve güzel kent İasos'a ithaf edildiği yazılıdır. Agorayı çevreleyen stoaların yapımı hiçbir zaman tamamlanamadı. Çünkü tam da agora sütunlarının dikilmeye başlandığı yıllarda tüm kıyı şeridini sarsan büyük bir depremle karşılaşıldı.

Agora ortasında MS. 2. yy'a tarihlenen küçük bir tapınak yapısı ve dörtgen planlı sunaklar vardır. Artemis'e adandığı sanılan bu küçük İon tapınağının üzerine Bizans Dönemi'nde bir kilise inşa edilmiştir. Her iki tapınağın kalıntıları da bugün görülebilir. Günümüzde agoraya gidenler, Roma Dönemi stoaları ile diğer yapıları ve agoranın ortasında yapılan kazılarla açığa çıkarılmış erken dönem kalıntıları görülebilir.

Antik Çağ'ın sonlarında önemini yitirerek toprak altında kalmış olan agoranın kuzeybatı köşesi, Ortaçağ'da yapılmış küçük bir kalenin altında kaldı. Bu Ortaçağ kalesinin temel kalıntıları, ağaçlıklar arasında yer yer görülebilecek düzeydedir.

Bouleuterion

Kent meclisi (Bouleuterion) agoranın güney yanında yer alır ve yapıya agoradan girilirdi. 22 x 26 m ölçülerindeki yapı dikdörtgen planlıdır. İki kademeli bir oturma basamağı ve sahne binasından oluşur. Bu basamakların üst kademesi günümüzde büyük ölçüde tahrip olmuş durumdadır. Oturma basamaklarının ayak bölümü Hellenistik yapılarda yaygın olduğu üzere aslanpençesi şeklinde süslüdür. Sütun sırasına sahip olan sahnenin gerisinde agoraya açılan üç kapı yer alır. Sahnenin

Bouleuterion (Meclis Binası).

iki yanında yer alan tonozlu girişlerin bir ucu sahne binasına, basamaklarla çıkılan diğer ucu ise seyirci bölümüne açılıyordu. Bouleuterionun ilk olarak MÖ. 4. yy'da inşa edildiği, bugün görünen kalıntıların ise MS. 1. yy'a ait olduğu anlaşılır.

Artemis Astias Kutsal Alanı

Agora'nın güneyinde, bouleuterionun arkasında yer alan kalıntılar, kentin baş tanrıçası Artemis Astias için oluşturulmuş olan kutsal alanın izleridir. Hellenistik Dönem'de yapılan kutsal alan Dor düzenindeki sütunlarla çevrili dörtgen bir plana sahipti. Temenosun ortasında, MÖ. 4. yy'da kurulmuş olan, in antis planlı tapınak yer alır. Bugün tapınağın bir bölümü, temel seviyesinde izlerle görülebilmektedir. Temenosun güney galerisinden, büyük kemerli kapılarla üç odaya ulaşılır. Bu odalardaki kazılarda çok sayıda adak eşyası ve kaliteli çanak çömlek parçaları bulundu. Buluntular, odaların Artemis'e adanan eşyalar ile tanrıçanın korumasına bırakılmış devlet arşivi belgelerinin saklandığı mekânlar olduğunu düşündürmektedir.

Tiyatro

Agora çevresindeki yapılar gezilip, doğu yönde çıkan patikadan bir süre tırmandıktan sonra, denize hâkim bir yamaç üzerinde kurulu olan tiyatroya ulaşılır. Akropolün doğu yamaçlarına kurulu olan tiyatronun cephesi kuzeydoğu yönünde konumlanmıştır. İasos Tiyatrosu'nun planına ait neredeyse tüm bilgiler 1846 yılında Charles Texier tarafından yapılan çizimlere dayanmaktadır. Bugün tiyatro büyük ölçüde toprak altındadır. Eski çizim ve kazı bilgilerine dayanılarak ortaya konulan bilgilere göre tiyatronun oturma basamakları anakayaya oyularak yapılmış ve diazoma ile iki bölüme ayrılmıştır.

Ele geçen bir yazıta göre Sopatros isimli bir İasoslu'nun analemma duvarı ile

Meclis Binası girişi.

Artemis Astias Kutsal Alanı'ndan Dionysos Heykeli. Balık Pazarı Açık Hava Müzesi.

Iasos Tiyatrosu.

podyumu yaptırdığını ve bunları Tanrı Dionysos ile halka adadığını anlarız.

Sahne binasından arkadaki odalara açılan üç kapı vardır. Sahnenin Roma Dönemi'nde genişletildiği anlaşılmaktadır. Tiyatronun sahne binası duvarında MÖ 2. yy'a ait yazıtlar bulunmuştur. Bu yazıtlarda tiyatronun yapımında bazı vatandaşlar tarafından katkı sağlandığı anlatılmaktadır. Tiyatro'nun ilk kuruluşu MÖ. 4. yy'a tarihlense de Roma Dönemi'nde önemli eklemeler yapıldığı bilinir.

Tiyatro Caddesi ve Evler

Tiyatronun güneydoğusundaki teraslar üzerinde yer alan konut alanı kısmen kazılarak gün ışığına çıkarılmıştır. Konutlar, iki yapı adasından oluşmaktadır ve bu iki adayı, tiyatroya doğru giden taş döşemeli bir antik cadde ayırır. Bu alandaki konutların en erken evresi MÖ 6. yy'a dayanır. Görülen kalıntıların önemli bir bölümü ise MÖ. 4. yy'da yapılmış, küçük odalı evlerdir. Alandaki yerleşime Roma

Tiyatronun aşağısındaki yerleşim alanı.

Dönemi'nde de devam edildiği anlaşılır. Taş döşeli yolun batısında, çok renkli mozaik döşemeye sahip MS. 1. yy'a tarihlenen bir oda tespit edilmiştir.

Akropol

İasos kalıntılarının yer aldığı yarımadanın en yüksek yeri, MS. 12. - 13. yy'a tarihlenen surlarla çevrelenmiştir. Bu alan, en erken dönemlerden buyana kentin akropolüdür. Dörtgen ve yuvarlak planlı kulelere sahip olan içkaleye giriş kuzey cephedeki kapıdan sağlanıyordu. Kale içinde görülebilen zemine açılmış mekânlar, Geç Antik Çağ'da olası bir kıtlığa karşı kent ihtiyaçlarının depolandığı silolardır.

Akropolün doğu yanındaki geniş terasta büyük bir kilise kalıntısı görülür.

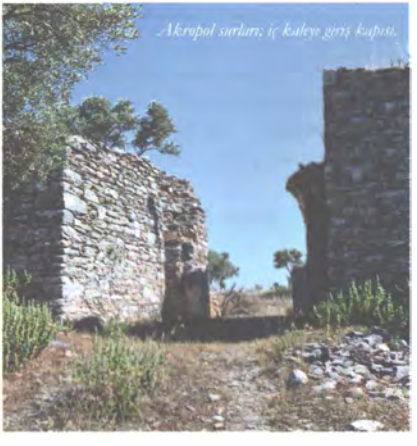

Akropol surları; iç kaleye giriş kapısı.

Ana kayanın düzeltilmesi ile oluşturulmuş olan kilisenin bugün temel seviyesindeki kalıntıları görülebilir. Ancak hem yapının büyük bir alanı işgal etmesi hem de kentin en yüksek noktasına yapılmış olması bazilikal planlı bu yapının kentteki en önemli tapınak olduğunu düşündürmektedir.

Etraftaki hârika manzaraya hâkim olan akropol tepesinde biraz soluklanmak, İasos ziyaretçilerine tarih ve doğa ile iç içe geçmiş bir seyir olanağı sunar.

Mozaikler Evi

Kentin sivil yaşam alanları daha çok güney ve doğu yamaçlardaki teraslar üzerinde yer alıyordu. Kentin güneydoğu eteklerinde, denize yakın bir teras üzerinde ortaya çıkarılan *"Mozaikler Evi"* kentin en görkemli sivil yaşam alanlarından biri olarak ziyarete açıktır. Doğal bir teras üzerine inşa edilmiş olan *"Mozaikler Evi"* 13 x 12 m ölçülerindeki sütunlu bir avluya sahipti. Avlusu mermer döşelidir. Evin, sekiz adet olan yaşam odaları avlunun iki yanında "L" plan ile sıralıdır. Odalar oldukça güzel, geometrik motifli mozaiklerle süslüdür. Yapının üst kata sahip olduğu ve batı yandaki merdivenler yoluyla üst kata çıkıldığı anlaşılmıştır. MS. 2. yy'da inşa edilen yapının mimari detaylar açısından Hellenistik geleneğe dayandığı anlaşılmıştır. Böylesine güzel bir manzaraya sahip ve bir o kadar da görkemli mozaiklerle süslenmiş olan bu konut kompleksi kentin önde gelen bir ailesine ait olmalıdır.

*"Mozaikler Evi"*nin kuzeydoğusunda genişçe bir teras yapısı ve o terasla bağlantılı olduğu anlaşılan tonozlu mekân kentin hamam yapılarından birinin parçası olabilir. Evin batısındaki iyi korunmuş yapı kalıntısı ise Bizans Dönemi'nden kalan bir samıç olmalıdır.

Demeter - Kore Kutsal Alanı

Mozaikler Evi'nin hemen güneyindeki aşağı terasta, doğu-batı doğrultuda kurulu bir tapınak kalıntısı yer alır. Basamaklı bir propylon ile girilen kutsal alan içindeki bu tapınak Antik Çağ'da tarımın ve bereketin simgesi olan Tanrıça Demeter ve kızı Kore onuruna yapılmıştır.

Gymnasium

Kentin spor okulu olan gymnasium, antik geleneğe uygun olarak bir hamam yapısı ile mimari bütünlük gösterir. Gymnasium-hamam kalıntıları agoranın hemen kuzey yanındadır. Yapı kalıntıları Ortaçağ Kalesi'nin içinde kalmaktadır. Roma Dönemi'ne tarihlenen yapının kalıntıları günümüzde özel mülkiyete ait tarlalar arasında kalmıştır.

Zeus Megistos Kutsal Alanı

Mozaikler Evi'nin doğusunda, yamacın kıyıya yakın bölümlerinde yer alan Zeus Megistos'a adanmış küçük tapınak düzenlenmiş gezi güzergâhının dışında, tarlalar içinde kalmıştır. Kazılarda tapınağın önünde adak kaideleri ve yazıtlar içeren taş döşeli bir alan, arkasında ise bir platform belirlenmiştir. Bu platform, tanrıya sunulan adak eşyalarının konulduğu bir yapı olup kökeni MÖ. 6. yy'a dayanmaktadır. Kutsal alanda, Bizans Dönemi'nde bir kilise inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Zeus Megistos Kutsal Alanı'ndan pişmiş toprak maske. Milas Arkeoloji Müzesi.

Surlar

Kentin surları MÖ. 4. yy'da, olasılıkla Maussolos'un hâkimiyet yıllarında yapıldı. Daha sonraki dönemlerde kapsamlı onarım ve değişiklikler gören surlardaki Erken Bizans Dönemi onarımlarına ilişkin izler net olarak görülebilir. Kentin kurulu olduğu yarımadayı kenar hatları boyunca çevreleyen dış kale 2 km uzunluğa sahiptir. Ortalama 1,83 m kalınlığa sahip olan sur keskin dönüşler yaparak ilerliyordu. Surların, sık aralarla yerleştirilmiş dörtgen planlı kulelerle korunduğu anlaşılmaktadır. Antik Çağ'da akropolün de bir kale ile çevrili olduğu düşünülmektedir. Olasılıkla bu kale bugün görülen Ortaçağ kalesinin izlediği planı takip ediyordu. Günümüzde akropol ve dış kalenin antik surlarına dair kalıntılar oldukça az oranda görülebilmektedir. Surların Geç Antik Çağ'daki onarımlarını en iyi gösteren izleri agoranın batı yanında görülebilir.

Kentte Ortaçağ'da, denizden gelecek saldırıları önleyecek küçük bir kıyı kalesi yapıldığı bilinmektedir. Kentin ana kara ile birleştiği bölgenin kuzey kıyısında yer alan bölgedeki bu kalenin izleri yer yer görülebilir. Agoradan kuzey yöne bakıldığında bu kalenin bir kulesi görülebilmektedir.

Nekropol

Kentin mezarlık alanı, yarımadanın kuzey - kuzeybatısındaki ana kara üzerinde yer alıyordu. Agoranın olduğu alan da erken dönemlerde mezarlık sahası içindeydi. Nitekim agora tabanında yürütülen kazılarda hem Erken Tunç çağlarına tarihlenen sanduka tipi, hem de Demir Çağı başlarına ait Protogeometrik-Geometrik Dönem buluntuları veren mezarlar bulundu. Antik çağlar boyunca ise günümüzdeki Kıyıkışlacık Köyü'ne doğru uzanan alanlarda nekropol devam ediyordu. Bu alanda yer alan *"Balık Pazarı Anıt Mezarı"* Roma Dönemi nekropolü içinde yer alıyordu.

Köyün kuzeyinde, antik limana bakan yamaçlarda da 60 civarında oda mezar tespit edildi. Mezarların çoğu tek odalıdır. Taş duvarlara sahip oda mezarların üzeri

Akropolden boğaz / Güney Liman.

tonoz örtülüdür. Ön ve yandan girişi olan mezarların bazılarında giriş basamaklıdır. Oda Mezarlar Geç Hellenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlenir.

Limanlar

Antik Çağ'da balıkçılığı ve denizciliği ile ün yapmış olan İasos kentinin iki limanı vardı. Bunlardan biri kentin yer aldığı tepenin kuzey kenarında, diğeri ise güney kenarında yer alıyordu. Güney Limanı oluşturan körfezin girişi Antik Çağ'da kule ve dalgakıran ile sınırlandırılmıştı. Denize giriş çıkışların kontrol edildiği bu liman anıtı bugün de deniz ortasında görülebilmektedir.

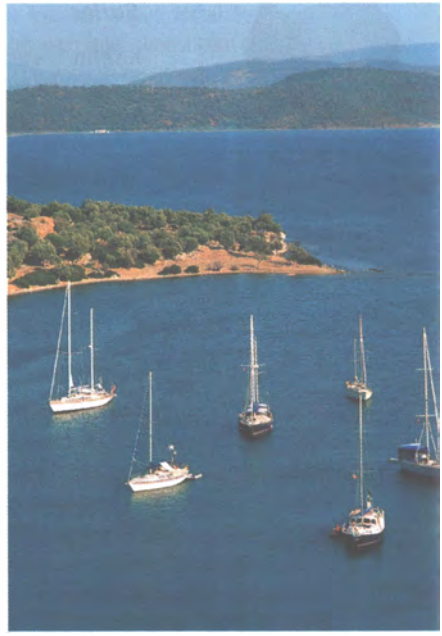

Kentin Güney Limanı.

Balık Pazarı Anıt Mezarı ve Açık Hava Müzesi

Kıyıkışlacık'a / İasos'a gelenlerin ziyaret edebilecekleri önemli tarihi yapı, geçtiğimiz yıllarda Türk ve İtalyan arkeologların ortak bir projeyle restore ederek işlev kazandırdığı Balık Pazarı Anıt Mezarı'dır. Yapı ilk keşfedildiği yıllarda balık satılan antik bir pazaryeri olarak düşünüldüğü için bu adı almış olsa da aslında bir tapınak-mezardır. Anıt, dört tarafı kapalı portikolarla çevrili bir avlu içindeki tapınak formlu mezar yapısından oluşur. Avlu ortasındaki tapınak-mezar yüksekçe bir kaide üzerine kuruludur. Pronaos ve naos bölümlerinden oluşan tapınağın girişi, doğu cephede yer alan basamaklarla sağlanır. Mezar odası, yapının podyum kısmında saklıdır. Mezar odası girişi ise batı cephede yer alır.

Tapınak- mezarın dört yanını tonozlu galeriler çevreler. Yapının doğu, güney ve kuzey cephelerinde portikonun orta bölümü yüksektir ve bu bölüm üçgen çatı ile hareketlendirilmiştir. Yapının iki girişi vardır. Bunlardan biri doğu cephede, diğeri ise kuzey cephede yer alır.

1, 2, 3- Balık Pazarı Açık Hava Müzesi (Anıt Mezar). Müzede Iasos kazılarında bulunmuş eserler sergilenmektedir.

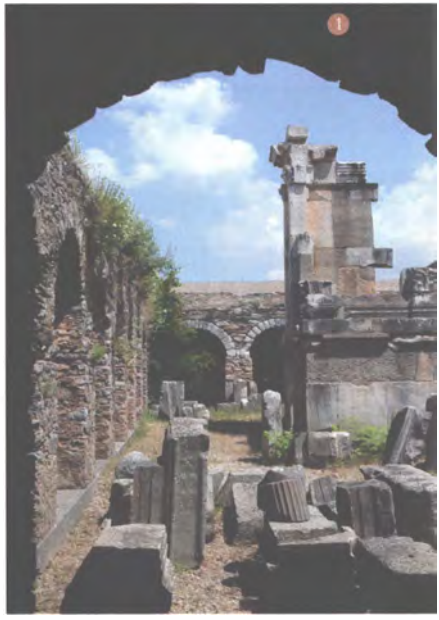

Antik Çağ'da mezar törenleri sırasında kullanıldığı düşünülen bu portikolar günümüzde müze sergi mekânı olarak değerlendirilmiş, **Balık Pazarı Açık Hava Müzesi**

olarak ziyaret edilmektedir. Galerilerde İasos kentinde bulunan yazıtlar, heykeller, mimari yapı elemanları sergilenmektedir. Portikoların güney bölümünde, önce pişmiş toprak küpler, sonra kentin ölüm kültürüne ışık tutacak bulgular sergilenmiştir. Bunlardan özellikle Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen, cenaze törenine ait bir anıtın mermer kubbesi (çatısı) dikkat çekicidir. Bu bölümde sergilenen diğer eserler ise Geç Hellenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlenen kapı mezar taşları, lahit kapağı, girlandlı bir lahit, kabartmasız sade bir lahit, cenaze töreni yazıtları ve Herakles kabartmalı bir sütundur. Portikoların kuzey bölümünde genellikle kentin anıtsal mimarisinden izler taşıyan Arkaik, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait Dor sütun başlıkları, taban mozaiği, insan ve domuz kabartmalı mimari parça, sütun başlıkları ve kiliselere ait mimari parçalar görülmektedir. Batı portiko, önce kabartmalı silindirik sunakların, ardından İasos'un Grekçe yazıtlarının sergilendiği galeridir; burada sergilenen bir yazıt, üzerinde önemle durulması gereken veriler içerir; MÖ. 3. yy'a ait, İasos'a gönderilen bu yazıtta/

Anıt mezarın tonozlu bölümlerinde İasos eserleri sergilenir.

Iasos'tan pişmiş toprak erzak kapları.

***Girlandlı** lahit. Roma Dönemi.*

Cenaze törenine ait anıtın çatısı. Hellenistik Dönem.

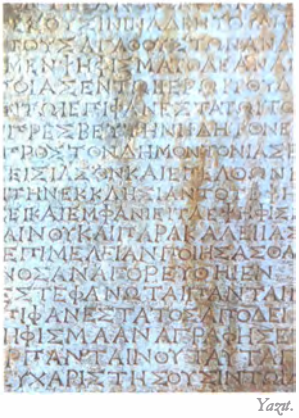

Yazıt.

Cenaze töreni yazıtı.

Altarlar.

Altar.

mektupta, Seleukos Kralı III. Antiokhus'un eşi Laodike, *"ihtiyacı olanlara yardım edebilmek ve kentin gelecekteki refahını garanti altına alabilmek için şehirde bir finans kurumu oluşturulmasını"* emreder. Buna göre İasos'ta yurttaşlar her yıl belirli miktarda buğdayı kente bağışlayacak ve bunlar düşük fiyatla halka satılacak, elde edilen gelirin bir bölümü yoksul yurttaşların kızlarının düğün masrafında kullanılacaktır. İlgi çeken diğer bir yazıt ise Mısır Kralı Ptolemalos'un bazı faaliyetlerini içerir. Heykellerin sergilendiği doğu portikoda ise Roma Dönemi'ne ait Hermes ve Agrippa Postumus'un heykeli, kadın heykelleri, erkek heykeli ve bir torso izlenmektedir. Avluda, kazılar sırasında ortaya çıkarılmış anıt mezara ait çok sayıda mimari bloklar görülmektedir.

İASOS
1 HIRİSTİYAN BAZİLİKASI
2 ANIT MEZAR(ROMA DÖNEMİ)
3 SU KEMERİ
4 KISTAK ÜZERİNDEKİ KALE
5 AGORA
6 BOULEUTERİON
7 TAPINAK (M.Ö. 4.YY.)
8 İMPARATOR COMMODUS'A İTHAF EDİLMİŞ YAPI
9 DOĞU KAPISI
10 ZEUS MEGİSTOS KUTSAL ALANI
11 TİYATRO
12 TİYATRONUN GÜNEYDOĞUSUNDAKİ YERLEŞİM ALANI
13 AKROPOLİS ÜZERİNDEKİ KALE
14 MOZAİKLER EVİ
15 YARIMADANIN GÜNEY UCUNDAKİ YERLEŞİM ALANI
16 DEMETER VE KORE KUTSAL ALANI
17 BATI LİMANINDAKİ BİZANS KULESİ

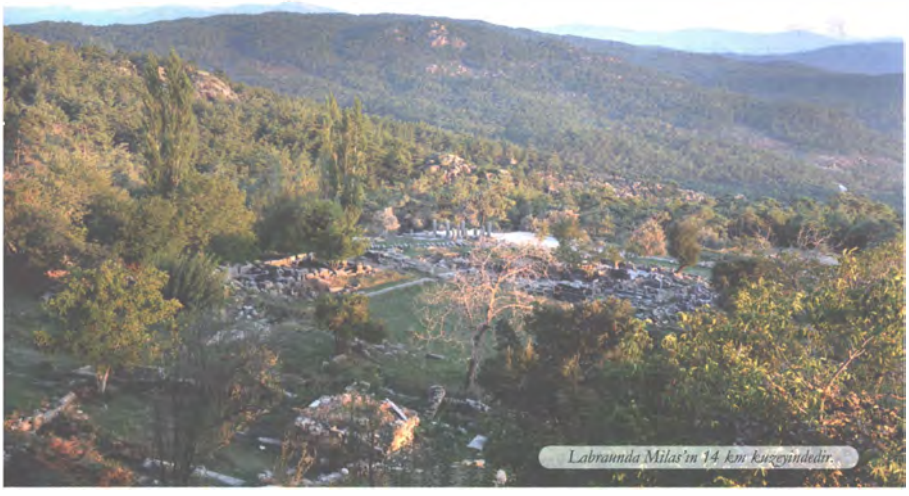

Labraunda Milas'ın 14 km kuzeyindedir.

Labraunda

Türkiye'nin en iyi korunmuş antik yerleşimlerinden biri olan Labraunda Karia Bölgesi'nin en önemli kutsal merkezlerinden biriydi. Milas'tan Çine'ye uzanan karayolu üzerinde, dağlık bir topografyada yer alan Labraunda'nın Milas ilçe merkezinden uzaklığı 14 kilometredir.

Kente ulaşımı sağlayan karayolunun yeterince geniş olmayışına karşın, sıklıkla karşılaşılan taş ocakları kamyon trafiği kenti ziyaret etmek isteyenler için sıkıcı olsa da, sabır ve dikkatle kente ulaşanlar eşsiz bir doğal atmosfere sıkışmış, harikulade bir antik yerleşim alanı ile karşılaştığında yolun tüm zorluklarını bir anda unutacaktır.

Labraunda, Mylasa kentine bağlı özel bir kutsal yerleşim alanıdır. Kentin kuzeydoğusunda yer alan bu önemli merkez Mylasa'nın ayrılmaz bir parçasıydı. Kutsal alan, Tanrı Zeus'a adanmış bir din merkeziydi. Mylasa'daki Baltalı Kapı'da başlayıp Labraunda'ya uzanan antik yol dini festivallerde kullanılan önemli bir ulaşım ağıydı.

Labraunda Karia Bölgesi'nin en önemli kutsal merkezlerinden birisiydi.

1940 ve 50'li yıllarda Labraunda'da arkeolojik kazılar yapan İsveçli bilim insanları, yerleşimin MÖ. 5. yy'dan beri kullanılan bir kutsal alan olduğunu iddia ediyordu. Ancak, son yıllarda yeniden başlayan kazılar kentteki ilk yerleşimin, bilinenden en az 200 yıl daha erken bir döneme yani MÖ. 7. yy'a kadar indiğini kanıtlamıştır. MÖ. 5. yy'da yaşamış olan Herodotos, Labraunda'da Zeus Stratios'a adanmış bir tapınak olduğundan ve Perslerin bölgeye saldırdığı dönemde Karialıların bu tapınağa sığındıklarından söz eder.

MÖ. 4. yy'da Karia satrabı Maussollos, Labraunda'da önemli imar değişiklikleri gerçekleştirdi. Kutsal alandaki Zeus Tapınağı'nı ve onu çevreleyen kutsal alanı çok daha görkemli bir şekilde yeniden inşa ettirdi. MÖ. 377-353 yılları arasındaki iktidarı döneminde temenostaki birçok yapıyı inşa ettiren Maussollos'un ölümünden sonra ise kardeşi İdreus kutsal alana birçok yapı ekledi.

17 Mart 1844'te Labraunda'yı ziyaret eden Fransız arkeolog Philippe Le Bas mektubunda övgü dolu şu satırları yazar: "... işte sonunda yorucu araştırmalarımın konusu, Labraunda'dayım. Strabon, buradaki Jupiter Stratius Tapınağı'nın son derece eski olduğundan söz eder. Yayladaki anıtın kalıntıları, her şey, çok eskilere uzanan Antik Dönem'in habercisi. Bu, şimdiye kadar gördüklerime hiç benzemeyen bir şey..."

Bölgenin önce Ptolemaios Krallığı ve ardından da Seleukoslar Krallığı hâkimiyetinde kaldığı Hellenistik Dönem'de de Labraunda önemli bir dini merkez olma konumunu korudu. MÖ. 3. yy'a ait ele geçen bazı yazıtlardan, Labraunda Zeus Tapınağı rahiplerinin Mylasa'ya bağlı olmaktan hoşnut olmadıkları ve Seleukos Hanedanlığı'ndan bağımsızlık talep ettiği ancak kabul edilmediği öğrenilir.

Roma Dönemi'nde, MS. 1. yy'ın başlarından itibaren yeniden canlanan imar çalışmaları ile kutsal alana birçok yeni yapı eklenmiştir. MS. 4. yy. Labraunda için önemli bir dönüm noktası oldu. Kentte çıkan büyük yangın bu görkemli merkezin çok büyük bir bölümünü küller içinde bıraktı. Yerleşim küçüldü ama varlığını sürdürdü. Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun bölgeye hâkim olduğu dönemde, Pagan dininin bu ihtişamlı merkezi küçük de olsa bir kilise ile temsil edildi. MS. 11. yy'da yaşanan bir başka yangın ise hem kilisenin hem de Labraunda'nın sonu oldu.

Terk edildikten sonra bir daha hiçbir dönemde yerleşime açılmamış olan, dağların arasındaki bu kutsal kente bilimsel ilgi 18. yy'da başladı. Laumonier 1933 yılında Labraunda'da birkaç sondaj yaptı ve sonra da yüzeyde görülen kalıntıların bir krokisini çıkarıp yayımladı. Kentteki ilk sistemli kazıları, 1948-1960 yılları arasında İsveçli arkeologlar yaptı. 1970'lerin sonlarından itibaren de bazı yüzey araştırmaları yapıldı. 1988'den 1993 yılına kadar İstanbul'daki İsveç Araştırma Enstitüsü adına P. Hellström başkanlığında sürdürülen Labraunda bilimsel kazılarına 2004-2011 yılları arasında Fransa'daki Uppsala Üniversitesi'nden L. Karlsson başkanlığındaki ekip devam etmiştir. Kazılar, 2012 yılından itibaren Prof. Dr. Olivier Henry başkanlığında sürmektedir.

Antik Çağ'da başta Mylasa olmak üzere Karia'nın birçok kentinden buraya gelen insanlar, her yıl kutlanan beş günlük büyük Zeus Labrandos (ya da Zeus Stratios) festivalinde coşkulu günler yaşıyordu. Kurbanlar kesiliyor, kutsal ateşler

yakılıyor, stadiumdaki heyecan dolu yarışmalar izleniyordu.

Kentin adının kaynağı Karia'nın ve Karialı Zeus'un simgesi olan çifte balta, yani Labris'ti. Roma Dönemi yazarı Plutarkhos, Labraunda'daki tapınakta duran Zeus heykelinin, elinde bir Labrys tuttuğundan söz eder.

Labraunda Kutsal alanı, dik bir yamaç üzerine kuruludur. Bu nedenle yerleşimdeki hemen hemen tüm yapılar birer teras üzerine oturtulmuştur. Kutsal alanın en eski evresinde yapılar tek bir teras üzerindeydi. Bugüne ulaşan son evrede ise bu teras büyütüldü, yeni teraslar da eklendi ve kutsal alan beş teras üzerine yayıldı.

Kenti gezmeye, kutsal alanına girişi sağlayan, güneydoğu köşedeki yapı kompleksinden başlamak doğru olacaktır. Bu alanda, kutsal yolu karşılayan iki propylon ve çevresinde yer alan bazı yapı kalıntıları vardır. Kısmen düzenlenmiş patika yollar ile tüm teraslar gezilebilir.

KUTSAL ALAN GİRİŞİNDEKİ YAPILAR

Kutsal Yol

Anıtsal kapıların hemen önünde (güney) büyük bir teras duvarı görülür. 100 m uzunluğa ve 5 m yüksekliğe sahip olan bu teras, MÖ. 4.yy'da yapılmıştı ve Mylasa'dan Labraunda'ya ulaşan kutsal yolun son bölümünü destekliyordu. Bu kutsal yola ait döşemeden iyi korunmuş bir bölüm, Milas yönünden gelirken örenyerine varmadan birkaç yüz metre önce, karayolunun solunda görülebilir.

Havuz ya da Çeşme

Güney terasının doğu ucunda, henüz kazısı yapılmamış bir yapı kalıntısı vardır. Terasın güneydoğu kenarındaki, üç sütun sırasına sahip olan bu yapı Roma Dönemi'ne tarihlendirilir. Yapının bir çeşme binası ya da üstü kapalı bir havuz olabileceği düşünülür. Antik yazarlardan Pilinius ve Aelianus'un Labraunda'da sözünü ettiği yılan balıklarının bu havuzda korunduğu sanılır. Bu kaynaklarda, Zeus kutsal alanındaki berrak sulu pınarda altın kolye ve küpe takan yılan balıkları olduğundan söz edilir.

Kutsal Alan Kapıları

Kutsal alana açılan iki kent kapısı vardır. Karşılıklı duran bu anıtsal kapılardan biri güney propylon diğeri ise doğu propylondur. Güney propylonun, İdreus döneminde (MÖ. 351-344) yapıldığı, arşitravındaki yazıttan anlaşılır. Tümüyle mermerden yapılan güney propylon İon düzeninde olup, alınlıklı bir cepheye sahipti. Basamaklarla çıkılan kapının ortasında yer alan üç açıklık sayesinde kente güney yönden giriş sağlanıyordu. Güney propylon girişindeki yazıt, Kral III. Antiokhos'a ait bir mektuptur. MÖ. 3. yy'a ait mektupta kral, askerlerini ve sorumlu valiyi bu kutsal alanında özenli davranmaları konusunda

Kente girişte görülen güney teras duvarı.

Anıtsal kapı, doğu propylon.

uyarmaktadır. Güney propylonun yaklaşık 25 m doğusunda yer alan bir başka anıtsal giriş de doğu propylon yapısıdır. Plan ve mimari özellikleri, diğeri ile aynı olan Doğu Propylon Alinda, Alabanda gibi kuzey-kuzeydoğu yönündeki kentlerden gelen kutsal yolu karşılıyordu.

Anıtsal kapı, güney propylon.

Dor Mimarili Çeşme

Güney kapının hemen yanında, kare planlı ve Dor düzeninde dört adet sütuna sahip olan bir yapı kalıntısı görülür. Yapının İdreus döneminde inşa edilen bir çeşme binası olduğu sanılır.

Doğu Hamamı

Dorik çeşme binasının hemen bitişiğindeki yapılar farklı dönemlerde birbirini işgal edercesine yapılmış Roma Dönemi hamamı ve Geç Antik Çağ'ın bir kilisesidir.

Kayıtlarda Doğu Hamamı olarak geçen yapı, konumu itibariyle özel bir işleve sahiptir. Kutsal Alan'ın hemen girişinde yer alan Doğu Hamamı, Kutsal Alan'a girenlerin tüm bedensel kirlerinden arınması için kullanılıyordu. Hamamın yapımı sırasında MÖ. 4. yy'a ait Dorik Çeşme binasının da bir bölümünün işgal edildiği anlaşılmaktadır. Çeşmenin hemen yanında, hamamın hypocaust sisteminden bir parça görülür. Bu alanda bulunan bir yazıt sayesinde hamamın MS. 1. yy'da Menelaos adında bir yurttaş tarafından yaptırıldığı anlaşılmıştır.

Kiliseyle iç içe, yan yana olan Doğu Hamamı'nı bir yazıtta, Tiberios Klaudios Menelaos 'un yaptırdığı okunmuştur.

Kilise

Büyük ölçüde hamam kalıntıları üzerine kurulu olan kilise MS. 4. yy. sonu MS. 5. yy. başlarında inşa edilmiştir. Kilisenin ana mekânı beyaz mermer plakalarla kaplıdır. İki yan duvara yaslı olan payeler çatıyı destekliyordu. Bu destek payeleri Afyon iline bağlı İscehisar İlçesi yakınlarından getirilen Dokymaion mermerleriyle kaplanmıştır. Kilisenin apsisi üç bölümdür ve yarım kubbelerle örtülüdür.

Doğu Kilisesi.

ALT TERASTAKİ YAPILAR

Propylon alanından batı yönde devam edip basamaklardan çıkıldığında kutsal alandaki yapıların yoğunlaştığı en alt terasa ulaşılır. Bu ilk terasta, Güney Hamamı ve Andron C yapısı, kuzeydeki orta terasta ise Andron B, çeşme ve stoalar görülebilir.

Güney Hamamı

Kentin güney kısmında yer alan büyük hamam yapısı henüz kazılmamıştır. Yüzeyde bulunan duvar kalıntıları bu yapının Roma Dönemi'nde yapılmış bir hamam olduğuna kuşku bırakmaz.

Andron C

Hamamın hemen kuzey karşısında Andron C yapısı olarak tanımlanan yapı vardır. Andronlar, kökeni Anadolu'nun Erken Tunç Çağı'na dayanan bir mimari plana (Megaron Plan) sahip özel mekânlardır. Hellen dilinde *"erkekler salonu"* anlamına gelen megaron plânlı bu mekânlar, kutsal alanda kurban sonrası ritüel yemeklerinin yenildiği, özel ziyafetlerin verildiği ya da kutsal alandaki festivale gelmiş önemli kişilerin ağırlandığı birer kabul mekânlarıdır.

Andron C yapısı.

Andron C yapısı, MS. 1. yy'da yapıldığı düşünülen, giriş cephesi doğuya bakan bir mekândır. Bir sundurma ve ana odadan oluşan yapının girişinde İon başlıklı sütun olduğu kabul edilir. Yapının bugün duvarlarına ait kalıntılar korunabilmiştir.

ORTA TERASTAKİ YAPILAR

Andron B

Andron C'nin kuzeyinde bir başka benzer yapı, Andron B yer alır. İlk bulunduğu yıllarda, kalıntıların görkemine bakılarak tapınak olarak adlandırılan bu yapının bir andron olduğu daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalarla anlaşılmıştır. Antik tapınak planlarının kökenini oluşturan megaron tarzında inşa edilmiş olan yapının girişi doğu cepheye bakar.

Yapının cephesi tamamıyla mermer kaplıydı. Cephe iki ion sütunu ile sınırlandırılıyordu. Sütunlardan birinin kaidesi orijinal yerinde durmaktadır. Sütunların üzerindeki yazıtlı arşitravda yapının Maussollos tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Bu yazıtlı blok da diğer mimari parçalarla beraber alanda sergilenir.

Kazılarda, yaklaşık 1 m yüksekliğinde mermer bir sfenks bulundu. Olasılıkla yapının çatısında, köşeleri süsleyen bu yontu günümüzde Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Andron B yapısı.

Andron B'nin yaklaşık 10 x 11 m ölçülere sahip ana odasında arka ve yan duvarları boyunca 20 adet kline yerleştirildiği anlaşılır. Yapının ışıklandırılması, güney duvar ile giriş duvarlarına açılan pencereler ile sağlanıyordu. Ana mekân içinde, arka duvara açılmış olan büyük niş, ölçüleri itibariyle üç heykeli barındırabilecek boyuttadır. Arkeologlar

1- Sfenks; Andron B Yapısı'nın cephe alınlığının köşe akroterlerinden birisi olan bu figür, Poloslu ve sakallıdır. M.Ö. 355 yılına tarihlenir. (B.S.A.M.) 2- Andron B Yapısı.

bu niş içinde Tanrı Zeus ile beraber yapının banisi olan Maussollos ve karısı Artemisia'nın heykellerinin yer alıyor olabileceğini önermektedir. Andron B'nin kuzey duvarına bitişik olarak sonradan eklendiği anlaşılan mekânlar Bizans Dönemi'ne ait yapılardır.

Çeşme

Andron B'nin kuzeydoğu karşısında uzunca bir duvar görülür. Bu istinat duvarının ortasında ise bir çeşme yapısı vardır. Çeşme, üç adet kısa Dor düzenli sütundan oluşan bir cepheye sahiptir. Sütunlar arasındaki alçak korkuluklar, su havuzunun önünü tutuyor olmalıydı. Çeşmenin dayandığı istinat duvarı, MÖ. 4. yy. işçiliği gösterse de çeşme daha sonra, MÖ. 2. yy'da buraya eklenmiştir.

Çeşme Yapısı.

Doğu Stoa

Andron B'nin yaklaşık 100 m doğusunda, kuzey-güney yönünde uzanan bir stoa yapısı görülür. Yapı, kutsal alanın doğu sınırını oluşturmaktadır. Bu nedenle kayıtlarda *"Doğu Stoa"* adıyla anılır. Bir bölümü kazılarla gün yüzüne çıkarılmış olan yapı MÖ. 4. yy'a tarihlenir.

Hiçbir dönemde tam olarak bitirilemediği anlaşılan stoa Dor düzeninde inşa edilmiştir. Andron B yönüne bakan cephesinde 17 adet sütun sırası yer alan stoanın

Doğu Stoa.

Andron A Yapısı.

toplam uzunluğu 44,50 m'dir. Cepheyi sınırlandıran sütunların üzerinden ahşap kirişler geçer ve bunlar kiremit kaplı çatıyı taşımaktaydı. Stoa içinde, asimetrik bir düzenle yerleştirilmiş, kare planlı altı adet oda yer alıyordu. Odalar, tıpkı andronlarda olduğu gibi klinelerle donatılmış birer kabul mekânlarıydı.

Teras Evi

Tekrar batı yönde gidip, Andron B'nin kuzey yanına ulaşıldığında, günümüzde kazı deposu olarak kullanılan bir yapı ile karşılaşılır. Bu yapı, MÖ 4. yy'a tarihlenen *"Teras Evi"*dir. Güney yandan bir koridorla girilen Teras Evi, koridora açılan dört odadan oluşuyordu. Antik Çağ'da bu yapının çatı kısmı, kuzey yandaki tapınak için yapılan terasın bir parçasını oluşturuyordu.

TAPINAK TERASINDAKİ YAPILAR

Teras Evi'nin batı yanında, kazı heyeti tarafından yapılmış basamaklardan çıkıldığında Andron A yapısına erişilir. Evin doğu kenarında yer alan antik basamaklar ise ziyaretçileri kutsal alanın en üst kesimine, tapınak terasına götürür.

Andron A

Teras Evi'nin batı yanında yer alan Andron A yapısı, Karia Satrabı İdreus döneminde inşa edildi. Labraunda'nın en iyi korunmuş yapısıdır. Mekânın duvarları yaklaşık 8 m yüksekliğinde korunmuştur. Plan olarak Andron B ile aynı olmasına karşın daha büyüktür. Özellikle giriş cephesindeki duvarların kalın tutulması, depreme karşı düşünülmüş bir statik hesaplamanın sonucudur.

Yapının mimari düzeninde, tıpkı Andron B'de olduğu gibi hem Anadolu kökenli İon düzeni hem de Hellen kökenli Dor düzeni bir arada kullanılmıştır. Bu Hekatomnosların birçok yapıda örneklendirdiği hârika bir kültür bileşenidir. Andron A'nın cephesini süsleyen sütunlar İon düzenindedir. Buna rağmen, Dor düzenine özgü metoplu frizler tüm yapıyı çevreliyordu. Arşitravda yer alan yazıtta Grekçe olarak *"Mylasalı, Hekatomnos oğlu İdreus andronu Zeus Labrandos'a ithaf etti"* yazılıdır.

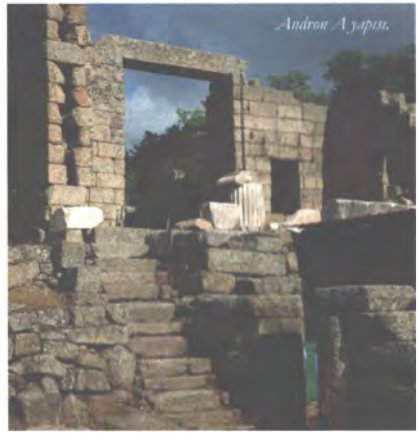

Andron A yapısı.

Ölçülerinden yola çıkılarak Andron A'nın ana odasına 20 adet klinenin yerleştirilebileceği düşünülmüştür. Bu da 40 kişilik özel misafirin bu mekânda aynı anda ağırlanabilmesi anlamına gelir. Yapıya ışık sağlayan pencere açıklıkları ile ana mekânın güney duvarındaki heykel nişi korunmuş durumdadır.

Andron A'ya ait yazıtlı arşitrav blokları.

Oikoi Binası

Tapınak terasında, Andron A'nın kuzey yanında, Zeus Tapınağı'nın ise batı arkasında yer alan Dor sütunlu yapı kalıntısı *"Oikoi Binası"*dır. Yapı doğuya bakan bir küçük stoa ve arkasında yer alan iki odadan oluşur. Ön cepheyi oluşturan sütun ve payeler arasında metalik bir korkuluk olduğu, orta kısımdaki açıklıktan mekâna girildiği anlaşılır. Cephedeki sütunların üstüne ait olan arşitravdaki Grekçe yazıtta bu Oikoi yapısının İdreus tarafından Zeus Labraundos'a ithaf edildiği yazılıdır.

Arkeologlar, Oikoi yapısının işlevi konusunda kesin bilgilere ulaşamadı. Yapının, tapınağa sunulan kutsal eşyaların saklandığı bir mekân mı, önemli devlet büyüklerinin misafir edildiği bir Prytaneion mu, yoksa tapınak başrahibine ait bir ev mi olduğu hâlen tartışılmaktadır.

Andron A yapısının güney duvarı.

Oikoi Binası, Andron A'nın kuzey bitişiğindedir.

Oikoi yapısından bu paye başlığında, "Zeus Labraundos'a. Rahip Titos Flabios Neon, söz yeniledi" dizeleri okunmaktadır.

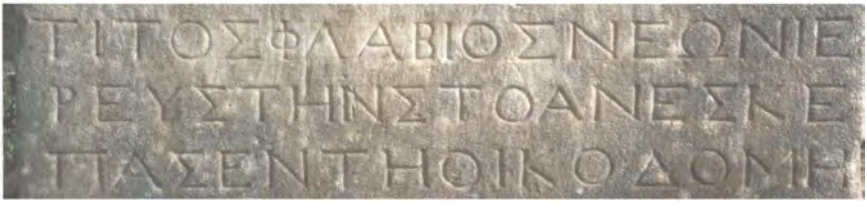

Zeus Labraundos Tapınağı, tapınak terasının batı kenarındadır.

Tapınak Terası Stoaları

Zeus Tapınağı'nın doğu yanında genişçe bir alan ve bu alanı doğu - kuzey yönlerinde sınırlandıran birer stoa yapısı yer alır. Tapınağın tam doğu karşısında yer alan iki odalı yapının bir çeşme yapısı olduğu düşünülse de bu kesin değildir. Yapının güney yanındaki kazılarda açığa çıkarılan Poligonal duvar, kutsal alanın ilk kurulduğu Arkaik Dönem'e aittir. Bu duvar, Zeus Labraundos Kutsal Alanı'nın ilk önce bu terasta kurulu olduğunu, MÖ. 4. yy'dan itibaren güneye doğru yayıldığını kanıtlar.

Tapınak terasını kuzey yönde sınırlandıran kalıntılar, *"Kuzey Stoa"* yapısına aittir. 29 m uzunluğundaki bu stoa Roma Dönemi'nde (MS. 2. yy.), rahip Poleites tarafından eklenmiştir. Ancak kalıntılar stoanın MÖ. 4. yy. kökenli olduğunu kanıtlayacak niteliktedir. Küçük çaplı kazılar yapılmış olan Kuzey Stoa, Korint düzenine ve 12 sütunlu bir cepheye sahiptir. Bu sütunların önünde heykellerin yükseldiğini gösteren kaideler bulunmuştur.

Stoanın doğu ucunda, önünde yarım daire biçimli bir eksedra vardır. Oturma yerinin arkasında heykeller olduğu anlaşılan eksedra MÖ. 3. yy'a tarihlenir. Yazıtta eksedranın Python oğlu Demetrios adlı kişi tarafından yaptırıldığı yazılıdır. Tapınak terasının güney cephesinde de Roma Dönemi'nde bir stoa olduğuna dair kalıntılar mevcuttur.

Zeus Labrandos Tapınağı

Tapınak terasının batı kenarında yer alan Zeus Labraundos Tapınağı, tüm kutsal alanın kalbiydi kuşkusuz. Doğu yöne bakan tapınak pronaos, naos ve opistodomos bölümlerinden oluşmaktadır. Ön ve arka cephelerinde altışar sütun, yanlarda ise sekizer sütun ile çevriliydi. Tapınağı saran sütunlar İon düzenindedir. 13,87 x 18,71 metre büyüklüğündeki tapınağın yan cephesinde sadece 8'er adet sütun olması arkeologları şaşırtmıştır. Zira kısa kenarlarda altışar adet sütun bulunan bir tapınağın uzun kenarlarında daha fazla sütun sırasının olması beklenir. Bu durum, tapınağın ilk evresinin daha küçük olmasıyla açıklanmaktadır.

Zeus Labraundos Tapınağı MÖ. 6. yy'da kuruldu. Batı cephede görülen kare planlı sunak bu dönemden olmalıdır. Herodotos'un

tasvirlerinden, bu ilk tapınağın etrafında büyükçe bir ulu çınar korusu olduğu anlaşılır. Bu ulu çınarlara bugün bile ören yerinde rastlamak mümkündür.

Tapınak MÖ. 4. yy'da, Hekatomnos ailesinin imar çalışmalarının bir parçası olarak büyütüldü ve daha anıtsal bir kimlik kazandı. Yapının cella bölümündeki küçük bir alan dışında tümü bu dönemde mermerden inşa edildi. Günümüzde bu tapınağın temel ve taban kısmı görülebilmektedir.

1, 2, 3-Zeus Labraundos Tapınağı Kutsal Alan'ın kalbiydi.

Tapınağın plan ve mimarisi, Priene'deki Athena Tapınağı'na çok benzer. Bu benzerlik, her iki tapınağın mimarının aynı olabileceğini akla getirmektedir. Arkeologlara göre, Labraunda Zeus Tapınağı'nın mimarı da, hem Priene'deki tapınağı tasarlayan hem de Halikarnassos Maussolleion'un mimarı olan Pytheos olmalıdır.

Strabon'a göre Zeus Labraundos Tapınağı'nın cellasında yer alan ve yüzü girişe çevrili olarak dikili duran kült heykeli ahşaptandı. Sikke betimlerinden, Zeus'a ait bu kült heykelinde tanrı bir elinde mızrak diğer elinde ise labrys tutmaktaydı.

Karialıların ve Karia'daki Zeus kültünün simgesi olan Labrys'in Tanrı Zeus'a verilmesine dair mitolojik öyküyü Plutarkhos'tan öğreniyoruz. MS. 2. yy'da yaşamış olan ozana göre, Tanrı Herakles çift ağızlı baltayı Amazonlardan almıştı. Tanrı Herakles mücadele ile kazandığı bu baltayı Lydialılara armağan etti. Lydialıların, MÖ. 7. yy'daki kralı Gyges, savaşta kendisine yardım eden Mylasalılar'ı onurlandırmak için, tanrının onlara sunduğu Labrys'i Mylasalılara verdi. Mylasalı asker Arselis ise aldığı bu emaneti Zeus Labraundos'a sundu. Işte o gün bu gündür, Karialılar ve Karia'daki Zeus bu baltayı simge olarak kullanırmış.

Tapınak terasından doğuya doğru biraz giden ziyaretçileri soğuk bir kaynak suyu bekler. Antik Çağ'dan beri burada olduğu düşünülen pınar, dinlenme olanağı sunar.

Anıt Mezar, Kutsal Alan'ın kuzeyindedir.

Anıt Mezar tonozlu bir yapıya sahiptir.

Anıt Mezar

Kutsal alanın yukarısında, dik yamaç üzerindeki anıt mezar görmeye değerdir. Tapınaklarla benzer bir mimari işçiliğe sahip olan mezar yapısı, düzgün kesilmiş taşlarla örülü, 7,80 x 9,20 m ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Mezar odası ve ön odadan oluşur. Anıtın önünde genişçe bir avlusu bulunur.

Anıt mezarın üstü tonoz örtülüdür. Tonoz örtünün ağırlığını azaltmak ve statik dengeyi sağlamak amacıyla tıpkı Milas'taki Hekatomnos Anıt Mezarı'nda olduğu gibi mezar odası ile çatı arasında bir adet yalancı oda yapıldığı anlaşılmaktadır.

Ön odada taş levhalarla yapılmış iki adet lahit, ana odada ise yekpare mermerin oyulması ile yapılmış olan üç adet lahit bulunmaktadır. MÖ. 4. yy'a tarihlenen tonoz örtülü mezarın, tapınak rahiplerinden birinin ailesine ait olduğu düşünülür.

Açık Hava Kült Alanı

Anıt mezarın güneydoğusunda yer alan büyük bir kaya kütlesinin alt kısmına doğru geçildiğinde kaya cephesine açılmış nişler görülecektir. Adaklar ve kült heykelciklerinin konulduğu bu nişler, alanın bir açıkhava tapınağı olarak düzenlendiğini gösterir.

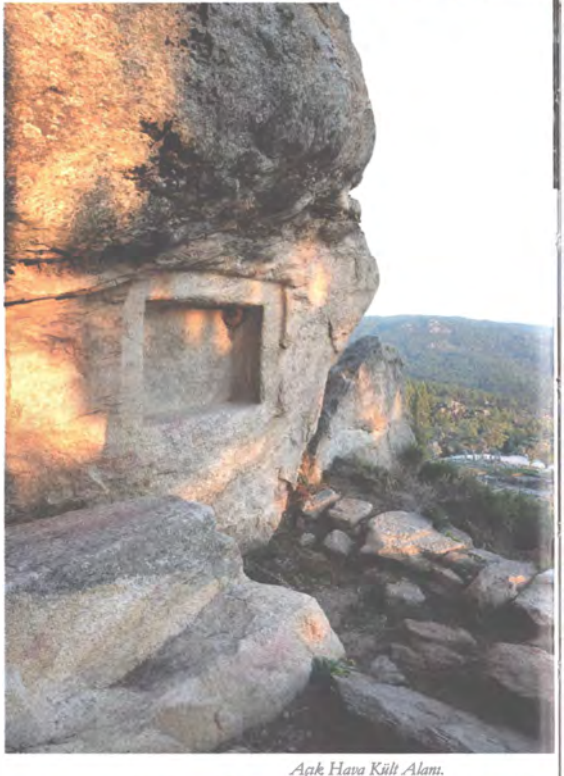

Açık Hava Kült Alanı.

KUTSAL ALANIN DIŞINDAKİ YAPILAR

Zeus Labrandos kutsal alanının ana yapıları görüldükten sonra meraklıları kutsal alan dışında, etrafa yayılmış olan başka kalıntıların da izini sürebilirler. Ancak çevrede yer alan kalıntıların çoğu, ulaşılması güç yerlerdedir ve rehber olmadan bulunabilmesi zordur.

Kutsal Alanın Kuzeyi / Petra Kalesi

Kutsal alandan yukarı doğru, yamaçlar boyunca sabırla devam edenler, yaklaşık 100 m sonra zirve üzerine kurulu olan bir kalenin kalıntılarını görecektir. 195 x 90 m ölçülerindeki kale iç ve dış kale bölümlerinden oluşmakta ve 11 adet kule ile desteklenmektedir. Tahkimatın girişi kutsal alana bakan güney cephedeydi. Andron B yapısının anta duvarında tespit edilen, MÖ. 3. yy'a ait bir yazıtta 'Petra Kalesi'nden söz edilir. Kutsal Alan'ın kuzey tepelerindeki bu savunma kalesi, sözü edilen kale olmalıdır.

Kale duvarı örgüsü.

Kutsal Alanın Güneyi / Stadium

Kutsal alanın güney batısındaki yamaçlarda, Yayla Mezarlığı'nın olduğu alanda tespit edilen stadiuma dair yüzeyde görülebilecek pek fazla kalıntı yoktur. Ayrıca, bu alana ziyaretçilerin ulaşmasını sağlayacak bir yol da henüz oluşturulmamıştır.

Tetrakonkh (Dört Yonca Yaprak) Planlı Hamam

Kutsal alanın güneybatı köşesinde yer alır. Yapının küçük bir bölümü günümüze gelebilmiştir. MS. 6. yy'a tarihlenen bu hamam ve çevresinde küçük bir Geç Antik Çağ yerleşimi olduğu düşünülmektedir.

İkiz Türbe

Muğla ili, Milas ilçesinin yaklaşık 15 km kuzey doğusundaki Ortaköy'de yer alan İkiz Türbe farklı mimari yapısıyla dikkat çeken bir erken Osmanlı Dönemi yapısıdır. Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde kullanılan geniş bir mezarlık alan içinde yer alan türbe yanı başındaki cami ile bir külliye oluşturmaktadır. Birbirine bitişik nizamda inşa edilmiş olan iki türbe sekizgen bir plana sahiptir. Yapı malzemesi kırma taş ve harçtır. Yapının her iki bölümünde ayrı ayrı yer alan yuvarlak kubbelerin malzemesi ise tuğla ve harçtır. Her iki türbe de dikdörtgen biçimli üçer adet pencere ile aydınlatılır. Güney duvardaki tuğla malzemeli sivri kemerli açıklıklar türbelere girişi sağlar.

Giriş kapısının üzerindeki iz, yapının yarım daire şeklinde kitabesi olduğuna işaret eder. Ancak bu yapım kitabesi günümüze ulaşmamıştır. Kapı tacı üzerinde yer alan tamirat kitabesi ise bugün yerindedir. Osmanlıca yazıtlı kitabede Hicri 1025 yazılıdır. Bu da türbenin Miladi 1616 yılında onarıldığına işaret eder.

İkiz Türbe ve bitişiğinde aynı külliye içindeki cami, Milas'ın 15 km kuzey doğusunda, Ortaköy'dedir.

Uzun bir süre metruk halde bulunmasına rağmen 2008 yılında restore edilip çevre düzenlemesiyle din turizmine kazandırılan ikiz türbe, yanındaki mescit ve çevresindeki geniş hazirenin kesin kuruluş öyküsü bilinmemektedir. Yerel inanış, köyün kurucusunun Horosan erenlerinden Pir Ahmed Çelebi olduğuna ve türbe içindeki mezar sandukalarının bu pir ile aile üyelerine ait olduğu yönündedir.

Şeyh Bedreddin Türbesi, Milas'ın 27 km kuzeybatısındaki Şenköy'ün 3 km doğusunda mezarlık içindedir.

Şeyh Bedreddin Türbesi

Milas ilçe merkezinin 27 km kuzeybatısında Şenköy sınırları içinde yer alan Şeyh Bedreddin Türbesi, köyün yaklaşık 3 km doğusundaki mezarlık içindedir. Düzgün kesilmiş taş ve tuğla malzemenin harçla tutturulmasıyla inşa edilmiş olan türbe 10 m x 10,07 m ölçülerinde kare planlı bir ana gövde ve sekizgen kasnak üzerine yerleştirilmiş bir kubbeden oluşur. Hem gövdeden çatıya geçişte hem de kasnaktan kubbeye geçişte ikişer sıra tuğla malzemeli kirpi deseni ile yapının dış görünüşü hareketlendirilmiştir.

Batı cephesinin ortasında yer alan giriş, kırmızı-beyaz damarlı mermerlerle yapılmış basık kemerli bir çerçeveye sahiptir. Kapının üstünde ise taş ve tuğla örgülü bir sivri kemer vardır. Girişin iki yanında, sivri kemerli çökertmeler içinde birer pencere açıklığı vardır. Aynı pencere düzeni güney ve doğu cephede de varken kuzey cephe duvarları sağırdır.

Türbenin süslemesiz olan iç duvarlarında türbe eşyalarının konduğu dolap nişleri vardır. Türbe içinde ana duvarlardan kubbe kasnağına geçişler tuğlayla yapılmış sivri kemerli tromplarla, kasnaktan 8 m çapındaki kubbeye geçişler ise pandantiflerle sağlanmıştır.

Türbe içinde dört adet sanduka vardır. Defineciler tarafından tahrip edilmiş mezar taşlarının çoğu yok olmuştur. Türbe, 2015 yılında yapılan restorasyonla günümüz görünümünü kazanmıştır.

Türbe girişinin üstünde yer alan istifli sülüs hatla yazılmış inşa kitabesinde türbede Buharalı Seyyid Muhammed'in halifelerinin gömülü olduğu

yazılıdır. Aynı kitabenin üçüncü satırında türbenin yapım tarihi ebced hesabıyla Hicri 956 olarak yazılıdır ki bu da türbenin 1549'da yapıldığını gösterir.

Buharalı Seyyid Muhammed, Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'in damadı Emir Sultan'ın diğer adıdır. Önemli bir tarikat önderi olduğu bilinen Buharalı Seyyid Muhammed'in yetiştirdiği kişilerden biri de 15. yy'da Milas'ta yaşadığı bilinen Kasım oğlu Şeyh Bedreddin isimli din adamıdır.

Türbe içindeki sandukalardan birinde bulunan kitabede Kasım oğlu Şeyh Bedreddin'in Hicri 889, yani 1484 yılında ölerek buraya gömüldüğü yazılıdır. Türbe, adını bu Milaslı mutasavvıf Şeyh Bedreddin'den almaktadır.

Türbenin kuzeybatısında, yapıyı çevreleyen duvara bitişik 1579 yılında inşa edilmiş bir çeşme bulunmaktadır. Çeşme, moloz taş, kayrak taşı, tuğla ve horasan harç kullanılarak yapılmıştır.

Şeyh Bedrettin Türbesi önündeki çeşme ve kitabesi.

Kuyruklu Kale

Milas ilçe merkezinin hemen doğusundaki Yusufça Köyü'nde yer alır. Kale, köyün güneybatısında yer alan 160 m yükseklikteki tepededir. Kalenin adı olan Kuyruklu kelimesi bölge halkının dilinde *"akrep"* anlamına gelir. Strabon, Alabanda ile Mylasa arasındaki dağlık bölgede akrebin yaygın olduğundan söz eder. Kale, 450 x 250 m ölçülerinde dikdörtgen bir plana sahiptir. G. E. Bean, kale surlarından taş işçiliğinden yola çıkarak üç farklı yapı evresi belirlemiştir. Hellenistik Dönem öncesine (MÖ. 5.-4. yüzyıl) tarihlenen birinci evreyi işlenmemiş bloklarla yapılan duvarlar oluşturmaktadır. İkinci evrenin düzgün kesilmiş bloklarla yapılan, kule ve duvarları ise Hellenistik Dönem'e tarihlenir. Kalenin son kullanım evresi ise Ortaçağ'a aittir. Kale uzun dönemler boyunca, bölgeyi kontrol etmek için kullanılan önemli bir askeri gamizon işlevi görmüş olmalıdır.

Kuyruklu Kale, Milas'ın doğusunda Yusufça Köyü'ndedir.

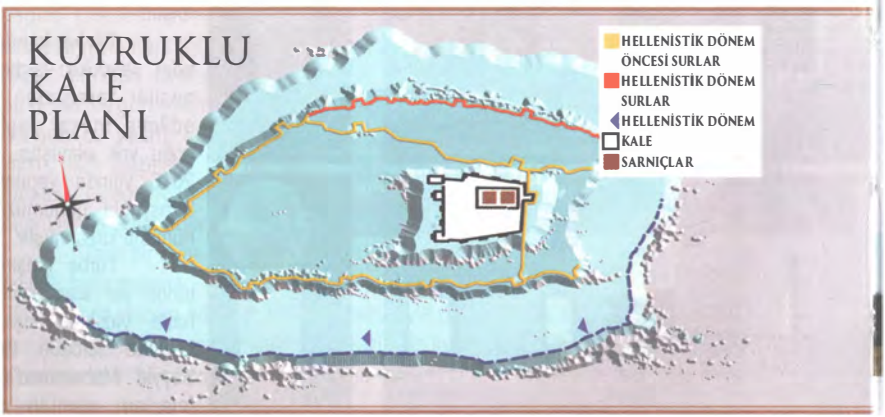

Olymos yerleşimine ait Kafaca Köyü'nde rastlanan mimari parçalar

Olymos

Milas ilçe merkezinden Söke yönüne ilerleyen karayolunun yaklaşık 5. kilometresinden doğuya ayrılan yoldan 4 km kadar sonra Kafaca Köyü'ne ulaşılır.

Kafaca Köyü'nün ardındaki yamaçlara lokalize edilen Olymos Antik Kenti'ne dair yüzeyde görülebilen kalıntı yok denecek kadar azdır. Kentte Apollon ve Artemis'e birlikte adanmış bir **tapınak** olduğundan kayıtlarda söz edilse de yapının kesin yeri bilinmemektedir.

MÖ. 5. yy'da kurulan Attika - Delos Birliği'nde Hylamos ismiyle anılan kentin, Kafaca'nın köy mezarlığının kuzeybatısındaki bölgede olduğu düşünülmektedir. Yüzeyde belirgin kalıntılara rastlanılmayan bu bölge halk arasında *"Örence"* ya da *"Viranşehir"* adlarıyla anılır.

Kafaca Köyü içinde çeşitli noktalarda **su kuyuları** vardır. Günümüzde kullanılmayan bu kuyular antik yerleşimin sınırlarının köy içine kadar yayıldığına işaret eder.

Milas yönünde Kafaca'ya ulaşan karayolu üzerinde, köye varmadan hemen

1, 2, 3, 4- Demir Kilise Mevkii'nde Geç Antik Çağ kalıntıları görülür. 5- Demir Kilise Mevkii'nden doğuya bakış.

önce kuzey kenarda yer alan Demir Kilise Mevkii, Geç Antik Çağ'da ya da Ortaçağ'da bu bölgenin kullanıldığını akla getirir. Kentin kullandığı antik **taş ocakları**, Kafaca'nın birkaç kilometre güneyindeki Taşkesik Mevkii'nde bulunmaktadır.

Kafaca Köyü içinde ayrıca bazı kültür varlıkları dağınık olarak bulunmaktadır. Eski köy camisinin güney avlusunda serbest olarak duran haç motifli bir mermer blok ile 16 satırlık Grekçe yazıtlı bir blok vardır. Yazıtlı blok Hellenisik Dönem'e, yuvarlak çelenk içinde haç işlenmiş olan mimari blok ise Bizans Dönemi'ne tarihlenebilir. Bu yazıt, Antik Çağ'da bölgede yaygın olan arıcılık faaliyetlerini düzenleyen bir metindir. Köy merkezinde yer alan Hamza Camisi avlusunda duran 3 adet sütun tamburu da antik yerleşimde kalan izlerdir.

Kafaca Köyü içinde görülen Osmanlı Dönemi çeşmesi ve kitabesi.

Köy okulunun arka bahçesinde dikdörtgen hazneli bir **çeşme** yapısı bulunmaktadır. Tuğla örgülü bir tonozla kapatılmış olan çeşme yapısının kitabesi ayna kısmında halen durmaktadır. Kitabeden çeşmenin Osmanlı Dönemi'ne ait olduğu anlaşılmaktadır.

Kafaca Köyü'nden 6 km sonra ulaşılan **Çomakdağı** isimli dağ köyü, son yıllarda kültür turizmi açısından öne çıkmış bir köydür. Taş ustalığının en güzel örnekleri arasında sayılan geleneksel evleri ve köy halkının giydiği etnografik nitelikli yörük kıyafetleriyle Çomakdağı yıl içinde çok sayıda turistin uğradığı bir yer olmayı başardı. Köye gitmek isteyenlerin, önceden köy muhtarlığı ile irtibat kurmasında yarar vardır. Çünkü bu sayede köy halkı geleneksel kıyafetleri ile ziyaretçileri karşılamaktadır.

Hydae'den Damlıboğazı Köyü'ne bakış.

1- Sarıçay Irmağı.
2- Üzerinde Hydae'nin kalıntılarının olduğu tepe.

Hydae / Kydae

Milas ilçe merkezinin hemen batı yanında yer alan Damlıboğazı Köyü sınırları içinde yer alır. Damlıboğaz'a ulaşım Milas-Söke Karayolu'nun yaklaşık 4. km'sinden batıya dönen yol ile sağlanabilir. Milas-Söke karayolundan sola döndükten sonra Kıyıkışlacık (İasos Antik Kenti) yönüne giden yol bir süre takip edildikten sonra Damlıboğazı kavşağına ulaşılır. Hydae Antik Kenti bu kavşaktan yaklaşık 2 km güneydedir. Sondra Dağı'nın batı cephesindeki kent, Kybersos (Sarıçay) Irmağı'nın suladığı verimli ovadan besleniyordu.

Kentin tarihçesi İlk Tunç Çağı başlarına kadar iner. Damlıboğaz Köyü buluntusu olarak Milas Arkeoloji Müzesi'nde korunan bazı kaplar MÖ. 3. bin yıla tarihlenmektedir. Damlıboğaz'ın ovalık bölümünde bulunan bazı kaplar ise Orta ve Geç Tunç Çağı'na (MÖ. 2. bin) aittir. Köyün hemen ardında yer alan Kaletepe yamacının eteklerinde bulunan Erken Demir Çağı (MÖ. 9.-8. yy.) mezarlık alanı da kentin İlkçağ'daki yerleşim sürekliliğine dikkat çeker. Kent, Delos Birliği'ne giren Karialı kentler listesinde Kydae adıyla yer almaktadır. Daha sonraki başka kaynaklarda ise kente daha çok Hydae adıyla rastlanır. Bir dönem, çevredeki birçok küçük kent gibi Mylasa'nın kontrolünde varlığını sürdürdü. Kente dair sikkelerde, kentin en önemli yaşam kaynağı olan Kybersos Irmağı'nı temsil eden nehir tanrısı işlenmiştir.

Antik kentin kalıntıları Damlıboğaz'ın yaslandığı Kaletepe Yamacı'nda ve ova üzerindedir. Kaletepe, antik yerleşimin **akropol**üdür. Akropole ulaşım köyün doğu girişindeki mezarlığın yanından başlayan bir dağ yolu ile sağlanır. İçinde yuvarlak örtülü bir türbe olan köy mezarlığının yanından güneydeki tepeye doğru devam eden 1,3 km uzunluğundaki bu yol halk arasında *"Maden Yolu"* olarak bilinir.

3, 4, 5- Hydae surları.

Arazi araçlarının çıkabileceği tepeye yaya çıkılması daha uygun olur. Kaletepe'de surlara ait kalıntılar, **kule temelleri** ile bazı yapıların temel kalıntıları görülebilir. Ayrıca sur dışı alanlarda ana kayaya oyulmuş **lahitleri** de görmek olasıdır. Kaletepe'deki sur duvarları, kabaca işlenmiş taşlarla kuru örgü tarzında inşa edilmiş olup MÖ. 7. yüzyıla tarihlenir.

1953 yılında, Damlıboğaz Köyü'nün önünden geçen Sarıçay Irmağı'nın olduğu bölgede açılan bir su kanalının kazıları sırasında çok sayıda arkeolojik bulgu ortaya çıkmıştır. Günümüzdeki seviyenin yaklaşık 6 m altında kalan bulgulardan bu bölgedeki yerleşimin İlk Tunç Çağı'nda başlayıp Roma Dönemi sonlarına kadar sürdüğü anlaşılmıştır.

Köy camisinin batısında, kaçak kazılar neticesinde tahrip edilmiş bir **oygu mezar** ve onun yaklaşık 5 m kuzeyinde ise başka bir mezar kalıntısı ortaya çıkmıştır. Mezarlar bir koridor ve onun yanındaki ölü yataklarından oluşur. Geç Geometrik Dönem'e (MÖ. 7. yy.) tarihlenir.

2000 yılında köyün güney kesimindeki evlerden birinin (Mehmet Çoban'ın evi) bahçesinde Milas Müzesi Müdürlüğü ve Muğla Üniversitesi arkeoloji bölümü ortak bir kurtarma kazısı yaptı. Bahçe zeminin altında, ana kayaya oyularak yapılmış olan **oda mezar**da ele geçen buluntular MÖ. 8.-7. yy'a tarihlendirilmiştir. Bugün halen evin bahçesinde, girişi görülebilen bu oda mezarın buluntuları Milas Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Antik kaynaklarda, Hydae kentinde *"atalardan kalan tanrılar"* olarak Apollon ve Artemis'in bir arada kutsandığı bir tapınaktan söz edilmektedir. Köy önündeki ova yüzeyinde geçen yüzyılda yapılan araştırmalarda tapınak olduğu düşünülen bir yapıya ait bazı kalıntılar tespit edilse de bugün bunları görmek olanaksızdır.

Hydae Antik Kenti'nin bulunduğu Damlıboğazı Köyü'nün yaklaşık 2 km kadar güneyinde yer alan ve verimli bir ovanın kenarında kurulu olan Yaşyer Köyü'nün içinde yuvarlak biçimli bir **su kuyusu** ve etrafında bazı antik mimari kalıntılar vardır. Çok net tanımlanamamakla birlikte bu kuyu ve kalıntılar, Hydae antik yerleşimine bağlı küçük bir kome (köy) yerleşimi ya da bir çiftlikten kalan izler olabilir.

1

2

3

4

5

6

1- Kaletepe'den bir yapı izi. 2- Hydae'den mezar odası buluntusu. Milas Arkeoloji Müzesi. 3- Damlıboğaz Köyü'ndeki mezar odası. 4-Damlıboğaz doğusundaki sarmç. 5- Sarıçay Irmağı yakınındaki köprü. 6- Yaşyer Köyü'ndeki su kuyusu. (Sol sayfa).

7

8

7, 8, 9- Milas-Damlıboğaz Köyü yol ayrımında görülen köprü.

Damlıboğaz Yol Ayrımında Tarihi Köprü

Milas-Söke karayolunun yaklaşık 5. kilometresinde yol, Sarıçay Irmağı'nı aşan bir beton köprüden geçer. Burası anayoldan, batıdaki Damlıboğazı Köyü'ne sapan kavşağın da yer aldığı noktadır. Milas-Söke karayolunun geçtiği modern köprünün birkaç metre doğusunda tarihi bir köprünün kalıntıları görülür. Dereyi kuzey-güney yönünde geçen köprü ağaçlar ve çalılıklar arasındadır.

İşlenmemiş ya da kabaca yontulmuş yöresel taşlarla inşa edilen köprü ortaya doğru yükselen, kenarlara yaklaştıkça da eğimi azalan bir üst yapıya sahiptir. Taş döşeli yürüme zemininin iki yanında taş dizisi ile yapılmış alçak birer korkuluk vardır. Köprünün birçok ayağı ve kemer biçimli gözü korunmuş durumdadır. Genel özellikleri ile Osmanlı Dönemi köprülerini hatırlatan yapı, günümüzde kullanılan Milas - Söke arasındaki karayolu hattının tarihin erken dönemlerinden beri kullanılan bir yol hattını takip ediyor olduğunu kanıtlar.

Hem Antik çağlarda hem de Orta ve Yakın çağlarda bölgede yer alan birçok önemli yerleşimin, bugünkü karayolunun izlediği vadiyi takip edip bu ana yollardan çevreye dağıldığı anlaşılmaktadır.

9

Khalketor

Karakuyu Köyü evlerinde devşirme kullanılmış antik malzemeler görülür.

Milas'tan, Söke yönüne giden karayolunun yaklaşık 10. km'sinde batıya (sola) dönen yol Karakuyu Köyü'ne gider. Antik kaynaklarda bir Karia yerleşimi olarak geçen Khalketor kenti bu köy sınırları içindedir. Köyün Milas'a uzaklığı yaklaşık 12,5 km'dir.

Eski Anadolu dillerinden evrilerek uyarlandığı düşünülen Khalketor ismi, Hellence'de *"Tunçtan Kalp"* anlamına gelir. Attika-Delos Deniz Birliği'ne üye olan kentler arasında yer alan Khalketor Hellenistik Dönem'de Euromos'a ve ardından da Mylasa'ya bağlandı.

Köy camisi avlusunda da antik mimari parçalar vardır.

Antik kentin kalıntıları köyün batı yanında yer alan Yaztepe ile onun güneyindeki Belen Tepesi arasındaki boğaz üzerinde görülebilir. Yaztepe, kentin **akropol**üdür. Burada, bölgenin Leleg yerleşimlerinden bilinen tarzda temenos duvarı olan bir **tapınağın** kalıntıları vardır. Karakuyu Köyü'nün güneyindeki tepede, sık ağaçlar arasında ise bir **mağara** bulunmaktadır; ana kaya oyularak oluşturulmuş mağara günümüzde -hayvanların barınağı- ağıl olarak kullanılmaktadır. Köy içindeki eski evlerin duvarlarında çok sayıda işlenmiş antik mermer blok taşlar devşirme olarak kullanılmıştır. Önceden su teknesi olarak da kullanılmış bir **lahit teknesi** köy camisinin avlusunda görülmektedir; avluda ayrıca sütun, sütun tamburları vb. mimari parçalar da vardır.

Köyün güneyinde, tepede görülen mağara.

Karakuyu ve doğusundaki Köşk Köyü yolunun güneyindeki tarım arazileri içinde **tonozlu oda yapıları** -olasılıkla **mezar yapıları**- **görülür**; bu yapıların 200 m doğusunda bir **tarlanın** ortasında kabartmalarıyla dikkat

Köyün doğusunda görülen tonozlu yapılar.

Köyün doğusunda görülen tonozlu yapılar.

Köyün yakın doğusunda tarım arazisi içinde görülen lahit.

çeken gösterişli bir **lahit** görülmektedir. Yine yol boyu tarım alanı içinde görülen bir kalıntı kümesinin -kentte var olduğu bilinen- **Apollon**

Karakuyu Köyü'nün doğusunda yol kenarlarında ve tepelerde antik yerleşim izlerine rastlanır.

Tapınağı'na ait olduğu düşünülür. Ayrıca, Köşk Köyü yolu üzerinde yol yapımı sırasında ortaya çıkmış birçok kaide ve vb. mimari yapılar da görülmektedir.

Euromos

Milas İlçesi'ne bağlı Selimiye Beldesi sınırları içinde yer alır. Milas'ın yaklaşık 13,5 km kuzeybatısında yer alan Euromos Antik Kenti, Söke yönüne giden karayolu kenarındadır.

Euromos'ta yapılan arkeolojik kazılar kentin tarihinin, bilinenden daha erken dönemlere gittiğini kanıtlar. Güney nekropolde sürdürülen son dönem kazılarında MÖ. 9. - 8. yy'a kadar inen mezarlara rastlandı.

MÖ. 5. yy'daki Delos Deniz Birliği kayıtlarında kentin adına Kyromos ya da Hyramos şeklinde rastlanır. Kentin Euromos adını alması olasılıkla Maussollos'un bölgedeki hâkimiyet yılları olan MÖ. 4. yy. ortalarından sonradır. Bu isim Hellence'de *"güçlü"* anlamına gelir. Kent hakkındaki bilgiler MÖ. 2. yy'dan itibaren artar. Bu döneme ait çift yazıtlı bir buyruk metninde Mylasa ve Euromos kentlerinin birlik oluşturduğundan söz edilir. Yine Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir başka yazıttan ise Mylasa ile yapılan ittifaktan tedirgin olan, kuzeydeki Herakleia Latmos halkının Euromos'a saldırıp kenti yağmaladığını bilmekteyiz. Kent, Roma Dönemi'nde güçlenerek birçok önemli kamu yapısına sahip olmuştur.

Kentin arkeolojik olarak keşfi 18. yy'a dayanır. İlk kazılar 1969-1975 yılları arasında Ümit Serdaroğlu başkanlığındaki ekip tarafından yapıldı. 2012 yılından buyana yeniden başlayan Euromos kazılarını Muğla Üniversitesi öğretim üyesi Abuzer Kızıl sürdürmektedir.

Surla çevrili bir polis statüsünde olan kentin kalıntıları biraz dağınık ve az sayıda olsa da son yıllarda başlayan arkeolojik kazılar sayesinde günümüzde rahat görülebilecek düzeye ulaşmıştır. Kentte, çok iyi korunarak günümüze ulaşmış **Zeus Tapınağı**'nı, antik tiyatroyu, nekropole ait bazı kalıntıları ve agorayı görmek mümkündür. Kente yapılacak ziyaret için, Milas yönünden gelenlerin ilk gezebileceği anıt **Zeus Tapınağı**'dır. Buradan, düzenlenmiş güzel bir güzergâh izlenerek, çam ağaçları arasından tiyatroya ulaşılabilir.

Euromos örenyerinde gezginleri ilk karşılayan görkemli Zeus Tapınağı'dır.

Ardından aynı güzergâhtan geri dönülüp, tapınağın güneydoğusundaki nekropol kazı alanı ziyaret edilebilir. Bu gezide son uğranacak alan ise Milas - Selimiye karayolunun Selimiye'ye varmadan birkaç kilometre önce yol kenarında görülen kentin agorasıdır. Örenyerine Söke yönünden gelenler ise ilk önce yol kenarında yer alan agorayı gezerek Euromos ziyaretini sürdürebilirler.

Zeus Tapınağı

Karia Bölgesi'nde yaygın olduğu üzere burada da yerel kimliğe sahip bir Zeus kültünün olduğu yazıtlardan bilinir. Euromos'ta Zeus Lepsynos'a adanmış olan görkemli tapınak, Söke - Milas karayolunun 250 metre doğusundaki yamacın başlangıcında yer alır. Anadolu'nun en iyi korunmuş antik tapınaklarından birisidir. Yapı çatı seviyesine kadar korunmuş olarak günümüze ulaşmıştır. Euromos Zeus Tapınağı

Zeus Tapınağı.

1, 2, 3 - Zeus Tapınağı.

basamaklarla yükseltilmiş olan bir stylobat üzerinde durmaktadır. Pronaos, naos ve dar bir opisthodomostan oluşur. Tapınağın ana mekânını oluşturan naos (cella) içinde "U" planlı bir naiskosun duvarları ile onun içinde yer alan, tapınağa ait Zeus heykelinin durduğu kaidenin izleri görülebilir.

Korint düzeninde bir mimariye sahip olan tapınak peripteros planlıdır. Tapınağın uzun kenarlarında 11, kısa kenarlarında ise 6'şar adet sütun yer alıyordu. Bunun dışında pronaos duvarlarının önünde 4 ve opisthodomos duvarlarının arasında ise 2 adet sütun daha yükseldiği anlaşılır. Tapınağı çevreleyen korint sütunlarının çoğu bugün ayaktadır. Bunlardan güney kenarda yer alan üç sütun ile batı cephedeki bir sütunun yivsiz oluşu, tapınağın hiçbir zaman tamamlanamadığını düşündürmektedir. Euromos Zeus Tapınağı'nın ana cephesi doğuya bakmaktadır. Bu durum klasik tapınak geleneğine terstir. Çünkü Antik Çağ'da sadece Ana Tanrıça geleneğinden gelen tapınaklar doğu yöne bakarlardı.

Kuzey ve batı cephedeki sütunların üzerindeki panolarda yer alan Hellence

yazıtlarda fizikçi ve kamu görevlisi olan Menekrates ile kızı Tryphaina'nın beş adet sütunun, Leon Quintus isimli yurttaşın ise yedi adet sütunun kaide ve başlığı ile birlikte yapılmasını sağladığı anlatılır. Güney cephe duvarında, bir tabula ansata işlenmiş olan iki kulak ve bir labrys (çifte balta) kabartması oldukça ilginçtir. Betimler, Tanrı Zeus'un bu kentteki yerel kültüyle ilişkili bir anlama sahip olmalıdır.

Zeus Tapınağı.

Tapınağa ait sütun başlıkları ile silmeli yapı elemanlarında görülen neoklasik tarzdaki ince taş işçiliği Antoninler devri sanatının özellikleridir. Bu detaylar sayesinde, bugün kalıntıları görülen yapının MS. 2. yy'a tarihlenmesi gerektiği anlaşılır. Ancak tapınağın, Hellenistik Dönem'e ait bir başka tapınağın üzerine yapıldığını gösteren kanıtlara ulaşıldı. Alanda yürütülen kazılarda ele geçen bazı buluntular, Zeus Tapınağı'nın yer aldığı bu alanın MÖ. 6. yy'dan beri kutsal bir yapıya ev sahipliği yaptığını düşündürmektedir. Yapılan arkeolojik kazılarla biri tapınağın önünde ve diğeri ise yan tarafında yer alan iki adet sunak tespit edildi. Tapınağın yanındaki sunak Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenir. Tapınak, antik kentin etrafını çeviren surların dışında kalıyordu. Bu durum antik şehircilik açısından alışılmadık bir durumdur.

Euromos Zeus Tapınağı'nda 1969 yılında Ümit Serdaroğlu başkanlığında kazı ve restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Restorasyonda kullanılan beton bloklar ve dönemin restorasyon tekniklerini gösteren diğer detaylar bugün de görülebilmektedir.

Tiyatro

Zeus Tapınağı'ndan kuzeydeki yamaca doğru devam eden düzenlenmiş gezi güzergâhında yüründüğünde, tapınağın yaklaşık 100 m ilerisinde bir seyir terası görülecektir. Teras, Zeus Tapınağı'na panoramik bir bakış olanağı sağlar. Terasın kurulu olduğu yerde kentin surlarına ait bazı duvar ve kule kalıntıları vardır. Bosajlı cepheye sahip, düzgün kesilmiş bloklarla örülü olan surları geçip gezi güzergâhı takip edildiğinde yaklaşık 100 m sonra, ağaçlıklar arasındaki tiyatroya ulaşılır.

Euromos Tiyatrosu.

Antik kente ve Selimiye Ovası'na hâkim noktada duran tiyatro çanak biçimli bir topografya içine oturtulmuştur. Kazı çalışmaları süren tiyatronun günümüzde oturma basamaklarına ait bir bölüm ile sahne binasını destekleyen duvardan izler görülebilmektedir. 2011 yılında kentte başlatılan yeni dönem çalışmaları sırasında

Euromos Tiyatrosu.

1, 2- Güney nekropolde görülen tonozlu anıt mezar.

Güney nekropolde görülen diğer mezarlar.

tiyatroyu kısmen belirgin kılacak temizlik çalışmaları yapılmıştır. Tiyatronun orkhestra boşluğunda açılan derin bir sondajla tiyatronun altındaki yapılaşmanın ne kadar erken dönemlere indiği kontrol edilmiştir. Yüzeydeki izlerden basamakların bir kısmının ana kayaya oyularak yapıldığı ve toplam seyirci kapasitesinin yaklaşık 2500-3000 kişi olduğu yapı MÖ. 3. yy'a tarihlendirilir.

Nekropol

Kent surlarının dışında kalan kuzey ve güney bölgelerde mezarlık alanları saptanmıştır. Güney nekropol, tapınak ile Milas-İzmir karayolu arasındaki alandadır. Buradaki bazı mezar yapıları karayolundan da rahatlıkla görülebilir. Güney nekropolde, son dönem çalışmaları kapsamında yapılmış olan kazılarla Geometrik Dönem'den Roma Dönemi'ne değin uzanan çok sayıda mezar açığa çıkarılmıştır. Bunlardan özellikle tonoz örtülü anıt mezar yapısı dikkat çekicidir. Roma Dönemi'ne tarihlenen anıt dört odadan oluşmaktadır. Anıtı oluşturan mekânların tabanında tonozlu gömü yerleri vardır. Tabanında gömü alanı olmayan güney oda ise cenaze ritüellerinin yapıldığı yer olmalıdır.

Anıt mezar çevresinde açığa çıkarılmış olan tekne biçimli mezarlar Geometrik Çağ'a kadar inen buluntular vermişlerdir. Tapınaktan nekropole ulaşan patika yolun aştığı tarla yüzeylerinde de yer yer lahitlere, mezar kapaklarına rastlamak mümkündür.

Güney nekropolde lahitler.

Agora

Geçmiş yıllarda başlayan kazılarla gün yüzüne çıkarılmış olan kent meydanı Milas - Selimiye karayolunun hemen doğusundadır. Agoraya ait sütunlar ve mimari parçalar yoldan rahatlıkla görülebilmektedir. 50 x 70 m ölçülerinde olan agoranın dört tarafı Dor düzenindeki sütunlarla sınırlandırılmış stoalarla çevriliydi. Agoranın kuzeybatı köşesinde, halen ayakta olan çift yönlü bir köşe sütunu görülmektedir. Sütunun karayoluna doğru bakan yüzünde Grekçe bir yazıt yer almaktadır.

Alanda yapılan temizlik çalışmaları ve kazılar ile agorayı çevreleyen stoalara ait sütun ve mimari elemanlar belirgin hale getirilmiştir. Agorayı tümüyle ortaya çıkarabilmek için kazılar devam etmektedir.

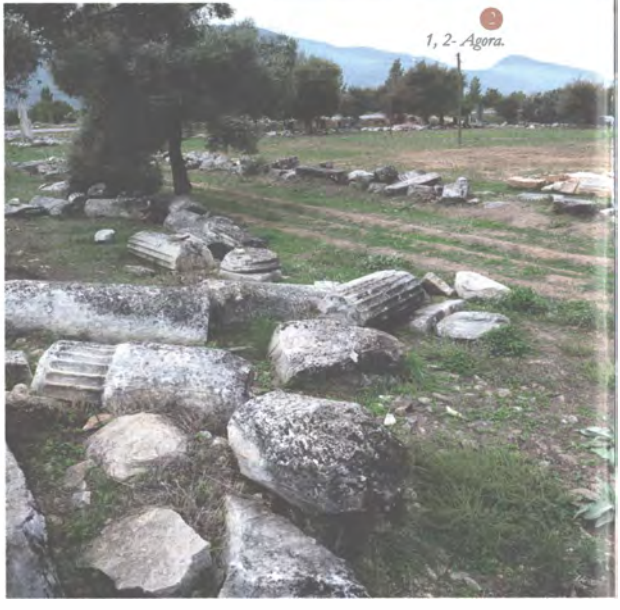

1, 2- Agora.

Hamam yapısı.

Hamam yapısı.

1, 2- Surlar.

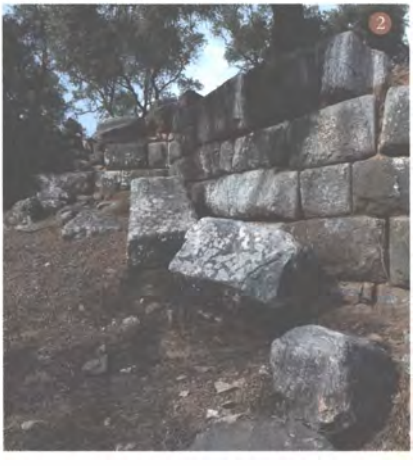

Hamam

Agoranın hemen kuzey yanında yer alır. Büyük ölçüde toprak altında olan yapının yüzeyde olan duvarları işlenmemiş yöresel kireçtaşı ve yer yer tuğla kullanılarak örülmüştür. Harç kullanılmış olan mekânın duvarlarında çok sayıda antik malzeme de görülür. Bir hamam yapısı olduğu düşünülen bu kalıntı, mimari işçiliği dikkate alınarak Orta-Geç Bizans Dönemi'ne tarihlenebilir.

Surlar

Antik kenti çevreleyen surlarla ilgili yapılan araştırmalar, şehrin tahkimatının genişçe bir alanı çevrelediğini ortaya koymuştur. Yüzeyde yer yer takip edilebilen kalıntılara bakılırsa doğuda dağın zirvesine yakın yamaçlardan geçen surlar, kuzeyde bugünkü Selimiye Beldesi'ne yakın bir alana; batıda, karayolunun batısına ve güneyde ise Zeus Tapınağı'nın olduğu yere kadar uzanan geniş bir alanı çevreliyordu. Zeus Tapınağı surların dışında kalmaktadır.

Maussollos'un egemen olduğu MÖ. 4. yy'ın ikinci yarısında ya da hemen sonra (MÖ. 3. yy.) yapıldığı düşünülen surlar yer yer dörtgen ve yuvarlak planlı burçlarla destekleniyordu. Yuvarlak planlı burçlardan biri Zeus Tapınağı'nın doğusunda, tiyatroya gidilen yol üzerindeki kayalıkta görülebilmektedir. Dış yüzü bosajlı, düzgün kesme taşlarla yapılmış olan surların ortalama kalınlığı 2,5 m'dir.

Bafa Hisar Kalesi

Milas-Söke Karayolu üzerinde yer alan Bafa Köyü'nden Kapıkırı'na doğru giden karayolunun yaklaşık 1'inci kilometresinde, yolun batı karşısındaki yüksek tepenin görkemli bir Ortaçağ Kalesi ile çevrili olduğu hemen dikkati çeker.

Yöre halkının Hisar Kalesi adıyla andığı yapıya, Kapıkırı yolu kenarındaki bir çay bahçesinin hemen yanındaki toprak yol kullanılarak gidilebilir. Çay bahçesinin yanından başlayan yolda 100 m kadar batı yönde gidildikten sonra güney yöne (sola) devam eden yola sapılmalı ve kalenin yer aldığı tepenin etekleri boyunca bir süre gidilmelidir. Ardından, kalenin hemen altında yer alan, özel mülkiyete ait bir tarla içinden yamaca doğru tırmanarak kalenin güneydoğu köşesine kadar çıkılabilir. Kale içine giriş bu alandan mümkündür.

Yöresel taşlar, tuğla ve harç kullanılarak inşa edilmiş olan kale dikdörtgen planlıdır. Yuvarlak planlı kulelere sahip kale mimari özellikleri ile tipik bir Laskarisler devri (MS. 13. yy.) yapısıdır.

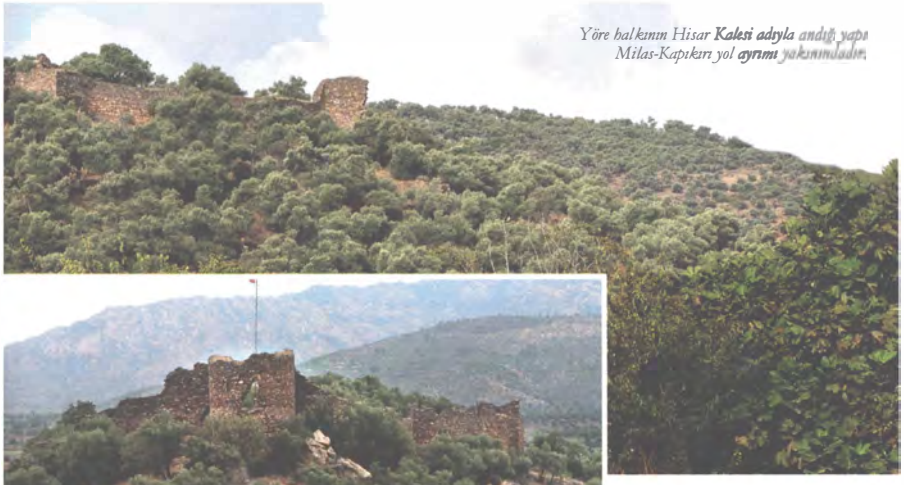

*Yöre halkının Hisar **Kalesi adıyla** andığı yapı Milas-Kapıkırı yol **ayrımı** yakınındadır.*

1204 yılında, Dördüncü Haçlı Seferi'ni yapan Latin orduları Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'i işgal edince saraydan kaçan bazı soylu aileler çevrede küçük devletler kurma yoluna gitti. Bunlardan en güçlülerinden biri Laskarisler sülalesine mensup soylular tarafından Nikeia'da (İznik) kurulan devlettir. Tarihte Nikeia (İznik) Krallığı ya da Laskarisler İmparatorluğu gibi adlarla anılan bu siyasi yapı, yaşadığı 1261 yılına kadar özellikle Batı Anadolu'da büyük imar atılımları yaptı. Özellikle bu dönemde sıklaşan Türk akınları karşısında birçok stratejik noktaya, yol hatları üzerine güçlü kaleler inşa ederek askeri gamizonlar kurdu. Bafa Köyü yakınlarındaki Hisar Kalesi de bölgede başka örnekleri de bilinen bu askeri kalelerden birisidir.

Bafa Gölü ve Kapıkırı Köyü'ne güneybatıdan bakış.

Herakleia Latmos

Herakleia Latmos surları üzerindeki kule.

Muğla İli, Milas İlçesi'ne bağlı Kapıkırı Köyü'nde yer alan antik kente ulaşım Milas - Söke arasındaki yoldan sağlanır. Milas'tan Didim-Söke yönüne giden karayolunun yaklaşık 30. kilometresinde yer alan Bafa (Çamiçi) Köyü'nden sağa -doğuya- dönen asfalt yol 8,5 km sonra Kapıkırı Köyü'ne ulaşır.

Antik kentin kalıntıları Kapıkın Köyü içinde, arkasındaki yamaçlarda ve köy karşısındaki adacıklarda çıkar karşımıza. Ancak antik şehrin merkez yapıları köyün doğusunda, aşamalar halinde yükselen kayalık platoda yer alır. Kentin yaslandığı, yaklaşık 1400 m yüksekliğindeki Beşparmak Dağları Antik Çağ'da Latmos Dağları olarak anılıyordu ve bu dağlar Karia Bölgesi ile kuzeyindeki İonia Bölgesi'ne sınır oluşturuyordu.

Kentin, kayalıklar üzerinde yükselen yapıları, ziyaretçilere unutulmaz keyifli bir gezi olanağı sunar. Bafa Gölü'ne hâkim bir topografyada yer alan Herakleia Kenti, Anadolu'nun en güzel örenyerlerinden biridir. Düzenlenmiş bir örenyeri statüsü henüz kazanmamış olan Latmos Herakleia kenti, Kapıkırı Köyü ile iç içedir. Köyde gezginleri ilk karşılayanlar -el hüneri- örgü işlerini sergileyen köy kadınlarıdır. Konaklama için köy pansiyonlarının yanı sıra göl kıyısında restoranlar da vardır. Köy kahveleri ise -keyifli sohbetlerin yapıldığı- çay, kahve molası için uygun

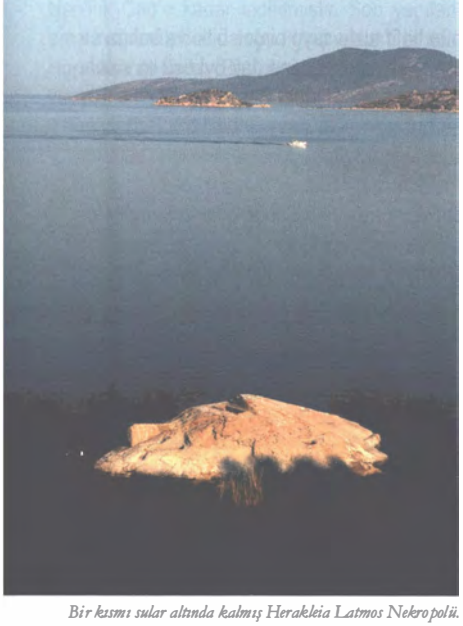

Bir kısmı sular altında kalmış Herakleia Latmos Nekropolü.

Eski kent Latmos'tan göle bakış (üstte). Nekropolden mezarlar ve Bafa Gölü.

yerlerdir. İçinde yer alan küçük adalarda da antik kalıntılar barındıran Bafa Gölü, 60 kilometrekarelik yüz ölçümü ile Ege Bölgesi'nin en büyük gölüdür. Eskiden Ege Denizi'nin koylarından biri olan Bafa Gölü, Büyük Menderes Irmağı'nın taşıdığı alüvyonlar nedeniyle denizden bağlantısı kesilerek göle dönüştü. Denizden yüksekliği 10 m olan bu göl, suları altında keşfedilmeyi bekleyen birçok antik kalıntıyı saklamaktadır.

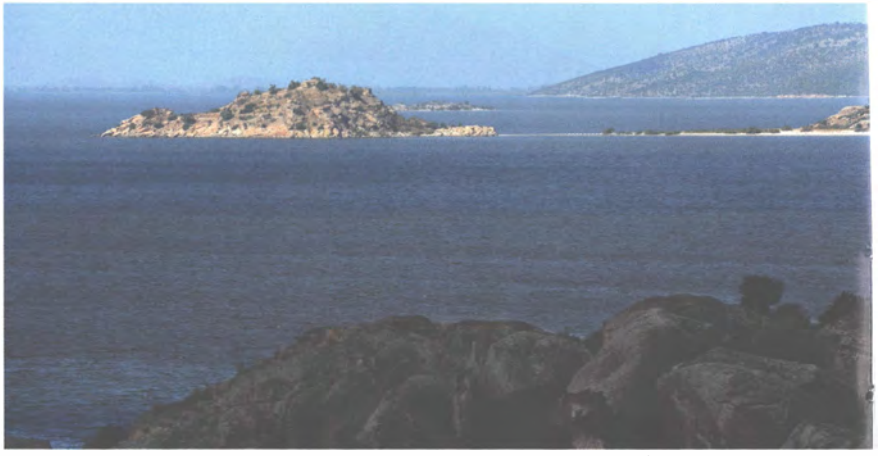

Athena Tapınağı'ndan İkiz Ada'ya bakış.

Kentin yaslandığı Beşparmak Dağları, tarihin erken evrelerinden itibaren kutsal kabul edilmiştir. Kuzeydeki Büyük Menderes Vadisi'nin önünde devasa bir doğal anıt gibi yükselen gnays kayalıkların oluşturduğu Beşparmak Dağları, geçit vermez bir kale gibiydi. Dağa atfedilen kutsal kimlikte bu aşılmaz görünümünün katkısı mutlaka olmalıydı.

En derin yeri 25 m olan Bafa Gölü'nün hafif tuzlu suyu birçok bitki ve balığa ev sahipliği yapar. Bunlar arasında en ilginç olanı, yaşam döngüsüne dair öyküsü ile insanı hayretler içinde bırakan yılan balığıdır. Meksika yakınlarındaki Sargossa Körfezi'nde üreyen yılan balıkları, henüz daha yavru iken buradan yola çıkıp Cebelitarık Boğazı'nı geçerek Akdeniz sularına ve oradan da Büyük Menderes Irmağı'nın ters akıntılı sularını aşarak Bafa Gölü'ne ulaşırlar. 11 bin kilometrelik bu deniz yolculuğu yaklaşık 3 yıl sürer. Bu süreçte büyüyen yılan balıkları üreme çağına geldiklerinde aynı yolu bu sefer ters yönde izleyerek Meksika'daki Sargossa Körfezi'ne giderler. Sürekli devam eden bu döngü sayesinde Bafa Gölü çevresindeki köyler yılan balığı avcılığı ile geçimlerini sağlamaktadır.

Karia Bölgesi'nde Hekatomnoslar Hanedanlığı'nın hükümran olduğu MÖ. 4. yy'da yeni yerine taşınan kentlerden biri de Herakleia'dır. Güçlü ve uzak alanları çevreleyen surları ile Klasik ve Hellenistik Dönem'in en önemli kentlerinden biri olan Latmos eteklerindeki Herakleia kentinde tarihi geçmiş çok erken dönemlere gider.

Eski kent kalıntıları ve Latmos Dağları.

Herakleia Latmos kentinin kurulu olduğu Beşparmak Dağları'nda Neolitik Dönem'den itibaren Anadolu kökenli yağmur ve hava tanrısına tapılıyordu. Halk arasında *"Tekerlek Dağı"* adıyla

anılan zirve, Hava Tanrısı'nın tahtı olarak yorumlanmış olmalıydı. Coğrafyanın, bu denli eski çağlarda başlayan kutsal kimliği binyıllarca sürdü ve Antik Çağ'da bu dağlar Tanrı Zeus'un yurdu olarak kabul edildi. Neolitik Çağ'ın hava tanrısına taht olan Tekerlek Dağı'nın hemen gerisindeki Dikilitaş Vadisi'nde keşfedilmiş olan Hellenistik Dönem'e ait Zeus Akraios (Doruklardaki Zeus) kutsal alanı bu geleneğin arkeolojik belgesi olarak durmaktadır Beşparmak Dağları'nın doruklarında. Yazılı kaynaklar, Hıristiyanlık döneminde de birçok manastıra ev sahipliği yapan dağın bu bölgesine MS. 10. yüzyıla kadar yağmur duası için çıkıldığını belgelemektedir.

Kentin yaslandığı Beşparmak Dağı'nın (Antik Latmos) yüksek kesimlerinde tespit edilen kaya resimleri MÖ. 6. binyılın yarı göçebe kültüründen bugüne kalan izlerdir. Bu resimler sayesinde Latmos Herakleiası'nın bulunduğu coğrafyada kültür tarihinin başlangıcı Geç Neolitik Çağ'a kadar indirilmiştir. Son yapılan araştırmalarda bulunan bu ilginç veriler Latmos Herakleia'sı kadar Batı Anadolu tarihinde de yepyeni bir ufuk açmıştır.

Latmos Dağları'nda rastlanan Prehistorik kaya resimlerinden birisi: Kerdemlik kaya resimleri.

A. Peschlow tarafından Herakleia ve çevresinde uzun yıllardır sürdürülen başarılı yüzey araştırmaları sırasında, Beşparmak Dağları üzerindeki 1000 m rakımlı Suratkaya'da keşfedilen bir Luwi hiyeroglif yazıtı, Hititlerle çağdaş olan dönemde de kentin çevresinde bir kültürel etkileşim olduğunu ortaya koyar.

Eski kent kalıntıları ve Latmos Dağları.

Kentin Demir Çağı başlarında ilk kurulduğu yer, Bafa Gölü kıyısında değil, daha doğuda ve dağın daha yüksek bir yamacındadır. Bu kent MÖ. 5. yy'da Delos Konfederasyonu'na üyeydi. Strabon, bu ilk kentin adının Latmos olduğunu bildirir. Bu isim hem kentin, hem de yaslandığı dağın adıdır. Latmos adı verilen bu erken yerleşim, kıyıda kurulan Hellenistik-Roma kentinin nekropol alanı içinde kalmıştır. Eski kente dair bugün az da olsa sur, konut ve teras kalıntıları tespit edilebilmektedir.

MÖ. 4. yy. ortalarında Latmos, Karia Satrabı Maussollos'un egemenliğine girdi. Maussollos, kenti bugün kalıntılarının görüldüğü yere, limanın hemen kıyısındaki yamaçlara taşıdı. Bu yeni kentin adı da artık *Herakleia* olmuştu. Mitolojide gücü simgeleyen Tanrı Herakles'ten adını alan kent, diğer Herakleia kentlerinden ayrılmak için tarih boyunca hep

üzerinde kurulu olduğu Latmos Dağı'nın adıyla anıldı ve kaynaklarda bu kente *"Latmos eteklerindeki Herakleia"* anlamına gelen Herakleia Latmos denildi.

Maussollos yeni kentin etrafını güçlü surlarla çevirerek birçok önemli kamu binası yaptırdı. Bu yoğun imar çalışmaları, Maussollos'un ölümünden sonra, karısı Artemisia döneminde de sürdürüldü.

Herakleia Latmos surlarından günümüze sağlam ulaşmış bir kule.

Hellenistik ve Roma Dönemi'nde oldukça güçlü bir kent kimliği kazanan Herakleia Latmos'un bu gücünde bir liman kenti olmasının katkısı büyüktür. Bu dönemlerde kentin bulunduğu yamaç, Ege Denizi'nden girinti yapan bir körfez kenarında yer alıyordu ve bu körfez kente korunaklı bir liman olanağı sağlıyordu. Bu liman Roma Dönemi içlerine kadar Herakleia kentine büyük bir deniz ticareti olanağı sağladı. Kentin yaslandığı dağların kaliteli mermer yatakları açısından zengin oluşu Latmos Limanı'nı uzun bir dönem boyunca önemli kılmıştı. Didyma'daki Apollon Tapınağı'nın, Miletos şehrinin ve bölgedeki daha birçok yapının mermerleri buradaki kaynaklardan çıkarılıp Latmos Limanı'ndan gemilere yüklenerek taşındı.

MÖ. 1. yy'dan itibaren Büyük Menderes Irmağı'nın taşıdığı alüvyonlar, iki kol halinde içeri sokulan Latmos Körfezi'nin kuzey kesimini tamamıyla doldurdu. Körfezin güney kolunun ise denize açılan ağzını kapatmaya başladı ve böylece bir süre sonra körfezin güney bölümü günümüzde Bafa Gölü adı verilen iç denize dönüştü.

Bafa Gölü.

Bu coğrafi değişim, şehrin gelişiminde büyük bir etki yarattı. Denizle bağlantısı kalmayan kent zamanla küçüldü, zayıfladı. Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun hâkimiyet yıllarında küçük bir kasabaya dönüşen kent, çevresindeki adalarda ve dağ doruklarında kurulan çok sayıdaki manastırlar sayesinde Ortaçağ süresince önemli bir din merkezi olarak adını duyurdu. 9. yy'da Anadolu'ya yönelen Arap akınlarına karşı, dönemin bu önemli Hıristiyanlık merkezi güçlü surlarla çevrildi. Hatta kent çevresindeki birçok manastır özel kaleler ile tahkim edilerek saldırılara karşı önlem alındı. 13. yy'ın sonlarında tüm bölge gibi Herakleia da Menteşe Beyliği'nin hâkimiyetini kabul etti. Tarihin bu gizemli ve görkemli şehri en sonunda yerini Kapıkırı denilen Türk Köyü'ne bıraktı.

Strabon, Herakleia Latmos kentini, bir İonia şehri olarak anlatsa da Karia kültüründen izler taşıyan bu kent, iki bölgenin sınırını oluşturuyordu. Bafa Gölü kıyısından başlayıp batı yamaçlardaki teraslar üzerinde devam eden kent kalıntıları

dikkatle incelendiğinde, MÖ. 4. yy. ortalarında kurulan kentin Antik Çağ boyunca ızgara plan sistemine göre geliştiği görülür.

Kapıkırı Köyü'ne yaklaştıkça Herakleia antik kentinin kalıntıları kendini göstermeye başlar. Bafa Gölü kıyısında seyreden yolda, yamaçlara doğru bakıldığında sur kalıntıları, göl kıyısına doğru bakıldığında ise kayalara oyulmuş sanduka mezarlar görülecektir.

Antik kent kalıntılarını, düzenlenmiş levhalar ve gezi yolu ile keşfedemiyorsunuz ne yazık ki. Kentin belli başlı kalıntılarını görmek için, göle bir burun gibi sokulan ve üzerinde Bizans kalesi olan yarımadanın olduğu yerden sağa ayrılan yola girerek

Göl Kalesi.

köy merkezine kadar çıkmak gerekiyor. Köy Muhtarlığı, cami ve kahvehanelerin yer aldığı meydandan doğu yönde giden sokağa girilip köy evleri ve bahçelerin arasında yaklaşık 200 m kadar gidildiğinde zeytinlikler arasında sıkışıp kalmış antik tiyatro ve onun yanındaki nymphaeum yapısı tüm mahzun duruşuyla ziyaretçiyi karşılar. Aynı yoldan geri dönüp bir süre yürüdükten sonra, tarlalar içinde Roma Dönemi hamam yapısı görülür. Ağaç ve çalılar arasında sıkışmış olan hamamı yakından görmek için tarla içine girmek gerekiyor. Hamamın görüldüğü sapaktan doğu yönüne uzanan patika ise kentin surlarına ait duvar ve kulelerine götürür.

Kentin diğer önemli yapı kalıntıları ise köy merkezinde yer alır. Bouleuterion yapısı, köy meydanından göle doğru inen yolun kenarında, bir evin bahçesi içindedir. Kentin belki de görülmesi gereken en görkemli anıtlarından biri olan Athena Tapınağı da eski köy okulunun hemen batı yanındaki kayalık üzerinde yükselir. Okulun bahçesi ise kentin agorasıydı. Kentteki ikinci kutsal alan, kıyıya yakın bir alandaki Endymion Tapınağı'dır.

Antik kentin ana yapıları ziyaret edildikten sonra göl içine doğru uzanan doğal burun üzerinde görkemli bir şekilde yükselen Doğu Roma (Bizans) Göl Kalesi görülebilir. Kalenin hâkim olduğu sırtın eteklerinde, kimi

Köyün karşısındaki ada.

göl içinde kalmış kaya mezarları hemen dikkati çekecektir.

Kapıkırı gezginleri ayrıca, sandal ve teknelerle kıyıya yakın adacıkları gezebilir, adalar üzerindeki Geç Antik Çağ manastır ve kiliselerini de görebilirler.

Herakleia Latmos Tiyatrosu.

Tiyatro

Kapıkırı köy merkezinden doğuya doğru devam eden sokağa girip ev ve bahçeler arasından devam edenler, yamaca kurulmuş olan tiyatroyu göreceklerdir. Zeytin ağaçlarının arasında yer alan tiyatro, kentin ızgara planından sapmayan bir topografyaya yerleştirilmiştir. Günümüzde tiyatronun, yarım daireden biraz daha büyük olan oturma basamaklarının üst kısmı ile sahne binasının bir bölümü toprak üstünde görülebilir durumdadır.

Herakleia Latmos Tiyatrosu.

Nymphaeum

Tiyatronun kuzey yanında yaklaşık doğu-batı yönünde uzanan, granit bloklarla inşa edilmiş bir duvar kalıntısı vardır. Roma Dönemi'ne tarihlenen bu kalıntılar anıtsal bir (nymphaeum) çeşme yapısıdır.

Surlar

Kentin sur sistemine ait izler, Kapıkırı'na gelen yolun doğu yanındaki yamaçlarda yer yer görülebilmektedir. Ayrıca tiyatronun bulunduğu yamaçtan doğuya doğru devam eden patika yoldan bir süre gidildiğinde de kentin doğu surlarına ait duvarlar ile iyi korunmuş, üç katlı bir kule görülecektir.

MÖ. 4. yy'da Maussollos'un inşa ettiği surlar yaklaşık 6,5 km uzunluğu ile kentin etrafındaki birçok yamacı içine alır. Bu uzunluğu ile surlar kentin ana yerleşimin dışındaki yerleri de içine alıyordu.

Yörede yoğun olan granit kayaçlar kullanılarak, düzgün kesilmiş bloklardan inşa edilmiş surlar ana kaya üzerinde yükselir. İsodomik sıra ile dizilen blokların dışa bakan cepheleri hafif bosajlıdır. Yaklaşık 5,5 m yüksekliğinde olduğu saptanan surların üst kısmında, askerlerin çevreyi kontrol etmesini sağlayan seyirdim yolları vardı. Bu yürüme

1, 2, 3, 4, 5- Maussollos'un MÖ. 4. yy'da inşa ettiği -yaklaşık 6,5 km uzunluğundaki- surlar kentin etrafındaki birçok yamacı içine alır.

yollarına, kale içinde basamaklarla çıkılıyordu. Surlar, belirli aralıklarla kurulmuş olan dörtgen planlı kulelere sahipti. Bu kulelerden bazıları tek, bazıları ise iki katlıydı. Kulelerde görülen küçük açıklıklar ok atılması için açılmıştır. Kent etrafında, surlarda açılmış 19 adet şehir kapısı saptanmıştır.

Herakleia kentini çevreleyen surlar, kesin tarihi bilinmeyen bir dönemde yenilendi. Bu dönemde surların toplam uzunluğu ise 4,5 km'ye düşürüldü ve kule sayıları azaltıldı. Çok sayıda eski sur taşının kullanıldığı bu yeni surda da inşa malzemesi genel olarak granittir. Kentin görkemli surlarına ait duvar ve kule kalıntılarına yamaçlarda yer yer rastlamak mümkündür.

Arap akınlarının oluşturduğu tehlikenin arttığı MS. 6. yy'da kentin savunma stratejisi büyük ölçüde değişti. Güney uçta, göle hâkim bir burun üzerinde küçük bir kale inşa edildi.

Ayrıca, kentin çevresindeki yamaçlarda ve göl içindeki adalarda yer alan manastırların etrafı da tahkim edilerek küçük çaplı yaşam alanları oluşturuldu.

Bouleuterion

Kentin meclis binası, köy içinden göle doğru inen yolun hemen yanındaki bir evin bahçesi içindedir. Bahçe içinde bouleuteriona ait bazı duvar, basamak ve sütun kalıntıları dışında çok fazla veri yoktur. Buna rağmen yapılan bilimsel incelemelerle yapının planına dair bazı veriler elde edilmiştir. Yapılan incelemelere göre bouleuterion kare planlıydı ve bu özelliği ile Miletos kentinin meclis binasına mimari açıdan çok benziyordu. Tıpkı Miletos'ta olduğu gibi yapının duvarlarının üst kısmında

Bouleuterion (meclis binası), köy içinde bir evin bahçesi içindedir.

yarım sütunlardan oluşan destekler vardı. Bina içindeki oturma basamakları, yapının planına uygun olarak mekân iç duvarları boyunca üç yönde "U" şeklinde uzanıyordu. Mimari unsurlar, yapının MÖ. 2. yy'a tarihlendirilebileceğini gösterir.

Agora

Bouleuterionun yer aldığı alandan, göl yönüne doğru yaklaşık 80 m yüründüğünde yolun batı yanında eski okul binası görülecektir. Okul binası ile önündeki bahçe büyük bir antik teras üzerine kuruludur. Bu terasta, Antik Çağ'da kentin agorası yer alıyordu.

Kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı bir yapı olan agora kentin tam merkezindedir. 60 x 130 m ölçülerindeki bu kent meydanı, Dor düzeninde sütunlarla çevriliydi. Ana girişi doğu cephede yer alıyordu. Ancak alanın batı kenarında da, Athena Tapınağı yönünden gelenleri karşılayan ikinci bir giriş daha vardı.

Agoranın batısında, Athena Tapınağı terasından aşağı doğru inen, bosajlı düzgün bloklarla oluşturulmuş bir antik sokak örgüsü bugün dahi görülebilmektedir. Kent agorasının MÖ. 3. yy'da yapıldığı anlaşılmaktadır.

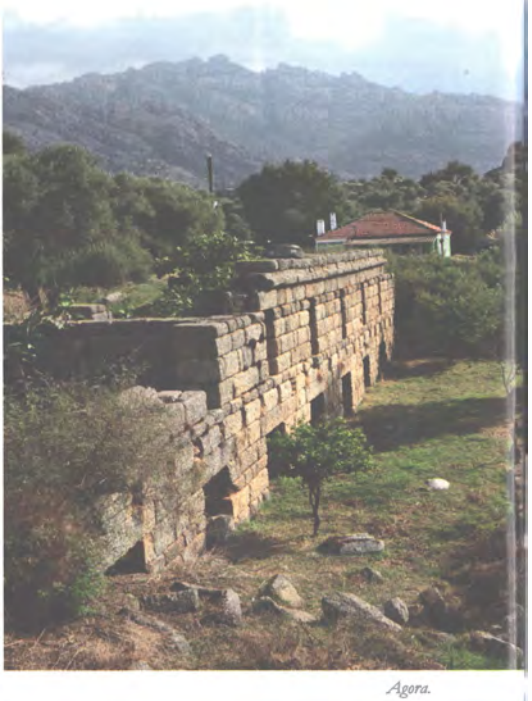

Agora.

Athena Tapınağı

Kent agorasını oluşturan eski okul binasının hemen batı yanındaki yüksek bir kayalık üzerindedir. Çevredeki birçok noktadan görülen bu ihtişamlı yapı savaş tanrıçası Athena'ya adanmış bir tapınaktır. MÖ. 3. yy'da inşa edilmiş bu tapınağın Athena'ya ait olduğu, ele geçen bir yazıt ile anlaşılmıştır. Athena Tapınağı hafifçe güneybatıya bakan yönüyle kentin ızgara plan sisteminin dışında kalır. Doğu yöne bakan ön cephesi bugüne gelmemiş olsa bile tapınağın yan duvarları çatı seviyesine kadar korunmuştur.

Athena Tapınağı.

Endymion Kutsal Alanı.

Endymion Kutsal Alanı

Antik kentin güneyinde, göle yakın bir alanda yer alır. Köy girişini oluşturan kavşaktan sahile doğru inen yolun yaklaşık 100'üncü metresinde, yolun hemen kenarındaki alçak bir teras üzerinde duran tapınak bir pronaos ve naostan oluşmaktadır. Yapının, sütunlarla

Endymion Kutsal Alanı.

zenginleştirildiği anlaşılan girişi güney cephedir. Kuzeydoğu yönüne bakan arka kısmı ise apsislidir. Naos içinde tespit edilen iki adet sütun kaidesi yapının bu bölümde de sütunlarla desteklendiğine işaret eder.

Bu yapı, antik kaynaklarda Latmos Dağı'nda yer aldığı söylenen Endymion Tapınağı olarak kabul edilir. Arkeologlar yapının çoban Endymion'un mitolojik öyküsüyle özdeşleştirilen bir yerel kahraman ya da yarı tanrısal bir kişinin onuruna yapıldığı görüşündedirler.

Doğu Roma (Bizans) Göl Kalesi

Kapıkırı Köyü'nün güneyinde, Bafa Gölü'ne ince uzun bir hat şeklinde uzanan burnun, göle hâkim uç noktasında bugüne oldukça sağlam gelebilmiş olan bir kale yer alır. Kapıkırı Köyü'nün merkezine doğru giden yolun başladığı noktadan da görülebilen kale kesmetaş, yöresel işlenmemiş taşlar ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiş, dikdörtgen planlı bir yapıdır.

Yapının özellikle kuzey ve güney duvarları oldukça iyi korunmuştur. Yer yer kulelerle desteklendiği anlaşılan kalenin özellikle kuzeydoğu köşesinde yer alan dörtgen planlı kule oldukça sağlamdır.

MS. 7. yy'da Sina Yarımadası'ndan bölgeye gelen Hıristiyan din adamları ile bölgenin dinsel önemi daha da arttı. Çevrede kurulan manastır kiliseler ile Geç Antik

Cüll Kalesi.

Dünyanın en önemli merkezlerinden biri olan Herakleia Latmos, Geç Bizans Dönemi'ne doğru çevrede oluşan siyasi ve jeopolitik baskılar karşısında, birçok Anadolu kenti gibi sınırlarını küçültüp, küçük ama iyi korunan bu kale içine kentin merkezini topladı.

Nekropol

Surların dışındaki geniş alanlara yayılan kent mezarlığında genel olarak iki tip gömü tespit edildi. Bunlardan biri yakılan ölünün küllerinin ana kayaya açılan küçük bir çukura konulup ağzının yassı taş ile kapatıldığı gömü şeklidir. Kentte yaygın olarak kullanılan bir mezar tipi ise Beşparmak Dağları'nın kayalık zemininde oyularak yapılan sanduka biçimli kaya mezarlarıdır. Bugün hemen hepsi açılmış olan bu kaya mezarlarının ağzı düz levha taşlarıyla kapatılıyordu. Bugüne kadar kent çevresinde 2500 civarında kaya oygu sanduka mezar tespit edildi.

Kentin güneyindeki Doğu Roma (Bizans) kalesinin kurulu olduğu burnun doğu ve batı yamaçlarında, bir bölümü sular altında kalmış olan kaya mezarları görülebilmektedir.

Liman

Roma Dönemi öncesinde, Ege Denizi'nden açılan Latmos Körfezi'nin kenarında yer alan Herakleia Latmos Antik Kenti'nin iki limanı olduğu tespit edilmiştir. Büyük Menderes Irmağı'nın taşıdığı alüvyonlarla denize olan bağlantısı kesilerek gölün oluşmasından sonra işlevsiz kalan bu limanlardan biri Kapıkırı Köyü'nün karşısındaki adanın önünde, diğeri ise göle doğru uzanan burnun önünde olmalıdır. Limana dair bugün yüzeyde görülen kalıntı yoktur.

Göl Kalesi.

1, 2, 3- Herakleia Latmos Nekropolü.

Bafa Gölü.

Kiliseler, Manastırlar

Kentin birçok noktasında, farklı boyutlarda kilise kalıntısı tespit edilmiştir. Hatta şehrin ilk kurulduğu yerin Erken Hıristiyanlık döneminde özel olarak rağbet gördüğü ve bu alana kiliseler inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Bölge, özellikle MS. 7. yy'dan itibaren Hıristiyanlık tarihi açısından önemli bir merkez oldu. Bu yüzyılda Sina Yarımadası ve Yemen'den buraya göç eden rahipler Latmos Dağları'nın ilk manastırını inşa ettiler. Geçen iki yüzyıl içinde bölgedeki manastır ve kilise sayısı hızla arttı. Herakleia kenti artık önemli bir piskoposluk merkeziydi. Latmos Dağı'nın yüksek bölgelerinde, göl içindeki adalarda da birçok kilise ve manastır kuruldu. Ayrıca, Hıristiyan keşişlerin inzivaya çekildikleri özel mağaralar Beşparmak Dağları'nın birçok

Yediler Manastırı.

yerinde tespit edildi. Bunlar arasında Yediler Manastırı, Stylos Manastırı, Pentakrator ve İsa Mağara kiliseleri ile Bafa Gölü içindeki İkiz Ada, Hayalet Ada, Menet Adası ve Mersinet İskelesi Adası'nda tespit edilen Hıristiyanlık dönemi kalıntıları sayılabilir.

Kent içinde gezilebilmesi en kolay olan kiliselerden biri güney uçta kalıntıları yer alandır. Endymion Tapınağı'nın yaklaşık 200 m güneyinde, Doğu Roma (Bizans) kalesinin hemen yanında yer alır.

Yediler Manastırı'nda ana kaya oyuğunda Bizans Dönemi kilise resimleri görülür.

LATMOS

1. DIŞ KALE
2. HELLENİSTİK ODA MEZARLARI
3. KENT SURU
4. GÜNEY KAPISI
5. DOĞU KAPISI
6. DOĞU VE AŞAĞI KENT, KONUT BÖLGESİ
7. ORTA VE BATI AŞAĞI KENT, KONUT BÖLGESİ
8. KENT MERKEZİ, AGORA ENDYMION KUTSALALANI(?), BİZANS DÖNEMİ YERLEŞİM SAHASI
9. PANTOKRATOR MAĞARASI
10. KENT İÇİ ENGEL DUVARI
11. TAHKİMATLI SARAY
12. DOĞU YUKARI KENT, KUTSAL ALANLAR
13. BATI YUKARI KENT, YERLEŞİM BÖLGESİ
14. KUZEY UÇ KALESİ
15. KENT DIŞI ENGEL DUVARLARI
16. İSA MAĞARASI
17. GÖZETLEME KULESİ

LATMOS HERAKLİASI

18. KENT DIŞINDAKİ YAPI (KYBELE KUTSAL ALANI)
19. DOĞU KAPISI
20. BÜYÜK KENT SURU ÇEMBERİ
21. KÜÇÜK KENT SURU ÇEMBERİ
22. KENTİN DOĞUSUNDAKİ YERLEŞİM YERİ
23. GÜNEY UÇ KALESİ, BİZANS KALESİ
24. HELLENİSTİK DÖNEM YAPI KOMPLEKSİ
25. ENDYMION KUTSAL ALANI
26. HELLENİSTİK DÖNEM YAPILARI
27. KENTİN BATISINDAKİ YERLEŞİM YERİ
28. BATI UÇ KALESİ, BİZANS MANASTIRI
29. TAPINAK (?)
30. GÖL KIYISINDAKİ TAPINAK
31. AGORA (PAZAR YERİ)
32. ATHENA TAPINAĞI
33. BOULEUTERİON (MECLİS BİNASI)
34. HAMAM VE PALAESTRA
35. TİYATRO
36. STEL KUTSAL ALANI
37. SU MAHZENİ
38. KUTSAL ALAN
39. İÇ KALE
40. YUKARI İÇ KALE
41. DIŞ SAVUNMA YAPILARI

NEKROPOLLER

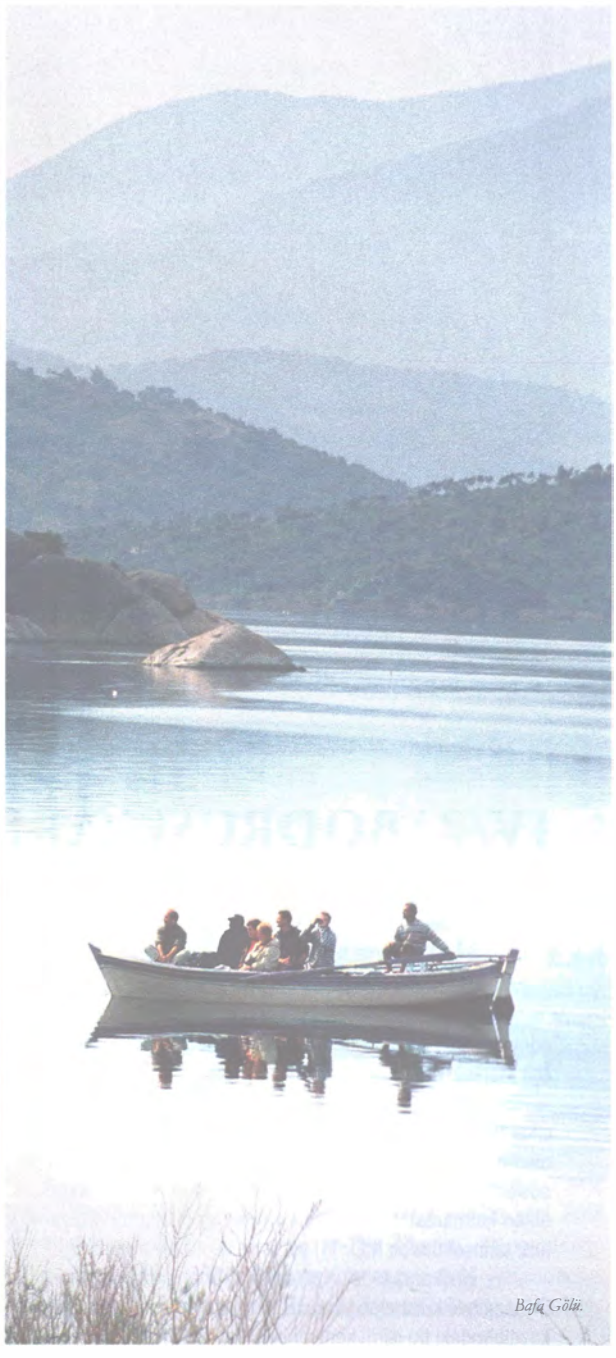

Bafa Gölü.

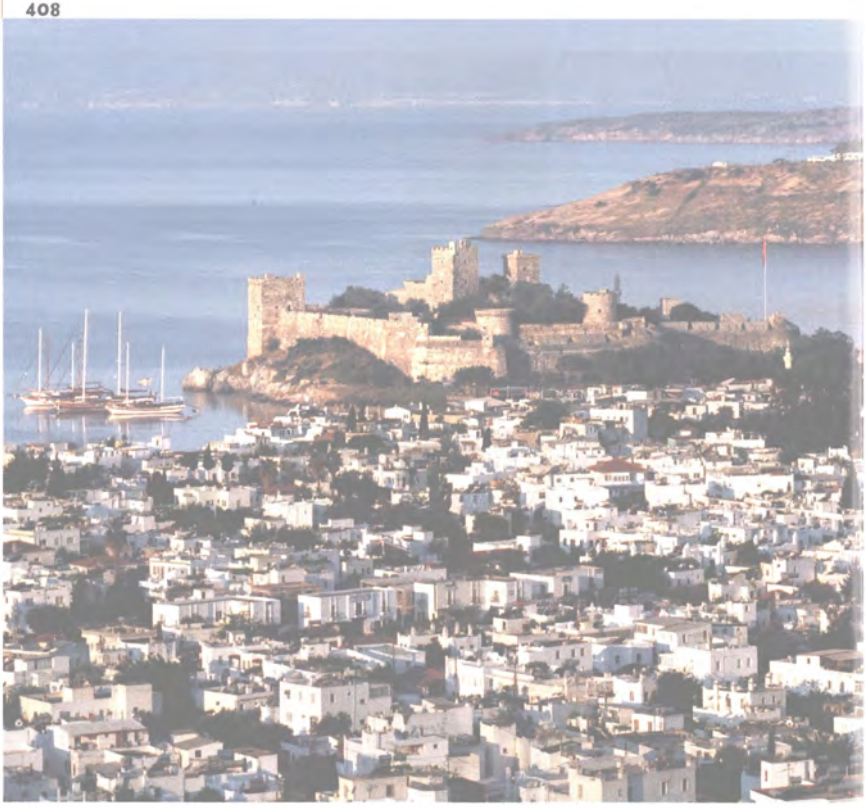

IV/2 | BODRUM YARIMADASI VE ÇEVRESİ

Halikarnassos

Karia Bölgesi'nin bir dönem merkezliğini yapan, ışıltılı tarihi ile çağlar boyu adından övgüyle ve ilklerle duyuran Antik Halikarnassos Kenti, Muğla İli'ne bağlı Bodrum İlçe Merkezi'ndedir.

Halikamassos kentinin kuruluş tarihine ilişkin bilgiler, son yıllarda ortaya çıkarılan arkeolojik veriler ışığında daha sağlam temellere oturtulabildi. Kentin, en önemli merkezlerinden biri olan ve Ortaçağ'da Rodos Şövalyeleri'nin yaptığı anıtsal bir kale ile süslenen küçük yarımadada yürütülen son dönem arkeolojik kazıları, bu alandaki en erken katmanların Myken Dönemi'ne ait olduğunu ortaya koydu. Bu en erken bulgular bizi, tarihsel olarak MÖ. 11. yy. sonu ile 10. yy'a götürür.

Halikarnassos'un en erken katmanlarına ulaşılan bu yarımada, Myken Uygarlığı Dönemi'nde kullanılan Linear B yazıtlarında adı geçen *Zaphyron* adlı yer olmalıdır. Myken kayıtlarındaki bu isim, kentin bilinen en eski adıdır.

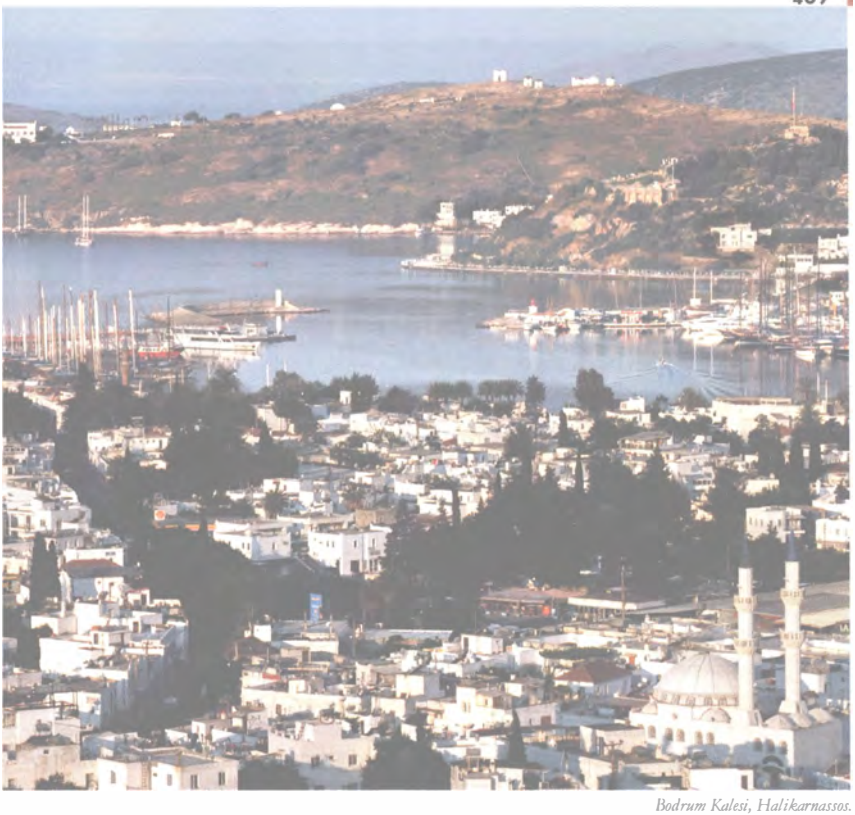

Bodrum Kalesi, Halikarnassos.

Antik kaynaklarda kentin kurucu lideri olarak Peloponnessoslu Anthes'in adı geçer. Bu efsanevi kurguya göre Anthes öncülüğündeki Dor kolonistler, Troia Savaşı'nın ardından, Peloponnessos'taki Troizen şehrinden kalkıp Anadolu'ya göç ettiler ve Halikarnassos şehrini kurdular.

Önceleri Dor Birliği'nin üyesi olan ancak sonradan bu birlikten çıkarıldığı bilinen Halikarnassos kentinin klasik anlamda görkemli bir şehre dönüşmeye başladığı dönem Hekatomnidler sülalesi tarafından yönetildiği MÖ. 4. yy'dır. Özellikle Mausollos Dönemi'nde, yönetim merkezi ilan edilen Halikarnassos kenti hızla büyüdü. Kent, Hellenistik ve Roma dönemlerinde de bulunduğu coğrafi özelliğin gücü sonucunda gelişimini sürdürmeyi başardı.

MÖ. 4. yy'da oluşturulmuş olan kent planı üzerinde Antik Çağ boyunca gelişen Halikarnassos kenti, Bodrum Kalesi'nin yer aldığı Zaphyron Yarımadası ile batıdaki Salmakis (Bardakçı) Koyu arasındaki limanın kuzeyinde yayılıyordu. Kuzeye doğru giderek yükselen Göktepe Yamacı'nın kıyıya yakın etekleri kentin ana merkeziydi. Kentin Hellenistik ve Roma Dönemi'ndeki kent gelişimi de aynı plan üzerinde devam etti.

Antik Çağ'dan Ortaçağ'a geçiş sürecinde kentin planlamasında ciddi bir farklılaşma oldu. Antik Çağ'da limanın kuzeyindeki yamaç üzerindeki geniş bir sahaya yayılan kent, Antik Çağ'ın sonlarından itibaren, ilk kurulduğu Zaphyron Burnu üzerine çekildi. 15. yy'da bu burun üzerine yapılan güçlü kale, Halikarnassos'un kalbi oldu.

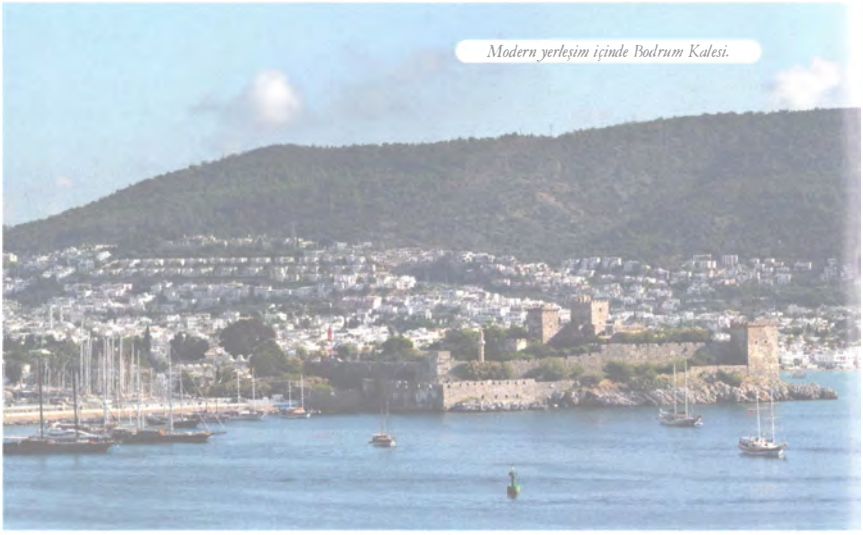

Modern yerleşim içinde Bodrum Kalesi.

Menteşe Beyliği ve Erken Osmanlı Dönemi'nde Bodrum şehri önemini yitirdi, küçük bir nahiye olmanın ötesine geçemedi.

Kentin kaderi ancak 18. yy'da değişmeye başladı. 1775 yılında Çeşme tersanesinde yaşanan felaket ve aynı yüzyılda Osmanlı denizciliğinde başlayan atılımlar Bodrum'un kaderini değiştirdi. Gemi yapımına hız veren Osmanlı İmparatorluğu, tahrip olan Çeşme tersanesinin yerine Bodrum'da yeni bir tersane yapılmasına karar verdi ve Kaptan-ı Derya Kızılhisarlı Mustafa Paşa bu işle görevlendirildi.

Osmanlı Devleti'nin 1867 idari teşkilatlanma çalışmaları ile Bodrum, bir kaza merkezi kimliği kazandı. Rodos Şövalyeleri'nden kalan Bodrum Kalesi ise 19. yy'da esaslı bir onarımdan geçirilerek kentin hapishanesi olarak değerlendirildi.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Fransız donanmasının saldırısına maruz kalan Bodrum'da, kale başta olmak üzere birçok tarihi bina hasar gördü. Savaş sonrasında ise Bodrum, İtalyanlar tarafından işgal edildi. 11 Mart 1919'da Bodrum'a giren İtalyan İşgal ordusu 1921 yılında kenti terk etti.

İlk kurulduğu dönemde adının Zaphyron olduğu bilinen kente Antik Çağ boyunca Halikarnassos adı verildi. Bu isim, Grekçe yazılmış kaynaklarda *Ἁλικαρνᾱσσός*, Latince'de ise Halikarnassus şeklinde çıkar karşımıza. Bilge Umar bu ismin Grekçe ile açıklanamayacağını ve kökeninin eski Anadolu dili olan Luwice'de aranması gerektiğini iddia eder. Ona göre Halikarnassos adı, Luwi dilinde *"Deniz kıyısının kutsal pınarı"* anlamına gelen *Alikuwaarnaassa* kelimesinin Grekçe'ye dönüşmüş halidir. Bodrum'da yer alan ve mitolojik anlatımlara da konu olan Salmakis (Bardakçı) Koyu'ndaki su kaynağı, Luwi dilindeki bu ismin kaynağı olarak açıklanır.

15. yy'da Saint Jean Şövalyeleri, Halikarnassos'u ele geçirdiler ve iç limanın hemen doğusundaki burun üzerine güçlü bir kale yaptılar. Bu dönemde kentin adı *Mesy* olarak anıldı.

Saint Jean Şövalyeleri'nin kurduğu görkemli kale Hıristiyanlığın büyük önderlerinden biri olan Aziz Petrus'a ithaf edildi. Böylece kale, sadece bir savunma merkezi olmanın çok ötesinde kutsal bir kimlik kazandı. Artık orası, Aziz Petrus'un kutsal alanı yani *Petrium*'du.

Mausolleion Anıt Mezarı. Çizim: Vahit Akça

Kalenin kutsal adı olan Petrium, Türklerin eline geçtikten sonra Türk diline uydurularak Bodrum'a dönüştü. Petrium'dan kaynaklanan Bodrum ismi, tüm ilçenin Türkçe'deki adı oldu.

Mausollos'un Sarayı - Apollon Tapınağı

Zaphyron Yarımadası üzerinde yer alan anıtsal eserlerden birincisi, ünlü Roma Dönemi mimarı Vitruvius'un övgüyle sözünü ettiği **Mausollos'un Sarayı**'dır. Vitruvius'un yaşadığı dönemde bile görkemini koruduğu anlaşılan sarayın kalıntıları Bodrum Kalesi içindeki şapel/cami yapısının hemen arkasında kısmen de olsa açığa çıkarıldı.

Bodrum Kalesi içinde sürdürülen kazılarda ele geçen Erken Klasik Dönem'e ait bazı mimari parçalar ile yazıtlar, antik kaynaklarda da sözü edilen **Apollon Tapınağı**'nın kalenin altında kaldığını düşündürmüştür. Mausollos Sarayı'nın hemen kuzey tarafındaki teras, Apollon Kutsal Alanı'nın lokalizasyonu için önerilir.

Mausolleion Anıt Mezarı

Adını Karia'nın MÖ. 4. yy'daki yöneticisi Mausollos'tan alır ve *"Mausollos'un Anıt Mezarı"* anlamına gelen Mausolleion Antik Çağ'da Dünyanın Yedi Hârikası'ndan biri olarak seçilmiş görkemli bir yapıydı. Satrap Mausollos ve karısı/kızkardeşi olan Artemisias için yapılmış olan bu anıt mezar, Halikarnassos Limanı'nın hemen kuzeyindeki geniş bir teras üzerinde yükseliyordu.

Tarihi kaynaklar ve az sayıdaki veriden anlaşıldığı kadarıyla Mausolleion Anıt Mezarı 242,5 m x 105 m ölçülerinde, çok büyük bir yapay teras üzerinde yükseliyordu. Yapı, dört ana bölümden oluşuyordu: Ana kayaya işlenmiş olan mezar odası, üç kademeli yüksek bir kaide üstünde yükselen sütunlu bir gövde ve yukarı doğru daralan basamakların oluşturduğu pramidal çatı... Mezar odasının üstünde, teras kotundan itibaren yükseldikçe dışa çıkıntı yapan kaide üç kademeden oluşuyordu. Bu devasa podyum beyaz mermerden levhalarla kaplıydı. Anıt mezarın ana gövdesi kaidenin üzerinde yükseliyordu ve dört cephesi İon düzenindeki 36 sütun ile çevriliydi. Gövdeyi saran bu tek sıra sütun dizisi yapının kısa kenarlarında 9'ar, uzun kenarlarında ise 11'er adet sütundan oluşuyordu. Yapının mimari açıdan son bölümünü ise 24 basamaktan meydana gelen pramidal çatı oluşturuyordu. Mausolleion hakkında elde edilen verilerden anıtın yüksekliğinin 44,66 m, taban çevresinin ise 140,36 m (38 x 32 m) olduğu ortaya çıkar.

Mausolleion'un ana gövdesini oluşturan sütunlu galeride her bir sütunun arasında birer anıtsal heykel durduğu tahmin edilmektedir. Sütunlu gövdenin iç tarafında yer alan duvarın, tavana yakın üst kenarında ise Penthelikon mermerinin ışıltılı parlaklığına işlenmiş cenaze yarışlarını anlatan bir kabartma frizi bulunuyordu. Kabartma dizisi ile süslenmiş olan bir başka bölüm ise anıtın yüksek kaidesiydi. Kaidenin, üst kenarı boyunca dört yüzü de dolaşan 116 m uzunluğundaki bu kabartma frizlerinde Amazonlar ile Grekların

savaşını anlatan Amazonomakhia tasvirleri yer alıyordu. Amazonomakhia frizlerinin orijinal parçalarının büyük bir bölümü British Museum'dadır, frizlere ait alçı kopyaları ile orijinal iki parça ise Bodrum ilçe merkezinde yer alan Mausolleion Örenyeri'ndeki müze galerisinde sergilenmektedir.

Mausolleion örenyeri içindeki müze.

Mausolleion'un pramidal çatısını süsleyen aslan heykeli. (1st A.M.)

Antik Çağ'da Mausolleion Anıtı'nın yükseldiği yerde bugün küçük bir örenyeri ve müze galerisi vardır. Bodrum'un en işlek yerlerinden biri olan Turgut Reis Caddesi'nin hemen güney yanında yer alan bu alanda Mausolleion'a ait az sayıda kalıntı orijinal yerinde görülür. Örenyerindeki küçük galeride ise Mausolleion hakkında bilgiler, çizimler ve bazı kalıntılardan örnekler vardır.

Dünyanın Yedi Hârikası arasında sayılan bu devasa anıttan günümüze gelebilen kalıntılar neden bu kadar azdır? Bu sorunun yanıtı, Bodrum'un Ortaçağ ve Yakınçağ tarihinde saklıdır. Mausolleion Anıtı 1304 yılında Batı Anadolu'nun büyük bir bölümünde hissedilen şiddetli bir depremle yıkıldı. 15. yy'da Rodos Şövalyeleri tarafından Aziz Petrus Kalesi (Bodrum Kalesi) inşa edilirken, Mausolleion'un yıkıntılarından alınan çok sayıda mimari blok ve yontu parçası devşirme malzeme olarak kullanıldı.

1846 yılında Lord Stratford ve 1857 ile 1862 yılları arasında ise Sir Charles Newton tarafından Mausolleion Anıtı'nın yer aldığı alanda yürütülen kazılar sonucunda bulunan ve Bodrum Kalesi duvarlarından sökülen birçok heykel, kabartma ve anıta ait mimari yapı parçaları Osmanlı makamlarının da izniyle gemilere yüklenip İngiltere'ye götürüldü.

Mausolleion kutsal alanındaki arkeolojik araştırmalar günümüzde de devam etmektedir. 1966-1972 yılları arasında Danimarka Aarhus Üniversitesi, arkeoloji bölümünden Kristian Jeppesen başkanlığında yürütülen yeni dönem kazılarına uzun bir aradan sonra bugün aynı ülkeden Paul Pedersen devam etmektedir.

Antik Tiyatro

Bodrum ilçe merkezinin kuzeyini kapatan Göktepe'nin denize bakan yamacında yer alan tiyatro yapısı Mausollos Devri'nde inşa edilir.

Bodrum-Turgutreis karayolunun hemen yanındaki tiyatro yamaca yaslanır. Cavea denilen oturma basamakları ana kayada yapılan düzleştirmeler üzerine oturtulan mermer bloklarla inşa edilmiştir. İki kademeli olan caveanın alt ve üst bölümleri yatay hatta uzanan genişçe bir diazoma ile ayrılır. Günümüzde, alt cavea sağlam bir şekilde görülmektedir. Üst kısım ise ne yazık ki büyük ölçüde tahrip olmuştur. Bilimsel analizler, tiyatronun Antik Çağ'da 10 bin kişilik bir seyirci kapasitesine sahip olduğunu ortaya koyar.

Halikarnassos Tiyatrosu.

Göktepe Kaya Mezarları

Göktepe'nin denize hâkim yamaçlarında kaya mezarları yer alır. Kaya oygu tekniği ile yapılmış olan mezarlar özellikle antik tiyatronun üstünde ve dağın batı yarısında yoğunlaşır. Kentin önde gelen ailelerine ait olduğu anlaşılan bu mezarların yamacın alt kotlarına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.

Myndos Kapısı (üstte); Roma mezarları (altta).

Myndos Kapısı ve Önündeki Roma Mezarları

Bodrum ilçe merkezinin batı kesiminde, Mausollos zamanından (MÖ. 4. yy.) bugüne kalmış ender kalıntılardan biri *Myndos Kapısı*'dır. Eski Çeşme Mahallesi'nde yer alan Myndos Kapısı Gümbet Kavşağı'nda yer alan Türk mezarlığının güneybatı kenarındadır. Surların bir parçası olan ve Halikarnassos kentine batı yönden girişi sağlayan bu kapı Antik Çağ'da kentin ana caddesini karşılıyordu. Bu ana caddenin doğu ucunda ise Mylasa Kapısı vardı. Bugün, Mausolleion Örenyeri'nin önünden geçen Turgut Reis Caddesi büyük ölçüde bu antik caddeyi takip etmektedir.

Antik şehirlerin hemen hemen hepsinde olduğu gibi Halikarnassos'ta da kent surlarının dışında nekropolis (mezarlık) başlıyordu. Myndos Kapısı'ndan çıkan caddenin iki yanında mezarlık yapıları olduğu, kazılarla anlaşıldı. Bir bölümü açığa çıkmış olan bu mezarlar Roma Dönemi'ndendir.

Surlar

Satrap Mausollos'un iktidarı döneminde (MÖ. 4. yy. ortaları) Halikarnassos'un etrafı güçlü surlarla çevrildi. Bu sur sistemi, 7 km uzunluğu sayesinde çok geniş alanları içine alıyordu. Surlar, sadece kentin çekirdek alanını çevrelemiyor, uzak sayılabilecek alanlardaki birçok stratejik tepeyi de içine alıyordu.

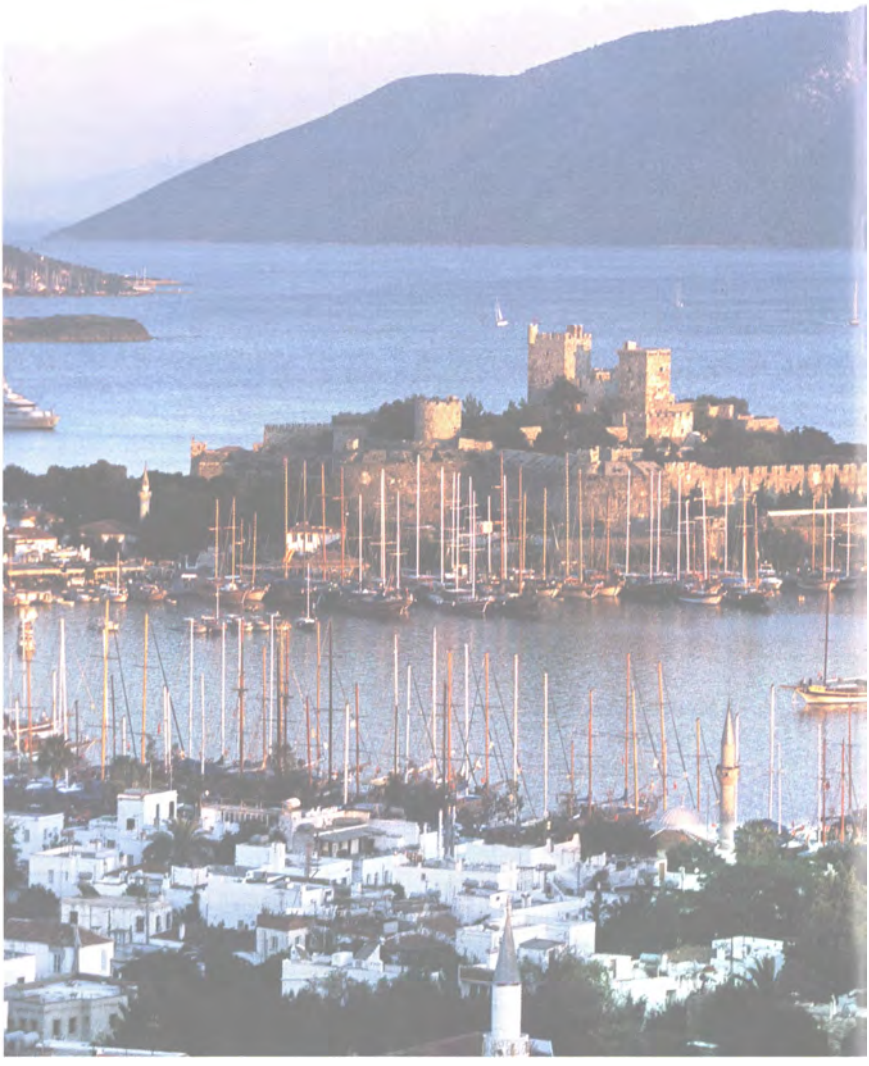

Bodrum Kalesi

Halikarnassos Yarımadası'nı 1402 yılında ele geçiren Rodos Şövalyeleri tarafından, Osmanlı Sultanı Çelebi Mehmet'in izniyle yapılan Bodrum Kalesi ilk yapıldığında Aziz Petrus'a adandığı için kimi kaynaklarda Aziz Peter Kalesi olarak da anılır.

İki koy arasında, denize ince bir burun şeklinde uzanan Zaphyron (Zafiron) Yarımadası üzerinde tüm ihtişamıyla yükselen yapı iç ve dış kaleden oluşur. Kaleye giriş yedi ayrı kapıdan sağlanıyordu. Her kapının üstünde, şövalyelerin ya da kale inşasında görev

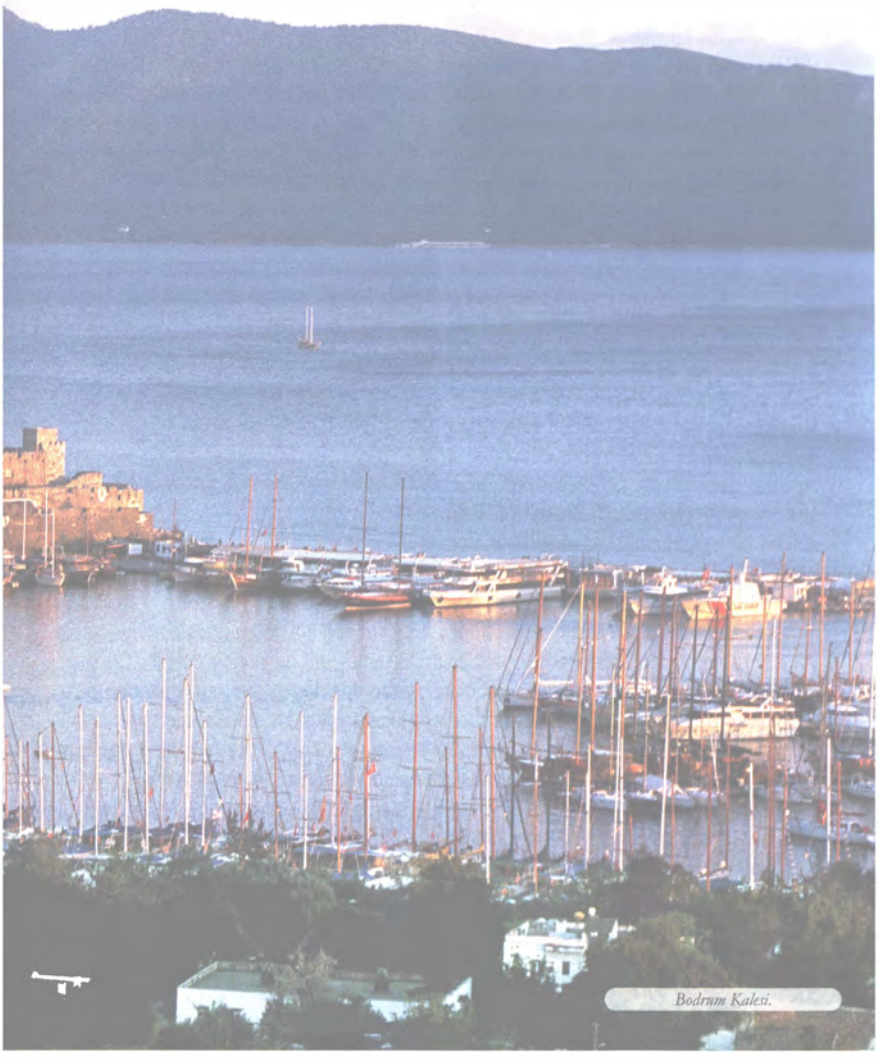

Bodrum Kalesi.

almış büyük ustaların arması yer alır. Bunun dışında kalenin birçok farklı yerinde, haç, aslan, ejder gibi gücü ve inancı simgeleyen yüzlerce arma işlenmiştir. Yaklaşık 3000 m²'lik bir alan üzerine inşa edilen kale dikdörtgen planlı olup, Alman, İngiliz, İtalyan, Fransız ve Yılanlı Kule adlarıyla bilinen beş ana kule ile desteklenir. Kulelerin birçoğunun adından da anlaşılacağı üzere kalenin yapımında farklı uluslardan kişilerin, cemaatlerin katkısı oldu. Kuleler, adını kalenin yapımında katkısı olan uluslardan alır. Yılan Kulesi ise, üzerinde yer alan armadan dolayı bu isimle anılır. Kale içinde yer alan şapel Osmanlı Dönemi'nde camiye çevrilmiş ve bu dönemde kaleye birçok yeni mekânla birlikte küçük bir Türk Hamamı da eklenmiştir.

Yarımadanın Leleg Yerleşimleri

Antik kaynaklar, Bodrum Yarımadası'nın çeşitli yerlerinde dağılan sekiz Leleg yerleşiminin adlarını şöyle sıralarlar: Pedesa, Madnasa, Side / Sibda, Ouranion, Myndos, Telmissos, Termera, Syangela / Theangela. MÖ. 4. yy'dan Karia Satrabı Mausollos, Halikarnassos Yarımadası üzerinde yer alan Leleg kentlerinden altı tanesini başkent Halikarnassos'a bağladı. Bu uygulamadan sadece, yarımadanın doğusundaki Syangela/Theangela ile batısındaki Myndos şehirleri muaf tutuldu.

Pedesa

Pedesa, Athena Kutsal Alanı.

Pedesa Antik Kenti, Bodrum ilçe merkezinin kuş uçumu 3 km kuzeybatısındaki dağlık alanda kuruludur. Bodrum ilçe merkezinin kuzeybatısında yer alan Konacık Mahallesi içinden antik kente kadar uzanan bir asfalt yol mevcuttur. Kenti ziyarete gelenleri ilk karşılayan kalıntılar, MÖ. 4. yy'ın tipik bosajlı bloklarıyla inşa edilmiş bir kule/karakol yapısı ve onun hemen üstündeki terasta yer alan **Athena Kutsal Alanı**'dır. Athena Kutsal Alanı ve onunla bağlantılı tören yolu MÖ. 6. yy'da kuruldu ve MÖ. 2. yy'a kadar kullanıldı.

Athena Kutsal Alanı'nın yer aldığı yamaçtan doğuya doğru devam eden toprak yoldan 100 m gidildiğinde Pedesa **akropol**ünün güneybatı eteklerine gelinir. *"Gökçeler Kalesi"* olarak da bilinen Pedesa akropolünü saran tipik Leleg tarzı **sur duvarları** bazı yerlerde oldukça iyi korunmuştur. Akropolün ortasına yakın bir alanda, megaron planlı bir yönetici binası/tapınak kazılarla açığa çıkarılmıştır. Akropoldeki yerleşimin ise, sur dibine sıralanmış, sokağa dönük oda sıralarından oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Kentin, kendine özgü plan ve işçiliği ile dikkat çeken tümülüslere sahip olan geniş bir **nekropol** sahası vardı. Özellikle akropolün kuzeybatısındaki tepe üzerinde yer alan Üç Örenler Mevkii, Leleg tümülüsleri açısından oldukça zengindir. Kente ait tümülüslerden en iyi korunanlardan biri ise kuzeydoğudaki Gebekilise adıyla anılan **anıt mezar**dır.

Gebekilise Anıt Mezarı.

Madnasa

Madnasa antik yerleşimi, Bodrum Yarımadası'nın kuzeyindeki Göltürkbükü'nün batısındaki *Kaleyıkığı Tepesi* üzerindedir. Aşağı Gölköy'den başlayan 2 kilometre uzunluğundaki patika yol ile Madnasa kentinin kalıntılarının yer aldığı bölgeye çıkılabilir.

Yarımadanın kıyıya yakın bölgelerinde yer alan az sayıdaki Leleg yerleşiminden biri olan Madnasa'nın MÖ. 5. yy'da Attika-Delos Deniz Birliği'ne üye olduğu bilinmektedir.

Mausollos'un, Halikarnassos'la birleştirdiği altı Leleg kentinden biri olan Madnasa'nın adına Yaşlı Plinius'ta *"Medmassa"* olarak, Byzantionlu Stephanos'ta ise *"Medmasa"* şeklinde rastlanır.

Kaleyıkığı Tepesi'nin zirvesinde yer alan kalıntılar, uzun ve güçlü sur duvarlarıyla önemli bir Leleg kenti görüntüsü vermektedir. Yerleşim alanı, kabaca işlenmiş yöresel taşlardan yapılmış bir sur ile çevrilidir. Bir iç kaleye de sahip olan yerleşme içinde çeşitli mekân kalıntıları ve yapı terasları görülür. Sur dışındaki alanda, yerleşimin batı yamacında, kuzey-güney yönlü kaya kütlesi üzerinde çok sayıda kaya mezarından oluşan nekropol vardır.

Göltürkbükü, kaya mezarları.

Side / Sibda

Side / Sibda yerleşimi.

Antik kente ulaşabilmek için Yalıkavak ile Bodrum arasında kalan Dağbelen Köyü'nden başlayarak devam eden bozuk bir orman yolu kullanılmalıdır. Bu yolda araçla bir süre gittikten sonra Ortaçağ'dan kalmış olan bir kilise ile onun yakınında yer alan MÖ. 4. yy'a ait bir kule kalıntısına ulaşılır. Kilise ve kule kalıntılarından sonra, dik bir patika yolda yaklaşık 50 dakika yürümek gerekir. Bir Leleg yerleşimi olan Karia'daki Side kentinden Byzantionlu Stephanus, Sibda olarak söz eder. Helence'de *"Nar"* anlamına gelen Side kelimesinin Luwi dilindeki *Swaida* kelimesinden türediği ve bunun da *"güzel orman"* demek olduğu önerilir.

Myndos

Mausollos döneminde kıyıda yeniden kurulmuş olan yeni Myndos kenti ise Gümüşlük'ün kuzeyindeki geniş tarım arazilerinin içinde ve kıyı hattı üzerindedir. Modern yerleşimin bir bölümü antik kentin üzerindedir.

Yarımadadaki Leleg yerleşimleri arasında en güçlülerinden biri olan Myndos'un kuruluşu efsanelere dayanan bir öyküyle Yunanistan'daki Troizen'den gelen halka bağlanmak istenir. Tipik bir Leleg kenti olarak kurulan kent MÖ. 5. yy'da Attika-Delos Deniz Birliği'ne üyedir. Bu kent, olasılıkla gücünden ve bulunduğu coğrafi konumundan dolayı Mausollos Dönemi'nde altı Leleg kentinde yapılan syneikismostan (kentlerin birleştirilmesi) etkilenmedi. Myndos, Mausollos'un çabaları sonucunda kıyıdaki yeni yerine taşındı ve burada bağımsız bir kent olarak yaşamını sürdürdü.

Tüm Anadolu şehirleri gibi Hellenistik krallıkların hâkimiyetine giren Myndos, Rodos Krallığı'nın egemenliğinde olduğu MÖ. 2. yy'da ilk kez kendi adına kent sikkesi bastırdı. Romalı diktatör Caesar'ın ölümüne karışan kişileri yakalamak için bölgeye gelen Roma donanmasının en güçlü limanlarından biri Myndos oldu. Bizans Dönemi'nde de etkinliği devam eden kent Hıristiyanlık kayıtlarında Amyndos adıyla anıldı. Ortaçağ'a geçişte, tüm bölgeyi sarsan büyük bir depremin ardından terk edilen Myndos'ta yerleşim sona erdi.

Mausollos tarafından sahilde kurulan yeni Myndos kenti Gümüşlük Beldesi ile neredeyse iç içe girmiştir. Gümüşlük'ün kıyıya yakın bölümleri antik kentin kalıntıları üzerindedir. Kentin, son dönem kazılarıyla da

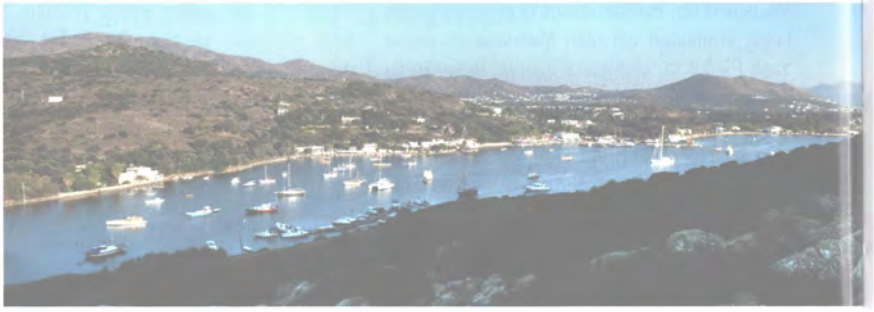

Myndos'un yer aldığı Gümüşlük Koyu.

açığa çıkmaya başlayan kalıntıları dağınık durumdadır. Bugün Gümüşlük'ün sahil hattı antik yerleşimin de marinasıydı. Antik kentin dağınık durumdaki kalıntıları, sahilin ardındaki geniş sahada, sahilin kuzeybatısında uzanan burun ve yakındaki küçük ada üzerinde takip edilebilir.

Syangela (Souangela / Theangela)

Syangela ve Theangela, aynı kentin farklı dönemlerde aldığı isimlerdir. Souangela ya da Syangela adıyla kayıtlarda rastlanılan kent, Demir Çağı başlarında kurulmuş olan bir Leleg yerleşimidir. MÖ. 544 yılında Pers ordusu tarafından yakılıp yıkılan Syangela ana yerleşimini, olasılıkla Mausollos Dönemi'nde (MÖ. 4. yy.) bulunduğu yerden biraz daha güneydoğuda yer alan Kaletepe'ye taşıdı.

Karia Satrabı Mausollos'un Halikarnassos'a bağlamayıp, özgür bıraktığı iki Leleg kentinden biri Myndos diğeri ise Syangela'dır. Buna rağmen Mausollos, özgür bıraktığı Syangela (Souangela) kentinin adını Hellen diline uydurup Theangela olarak değiştirdi.

Syangela yerleşimi.

Theangela yerleşimi.

Syangela (Souangela) Yerleşimi Bodrum'un doğusunda, Yalı Mahallesi'ne bağlı Alazeytin yerleşiminin güneyinde bulunan Kaplan Dağı üzerindedir.

Syangela'nın güneydoğusundaki Kale Dağı (ya da Kale Tepe) üzerinde kurulu olan Theangela'ya ulaşmak için Yalı Mahallesi'nden Mumcular yönüne giden asfalt yoldan 300 metre gittikten sonra sağa (güneye) dönen bozuk orman yoluna sapılmalıdır; 2,6 km sonra bu yolla kalıntılara ulaşılacaktır. Theangela'nın batı surlarına ait kalıntıları, tepe üzerindeki yangın gözetleme kulesinin yanı başında görülmeye başlar. Bundan sonra, doğuya doğru devam eden patika yol izlenerek kent gezilebilir.

Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi

Karia kültürüne dair verilerin sergilendiği müzelerin başında kuşkusuz Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi gelir. Dünyanın ender sualtı müzelerinden biri olan *Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi* Bodrum Kalesi içindedir. Son restorasyonun ardından 2020 yılında yeni yüzüyle ziyaretçilerini ağırlamaktadır. 1995 yılında Avrupa Müzeleri arasında yapılan yarışmada *"Yılın Müzesi Özel Ödülünü"* almayı hak kazanmış olan Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen zengin batık buluntularının bir bölümü de Antik Karia Bölgesi'ndendir.

Müze eserlerinin çoğunluğunu denizaltı batıkları oluşturur; Ege ve Akdeniz açıklarında Geç Tunç Çağı'ndan Bizans Dönemi'ne tarihlenen birçok batık çıkarılmış, yükleri müzede canlandırmalarla sergilenmiştir. Turgutreis yakınlarında, Yassıada açıklarındaki batık; Marmaris'in batısında, Loryma Antik Kenti yakınlarındaki Serçe Limanı batığı; Lykia Bölge'si'nden Gelidonya ve Uluburun batığı ile Sığacık Limanı açıklarındaki Tektaş Burnu batığının yükleri / eserleri balık adam arkeologlar tarafından kazısı yapılarak yüzlerce, binlerce yıl sonra denizaltından gün yüzüne çıkarılmıştır.

Müzeyi ilginç kılan eserleri arasında Karialı Prenses Ada'nın mezar ve mezar buluntularının da sergilenmesidir; Prenses Ada'nın etlendirilmiş kafatası dikkat çekicidir. Müzeye eklenen yeni bir bölüm ise Pedesa Antik Kenti eserlerini sergilendiği salondur.

Müzede sergilenen eserler arasında çok çeşitli tiplerde amphoralar, diğer pişmiş toprak kaplar, süs eşyaları, cam kaplar, değerli heykelcikler, günlük kullanılan aletler, sikkeler ile Halikamassos ve çevresinde bulunmuş taş eserler müzenin zengin koleksiyonunu oluşturur.

1- Bronz tanrıça heykelciği.
2- Amphoralar.

Bodrum
Sualtı Arkeoloji Müzesi eserleri:

1- Altın, tanrıça betimli pandantif.
2- Altın kupa.
3- Vazo. MS. 4. yy.
4- Sürahiler. M.S. 2.-3. yy.
5- Cam kap.
6- Sikke.

Mobolla yerleşimi.

Saburhane Mahallesi'nde kapı önü sohbeti (1992).

Mobolla (Muğla)

Mobolla antik yerleşimi Muğla il merkezinin hemen üstünde yükselen yalçın kayalık üzerindedir. Yerleşimin bulunduğu geniş düzlük alan tıpkı bir masaya benzediği için *"Masa Dağı"* olarak anılır; bu büyük kaya kütlesi halk arasında *"Asar ya da Hisar Dağı"* adlarıyla da bilinir. Menteşe Dağ dizisinin bir parçası olan Masa Dağı'na, Saburhane Mahallesi'nin üst kesiminden başlayıp, yaklaşık 40-50 dakikalık bir yürüyüşle ulaşılır. Düzenlenmiş, işaretli Karia Yolu'yla antik yerleşimin olduğu tepeye ulaşılır; yerel kurumlar tarafından yapılmış seyir platformlarında kuzeye ve doğuya uzanan derin vadiler görülür.

Mobolla'dan modern Muğla yerleşimine bakış.

Mobolla yerleşiminden doğuya bakış.

Kent kalabalığı içinden Masa Dağı'na doğru tırmanan gezginleri önce kentin Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dokusuna sahip dar sokaklı yapıları karşılar. Modern Muğla kentinin bu kesimi, -içinde dünyaca ünlü Türk Mimar Cengiz Bektaş ve gazeteci-yazar İlhan Selçuk gibi önemli kişilerin de restore ettirdiği- kiremitten şapkalarıyla dikkatli gözlerden kaçmayacak bacalara sahip tarihi konutların yer aldığı Saburhane Mahallesi'dir. Vaktiyle Türk ve Rum ahalinin bir arada yaşam sürdüğü bu geleneksel konut dokularının güzel örnekleri arasından geçip dağa doğru tırmanmaya başlayanlar için ise geride harika panoramik Muğla görüntüsü kalacaktır.

1, 2, 3- Muğla, Saburhane Mahallesi'nden evler. 4- Muğla kent merkezinde bir sarağ, 1994 yılında üretimine yönelik bir

Mobolla kentiyle ilgili yapılmış araştırmalar oldukça azdır. Yerel düzeydeki bazı araştırmalarda Mobolla'nın Hitit Çağı kültürleriyle ilişkili bir yerleşim olduğu önerilse de alanda 2004 yılında yapılan arkeolojik yüzey araştırmalarda en erken MÖ. 5. yy'a ait bulgulara rastlanmıştır. Mobolla'daki yerleşim geleneğinin MÖ. 5. yy'dan MS. 12. yy'a kadar kesintisiz bir şekilde Masa Dağı üzerinde geliştiği, Osmanlı'nın bölgeyi ele geçirdiği 15. yy'da yavaş yavaş yerleşimin dağın eteklerinden günümüz il merkezine doğru kaydığı anlaşılmaktadır. Türk hâkimiyetinden sonra bir süre *Mogola* adıyla yaşayan kent, 19. yy Osmanlı kayıtlarında *Mobella* olarak varlığını sürdürmüş, zaman içinde bu isim Muğla'ya dönüşmüştür.

Jeomorfolojik görüntüsü itibariyle ihtişamlı ve korunaklı bir kale ya da akropol izlenimi veren Masa Dağı'ndaki en erken yerleşim bulguları dağın kuzey bölümündeki zirvede ele geçmiştir. Burada bazı parçalarına rastlanan kabaca işlenmiş dikdörtgen formlu iri blokların, Arkaik Dönem'den bilinen ahşap kenetlerle birbirine bağlandığı anlaşılmıştır. Ana kaya üzerindeki yataklara oturtulan bu bloklar kentin en erken sur sisteminin izleridir. Yerleşimin güney kesimindeki kayalık alanda ise ana kayaya oyulmuş nişler, kaya çukurları ve mekânlardan oluşan bir açık hava kült alanı hemen dikkati çeker. Masa Dağı düzlüğünün güney kesiminde dikkati çeken doğu-batı uzantılı teraslar antik yerleşimin mekân düzenlemesinde kullanılmıştır. Yerleşimin yoğunluğu bu bölgede karşımıza çıkar.

Masa Dağı'nın batı eteklerinde yapılan araştırmalar bu yamaçların kentin nekropolüne ev sahipliği yaptığını ortaya koymuştur. Alanın kayalık formasyonunu iyi değerlendiren Mobolla halkı bu yamaçlarda çok sayıda kaya oygu mezar yapmıştır. Genellikle tek odalı olan mezarlar ne yazık ki zamanının ve insanın yıkıcı etkisine maruz kalmış durumdalar. Buna rağmen kısmen de olsa iyi korunmuş olan örnekler, bazı mezarların içinde, normal gömü dışında ölülerin yakılarak kül ve

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7- Mobolla yerleşimi.

kemiklerinin muhafaza edildiği urne kaplarının konulduğu duvar nişleri olduğunu göstermektedir. Kimi oygu mezarın girişinde yer alan düzeltilmiş kaya döşemeleri, mezar girişlerinin cenaze törenleri ve ölüm kültü için birer açık hava tapınağı olarak düzenlendiğini kanıtlar. Erken dönem izlerinin yaklaşık beş yüz metre kuzey yanındaki Ortaçağ kalesinin oldukça iyi korunmuş duvarları ise dikkat çeker. 12. yy'a tarihlenen kale döneminin en önemli ve en stratejik yerleşimlerinden biri konumundadır. Bu dönemde ayrı bir jeopolitik öneme sahip olan Muğla yöresini tepeden izleyen bu kale önemli bir geçiş alanını kontrol ediyordu.

Karia Yolu yön tabelası.

Değirmendere Şelalesi

Muğla kent merkeziyle iç içe olan Değirmendere Kanyonu içinden 4 km'lik bir yürüyüşle, yaklaşık 1 saat içinde şelaleye ulaşılır; Saburhane Meydanı'ndan başlayan yürüyüş yolu, akarsuyun oluşturduğu kanyonun doğal ortamında devam eder; yol üzerinde Ortaçağ'dan kalma küçük bir kilisenin de kalıntısı görülür. Değirmendere Kanyonu parkuru, modern kentin hemen başucunda, yürüyüş meraklılarının vazgeçemedikleri bir doğa harikasıdır.

1, 2, 3, 4, 5, 6- Thera Antik Kenti, Ula ilçesinin kuzey-batısında, Doğan ve Yenice köyleri arasındadır.

Thera Antik Kenti

Thera Antik Kenti'nin kesin lokalizasyonu son yıllarda yapılan bilimsel araştırmalar sonucunda yapılabilmiştir. Buna göre kent Muğla iline bağlı Ula ilçesi sınırları içindedir. Yerleşimin bulunduğu alan Ula'nın kuzey batısında, Doğan ve Yenice köyleri arasındadır. Ula Barajı'nın batı karşısında, halk arasında Taşkesik ya da Okkataş olarak anılan 700 m rakımlı yüksek tepenin zirvesi ve etekleri yerleşimin merkezini oluşturmaktadır. Thera yerleşimine, Muğla-Ula karayolunda Gülağzı kavşağını 1,5 km geçtikten sonra batıya dönen toprak yol izlenerek ulaşılır.

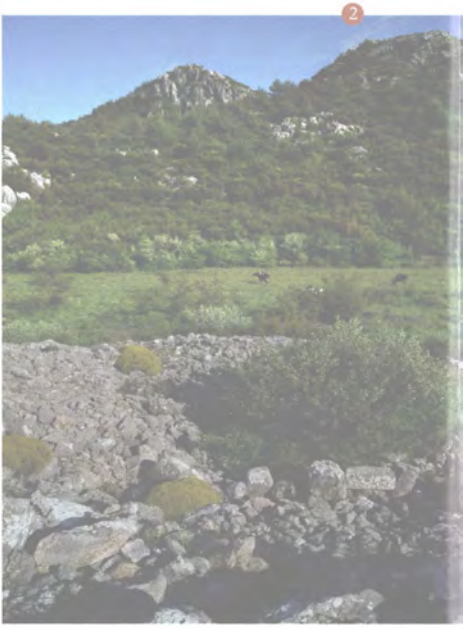

Kentle ilgi olarak yapılan araştırmalar sonucunda bugüne kadar elde edilen en erken arkeolojik veriler MÖ. 5. yy'a tarihlenir. Kentin görkemli bir kimlik kazanması Hellenistik Dönem'de oldu. Ancak araştırmacılar kentin kuruluşunun

daha erken dönemlere inebileceği düşüncesindedir.

Kentte bulunan MÖ. 4. yy. ikinci yarısına ait bir Rodos sikkesi Thera'nın dönemin en önemli güçlerinden biri olan Rodos ile ilişki içinde olduğuna işaret eder. Bu ilişkinin sonraki yüzyıllarda da sürdüğünü kanıtlayan epigrafik bulgular elde edilmiştir.

Epigrafik ve arkeolojik kanıtlar Roma Dönemi'nde de kimliğini koruyan şehrin Bizans Dönemi'nde dar bir alanda varlığını sürdürdüğünü ve bu dönemin sonlarına doğru terk edildiğini kanıtlar.

Thera Antik Kenti'nde 2011 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle Muğla Üniversitesi arkeoloji kürsüsünden bir grup bilim insanı bilimsel yüzey araştırmalarına başlamıştır.

3

4

5

Taşkesik / Okkataş Tepesi'nin zirvesinde yer alan **akropol** ve yamaçlara yayılan bir aşağı kentten oluşan yerleşim ayrıca geniş bir nekropol sahasına sahiptir. Kentin akropolünü oluşturan kayalık, Muğla-Marmaris karayolundan da görülebilmektedir. Bir iç kale ile çevrili olan akropolde **Kybele Kutsal Alanı** olduğu düşünülen taht biçimli bir kaya döşemi ile niteliği tam anlaşılamayan bazı yapı kalıntıları ve sarnıçlar bulunmaktadır. Akropol **surlarının** hemen batı dibinde, kente bakan yamacın üst kotlarında bir ana kaya yüzeyine açılmış niş ve Grekçe bir **onurlandırma yazıtı** mevcuttur.

Tıpkı akropol gibi aşağı kent de ayrı bir sur sistemiyle tahkim edilmiştir. Bu **dış kale** surlarının duvar ve burç kalıntıları yamacın çeşitli bölümlerinde yer yer izlenebilmektedir.

Akropolün güney eteklerinde pseudos isodomik bir duvar örgüsü dikkati çeker. Eski yayınlarda sur duvarı olarak tanımlanan bu iyi korunmuş duvarın 20 x 60 m ölçülerindeki bir terasın duvarı olduğu saptanmıştır. Terasta Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir **kutsal alan** bulunmaktadır. Kutsal alan terasında ana kayaya işlenmiş sunak çanakları, heykel kaideleri ve pedestaller tespit edilmiştir. Teras duvarının hemen üstündeki köşede Bizans Dönemi'nde devşirme malzemelerle inşa edilmiş bir **kilise** ya da **şapel** yapısının apsis

6

duvarı görülmüş ve kutsal alanın bu kimliğini Bizans Dönemi içlerine kadar sürdürdüğü anlaşılmıştır. Kutsal alan teras duvarının hemen doğu aşağısında **konut** alanlarına ait bazı kalıntılar görülür. Terasın güney bölümündeki alt yamaçlarda ise dış kale surlarına ait **kuleler** vardır.

Güney yamacın en alt terasında ise **tiyatro** vardır. Tiyatronun oturma basamakları 40 m çapındadır ve oturma basamaklarının bir bölümü ana kayanın düzeltilmesi ile şekillendirilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla çok büyük bir tiyatro yapısı değildir. Tiyatronun kuzey yanında, caveanın üstündeki alanda belirlenen kalıntıların bir tapınak olabileceği düşünülmektedir. Tiyatro çevresindeki Dionysos tapınakları çok yaygın olarak bilinse de buradaki kalıntıların bir tapınak olup olmadığı kuşkuludur.

Tiyatronun doğu yanındaki düzlük ise kentin **agora**sıydı. Agora düzlüğünün kuzey kenarında yapılan kazılarda yarım daire planlı bir mermer eksedra temeli ortaya çıkarılmıştır. Yapı Hellenistik Dönem özellikleri gösterir. Agoranın güney kenarı boyunca gözlemlenen izler ise terasın bu ucunda bir stoa olabileceğini akla getirmektedir.

Thera Antik Kenti nekropolünde tapınak cepheli kaya mezarları görülür.

Yüzey araştırmasında saptanan aşağı kent sur kulelerinin izlediği hattı dikkate alan araştırmacılar agora ve tiyatro gibi bu iki kamusal yapının sur dışında kaldığını düşünmektedir.

Kentin geniş bir **nekropol**ü vardır. Dış kale tahkimatının hemen dışından başlayarak etrafa yayılan nekropol özellikle doğu ve batı yamaçlar boyunca izlenebilmektedir. Muğla-Marmaris karayolundan başlayıp kente doğru gelen toprak yol antik kente yaklaştıkça şehrin doğu nekropolüne varılır. Burada yer alan iki adet kaya mezarı nekropolün en belirgin mezarlarındandır. Doğu nekropolde ayrıca bir adet kayaya işlenmiş arcosoliumlu ve dromoslu oda mezar ve çok sayıda sanduka mezar tespit edilmiştir. Kentin batı nekropolü Yenice Ovası'na bakan alt yamaçlardadır ve genişçe bir alanı kapsar. Bu bölgede sekiz adet tonozlu ve çift odalı oda mezar, kayaya oyulmuş lahitler, sanduka mezarlar, iki adet kaya mezarı tespit edilmiştir. Batı nekropolde belgelenen en ilginç mezar tiplerinden biri de kayaya oyulmuş lahit ve altında beş odadan oluşan anıt mezardır. Anıt mezarda amphora formlu nişler olması oldukça dikkat çekicidir.

Yerleşimin yaklaşık 500 m güneydoğusunda Çatalkaya adı verilen bir başka tepe yer alır. Tepenin en üst bölümü bağımsız bir sur ile çevrilidir. Sur sisteminden günümüze, belirli yerlerde izlenebilen alt sıra taş dizisi gelebilmiş durumdadır. Yaklaşık 2000 metrekarelik bir alanı çevreleyen sur içinde mekânlar ve ana kayaya oyulmuş bir sarnıç tespit edilmiştir. Arkeologlar, Çatalkaya Kalesi'nin Thera Antik Kenti'nin stratejik önemdeki savunma sisteminin bir parçası olduğunu düşünmektedir.

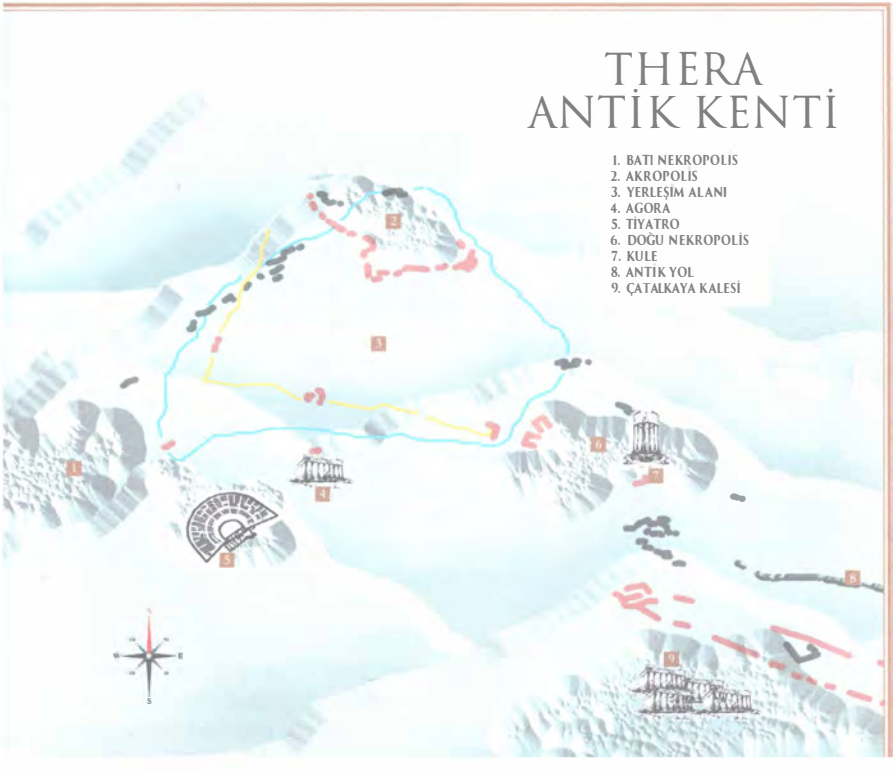

Muğla Müzesi

Coğrafi sınırları neredeyse tümüyle Antik Karia Bölgesi içinde kalan Muğla ilinde, Bodrum, Milas ve Marmaris müzeleri dışında dördüncü müze il merkezindedir. Muğla il merkezinde, tarihi yapıların yoğunlaştığı Belediye meydanındaki müze, Erken Cumhuriyet Dönemi mimari özellikleri gösteren eski bir cezaevi binasında yer almaktadır. Merkezi avlu etrafında yer alan iki katlı odalardan oluşan bina 1994 yılında müze olarak kullanılmaya başlandı.

Az sayıdaki heykel ve mimari elemanların sergilendiği avlunun kuzey yanındaki odalardan biri Dr. Lale Aytaman ismi ile düzenlenmiş olan **Doğa Bölümü**'dür. Muğla ili, merkez ilçeye Bağlı Özlüce Köyü'nün 1 km kadar kuzeydoğusunda zengin fosil yatakları 1993 yılında başlayan kazılarla açığa çıkarılmıştır. Muğla Müzesi Müdürlüğü'nün başkanlığında, Prof. Dr. Bema Alpagut'un bilimsel danışmanlığında yapılan kazılarda bulunan çok sayıda hayvan ve bitki fosili bu bölümde sergilenmektedir. Denizden yaklaşık 1145 m yüksekte yer alan Özlüce fosil yataklarından elde edilen fosil örneklerinin tümü günümüzde yaşamayan hayvan ve bitki türlerine aittir. Ancak ortalama 9- 5 milyon yıl öncesine ait oldukları saptanan fosiller, bugün yaşayan bazı türlerin atalarına aittir. Müzede, Boynuzlugiller, Zürafagiller, Gergedangiller, Hortumlu Memeliler, Domuzgiller ve Atgiller'e ait fosil parçaları sergilenir. Sergilemede, soyu yok olmuş bu türlerin günümüzde yeryüzünde yaşayan akrabaları da fotoğraflarla gösterilerek ziyaretçinin bağlantı kurması kolaylaştırılmıştır. Sergilenen fosil türleri, günümüzden 9 ile 5 milyon yıl öncesinde, Doğu Asya'dan İspanya'ya kadar uzanan geniş bir alanda yaşamış olan canlıları temsil eder. Bu dönem fosillerin dünyada ilk bulunduğu yer İspanya'daki Teruel Havzası'dır. Bundan dolayı Fosilbilimde bu canlıların yaşadığı geniş coğrafya, Turolian Park adıyla tanımlanır. Muğla Müzesi'ndeki doğa bölümüne de bu nedenle Turolian Park adı verilmiştir.

Müzenin doğa salonunda soyu tükenmiş hayvanlara ait fosiller ve iskelet parçaları sergilenmektedir.

Müzenin ikinci bölümü ise **Gladyatörler Salonu**'dur. Antik Çağ'ın sosyal yaşamında önemli bir yere sahip olan gladyatörlere ait steller ile bir gladyatör mezarının sergilendiği odada çok sayıda bilgi panosu ile gladyatörler, gladyatör dövüşleri ve sosyal yaşamdaki yeri hakkında geniş bilgiler sunulmaktadır. Salonda sergilenen tüm eserler Stratonikeia Nekropolü'nde, kömür havzasının tahribatından 2000 yılında kurtarılarak

Kabartmalı mimari blok.

Khrysopteros isimli gladyatörün mezar taşı (solda); Amaraios isimli gladyatörün mezar taşı (sağda).

Pişmiş topraktan yapılma erzak kapları.

Kabartmalı mermer parça.

buraya getirilmiştir. Loş ışıktaki oda içindeki sergileme ziyaretçiyi Antik Çağ'ın korku dolu gladyatör dünyasına taşır adeta. Gladyatör kabartmalı mezar stelleri üzerinde okunan Grekçe metinlerde etkileyici vurgular da izleyicinin duygu dünyasında derin izler bırakır.

Avlusunun diğer kanadındaki karşılıklı iki odadan birinde **arkeolojik eserler** diğerinde ise etnografik eserler sergilenir. Arkeolojik eserler odasında, cam vitrinler içinde sergilenen eserlerin çoğu Stratonikeia Nekropolü'ndeki kazılarda bulunan ölü hediyeleridir. Yatağan Termik Santrali'nin kömür havzasında yürütülen kurtarma kazılarında bulunan bu eserler arasında cam ve pişmiş toprak kaplar, koku şişeleri, pişmiş toprak kandiller görülür. Aynı odada ayrıca Akyaka'da tesadüfen keşfedilmiş bir oda mezarın kazısında bulunan mezar hediyelerinin sergilendiği ayrı bir vitrin görülür. Bu vitrinde görülen bronz strigilis parçaları mezar sahibinin bir sporcu olduğuna işaret eder.

MÖ. 530'lı yıllarda uygulanmaya başlayan kırmızı figür tekniğiyle yapılmış vazo.

Arkeolojik eserler odasındaki vitrinlerden birinde sergilenen ağzı ve gözleri altın yaprakla kapatılmış kafatası, Antik Çağ'daki ölü gömme biçimlerinden birini yansıtır. Aynı vitrinde, salonun diğer bölümünde sergilenen umeler ise Antik Çağ'da birçok bölgede, normal gömü yanında kullanılan ölü yakma geleneğinin parçalarıdır.

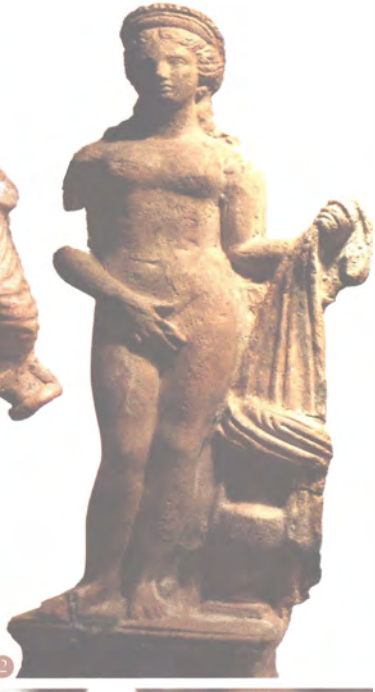

1- Pişmiş toprak Artemis figürini.
2- Pişmiş toprak Aphrodite figürini.
3- Pişmiş toprak gladyatörler figürini.

Pişmiş toprak figürin.

Etnografya bölümünde yöresel giysiler sergilenmektedir.

Etnografya Bölümü'nde geleneksel Türkmen yaşamından kesitlerin sunulduğu manken canlandırmaları ve eşyalar sergilenir. Osmanlı ve Erken Cumhuriyet yıllarında Muğla yöresi halısından, giyim kuşamlarından örnekler, günlük yaşamda kullandıkları eşyalar vitrinler içinde ve açık teşhir şeklinde ziyaretçiye sunulmuştur.

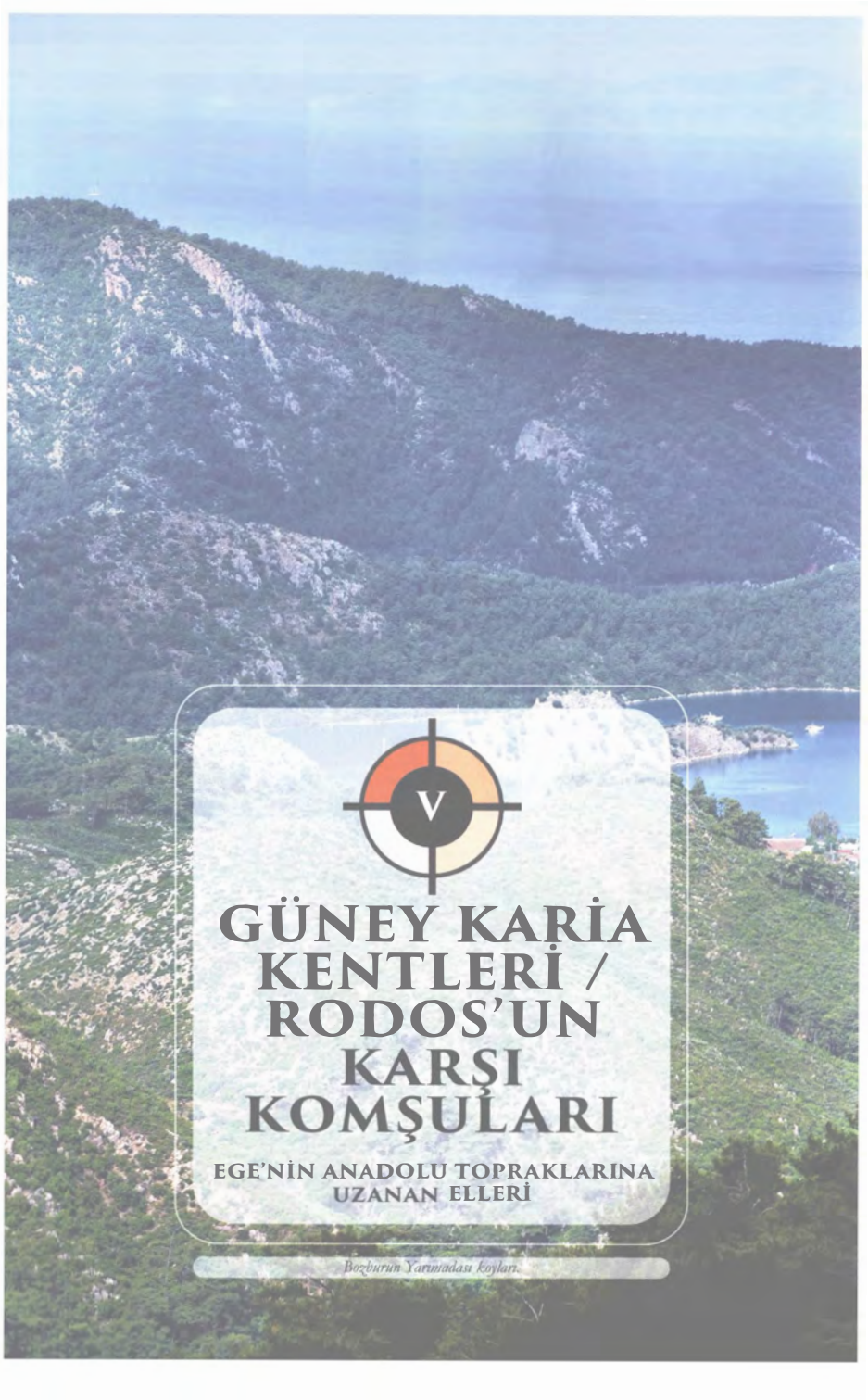

V

GÜNEY KARİA KENTLERİ / RODOS'UN KARŞI KOMŞULARI

EGE'NİN ANADOLU TOPRAKLARINA UZANAN ELLERİ

Bozburun Yarımadası koyları.

V/1 | GÖKOVA KÖRFEZİ VE ÇEVRESİ

Keromos / Ören

Keramos Antik Kenti, Milas ilçe merkezinin yaklaşık 42 km güneydoğusunda, eşsiz bir doğaya sahip Gökova Körfezi'nde, Ören yerleşimi sınırları içindedir.

Keramos adı, Hellence seramik, çömlek anlamına gelir. Antik kentin adı Türkçe'ye Gereme olarak uyarlanmıştır. Kalıntıların yer aldığı köyün adı eskiden Gereme iken yakın bir geçmişte Ören olarak değiştirildi. Keramos Antik Kenti, yaklaşık 600 m yüksekliğinde bir duvar gibi yükselen Bakırcak Dağı'nın aşağı eteklerinde yer alır. İki dağ arasında platodan akan Kocaçay'ın yarattığı geniş alüvyonal ova Keramos kentine yataklık eder.

Kentin kesin kuruluş tarihini bilmiyoruz. Ancak, bölgedeki diğer birçok kent gibi Karialılar ve Lelegler tarafından kurulmuş olduğu sanılır. Kentin MÖ. 6. yy'da Dor kolonizasyonu yaşadığı ve bu süreçten sonra bir antik polis görünümü kazanmaya başladığı tahmin edilir.

Keramos MÖ. 5. yy'da, Pers işgaline karşı Delos Birliği'ne üye olan kentler arasında yer alır. Karia Satraplığı'nın güçlü olduğu MÖ. 4. yy'da kentin etrafının da surlarla çevrelendiği, bugüne ulaşan kalıntılardan anlaşılır. Hellenistik Dönem'de kent Rodos Devleti'nin kontrolüne girdi. Bu egemenlik MÖ. 167'de sona erdi ve kent

Gökova Körfezi, Akbük Koyu

Keramos'tan Kore başı. Arkaik Dönem. İzmir Tarih ve Sanat Müzesi.

bağımsızlığını kazandı. Ele geçen bir yazıttan kentin, kuzeydeki komşularından biri olan Stratonikeia ile birlik kurduğu anlaşılmaktadır. Kent MÖ. 2. yy'dan itibaren kendi sikkesini basmaya başladı. Roma Dönemi içlerine kadar devam eden kent sikkelerinde elinde labrys ve kalkan tutan genç figür görülür. Bu figür olasılıkla yerel bir Karialı tanrıdır. 1932 yılında Ören'de bulunan ve bugün İzmir Müzesi'nde korunan, Arkaik Dönem'e ait bir kuros başının, kentin sikkelerinde betimlenen yerel tanrı figürü olduğu iddia edilir. Kent sikkelerinde ayrıca kentin dinler tarihinde önemli bir yeri olan yerel tanrı Zeus Khrysareus'un betimleri de kullanılmıştır. Kentin Roma Dönemi'nde geliştiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Polities isimli, Keramoslu genç sporcunun olimpiyat oyunlarında birçok dalda ödüller alarak kenti gururlandırdığı bilinir. Bizans Dönemi'nde, Aphrodisias'ta kurulmuş olan büyük metropolitliğe bağlı bir piskoposluk unvanı kazanan kent zaman içinde küçülerek yerini bugünkü Ören Köyü'ne bıraktı.

Antik Keramos Kenti'nin kalıntılarının büyük bölümü bugün Ören Mahallesi'nin yerleşim alanı altında kalmıştır. Mahallenin kuzeyinde, yalçın bir kayalık olarak yükselen Bakırcak Dağı ve onun batısında, küçük bir vadi ile ayrılan Asar Tepe üzerinde başlayan antik yerleşim ova üzerinde yayılıyordu. Arkeolojik kaynaklar, kalıntı yoğunluğundan birkaç kilometre güneyde olan denizin Antik Çağ'da kentin hemen dibine kadar

Keramos kalıntılarının olduğu Ören modern yerleşimi.

sokulduğunu göstermektedir. G. E. Bean, kentin en erken evrelerinin deniz kenarında olduğunu ve bunların da alüvyonlar altında kaldığını düşünür.

Bakırcak Dağı'nın batı kenarındaki Asartepe, antik kentin akropolüydü. Büyük olasılıkla kent surları akropolü de içine alacak şekilde uzanıyordu. Surların en iyi korunmuş bölümü, antik kentin ve bugünkü Ören ana yerleşim alanının güneyinde görülebilir. Günümüzde köy mezarlığının hemen kuzey karşısında kentin surları uzun bir hat olarak takip edilebilmektedir.

Asartepe ile Bakırcak Tepe arasındaki küçük vadide tiyatronun güneye doğru baktığı önerilse de tiyatroyu lokalize etmeye yarayacak kalıntılara bugün ne yazık ki yüzeyde rastlanamamaktadır.

Ören'e girişte, yolun solunda Asartepe'yi biraz geçtikten sonra Bakırcak Dağı'nın yola yakın eteklerinde kentin poligonal işçilikli teras duvarları, samıç kalıntısı ve yolun hemen üstündeki terasta kurulu olan bir nymphaeum kalıntısı görülebilir.

Kentin kuzeyinde yükselen Bakırcak Dağı.

Antik kentin birçok kamu yapısına ait izler Ören'in ana yerleşimini oluşturan İnönü Caddesi, Sadık Bey Caddesi ve güneydeki köy mezarlığı arasındaki bölgede yer yer izlenebilmektedir. Bu ana yapıların biraz dışında, kentin doğu kesiminde, Bakırcak Dağı'nın bitip ovanın başladığı noktada yer alan Korint Tapınağı, halk arasında Kurşunlu Yapı olarak bilinmektedir. Kentin nekropolünün bir kısmı bugünkü köy mezarlığı ile iç içedir. Bunun yanında kentin doğu kesiminde, Bakırcak Dağı'nın aşağı eteklerindeki kaya mezarları da nekropolün parçasıdır. Antik kentten kalan bir başka kalıntı da kentin kuzeyinde, Akyaka'ya giden karayolu üstündeki su kemerleridir.

Tiyatro

Antik kent tiyatrosunun, Ören'in kuzeyini kapatan dağın yamaçlarında olduğu düşünülür. M. Spanu'nun tiyatro için önerdiği yer, Sadık Bey Caddesi'nden İsmet İnönü Caddesi'ne çıkılan noktadan kuzeye doğru bakıldığında görülen kayalık alandır. Topografik uygunluktan dolayı tiyatronun lokalize edildiği bu alanda yüzeyde görülebilen kalıntı yoktur.

Nymphaeum

İsmet İnönü Caddesi boyunca Ören merkezine girerken yolun sol tarafında, Bakırcak Dağı'nın yola yakın eteklerinde üç teras halinde düzenlenmiş olan kalıntılar hemen dikkati çekecektir.

Niş ve odalardan oluşan kalıntılar uzun yıllar boyunca Zeus Khrysareos Tapınağı olarak tanımlanmıştır. Ancak M. Spanu'nun son yıllardaki çalışmaları buradaki kalıntıların Roma Dönemi'ne ait bir nymphaeum olduğunu kanıtladı.

Bu anıtın Anadolu'da bugüne kadar tespit edilmiş olan nypmhaeum yapılarının en iyi korunmuş olanlarından biri olduğu söylenebilir. Opus caementicium döşeme tespit edilmiş olan Keramos Nymphaeumu'nun batıdan, imparatorluğun merkezi Roma'dan gelen ustalar tarafından yapıldığı bilinmektedir.

Nymphaeum terasının hemen altında, yol ile aynı düzlemde ana kayaya açılmış nişler dikkat çekmektedir. Nişler buradaki bir açık hava tapınağının parçası olmalıdır. Nymphaeum ile mimari bir bütünün parçası olan bu niş ve kaya düzlemleri, nymphaeumun bir kutsal alanın parçası olduğunu ve kutsal çeşme kimliğine sahip olduğunu akla getirir.

Nymphaeum terasının altında, görülen nişler.

Hamam

Nymphaeumun hemen güneydoğusunda Roma Dönemi'ne ait bir hamamın kalıntıları yer alır. İnönü Caddesi'nden Kocahan Caddesi'ne girilip biraz güneye doğru ilerlendiğinde yolun üzerinde hamama ait

Hamam yapısı.

bir oda görülür. Kocahan Caddesi kubbeli hamam odasını tahrip ederek içinden geçmektedir. Hamamın diğer iki odası yolun batı yanında yer alır. Bu kısımda odalar tonozlu üst yapının başlangıcına kadar korunmuş durumdadır. Duvarlar içinde künk sıraları görülebilmektedir. Kentte bulunan bir yazıttan, hamamın Hierokles adında bir yurttaş ve karısı Aristoneike tarafından MS. 2. yy'da yaptırıldığı anlaşılmıştır.

Palaestra

Hamam kalıntılarının batısında, Kocahan Caddesi ile batıdaki Sadıkbey Caddesi arasında kalan dikdörtgen planlı büyük tarla Hellenistik Dönem'e tarihlenen Palaestra yapısıdır. Bugün tarla yüzeyinde bir sütundan başka görülebilen kalıntı yoktur.

Freskli Kilise

Roma hamamlarının güneyinde, Kocahan Caddesi ile Cumhuriyet Caddesi'nin birleştiği köşede yer alan evin bahçesinde ahır olarak kullanılan yapının güney yanında dikdörtgen planlı bir tarihi yapı kalıntısı görülür. Mekânın doğuya bakan giriş cephesinde basamaklarla inilen bir tabanı vardır. Odanın batı duvarında bir nişin sağ yanında İsa ve Meryem figürlerinden oluşan fresko betimler görülür. Cepheden işlenmiş iki figürün başında hale vardır. Meryem betimi, yanındaki İsa betimine göre daha iyi korunmuş durumdadır. Sözü edilen yapı, Bizans Dönemi'nde bu alanda yer alan bir kilisenin yan odalarından birisi olmalıdır.

Antoninler Kapısı

Freskli Kilise yapısının yaklaşık 100 m güneybatısında, halk arasında *"Han Yapısı"* olarak bilinen mevkide dekoratif mimari süslemeleri ile ihtişamlı bir görünüm sunan antik kapı orijinal yerinde durmaktadır. Kocahan Caddesi'ne bağlanan 30 No'lu sokak üzerindeki evler arasında yer alan kapının iki sövesi ve lentosu sağlam bir şekilde bugüne gelebilmiştir. Hem söveler hem de lentodaki bitkisel motifli kabartmalar MS. 2. yy. (Antoninler Devri) sanatını çok iyi bir şekilde yansıtır. İçi sonradan kapatılmış olan kapının iki yanında birer aedicula (niş) bulunmaktadır.

Kapının iki yanında yer aldığı anlaşılan duvarın doğu yandaki bölümü bugün de belirgindir. Bu görkemli kapı, Antik Çağ'da kuzey yanında yer alan önemli bir kamu yapısına girişi sağlıyordu. Böylesine özenle yapılmış bir kapının önemli bir tapınağa giriş sağlıyor olabileceği akla gelmektedir. Kapının batı yanında polygonal taş örgüsü ile yapılmış, MÖ. 4. yy. duvarları görülmektedir.

Antoninler Kapısı.

Agora

Cumhuriyet Caddesi'nin doğu ucunda, Antik Çağ'dan kalan bazı mekânlar günümüzde de konut olarak kullanılmaktadır. Halk arasında *"Taş Evler"* olarak bilinen bu konutlar, Cumhuriyet Caddesi'nin güney sınırını oluştururlar. Konutların güney yanında kalan dörtgen planlı büyük tarla kentin agorası olarak kabul edilir. Hem tarla yüzeyinde görülen kalıntılar hem de tarlanın kuzey sınırını oluşturan Taş Evler bu görüşü güçlendirmektedir. Taş Evler olarak bilinen mekânlar Antik Çağ'da agoranın kuzey cephesindeki dükkân yapılarıydı.

Hamam-Gymnasium Yapı Kompleksi

Taş Evler'in hemen kuzey karşısında da bazı antik kalıntılar görülür. Halk arasında *"Kız Hamamı"* adıyla bilinen bu yapı kalıntıları M. Spanu tarafından kentin hamam-gymnasium kompleksi olarak tanımlanmıştır. Farklı ölçü ve özelliklerde beş odadan oluşan buradaki kalıntılar günümüzde ev ve müştemilat olarak kullanılmaktadır.

Korint Tapınak

Ören merkezinin yaklaşık 400 m doğusunda, dağın ovayla birleştiği yerde, tarlalar arasında iyi korunmuş bir tapınak kalıntısı vardır. Yöre halkının *"Kurşunlu Yapı"* olarak tanımladığı tapınak Korint düzeninde bir mimariye sahiptir. Günümüzde yöre halkı tarafından kullanılan bahçe ve ahır yapıları arasında kalmış olan tapınak büyük ölçüde ağaç ve çalılıklarla örtülmüştür. Yüksek bir podyum üzerinde yükselen yapı araştırmacılar tarafından Korint Tapınağı olarak tanımlanmıştır. Hemen kuzeyinde kaya mezarları bulunan Korint Tapınağı antik nekropol (mezarlık) sahası içinde kalıyordu. Bu nedenle yapı tıpkı İasos'taki Balık Pazarı yapısında olduğu gibi bir tapınak-anıt mezardır. Anıtın üzerindeki duvarlar, Geç Antik Çağ'a ait eklerdir.

Korint Tapınak.

Korint Tapınak yakınında bir yapıya ait mimari parçalar görülür.

Surlar.

Surlar

Keramos kentini koruyan surların, kentin akropolü olan Asarlık Tepe'yi tümüyle çevrelediği, onun doğusundaki Bakırcak Dağı'nın ise bir kısmını içine alacak şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır. Kenti çevreleyen surlar olasılıkla doğu ve batıda oldukça düz bir hat şeklinde deniz yönüne doğru uzanıyordu. Surların bu bölümlerine dair yüzeyde bugün ne yazık ki fazla bir iz yoktur. Kentin güney tarafındaki surlar ise günümüzde uzun bir hat şeklinde izlenebilmektedir. Surların büyük bölümü Polygonal (çokgen) işçilik gösterir. Bunun yanında düzgün kesilmiş dörtgen blokların kullanıldığı sur kalıntıları da mevcuttur. Her iki taş işçiliği de güney surlarda net olarak görülebilmektedir. Bölgede araştırmalar yapmış olan Aşkıdil Akarca, surun çeşitli yerlerinde toplam 13 adet kule tespit etmiştir. Bunlardan ikisi batıda, beşi güneyde ve biri doğuda olmak üzere toplam sekiz tanesi ova kısmında, beş tanesi de dağ üzerindedir.

Kentin güney surları üzerinde üç adet küçük kapı açıklığı görülmektedir. Akarca, ayrıca surların kuzey bölümünde ve batı kesiminde yer alan kapılar olduğundan söz eder. Kentin ana girişlerinden biri güneydoğu kesimde yer alıyordu. Poligonal bloklarla örülü duvarlara sahip olan kapı apsidal bir plan göstermektedir. Kapı olasılıkla liman yönüne devam eden bir yol üzerindeydi. Günümüzde Ören içinde yer alan ve güneye doğru inen Kocahan Caddesi'nin Akyapı Caddesi ile birleştiği noktanın az gerisinde bu kapının kalıntıları görülebilir. MÖ. 4. yy'a dayanan ve Roma Dönemi'nde yenilendiği anlaşılan surlara ait kalıntılar Ören Beldesi mezarlığının hemen kuzey yanında net bir biçimde görülebilmektedir.

Nekropol

Klasik bir antik kent planlamasında olduğu üzere, Keramos'ta da kenti çeviren surların dışında nekropol alanları vardı. Ören'in güney kesiminde yer alan modern zamanlara ait köy mezarlığı antik nekropol ile iç içe geçmiş durumdadır. Mezarlık içinde çok sayıda antik lahit günümüzde yüzeyde görülebilmektedir. Ören'in doğusunda, dağın eteklerinde görülen kaya mezarları ve bir tapınak mezar olduğu

düşünülen Kurşunlu Yapı isimli anıt, nekropolün doğu bölümünden bugüne kalan izlerdir. Ören'in batısında yer alan kömür işletmeleri sahası içinde de çok sayıda antik mezar kalıntısı tespit edilmiş ve bunlar Milas Müzesi tarafından yapılan kazılarla kurtarılmıştır. Bu buluntular, antik nekropolün doğu yandan bu alana kadar yayıldığını gösterir.

Keramos Nekropolü'nden bir lahit.

Martyrion

Ören merkezinin güneydoğusunda, Akyapı Mevkii'nde dikdörtgen planlı bir yapıya ait kalıntılar bulunmaktadır. Yaklaşık 11 m x 9 m ölçülerindeki yapı güneydoğu-kuzeybatı yönlüdür. Duvarları ortalama 3 m kadar yükselir. Yapının duvar içlerinde nişler vardır. Ayrıca yapı çevresinde, ona ait olduğu anlaşılan sütun kalıntıları görülür. İşlenmemiş yöresel taşlar ile tuğla parçalarının harçla birlikte kullanılması ile inşa edilmiş olan yapı bu işçiliği ile Geç Bizans Dönemi'ne tarihlenir. Akyapı'daki mekânın çevresinde yer alan lahit kalıntıları bu yapının Antik Çağ'da nekropol alanı içinde kaldığını gösterir. Nekropol sahası içindeki bu yapı Hıristiyanlık devrinde, kente hizmet etmiş bir aziz için yapılmış bir Martyrion yapısı olabilir.

Su kemerleri

Bakırcak Dağı'nın kuzeye bakan yüzünde, Ören'den Akyaka'ya giden karayolu üzerinde iki adet su kemeri yer alır. Oldukça iyi korunmuş su kemerlerinden biri, Ören Kavşağı'ndan itibaren Akyaka yönünde 1 km sonra yolun sağında, ormanlık alandaki küçük bir vadi içinde yer alır. İkinci su kemeri ise biraz daha ileride, bir kömür üretim ocağının hemen yanında, yolun solunda görülebilmektedir. Roma Dönemi'nin mükemmel inşaat tekniğini iyi yansıtan bu kemerler kuzeydeki dağlık alandan Keramos'a su getirmek için yapılmış anıtlardır. Su kemeriyle bağlantılı ana kayaya açılmış su kanalları karayolunu izleyerk Ören'e doğru uzanır; su kanalının bazı bölümleri ana kayaya bitişik kemerlerle güçlendirilmiştir.

1, 2, 3, 4- Keramos'a su getiren su kemerleri.

Ören - Keromos Arkropark Projesi

Muğla İli, Milas İlçesi, Yeniköy-Kemerköy Linyit İşletmeleri maden ruhsat sahası içerisinde yer alan Belentepe, Hüsamlar, Mengefe kazı alanlarında devam etmekte olan kurtarma kazılarında ortaya çıkarılan ve yerinde korunması mümkün olmayan kültür varlıkları ile ilgili olarak, Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından alınan karar gereği anıtsal nitelikteki mezarlar, mimari yapıları ile bölgenin arkeolojik mirasını yansıtan ünik örneklerin yerinden taşınarak başka bir alanda sergilenmesi öngörülmüştür.

2013 yılından itibaren kazı başkanı ve bilim heyeti kurulunun uygun görüşleri doğrultusunda belirlenen belirli kültür varlıkları Milas İlçesi'ne bağlı Ören Beldesi'nde yer alan Arkeopark alanına taşınmıştır. Belirlenen bu alan Ören'in doğusunda, çam ağaçlarıyla kaplı orman arazisi içinde yer almaktadır. *"Kurşunlu Yapı"* adıyla da bilinen Korint Tapınağı'nın 500 m. kadar doğusunda yapılan bu Arkeopark Projesi Türkiye'de yapılan ilk kapsamlı örnek olma özelliğine sahiptir.

Proje kapsamında kazı alanından Arkeopark'a farklı tipte mezar binaları, Antik Çağ'dan zeytinyağı işlikleri ve konutların tabanlarına ait mimari unsurlar taşınmıştır. Yapılar, kazıda bulundukları şekli ile rölöve planlarına sadık kalınarak taşınıp, kurulumu gerçekleştirilmiştir.

Ören Arkeopark alanında ayrıca etnografik ev şeklinde düzenlenmiş olan karşılama merkezi, güvenlik üniteleri, zeytinyağı atölyesine ait bir canlandırma ünitesi, yürüyüş parkurları yapılması da planlanmaktadır. Parkın açık hava müzesi olarak kültür turizmine açılması düşünülmektedir.

Ören Dağı'nda Hamile Kadın Silueti

Keramos Antik Kenti için Ören'e gelenlerin görmeden dönmemesi gereken bir başka iz de, *"Hamile Kadın Silueti"*dir. Ören'in kuzeyindeki dağın üst çizgisine bakıldığında, dağın topografik silüetinde sırt üstü uzanmış, hamile bir kadın görüntüsü dikkati çekecektir.

Milas, Çakıralan ve Hüsamlar Köylerindeki Linyit Havzasında Bulunan Arkeolojik Yerleşimler ve Nekropoller

Milas ilçe merkezinin güneydoğusunda Antik Keramos Kenti'nin yer aldığı Ören Beldesi'ne giden karayolunun son 15 kilometresinde yolun doğu yanında geniş sahaları kapsayan kömür işletme yatakları vardır. Kuzey-güney yönündeki geniş alanlarda bütün ya da parçalar halinde görülen kömür ocakları birkaç köyün sınırları içinde kalmaktadır.

2006 yılının sonlarında, Ören Beldesi'ne bağlı Çakıralan Köyü'nün 1 km güneyindeki Belentepe Mevkii'nde Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ), Yeniköy Linyit İşletmeleri Müdürlüğü tarafından yapılan dekupaj çalışmaları sırasında Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir oda mezara rastlanmıştır. Bu beklenmedik bulgunun hemen ardından konuya müdahale eden Milas Müzesi Müdürlüğü bu alandaki kömür alım çalışmalarını durdurmuş ve derhal kurtarma kazılarına başlanmıştır.

Başlatılan kurtarma kazıları ve onunla eşgüdüm içinde yürütülen yüzey araştırmaları ve jeofizik etütler sonucunda Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ), Yeniköy Linyit İşletmeleri Müdürlüğü'nün bölgedeki ocak sahasının birçok noktasında önemli nitelikte arkeolojik yerleşim alanı ve zengin nekropol sahaları olduğu anlaşılmıştır. Yapılan araştırmalar kömür işletme havzası içinde kalan Çakıralan Köyü'ndeki Belentepe ve Kurugedik mevkilerinde, Hüsamlar Köyü'ne bağlı Mengefe, Bakırlı, Tepe mevkilerinde antik yerleşimler ve nekropol alanları olduğunu ortaya koymuştur. Milas Müzesi Müdürlüğü başkanlığında, farklı üniversitelerden bilim insanlarının danışmanlığında -Türkiye Kömür İşletmeleri'nin (TKİ) desteğiyle- bu alanlarda sürdürülen çalışmalar günümüze kadar gelmiştir. Kurtarma kazılarının yapıldığı coğrafya,

Milas, Çakıralan ve Hüsamlar köylerinde linyit havzasında kazılarda ortaya çıkarılan arkeolojik yerleşimler ve nekropoller.

kuzey yönden yüksek bir dağ sırasıyla kapalı havza içerisinde yer alır. Havzanın güney bölümleri vadiye doğru açılır; vadi, -Belentepe, Mengefe, Kurugedik mevkii ve Hüsamlar Köyü'nün üstünde olduğu gibi- yüksek olmayan tepeciklerden oluşur. Bölgenin jeolojik yapısı kireç taşı oluşumlardan meydana gelmiştir. Ana jeolojik tabanın üstünde ortalama 1 metreyi geçmeyen toprak örtü, bu alandaki kültür varlıklarının kolayca açığa çıkarılmasını sağlamıştır.

Belentepe Mevkii, Çakıralan Köyü'nün 500 m güneyinde yer alan iki alçak tepeden oluşur. Milas ilçe merkezinden Ören Beldesi'ne ulaşan eski karayolunun 300 m doğusundadır. Hüsamlar Köyü ise Belentepe'nin 3 km güney-doğusundadır.

Birbirlerine kuş uçumu ortalama 3 km uzaklıkta bulunan Belentepe, Mengefe ve Hüsamlar Köyü sınırları içinde yapılan kazılar sonucunda Demir Çağı başından (MÖ. 9. yy.), Bizans Dönemi içlerine (MS. 10. -11. yy.) kadar neredeyse kesintisiz bir şekilde kullanılmış yerleşim alanları ve nekropol sahaları belirlenmiştir.

Kazı alanlarının bulunduğu bölge Ören Beldesi içine lokalize edilen Keramos Antik Kenti'ne kuş uçumu yaklaşık 8 km uzaktadır. Kazılarda açığa çıkan günlük yaşam alanları, işlikler ve nekropol sahalarının Keramos'a bağlı kırsal kültürlerden kalan izler olduğu düşünülmektedir.

Nekropol alanları

Kömür ocağı havzası içindeki çalışmalar kapsamında tespit edilen en erken bulgu Belentepe Mevkii'nde belirlenen Erken Tunç Çağı I ve II evresine (MÖ. 3000-2300) ait pithos gömülerdir. Bu bulgu dışında belirlenen en erken veri, Protogeometrik Dönem'e tarihlenen bir dromoslu mezar odasıdır. Hüsamlar Köyü sınırları içindeki Tepe Mevkii'nde, kireçtaşı malzeme ile yapılan bu mezar hem mimarisi hem de gömü biçimiyle Geç Geometrik Dönem'de hızla arttığı görülen bir gömü geleneğinin öncüsü niteliğindedir.

Belentepe'nin güney yamaçlarında yapılan kazılarda geniş bir nekropol sahası ortaya çıkarılmıştır. Neredeyse iç içe girmiş şekilde tespit edilen Geç Geometrik (MÖ 8.-7. yy.), Klasik (MÖ. 5.-4. yy.) ve Hellenistik Dönem'e (MÖ. 3.-1.yy.) ait mezarlar Belentepe Nekropolü'nün uzun bir süre kullanımına işaret etmektedir.

Öte yandan Mengefe Mevkii'nde Geç Geometrik Dönem'e tarihlenen, Bakırlı Mevkii'nde ise hem Geç Geometrik Dönem, hem de MÖ. 4. yy'dan mezarlara rastlanmıştır.

Çakıralan Köyü'nün güneyinde, Belentepe'nin yaklaşık 200 m güneybatısında yer alan Kurugedik Tepesi'nin kuzeyinde tespit edilen Hellenistik Dönem mezarlığı ise özel bir çevre duvarı (peribolos) ile sınırları belirlenmiş bir aile mezarıdır. 5,07 x 4,77 m ölçülerindeki peribolosun, düzgün kesilmiş kireç taşlarıyla örülü kuzey duvarı cephesel bir görünüm sunar. Peribolos içindeki bu özel mezarlıkta 8 adet mezar tespit edilmiştir.

Belentepe'nin güneydoğu yamacında yapılan kazılarda Bizans Dönemi'ne (MS. 10. -11. yy.) tarihlenen mezarlar ortaya çıkarılmıştır.

TKİ kömür havzası alanında, birbirine kuş uçumu 5 km mesafede bulunan iki alanda sürdürülmekte olan kazıların başlamasına sebep olan ilk mezar buluntusu Belentepe'de bulunmuş olan *"06BTM01"* numaralı mezar odasıdır. 2006 yılında bu mezarda bulunan kireçtaşından masa, kline ve osthotekler bugün Milas Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Belentepe kazılarında bulunmuş "06BTM01" numaralı mezara ait masa, kapı ve klineler. Milas Arkeoloji Müzesi.

Dönemlere Göre Mezar ve Gömü Tipleri

Geç Geometrik Dönem Mezarları

Genelde kuzeydoğu-güneybatı yönlü olan Geç Geometrik Dönem mezarları, taş örgü sistemi ile inşa ediliyor ve inşasında da yöresel kireçtaşı kullanılıyordu. Bu dönem mezarları, yere tekne şeklinde gömülü olan bir dromos ile ona açılan bir mezar odasından oluşuyordu. Teknelerin ağızları kireçtaşından levhalarla kapatılıyordu. Mezar odasına ölünün yatırıldığı bir ya da iki adet kline konuluyordu. Genellikle çoklu gömünün tespit edildiği bu mezarların aileye özel olduğu düşünülmektedir.

Bazı mezarlar içinde belirlenen taş raflar ve mezar içi duvar nişleri dikkat çekicidir. Rafların mezar hediyeleri ya da hoker biçimli ölü yatırılması için yapıldığı düşünülmektedir. Mezar odasının iç duvarlarına açılan nişlerde ise kremasyon gömü kaplarının ya da bazı ritüel eşyalarının konulduğu anlaşılır.

Bu dönem mezarlarda hem kremasyon (yakma) hem de normal gömü (İnhumasyon) uygulaması yapıldığı gözlemlenmiştir. Gömüler hoker, yarı hoker ya da sırt üstü yatar pozisyonda gömülüyordu. Bazen birden çok ve farklı zamanlarda gömü yapıldığı da anlaşılmaktadır.

Geometrik Dönem gömülerinde mezar hediyesi olarak sıklıkla çeşitli tiplerde pişmiş topraktan kap biçimleri (skyphos, çömlek, olphe, tek kulplu testi, krater), çeşitli metallerden fibulalar, zincirler, yüzükler, küpeler, kolyeler, bilezikler, demir mızrak uçları, ok uçları, bıçaklar konulduğu belgelenmiştir.

Geç Geometrik Dönem mezarları içerisinde Arkaik ve Klasik Dönem'e ait gömü ve ölü hediyelerinin bulunmuş olması mezarların yeniden kullanıldığını gösterir.

Klasik Dönem Mezarları

MÖ. 5.-4. yy'ları kapsayan Klasik Dönem mezarları mimari açıdan çeşitlilik göstermektedir. MÖ. 4. yüzyılda mezar sayısında da belirgin bir artış olduğu göze çarpmaktadır. Bu dönem mezarları arasında taş plakalarla yapılan tekne tipi gömüler, taş örgü ile yapılan tekne mezarlar, ana kayaya oygu mezar tipi ve urne içine yapılan gömüler dikkati çeker. Normal gömünün (İnhumasyon) yaygın olduğu bu dönem mezarlarında yön birliği yoktur. Genellikle sırt üstü yatırılan iskeletin kafatası kuzeye bakacak şekilde yan çevrilmiştir. Nadir olarak da olsa bazı Klasik Dönem mezarlarında iskelet tespit edilememiştir. Bu tip gömüsüz mezarların, başka bir alanda gömülen önemli bir kişi için yapılmış anıt mezar (kenotaph) olduğu düşünülür.

Hellenistik Dönem Mezarları

MÖ. 3.-1. yy'lar arasındaki periyoda işaret eden Hellenistik gömülerde mezar tipi çeşitliliği dikkat çekici ölçüde farklılık sergiler. Klasik Dönem'de görülen plaka tekne, örgü tekne, oygu-örgü tekne, urne gömüler dışında gelişkin dromoslu oda mezar ve hücre tipi mezarlar da bu dönem envanterinde yer alır. Bu grup içinde özellikle hücre tipi mezarlar dikkat çekicidir. Bu tip mezarlar düzgün kesilmiş plaka taşlarla yan yana hücreler şeklinde inşa edilmiştir. Dromoslu oda mezarlar, muntazam işlenmiş taşlarla örülüdür. Bu mezarlarda, ahşap mimarinin taş mimariye yansımasını gösteren kapılar ve aslan ayağı şeklinde işlenmiş kline ayakları ile sunu sehpaları dikkat çeker.

Bölgenin bu dönem gömülerinde genellikle ölü sırt üstü yatırılıp kafatası yanak üzerine yatırılıyordu ve kolları yan tarafa uzatılıyordu. Bazı iskeletlerde ellerin yumruk yapıldığı bazılarında ise kolun dirsekten bükülüp, elin kafatasının altına konulduğu tespit edilmiştir.

Hellenistik Dönem mezarlarında görülen kremasyon gömülerin bazılarında yakılan ölünün külleri mezar tabanına serpilmiş bazı mezarlarda ise küller bir pişmiş toprak kap içinde mezara yerleştirilmiş olarak bulunmuştur.

Bu dönem mezar hediyeleri arasında pişmiş topraktan ağırşak, unguanterium, kandil, kâse gibi eşyalar ile bronz şamdan, kemer tokası, kolye ucu, zil, yüzük, raptiye, fibula, demir orak, maşa, cam boncuk ve yüzük taşları, altın diadem, gümüş ve bronz sikkeler dikkat çeker.

Belentepe'de açığa çıkarılan "07BTM03" numaralı Hellenistik Dönem mezarındaki kazılarda bulunan Bizans Dönemi'ne tarihlenen bir adet tunç sikke, bölgedeki mezarların daha geç devirlerde açılıp yeniden gömü amaçlı kullanıldığının kanıtıdır.

Bizans Dönemi Mezarları

2011 yılında Belentepe'nin güneydoğu yamacında yapılan kazı çalışmaları sırasında Bizans Dönemi'ne tarihlenen mezarların oluşturduğu bir nekropol alanı açığa çıkartılmıştır. Aynı döneme ait zeytinyağı ve şarap işliklerinin yaklaşık 100 m güneyinde yer alan bu nekropolün MS. 10. ve 11. yüzyıl içerisinde kullanıldığı ortaya konuldu. Bu dönem mezar tipini tekne-plaka tipi gömüler oluşturmaktadır. Mezarlardaki iskeletler sırt üstü yatmaktadır. Başları batıda olan ölünün kolları ya vücuda paralel uzatılmış şekilde ya da karın bölgesinde birleştirilmiş olarak tespit edildi. Bizans Dönemi mezarlarında genellikle tek gömü mevcuttur. Buna rağmen ikinci hatta üçüncü gömünün yapıldığı mezarlar da bulunmaktadır. İkincil gömülerde ilk gömüye ait iskeletin genelde mezarın doğusuna toplanıp yeni yapılacak gömü için alan yaratıldığı görülmüştür. Bu dönemde mezarlara ölü hediyesi bırakma geleneği yok denecek kadar azdır.

Sivil yerleşim Alanları ve İşlikler

Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ), Yeniköy Linyit İşletmeleri çalışma alanlarında yürütülen arkeolojik araştırmalarında bazı yerleşim yapıları, kutsal alanlar ve işlik niteliğindeki mekânlar da ortaya çıkarıldı. Alanda belirlenen Tunç Çağı, Protogeometrik Dönem ve Geç Geometrik Dönem mezarları ile çağdaş herhangi bir yerleşim alanı henüz tespit edilememiştir. Tespit edilen yerleşim izleri MÖ. 4. yy.- MS. 1. yy. arasına ve Bizans Dönemi'ne aittir.

Yerleşim alanlarının önemli bir bölümü Belentepe'de ortaya çıkarıldı. Buradaki yerleşim geleneği MÖ. 4. yüzyılda başlayıp MS. 1. yüzyılın başlarına kadar kesintisiz devam etmektedir. Roma Dönemi içlerinde kullanılmayan Belentepe'nin Bizans Dönemi'nde yeniden kısa süreli de olsa kullanıma açıldığı belgelendi.

Mengefe Mevkii ve Hüsamlar Köyü kazılarında elde edilen bulgular bu alanda da MÖ. 4. yüzyıla tarihlenen küçük bir yerleşim olduğunu ortaya koymuştur.

Belentepe'de geniş kayalık alanlarda, büyük oranda ana kayanın işlenmesi ile oluşturulmuş olan endüstriyel amaçlı zeytinyağı üretim atölyesi ortaya çıkarılmıştır. İşliklerin yakın çevresinde kayaya oyulmuş havanlar, kap yuvaları tespit edilmiştir. Yapılan sondaj kazıları sonucunda zeytinyağı yapım aşamalarının tamamını gösteren bir işlik ortaya çıkarılmıştır. Bulgular sayesinde bu işlikler Hellenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir.

2007 yılında Belentepe'de "07BTS04" numara ile tanımlanan alanda yürütülen kazılar sonucunda, yöresel kireçtaşları ile oluşturulmuş, dörtgen planlı, üç mekânla bir yapı ortaya çıkarılmıştır. Güney yönde ana kayaya dayandırılarak inşa edildiği görülen yapının alt yapı sistemi dikkat çekici ölçüde düzenlidir. Yapı olasılıkla ahşap düz damlıydı. Kazılarda, yapı içinde herhangi bir çatı kiremidine rastlanılmamış olması bunu kanıtlıyordu. Üç odalı bu yapı içinde bulunan arkeolojik malzeme yapının Klasik Dönem'de (MÖ. 5.-4.yy.) inşa edilmiş bir kutsal alan olabileceğini düşündürmüştür.

Belentepe'nin kayalık alanı üzerinde yürütülen sondaj kazılarında ortaya çıkarılan yapılar arasında, basit taş duvar örgülü, birbirine geçiş sağlayan çok odaya sahip mekânlar açığa çıkarılmıştır. Yapılarda bulunan veriler bunların Klasik Dönem'e ait birer yapı kompleksi olduğunu ve bazı bölümlerin atölye olarak kullanılan bu yapıların diğer bölümlerinde de günlük yaşam izleri kanıtlamıştır. Belentepe'de belirlenen Bizans Dönemi nekropol sahasının hemen yüz metre yanında MS.10.- 11.yy'a tarihlenen bir zeytinyağı ve şarap üretim atölyesinin kalıntıları belgelenmiştir.

Mengefe Mevkii Karahasan Boğazı'nda ortaya çıkarılan nekropol alanının doğusunda yapılan sondaj kazılarında, kabaca işlenmemiş yöresel kireçtaşları ile örülü duvarları olan iki yapı kompleksi ortaya çıkarılmıştır. Aradan geçen bir yol ile birbirinden ayrılan bu iki kompleks, dörtgen biçimli birçok odadan oluşmaktadır. Yapıların işlevini kesin olarak belirleyebilecek bulgulara rastlanılmamış olsa da detaylar Klasik Dönem'e tarihlenen bu yapıların birer günlük yaşam alanı, yani konut olduğunu düşündürmektedir.

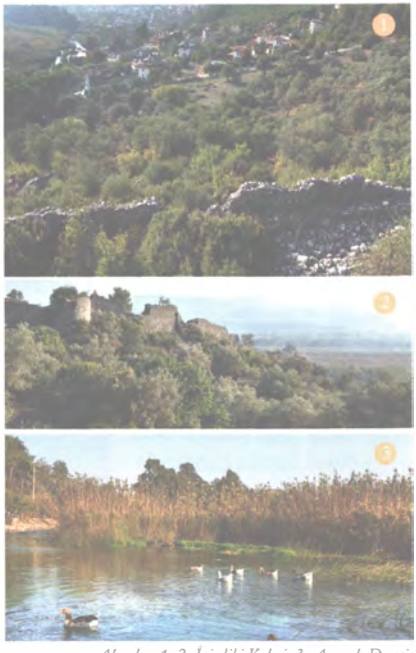

Akyaka: 1, 2- İnişdibi Kalesi. 3- Azmak Deresi.

İdyma

Gökova Körfezi'nin batı ucunda, denize kıyısı olan Akyaka sınırları içindeki İdyma, kökleri MÖ. 4. yy'a dayanan bir kıyı kentidir. Kentin kalıntılarının bir bölümü, Akyaka'nın kurulu olduğu alanda, bir bölümü ise yakın çevrede dağınık olarak izlenebilmektedir.

Kilise

Ören yönünden gelinip Akyaka sınırlarına girildiğinde sağ tarafta Orman İşletme Müdürlüğü'ne ait bir kamp alanı görülecektir. Önceki yıllarda bölgede araştırma yapanlar, kamp alanının sahil bölümünde (Eski İskele Mevkii) bir kilise kalıntısının varlığından söz ederler. Üç apsisli büyük bir yapı olduğu anlaşılan kilisenin bir antik tapınak üzerine kurulu olduğu önerilmektedir. Günümüzde bu alanda ne yazık ki hiçbir kalıntı yoktur.

Şapel

Akyaka sınırları içinde, Eren Dede yatırının çevresinde çok sayıdaki mimari yapı elemanından yine eski araştırmacılar söz etmektedir. Sözü edilen kalıntılar bu yatırın olduğu alanda Geç Antik Çağ'da bir şapel olduğunu kanıtlamaktadır. Yaklaşık 700 metrekarelik bir alanı kapsayan çam ağaçlarının içinde olduğu bildirilen Eren Dede yatırına ve onun çevresindeki antik kalıntılara dair günümüzde ne yazık ki yüzeyde görülebilen hiçbir kalıntı yoktur.

İnişdibi Kalesi

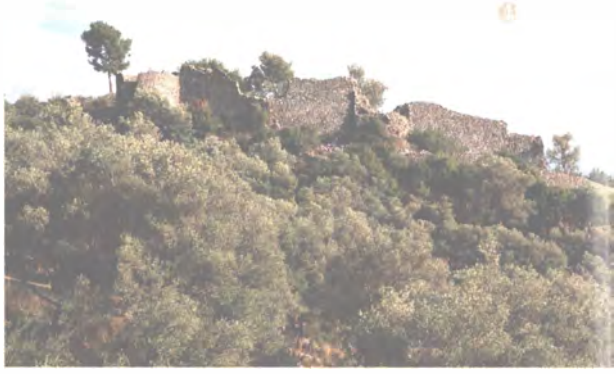

Akyaka yerleşim merkezinin doğusundaki İnişdibi Caddesi üzerinde de bir grup kalıntı dikkati çeker. İnişdibi caddesinin batıdaki başlangıç bölümünde yolun hemen yanında yükselen tepenin üst kısmında bir Ortaçağ kalesi yer alır. Akyaka'dan Marmaris, Gökova yönüne giden karayolundan da görülebilen kale tüm çevreye hâkim bir noktada tepenin üstünü kaplamaktadır. Dikdörtgen planlı kalenin girişi doğu cephedeydi. Kalenin güney yamaçlarında yer yer, yamaçtan aşağı doğru inen tonozlu kanalizasyon tünelleri dikkati çekmektedir. Yöresel taş ve tuğlanın harç ile birlikte kullanıldığı işçiliği ile kale Orta-Geç Bizans Dönemi'ne tarihlenir. 11. yy'dan sonra bölgede önemli ölçüde güç kazanan Türk akınlarına karşı stratejik noktalara yapılan kalelerden biri olmalıdır.

İnişdibi Mevkii'ndeki kalenin güneye bakan eteklerinde yer yer polygonal duvar kalıntıları tespit edilmiştir. Karayolu kenarında, yer yer görülebilen bu duvarlar, kalenin yükseldiği tepenin MÖ. 4. yy'dan beri kullanılan bir yerleşim olduğunu düşündürmektedir. Alanda yapılan arkeolojik araştırmalar da buradaki bir antik yerleşimin varlığını kanıtlamıştır.

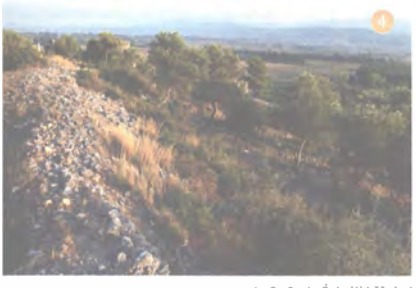

1, 2, 3, 4- İnişdibi Kalesi.

Tarihi Yol Kalıntısı

Kale ve antik yerleşimin yer aldığı tepeden doğuya doğru gidilip, yolun solundaki 17.-18. yy'dan kalan kubbeli bir samıcı geçtikten sonra güneye doğru ayrılan bir toprak yol görülecektir. Samıçtan yaklaşık 200 m sonra, bir elektrik trafosunun yanından ayrılan toprak yol Akçapınar'a ulaşan eski bir güzergâhtır. Bu güzergâh üzerinde tarihi bir yolun kalıntıları vardır. İncelemelere göre yol hem Antik Çağ'da hem de Osmanlı Dönemi'nde kullanılmıştı. Günümüzde çok kullanılmayan bu yol hattında tarihi yol döşemeleri yer yer görülebilmektedir. Ayrıca yolun batı ucundaki, Akçapınar'ın iskelesi yakınındaki tarihi köprü yakınlarında da yol kalıntıları görülebilmektedir.

Kaya Mezarları

İnişdibi Caddesi'nin doğu ucunda, Gökova'dan gelen yolun Akyaka sapağında kaya mezarları vardır. Muğla-Marmaris karayolunun altında kalan bir kayalığın güney cephesinde açılmış olan mezarlar İnişdibi Caddesi'nin hemen kenarındadır. Kayalık cephesine açılmış dört adet mezar görülmektedir. Bunlardan ikisi tek odadan oluşan basit bir cephe işlemesine sahip mezarlardır. Diğer iki mezar ise tapınak formunda cephe görünümüne sahiptir. Tapınak formlu mezarlardan batı yandaki, ölü hediyelerinin konulduğu bir ön oda ve asıl mezar odasından oluşur. Cephesi bir üçgen alınlıklı bir tapınak formunda işlenmiştir.

İdyma'nın kaya mezarları.

Tapınak cephesini oluşturan sütunun bir parçası korunmuştur. Doğu uçta yer alan kaya mezarının cephe görünümü İon düzeninde bir tapınağa benzer. Tümüyle ana kayanın işlenmesiyle oluşan cephe sütunlarından biri tam olarak korunmuş durumdadır. Bu mezar dar bir sundurmanın ardında yer alan mezar odasından oluşuyordu. Gömünün konulduğu asıl odaya geçiş konsollarla süslenmiş dar bir kapıdan sağlanır. Mezar tabanında herhangi bir

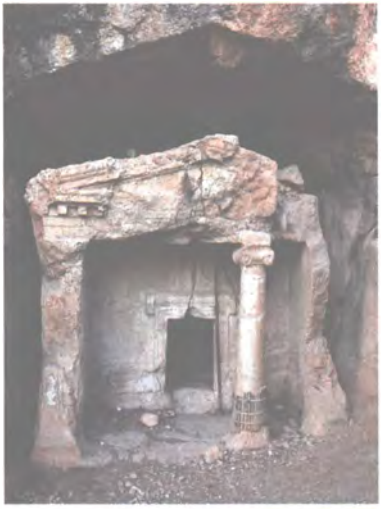

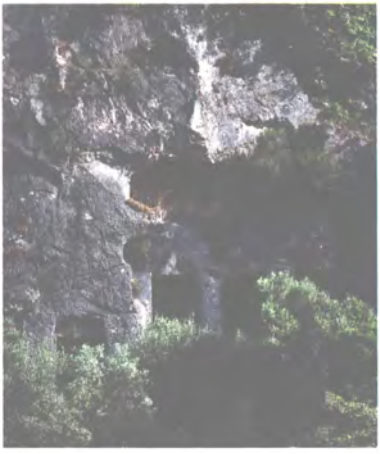

düzenleme olmaması cenazenin, sonradan kaybolmuş olan mermer yataklar üzerine konulmuş olabileceğini düşündürmektedir. Benzer mezarlara, Gökova Köyü'ne uzanan yolun kuzey yamaçlarında da rastlanır; bu mezarlardan birisinin ön cephesi İnişdibi'ndeki gibi tapınak formludur.

Bölgede araştırmalar yapmış olan Arkeolog K. İrem'e göre İdyma kenti Akyaka merkezindeki kalıntılarla tanımlanabilir, İnişdibi Mevkii çevresinde yer alan kalıntılar ise Atina vergi listelerinde adından söz edilen Karias kentinin kalıntıları olmalıdır.

Kaya mezarları içinde tapınak cepheli olanları da vardır.

Akyaka'nın Geleneksel Konutları

Akyaka, antik kalıntılarıyla olduğu kadar, serin iklimi, temiz kıyıları ve yöreye özgü konut mimarisiyle beğeni toplayan bir tatil merkezidir. Türk Kültür Tarihi'nin en renkli isimlerinden biri olan gazeteci, şair Nail Çakırhan'ın adı bu şirin yerleşim ile özdeşleşmiştir. Mimarlık eğitimi almadığı halde çizdiği yapı planlarıyla büyük bir ün kazanan Çakırhan bu özelliğiyle *"alaylı mimar"* diye de tanınmıştır. 1983 yılında, dünyanın en saygın mimarlık ödüllerinden biri olan *"Ağa Han Uluslararası Mimarlık Ödülünü"* alan Nail Çakırhan, mimarlık eğitimi görmediği halde bu ödüle layık görülen ilk kişi olma özelliğine de sahiptir. O'nun yarattığı geleneksel mimarlık tarzı günümüzde Akyaka'nın denize nazır yamaçlarını ve sokaklarını birer inci gibi süslemektedir. 2008 yılında hayata veda eden Nail Çakırhan ile 2014 yılında kaybettiğimiz Dünyaca ünlü Türk arkeolog olan eşi Halet Çambel'in anıları Akyaka'da ödüle layık görülen konutta -Nail Çakırhan Kültür Evi'nde- yaşatılmaktadır.

Kallipoli

Muğla-Marmaris yol ayrımından yaklaşık 14 kilometre sonra batıya ayrılan yol eski adı Gelibolu olan Çamlı Köyü'ne ve ardından da Sedir Adası'na geçen teknelerin bulunduğu limana ulaşır. Çamlı Köyü'nün güneydoğu yanındaki alçak tepede Antik Kallipoli yerleşimi vardır.

Çamlı Köyü'ne varmadan hemen önce yol kenarında, geleneksel Türk konut mimarisinden esinlenerek yapılmış mekânlarda hizmet veren bir işletme dikkati çekecektir. Çınar Otel ve Restoran işletmesinin güney ve doğu yanında yer alan tepe, çam ağaçlarının sakladığı bazı antik yapı izlerine sahiptir. İşletmenin hemen yanından tepeye çıkan orman yolu izlenerek antik yerleşimin kalıntılarına kolaylıkla ulaşılabilir. Çamlı Köyü

Kallipoli yerleşiminde bir kule.

yolu üzerindeki antik yerleşimin olduğu tepenin yerel dildeki adı Kaletepe'dir. Tepe üzerindeki yapı izlerinin çoğu yoğun bitki örtüsü tarafından saklanmakla beraber özellikle sur ve çeşitli mekân duvarlarını dağınık bir şekilde takip etmek mümkündür. 1950'li yıllarda bölgede araştırmalar yapan G. E. Bean, köyde Antik Çağ ve Ortaçağ'da kullanılmış bir kalenin kalıntılarının varlığından söz eder.

Öte yandan Çamlı Köyü'nün batısında, Sedir Adası teknelerinin kalktığı koyda antik yapı taşları ile koyun güneyinde bazı duvar

Sedir Adası'nın kuzey kıyısında nekropolün antik sayıda mezarı görülür.

Sedir Adası'nın karşı kıyısında nekropole ait çok sayıda mezar görülür.

kalıntıları görülmektedir. Bu kalıntılar, Antik Kallipoli Kenti'nin liman yapılarından kalan izler olmalıdır. Olasılıkla Antik Çağ'da da bu bölgede Sedir Adası ile bağlantıyı sağlayan bir küçük liman vardı. Çamlı Köyü'nden Sedir Adası'na geçen teknelerin kalktığı iskeleden batıya doğru asfalt yol devam eder. Bu yol yaklaşık 3 km sonra, tatil sitelerinin de bulunduğu ilk koya ulaşır. Bu koyun biraz daha ilerisinde yer alan Taşbükü Mevkii'nde de bazı antik yapı izleri bulunmaktadır. Sedir Adası'na bakan koydaki kalıntılar arasında antik mezar odaları, lahitler, bazı mimari yapı kalıntıları görülebilir. Koyun, karşıdaki Sedir Adası'na bakan kıyılarında görülen rektagonal bloklarla örülü duvarlar MÖ. 4. yy'a ait küçük bir liman yapısının parçası olmalıdır.

Taşbükü koyundaki kalıntılar, Sedir Adası'ndaki Kedrai Antik Kenti'nin nekropol sahası olarak kabul edilir. Kedrai'den sandallarla buradaki limana getirilen cenazeler yapılan törenlerin ardından, Sedir Adası'na bakan bu nekropol sahasında defnediliyor olmalıydı.

1- Sedir Adası'nın yakınlarında küçük adacıklar vardır. 2- Adadaki "Kleopatra" kumsalı.

Kedrai

Kedrai, Kadrai, Kadrae gibi isimlerle antik kaynaklarda anılan kent, Gökova Körfezi'nin (Antik adı, Keramos Körfezi) güneybatı kıyısındaki Sedir Adası'ndadır. Sedir Adası'na en kolay ulaşım Çamlı Köyü'nün batısındaki iskeleden kalkan teknelerle sağlanır. Yılın her döneminde bu köyde tekne bulmak mümkün olsa da tekne seferlerinin sıklaştığı sezon genellikle 15 Mayıs- 15 Ekim tarihleri arasındadır. Sezon dışında ise tekneleri kiralayarak adaya gidilebilir. Adaya geçiş için ayrıca, Çamlı Köyü'ndeki feribot iskelesinin 3 km ilerisinde yer alan Taşbükü Koyu'ndan kalkan küçük tekneler ya da Akyaka limanından sabah saatlerinde kalkıp akşamüstü dönüş yapan gezi tekneleri de kullanılabilir.

Kedrai antik yerleşimi Sedir Adası'ndadır.

Kedrai adı Hellen dilinde *"Kadra halkının kenti"* anlamına gelse de kelimenin etimolojik kökeni eski bir Anadolu dili olan Luwice'ye bağlanır. Kentin adının, bir zamanlar adada yaygın olan Kedreus (sedir) ağacından geldiği de iddialar arasındadır. Türk resmi kayıtlarında adanın Şehroğlu ya da Şehroğlan Adası diye anıldığı da bilinmektedir.

Adayı bugün turistik bir cazibe merkezi yapan, antik kalıntılarından ziyade kumsalında yer alan özel kıyı kumudur. Bu kumun güzelliği ve ona dair anlatılan efsane nedeniyle Sedir Adası'na halk arasında Kleopatra Adası da denilir. Geleneksel anlatımlara göre, Romalı komutan Marcus Antonius ile karısı Kleopatra balayılarını geçirmek için eşsiz bir doğaya sahip olan bu adayı tercih etmişlerdir. Bu buluşma öncesinde ise Mısır'dan altmış gemiye yüklenen rengârenk kumlar getirilerek adanın sahiline yerleştirilmiştir. Ancak bugün de adayı turizm yönünden çekici kılan söz konusu sahil kumlarının, kalker damlacıkları ile oluşan jeolojik bir oluşum olduğu bilinmektedir.

MÖ. 5. yy'daki tarihçi Ksenephon, Kedrai halkını *"yarı Yunanlı yarı barbar"* diye tanımlar. Bu yerleşimden -MÖ. 6. yy'da yaşamış olan- Miletoslu filozof Hekataios da bahseder. Kedrai, MÖ. 5. yy'da önce Karia birliğine katılmış sonrasında ise Attika Delos Deniz Birliği'ne girerek yıllık 3000 drahmi gibi önemli miktarda aidat vermiş bir şehirdir. Antik Çağ'ın ünlü tarihçisi Ksenophon'un anlattıklarına göre Atina ile Sparta arasında süren kanlı Peloponnesos Savaşı'nda (MÖ. 431-404) Kedrai kenti Atinalıların

yanında yer almıştır. Kentin bu kararı ne yazık ki cezasız kalmamış, MÖ. 405 yılında Spartalı kumandan Lysandros Kedrai'ye saldırıp kenti ele geçirmiştir. Bununla da yetinmeyen Sparta ordusu kent halkını esir pazarında satarak ağır bir şekilde cezalandırmıştır. İşte bu acı olaydan sonra Kedrai kenti hiçbir zaman eski parlak günlerine kavuşamadı. Kent, MÖ. 2. yüzyılda Rodos egemenliğine girdi. Bu dönemde kentte iki önemli kült etkiliydi. Bunlardan biri Apollon Pythios inancı, diğeri ise Apollon Kedrieus kültüydü. Roma egemenliğindeki Kedrai halkının imparatorluğa olan bağlılığını kanıtlamak için İmparator Vespasianus'a bir şeref payesi sundukları bilinir. Kalıntılar, Kedrai'de MÖ. 6. yy'a kadar inen yerleşim geleneğinin Geç Antik Çağ içlerine kadar sürdüğünü gösterir. Halkının büyük bir kısmının Karialı olduğu düşünülen Kedrai, kendi adına para basmamıştır.

Ada yerleşimden antik mimari parça.

Bir kıstakla iki ana topografik bölüme ayrılan Sedir Adası'nın doğu bölümü antik kentin kalıntılarının yoğunlaştığı alandır. Erken dönemde kentin ana yerleşim alanı Sedir Adası'nda olsa da Roma Dönemi'nde kentin büyümesiyle birlikte sivil yapılanmaların bir bölümünün Sedir Adası yakınında yer alan küçük adacığa (Orata Adası) kaydığı, dinsel ve önemli kamusal mekânların Sedir Adası'nda kaldığı anlaşılır.

Kedrai Agorası.

Ada üzerinde Apollon Tapınağı, tiyatro, liman ve surlara dair kalıntılar görülebilmektedir. Sahilde dikkati çeken antik mimari yapı elemanları, kentin agorasının bu bölgede olduğunu akla getirir. Adanın kuzeyindeki duvar kalıntıları ise antik limanın parçalarıdır.

Apollon Tapınağı

Kedrai'de, kentin adıyla anılan yerel bir Apollon kültü olduğu bilinmektedir. Kentte bulunmuş iki yazıtta Apollon'un Kedreai'nin şehrin baş tanrısı olduğundan ve Apollon Kedreius ve Apollon Pythios adına bir tapınak olduğundan söz edilir. Apollon Tapınağı kentin doğusundadır. Bir teras duvarlarıyla desteklenen platform üzerindeki yükselen tapınak Dor stilindedir. Günümüzde yapının temeline ait izler ve yakın çevreye dağılmış mimari unsurlar görülebilmektedir. Bu kalıntılardan, tapınak duvarlarının bosajlı bloklarla inşa edildiği anlaşılmaktadır. Tapınağı çevrelediği anlaşılan temenosun girişine ait eşik ve söveler mevcuttur. Bizans Dönemi'nin başlarında Apollon Tapınağı'nın olduğu alana bazilika plânında bir kilise yapıldığı, alanda yer alan Hıristiyanlıkla ilgili izlere sahip yapı bloklarından anlaşılır.

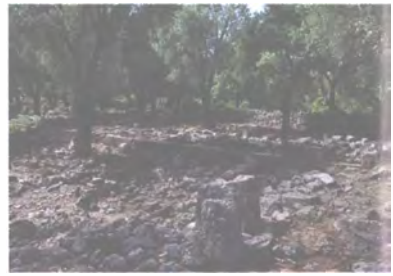

Apollon Tapınağı.

Tiyatro

Antik tiyatro, kentin doğu bölümünde, zeytin ağaçlarıyla kaplı, eğimli bir yamaç üzerine kurulmuştur; seyirci oturma basamaklarının bir kısmı ile parados duvarları yüzeyde görülebilmektedir. At nalı formunda olduğu anlaşılan cavea sıraları kalker taşı kullanılarak oluşturulmuştur. Parados duvarlarının işçiliği oldukça itinalıdır. Henüz kazılmamış olsa da sahne binasının arkasında sütunlu bir galeri olduğu düşünülmektedir. Kedrai gibi küçük ölçekli bir yerleşim için oldukça büyük olduğu anlaşılan tiyatro, Antik Çağ'da çevre kentlerden gelenlerin katıldığı bir festival alanı olarak değerlendirilmiş olmalıdır.

Kedrai Tiyatrosu.

Liman

A. Diler başkanlığında Sedir Adası'nda yürütülen yüzey araştırmasında, adayı ikiye bölen kıstağın güneydoğusundaki sığ koy boyunca uzanan kalıntılar keşfedilmiştir. Doğuya doğru gittikçe yoğunlaşan duvar kalıntıları, Kedrai'nin limanının izleridir.

Surlar

Kenti çevreleyen surlar toplam 350 m uzunluğundadır ve adanın hemen hemen bütün kıyı hattını çevirir. Hafif bosajlı, dikdörtgen prizma şeklindeki bloklarla inşa edilmiş olan surlar kare planlı burçlarla takviye edilmiştir. Adanın güney tarafında yer alan iyi korunmuş bir kule kalıntısı görmeye değer

Kedrai surları.

bir işçilik sergiler. Dört kademeli bir kaideye oturan anıtsal burç, itinalı işçiliği ile diğerlerinden ayrılır. MÖ. 4. yy'a tarihlenebilecek olan surların sonraki devirlerde onarımlar gördüğü anlaşılmaktadır. Sedir Adası'nın hemen yakınında yer alan ve Roma Dönemi'nden sonra Kedrai yerleşiminin bir parçası durumuna gelen Orata Adası üzerinde de sur kalıntıları görülür.

Kedrai surları.

Kıstak Kilisesi

Orta Bizans Dönemi yapısı olan Kıstak Kilisesi, Kedrai Adası'nın kuzeyine doğru uzanan bir kıstak üzerinde görülür. Surların dışındaki iki yapıdan birisi olan Kıstak Kilisesi tek nefli ve tek apsisli bir yapıdır. Kuzeydoğu bitişiğinde, tonozu dışında sağlam ulaşmış büyük bir samıç görülür.

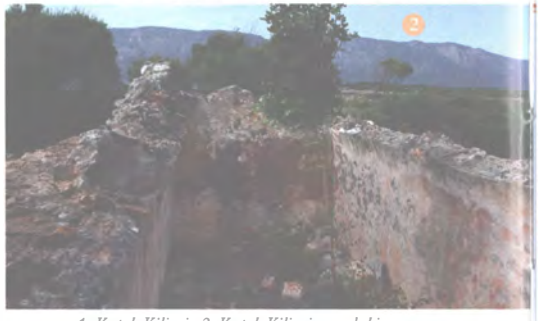

1- Kıstak Kilisesi. 2- Kıstak Kilisesi yanındaki sarnıç.

Nekropol

Kedrai kentinin nekropolü, Sedir Adası'nın karşısında yer alan ana kara üzerindedir. Taşbükü Koyu'nda yoğun ağaçlık alan içerisinde ve kıyılarda görülen çeşitli mezar kalıntıları Kedrai kentine aittir.

Taşbükü Koyu'nda kıyıya yakın bölgelerde çok sayıda lahit görmek mümkündür. Yukarı doğru çıktıkça tonoz örtülü oda mezarları dikkati çeker. Bölgede dikkat çeken bir başka gömü tipi ise rektagonal bloklarla yapılmış duvarların çevrelediği *"temenos-mezarlar"*dır.

Mezarların büyük bölümü Hellenistik ve Roma Dönemi özellikleri gösterir. Buna rağmen bölgede Bizans Dönemi'ne tarihlenebilecek mezarlar da tespit edilmiştir.

3, 4, 5- Sedir Adası karşı kıyısında Kedrai'nin nekropolü vardır.

Anakara üzerindeki Taşbükü Mevkii'nde örnekleri görülen temenos - anıt mezarlarının bir benzeri, Sedir Adası'nda da tespit edilmiştir. Adanın güney kıyısına yakın bir bölgedeki çalılıklar arasında belirlenen duvar kalıntıları temenos - anıt mezarın parçalarıdır. 2006 yılında bölgede araştırma yapan bilim ekibinin çalıları temizlemesi ile açığa çıkmış olan anıtın kuzey duvarı 3,15 m yüksekliğindedir.

KEDRAİ

Euthena

Marmaris'in kuzeyindeki Ovacık Köyü yakınlarındadır. Muğla-Marmaris yol ayrımından sonra Marmaris'e giden karayolu üzerindeki Ovacık Köyü sapağından sağa (batıya) dönen yol ile ulaşılır. Bu yolun devamı Karacasöğüt Köyü'ndeki Amnistos antik yerleşimine kadar uzanır.

Ovacık Köyü anayoldan yaklaşık 6 km içeridedir. Köyün kuzeydoğu bölümünde görülen sivri tepe halk arasında *"Altın Sivri Tepesi"* olarak anılır. Euthena Antik yerleşimi bu tepenin zirvesindedir. Altınsivrisi Tepesi'ne Ovacık-Yeşilbelen yol ayrımı yakınlarında sağa (kuzeye) ayrılan, bozuk bir orman yoluyla gidilebilir. Orman yolundan yaklaşık 1 km sonra ikiye ayrılan yoldan sola dönülmelidir. Araziye uygun bir araçla aşılması uygun olan orman yolunun bitiminde 100 metrelik dik yokuş çıkılarak yangın gözetleme kulesine ulaşılır; antik kalıntılar kulenin çevresinde görülebilir.

Marmaris çevresindeki birçok orman sahası içinde olduğu gibi Altınsivri Tepesi'ne ulaşan yollarda da kırmızı renkli yön tabelalarıyla desteklenen bisiklet yolları açılmıştır.

Rodos Pereiası'ndaki kentçiklerden biri olan Euthena yerleşiminin kalıntıları Altın Sivri Tepesi'nin yükseklerindeki Orman Gözetleme Kulesi'nin bulunduğu alanda başlayıp yamaç boyunca izlenebilmektedir.

Tepe üzerinde günümüze, bazı sur kalıntıları, **kuleler**, **mezarlar** ve **sarnıçlar** gelebilmiştir. Özellikle tepenin sarp yamaçlarının hemen kıyısında yükselen sur ve kule kalıntıları ihtişamlı görüntüleriyle hemen dikkati çekmektedir.

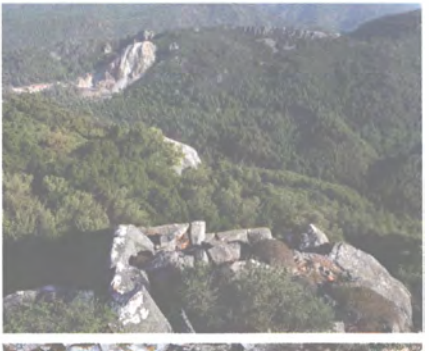

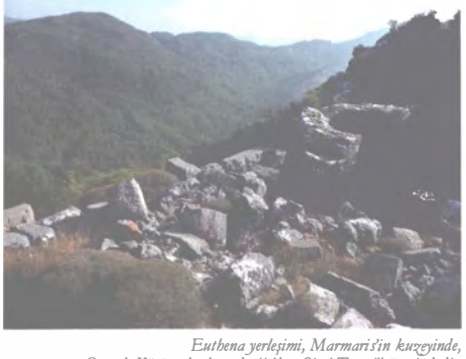

Euthena yerleşimi, Marmaris'in kuzeyinde, Ovacık Köyü yakınlarında "Altın Sivri Tepesi" üzerindedir. Bölgede bisiklet yolları da düzenlenmiştir. Kırmızı tabelalar bisiklet yollarının yönünü ve uzaklığını belirtir.

Yerleşimin zirveye yakın bölümünde görülen apsidal formlu yapı bir antik tapınağın ya da heroonun kalıntısıdır. Yamaca hâkim bir noktada, manzaraya bakan yapı, düzgün kesilmiş kireçtaşı bloklar kullanılarak inşa edilmiştir.

Amnistos

Euthena kentinin lokalize edildiği Ovacık Köyü'nden 6 km daha batıya gidildiğinde, körfez kıyısında Karacasöğüt Köyü'ne varılır. Amnistos kenti bu köy sınırları içindedir. Kentin kalıntılarına ulaşmak için, köyün güneybatısındaki koya uzanan orman yolundan 500 metre ilerlemek gerekir. Üç yol ağzında aracı park edip kuzeye giden patika yolla 50 metre sonra kalıntılara rahatça ulaşılır.

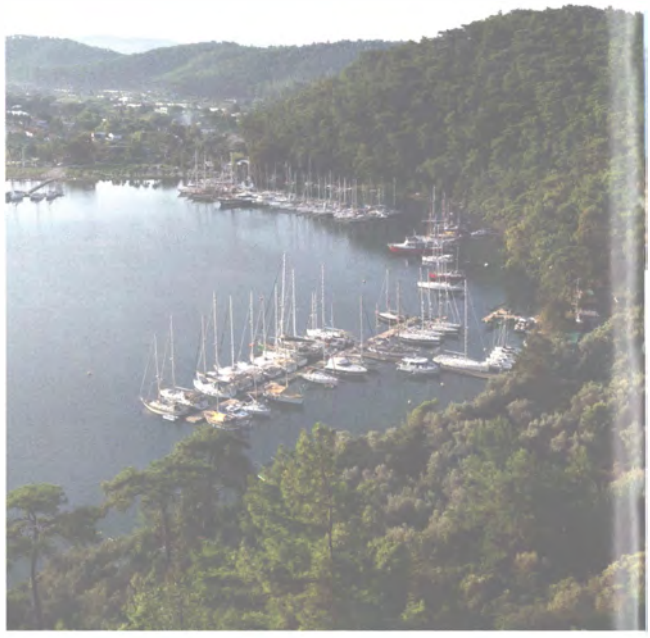

Rodos pereiası içindeki kentlerden biri Euthena 1950'li yıllarda Bean ve Cook tarafından keşfedildi.

Denize bir burun şeklinde uzanan ve halk arasında *"kale"* olarak tanımlanan sırt üzerinde tespit edilen kalıntılar arasında çeşitli mimari öğeler, **sur** kalıntıları ve **sarnıç** bulunmaktadır. Bosajlı bloklarla örülü MÖ. 4. yy. sur duvarları yanında, daha erken döneme tarihlenebilecek polygonal **duvar örgüleri** de tepe üzerinde iyi korunmuş durumda görülebilmektedir. Surların bir parçası olan dörtgen planlı **kuleler** mevcuttur. Düzgün kesilmiş büyük bloklarla yapılmış kemerli açıklık kente girişi sağlayan **kapılar**dan biri olmalıdır.

Amnistos kenti, Euthena'nın, 6 km batısında Karacasöğüt Köyü sahilindedir.

Amnistos kentinin bulunduğu tepeden bakıldığında eşsiz güzellikteki koy bugün olduğu gibi Antik Çağ'da da liman görevi görüyordu.

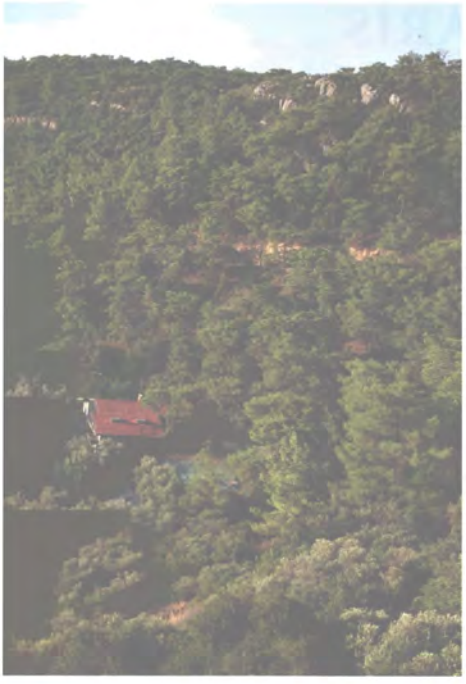

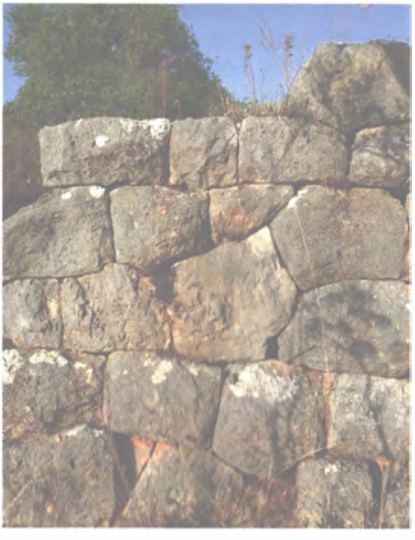

V/2 MARMARİS YARIMADASI YERLEŞİMLERİ

Bozburun Yarımadası Coğrafi Özellikleri

Bozburun Yarımadası, Marmaris'in güneybatısında, Ege ile Akdeniz sularının birleştiği noktaya doğru uzanan bir kara parçasıdır. Adını, denize doğru bir burun gibi uzanmasından alır.

Yarımadanın güneybatı ucunun doğusunda yüksek kıyılar vardır. Bunlar denize dik olarak inerler ve rüzgâra karşı korunaklı birer koy oluştururlar. Bu taraftaki az sayıdaki koylardan yerleşime en uygun olanı, açık deniz rüzgârlarına karşı gemilerin yanaşabileceği, güneydeki Bozuk Limanı'dır. Rodos'a yakın olması ve hemen gerisinde limanı korumaya elverişli bir tepenin bulunması Bozuk Koyu'nu kullanılabilir kılmaktadır. Bu koyun güneybatı yanındaki, çevreye hâkim tepede Loryma kuruludur.

Bozuk Koyu'nun Antik Çağ'daki adı Oplikete Limanı'dır ve bu isim Grekçe'de *"askeri alan"* anlamına gelir. Bu liman birçok tarihi askeri harekâta konu olmuştur. MÖ. 5. yy'da Atinalılar ile Spartalılar arasında yaşanan Peloponnessos Savaşı sırasında bu koy Atina donanmasının en önemli üslerinden biri oldu. MÖ. 2. yy'da ise Antiokhos'a karşı savaşan Romalı Amiral Aemilius Regillus bir süre Loryma açıklarındaki bu koyda demirleyerek Rodos Devleti ile görüşmeler yaptı.

Yarımadanın kuzey bölümünde ise doğu kıyıya bakan en önemli koy, hemen gerisinde Amos Antik Kenti'nin yer aldığı Kumlubük Koyu'dur. Güney uçlar, deniz rüzgârlarına açık olduğu için yerleşime uygun değildir. Uçtaki Kızılburun'dan batıya dönüldüğünde Yeşilova - Sömbeki Koyu vardır. Bu koy da uygun coğrafi özelliklere sahiptir ve koyun yakın çevresinde Thyssanos, Tymnos gibi yerleşimler kurulmuştur. Batı kanadın kuzey ucunda Ergüs Çayı deltasının yer aldığı Hisarönü Körfezi, Bybassos yerleşiminin kurulduğu coğrafyadır.

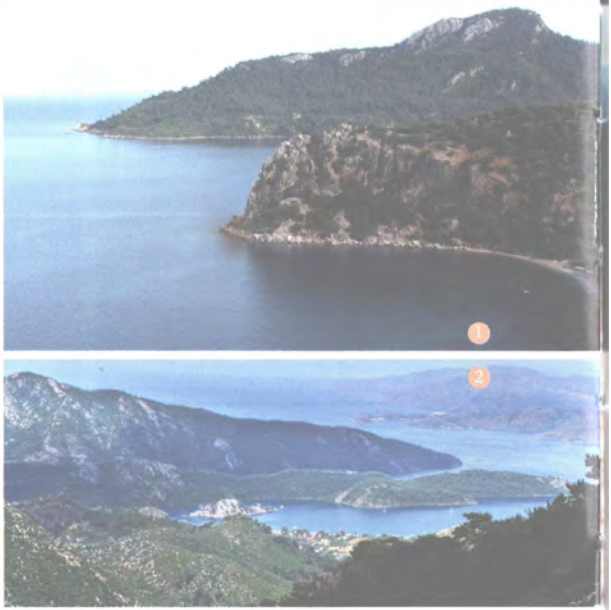

1- Amos, Kumlubük. 2- Eren Dağı'ndan Orhaniye Koyu'na bakış.

Bozburun Yarımadası'nda bugüne kadar tespit edilen en eski kültür izleri Geç Kalkolitik Dönem'e rastlar. Bu veriler yarımadanın kuzey kesiminde yer alan Hisarönü yakınlarındaki Kızılbağlık Ovası'ndaki bir küçük yerleşimde tespit edildi. Bu prehistorik yerleşimden sonra uzun bir süre boş kaldığı anlaşılan Bozburun Yarımadası'nda yerleşim geleneği Geç Geometrik-Arkaik Dönem'de (MÖ. 8. -7. yy.) yeniden başladı. Bybassos, Loryma gibi yerleşimler bu dönemde doğdu. Klasik ve Hellenistik Dönem'de de devam eden yerleşim geleneği Roma Dönemi'nde yeniden kesintiye uğrar. Yarımada üzerinde Roma Dönemi'ne tarihlenen büyük yerleşim izi saptanamamıştır. Bu döneme ait sadece az sayıda küçük çiftlik

Söğüt.

Bozukkale / Loryma.

saptanabilmiştir. MÖ. 2. yüzyıl sonu veya 1. yüzyıl başında bütün yarımadanın terk edildiği anlaşılmaktadır. Bunun nedenleri konusunda ne yazık ki detaylı bir bilgiye henüz sahip değiliz. Ancak Hıristiyanlığın kabul edildiği Bizans Dönemi'nde yarımada çeşitli şekillerde yeniden kullanım görmüştür. Bu Geç Antik ve Ortaçağ yerleşimlerinin çoğu Rodos Şövalyeleri tarafından kurulmuştur.

Bozburun Yarımadası, Antik Çağ'da Karia Bölgesi'nin tarım ve liman merkeziydi ve burası kayıtlarda *"Karia Khersonessosu"* olarak adlandırılıyordu. Yarımada üzerindeki yerleşimlerin hemen hepsi, Rodos kontrolünde birer demos yerleşimiydi. Genellikle tarım ekonomisine dayalı olan bu yerleşimlerde, Antik Çağ'ın şehirlerinde (polis) görülen büyük kamu yapılarına rastlamak zordur. Sadece Amos ve Kastabos'ta küçük birer tiyatral yapı vardır.

Serçe Limanı'na bakış.

Physkos

Günümüz Marmaris ilçe merkezinin antik yerleşimidir. Kentin kalıntıları ilçe merkezinin kuzeyinde yer alan Beldibi ve Camiavlu mahalleleri arasındaki tepeler de gözlemlenir. Antik Çağ'da bölgenin en önemli liman kentlerinden biri olan kentten bugüne, bazı sur kalıntıları dışında çok fazla bir şey ulaşmamıştır.

Marmaris.

Marmaris Çevresindeki Ortaçağ Yapıları ve Doğal Miras Alanları

Hafsa Sultan Kervansarayı

Kanuni Sultan Süleyman 'ın Rodos seferi sırasında ya da dönüşünde annesi Ayşe Hafsa Sultan adına yaptırdığı kervansaray, Marmaris Kalesi'nin hemen yanında yer alır. Kaleye doğru çıkan dar sokağın başlangıcında bulunan yapının girişindeki kitabede 1545 tarihi okunur. Bu yapının, Rodos Seferi sonrasında, şehrin ticari yapısı ve sosyal yaşamının güçlendirilmesini sağlamak için yaptırılmıştır.

Kervansaraya adını veren Hafsa Sultan, Osmanlı hükümdarları Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi, Yavuz Sultan Selim'in ise eşidir. Onun hastalığını iyileştirmek için 41 çeşit baharatın karılmasıyla Manisa'da yapılan Mesir Macunu bugün halen köklü bir gelenek olarak varlığını sürdürür.

Yapının, klasik bir kervansaraydan ziyade, merkezle idâri birimler arasında haberleşmeyi sağlamak, emir ve fermanları istenilen yere zamanında ulaştırmak için görevlendirilen kişilerin dinlendiği bir menzilhane olduğu kabul edilir. Yer yer kesme taş ve kaba yonu taşların kullanıldığı hanın inşasında çok sayıda antik bloğun da devşirme malzeme olarak tercih edildiği görülür. Dikdörtgen planlı yapının ana girişi kuzey cephededir. Merkezi avlu etrafında gelişen yapıda yedi adet küçük, bir adet de büyük oda yer alır. Bu odalardan alt kattakiler dükkân, üst kattakiler ise konaklama mekânlarıdır. Kervansaray külliyesi içinde ayrıca bir hamam yapısının olduğu bilinmektedir. Hafsa Sultan Kervansaray'ı günümüzde kısmen kullanılmaktadır. Hanın iç kısmı kapalıdır. Yapı, kuzey ana cephesi boyunca çeşitli dükkânlar ile kentin ticaretinde hâlâ aktif rol oynar.

Tarihi Bedesten

Osmanlı Dönemi'nden kalan tarihi bedesten Marmaris Kalesi'nin hemen kuzey yanında yer alır. Marmaris'in günlük ticaretinin kalbi bu tarihi yapı içinde ve çevresinde kurulu olan dükkânlardır. Merkezi avlu etrafındaki iki katta dükkânlar bulun-

1, 2, 3- Hafsa Sultan Kervansarayı.

Bedesten.

maktadır. Üst katın terasını taşıyan tuğla ayakların üstü sivri kemerlidir. Üst kattaki dükkânlar kubbelidir. Bedesten avlusunda üç katlı mermer çeşme sonradan eklenmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos fethinden sonra önem kazanan Marmaris'te kent ticaretini güçlendirmek amacıyla yapılan mekânlardan biri de bu bedesten olmuştur. Restore edilen bedesten günümüzde aslına uygun olarak bir alışveriş merkezi şeklinde hizmet vermektedir.

İbrahim Ağa Camisi

Tarihi bedestenin kuzeydoğu köşesinde yer alır. Bedesten ile aynı külliyenin parçası gibi dursa da ondan kısa bir süre sonra buraya eklenmiştir. Osmanlı Sultanı 3. Murat'ın saray görevlilerinden biri olan İbrahim Ağa tarafından 1588 yılında inşa edilmiştir.

Diğer adı Eski Cami olan yapı dikdörtgen planlı, kırma çatılıdır. Harim ve son cemaat yeri aynı çatı altından toplanmıştır.

4, 5- İbrahim Ağa Camisi.

Çatı harim içinde, beton sıvalı sütunlar üzerine oturan ahşap ayaklar ile taşınır. Kemerli yapı girişi üzerinde cami kitabesi vardır.

Sarıana Türbesi ve Efsanesi

Tarih boyu dilden dile anlatılan bir söylence günümüzde bile Marmaris etnografyasını süslemektedir. Bu anlatıma göre Rodos'u fethe çıkan Kanuni Sultan Süleyman, seferden hemen önce Marmaris'te dinlenirken kentin yaşlılarından Sarıana lakaplı Yörük Fatma Hatun ile tanışır. Sarıana, Kanuni Sultan Süleyman'ın ordusundaki tüm askerleri, tek bir inekten sağdığı süt ile doyurur, onları bir güzel ağırlar. Bu ağırlamadan memnun kalan Padişah Sarıana'nın ulvi gücünü anlamış olacak ki, seferde başarılı olup olamayacağı konusunda ona danışır. Sarıana ona, Armutalan Mevkii'ndeki bahçelerden, vatandaşın meyvesini talan eden askerleri sefere katmaz ise başarının Sultan Süleyman'ın ordusunda olacağını bildirir.

Rodos Seferi'nden başarı ile dönen Osmanlı sultanı, elini öpmek için Marmaris'te ziyaret etmek istediği Sarıana'nın ölüm haberini alır ve çok üzülür. Vefa borcunun karşılığı olarak da onun kabrinin üzerinde bir türbe inşa ettirir. Birçok yerli ve yabancı ziyaretçinin ilgi odağı olan Sarıana'nın türbesi bugün kent merkezinde, onun adıyla anılan mahallede yer alır. Türbe, Marmaris'in doğu kenarını geçen Mustafa Münir Elgin Bulvarı'nın hemen yanındaki ağaçlık alandadır. Türbe yanında, yakın bir geçmişte yapılmış olan büyük bir cami yer alır. 1986 yılında tuğla duvar ve kurşun örtü ile kapatılan Sarıana mezarı, bir hazire içindedir.

1, 2- Sarıana Türbesi. 3, 4- Taşhan.

Taşhan

Marmaris- Muğla Karayolu'nun 10'uncu kilometresinde, yol kenarındadır. Dikdörtgen planlı yapı yaklaşık 13 m x 5 m ölçülerinde bir salondan oluşur. Kaba yonu taşların harçla tutturulması ile inşa edilen yapının üstü tonoz örtülüdür. Kesme taş bloklarla yapılmış olan basit girişi güney cephededir. Mekâna girişin hemen iki yanında yer alan ocaklar dışında herhangi bir mimari detay yoktur.

18. yy'a tarihlenebilecek olan Taşhan, bugünkü Muğla - Marmaris karayolunun tarihte de kullanıldığını kanıtlaması açısından önemlidir. Han, bu önemli ticari ve askeri yolun 10'uncu kilometresinde, yüklü kervanlar için ideal bir konaklama noktasında kurulmuştur. Yolun kuzey bölümlerinde de benzer han yapılarının yaklaşık 10'ar kilometrede bir var olduğu akla gelmektedir.

Taşhan yakınlarında olduğu söylenen tarihi Osmanlı köprüsü 1993 yılında yaşanan bir sel felaketi sonucunda yıkılmıştır.

İyilik Kayalıkları Arkeoloji Parkı.

İyilik Kayalıkları Arkeoloji Parkı

Marmaris ilçe merkezinde, kalenin yaklaşık 500 m kuzeybatısında tepenin güneye bakan eteklerinde yer alan arkeoloji parkı Marmaris Belediyesi Kültür ve Sanat Evi'nin doğu yanındadır. Bu alan kentin MÖ. 4. yy'daki yerleşim alanıdır. Bu alanda yapılmış olan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan yapı kalıntıları, Roma Dönemi'nde de bu parkın olduğu etekte dükkân yapıları olduğu anlaşılmıştır.

Günün belirli saatlerinde ziyarete açık olan parkta bugün bazı arkeolojik mimari kalıntılar, sunaklar, heykeller ve düzenlenmiş bir mezar yapısı görülebilir.

Nimera Mağarası

Marmaris'in güneyinde, yeşil ile mavinin iç içe girdiği Cennet Adası'nda yer alır. Marmaris'ten bakıldığında bir boğazı andıran ve bu yüzden halk arasında *"Yalancı Boğaz"* denilen doğal set, Marmaris'ten gelen karayolunu Cennet Adası'na bağlar. Antik ismi Nimera Yarımadası olan ve bazı kaynaklarda Yıldız Adası olarak da bilinen Cennet Adası, Marmaris'e 12 km uzaklıktadır. Marmaris ilçe merkezinden, çam ağaçlarıyla kaplı eşsiz güzellikte bir karayolu izlenerek Cennet Adası yanındaki limana ulaşılıp, burada liman dolgusunun oluşturduğu yol ile adaya geçilebilir. Adanın tepelerine çıkan toprak yol yaklaşık 400 m kadar ileride yer alan Nimera Mağarası'nın önüne kadar gider.

Mağara, Marmaris Cennet Adası'nın kuzeybatı yamacında, etrafa hâkim topografik bir yükseklikte yer alır. Mağaranın 60 m genişliğinde olan giriş kısmı, zaman içinde meydana gelmiş olan aşındırma ve tektonik nedenlerle genişlemiştir. Mağaranın alt kotlarında yüksek olmayan dikitler, güneybatı yönünde ise yüksek sarkıt ve dikitler ile mağara sütunları yer alır. Mağara'da yapılan arkeolojik kazılar, alanın kullanımının antik çağlardan çok daha erkenlere indiğini kanıtlamıştır. Ele geçen bulgular, Nimera Mağarası'ndaki ilk

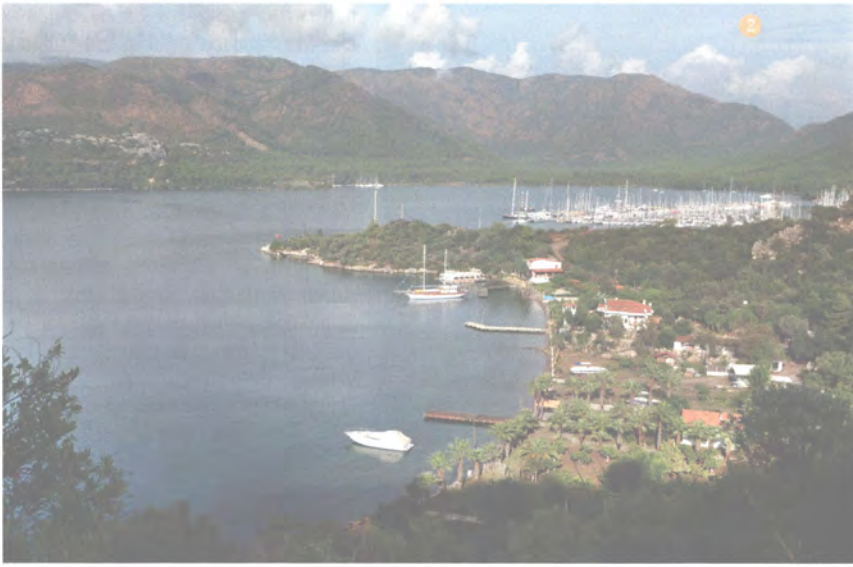

yerleşimin Üst Paleolitik Çağ'a (MÖ. 20-10 bin) ait olduğunu kanıtlar. Ele geçmiş olan arkeolojik materyaller, mağaranın Antik Çağ'da ise kutsal alan olarak kullanıldığını düşündürmektedir. Adanın en yüksek bölgesinde Nimera Antik Kenti'nin kalıntıları tespit edilmiştir. Nimera Mağarası bu kentin kutsal mekânlarından biri olmalıydı. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Marmaris Belediyesi'nin katkıları sayesinde düzenlenmiş yürüme yolları bulunan mağara günümüzde ne yazık ki terk edilmiş durumdadır.

1, 2- Yıldız (Cennet) Adası.
3, 4- Yıldız Adası'ndan Marmaris'e bakış.
5, 6, 7, 8- Nimera Mağarası.

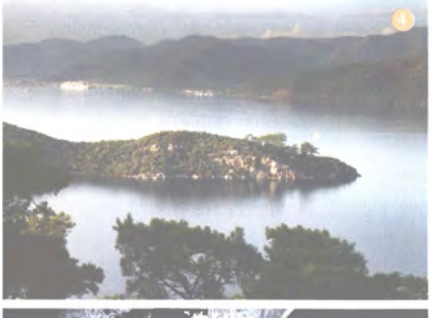

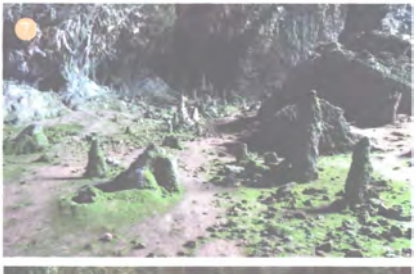

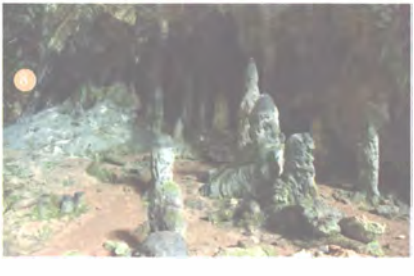

Marmaris Kalesi

Marmaris İlçe merkezinde, Tepe Mahallesi'nde yer alan kale, çevreye hâkim yüksek bir topografya üzerine kuruludur. Günümüzde müze olarak da kullanılan kale, ilçe merkezindeki yat limanının hemen arkasındadır. Kalenin hâkim olduğu liman, tarihin birçok döneminde Akdeniz'e açılan kapının kontrol noktası görevini üstlenmiştir. Bu da kale ve limanın stratejik önemini gösterir.

Kalenin tarihinin İlkçağ içlerine kadar indiği öngörülmektedir. Herodotos'un anlatımlarından, kentteki kalenin varlığının MÖ. 3. bin yıllara kadar indiği anlaşılmaktadır. Tarihi kayıtlardan anlaşıldığına göre 15. yy'da Menteşe Beyliği'nin hâkimiyeti döneminde kale ve önündeki liman Gazi Ahmet Bey tarafından kapsamlı bir onarıma tabi tutulup kullanılır hale getirilmiştir.

Kale mimarisi Osmanlı Dönemi'ne aittir. Günümüzde tüm ihtişamıyla Marmaris'in boynuna asılı bir inci gibi şehri süsleyen anıtsal kale 22 Temmuz 1522 yılında Rodos'a karşı bir sefer düzenleyen Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman tarafından büyük ölçüde yeniden yaptırıldı. Rodos başta olmak üzere birçok Ege Adası ile Batı Anadolu kentlerinin Osmanlı hâkimiyetine geçmesini sağlayan Rodos seferi sırasında yapılan kale, Osmanlı ordularının başarısında çok büyük katkı sağladı. 17. yy'da bölgeyi gezen Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi de Marmaris Kalesi'nden övgüyle söz ederken kalenin Rodos seferinde çok önemli bir görev üstlendiğine vurgu yapar.

Kalenin inşasındaki hatalarından dolayı Kanuni Sultan Süleyman'ın kaleyi yapan mimarı cezalandırmak üzere *"mimarı as!"* diye emir verdiği ve Marmaris adının da bu sözün ulanmasıyla elde edildiği rivayet edilse de bu anlatım bilimsel olarak değerlendirilmez.

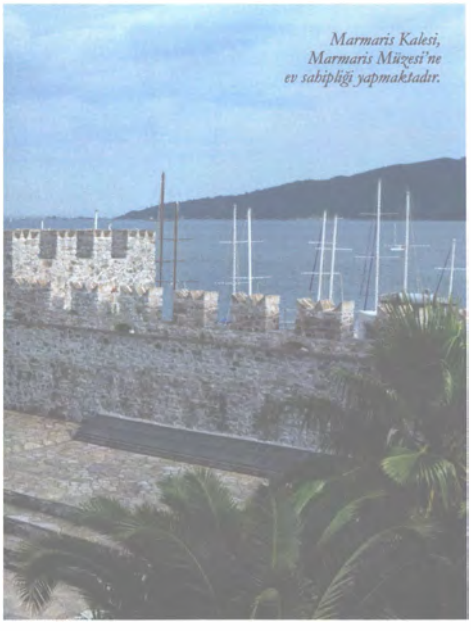

Marmaris Kalesi, Marmaris Müzesi'ne ev sahipliği yapmaktadır.

Evliya Çelebi, Marmaris Kalesi'nin dört tabya üzerine kurulu olduğundan, düzgün kesilmiş taşlarla örülü 400 ayak duvarına sahip olduğundan, giriş kapısı üzerinde bir kitabe bulunduğundan ve kale içinde dizdar, imam, kayyum, nöbetçi askerler için odalar yer aldığından söz eder.

1913 yılında, Alman ordusuna ait bir savaş gemisi Marmaris Limanı'na sığınınca, onu takip eden Fransız donanma gemileri 1914 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında kaleyi top atışına tuttu. Kale kumandanı Leyneli Cavit Bey ve Topçu Subayı Ömer Efendi komutasındaki Türk ordusunun direnişi karşısında Fransız askerleri karaya çıkamadan bölgeyi terk etmek zorunda kaldı. 1. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen bu saldırılar neticesinde Marmaris Kalesi büyük hasarlar görmüştür.

Osmanlı Dönemi'nde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında iskâna açık olan kale 1980'li yıllarda restore edilmiş ve 1991 yılında kapsamlı bir onarım sonrasında müze olarak hizmet vermeye başlamıştır. Marmaris Kalesi, etrafındaki dar sokaklarıyla etkileyici bir mimari bütünlük sergiler. Bir Ortaçağ kentini andıran taş döşeli sokaklar, kaleyi gezmeden önce insanı bir zaman tüneline sokar adeta.

Kalenin, kuzey cephesinde yer alan beşik tonozlu girişi genişçe bir avluya açılır. Avlunun iki yanındaki basamaklarla kalenin, son derece keyifli bir manzaraya hâkim olan üst kesimlerine çıkılır. Batı cephede iki, güneydoğu köşede ise bir adet dörtgen planlı kule vardır. Kale içindeki beşik tonozla örtülü kapalı mekânlar Marmaris Müzesi eserlerinin sergi salonlarıdır.

Marmaris Kalesi.

Marmaris Müzesi

Antik Karia'nın kıyı kültürlerine dair önemli bilgiler sunan bir başka müze ise Marmaris ilçe merkezindedir. Osmanlı Sultanı Kanuni Sultan Süleyman tarafından -daha eski bir kalenin yerine- 1522'de yeniden inşa edilmiş olan Marmaris Kalesi günümüzde arkeolojik eserlerin sergilendiği bir müze olarak hizmet vermektedir. Müzede yakın çevrede yer alan ören yerlerinden ve özellikle de Knidos Antik Kenti'nden gelen birçok eser sergilenmektedir.

Kalenin kuzeydeki ana kapısından giren ziyaretçilerin **bahçe**de ilk gördükleri eserler, heykeller, sunaklar, kabartmalar, mimari parçalar, küpler, amphoralar, gemi çapaları ve Osmanlı mezar taşlarıdır. Müzenin dört kapalı mekânı, Knidos Salonu, Emecik-Burgaz Salonu, Marmaris ve Çevresi Salonu ile Taş Eserler Salonu'nda ise arkeolojik eserler sergilenmektedir.

Müzenin / Kalenin girişi.

Müze bahçesinde sergilenen kabartmalı parça, Osmanlı mezar taşı ve altarlar.

Kalenin kuzeybatısındaki **Knidos Salonu**, girişte sağ taraftadır. Kent hakkında bilgilerin yer aldığı bir panoya sahip olan odada Knidos kazılarından ele geçen mermer heykeller, seramik kaplar ve bronz heykel parçaları başta olmak üzere birçok eser sergilenmiştir. Özellikle bronz bir heykele ait büyük el parçası salonun en dikkat çeken

Knidos Salonu: Mermer kadın başı. Hellenistik Dönem (solda); kalıpta döküm tekniğiyle yapılmış bronz el. Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemi (sağda).

eserleri arasındadır. Knidos odasında ayrıca kentin deniz ticaretindeki rolüne vurgu yapan bilgi panoları ve amphora sergisi yer alır.

Güneybatı köşedeki salonun girişindeki -ön kısmı açık, tonozlu yapı içinde- bir geminin yarısı şeklinde yapılmış olan canlandırmada, **amphora yükü** sergilenmiştir. Bu bölümde, tarihin birçok evresinde deniz ticaretinde önemli bir merkez olan Marmaris çevresinin denizcilik tarihini anlatan bilgi panoları yer alır.

Bölgede bulunmuş amphoralar.

Emecik-Burgaz Salonu: Adak taşıyan figürin, kireç taşı. Arkaik Dönem (üstte); Aslan heykeliği, kireç taşı. MÖ. 6. yy. (altta).

Kalenin güneybatı kulesindeki **Emecik-Burgaz Salonu**'nda Datça yakınlarındaki Emecik Kutsal Alanı'nda ve Burgaz yerleşiminde yapılmış olan kazılardan elde edilen ünik eşyalar sergilenir. İlk vitrinlerde sergilenen kireçtaşı, pişmiş toprak ve bronz malzemeden yapılmış eserlerin hemen hepsi, Emecik Kutsal

Alanı'ndaki ritüellere vurgu yapan adak eşyaları, dinsel figürinler ve kült eşyalarıdır. Arkaik Dönem'e tarihlenen bu eserler arasında özellikle kireçtaşından müzisyen heykelciği, kurban boğasını taşıyan erkek figürini ve çok sayıda aslan heykeli dikkat çekicidir. Ayrı bir vitrinde tek başına sergilenen figüratif bezemeli krater MÖ. 4. yy. seramik sanatının kaliteli bir örneğidir. Salonda Burgaz yerleşimi kazılarından bulunmuş olan heykeller, pişmiş toprak figürinler ve seramik örnekleri sergilenir.

Kalenin güneydoğu kulesinin üst katında **Marmaris ve Çevresi Salonu**'nda yakın çevre ören yerlerinden Pers, Klasik, Hellenistik, Roma, Bizans, İlhanlılar ve Osmanlı dönemlerine ait sikkeler, kullanım amaçları değişik cam kaplar, pişmiş topraktan yapılmış figürin, ağırşak, bulla ve kandiller, takılar, tunçtan yapılma haç figürleri, ok uçları, kurşun, taş ve tunçtan yapılma mühürler, altın göz bandı vb. eserler sergilenmektedir.

Kalenin güneydoğu köşesindeki kulenin alt katında kurulu **Taş Eserler Salonu**'nda Antik Çağ'da ölüm düşüncesinin vurgulandığı tematik bir sergileme vardır. Mezar stellerinin toplu olarak düzenlendiği serginin konusu, duvarda İngilizce, Türkçe ve Latince yazılı olan özlü bir sözle anlatılmıştır: *"Ölüm Her Şeyi Eşitler"*. Datça Steli'ndeki yazıtta ise duygu dolu dizeler okunur: *"Buradaki stel ve mezar Kharikles'e aittir, ki o (Kharikles) / bir zamanlar becerikli elleriyle ağı karaya çekerek, / Bakkhos'un güzel içkilerini ucuz balıklarla takas ederek, / mutlu bir şekilde hayatını tamamlamıştır. / Deniz seni (her zaman) canlı olarak geri getirmiştir. / Sen ama (daha sonra) karada öldün. (artık öldüğüne / göre şunu bil ki) ölümsüzlerin şehri gibisi yoktur / (= yani sen artık ölümsüzler şehrine gittin)."* Aynı salonda Knidos, Apollon Kutsal Alanı'ndaki sunak çevresinde bulunan *"Dans Eden periler (Nympheler)"* konulu mermer kabartma frizleri de başarılı bir bilgilendirme ile sunulmuştur. Bu salonda ayrıca mermer heykeller, steller ve bir ostotek de sergilenmiştir.

1- Hellenistik Dönem sikkesi.
2- Cam sürahi, Roma Dönemi.
3, 4, 6- "Ölüm Herşeyi Eşitler" başlığıyla sergilenmiş Marmaris ve çevresinde bulunmuş mezar stelleri.
5- Datça Steli.

Amos yerleşimi, denize yarımada gibi uzanan Hisarburnu Tepesi üzerindedir.

Amos

Marmaris İlçe merkezinin yaklaşık 24 km güneyindeki Kumlubük sınırları içindedir. Marmaris Yarımadası'nın doğu kıyısında, denize nazır Hisarburnu Mevkii'nde yer alan Amos Antik Kenti, Turunç Beldesi'ni 2 km geçtikten sonra karayolu kenarında görülebilir.

Amos harabelerinin bulunduğu Hisarburnu Tepesi, barındırdığı antik kalıntılar yanında, hâkim olduğu deniz ve plajlar sayesinde de eşi az bulunur bir seyir olanağı sunar. Kentin adının Hellence'de *"kum"* anlamına gelen *"ammos"* kelimesinden türediği kabul edilse de bu kesin değildir. Yer aldığı stratejik tepe sayesinde Antik Çağ'da deniz trafiğini kontrol eden bir merkez olduğu anlaşılan kentte bilinen tarihi geçmiş MÖ. 3.yy'a iner. 1948 yılında bulunmuş olan üç adet yazıt, kentteki tarım arazilerinin kiralanmasına ilişkin bilgiler sunmaktadır. Yine epigrafik verilerden, Rodos karşı kıyısındaki önemli kentler içinde yer alan Amos'ta MÖ. 2. yy'da, Rodos Devleti tarafından tarımsal bir organizasyon yapıldığı anlaşılmaktadır.

Amos'tan Kumlubük Koyu'na bakış.

Amos'tan doğu sahillerine bakış.

1950'li yıllarda kentte yüzey araştırmaları yapan G. E. Bean, yazıtlardan yola çıkarak Amos'ta Apollon Samnaios kültü olduğunu tespit etti. Kalıntılar, alandaki yerleşimin Bizans Dönemi'ne kadar devam ettiğini gösterir.

Sırt üzerindeki kenti çevreleyip denize bir burun gibi uzanan surların kalıntıları, iyi korunmuş bir tiyatroyla dağınık durumdaki mimari unsurlar kent yüzeyinde görülebilecek yegâne kalıntıdır. Düzenlenmiş gezi yolları ve tabelalar sayesinde kolay ve keyifli bir gezi imkânı sağlayan Amos Antik Kenti'nde, yerleşimin kurulu olduğu tepenin uç kısmına doğru gidilerek son derece güzel bir çevre manzarası izlemek mümkündür.

Surlar

Antik kente girişten sonra düzenlenmiş yolda biraz ilerleyince kentin etrafını saran görkemli sur duvarları karşılar ziyaretçileri. Hisarbumu Tepesi'ni dört yandan çeviren surların en iyi görülebildiği kısım, ziyaretçi güzergâhının da yer aldığı kuzey cephedir. Burada ortalama 4 m yükseklikte korunmuş olan surları takip etmek mümkündür. 2 m kalınlığa sahip surlar polygonal duvar tekniğinde örülüdür. Surlar aralıklarla yapılmış dörtgen planlı kulelerle desteklenmiştir. Kentin kuzey kapısı, gezi güzergâhı üzerinde görülebilir.

Hellenistik Dönem'e tarihlenen polygonal işçilikli surlar Roma Dönemi'nde yapılan onarımlarla güçlendirilmiştir. İsodomik düzende yerleştirilmiş, dikdörtgen biçimli bloklarla yapılan bu onarımlar surların üst kısımlarında yer yer görülebilmektedir.

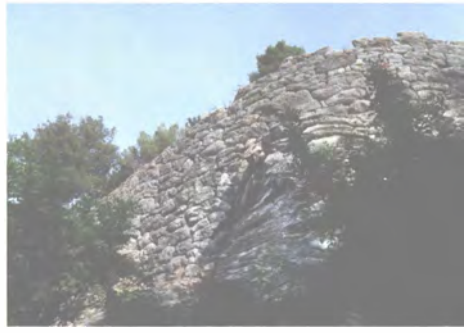

Amos surları.

Tiyatro

Amos kenti, Rodos Pereiası'nda tiyatrosu olan ender şehirlerdendir. Bu kentler içinde Amos, Kastabos ve Kedrai'de tiyatro yapısı vardır. Bu da söz konusu şehirlerin güçlü kent kimliğini ortaya koyar. Hisarbumu Tepesi'nin batı ucuna yakın bir alanda yer alan antik tiyatro, denizden 86 m yüksekliği ile kuzeydeki koya hâkim bir noktadadır. 20 sıralı oturma basamakları 1300 kişilik seyirci kapasitesine sahip tiyatro oldukça küçüktür. Tek kademeli olan caveada oturma basamaklarının büyük bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir. Orkhestrası korunmuş olan tiyatronun sahne binasının üç bölümden oluştuğu anlaşılmaktadır. G. E. Bean, kentte yaptığı araştırmalar sırasında, tiyatronun orkhestra bölümünde duran bir kabartmalı sunaktan söz eder. Bu sunağın yüzeyinde, her gösteri öncesinde tiyatro tanrısı Dionysos onuruna yapılan sunulardan bir sahne işlenmiştir.

Amos Tiyatrosu.

Amos Tiyatrosu 1300 kişilik, küçük bir yapıdır.

Tapınak Terası

Tiyatronun hemen batı yanında, dörtgen kesilmiş büyük bloklarla yapılmış geniş bir teras yer alır. Kentin en hâkim noktalarından biri olan bu terasın üzerinde önemli bir yapının yükseliyor olması gerekir. Alan, yazıtlar sayesinde bu kentte olduğu bilinen Apollon Samnaios Kutsal Alanı için oldukça uygundur.

İlipınar Kalıntıları

Karia Yolu yön tabelası.

Karia Yolu gezginleri, yürüyüş rotaları içinde birçok geçmiş uygarlık izleriyle karşılaşırlar; Karia Yolu'nun Amos - Kumlubük - Kayalıözü-Bayır (15,1 km) etabında Amaos'u ziyaret eden gezginler işaretli yolla önce -eşsiz güzellikte, yapılaşmanın çok az olduğu Kumlubük sahiline inip, güneybatıya doğru tırmanışa

İlipınar yolunda, sahilde Amos kentine bakan -ikisi kırılmış- sağlam kalmış stellerden bir tanesi.

geçerler. Kumlubük sahili sıcak mevsimlerde gezginlerin keyifle soluklandıkları yerdir. Araçla Kumlubük'ten güneye uzanan asfalt yoldan 300 metre gidip, sağa ayrılan toprak orman yoluna girip, 900 metre sonra patika Karia Yolu kavşağına kadar gitmek de olasıdır; kavşakta, Kumlubük Koyu'nu kuşbakışı gören kaya kütlesinin üzerinde duran dikili taş, gezginlerin hemen dikkatini çekecektir; Kumlubük'deki Amos Antik Kenti'ne bakan stel türü dikili taşın bitişiğinde -benzeri- kırılarak tahrip edilmiş 2 dikilitaş daha vardır; bu noktadan dağa doğru tırmanışa geçen Karia Yolu gezginleri işaretli yolda yürüyüşlerine devam ederler. Kumlubük sahilinden orman içinden Bayır Köyü'ne uzanan Karia Yolu üzerinde -yaklaşık 3 km sonra- Bizans kalıntıları görülür. Patika

Karia Yolu: Keçiler ve yol işareti.

1, 2, 3- İlipınar'daki kilise yapısı. 4- Bir yapıya ait düzgün duvar örgüsü.

yol, İlipınar yakınlarında bu kalıntıların içinden geçer. Halk arasında ***"Gerbe Kilise"*** olarak anılan yapının bazı bölümleri günümüze sağlam ulaşmıştır. Yapının, denize bakan kemerli bölümü dikkat çekicidir; kilisenin bitişiğinde yine bazı yapı kalıntılarının temelleri görülür; yapılar, kaçak kazılarla çok tahrip edilmiştir; kilisenin 200 metre ilerisinde ise -eşsiz güzellikte koylara karşı kurulmuş- ana yerleşim kalıntıları vardır; çok az yapının duvarları günümüze sağlam ulaşmıştır; kilise ve ana yerleşim çevresinde ise çok sayıda tarım terasları görülür. Günümüzde, bir yürüyüş yolu ve denizden ulaşılan bu bölgedeki kalıntılar olasılıkla deniz ticaretiyle bağlantılı küçük bir yerleşim olmalıdır.

İlıpınar yerleşiminden kuzey koylara bakış.

Sryna

Antik yerleşim, Marmaris İlçesi'nin güneybatısında bir dağ yerleşimi olan Bayır Köyü'ndedir. Yerleşime köy içinden kısa yürüyüşle ulaşılır.

MS. 6. yy'da yaşamış olan Stephanos Byzantinus'un anlatımlarına göre kent, Asklepios'un oğlu Podaleirios tarafından kurulmuştur. Podaleirios Troia Savaşı'na katılan Greklerin doktorudur ve Karia'nın kızı olan Sryna ile evlidir. Bu geleneksel anlatıma göre Podaleirios kenti kurmuş ve karısının adını bu şehre vermiştir.

Rodos Pereiası içinde yer alan yerleşimlerden biri olan Sryna Antik Kenti, Bayır Köyü çevresine lokalize edilir. Köyün doğusunda yer alan ve halkın *"Yancağız Mevkii"*

Sryna Antik Kenti Bayır Köyü yakınlarındadır.

olarak tanımladığı dağlık alanlar antik yerleşimin merkezi olmalıdır. Köy içinden bahçelere uzanan patika yolla 10-15 dakikada içinde antik yerleşime ulaşılır; dağ eteğindeki orman içinde yer alan antik yerleşim kalıntıları eşsiz bir doğa manzarasına sahiptir; dağın yamacında bir kartal yuvası gibi sivrilmiş küçük tepe üzerinde düzgün blok taşlarla örülmüş güçlü **duvar örgüleri** görülür; çevreye hâkim yükseklikteki bu yapı kalıntısı bir gözetleme / savunma amaçlı kullanılmış olabilir; bu yükseltinin çevresinde de bazı yapı kalıntıları ve bunlara ait mimari parçalara rastlanır; antik yerleşime uzanan patika üzerinde eski bir köy evinin duvarlarındaki devşirme taşlar antik yerleşimden sökülerek getirilmiş olmalıdır.

Bayır Köyü meydanında, korumaya alınmış anıt çınar ağacı gölgesine oturup çay içen ziyaretçiler, meydanın ortasında duran antik mimari blokları ve yazıtı göreceklerdir. Bu kalıntılar Snyra kentinden kalmış olmalıdır. Alandaki kalıntılar arasındaki yazıt MÖ. 2. yy'a aittir. Yazıttan, Snyra kentinde bir Asklepieon olduğu anlaşılmaktadır.

Snyra kent kalıntıları.

Köy evleri duvar örgülerinde antik malzemeye sıkça rastlanır.

Köy içindeki "Yağhane / Mini Müze".

Tarıma elverişli toprakların az olduğu Bayır Köyü'nde halk geçimini turizm bölgelerindeki tesislerde hizmet sektöründe çalışarak sağlar ve turizm gelirlerinden çok az pay alır; köy içindeki meydanda, asırlık çınarın ve çay bahçesinin bitişiğindeki *"Yağhane"* ise dikkat çeker; eğitmen Mehmet Alper'in kurduğu gül yağı işliği günümüzde *"Mini Müze"* ye dönüştürülmüş; işlik içinde gülyağı üretiminin yapıldığı ezgi taşları ve damıtma araç-gereçlerinin yanı sıra çevreden toplanmış elektronik aletler ve diğer etnografik alet, araç-gereçler sergilenmiştir; köy içinden Amos Antik Kenti'ne uzanan işaretli dağ yolunu Karia Yolu gezginleri sıklıkla kullanırlar.

Saranda / Thyssanos

Kent, Marmaris'in güneyindeki Söğüt Köyü sınırları içindedir. Köye ulaşım Bayır ya da Bozburun köylerinden sağlanabilir. Söğüt Köyü'nün 1 km kadar güney batısında, okul binasının arkasındaki tepe üzerindeki arkeolojik kalıntılar Antik Thyssanos yerleşimine aittir; kısa bir yürüyüşle yerleşime çıkılır; tepenin güney yamaçlarında **sur duvarları**, **mezar odası** kalıntıları ve diğer **yapı temelleri** görülür. Antik kalıntıların yer aldığı tepenin batısında, sahil kıyısında yer yer -denizin içine uzanan- antik yapı kalıntıları da vardır; **temel**, **kuyu** ve **sarnıç** türü kalıntılar görülür; aynı yerde sahilde görülen **pramidal yapı** ise dikkat çekicidir. Rodos'a bağlı bir demos yerleşimi olan Thyssanos'ta 1948-50 yıllarında Fraser ve Bean, 1954'te Bean ve Cook tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Bean, antik kentin akropolünde tespit ettiği Polygonal duvarlardan söz etmektedir.

Thyssanos kenti Marmaris, Söğüt Köyü'nün 1 km güney batısında, tepe üzerindedir.

1- Thyssanos kentinden Ege adalarına bakış.
2, 3, 4, 5, 7- Thyssanos kenti kalıntıları.
6- Thyssanos'un bulunduğu tepeden modern Söğüt yerleşimine bakış.

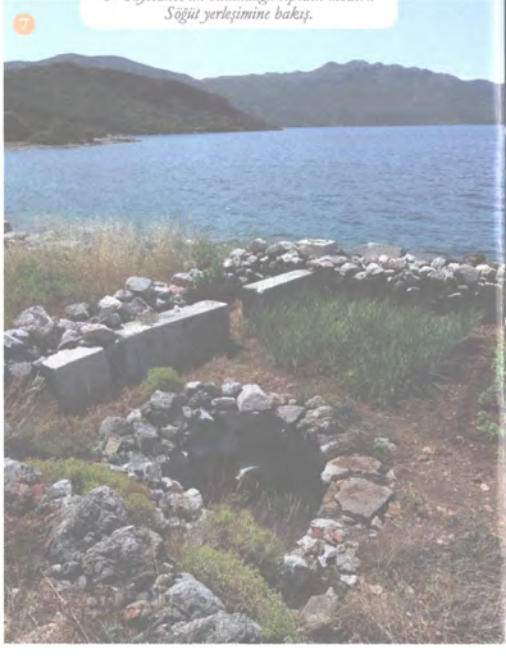

Phoeniks Antik Kenti

Marmaris'in en uzak köyü olan Taşlıca, Bozburun Yarımadası'nın güney ucuna yakın bir dağ yerleşimidir. Sosyo-ekonomik açıdan zayıf kalsa da sahip olduğu doğal güzellikler ve tarihi değerler Taşlıca Köyü'nü, yarımadanın mutlaka görülmesi önerilen yerleri arasına sokar. Marmaris yönünden Taşlıca'ya gelenlerin, Söğüt Köyü'nü geçtikten sonra karşılaştıkları panoramik manzaranın güzelliği görenleri hayran bırakır. Bozburun Yarımadası boyunca aşılan dar yolun zorluğu, yolun sağında görülen Saranda sahili, koyların, burun ve adaların manzarasıyla bir anda unutuluverir.

Phoeniks yerleşimi.

Yerleşimden Serçe Limanı'na bakış.

Phoeniks yerleşimi yakınlarında köylülerinin yaşam devinimleri.

Taşlıca Köyü 1950'li yıllarda, az ilerideki Sindilli Köyü'nden taşınan halk tarafından kuruldu. Bugün Taşlıca'dan Serçe Limanı yönüne giden karayolunun hemen kıyısında yer alan Sindilli Köyü, boş ve yıkılmaya yüz tutmuş evleri ile hüzünlü bir anı gibi yörenin ziyaretçilerini selamlar. Sindilli'nin tarihe direnen eski evleriyle beraber, halk dilinde *"kırkkuyular"* olarak anılan, yol kenarındaki su kuyuları ve bu kuyulardan su çekip eşekleriyle Taşlıca'daki evlerine taşıyan köylü kadınlar da yöre gezginlerinin dikkatli bakışlarına yakalanırlar.

Taşlıca Köyü çevresinde doğanın sunduğu bu harikulade görüntülerin tadı henüz damağınızdayken bir anda sizi tarihin eski çağlarına taşıyan kalıntıları görmeye başlarsınız.

Karia'nın Rodos Pereiası'nda yer alan en stratejik yerleşimlerinden biri olan Phoeniks bu köyün sınırları içindedir. Phoeniks adı tarihin farklı dönemlerinde Feniks, Fenike ve Fenaket adlarıyla anılmıştır. Günümüzde yöre halkının, modern *"Taşlıca"* isimlendirmesine inat kendi köylerini çoğu kez *"Fenaket"* diye anıyor olması tarihten gelen köklü bir dil alışkanlığının izidir.

Taşlıca'nın yaklaşık 2 km güneybatısında, halkın *"Asartepe"* dediği yüksek bir tepe üzerinde ve bu tepenin yola doğru inen yüzünde Phoeniks Antik yerleşiminin kalıntıları vardır. Kalıntılar, Taşlıca'dan Serçe Limanı'na doğru giden asfalt yolun etrafında da yer yer Phoeniks'in yapı izlerine rastlanır. Taşlıca'dan Asartepe'ye doğru uzanan patika yol izlenerek Phoeniks'in dağınık ve bilimsel kazılarla henüz açığa çıkarılmamış olan yapı izlerine ulaşmak mümkündür. Köyden başlayan patikada önce antik kentin **mezar yapıları**yla karşılaşılır. Yamacın orta bölümünde, nispeten düz topografyada Phoeniks yerleşiminin agorasının yer aldığı anlaşılmaktadır. Zirvedeki kent **akropol**ünde arkeolojik açıdan gözü doyuran çok fazla kalıntı olmasa da ziyaretçilerin ısrarla Asartepe'nin doruklarına çıkması önerilir. Çünkü bu yükseklikte büyüleyici bir koy manzarası görülür. Asartepe'nin tepeden gördüğü Bozuk Koyu, Antik Çağ'da Phoeniks şehrinin limanıydı. Bölgenin en güvenli sığınaklarından ve Akdeniz'e açılmış birçok geminin ana duraklarından biriydi. Taşlıca'nın yaklaşık 8 km güneyindeki bir başka koy da Serçe Limanı'ydı.

Phoeniks yerleşimi.

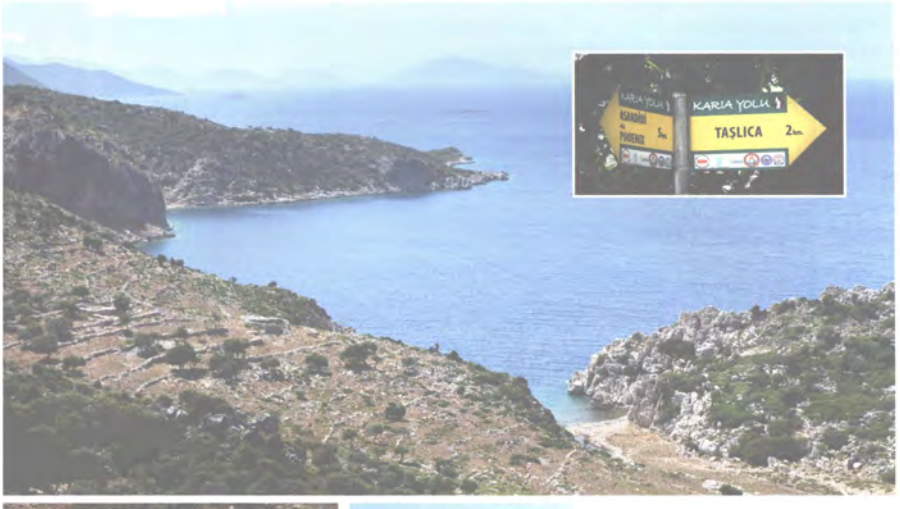

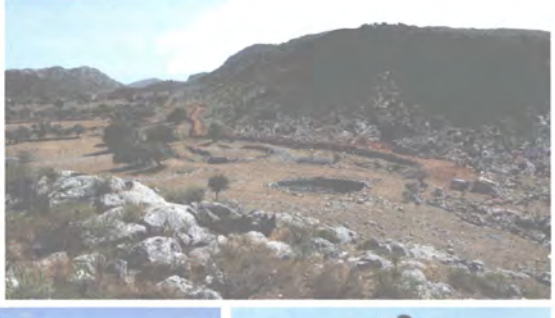

Phoeniks yerleşiminin batısında, denize yakın bir tepenin eteklerinde antik kalıntılar görülür. Taşlıca-Serçe Limanı yol yapımı sırasında ortaya çıkmış antik mimari parçalara da rastlanır.

Phoeniks'ten Serçe Limanı'na, araçla, asfalt karayoluyla gidilebileceği gibi, yaya, işaretli Karia Yolu'yla da ulaşılır; geçmiş dönemlerde de kullanıldığı sanılan işlek patika yolu antik kentle ilişkilendirilen yapı kalıntıları içinden geçer; yolun batısında görülen düzgün işlenmiş gösterişli uzun **duvar örgüsü** bu yapıların bir parçasıdır. Phoeniks'ten Serçe Limanı'na giden asfalt yol kenarlarında ise -yol yapımı sırasında ortaya çıkmış- **antik blok**, **kaide** vb. mimari elemanlara rastlanır; Serçe Limanı'na uzanan araç yolu önce batıya, sonra da güneye kıvrılarak limana ulaşır; yolun güneye döndüğü kısmın kuzeyindeki tepe üzerinde ve eteklerinde de antik yapı kalıntıları vardır; bir **kapı**ya ait olduğu düşünülen mermer bloklar ve düz alanda **sarnıç** olduğu sanılan yapı, basamaklı pramit şeklinde yükselen **-sunak** olduğu sanılan- blok taşlar ve düzgün blok taşlarla oluşturulmuş **mezar tekneleri** dikkat çeker. Bu kalıntılar sonrasında güneye dönen liman yolunun doğusunda da kuyular ve yapı kalıntıları görülür.

Serçe (Koyu) Limanı.

Serçe Limanı Batığı

Antik yerleşimlere hizmet eden irili ufaklı birçok limana sahip olan Bozburun Yarımadası'ndaki en önemli limanlardan biri de Serçe Limanı'dır. Yarımadanın güney ucunda yer alan Serçe Limanı'na gitmek için Taşlıca Köyü'nün hemen girişinde sağa ayrılarak önce batıya, sonra da güneye doğru uzanan yol izlenmelidir. Liman, Taşlıca'dan 8 km uzaklıktadır.

Doğal yapısı, berrak suyu ve etrafını çevreleyen kayalık topografyasıyla Serçe Limanı hemen her dönem gemilerin sığınmak için tercih ettiği bir koy olmuştur. Coğrafi konumu nedeniyle Akdeniz sularının korkunç dalgalarla çalkalandığı en zor zamanlarda bile Serçe Limanı'nın çoğu kez dingin kaldığı gözlemlenmiştir. Bütün bu olumlu özelliklerine rağmen Serçe Limanı, 11. yy'da Akdeniz'de seyreden 35 ton yük kapasitesine sahip büyük bir yük gemisine mezar olmuştur. Serçe Limanı'nda, 32 m. derinlikteki kum zemine batmış olan gemi 1970'li yıllarda Bodrumlu bir sünger avcısı tarafından keşfedildi. MS. 11. yy'da battığı anlaşılan bu gemi 1977- 1979 yılları arasında Prof. Dr. George Bass başkanlığındaki Türk ve Amerikalı bilim insanlarınca kazılarak açığa çıkarıldı. 35 ton yük kapasitesine sahip olan gemi 16 m. uzunluğunda, 5 m. genişliğindedir. Battığında sancak kısmı tahrip olmuş olan geminin yüzde 25'lik bölümü, yapılan titiz kazılar sayesinde açığa çıkarılabildi. Omurgası karaağaçtan, kaburga ve kaplama tahtaları çamdan yapılmış olan Serçe Limanı Batığı'nın yapımında ahşap ve bakır çivi kullanılmıştır. İki direkli olduğu ve üçgen Latin yelken kullanıldığı sanılan geminin teknik detayları, günümüzde uygulanan gemi yapım tekniğine benzer bir şekilde inşa edildiğini göstermektedir. Önce ana omurga üzerine eğriler konularak teknenin iskeletinin hazırlandığı ve ardından tahtalar kullanılarak geminin tümüyle kaplandığı anlaşılmaktadır. Bu yapım aşaması sayesinde Serçe Limanı Batığı, antik gemi yapımı ile modern gemi yapımı arasındaki geçiş döneminin en eski örneklerinden biri olarak kabul edilir. Yüzyıllarca denizin dibinde tuzlu suyun etkisine maruz kalan gemi aksamı, yüzeye çıkarıldıktan sonra iki yıl boyunca tatlı su havuzlarında bekletildi. Bu süreçte, bekletilme havuzlarındaki sular sıklıkla değiştirilerek ahşabın tuzdan arınması sağlandı. Ardından iki yıl

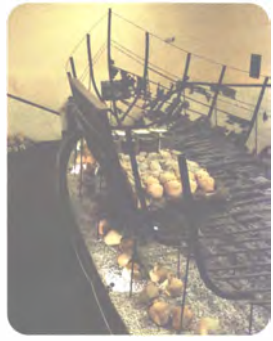

Eski sergilemede Serçe Limanı Batığı. (B.S.A.M)

Serçe Limanı Batığı'ndan çıkarılmış cam kaplar. (B.S.A.M)

süresince sentetik mum ile güçlendirilme çalışmalarına tabi tutulan gemi bu sayede tuzlu suyun yarattığı bozulmalardan korunmuş oldu. Tüm bu çalışmaların ardından nihayet 1984 yılında gemi aksamı aslına uygun bir şekilde tümlenmeye başlandı.

Kazılarda bulunan günlük kullanım eşyaları arasında özellikle, içinde mercimek ve üzüm çekirdekleri bulunmuş olan amphoralar, MS. 7. - 10. yy'lara tarihlenen Çin malı porselenlerin Yakındoğu üretimi örnekleri, Arapça mühür baskılı mutfak kapları, Mısır tipi süzgeçli kaplar, madeni takı malzemeleri, tuvalet ve temizlik malzemeleri dikkati çekmektedir. Gemide bulunan balık kılçıkları, geminin batmasından hemen önce yenen yemeğin en canlı tanığıdır. Bu alanda dikkat çeken bir başka kap ise Suriye kökenli sırlı seramik kaplardır. Kaplardan birinin iç kısmında ***"mutluluk"*** *anlamına gelen Arapça bir yazı kufi tekniği ile yazılıdır. Bu yazı, kabın kenarları boyunca tekrar edilerek süsleme yapılmıştır. Buluntular arasında yer alan aslan kabartmalı bardak, İslami Dönem cam sanatının en güzel örnekleri arasında sayılabilir. Geminin arka bölümünde çeşitli oyun eşyaları da bulunmuştur. Geminin üst düzey mürettebatının ya da soylu yolcularının eğlencelerinde kullandığı bu eşyalar arasında yer alan ahşaptan oyma satranç taşları, Dünya kültür tarihindeki en eski satranç takımıdır. Gemi, çok sayıda ticari cam eşya taşıyordu. Kazılar sırasında 2,5 ton cam malzeme bulundu. Bunlar içinde tüm kaplar yanında kırık parçalar, cam külçeler ve ağırlıklar da vardır. Gemide bulunan pişmiş toprak kaplar içindeki baharatların tartıldığı cam ağırlıkların birinde Fatımi Halifesi'nin adının yazılı olması oldukça dikkat çekicidir. Gemide bulunan çok sayıda cam eser ve diğer buluntuların konservasyonu yaklaşık on yıl sürdü. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nin zengin koleksiyonunu, 11. yy'a tarihlenen, yaklaşık 200 farklı formdan cam eserler oluşturur.*

Serçe Limanı Batığı'ndan çıkarılmış seramik kaplar. (B.S.A.M)

Loryma antik yerleşiminin yer aldığı Bozuk Koyu.

Loryma

Bozukkale'den koya bakış.

Marmaris'in güneybatısındadır. Bozukkale'de yer alan yerleşimin kalıntılarına koy civarında rastlanır. Loryma Antik Kenti'ne Serçe Limanı'ndan kiralanan teknelerle ya da işaretli Karia Yolu'yla ulaşılabilir.

Loryma'nın, sahip olduğu koy ve limanı ile kentin Antik Çağ'da bölgenin deniz gücünü elinde tuttuğu anlaşılır. Kökeni MÖ. 7. yy'a dek inen kentin MÖ. 4. yy'da Rodos Devleti'nin hâkimiyetine girdiği anlaşılır. Antik kaynaklardan Diodoros'un bildirdiğine göre MÖ. 305'de Demetrios Poliorketes yönetimindeki 1000 kadar gemi Loryma'da toplanıp Rodos'u kuşattı. Kent, etrafındaki ormanların kesilmesi sonucu büyük çapta erozyon meydana gelmesinin etkisiyle Geç Hellenistik Dönem'de terk edildi.

Loryma Surları.

Akropol ve aşağı şehirden oluşan kentin **surlarında** iki evre tespit edilmiştir. Birinci evrede poligonal işçilik gösteren taşlar ikinci evrede ise işlenmiş yamuk dörtgen biçimli bloklar kullanılmıştır. Yer yer kulelerle desteklenen surların ilk evresi Leleg dönemi, ikinci evresi ise MÖ. 4. yy'a tarihlendirilir. Kentin önündeki koyun doğu ucunda yer alan ve halkın değirmen olarak

Loryma surları.

tanımladığı yuvarlak planlı yapı, MÖ. 3. yy'a tarihlenen bir **gözetleme kulesi** olmalıdır.

Kentin güneybatısında Artemis'e adanmış bir tapınağın kalıntıları vardır. **Tapınak** ortasında, ana kaya işlenerek yapılan düzlem kült heykeli için hazırlanmış olmalıdır. Bu alandaki kaya yazıtından ve kentte bulunan bazı epigrafik kaynaklardan buradaki kutsal alanın Artemis Pergaia inancı için oluşturduğunu ortaya koyar. Kentin batısındaki ovalık alanda tespit edilen kalıntıların kentteki bir başka kült olan Artemis Soteira Kutsal Alanı'na ait parçalar olabileceği sanılır. Alanda Geç Antik Çağ'da bir kilise yapıldığı anlaşılır. Koyun, Lumbükü denilen kısmında Apollon Kutsal Alanı ve Kybele Deresi denilen mevkide ise kayaya açılmış nişleri ile bir ana tanrıça kutsal alanı olduğu bilinir. Sur dışında antik cadde boyunca yöreye özgü mezarların olduğu nekropol yer alır. Teraslar halindeki mezarlar içinde kaideli anıt mezarlar dikkat çeker.

Bozuk Koyu'un güneydoğusuna uzun, ince dil gibi uzanan yarımada üzerinde -Loryma kentinin savunmasında önemli rol üstlenmiş- **Bozukkale** / Loryma Kalesi vardır. Kale, 120 metre uzunluğu, 10 metre genişliği, 3 m'ye varan düzgün işlenmiş duvar kalınlığıyla gezginleri

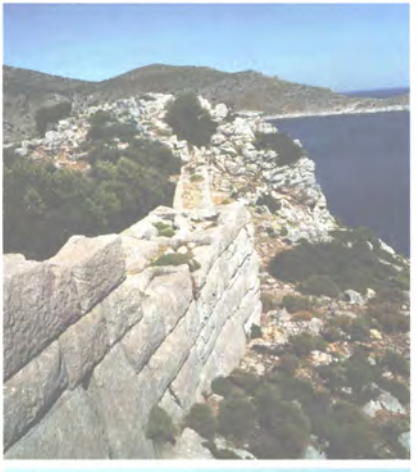

Bozukkale, Loryma'nın korunmasında önemli işlevler üstlenmiş olmalı.

şaşırtır. Kalenin, iki ucunda birisi tahrip olmuş 2'si yuvarlak, uzun kenarlarında ise 9 kare planlı burcu vardır. Kalenin 5 kapısından dördü doğu uçtadır. Kale içinde, yuvarlak kulelerin yakınında -bir bölümü anakaya oyularak yapılmış- samıçlar, uzun kenarın bir duvarında ise su kanalları için açılmış delikler görülür. G. E. Bean, kalenin güney duvarının doğu ucunda okuduğu yazıtlardan yola çıkarak, bu alanın Rodos pantheonundaki tanrı **Zeus Atabyrios**'a ait olduğunu belirtir.

1- Bozukkale. 2- Bozukkale'nin karşısında koyun girişini kontrol ettiği sanılan yapı kalıntıları vardır.

Karamaka yerleşimi

Loryma / Bozukkale ziyareti sonrasında gezginler işaretli Karia Yolu'yla Tola Limanı'na uzanan yol üzerindeki terkedilmiş Karamaka Köyü'ne gidebilirler. Bozukkale'nin kuzeybatısında, Yunan adası Symi'yi (Sömbeki) gören bir tepe üzerinde kurulmuş Karamaka Köyü'nde 1800'lü yılların sonunda, 32 hanede 179 kişinin yaşadığı bilinmektedir. Kurtuluş Savaşı sonrası Yunanistan'la varılan mübadele anlaşması gereği Karamakalılar Yunanistan'a göç etmişlerdir. Yıkık köy yapıları içinde ilk görülen yapı -büyük kısmı sağlam ulaşmış- yeldeğirmenidir. Yapının içindeki bazı bölümleri belirgindir. Yıkılmış köy evleri ve sarnıçlar yerleşimin diğer yapılarıdır. Yeldeğirmeninden yokuş aşağıya inen patika yol düz bir alandaki Meryem Ana Kilisesi'ne çıkar. Kilise, çatısıyla birlikte sağlam durumdadır; avlusundaki deniz taşlarıyla döşenmiş mozaik döşemesi dikkat çekicidir. Kiliseden sahile inen patika yol ise bir çeşmeye uzanır; Karia Yolu gezginlerinin kamp kurup soluklandığı çeşme yazın kurak aylar dışında sürekli akar; çeşme yalağındaki antik bloklar dikkat çekicidir. Kilisenin yakınlarında, Symi Adası'nı gören Tola Limanı'nda da bazı yapı kalıntılarına rastlanır.

Larymna / Bozburun

Bozburun Yarımadası'nda, bozulmamış çevresi, sakin yaşamıyla dikkat çeken Bozburun modern yerleşimi Antik Çağ'ın izlerini de barındırır. Doğal limanı ve limanını kuşbakışı gören, savunmaya uygun zirveleri bu yerleşimlere olanak sağlamıştır. Larymna kenti de körfeze hâkim bir tepe üzerinde kurulmuştur. Antik yerleşim, Bozburun'un kuzeyindeki *"Asar Tepe"* üzerindedir. Tepenin, körfezi gören güneybatı yamacında kent kalıntıları görülür. Tepenin zirvesi kentin **akropolisi** olmalıdır. Bilge Umar, kentin ismi Larymna'nın Luwi dili kökenli ya da bölgede M.Ö. 1. bin yılda konuşulan Karca kökenli olabileceği ve *"Kum-halkı"* anlamına geldiğini öne sürer.

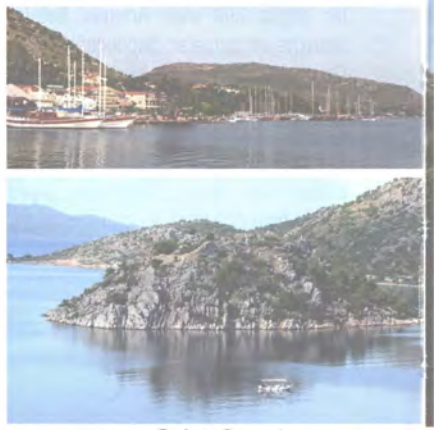

Bozburun Limanı (üstte). Bozburun Limanı'na giriş.

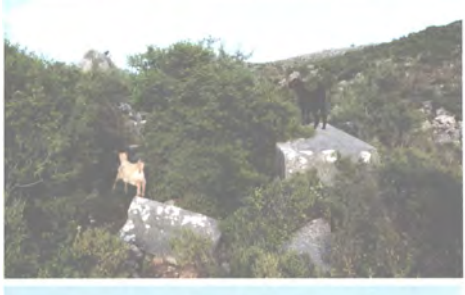

Larymna kenti, modern Bozburun yerleşiminin kuzeyindeki tepe üzerindedir.

Kent kalıntılarına -limanın kuzeyine doğru yükselen Asar Tepe'ye- yaklaşık 30-45 dakika arasında ulaşılabilir. Tepenin eteklerinde kentin ilk görülen yapıları Karia tipi **mezar yapıları**dır; açılmış mezar odalarının etrafı yassı düzgün taşlarla çevrilmiştir. Tırmanış sırasında çok sayıda temel ve **duvar kalıntıları**, bu yapılara ait mimari parçalar görülür. Kalıntılar arasında kente ait **surlar**ın parçalarına da yer yer rastlanır. Bozburun Liman yerleşimindeki küçük meydanda Larymna kentinden getirilmiş antik mimari elemanlar sergilenmektedir. Ayrıca, Bozburun Körfezi içinde, tur teknelerinin kıyısından geçtiği küçük Yeşil Ada üzerinde ise sur benzeri kalıntılar vardır.

Tymnos

Tymnos antik yerleşimi Marmaris'in 27 km güneybatısında, Bozburun Yarımadası üzerindeki Selimiye Köyü'ne konumlandırılır. Kentin kesin yeri konusunda net bilgiler bulunmasa da eski adı Losta olan Selimiye'nin kuzeydoğusundaki tepe üzerinde görülen **kale** kalıntıları Tymnos yerleşiminin ana merkezinin bu alanda olduğuna işaret eder.

Rodos Pereiası'ndaki demos yerleşimlerinden biri olan Tymnos hakkında detaylı bilgilere sahip değiliz. Bölgede tespit edilmiş olan yazıtlar kentin tarihçesi konusunda bize çok az bilgi verir. Kentin konumlandırması da

bu bölgede bulunmuş olan yazıtlar sayesinde yapılabilmiştir. Veriler Tymnos'un idari olarak Kamiros'a bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Yine yazıtlardan elde edilen bilgiler, yerleşimde bir Zeus - Hera Kutsal Alanı olduğuna işaret etmektedir.

Yerleşimin ana merkezinin Selimiye Köyü'nün gerisinde yükselen dağ olduğu düşünülse de yerleşim alanının zaman içinde sahil çevresine doğru kaydığını gösteren izler vardır. Selimiye sahilinin hemen açıklarında yer alan **adacık** ve Selimiye'den kalkan teknelerin ulaştığı Kamelya Adası üzerindeki Bizans Dönemi **şapel** kalıntıları Tymnos'un hem yerleşim alanının genişliğine hem de Geç Antik Çağ'daki varlığına dair bize ipuçları vermektedir. Kamelya Adası'na, yaz mevsiminde, çevre koylara günübirlik gezi düzenleyen ya da kiralanan teknelerle gidilebilir. İskeleden şapele kısa bir tırmanışla çıkılır; yol boyunca ve şapelin yakınında zeytin vb. ağaçların üzerinde dilek bezleri görülür; *"dilek ağaçları"*nın bu görünümü dikkat çeker. Şapelin büyük kısmı günümüze sağlam ulaşmıştır; giriş kapısı önündeki deniz taşlarından yapılmış mozaik bir zemin görülür.

Tymnos antik yerleşimi Bozburun Yarımadası'nda, Marmaris'in 27 km güneybatısında, Selimiye Köyü'ne konumlandırılır.

1, 2, 3- Kamelya Adası.

Hydas

Bozburun Yarımadası'nın kuzeybatı bölgesinde yer alan Turgut Köyü hem çevresindeki antik kalıntıları hem de muhteşem bir doğal güzellik sunan şelalesi ile dikkatleri üzerine çeken bir yerdir. Marmaris-Datça karayolundan yaklaşık 8 km güneyde yer alan Turgut'a kuzey yönden gelirken, Orhaniye ile Turgut köyleri arasında tarihi kalıntılar görülmeye başlanır. Turgut'a varmadan yaklaşık 1,5 km önce karayolunun hemen doğu yanında, çam ağaçlarıyla kaplı bir alanın yola bakan cephesinde MÖ. 4. yy'a tarihlenebilecek bazı polygonal duvar kalıntıları görülür. Yaklaşık 10 m uzunluğunda korunmuş olan duvar çevresinin yoğun bir şekilde çalılık ve ağaçlarla kaplı olması ve buradaki araştırma eksikliği nedeniyle duvarların niteliği konusunda net bir şey söylemek zordur.

Hydas, Bozburun Yarımadası'nın kuzeybatısında Turgut Köyü'ndedir.

Turgut Köyü'nün güneybatısında, yüksek kayalıkların zirve ve eteklerinde de antik yerleşim kalıntıları yer alır. Zirveye, Turgut Köyü içinde başlayan bir orman yolu ile ulaşılabilmektedir. Yamacın çeşitli noktalarında **surlar** ve dağınık arkeolojik kalıntılar vardır. Köy içinden güneye ayrılan orman yoluyla -araçla- antik kalıntıların yakınına kadar gidilebilir. Orman içindeki bu yolu yürüyerek katetmek daha keyifli olabilir. Antik yerleşimin çevresini kalın sur duvarları çevirir; **Akropol** düzlüğüne çıkarken bazı yapı kalıntılarının yanı sıra büyük bir **sarnıç** görülür. Hydas kentinin akropolünden Turgut Köyü çevresindeki eşsiz güzellikteki koylar görülür.

Turgut Köyü'nün içinden geçip doğudaki Bozburun anayoluna doğru giderken yol kenarındaki yüksek kayalık üzerinde ilginç bir **anıt mezar** görülecektir. Köyün yaklaşık 1 km güney doğusundaki, halk arasında *"Kral Mezarı"* ya da *"Çağ Baba Türbesi"* olarak adlandırılan anıt mezarına ulaşmak için yoldan itibaren 7-8 dakikalık bir yürüyüş yapmak gerekir. Tümüyle iri, kireçtaşı bloklardan inşa edilmiş anıt mezar dörtgen planlı bir gövdeye ve yukarı doğru pramidal şekilde daralan bir çatıya sahiptir. Yapı tüm mimari görkemi ile ayaktadır. Anıtın batı cephesinde yer alan kapısı silmelerle gösterişli hale getirilmiştir. Kapı eşiğinde yer alan izler, kapı kanadının açılıp kapanması ile oluşmuş olmalıdır. Anıt piramidal mimari formu ile Türkiye'deki ender örneklerden biri olma özelliğine sahiptir. MÖ. 2. yy'da yapıldığı anlaşılan anıt mezar, yerel bir savaşçı olan Diagoras ve karısı Aristomahka anısına inşa edilmiştir.

Turgut Köyü çevresindeki tüm bu kalıntılar Hydas Antik Kenti ile ilgili yapılardır. Yerleşimin ana merkezi Turgut'un güneybatısındaki yüksek tepeler olmalıydı. Köyün güney yöndeki çıkışında, yüksek kayalıklar üzerinde duran **anıt mezar** ise Hydaslı bir yöneticiye ait olmalıdır. Turgut Köyü'n merkezinden kuzeye devam eden yol sahile çıkar; yol üzerinde eski köy evlerinin yanı sıra sahile yakın bir yerde **kilise** olduğu düşünülen bir yapı kalıntısı görülür; yapının büyük kısmı günümüze sağlam ulaşmıştır;

Hydas antik yerleşimi.

deniz kenarında, küçük bir yapı kalıntısı daha vardır; bir **şapel** olduğu sanılan yapının mimari özellikleri diğer kilise yapılarına göre daha eskidir. Sahildeki bu yapılar denizcilerin ibadetine yönelik yapılmış olmalıdır.

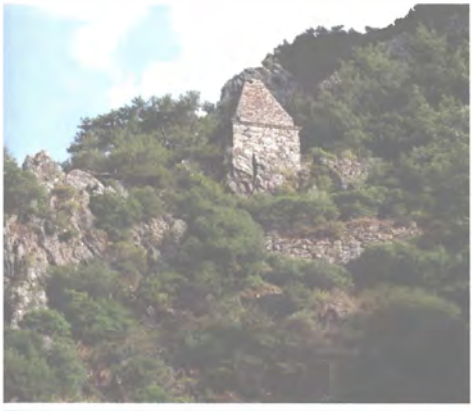

Hydas yerleşiminde dikkat çekici bir anıt mezar vardır.

Hydas'tan güneye bakış.

Turgut Köyü sahilinde görülen yapı kalıntıları.

Turgut Köyü eski evlerinden birisi.

Turgut Köyü Şelalesi

Şelale, Marmaris'in güneybatısında yer alan Turgut Köyü antik kalıntıları yanında bir doğa harikasıdır. Turgut Köyü'nün güneydoğusunda dağlar arasında saklanmış bu doğa harikası şelaleye, Marmaris'ten Bozburun yönüne giden karayolu ayrımından birkaç kilometre sonra ulaşılır. Ancak bu toprak yol için uygun olmayan araçları biraz aşağıdaki parkta bırakıp, yaklaşık 300 m'lik bir patikadan yürüyüşle şelaleye varılır. Çay bahçeleri, piknik yerleri ve izleme teraslarıyla düzenlenmiş bir park alanı içinde yer alan şelale birkaç kademelidir.

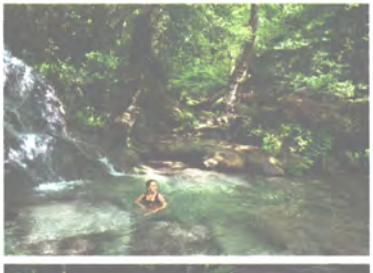

Doğanın canlılara armağanı: Turgut Şelalesi.

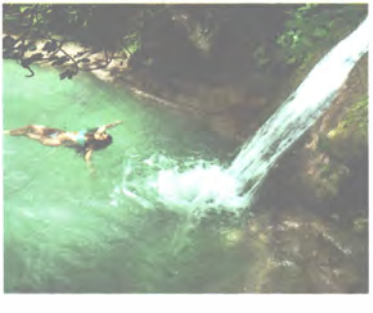

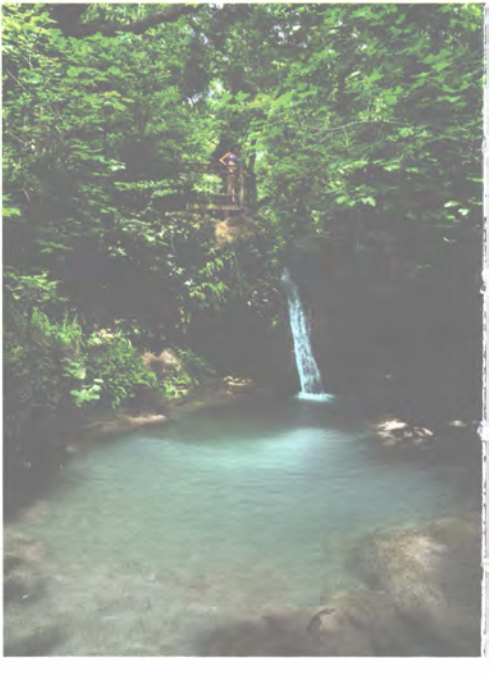

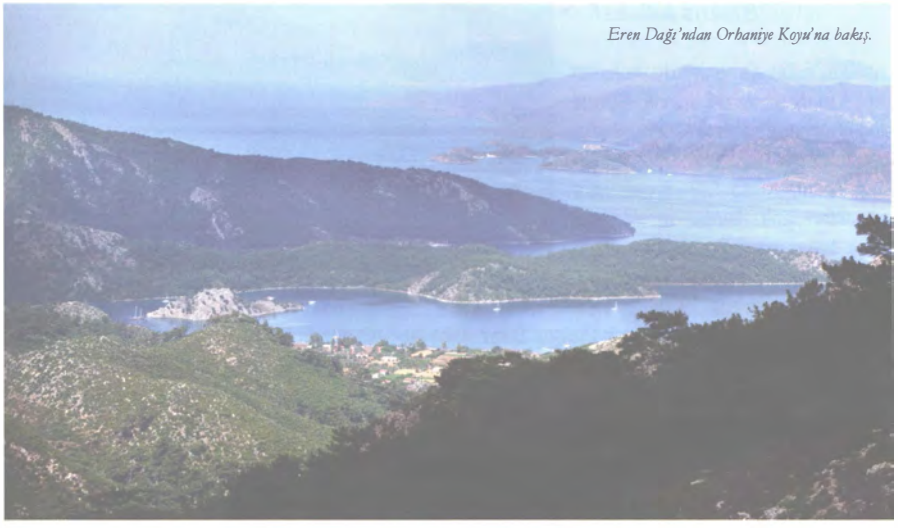

Eren Dağı'ndan Orhaniye Koyu'na bakış.

Orhaniye.

Orhaniye bölgenin en önemli turizm merkezlerinden birisidir. Küçük bir marinası, dingin denizi ve karşısındaki yemyeşil dağlarıyla bu belde bir kartpostal gibidir. Özellikle limanda oturup etrafı izlemek insana huzur verir. Hisarönü Körfezi'ne gelen yatların ana uğraklarından biri olan Orhaniye'de gezi yatları bir akşam geçirmeden ayrılmazlar.

Orhaniye'nin Arkeolojik Potansiyeli

Bozburun Yarımadası'nın batı sahilinde yer alan köylerden birisi olan Orhaniye, Hisarönü'nün birkaç kilometre güneyindedir. Orhaniye Köyü'nde bugüne kadar tespit edilmiş herhangi bir antik yerleşim yoktur. Buna rağmen köy içinde ve yakın çevresindeki bazı kalıntılar yörenin önemli bir alan olduğuna işaret edecek niteliktedir.

Orhaniye.

Bizans kilisesi

Orhaniye'de marina içindeki Bizans kilisesi.

Orhaniye'de bulunan marina arazisi içinde Bizans Dönemi'ne tarihlenen bir kilisenin kalıntıları bulunmaktadır. Kilise MS. 5. -6. yy'a tarihlenir. Mimari incelemeler kilise yapısının üç evreli olduğunu ortaya koymuştur. Birinci evrede kilise üç nefli bir bazilika planıyla inşa edilmiştir. Biraz daha geç bir dönemi kapsayan ikinci evrede kilisenin batı cephesine bir narteks eklenerek yapı büyütülmüştür. Üçüncü aşamada ise nartekse girişi sağlayan bir ön avlu yapıya dâhil edilmiş olmalıdır.

Kızkumu

Kızkumu.

Orhaniye'yi bir gelin gibi süsleyen küçük koy, ilginç bir doğa olayı ile ünlenmiştir. Kıyıdan başlayıp denizin içine doğru uzanan bir patika vardır. Kiremit renkli, iri taneli kum ve minik çakılların zamanla belirli bir alana yığılması sonucunda oluşan bu yol, koyu adeta ikiye böler. Toprak birikintinin oluşturduğu bu sığ alan, deniz içinde 600 m uzunluğunda yürüme olanağı sunar.

Deniz içindeki bu doğa harikası yürüme alanı halk dilinde dolaşan söylencelere bağlanır. Bunlardan birincisinde denir ki, vakti zamanında karşı taraftaki adacıkta bulunan sevdiğine ulaşmak isteyen bir genç kız eteğine doldurduğu kumları denize döke döke ilerlemeye çalışmış. Bir süre sonra eteğindeki kum biten bu güzel kız denizin derin sularına batıp sevdiğine ulaşamadan hayata veda etmiş. Denizin üstünde yürünebilmesine olanak sağlayan dolgunun, söylencedeki kızın eteğinden dökülen kumlardan oluştuğuna inanılırmış.

Kızkumu.

Bir başka efsaneye göre ise vakti zamanında sırılsıklam âşık olan iki delikanlı varmış. Bunlardan biri yörenin gaddar hükümdarının biricik kızı, diğeriyse yakışıklı bir balıkçıymış. Âşıklar hükümdara duyurmadan, her akşam gizlice buluşup özlem giderirmiş. Kız ne vakit saraydan kaçıp bu kumsala gelse, küçük bir fener yakar denizden gelen sevgilisine işaret gönderirmiş. Gel zaman git zaman hükümdar kızından şüphelenip peşine askerlerini salmış. Takip edildiğinden habersiz olan kız fenerini yakıp işareti gönderince sevgilisi kayıkla ona doğru gelmeye başlamış. Bir anda kumsalda ortaya çıkan askerleri gören kız, sevgilisine ulaşmak için kendini denizin sularına atıvermiş. Hükümdarın kızı denize adım attıkça denizin içi kumlarla dolmuş, onu sevgilisinin kayığına taşıyan bir patika oluşmuş. Ardından denize atılan askerler ise patikanın yok olmasıyla denizin dibini boylamış. Kız, sevdiği balıkçının kayığına varıp ona sımsıkı sarıldığı anda, kıyıdaki askerlerin birinin attığı okla olduğu yere yığılıp kalmış. Son nefesini sevdiğinin kollarında veren genç kızın kızıl kanları Orhaniye Koyu'nu kırmızı renge bulamış. Koydaki kızıl rengin nedeninin, söylencede genç âşıktan akan kan olduğuna inanılmış.

Hangi efsane daha çok konuşulmuş, daha çok duyulmuş bilinmez ama o günden günümüze denizin içinde yürüme olanağı sağlayan bu alan halkın dilinde *"Kızkumu"* diye anılır olmuştur.

Kale Adası'ndaki Surlar

Orhaniye koyu içinde sahilden yaklaşık 350 m açıkta küçük bir ada vardır. Kale Adası ya da Kızkumu Adası olarak bilinen bu küçük kara parçası üzerinde yer alan kale kalıntıları sahilden de kolayca görülebilir.

Tekneyle geçilebilen adacığın en yüksek topografyasında kurulu olan kale hakkında fazla bir araştırma yoktur. Her ne kadar, Hisarönü'ndeki Bybassos yerleşiminin bir parçası gibi anlatılsa da genel mimari özellikleri bu adanın Erken ve Orta Bizans Dönemi'nde yapılmış küçük bir askeri gamizon olabileceğini akla getirir. Sarp kayalıklar üzerinde yükselen kale, kabaca işlenmiş yöresel taşlar ve harç ile inşa edilmiş, kulelerle güçlendirilmiş tipik bir Bizans yapısıdır. Kaletepe Adası, Orhaniye sahilindeki kilise kalıntısı ile birlikte bu bölgede yer alan küçük bir Doğu Roma (Bizans) yerleşiminin parçası olmalıdır.

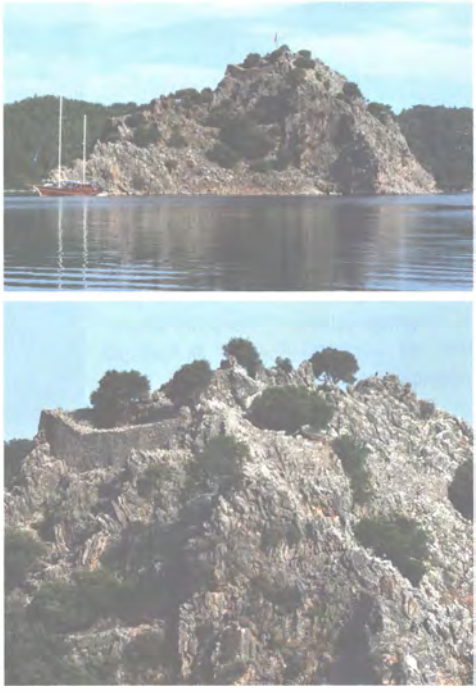

Orhaniye'deki Kale Adası.

Kastabos

Kastabos, Hisarönü Köyü'nün güneyinde, Eren Dağı üzerindedir.

Kastabos, Hisarönü Köyü'nün güneyindeki Eren Dağı'nın üzerindedir. Kalıntıların yer aldığı mevki yöre halkı tarafından *"Pazarlık"* veya *"Gâvur Pazarı"* diye isimlendirilir. Kastabos, Luwi dilinden Karia diline geçmiş bir kelime olup *"Tapınak Düzlüğü"* anlamına gelir. Pazarlık ya da Gavurpazarı denilen düzlükte yer alan Kastabos tipik bir yerleşimden daha çok bir kutsal alandır. Hisarönü'nden Eren Dağı'na çıkan orman yoluyla 4,2 km sonra ulaşılır.

Kastabos'taki ilk arkeolojik araştırmayı 1886'da T.A.B. Spatt yapmıştır. Bugüne kadar yapılmış olan araştırmalara göre Kastabos'daki kutsal alanın ilk kuruluşu MÖ. 6. yy'a tarihlenir. Ancak alandaki görkemli tapınak ve diğer birçok önemli unsurun MÖ. 4. yy'da yapıldığı ve Roma Dönemi'ne kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kutsal alan 350 x 250 m'lik bir alanda kuruluydu. Alanın en önemli iki yapısından biri tapınak diğeri ise tiyatral formlu yapıdır. Tapınak, bir tepenin sırtında yer almaktadır. Kutsal alanın parçası olan diğer mimari yapılar ise bu sırtın üzerinde, her iki yamacında ve güneybatısındaki derenin çevresinde bulunmaktadır. Kutsal alan eğimli bir yamaç üzerine kuruludur. Kutsal alanı çevreleyen herhangi bir temenos duvarı ya da buraya girişi sağlayan herhangi bir propylon bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Tiyatronun görüldüğü alan.

Kutsal alanın kuzey kesimindeki sırt üzerinde, yaklaşık olarak doğu-batı yönlü kurulmuş olan **tapınak**, polygonal duvarlarla desteklenmiş, 53 x 34 m ölçülerinde bir teras üzerinde yükseliyordu. Bu terasın güneydoğu

1

2

3

4

1, 2, 3, 4- Kastabos Kutsal Alanı'nda görülen tapınak yapısı.

ucunda duvar yüksekliği yaklaşık 4,5 m'dir. Teras üzerinde yükselen İon düzenindeki tapınağı 12 x 6 sütun çevreliyordu. Bir cella ve derin bir pronaostan oluşan tapınağın cella duvarları arasında da iki sütun yer alıyordu. MÖ. 4. yy'a tarihlenen tapınağın cella bölümünde yapılan kazılar sonucunda, bu alanda daha erken dönemde de bir tapınak olduğu anlaşılmıştır. Kastabos kutsal yerleşimindeki bu İon tapınağının hangi tanrıya adandığı konusu tartışmalıdır. Ancak antik yazarlardan Diodoros Kastabos kentinde Hemitheia Kutsal Alanı olduğundan söz eder. Diodoros'un sözünü ettiği Hemitheia efsanevi bir isim olarak kayıtlarda geçer.

Efsaneye göre Tanrı Apollon'un yöreye getirdiği Molpadia isimli kadın şarkıcı, sesinin güzelliği ile halkı öylesine büyülemiş ki, bu kadın bir süre sonra halkın gözünde yarı tanrıça olarak görülmeye başlanmış. Hemitheia ismiyle kutsallaştırılmış olan kadın şarkıcı için halk İon düzenindeki bu tapınağı inşa etmiştir.

Kastabos tiyatrosu.

Kastabos Kutsal Alanı'ndaki bir başka yapı ise güneydoğu yamaca oturan küçük **tiyatro** yapısıdır. Bu tiyatro Karia Khersonessosu'nda (kırsal yerleşimi) yer alan üç tiyatrodan biridir. Hemitheia'nın müzisyenliğine dair törenlere ev sahipliği yaptığı düşünülen bu yapıda 1959 ve 1960 yıllarında İngiliz arkeolog J. M. Cook ve W. H. Plommer tarafından küçük çaplı bir kazı yapılmıştır. 269 metre yükseklikte batıya bakan tiyatro, olasılıkla 28 sıralı olmalıdır; ikinci kademesi tahrip olmuş tiyatronun caveasının bir bölümü, güneydeki analemna duvarı ve sahne binasının üç proskenion plasterleri ile arka duvarı görülebilmektedir. Büyük kısmı toprak altında olan tiyatro yaklaşık 3300 kişilik oturma sıralarına sahip olmalıdır. Tiyatro ile tapınak arasında uzanan 60 m uzunluğundaki **istinat duvarı**, bu iki kült yapısı arasındaki bir **tören yolu**nun sınırını oluşturmaktadır. Tapınak platformunun hemen önünde bu yolun genişliği 3,90 m'yi bulmaktadır ve tapınak platformuna dik olmayan bir açı ile kırılarak bağlanmaktadır.

Kastabos tiyatrosu.

Sırtın yamaçlarında yer yer yapı kalıntıları ve **teraslar** görülür. Bunlar tedavi odaları,

Kastabos yerleşiminden duvar örgüsü.

Yerleşimden -olasılıkla- bir heykel altlığı.

kaynak binaları ve idari yapılardan kalan izlerdir. Tiyatronun hemen güneybatısında bu mekânların en büyüklerinden birisi vardır. Dört odalı bu yapının kutsal alanla ilgili idari bir işleve sahip olduğu düşünülür. Ayrıca alanın kuzey yamacından zirveye doğru kıvrılarak çıkan, 3 m genişliğinde bir **yol** bulunmaktadır. Bu yolun zirveye ulaştığı bölgede de birçok **ev** ve **sarnıç** kalıntıları görülür.

19. yy. araştırma raporlarında alanda bulunan kadın **heykel**lerinden söz ediliyor olsa da bugün bunlara dair ne yazık ki herhangi bir iz yoktur.

Antik yazar Diodoros bu kutsal alanın yakın ve uzak çevreden gelen birçok dindar tarafından ziyaret edildiğini ve çoğu zaman sunularla dolup taştığını anlatmaktadır. Ona göre Kastabos Kutsal Alanı'nın ünü ve şöhreti öylesine güçlüydü ki ne Pers orduları ne de yörenin başını ağrıtan korsanlar bu kutsal alana dokunmaya cesaret edemediler.

Diodoros, her yıl *"Kastabeia şenlikleri"* düzenlendiğinden ve Hemitheia isimli tanrıçanın sağaltıcı tılsımlarından söz eder. Bu tanrıçanın özellikle doğum sırasında kadınlara yardımcı olduğuna inanılıyordu. Yine aynı kaynaktan ziyaretçilerin, süt ve bal ile tanrıçaya sunular yaptığını, domuz yiyen ya da domuza dokunan ziyaretçilerin kutsal alana girmesine kesin yasaklar konulduğunu öğrenmekteyiz. Kastabos, Bybassos yerleşiminin kutsal alanıydı ve anlaşıldığı kadarıyla dini önemi çok geniş coğrafyalardaki insanları kendisine çekecek kadar güçlüydü.

Bybassos yerleşimi Hisarönü Köyü'ndedir.

Bybassos

Asartepe'den (Hisartepe) batıya bakış.

Marmaris'ten Datça'ya giden yolun hemen başlarında güneye dönerek Bozburun Yarımadası'ndaki köylere giden karayolunun ilk uğradığı yer Hisarönü Köyü'dür. Bu köy temiz denizi, nem tutmayan havası ve dinlendirici doğası kadar barındırdığı antik kalıntılarla da meşhurdur. Bu köy antik kaynaklardan bilinen Bybassos isimli yerleşimin devamıdır.

Bybassos yerleşiminin yeri konusunda bir dönem bilimsel tartışmalar yaşanmış, önceleri Datça yolu üzerindeki Emecik Kutsal Alanı'ndaki verilerin Bybassos olabileceği düşünülmüştür. Ancak son yıllarda artan araştırmalar sayesinde Bybassos yerleşiminin Hisarönü Köyü'nde olduğuna dair şüphe kalmamıştır. Bozburun Yarımadası yerleşimlerini kapsayan Karia Khersonessosu (kırsal yerleşimi) Birliği'nin bir üyesi olan Bybassos, standart kentleşme özellikleri taşıyan bir polis (şehir) değil, Hellenistik Dönem'den itibaren Rodos'un hâkimiyetine girmiş bir demos (halk birliği) yerleşimi olarak tanımlanır. Bybassos'tan bahseden en eski yazılı kaynak MÖ. 5. yy'da yaşamış olan Herodotos'tur. Kentten ayrıca Plinius ve Diodoros gibi antik yazarlar da söz eder.

Hisarönü yerleşimi; arkası (doğusu) Eren Dağı.

2000'li yıllarda bölgede yapılan kapsamlı araştırmalarda belirlenen seramik buluntularına göre, Bybassos'ta MÖ. 6. yy'da başlayan yerleşim kesintisiz bir şekilde MÖ. 2. yüzyıla kadar devam etmiştir. Birkaç yüzyıl terk edilmiş olan yerleşim MS. 4.–6. ve 11.–12. yüzyıllarda yani, Erken ve Geç Bizans dönemlerinde tekrar yerleşim yeri olarak seçilmiştir.

Araştırmalarda tespit edilen çok sayıda antik çiftlik malzemesi ve mühürlü amphora parçaları, kentin Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem içlerine kadar bölgenin en güçlü tarımsal üretim ve ihraç merkezlerinden biri olduğunu kanıtlamaktadır.

1900'lerin başında G. Guidi, 1948-50 yılları arasında ise P. M. Fraser ve G. E. Bean kentte yüzey araştırmaları yaptılar. 2005 yılında Würzburg Üniversitesi ile Ege Üniversitesi tarafından yeniden başlayan yüzey araştırmaları Karia Khersonessosu'nun güney ucundaki Loryma ile kuzeyinde bulunan Bybassos ve çevresinin yerleşim modellerini karşılaştırarak Antik dönemlerdeki bütün yarımadaya özgü kültür ve ekonomi tarihi incelenmiştir.

Hisarköy ana yerleşimi ve batısındaki körfez arasında yer alan iki tepeli sırt Bybassos kentinin yerleşim alanıdır. Bu sırtlardan denize yakın olan büyük sırt halk arasında Asartepe ya da Hisartepe adıyla anılır. Onun doğusundaki daha küçük tepe ise Oyuklu Tepe adıyla anılır; bu alana köyün batısındaki sahilden tepeye uzanan patika yoluyla çıkılabilir. Kentin birçok kalıntısı yoğun bitki örtüsü ile kaplıdır.

Asar Tepe.

Asartepe kentin **akropol**üdür. Akropoldeki dörtgen planlı kalenin, yer yer 4,5 m yükseklikteki duvar kalıntıları, köy içinden geçen Marmaris - Bozburun karayolunun belirli noktalarından da görülebilir. Bu iç kale içinde Bizans Dönemi'ne ait trikonchos, tonozlu mekân ve kubbeli mekândan oluşan gösterişli bir yapı kompleksi vardır. Ayrıca iç kalede, Antik Çağ'dan armudî formlu şekilli bir samıç tespit edilmiştir.

Akropoldeki iç kale **surlar**ının dışında, tepenin kuzey yamaçlarında izlenebilen dış

Asar Tepe.

Asartepe'den Hisarönü sahiline bakış.

kale surları da bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda kenti çevreleyen surlara ait izler belirlenmiş ve elde edilen veriler sayesinde kent surlarının üç farklı dönemde inşa edildiği tespit edilmiştir. Büyük ve kaba yontulmuş bloklardan oluşan en eski evre MÖ. 7. - 6. yy'a tarihlendirilmiştir. Bazı yerlerde 4,50 m yüksekliğe kadar korunan bu arkaik surun büyük bölümünü takip etmek mümkündür. Bu evreye ait surların kapısı batıda, bugünkü patika üzerinde tespit edilmiştir. Bastion veya kulesi olmayan Arkaik Dönem suru belirli bölümlerde dikdörtgen dönüşler yaparak savunma güçlendirilmiştir. Surların ikinci evresini düzgün yontulmuş taşlarla, poligonal bir teknikte inşa edilmiş olan duvarlar oluşturmaktadır. Bu evre Klasik döneme yani MÖ. 5. -4. yy'a tarihlendirilir. Kentin batı ve kuzey bölümlerine doğru genişleyen Klasik Dönem suru güney ve doğuda Arkaik Dönem surunun duvarlarını yeniden kullanmıştır. Klasik Dönem surlarında şehre girişi sağlayan ana kapılarından biri Hisartepe'nin kuzey yamacında 2007 yılında çıkan orman yangını sonucu belirlenmiştir. Klasik Dönem surunun batı, güneybatı, güneydoğu, doğu ve kuzey bölümlerinde bastionlar vardır. İkinci evreyi oluşturan Klasik Dönem suru Hekatomnid sülalesi döneminde yapılmış olmalıdır. Surların son evresi Geç Bizans Dönemi'ne tarihlendirilir. Bu evre surlarında yoğun olarak devşirme malzeme, harç ve kiremit-tuğla parçaları kullanıldığı tespit edilmiştir. Geç Bizans Dönemi surunun batıda bulunan kapısı halen iyi korunmuş durumdadır. Doğu yanda da ikinci ve daha küçük bir kapı bulunmaktadır.

Asartepe.

Asartepe'de tonozlu bir yapı.

Asartepe'de bir lahit kapağı.

Yapılan jeofizik araştırmalar ve yüzeydeki bazı izler dikkate alınarak antik kentin limanının Hisartepe'nin kuzey yanındaki tarlaların altında kaldığı saptanmıştır. Antik liman bugünkü kıyı şeridinden 300 m kadar içerdeydi. Bu da 200 m uzunluğundaki antik limanın zamanla dolduğunu gösterir. Bu kadar büyük bir liman olması Bybassos'un Rodos'un önemli ihraç limanlarından biri olduğunu akla getirir.

Kentin sivil yaşam alanı Hisartepe ve Oyuklu Tepe'nin arasındaki alandaydı. Bu alanda belirlenen dikdörtgen planlı yapı kalıntıları, konutlar ve depo işlevli mekânlardan kalan izler olarak tanımlanır.

Kent mezarlığının ne denli geniş bir alana yayıldığı henüz tam olarak tanımlanmamıştır. Buna rağmen batı yanda tespit edilmiş olan bir anıt mezar dikkat çekici mimari detaylarıyla öne çıkmıştır. Anıt, bir mezar odası ve altı adet stel kaidesine sahiptir. Kaidelerden dördü Karia Khersonesosu'na özgü kademeli kaide şeklinde, ikisi de Rodos tipi yuvarlak mezar sunaklarının kaideleridir. Bugün yüzeyde çok az sayıdaki mimari kalıntısı ile görülebilen Antik Çağ'ın bu görkemli mezar yapısı Hellenistik Dönem'dendir.

Bybassos'un kuzeydoğusundaki Kızılbağlık Ovası'nda 2000'li yıllarda yapılan yüzey araştırmalarında bu düzlüklerdeki 35 ayrı noktada Bybassos'a bağlı çiftlik yerleşimleri tespit edildi. Çiftliklerden hemen hepsi Bybassos ile benzer bir tabakalanmaya sahiptir. Bunlardan sadece bir çiftlikte Roma Dönemi'nde de yerleşimin sürmüş olduğu belgelenmiştir.

V/3 | DATÇA YARIMADASI

Bazı eski kayıtlarda Reşadiye Yarımadası olarak da anılan Datça Yarımadası bu eski adını Osmanlı Sultanı V. Mehmet Reşat'dan almaktadır. Kuzeydeki Gökova ile güneydeki Hisarönü körfezlerini birbirinden ayıran Datça Yarımadası 80 km uzunluğundadır. Genellikle dağlık araziye sahip olan yarımada üzerinde yer yer küçük düzlükler de görülür. 1174 m yüksekliği ile Bozdağ, 881 m ile Kalecik Dağı, 786 m rakımla Karadağ, 704 m ile Emecik Dağı ve 615 m ile Yarık Dağı bölgenin başlıca yükseltileridir. Bu dağlar arasında ve kıyı kesiminde yer alan Kızlan Ovası, Burgaz Düzlüğü, Reşadiye Ovası, Karaköy Ovası, Palamutbükü Ovası ve Mesudiye Ovası yarımadanın başlıca tarım düzlükleridir. Yarımadanın geniş bir bölümü ormanlıktır.

Güneybatı Anadolu kıyılarında yer alan önemli jeomorfolojik bölümlerden biri olan Datça Yarımadası'nı oluşturan temel kayaçlar ofiyolit ve ofiyolitli melanj,

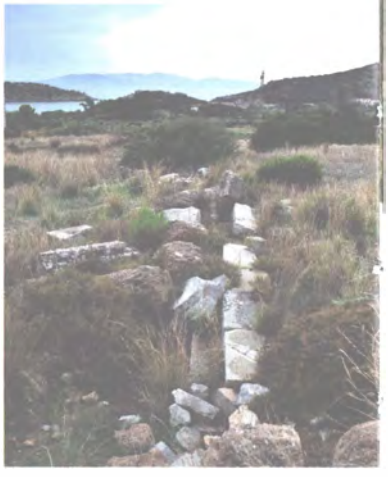

Kutsal Alan. Emecik.

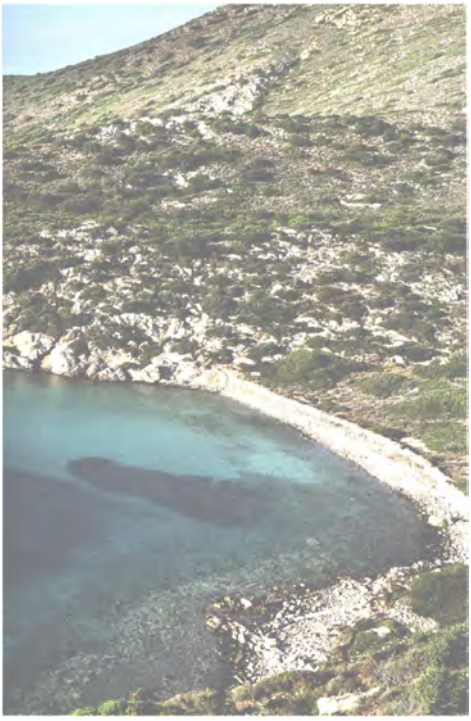

Datça Yarımadası, Knidos, Datça.

Palai (Eski) Knidos.

karbonatlar ve bloklu flişten oluşur. Bu temel kayaçların üstünde yer alan örtü birimleri ise Üst Pliyosen ve Kuvaterner yaşlı çökellerden oluşur.

Antik Karia Bölgesi'nin denize açılan kollarından biri olan Datça Yarımadası, ince uzun bir hat halinde Anadolu kıtasını Ege Denizi'ne bağlar. Aslında Datça Yarımadası, Ege Denizi'ndeki adalar ve hatta karşıdaki Kıta Yunanistan kültürlerin Anadolu kültürlerine açılan koludur.

Yarımadanın bol girinti çıkıntılı kıyıları çok sayıda koy oluşturmuştur. Günümüzde turizm açısından değerlendirilen bu koylar Eskiçağ'da Akdeniz'in deniz trafiğinde bölgeyi önemli kılıyordu. Kuşkusuz bunun en belirgin örneği, yarımadanın ucundaki koyu kontrol eden Knidos Antik Kenti'dir.

Yarımadanın orta bölümünde yer alan Eski Datça ve Hızırşah köylerinin güney yanındaki yamaçlarda Antik Çağ'dan kalmış tarım terasları tespit edilmiştir. Günümüzde çok net olmamakla birlikte sadece topografik düzlüğü görülen bu teraslar yarımada üzerindeki birçok küçük köy ve kır yerleşiminin varlığına işaret eder. Yarımadanın orta bölümlerinde tespit edilen seramik üretimi yapılan alanlar da bu küçük yerleşimler arasında sayılabilir.

Datça Yarımadası ve çevresi tarih boyunca önemli ve yıkıcı depremler ile volkanik faaliyetlere maruz kalmıştır. Milattan önceki dönemlerde, 412, 227, 199 yıllarında ve milattan sonraki 142, 344, 474 ve 554 yıllarında meydana gelen depremler hem

Knidos.

Datça yarımadasını hem de Rodos ile çevresini etkilemiştir. Ayrıca, yarımadanın batısındaki Kos ve Nisyros adalarındaki volkanik aktivite bölgede önemli etkiler yaratmıştır.

Knidos kentini etkileyen en az iki büyük sismik olay bilinmektedir. Bunlardan ilki Hellenistik Dönem'de meydana gelmiş ve Aphrodite Tapınağı ile Demeter Tapınağı'nın yıkılmasına neden olmuştur. İkincisi ise Geç Roma-Erken Bizans Dönemi'ne tarihlendirilir.

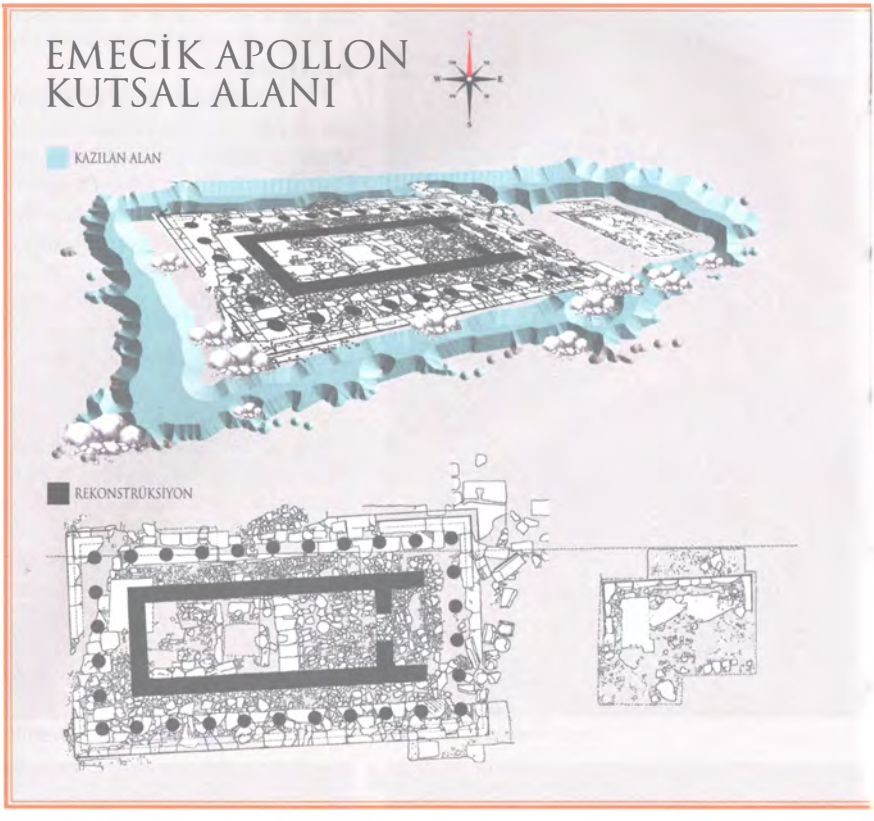

Emecik Köyü Apollon Kutsal Alanı

Marmaris'ten Datça'ya giden karayolu üzerinde, Emecik Köyü'nü geçtikten hemen sonra karayolunun sağındadır. 1998 yılında kazıları Ortadoğu Teknik Üniversitesi tarafından yapılan bölgede üç teras üzerine yayılan bir kutsal alan tespit edilmiştir. Teraslardan üst bölümde Bizans Dönemi'ne ait bir kilise kalıntısı, orta terasta Hellenistik Dönem'e ait Dor düzeninde bir tapınak ve alt terasta ise kutsal alanı çevreleyen temenos duvarına ilişkin veriler elde edilmiştir.

1, 2, 3, 4- Apollon Kutsal Alanı Emecik Köyü yakınlarındadır.

Herodotos, bölgedeki altı dor kentinin her yıl Triopion adı verilen özel bir kutsal alanda toplanarak Tanrı Apollon onuruna şenlikler düzenlediğinden söz eder. Emecik Kutsal Alanı'ndaki kazıları yapan bilim ekibine göre burası, Herodotos'un sözünü ettiği Triopion Kutsal Alanı'ydı ve bu kutsal alandaki tapınak da Tanrı Apollon'a adanmıştı.

Kutsal alanda yapılan kazılar, alanın Geç Geometrik Dönem'den (MÖ. 8. -7. yy.) itibaren kullanıldığını ortaya koydu. Özellikle alt terasta yürütülen kazılarda alanın MÖ. 6. yy'da bile denizaşırı coğrafyalarla olan kültürel ilişkisi tespit edildi. Mısır, Fenike Etrüsk etkili adak eşyaları, uzak diyarlardan bu alana sunu yapmak için gelenlerin olduğunu kanıtlıyordu.

Kazılardan anlaşıldığı kadarıyla MÖ. 5. yy'da bu kutsal alan kullanılmadı. MÖ. 4. yy'da ise büyük bir imar atılımı ile alan yeniden ve daha görkemli bir şekilde düzenlendi.

Emecik Köyü Apollon Kutsal Alanı buluntuları. Marmaris Müzesi.
5- Adak Taşıyan Erkek Figürini.
6- Aslan Heykeliği, kireç taşı. Arkaik Dönem (MÖ. 6.yy).
7, 8- Kuros heykelcikleri. Arkaik Dönem.
9- Medusa kabartmalı madalyon.
10, 11- Pişmiş Toprak Kadın Figürinleri. Roma Dönemi.

Bu dönemde orta terasa büyük Dor düzenli bir tapınak inşa edildi. Peripteros planlı tapınağın etrafını 6 x 11 adet sütun çevreliyordu. Tapınak, üç basamaklı bir podyum üzerinde yükseliyordu.

Kutsal alanın üst terasındaki bazilikal planlı kilise, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun hâkimiyet yıllarında da burasının kutsal bir kimliğe sahip olmaya devam ettiğini kanıtlar. 20 x 14 ölçülerindeki bu büyük kilise bir narteks ve üç nefli ana binadan oluşuyordu. Kilisenin doğu cephesindeki apsis içten oval, dıştan beş cepheli plana sahiptir.

Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun ilerleyen hâkimiyet yıllarında bu büyük kilisede bazı değişiklikler yapılarak onun yerine daha küçük bir bazilikal planlı kilise yapıldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde, ana yol kenarında olan bu kutsal alanda, bakımsızlık nedeniyle büyüyen çalılık ve otlar yüzünden yapı kalıntılarını net olarak görebilmek ne yazık ki çok zordur. Kutsal alan kazılarından çıkan çok sayıda ilginç arkeolojik bulgu Marmaris Müzesi'nde sergilenmektedir.

Burgaz Antik Kenti / Palai (Eski) Knidos

Palai (Eski) Knidos.

1950'li yıllarda bölgede kapsamlı yüzey araştırmaları yapan G. E. Bean ve J. M. Cook ilginç bir teoriyi bilim dünyasına önerdiler. Bu teoriye göre, Datça Yarımadası'nın batı ucundaki Tekir Yarımadası üzerinde kurulu olan Hellenistik-Roma Dönemi Knidos kentinin ilk kurulduğu yer bugünkü Datça ilçe merkezi yakınlarındaki Burgaz arkeolojik alanıydı. Kent MÖ. 4. yy'da Burgaz'dan Tekir Yarımadası'na taşındı.

Knidos kentinin ilk kurulduğu yer olarak kabul edilen alan, Datça ilçe merkezindeki İskele Mahallesi'nin yaklaşık 2 km kuzeydoğusundaki burun üzerindedir. Burgaz Mevkii olarak anılan yerdeki Dalacak Burnu yerleşimin merkeziydi.

Yerleşimin Yunanistan'daki Peloponnessos'tan gelen Dorlar tarafından kurulduğu kabul edilir. Arkeolojik veriler bu alanda MÖ. 8. yy'dan itibaren yerleşimin olduğunu ve hemen hemen aynı alanların yenilenerek birkaç yüzyıl boyunca kullanıldığını ortaya koymuştur.

Palai (Eski) Knidos.

Herodot, Knidos'un MÖ. 7. yy. sonlarında İonia, Aiolis ve Karia'dan bazı kentlerle bir araya gelip Mısır'da bir tapınak kurduklarından söz eder. MÖ. 6. yy. kentin bu alanda en görkemli hale geldiği yüzyıldır. Bu dönemde kent Dor Hexapolisi'nin üyesidir. MÖ. 480-412 yılları arasında, birçok Lykia ve Karia kenti gibi Knidos da Attika-Delos Deniz Birliği'ne üye oldu. MÖ. 5. yy. sonlarına doğru deniz birliğinden ayrılan Knidos, Sparta donanması tarafından Atinalılara karşı korundu. Atinalılar, birkaç kez kente donanma gönderip buradaki Sparta etkinliğini kırmaya çalıştı. MÖ. 395 yılında, Konon adlı bir komutanın önderliğinde kente yeniden baskın yapan Atina donanması nihayet başarı kazandı ve Knidos'taki Sparta hâkimiyetini ortadan kaldırdı.

Tarım ağırlıklı bir üretime sahip olduğu anlaşılan kent MÖ. 4. yy'da gelişim stratejisinde köklü bir değişim yaptı ve deniz ticaretinde hâkim olmak için coğrafi

konumunu değiştirme yoluna gitti. MÖ. 4. yy'ın ikinci yarısında Burgaz yerleşimi yavaş yavaş terk edildi. Knidos kenti yarımadanın batı ucunda yeniden kuruldu. Bu yeni yerleşim Ege ve Akdeniz kıyı sularına hâkim bir konumdaydı ve sahip olduğu limanlar ile deniz ticaretinden büyük bir pay alabilecek coğrafyaya sahipti. Kentin taşınma sürecinin bir anda değil, bir-iki kuşak boyunca sürdüğü anlaşılıyor. Arkeolojik kanıtlar, MÖ. 4. yy. göçü ile Burgaz'daki yerleşimin tümüyle terk edilmediğini, tarımsal faaliyet yapan, kaliteli şaraplar üretmeyi sürdüren küçük bir köy/kasaba yerleşiminin bu alanda Bizans Dönemi içlerine kadar sürdüğünü gösterir.

Kentin ana limanı güneyde yer alır. Bu limanın MÖ. 5.-4. yy. başlarında Yunanistan'dan gelen Spartalı denizciler tarafından bir süre üs olarak kullanıldığı biliniyor. Kentin daha erken dönemde kullandığı liman ise kuzeydoğudadır.

Kentin etrafı **surlarla** çevriliydi. Dalacak Burnu olarak bilinen yükselti kentin **akropol**üydü. Kenti çeviren surun kalıntıları çevrede, özellikle de akropol olarak belirlenen tepenin deniz kıyısındaki uçlarında yer yer görülmektedir.

Kent içinde Hellenistik ve Roma Dönemi kentlerinin görkemli mermer yapılarını görmek mümkün değil. Arkaik ve Klasik Dönem'e ait **sokaklar**, taş döşeli **yollar** ve basit taş mimariye sahip avlulu kamu yapılarının temelleri kazılarla ortaya çıkarıldı. Yapılarda elde edilen bulgular birçoğunun demir işliği ya da zeytinyağı- şarap üretim atölyesi olarak kullanıldığını gösterir.

Dağınık alanlarda yapılan arkeolojik kazılarda açığa çıkarılan kalıntıların çoğu günümüzde tarlalar ve otlar arasında kaybolmuş durumdadır. Yerleşimin akropolü olarak bilinen ve denize paralel uzanan tepenin kıyıya bakan kenarlarında MÖ. 400'lerin sonlarına tarihlenen sur kalıntılarını görmek mümkündür.

Palai (Eski) Knidos.

Burgaz Bölgesi Seramik Üretim Yerleşimleri

Yarımadada yapılan arkeolojik araştırmalar yaygın bir seramik üretim geleneğini ortaya koymuştur. Özellikle Eski Knidos kentinin çevresindeki bölgelerde altı adet ocak-yerleşim alanı tespit edildi. Bu alanlarda, Yarımadaya özgü formu ile bilinen ampfhora ile günlük kullanım kapları üretiliyordu. Ocak-yerleşim alanları yaklaşık 54 km²'lik bir alana

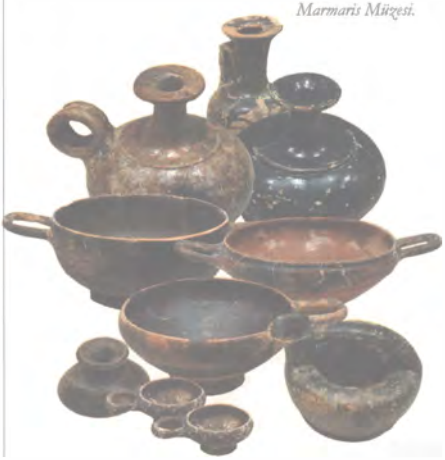
Eski Knidos'tan pişmiş toprak kaplar. Klasik Dönem. Marmaris Müzesi.

yayılır. Birer seramik ocağı -küçük yerleşim alanı- şeklindeki bu alanlardan en büyüğü, MÖ. 7. yüzyılla MS. 8. yüzyıl aralığında kesintisiz aktif olduğu düşünülen Kiliseyanı bölgesindeki atölyedir. Kiliseyanı seramik atölyeleri Datça-Reşadiye karayolundan Hızırşah Köyü'ne ayrılan berkitme yol boyunca tespit edilmiştir. Yaklaşık 1 km² lik bir alana yayılan Kiliseyanı, yarımadadaki en büyük seramik ocağı buluntu alanıdır.

Hızırşah Köyü'nün Kovanlıkönü Mevkii'nde bir başka ocak alanı ise Han Deresi'nin bu bölgede akan kollarından birinin hemen yanında tespit edildi. Yaklaşık 2 dönümlük bir alanda izlerine rastlanılan ocak alanlarında MÖ. 1. yüzyıldan sonra üretim yapıldığı anlaşılmaktadır.

Burgaz'ın 1,5 km kuzeydoğusunda yer alan Uzunazmak Mevkii'nde belirlenen ocak-yerleşim alanı 15 dönümlük bir alana yayılmaktadır.

Bir başka seramik atığı buluntu alanı ise Burgaz'ın kuzeyinde yer alan Körmen Limanı Mevkii'dir. Yaklaşık 17 dönümlük bir alanda tespit edilen buluntular MÖ. 6. yüzyıldan itibaren amphora üretildiğini ortaya koymaktadır.

Datça - Reşadiye mahallesinin yaklaşık 2 km kuzeyindeki Muhaltepe Mevkii'nde MÖ. 3. yüzyılda, Karaköy'ün yaklaşık 600 m kuzeyindeki Ölgün Boğazı Mevkii'nde ise MÖ. 2. yüzyıl sonlarından MÖ. 1. yüzyıl arasında etkin olan seramik ocakları bulunmuştur.

Eski Knidos'tan pişmiş toprak kaplar. Klasik Dönem. Marmaris Müzesi.

Pişmiş toprak amphora ve altlığı (sol) ile Askos (sağ). Klasik Dönem. Marmaris Müzesi.

Datça'da Ortaçağ Yapıları

Eski Datça Köyü

Datça ilçe merkezinin doğusunda, küçük bir mahalle olarak geleneksel kimliğini koruyan Eski Datça, taş döşeli dar sokakları, bahçeli taş evleri ve güleryüzlü sakinleriyle şirin bir Anadolu köyü görüntüsü sunmaktadır. Yerleşim merkezinde eski köy camisi, taş mimarisi ve ilginç minaresi ile dikkat çeker. Minare kapısı üstündeki Osmanlıca kitabede Hicri 1211 tarihi, dikdörtgen planlı ve kırma ahşap çatılı caminin 17. yy'a ait olduğunu kanıtlar.

Eski köy camisi.

1, 2, 3, 4- Eski Datça Köyü sokakları ve taş evleri.

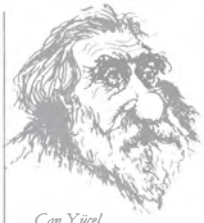

Can Yücel.
Çizim: Vahit Akça

Datça ismi, Türk edebiyatının büyük kalemlerinden biri olan Can Yücel ile birlikte anılır. Halkın *"Can Baba"*sı, yaşamının önemli bir kısmını geçirdiği bu kentte ebedi istirahatgâhına çekildi. Datça kent mezarlığında yatan büyük şair Can Yücel'in yaşadığı ev Eski Datça'dadır. Onun adıyla anılan, yüksek duvarlarla çevrili dar sokağın ucunda yer alan ev günümüzde sevenlerinin uğrak yeri olan bir kültür merkezidir.

Can Yücel Sokağı.

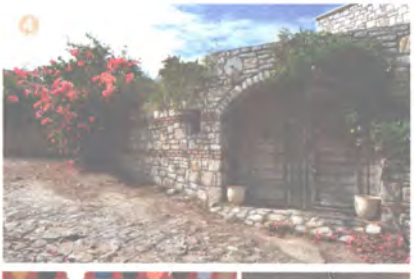

Eski Datça Köyü kadınlarının ürettiği kilim ve diğer eşyalar.

Hızırşah Köyü

1- Hızırşah Köyü. 2- Köy meydanında görülen antik yapıdan taş. 3- Köyde Karia Yolu tabelası.

Hızırşah Köyü, Eski Datça'nın hemen kuzey yanında yer alır. İlçe merkezine 6 km uzaklıkta yer alan köy, beyaza boyalı evleri ve yeşil doğası ile tipik bir Akdeniz Köyü'dür. Köyün Antik Çağ'dan beri önemli bir merkez olduğu bilinir. 1980'li yıllarda köyde N. Tuna başkanlığındaki arkeoloji ekibi tarafından yapılmış olan araştırmalar ve elektrikli rezistans yöntemli incelemeler sonucunda bu bölgede MÖ. 4. yy'dan MS. 6. yy'a kadar seramik üretim atölyeleri olduğu tespit edilmiştir.

Köyün 1400'lü yıllarda Türklerin kontrolüne geçtiği ve Hızırşah isimli Bektaşi ereni önderliğinde köyün yeniden geliştirildiği geleneksel anlatımlara konu olmuştur.

Tarihi bilgiler ise köyün adının kaynağı olarak Menteşe Beyi Orhan Gazi'nin oğlu Hızır Bey'i işaret eder. Hızır Şah, Beylikler Devri kaynaklarında, Menteşe Beyliği adına Ege Adaları'yla yapılan bazı antlaşmalarda adı geçen önemli bir figürüdür. Mezarı, Çine'de, -bu cami ile önemli benzerlikler gösteren- Ahmet Gazi Camisi'nin haziresindedir.

Hızırşah Köyü'nün değişik yerlerinde ve park alanında gelişi güzel konmuş antik mimari bloklar görülür.

Hızırşah Köyü Kilisesi

Köye, Datça yönünden giren yolun batısında bir kilise görülür. Tüm mimari heybetiyle ayakta olan kilise günümüzde ne yazık ki bakımsız bir durumdadır. Tonozlu üst yapıya sahip olan kilise dikdörtgen planlıdır. Doğu cephede yer alan yarım kubbe örtülü apsisi dıştan beşgen kenarlıdır. Kilisenin kesin tarihini gösteren herhangi bir detay olmasa da genel mimari özellikleri dikkate alınarak 17.-18. yy'a ait olduğu söylenebilir.

Hızırşah Köyü kilisesi.

Hızırşah Köyü Camisi

Hızırşah Köyü'nün Datça yönündeki girişinde, kilisenin yaklaşık 100 m kuzeyinde yer alan cami, taş ve tuğla ağırlıklı duvar işçiliği ile Beylikler Devri ve Erken Osmanlı Dönemi özellikleri sergiler. Son cemaat yeri ve sekizgen kasnak üzerinde yükselen kubbe ile örtülü harimden oluşan cami yakın bir geçmişte kapsamlı onarıma tabi tutulmuştur.

Caminin kuzey ve batı yanındaki tarlalarda yakın zamana kadar korunduğu bilinen bazı duvar kalıntıları cami külliyesine ait bir zaviye ve hamamın parçasıydı. Bektaşi geleneği gereği belirli günlerde hayır toplantılarının yapılıp dini yemeklerin yenildiği bu zaviyeden ve hamamdan bugüne kalan bir iz ne yazık ki yoktur. Hızırşah Camisi 14. yy'ın ilk yarısına tarihlenir.

Hızırşah Köyü Camisi ve hazîresi.

Knidos

Knidos Antik Kenti, oldukça itina ile yürütülen sistemli bilimsel kazılar sonucu ortaya çıkarılmış ihtişamlı kalıntılarıyla Datça/Reşadiye Yarımadası'nın doğal güzelliğini tamamlayan eşsiz bir antik kenttir.

Marmaris'in batısında, denize bir kol gibi uzanan Datça / Reşadiye Yarımadası'nın batı ucundaki Datça İlçesi sınırları içindedir. Datça ilçe merkezi, Marmaris'e 70 km uzaklıktadır. Knidos Antik Kenti ise Datça Yarımadası'nın en batı ucunda, Datça ilçe merkezine 30 km uzaktadır. Yarımadanın ucunda, bir yönü Akdeniz sularına, diğer yönü ise Ege Denizi'ne bakan Tekir Burnu'nda yer alır.

Knidos.

Datça İlçe merkezinden Knidos Antik Kenti'ne karayoluyla gitmek için Marmaris yönüne doğru giden karayoluna girilir. Datça'nın çıkışında, batıya (sola) sapan yol yaklaşık 30 km sonra Knidos'a ulaşır. Çok sayıda badem ağaçları arasında uzanan asfalt karayolu birkaç şirin köy yerleşimini geçtikten sonra antik kentin içine kadar ulaşır. Bu yol üzerinde yer alan Yakaköy'deki Uluslararası Knidos Kültür ve Sanat Akademisi, ilgi çeken sanat çalışmaları ile Knidos Antik Kenti yolcularının uğrak yerleri arasındadır. Örenyerine, karayolu dışında -yaz sezonunda- Datça Limanı'ndan kalkan tur tekneleriyle de ulaşılır.

Askeri Liman girişi, Knidos.

Knidos kenti hafif eğimli bir topografya üzerinde teraslar şeklinde kuruludur. Kentin ana arterleri, Bozdağ denilen bu yamaçta yayılır. Yamacın kuzeydoğu kesimindeki -yöre halkınca- *"Kaletepe"* denilen yükselti akropoldür. Kentin batı ve güney yanında uzanan ve dar bir kıstakla yarımadaya bağlanan Deveboynu (Kap Krio) burnu, Antik Çağ'da bir adaydı.

Knidos.

Knidos kentinin ilk kurulduğu yer, Datça İlçe merkezinin yaklaşık 1,5 km kuzeydoğusunda yer alan Burgaz Mevkii'dir. Bu yerleşim alanı bugünkü Dalacak burnu üzerinde bir kıyı kentiydi. Eski Knidos olarak da anılan Burgaz yerleşiminin Yunanistan'daki Peloponnessos'tan gelen Dorlar tarafından kurulduğu kabul edilir. Kent MÖ. 6. yy'da, Halikarnassos, Kos ve Rodos Adası'ndaki Kamiros, İalysos, Lindos şehirleriyle birlikte Dor birliğine dâhil oldu. Bu altı kentin oluşturduğu Dor Hexapolisi'nin festivallerini yaptığı merkez Knidos kentiydi.

MÖ. 6. yy'ın ikinci yarısında tüm Anadolu'yu kasıp kavuran Pers işgallerinden Knidos da etkilendi. Pers komutanı Harpagos önderliğindeki orduyu durdurmak için, Datça Yarımadası'nın doğu ucunda kanal açıp ülkelerini ada haline getirmek istedilerse de başarılı olamadılar ve kent kolayca Perslerin hâkimiyetine girdi.

Antik Çağ'da, tadımı güzel şaraplarıyla da bilinen kent, dönemin en güçlü ticaret merkezlerinden biriydi. Knidosluların MÖ. 540 yılında Yunanistan'daki Delphi (Delfi) kutsal merkezinde Tanrı Apollon onuruna yaptırdıkları tesauros (kutsal hazine binası), bu kentin zenginliğine işaret eder.

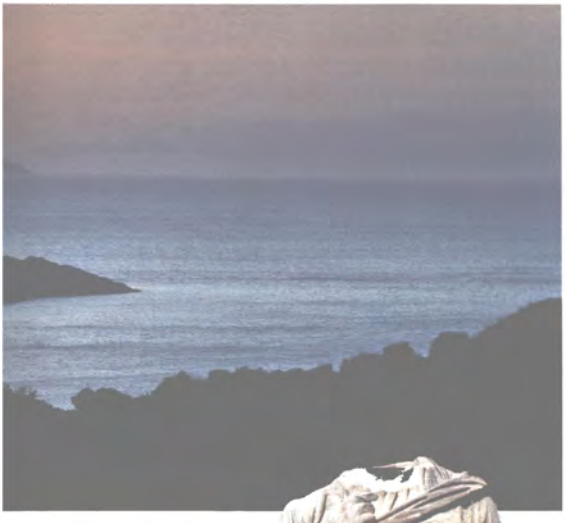

Knidos'tan friz parçası. Roma Dönemi. Marmaris Müzesi.

Knidos'ta bulunmuş güneş saati.

Knidos'tan Kadın Heykeli. Roma Dönemi. Marmaris Müzesi.

Knidos'tan Kadın Başı. Hellenistik Dönemi. Marmaris Müzesi.

MÖ. 4. yy'da, Hekatomnidler sülalesi iktidarında Karia'nın birçok kentinde olduğu gibi Knidos da daha stratejik olduğu düşünülen bir başka yere taşındı. Datça Yarımadası'nın batı ucundaki Tekir Burnu yeni kent için seçildi. Akropolis ve batıdaki adayı da içine alacak şekilde uzanan 4 km uzunluğundaki surlarla kent çepeçevre sarıldı. Dönemin popüler kent planlaması ızgara sisteminin en güzel örneklerinden biri bu kentte uygulandı. MÖ. 334 yılında Anadolu'ya giren Büyük İskender'in güçlerine teslim olan kent bu süreçle başlayan Hellenistik Dönem'de güçlenerek büyüdü. Roma İmparatorluk Devri'nde de gelişimini sürdüren Knidos, imparatorluğun Anadolu'daki en önemli kıyı kentleri arasında yer aldı. Roma Dönemi sonlarına doğru zayıflayan Knidos, Bizans Dönemi içlerine doğru tüm gücünü kaybetti ve küçük bir kasabaya dönüştü. Hıristiyanlık tarihinin en önemli azizlerinden biri olan St. Paul'ün ziyaret ettiği Knidos'ta Bizans Dönemi'nde yapıldığı bilinen beş adet kilise tespit edildi. 6.-7. yy'da Anadolu kentlerini tehdit eden Arap akınları, kıyıda yer alan Knidos için de büyük bir tehlike oluşturuyordu. Zayıflamış olan kent bu akınlardan ve korsan saldırılarından sonra bir daha toparlanamayacak şekilde yok oldu. Halkın büyük bir kısmı daha güvenli olan iç kesimlere taşındı.

Antik dünyanın bilinen en büyük astronomi ve matematik uzmanlarından, ressam Polygnotos ve Dünyanın Yedi Hârikası'ndan biri sayılan İskenderiye Feneri'nin mimarı Sostratos Knidoslu'dur. Knidos'un karşı komşusu olan Kos Adası, antik dünyanın en önemli sağlık merkeziydi. Sağlığın babası sayılan Hipokrates'in de yurdu olan Kos Adası'nın bu özelliği Knidos'ta da önemli bazı tıp bilginlerinin yetişmesini sağladı. Tıp bilgini Euryphon bunlardan biridir. Astronomi bilgini Eudokhos'un, Knidos'ta bir gözlemevi kurduğu bilinmektedir. Antik Çağ'ın büyük filozoflarından Platon'un da dostu olan matematikçi Eudokhos'un geometrik bir şema üzerinde Güneş ve Ay ile diğer bazı gezegenlerin hareket yönlerini tanımladığı eseri ne yazık ki bugüne ulaşamamıştır. Kentin MÖ. 4. yy'da kurulması sırasında yapılan matematiksel kent planlamasında da Eudokhos'un büyük katkıları olduğu kesindir.

Antik Çağ süresince Knidos, kendine has lezzete sahip özel bir şarap türünün merkezi durumundaydı. Hellenistik ve Roma Dönemi'nde kentin tüm Akdeniz Dünyası'na şarap ihraç ettiği ele geçen arkeolojik kalıntılardan anlaşılabiliyor. Kentin bu dönemlerde çevredeki yerleşimler yanında yöre halkına üretip sunduğu şarabın yıllık üretimi 1,5 milyon litreye ulaşıyordu.

Kentin keşfi 18. yy. ortalarında Batılı seyyahlar tarafından yapıldı. İngiliz Arkeolog C.T. Newton tarafından 1857 yılında yapılan kazılarda önemli sonuçlara ulaşıldı ama eser bulma odaklı bu kazılarda ciddi tahribatlar da yapıldı. İngiliz Kraliyeti adına görev yapan bir savaş gemisi ile Knidos'a geldiği anlatılan Newton, emrindeki yüzlerce işçi ile yürüttüğü kazıyı 384'üncü günde tamamladığında İngiltere'ye doğru hareket eden gemisinde yüzlerce kasa içinde eserler olduğu iddia edilir. Bu dönem kazılarında bulunan birçok eser bugün British Museum'dadır.

1- Knidos Aslanı'nın taşınması 1858. 2-Kazanılan deniz zaferi anısına Knidoslular tarafından yaptırılan, bir anıt mezarın piramit çatısında yer aldığı bilinen 7 tondan fazla ağırlığa sahip 'Knidos Aslanı' heykeli Charles Newton'ın yoğun uğraşları sonucu İngiliz savaş gemilerine yüklenerek İngiltere'ye götürülmüştür. British Museum.

Kentteki ilk uzun soluklu kazıları Amerikalı araştırmacı Iris Comeli Love gerçekleştirdi. 1967-1971 yılları arasında yürütülen bu dönem kazılarında, özellikle tarihi kayıtların sözünü ettiği Knidos Aphrodite Heykeli'nin bulunmasına dönük hızlı ve düzensiz kazılar yapıldığına dair eleştiriler bugün bile sürmektedir. O dönemdeki hızlı kazılardan kalmış olan birçok düzensiz kazı çukuru kent silüetinde oldukça çirkin bir görüntü yaratır. Özellikle kentin en yüksek noktalarından biri olan Aphrodite Kutsal Alanı terasına çıkılıp güneydeki alt teraslara bakıldığında çok sayıdaki bu kaçak kazı çukuru hemen dikkati çekecektir.

1988 yılında Knidos kazıları yeniden başlar. Selçuk Üniversitesi'nden Ramazan Özgan başkanlığındaki ekip tarafından sürdürülen son dönem kazıları 2010'lu yıllarda Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın verdiği bir kararla sonlandırılmıştır. Günümüzde Knidos kazıları, aynı üniversiteden Prof. Dr. Ertekin M. Doksanaltı başkanlığında yürütülmektedir.

Knidos Aphrodite Heykeli

Antik Çağ'ın en önemli heykeltıraşlarından biri olan ve MÖ. 4. yy'da yaşadığı bilinen Praksiteles Kos Adası'nda yaşayanlardan aldığı bir sipariş üzerine iki adet Aphrodite yontusu yapar. Bunlardan birinde tanrıça giyimli, diğerinde ise tümüyle çıplak olarak betimlenmiştir. Çıplak Aphrodite heykelini genel ahlak kuralları açısından uygun bulmayan Kosluların tercihi giyimli yontudan yana olur. Knidoslular ise büyük bir cesaretle Praksiteles'in çıplak Aphrodite heykeline talip olurlar. Knidosluların satın alıp kentin yüksek bir noktasında yer alan Aphrodite Tapınağı'na kült heykeli yaptıkları bu eserde tanrıça denizden ya da banyodan yeni çıkmış çıplak bir kadın şeklinde tasvir edilmiştir. Bir eli cinsel uzvunu kapatacak şekilde öne uzanırken diğer eliyle yanda duran havluya uzanır. Bu yontu Antik Çağ'da çıplak olarak betimlenen ilk tanrıça heykeli olma özelliğine sahiptir. Erkek tanrıların çıplak olarak işlenmesine alışık olan Antik Çağ halkı için bir tanrıçanın çıplak gösterilmesi ilk defa bu eserle mümkün olmuştur. Yontudaki Aphrodite dolgun vücudu, hafif açık dudakları ve güzel yüz ifadesiyle oldukça çekici bir kadın olarak gösterilmiştir. Heykelin yapımında kullanılan Paros mermerinin beyazlığı da yontunun gerçekçi görüntüsünü bir kat daha artırmıştır.

Efsaneye göre Praksiteles bir gün yüzlerce insanın bakışı arasında yavaşça soyunarak denize giren bir Aphrodite Rahibesi'nden ilham alarak bu eseri tasarlamıştı. Phryne isimli bu rahibe, Praksiteles'te öylesine büyük bir tutku yarattı ki, usta, o kişinin Aphrodite'in ta kendisi olduğuna inanmaktan kendini alamadı.

Knidos'taki heykelin ünü günden güne artarak yayıldı. Birçok kentten onu görmeye gelenler oluyordu. Ege sularında dolaşan tüm gemiciler Aphrodite yontusuyla ünlenen meşhur olan Knidos'a uğramadan yola devam etmiyorlardı artık. Heykelin ünü öylesine yayılmıştı ki Bithynia Kralı, kentin tüm borçlarını ödemek karşılığında heykeli almak istediyse de kentin markası haline gelen bu yontuyu Knidoslular kimseye vermeyi kabul etmedi.

Ege mitolojisinde aşk ve güzellik tanrıçası olan Aphrodite'in Roma mitolojisindeki ismi Venüs'tür. Dardanos Tümülüsü'nde ölü hediyesi olarak bulunmuş, 31,5 santimetre boyundaki pişmiş toprak Aphrodite heykelciği, heykeltıraş Praksiteles'in M.Ö. 350'lerde yaptığı çıplak Knidos Aphrodite Heykeli'nin kopyasıdır; o heykelden farklı olarak bu heykelciğin dizinde ve kolunda -hayatı ve ölümü çağrıştıran, Ege mitolojisinde Şifa Tanrısı Asklepios'un simgesi- yılan figürü pazubent şeklinde betimlenmiştir. Troya Müzesi.

MS. 2. yüzyılda yaşamış olan Pseudo Lukianas, "Erotes" adlı kitabında, bu yontuyla ilk karşılaştıkları anı son derece ilginç bir anekdotla dile getirmiştir. Yazar, bir yolculuğu sırasında dostu Kharikles ile Knidos'a uğradığını, dostunun Aphrodite heykeline hayranlıkla bakıp ona doğru yürüdüğünü ve ardından heykeli ıslak dudaklarıyla öpmeye başladığını anlatır. Heykeli gerçek sanan Kharikles'in uzun süre heykele sarılıp onunla adeta bütünleştiğinden söz eder.

Tapınak içindeki yontunun her yönüyle görülmesini sağlamak için Knidos'taki Aphrodite Tapınağı'nın hem önde hem de arkada olmak üzere iki adet kapısı vardı. Pseudo Lukianas'ın aktardığı bir başka ilginç olayda ise tapınağın arka kapısının açılmasıyla Aphrodite heykelini izledikleri sırada heykelin bacağı üzerinde bir leke gördüklerinden söz eder. Önce mermere ait bir doku sandıkları bu lekenin sebebini yanlarında duran tapınak görevlisi kadına danışırlar. Kadının anlattığına göre, kentin saygın ailelerinden birinin genç oğlu büyük bir tutkuyla bağlandığı Aphrodite'in tapınağını hemen her gün ziyaret edermiş. Sabahın erken saatlerinde tapınağa gelir, geç saatlere kadar orada vakit geçirirmiş. Belli ki gencin tutkusu tanrıçaya olduğu kadar onu simgeleyen mükemmel heykele karşı da güçlüymüş. Günlerden bir gün akşam olup da tapınağın kapıları kapanacağı vakit o delikanlı, tapınak içinde saklanarak orada kalmayı başarmış. O gece, sabaha kadar tanrıçanın heykeline dokunmuş, onu okşamış, tanrıçayla şehvetli bir aşk yaşamış. İşte, Aphrodite Tapınağı'ndaki heykelin bacağındaki leke o gece yaşanan şehvetin bir sonucu olarak orada kalmış. Olay ve heykelin bacağındaki leke hemen ertesi gün tapınak görevlileri tarafından fark edilmiş. Genç adam o günden sonra gizlice kaybolmuş ve saygın bir aileye mensup olduğu için konu kapatılıp unutturulmuş.

Praksiteles'in bu harikulade Aphrodite heykeli ne yazık ki bugüne ulaşmadı. Kimi kaynaklar o yapıtın, Bizans Dönemi'nde imparatorun isteği üzerine Konstantinopolis'e götürüldüğünü iddia ederler. Knidos Aphrodite Heykeli'nin Roma Dönemi'nde yapılmış yüzlerce kopyasından bazıları dünyanın çeşitli yerleşimlerinde kazılarla gün yüzüne çıkarılmış, müzelerde sergilenmektedir.

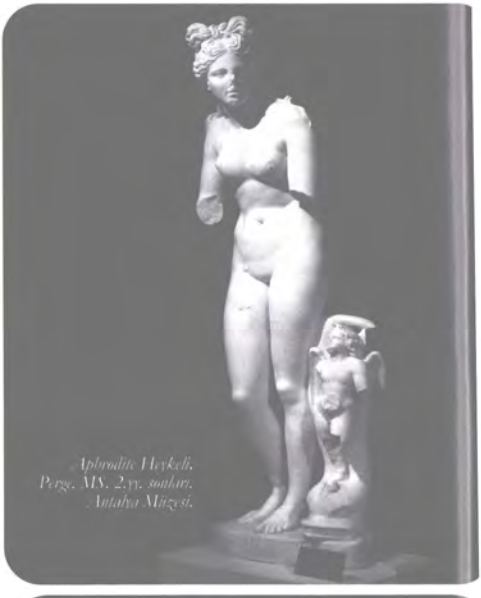

Aphrodite Heykeli.
Perge. MS. 2.yy. sonları.
Antalya Müzesi.

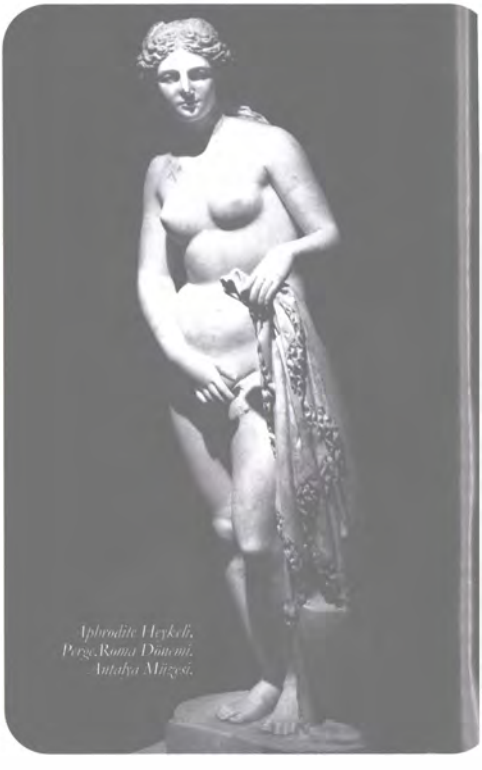

Aphrodite Heykeli.
Perge.Roma Dönemi.
Antalya Müzesi.

Knidos'un ticari limanı günümüz Mavi Yolculuk teknelerinin barınağıdır.

KENTİN YAPILARI

Knidos Antik Kenti'nin kalıntıları, Datça / Reşadiye Yarımadası'nda Deveboynu Burnu'ndaki yamaçlarda karşılıklı olarak duran teraslar üzerinde yükselir. Teraslar, 60 x 60 m ölçülerindeki yapı adalarının oturabileceği bir düzende inşa edilmiştir. Strabon, ada ve ana kara üzerindeki yerleşimi ile Knidos'u *"çift kent görünümlüdür"* diye tanımlar. Gerçekten de kentin anakara bölümü ile Antik Çağ'da Kap Krio denilen ada birbirinden bağımsız iki ayrı sur ile tahkim edilmişti.

Tarihin en önemli denizci kentlerinden biri olan Knidos'ta iki liman vardı. Ana kent ile güney karşısındaki Deveboynu (Kap Krio) Yarımadası'nın birleştiği yerin iki yanında yer alan limanlardan doğu yandaki Büyük Liman, batı yandaki ise Küçük Liman'dı.

Kentin ana kamu yapıları ana kara yamaçlarında yer alıyordu. Bu yamaçların kuzeydoğu yanındaki zirve kentin akropolüydü. Kent kazılarında hem ana kara yamaçlarında hem de Deveboynu'nun kuzeye bakan eteklerinde tespit edilen yatay hattaki geniş caddeler ile bunları dikey hatta kesen merdivenli sokaklar ve teras düzenlemeleri kent planlamasındaki kusursuzluğu bugünün ziyaretçilerine net bir dille anlatmaya yeter.

Knidos.

Anakara üzerindeki ana kent yerleşiminde, kentin ana aksını belirleyen cadde doğu-batı yönünde uzanır. Ona dik uzanan bir diğer ana cadde ise Batı Liman'dan başlayarak yukarı teraslara doğru basamaklar halinde çıkar. Liman Caddesi'nin büyük bir kısmı bugün ziyaretçilerin görebileceği durumdadır. Hatta gezi güzergâhının bir bölümünü bu antik cadde oluşturur. Kentin iki önemli caddesi, Apollon Kutsal Alanı'nın yer aldığı terasta propylonun önünde kesişir. Kent, kazısı yapılmış birçok yapısı ve kısmen de olsa düzenlenmiş gezi yolları ile ziyaretçiye keyifli bir örenyeri gezisi olanağı tanır.

Karayolu ile Knidos örenyerine gelenler, kentin birkaç kilometre ötesinden itibaren surları ve nekropol kalıntılarını görmeye başlarlar. Kente yaklaştıkça yolun bir tarafında deniz, diğer yanında ise sur kalıntıları karşılar ziyaretçiyi. Antik kentin girişi, limanın hemen yanında, küçük tiyatronun önündedir. Örenyeri girişine ulaşmadan biraz önce yol yakınında, yamaç üzerinde kalıntıları görülen odeon yapısı ile Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir yamaç evinin kazı alanı vardır.

Örenyeri girişinden itibaren, küçük tiyatro, onun batısında düzenlenmiş birçok antik mimari elemanın sergilendiği en alt terasta yer alan stoa, Dionysos Tapınağı (C Kilisesi) ve D Kilisesi yapı kalıntıları gezilebilir. Ardından Dionysos Tapınağı (C Kilisesi) ve D Kilisesi arasında yukarı doğru çıkan basamaklı antik caddeden yürünerek bir üst terasa çıkılabilir. Bir üst terasta, antik caddenin batı yanında Dor Tapınağı (Pembe Tapınak) ziyaret edildikten sonra tapınağın kuzeydoğu kenarındaki teras tonozunun yanında üstteki terasa çıkılıp propylona ulaşılır. Limandan gelen basamaklı antik caddeyi karşılayan propylon'un batısında Apollon Kutsal Alanı vardır. Kentin kuzeybatı kenarındaki en üst terasında ise Aphrodite Kutsal Alanı ve çevresindeki yapı kalıntıları ziyaret edilebilir.

Aphrodite Kutsal Alanı'nın yer aldığı terastan doğu yöndeki güzergâh izlenip yaklaşık 100 m gidildiğinde aynı alanda kümelenmiş olan Korint Tapınağı, Meclis Binası, Dorik Stoa yapıları görülebilir. Bu yapı grubunun terasından doğu yöne devam eden patikalar ziyaretçiyi, akropol eteklerinde duran Büyük Tiyatro, Demeter Kutsal Alanı ve onların biraz daha aşağısında yer alan Musalar Tapınağı'na götürür. Ancak Büyük Tiyatro, Demeter Kutsal Alanı ve Musalar Tapınağı, kentin düzenlenmiş gezi güzergâhlarının dışında kalmıştır.

Kentin ana arterlerini oluşturan yamaçtaki kalıntılar gezildikten sonra tekrar kıyıya inilerek liman ve çevresine ait izler takip edilebilir. Kentin hemen güney karşısında, bugün bir yarımada olan ancak Antik Çağ'da köprü yardımı ile kente bağlanan bir ada olduğu anlaşılan Deveboynu isimli kara parçası vardır. Deveboynu üzerinde ise dağınık durumda, sur kalıntıları, teras duvarları, yamaç evlerine ait bazı kalıntılar görülebilir. Yarımadanın kuzey kesiminde, bir deniz fenerinin hemen dibinde, Batı Liman'a hâkim bir noktada yer alan Roma Dönemi'ne ait bir anıt mezar ile onun biraz daha güneyinde yer alan tonozlu liman kulesi görülmeye değer anıtlardır.

Odeon

Odeon.

Kentin doğusunda, doğu surları yakınında en alt terasta yer alır. Knidos Örenyeri girişine varmadan önce yol kenarındaki eğimli bir arazide, anakaya işlenerek oturtulmuş olan yapı dikdörtgen planlıdır. 12 x 20 m ölçülerindeki odeonda gri renkli mermerden yapılmış oturma basamakları, konglomera ana kaya zemini üzerine oturtulmuştur. Orkhestra boşluğunda tespit edilen mermer levhalar, bu alanı kullanan göstericilerin yerini işaret ediyor olmalıdır. Roma Dönemi'ne tarihlenen yapıdan günümüze gelebilen çok fazla kalıntı yoktur. Bugün alanı ziyaret edenler, yüzeyde odeonun oturma basamaklarına ait bazı kalıntıları görebilir.

Aşağı Tiyatro

Kentin en alt terasındaki yapı, klasik kent şemalarına uygun olarak oldukça güzel bir manzaraya hâkimdir. Kentin güney limanına bakan tiyatro Hellenistik Dönem'de kurulmuştur. Antik Çağ'ın ünlü mimari Vitruvius'un Hellenistik tiyatrolar için öngördüğü mimari kuralı en iyi temsil eden tiyatrolardan biridir. Toplamda 4500 kişilik oturma basamaklarına sahiptir. Seyirci oturma basamakları, kireçtaşı ana kaya üzerinde yapılan düzeltmeler oturtulmuş kaliteli mermer koltuklarla yapılmıştır.

Aşağı Tiyatro.

Cavea ile sahne binası arasında yer alan seyirci geçişleri (parados), Hellenistik Dönem stiline uygun olarak üstü açıktır. Buna rağmen bir yönüyle 'cavea'ya diğer ucunda ise basamaklı bir caddeye açılan vomitoriumun üstü tonoz örtülüdür.

Sahne binası büyük ölçüde yıkılmış durumdadır. Bu alanda yapılan kazılar, sahne binasının üç kapılı bir geçişe sahip olduğunu ve orijinalde çok sayıda heykel ile süslü olduğunu göstermiştir. Birçok yenileme evresi tespit edilen sahne binası iki katlıydı.

Geç bir dönemde sahne binası ile orkhestra arasına örüldüğü anlaşılan kalın sıvalı duvar, orkhestranın su oyunları için kullanıldığını gösterir.

Dionysos Tapınağı / C Kilisesi

Tiyatro'nun batı yanında Bizans Dönemi'ne ait iki adet kilise kalıntısı (C ve D Kiliseleri) vardır. Bu kiliselerden tiyatroya yakın olan ve kazı heyeti tarafından C Kilisesi olarak tanımlanan yapı üç neflidir ve girişi oluşturan narteks bölümü batı cephededir. Kilisenin doğu cephesindeki apsisi bugün kısmen de olsa görülebilir durumdadır. Kazılardaki sikke buluntuları dikkate alınarak kilisenin MS. 5. yy'a tarihlenebileceği önerilir.

C Kilisesi, antik bir tapınağın üzerinde yükselir. Kilise mimarisinde kullanılan antik bloklar da buna işaret eder niteliktedir. MS. 5. yy'daki kilise inşaatı sırasında, antik tapınağın birçok mimari elemanı yerinden sökülüp

Dionysos Tapınağı / C Kilisesi.

Dionysos Tapınağı / C Kilisesi.

Kiliseye ait mimari bir blok.

kilise inşaatında yeniden değerlendirildi. Bu sayede, antik tapınağın planı ne yazık ki büyük ölçüde yok oldu. Buna rağmen tapınak mimarisine dair bazı izler bugüne taşınabilmiştir. Kazılarda, alt yapısının beyaz mermerden yapıldığı anlaşılan antik tapınağın üst yapısının ise Rodos'tan getirilen mavi-beyaz renkli Lartios mermerinden inşa edildiği anlaşıldı. Tapınak kazılarında bulunan Tanrı Dionysos kabartmalı frizlerden dolayı, tapınağın Dionysos'a adandığı tahmin edilmektedir. Ele geçen mimari detaylar, tapınağın ilk defa Hellenistik Dönem'de yapıldığını kanıtlar.

Dionysos Stoası

Dionysos Stoası.

Dionysos Tapınağı'nın hemen kuzeyindedir. Yaklaşık doğu-batı yönünde uzanan stoa, hemen gerisinde yer alan bir üst terasın yüksek duvarının önündedir. Teras duvarının önünde, her biri yaklaşık 3,8 x 5 m boyutlarında olmak üzere 30'a yakın oda yer alıyordu; dükkân ya da depo olarak kullanılan her bir oda güneye doğru açılıyordu. Toplam uzunluğu 132 m olan stoanın batısından Liman Caddesi, doğusundan ise tiyatro caddesi yapının sınırlarını belirliyordu. En altta sert kireç taşı ve onun üst sıralarında ise kumtaşından bloklarla örülü olan oda duvarlarında iç cepheleri ince işçilik gösteren sıva ile dış cepheleri ise mermer levhalarla kaplıydı. Dış cephelere yer yer mavi, sarı, yeşil, bordo renkli mermer parçacıklardan oluşan bir mozaik süsleme (opus sectile) yapıldığı da tespit edilmiştir. Özellikle ön cephede, görkemi artırmak için kullanıldığı anlaşılan bu mozaik süslemenin mermerlerinin kaynağı Kuzey Afrika ve İtalya'dır. Stoanın ilk yapımı Hellenistik Dönem'e rastlar. MS. 1. yy. sonu, 2. yy. başlarında büyük ölçüde tadilat geçiren stoanın ön cephesine bu dönemde sütunlu bir galeri eklenmiştir. İki katlı olduğu düşünülen stoa dükkânlarının terasa bakan ön cephesine MS. 1. -2. yy'da eklenen Korint düzenindeki sütunlar gri-beyaz damarlı mermerden yapılmıştı. Buna rağmen sütunların üstüne gelen mimari elemanlar beyaz damarlı mermerdi ve bu da 7,5 m yüksekliğindeki ön cephenin görüntü güzelliğini artırıyordu. Sütunların üstündeki yazıtlı friz tüm cephe boyunca uzanıyordu. Bugün dağılmış durumda ele geçen bu yazıt, mavimsi mermer üzerine bordo renkli mermer harflerin kakma tekniğiyle yerleştirilmesi sayesinde oluşturulmuş hârika bir işçiliğe sahiptir.

Stoanın ana girişi batı kenarda yer alıyordu. Burada yapılan kazılarda açığa çıkan çok sayıda heykel örneği ve kaideler, girişin zenginliğine işaret eder. Stoa girişinin karşısında yer alan mermer kaplamalı özel mekân, stoanın onarılmasında katkılar sağlayan Aristokleidos isimli yurttaşa adanmış bir yarı kutsal alan olmalıdır. Stoanın arkasındaki ikinci teras duvarının önünde yer alan kanalizasyon sistemi, yağmur sularının stoaya birikmesini önleyip, atık suların denize aktarılmasını sağlıyordu. Bu alanda bulunan çok sayıda mutfak kabı, figürin ve heykel örnekleri, Dionysos ayinlerinde yenilen ziyafet yemeğinden kalan çanak çömlekler ile diğer eşyaların adak olarak buraya atıldığını gösterir.

Alanda yapılan arkeolojik kazılarda

Dionysos Stoası.

ayrıca çok sayıda, erotik betimli kandil ele geçirilmiştir. Bu durum, erotizm ve esrik duyguların hâkim olduğu Dionysos ayinlerinin ruhunu yansıtması açısından ilginçtir. Stoanın ilk yapıldığı dönemdeki mimarı, kentin önemli kişilerinden biri olan Sostratos'tur. Antik kaynaklarda Knidoslu Mimar Sostratos'un, Babil'in asma bahçelerinden esinlenerek Knidos'ta *"Asma Yürüyüş Bahçeleri (ambulationes pensilis)"* yaptığı yazılıdır.

MS. 3. yy'da yaşanan yangının ardından stoanın kullanımının sona erdiği anlaşılır. Ancak kalıntılar, yapının özellikle batı bölümünün MS. 6. yy'a kadar kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Liman Caddesi

Kentin ana caddelerinden biri olan ve Batı Liman'dan başlayıp basamaklarla üst teraslara çıktıktan sonra kuzeyde propylon yapısının önünde kentin bir başka ana caddesi ile kesişen bu yol, Dionysos Tapınağı'nın (C Kilisesi) hemen batı yanındadır. Dionysos Tapınağı terasından Liman Caddesi'ne geçiş bir kapı ile sağlanıyordu. Kapının eşik taşı bugün halen orijinal yerindedir. Eşik taşı üzerinde kazılı oyunlar Antik Çağ'ın eğlence geleneği hakkında fikir verir.

Kuzey - güney yönünde uzanan cadde mermer bloklarla örülü basamaklarla yukarı doğru çıkar. Caddenin altından ve yanlarından geçen kanalizasyon sistemi başarılı bir mühendislik örneğidir. Bu yolla, kentin yukarı teraslarında oluşan yağmur suyu ve kanalizasyon atıkları başarılı bir şekilde kent dışına taşınabiliyordu.

Liman Caddesi.

Agora ve D Kilisesi

Kentin agorası yani kent meydanı, kuzeybatıdaki küçük limanın hemen kuzeydoğu kenarında uzanan teras üzerindeydi. Bu teras, pazar yeri olarak kullanılan agora için en uygun alanlardan birisidir aslında. Günümüzde teras yüzeyinde, agora kimliğine vurgu yapacak fazla bir kalıntı yoktur. Ancak alanın doğu yanında bir kilise kalıntısı dikkati çeker. Kilise büyük ölçüde antik malzemeler kullanılarak inşa edilmiştir. Yan duvarları ile apsisin büyük bir kısmı ayaktadır. Yapının tabanı dörtgen biçimli mermer plakalarla kaplıdır. Olasılıkla, tıpkı C Kilisesi'nde olduğu gibi bu kilise de Hellenistik ya da Roma Dönemi kökenli bir antik tapınağın üzerine kuruludur. Antik Çağ'da agoralarda küçük bir tapınağın var olması geleneği bu düşünceyi güçlendirir.

Dor Tapınağı (Pembe Tapınak)

Dor Tapınağı (Pembe Tapınak).

Liman Caddesi'nden kuzeye doğru basamaklardan çıkılıp bir üst terasa geçilince, yolun batısındaki düzlükte kentin bir başka tapınağı görülür. Bugün büyük ölçüde tahrip olmuş olan bu yapı, krepis ve stylobatında kullanılmış olan gri-pembe renkli kireçtaşı bloklar nedeniyle adına *"Pembe Tapınak"* da denilen Dor düzenli bir tapınaktır. 23 m x 13,5 m boyutlarında olduğu anlaşılan tapınağın temelleri ve bazı mimari unsurları orijinal yerinde korunmuştur. Dor düzeninde olduğu anlaşılan tapınak peripteros planlıydı. Tapınağın ana mekânında (cella/naos) sütunlar ile üst yapı elemanları poros taşından yapılmış ve üzerleri mermer görünümü verecek şekilde alçı ile sıvanmıştır. Ele geçen bir yazıttan dolayı tapınağın Apollon'a adanmış olabileceği düşünülmektedir. Geç Antik Çağ'da tapınağın mimari elemanları kullanılarak aynı alanda bir kilise inşa edilmiştir. Kilise evresinde, tapınağın cella bölümünde taban tuğlalarla kaplanmıştır. Bugün bu harçlı taban döşemesi görülebilir. Tabanda açılmış olan derin çukur ise, tapınağın erken evresini anlamak için açılmış sondaj çukurudur.

Propylon

Propylon.

Liman Caddesi'nde, Dor Tapınağı'nın (Pembe Tapınak) yer aldığı orta terası geçip kuzeydeki bir üst terasa doğru gidilirken bir propylon kalıntısı Liman Caddesi'ni karşılar. Kutsal alana girişi sağlayan bu kapı, doğu-batı yönünde uzanan ana cadde ile küçük limandan gelen basamaklı caddenin kesiştiği noktada bulunuyordu. 11,2 x 8,1 m ölçülerine sahip

olan ve oldukça kaliteli bir mermerden inşa edildiği anlaşılan propylonun doğuya bakan ön cephesinde İon düzeninde dört sütun yer alıyordu. Üstü kapalı, dikdörtgen planlı bir yapı olan bu törensel kapının üst yapı elemanları bitkisel motiflerle süslüydü. Kapının önünde, kentin iki ana caddesinden basamaklarla çıkılan küçük bir avlu yer alıyordu. Avludan sonra, İon sütunlarının arasından geçilerek üstü kapalı Propylondan kutsal alana giriş sağlanıyordu. Mimari özellikleri, propylonun Erken Hellenistik Dönem'de yapıldığını kanıtlar.

Apollon Karneios Kutsal Alanı.

Apollon Karneios Kutsal Alanı

Propylonun batısında, onunla aynı teras üzerinde yer alan kalıntılar ışık ve sanatın tanrısı Apollon'a adanmış bir kutsal alanın parçalarıdır. Doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen planlı tapınağın girişi doğu cephede yer alır. Yüksekçe bir duvarın kuzeyden sınırlandırdığı terasın kuzey kenarında yer alan tapınaktan günümüze ulaşan fazla kalıntı yoktur. Ancak elde edilen verilere göre tapınağın ante duvarları arasında iki sütun olduğu -templum in antis planına göre inşa edildiği- anlaşılır.

Kazılarda ele geçen ve geç devirlerde devşirme malzeme olarak kullanıldığı anlaşılan bir mermer heykel parçası bugün de tapınak içinde sergilenmektedir. Giyimli bir erkek figürünün belden aşağı kısmı olan heykel parçası, kithara çalan Apollon tasvirlerine

Knidos, Apollon Terası, Apollon Altarı frizleri. Marmaris Müzesi.

benzemektedir. Hem bu heykel hem de bu alandaki kazılarda ele geçen bir yazıtta Apollon Kameios isminin geçiyor olması bu kutsal alanın Apollon'a ithaf edildiğini gösterir. Karneos, sürülerin ve bereketin koruyucusu anlamına gelir. Bu da Knidos'taki bu Apollon inancının geleneksel anlamından biraz uzak ve daha yerel unsurlar taşıdığını gösterir.

Tapınağın doğu karşısında dikdörtgen planlı bir sunak yer alır. Konglomera bloklardan yapılmış olan sunağın dış cephesinin Antik Çağ'da mermer levhalarla kaplı olduğu anlaşılmıştır. Kutsal alanın yer aldığı terasın kuzey kenarında, anakaya basamaklar şeklinde oyulmuş ve üzerine konglomera bloklar yerleştirilmiş bir seyir alanı vardır. Bu alan Apollon kült şenliklerini izlemeye gelenler için yapılmış olmalıdır. Antik kaynaklar ve yazıtlar, her yıl kentte Apollon Karneia şenlikleri düzenlendiğini, dokuz gün süren bu bayrama bölgenin birçok kentinden katılım olduğunu anlatmaktadır.

Sunak kazıları sırasında bulunan kabartmalı frizlerde Nympheler (su perileri) coşku içinde dans eder bir şekilde gösterilmiştir. Bugün Marmaris Müzesi'nde sergilenen bu frizlerde

Apollon Karneios Kutsal Alanı.

Apollon Kameia Bayramı'nın coşkun şölenleri su perilerinin simgeleriyle anlatılmış olmalıdır. Kabartmalı frizlerden birinde, dans eden su perilerini işleyen sanatçıların Antiokheialı Theon ile Knidoslu Zenotodos olduğu yazılıdır. Başka kaynaklardan da bilinen bu isimler MÖ. 2. yy'da yaşamış sanatçılardır. Bu da Apollon Karneios Kutsal Alanı'nın ilk inşa dönemi hakkında bize bilgi verir.

Aphrodite Kutsal Alanı

1969 yılı kazılarında Amerikalı bilim ekibi, kentin batı kesimindeki yüksek bir noktada yuvarlak planlı bir yapı açığa çıkardı. Diğer birçok anıt gibi bir teras üzerinde yer alan bu yapı Plinius'un sözünü ettiği Aphrodite Tapınağı olarak tanımlandı. Çünkü Plinius, Praksiteles'in yaptığı meşhur Knidos Aphrodite Heykeli'nin *"her yönden görülebilen bir Aphrodite tapınağına yerleştirildiğini"* bildiriyordu ve yuvarlak planlı bir tapınak modeli bu tasvire uygundu. Bu tapınak modeli, Roma Dönemi'nde, İmparator Hadrianus için yaptırılan Tivoli'deki villada yer alan bir tapınağın planına öncülük etmiştir. Tivoli Hadrian Villası'ndaki bu tapınağın kazılarında çıplak bir Aphrodite yontusunun bulunmuş olması da dikkat çekicidir.

Aphrodite Kutsal Alanı kentin kuzeybatısında, doğu-batı yönlü ana caddenin kuzeyindeki terastadır. Burası gezi güzergâhının batı yanda ulaştığı en yüksek terastır.

17 m çapında ve yuvarlak planlı olan tapınak basamaklarla yükselen bir kaideye sahiptir. Tapınak girişi, doğu cephedeki basamaklarla sağlanıyordu. Korint başlıklarıyla süslü 18 adet sütunun tapınak cellasını çepeçevre dolandığı anlaşılmaktadır. Tapınağın naosunda bugün dahi görülebilen mavi renkli kireçtaşı kaide, büyük heykeltıraş Praksiteles'in eseri olan meşhur Aphrodite kült heykelini taşıyor olmalıydı. Tapınağın doğusunda dörtgen planlı bir sunak yer almaktadır. Kaliteli beyaz mermerden yapılmış olan sunakta mavi renkli mermerlerle kaplamalar yapıldığı anlaşılmaktadır.

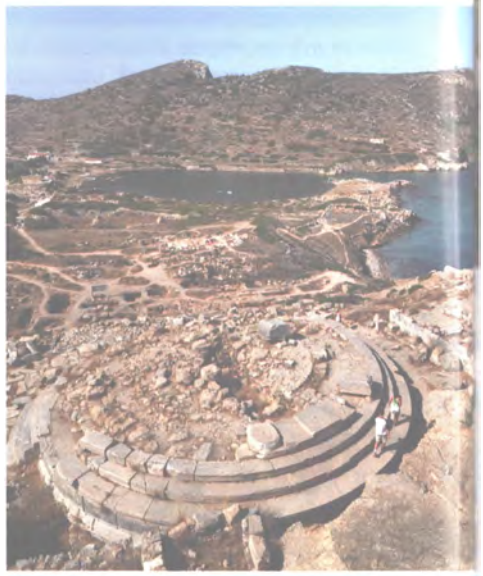

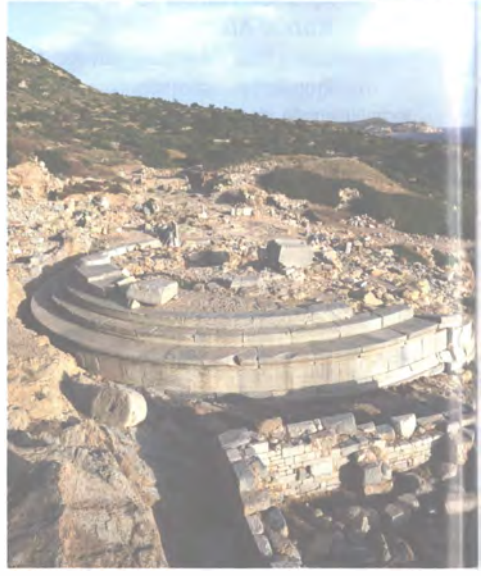

Aphrodite Kutsal Alanı.

Aphrodite Kutsal Alanı.

Korint Tapınağı.

Tapınak bazı araştırmacılar tarafından Athena, Apollon ve Asklepios gibi başka tanrı/tanrıçalarla ilişkilendirilmiş olsa da genel kanı bu ilginç tapınağın Aphrodite'e adanmış olduğu yönündedir. Buna göre yuvarlak tapınak, Knidos'un bir ibadet merkezi olmasını sağlayan Aphrodite Euploia'nın kült alanıydı. Tapınak çevresinde yapılan kazılarda çok sayıda erotik ve hatta pomografik betimli seramik kabartma ile figürin bulunması da bununla ilişkilendirilir.

Tapınağın batısında, dikdörtgen planlı iki küçük yapı kalıntısı dikkati çeker. Burada bulunan heykel kaidesi, yazıtlar ve diğer buluntular bu yapıların tapınak hazinelerinin de korunduğu birer küçük kutsal mekân olduğunu gösterir. Tapınağın doğu yanında görülen mekânlar ise tapınak görevlilerine ait konutlar olmalıdır. Bu dört adet konut yapısının en doğusunda yer alan 35 x 8 m ölçülerindeki bir başka odada bulunan çok sayıdaki mutfak kabı, mekânın kült yemekleri için kullanıldığını düşündürmektedir.

Aphrodite Kutsal Alanı'ndaki tüm yapılar Hellenistik Dönem'e tarihlenir. Ancak kutsal alandaki konut ve ziyafet odalarının bulunduğu alanlarda Roma Dönemi'nde lüks villalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Tapınağın kuzey yanında yer alan kaya oyuğu da olasılıkla buradaki kutsal törenlerde kullanılıyordu.

Korint Tapınağı

Aphrodite Kutsal Alanı'ndan doğuya doğru devam eden gezi güzergâhı, bu terasın güneydoğusunda yer alan bir başka yapı grubuna ulaşır. Bu yapılardan birisi Korint Tapınağı'dır. Tapınak, Aphrodite Kutsal Alanı'ndan yaklaşık 150 m uzaktadır.

Yine bir teras üzerine kurulu olan, Korint düzenindeki bu küçük tapınağın hangi tanrı için yapıldığı bilinmiyor. Yüksekçe bir kaide üzerinde yükselen tapınağın girişi doğu cephedeki basamaklarla sağlanıyordu. Pronaos, naos (cella) ve dar bir opistodomostan oluşan tapınağın, önce arkasında ikişer sütun olduğu, yanlarda ise sütunların cella duvarına bitişik, yarım sütun şeklinde olduğu anlaşılmıştır. Günümüzde tapınağın stylobat blokları ve cella yanındaki bazı yarım sütunlar orijinal yerindedir. Yapının diğer elemanları alanda dağınık olarak görülebilir. Yine alanda görülebilen kalkan biçimli kabartmaya sahip blok, tapınağın cephe alınlığının ortasına aittir. 17 m x 10 m ölçülerindeki tapınak MS. 2. yy'ın ikinci yarısına (Roma / Antoninler Devri) tarihlenir. Alanda görülebilen mimari bloklardaki özellikler de bu döneme işaret eder.

Korint Tapınağı'nın güney yanında, terasın kenarında yer alan güneş saati olasılıkla Antik Çağ'da da burada duruyordu. Kentin çeşitli noktalarını süsleyen bu mermer saatler, tepesine dikilen bir metal çubuğun, güneşin etkisiyle alttaki çizgilere gölge bırakmasına göre zamanı gösteriyorlardı. Bu terasta görülen, şematize aslan ayaklı, mermer güneş saati Hellenistik Dönem'e tarihlenir.

Bouleuterion (Kent Meclisi)

Korint Tapınağı'nın 20 m kadar batısında toprakla yükseltildiği anlaşılan bir teras üzerinde kuruludur. Denize nazır konumda yer alan Bouleuterion, yarım daire şeklindeki oturma sıralarına sahiptir. Bu sıraların tonozlarla yükseltildiği anlaşılır. Bizans Dönemi yapılaşmasıyla da tahrip olduğu anlaşılan bouleuteriondan bugün görülebilen fazla kalıntı yoktur.

Bouleuterion. (Kent Meclisi).

Dor Stoası ve B Kilisesi

Korint Tapınağı ve bouleuterion-un yer aldığı terasın güneyinde yer alan bir alt terasta Roma Dönemi'nde yapılmış bir stoa yapısı ve aynı stoa üzerine daha sonraki dönemde yapılmış olan kilise yapısı (Kilise B) bulunmaktadır. Dor düzeninde sütunların sınırlandırdığı stoa, adını bu mimari özelliğinden alır. Güneydeki deniz manzarasına hâkim olan stoa yaklaşık 113 m uzunluğa ve 16 m yüksekliğe sahipti. Dor sütunların cepheyi süslediği bu üstü kapalı yürüme ve seyir alanı, üzerine oturduğu terasın kuzeydeki duvarına yaslanıyor ve Antik Çağ'da Knidoslulara eşsiz bir seyir olanağı sunuyordu. Stoanın yer aldığı terasta günümüzde bir kilise yapısının kalıntıları görülür. Kazı heyeti tarafından B Kilisesi olarak adlandırılan yapının antik malzemelerden yapılmış duvarları ile doğu cephede yer alan synthronon (rahip basamakları) belirgindir.

Dor Stoası ve B Kilisesi.

Kilisenin, hemen batı yanındaki mermer taban döşemesi üzerinde yer alan Arapça yazıtlar, MS. 7. yy'dan sonra kente sıklıkla geldiği anlaşılan Arap denizcilerden bugüne kalan izlerdir.

Musalar Kutsal Alanı

Dor Stoası'nın yaklaşık 200 m doğu paralelinde yer alan kutsal alan, burada bulunmuş bir yazıtta, Musalardan (esin perileri) söz ediliyor olmasından dolayı esin perilerine adanmış olarak kabul edilir. Ancak bu öneri halen tartışmalıdır. Ana kaya içine oyulmuş durumdaki kutsal alan 15x17 m ölçülerindedir. Alanın üç tarafı 6 m yüksekliğindeki kayalarla çevrilidir. Alanda belirlenen mekânlardan birinde mozaik taban tespit edilmiştir. Kutsal alanda tespit edilen çok sayıda su kanalı ve pişmiş toprak borular, buradaki dinsel törenlerin su ya da başka bir sıvının akıtılmasına dayandığına işaret eder. MÖ. 4. yy'a tarihlenen bu kutsal alanda çok sayıda Nymphe heykeli bulunmuştur. Musalar Kutsal Alanı örenyeri gezi güzergâhı dışında kalmaktadır.

Musalar Kutsal Alanı.

Yukarı Tiyatro

Kentin kuzeydoğu kesiminde, akropolün hemen eteklerinde yer alır. Toplam 20 bin kişilik oturma basamaklarına sahip olduğu anlaşılan büyük tiyatro tüm kente ve harikulade bir deniz manzarasına hâkimdi. MÖ. 4. yy'da inşa edilmiş olan bu yapıdan bugüne kalan çok fazla kalıntı yoktur. Özellikle yapının doğu kesimi büyük ölçüde tahrip olmuştur.

Büyük Tiyatro olarak da anılan yapının birçok mimari parçası, Aphrodite Tapınağı'nın sütunları ile beraber 19. yy'da buradan gemilerle taşınarak Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Kahire'deki sarayında ve Dolmabahçe Sarayı'nın iç merdivenlerinin yapımında kullanıldı.

Yukarı Tiyatro.

Tiyatro, örenyerinin ana gezi güzergâhlarının dışındadır. Buraya ulaşmak için Korint Tapınağı'nın olduğu terastan kuzeydoğu yönünde devam eden patikaları izlemek gerekir. Korint Tapınağı ile Yukarı Tiyatro'nun arası yaklaşık 900 m'dir.

Demeter Kutsal Alanı

Kentin batısında, yamacın üst kotlarındadır. Kutsal alan, yukarı tiyatronun güneybatısındaki bir teras üzerinde, dik bir yarın dibinde yer alır. Günümüzde düzenlenmiş ziyaretçi güzergâhının dışında kalan alana ulaşmak, yukarı tiyatronun doğusundaki patikalarla sağlanabilir.

İlk kazıları Newton tarafından yapılmış olan kutsal alanın üç tarafı temenos duvarıyla çevrilidir. Duvar polygonal teknikle örülüdür. Kutsal alanın ortasında bulunan tapınaktan bugüne ulaşan fazla bir kalıntı ne yazık ki yoktur. Alandaki kazılarda, Tanrıça Demeter ile ilişkilendirilen çok sayıda domuz figürini çıkması ilgi çekicidir. Bu buluntular, her yıl Ekim ayında kutlandığı bilinen Thesmophoria şenliklerinin burada kutlandığına işaret eder.

Kutsal alanı onurlandıran Demeter, antik çağ mitoslarında bereketi, toprağın verimini ve bolluğu simgelerdi. Tanrıça bir yönüyle de yer altındaki ölüler ülkesi Hades ile ilişkilendirilirdi. Onun inancı sıradan Olymposlu tanrı ve tanrıçaların inancından farklıydı. Daha çok taşra halkı, çiftçiler ve köylüler arasında yaygın olarak ibadet görürdü. Bu nedenle birçok kentte olduğu gibi burada da Demeter için yapılan tapınak kentin ana yapılarından biraz uzakta kuruludur. Demeter kutsal alanları, her yıl ekim ayında yapılan üç günlük büyük bir bayrama ev sahipliği yapardı. Hasadın bereketinin kutsandığı bu bayramlara sadece evli kadınlar katılabilirdi. Tanrıça için kurbanlar kesilir, şenlikler, eğlenceler düzenlenirdi. Kesilen kurbanların külleri tarım alanlarına serpilir ve bu sayede verimin artacağına inanılırdı.

Akropol ve Kent Surları

Akropol ve Kent Surları.

Kentin kuzeydoğusundaki en yüksek kesim akropoldür. Akropol, MÖ. 4. yy. için tipik olan isodomik biçimli, dış yüzeyi hafif bosajlı taşlarla yapılmış bir sur sistemi ile çevrilidir. 1,1 km uzunluğundaki ve ortalama 2 m kalınlığındaki surların özellikle köşe noktalarında olmak üzere birçok yerinde dörtgen planlı kuleler yapıldığı anlaşılır. Keskin bir yamacın üstünde kurulu ve çalılıklarla kaplı olan akropol genel gezi güzergâhı dışındadır. Ancak, zor bir tırmanışı göze alabilenleri hârika bir manzara beklemektedir.

Eğer açık bir havada akropole çıkılırsa, hem çevrenin seyri daha keyifli olur hem de güneye doğru bakıldığında Doğu Liman'da sular altında kalmış olan antik mendirek ve limana dair kalıntılar kuşbakışı görülebilir.

Akropol dışında, kentin etrafı da yaklaşık 4 km uzunluğa sahip görkemli surlarla çevriliydi. MÖ. 4. yy'da yapılan bu surların izleri bugün de yer yer takip edilebilmektedir. Kentin batısındaki askeri liman kenarından kuzeydoğu ve doğu yönünde ilerleyerek akropolise ulaşan surlar akropolisi de içine aldıktan sonra Demeter Kutsal Alanı'nın doğusundan aşağı doğru inerek kıyıya ulaşır ve kıyı hattı boyunca kenti kapatır. Kulelerle desteklenmiş olan surların bir bölümü kıyı hattını izler ve bu alandaki kalıntıları

Deveboynu Burnu. Knidos.

görmek daha kolaydır. Düzenli aralıklarla konuşlandırılmış 40 kule ve batıdaki limanın giriş kısmında duran yuvarlak kontrol kulesi mevcuttur.

Akropolde olduğu gibi aşağı kentte de tahkimat duvarları iç ve dış cephelerde düzenli kesilmiş bloklar ile bunların arasına doldurulmuş moloz taşlar ile örülmüştür. Surda görülen işçilik ve malzeme farklılıkları, sur sisteminin zaman içinde tadilata tabi tutulduğunu gösterir. Yer yer görülen kyklopik taş işçiliğinin, surların en erken evresi olduğu düşünülür.

Deveboynu Burnu'ndaki Yapılar

Kentin ana yerleşim alanını oluşturan Bozdağ yamaçlarının güney karşısındaki yarımada üzerinde de bazı kalıntılar görülür. Antik Çağ'da bir ada olduğu bilinen Deveboynu Burnu'na ayaklar üzerinde kurulu olan iskeleler yoluyla geçiliyordu. Bu sistem sayesinde Knidos kentinin önünde oluşan koy iki liman oluşturuyordu. Bu limandan biri ticari diğeri ise askeri amaçlıydı.

Ayrı bir surla tahkim edildiği anlaşılan burnun, tıpkı karşıdaki ana kara gibi teraslar halinde düzenlendiği kalıntılardan anlaşılabilir. Burnun batı kesiminde, limana bakan yamaçta yuvarlak planlı bir kule ve Roma Dönemi'ne ait bir anıt mezar kalıntıları görülür.

Limanlar

Antik Çağ'da kentin iki limanı vardı. Bunlardan biri ticari diğeri ise askeri niteliğe sahipti. 800 m uzunluğundaki ticari liman kentin güneydoğusunda yer alıyordu ve Akdeniz sularına açılıyordu. Limanın girişinin irili ufaklı taşlardan meydana gelen dalgakıranlar vasıtasıyla daraltıldığı, bugün de su altında kalıntıları görülen izlerden anlaşılır. Kentin çeşitli bölümlerinde yer alan basamaklar halinde düzenlenmiş tarım teraslarında üretilen ürünler ticari limandan ihraç ediliyordu.

Strabon'un, 20 trireme (eski bir savaş gemisi türü) kapasiteli olduğunu söylediği askeri liman ise Deveboynu'na geçen kıstağın kuzeybatısında yer alıyordu. Ege Denizi'ne açılan bu limanın Antik Çağ'da zincirlerle kapatıldığı anlaşılıyor.

Askeri Liman girişi.

Kent limanları: Askeri Liman (sağda); Ticaret Limanı (solda).

Nekropol

Kentin mezarlık alanı doğudaki yamaçlar üzerindeki geniş bir sahada yer alıyordu. Yamaç eteklerinde birçok farklı tipte gömü tespit edildi. Kente gelen karayolu kenarındaki birçok alanda antik mezar kalıntıları görülmektedir. Kentin karşısındaki Deveboynu Yarımadası'nın batısında da Roma Dönemi'ne tarihlenen bir anıt mezar tespit edilmiştir.

V/4 | KÖYCEĞİZ-DALYAN HAVZASI

Akdeniz, İztuzu Kumsalı ve Dalyan Deltası.

Anadolu'nun güneybatı köşesinde, Ege Denizi ile Akdeniz'in birleştiği köşede yer alan Köyceğiz Havzası çok sayıda akarsu, göl ve bunları bir ağ şeklinde birbirine bağlayan kanallar ile beslenmektedir.

Köyceğiz Havzası iki ana alt havzadan oluşur. Köyceğiz Gölü Alt Ana Havzası, Namnam Çayı, Kargıcak Deresi ve Yuvarlak Çay gibi akarsular tarafından beslenir. Dalyan Alt Ana Havzası'nın kaynağı ise kuzeyindeki Köyceğiz Gölü ile güneydeki deniz arasında uzanan Dalyan Boğazı ile bu hatla bağlantılı olan küçük boğazlar ve göllerdir. Bölgeyi bereketli kılan bu bol su kaynaklarıdır.

Dalyan Boğazı adı verilen kanal 10 km uzunluğundadır. Köyceğiz Gölü'nden başlayan kanalın Akdeniz'e bağlandığı kesimine kadar geniş bir delta (Dalyan Deltası) oluşmuştur.

Köyceğiz Gölü.

Dalyan Boğazı.

Dalyan Kanalı'nın denize açıldığı ağzın doğusunda İztuzu Kumsalı, batısında Dalyan Kumsalı yer almaktadır. İztuzu Kumsalı, yaklaşık 100 - 150 m genişliğinde ve 4 - 4,5 km uzunluğundadır. Bu kumsalda, güçlü akımların her gün değiştirdiği küçük kum tepecikleri vardır. Dalyan Kumsalı ise ortalama 550 m uzunluğundadır.

Holosen Dönem'de deniz seviyesinde meydana gelen yükselme sonucunda hızlanan alüvyal birikme Köyceğiz Havzası'nı yaratmıştır. Havzayı kuzeyde denize paralel uzanan dağlar sınırlandırır. Bu dağlar Sandıra zirvesi ile 2295 m rakıma ulaşır. Güneyde Akdeniz kıyıları ile sonlanan havzanın doğu ve batısında ise denize dik uzanan sırtlar vardır.

Köyceğiz-Dalyan Havzasının yaklaşık 385 km^2 büyüklüğündeki bölümü doğal özellikleri açısından özel koruma altına alınmıştır. Köyceğiz Gölü ve çevresi, göl ve deniz arasında uzanan Dalyan Kanalı ve bu kanal etrafındaki bataklıklar ile kıyıda yer alan 4,2 km uzunluğundaki kumsalı kapsayan bu koruma alanı Türkiye'nin ilk Özel Çevre Koruma Bölgeleri'nden biridir. Sahile yumurta bırakan Caretta caretta cinsi su kaplumbağaları da bu özel koruma statüsü içindedir.

Köyceğiz-Dalyan Havzası Antik Çağ'da Karia Bölgesi'nin güney ucunu oluşturuyordu. Havzanın batı sırtlarından biri üzerinde kurulu olan Kaunos, bölgenin en görkemli şehirleri arasında yer alır.

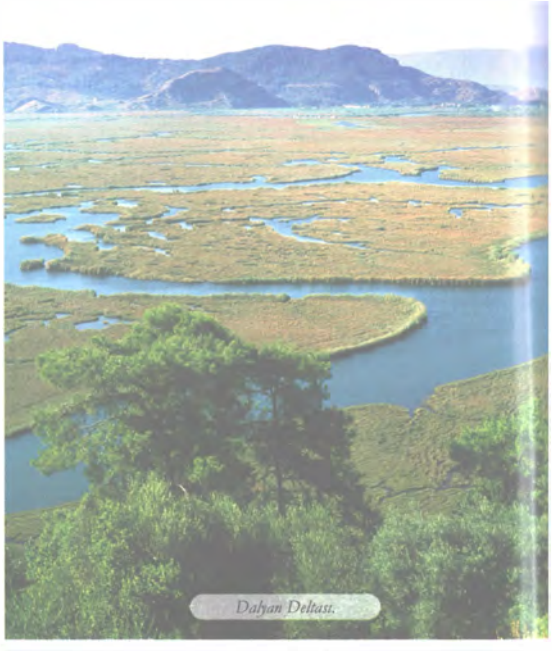

Dalyan Deltası.

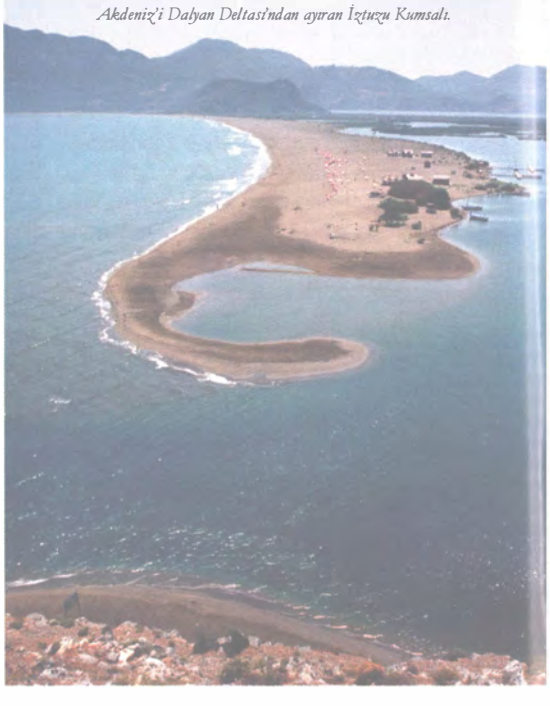

Akdeniz'i Dalyan Deltası'ndan ayıran İztuzu Kumsalı.

Kaunos.

Kaunos

Kaunos Antik Kenti, Karia Bölgesi'nin güney sınırında yer alan ve Lykia (Likya) Bölgesi'ne geçiş güzergâhı üzerinde önemli bir kenttir. Örenyeri, Muğla İli'ne bağlı Ortaca İlçesi sınırları içindedir. Kent, kuzeydeki Köyceğiz Gölü ile güneydeki Akdeniz arasında uzanan bir doğa hârikası Dalyan Boğazı'nın (Antik Calbis) batı yakasındaki yamaçlar üzerine yayılmıştır.

Dalyan Boğazı.

Kaunos.

Muğla'dan Fethiye yönüne giden karayolunda, Köyceğiz'i geçtikten 7 km kadar sonra güneybatı yönüne ayrılan yol ile yaklaşık 17 km sonra Dalyan'a ulaşılır. Dalyan Boğazı'nın doğu kıyısındaki bu kasabadan boğazın karşı kıyısındaki Kaunos Antik Kenti'ne ulaşım, boğazı geçen teknelerle sağlanabilir. Denizden gelenler ise Delikli Ada yakınlarında demirleyip yine tekne aracılığıyla Dalyan Boğazı içinde bir süre yol aldıktan sonra örenyeri yakınlarındaki iskeleye ulaşabilirler. İskeleden Kaunos'un antik kalıntılarına yaklaşık 10 dakikalık bir yürüyüşle ulaşılır. Diğer ulaşım seçeneği ise Köyceğiz ilçe merkezinde güneybatıya -Köyceğiz Gölü kıyısını izleyerek- uzanan karayoludur. Eşsiz güzellikte seyir olanağı veren bu yol bazı köylerden ve içinde antik kalıntıları barındıran Sultaniye Kaplıcası'ndan geçer. Kaunos örenyeri ziyareti sonrasında bu yolun devamında araçla Dalyan Boğazı kıyısındaki kafe ve restoranlara kadar gidilebilir. Yol boyunca kuzeyde (sol tarafta) yalçın kaya kütlesinin üzerine açılmış Kaunos'un görkemli Kaya Mezarları da ziyaret edilebilir.

Akdeniz'in serin ve tuzlu sularını, kuzeyde Köyceğiz Gölü'nün tatlı suyuna muhteşem bir ekosistem içerisinde bağlayan jeolojik biçimlenmenin oluşum süreci günümüzden yaklaşık 251 milyon yıl önce başladı. Jeolojik olarak Mezozoik evreye denk gelen bu süreç bugün, günlük yaşamda takip edilemeyecek derecede yavaş da olsa devam etmektedir. Caretta caretta adı verilen deniz

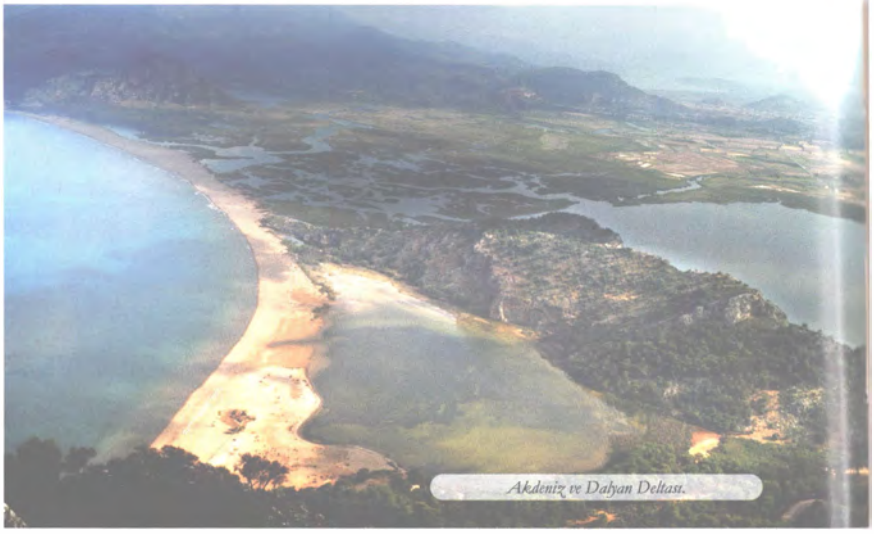

Akdeniz ve Dalyan Deltası.

kaplumbağalarının ender yaşam alanlarından birine ev sahipliği yapan ve bu nedenle halk arasında adına *"Kaplumbağa Plajı"* da denilen, 4,5 km uzunluğundaki İztuzu Plajı, tıpkı Köyceğiz Gölü ve Dalyan Boğazı gibi bu jeolojik sürecin sonucu olarak bölge coğrafyasını süslemektedir.

Gölü, denize bağlanan boğazı, eşsiz plajı ve ünik bitki yapısıyla bir doğa hârikası olan bu coğrafyayı kültürüyle süsleyen kent ise Kaunos'tur. Antik kaynaklarda bir Karia kenti olarak sözü geçen Kaunos halkının kültürel yapısının Karia kültürlerinin yanı sıra Lykia kültürlerine de yakın olduğu bilinir. Buna rağmen kentin kendine özgü bir yapısı olduğu anlaşılır. Herodotos, Kaunosluların bölgenin en eski halklarından olduğunu söyler. Buna rağmen yine aynı kaynaktan öğreniyoruz ki Kaunos halkı kendi soylarının Girit'ten göç edip buraya yerleştiğine inanıyordu. Oysa Antik Çağlarda dillendirilen bir söylence, Kaunos kentinin kuruluşunu bambaşka bir mitolojik örgü içinde anlatır. Buna göre, Miletos kentini kuran efsanevi kahraman Miletos'un iki çocuğundan biri Kaunos isimli delikanlı, kendisine sırılsıklam âşık olan kız kardeşi Byblis'in sevgisine karşılık vermemek için oymağını toplayıp öz yurdunu terk eder. Günlerce yeni yurt arayan Kaunos isimli delikanlı ve yoldaşları, güneyde, Akdeniz'in kıyısında bu kenti kurarlar. Sevdiği insanın yokluğuna dayanamayan Byblis'in intihar etmeden önce günler boyu döktüğü gözyaşı sel olup, Antik Çağ'da adına Calbis denilen Dalyan Çayı'nı oluşturduğuna inanılır.

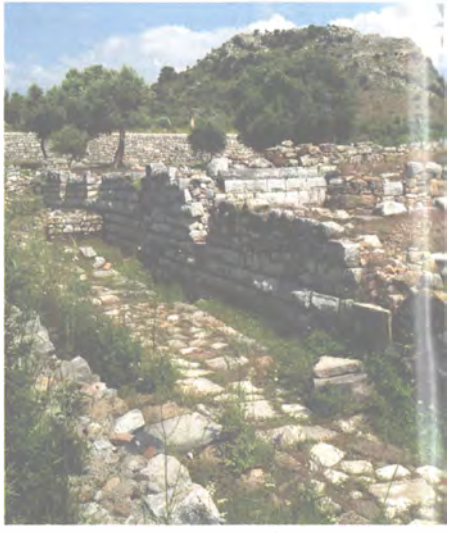

Kaunos yapıları ve arka planda akropol.

Letoon'da bulunmuş "üç dilli yazıt".

Bir Lykia (Likya) kenti olan Ksanthos'un agorasında bulunan yazıtlı dikmede ve yine Lykia'da bir kutsal alan olan Letoon'dan ele geçen *"üç dilli yazıt"* (Grekçe, Aramca ve Lykce) üzerinde Kaunos ismi *"Kbid/Kybid"* olarak yazılıdır. Bu isim eski Lykia dilindedir. Bu bilgi, erken dönem Kaunos sikkeleri üzerinde yazılı olan *"kb"* simgesini de açıklar. Sikkelerdeki bu iki harfli monograf Kaunos'un Lykçe adı olan Kbid'in kısaltılmış halidir.

Hem efsanevi kurucu *"Kaunos"* isimli delikanlının mitolojik öyküsü hem de kentin Kbid'den Kaunos'a dönüştürülmesi MÖ. 4. yy'dan sonra hız kazanan *"Helenleştirme"* politikalarının bir sonucudur. Bu kurgu ve isim değişiklikleriyle kent, Anadolu'nun birçok yerindeki şehir gibi Hellen dili ve kültürünün politik etkisi altına sokulmuştur.

Arkeolojik kazılarla açığa çıkarılmış olan veriler Kaunos'ta ilk yerleşimin MÖ. 9. yy'a yani Protogeometrik Dönem'de kurulduğunu ortaya koymaktadır.

Herodotos'un, *"İonya'ya baş eğdiren Harpagos, Karialılar, Kaunoslular ve Lykialılar üzerine yürüdü..."* aktarımı, MÖ. 5. yy'da Kaunos'un gücüne yapılan bir vurgudur aslında. Harpagos önderliğindeki bu Pers işgali karşısında Kaunosluların tüm dirençleriyle kendilerini savundukları bilinmektedir. Öyle ki Kaunos halkının, esir olmamak için kadınlarını ve çocuklarını kendi elleriyle öldürdüklerinden söz edilir. Zira ünlü tarihçi bu tanımıyla Kaunosluları bir kentin değil, tıpkı Lykialılar ve Karialılar gibi bir bölgenin temsilcisi şeklinde anmaktadır: *"Kaunoslular bana kalırsa buranın yerlisidir. Ama kendileri Girit'ten geldiklerini söylerler. Dillerinde Karia etkisi vardır ya da Karia diline onların etkisi. İyice açıklığa kavuşturamadığım bir konudur bu."* Herodotos, Kaunosluların sosyal yaşamıyla ilgili şu notları düşer: *"Fakat bunların adetleri Karialıların ve diğerlerinkinden ayrıdır. Bunların en çok saygı duydukları adetlerinden bir tanesi dostların yahut yaşça akran olan kimselerin, kadın, erkek ve çocuk bir arada toplanıp şarap içmeleridir."*

Tarihi kaynaklar Kaunos'un, Pers işgaline karşı MÖ. 5. yy'daki İon isyanına katılan kentler arasında yer aldığına işaret eder. MÖ. 5. yy'ın ilk yarısında Attika-Delos Deniz Birliği'ne katılan kentin bir süre sonra bu birlikten ayrıldığı ve yüzyılın son çeyreğinde bir Pers garnizonu olduğu bilinir. MÖ. 4. yy'ın başlarında Perslerle birlik olup, Kıta Yunanistan'dan gelen Spartalılara karşı mücadele veren Kaunos, bu dönemde Pers İmparatorluğu'nun Anadolu'daki stratejik merkezlerinden biri konumuna yükseldi. Kent, MÖ. 395'te Kıbrıs'tan getirilen paralı askerlerin başlattığı isyanla çalkalandı. MÖ. 4. yy'ın ortasına doğru tüm Karia kentleri gibi Kaunos da huzur ve refahın hâkim olduğu bir siyasi atmosferi yakaladı. Bu başarının sebebi, Karia'nın yeni hâkimi olan Hekatomnoslar Hanedanlığı'dır. Özellikle Satrap Maussollos Dönemi'nde hemen tüm Karia kentleri gibi Kaunos'un da yepyeni yatırımlarla müreffeh bir hale getirildiği, surlarla güçlendirilip, birçok kamu yapısıyla ihtişamlı bir görünüme ulaştığı anlaşılmaktadır. Apollon Kutsal Alanı'nda bulunan iki kaide bu döneme dair önemli bir ipucu taşır. Bu iki yazıtlı kaide, Antik Çağ'da Karia Satrabı Maussollos ve babası Hekatomnos'un bronzdan heykellerini taşıyordu. Bu anıtlar Hekatomnoslar Hanedanlığı yönetimine kentte verilen değeri çok iyi anlatır.

Kaunos, Anadolu'daki bütün kentler gibi MÖ. 334'ten itibaren Büyük İskender'in hâkimiyeti altına girdi. İskender'in ölümünden sonra kısa bir süre de olsa tüm bölgeyi ve dolayısıyla da bu kenti yöneten kişi, İskender'in bölgeye vali olarak bıraktığı Asandros oldu.

Ardından, bölge hâkimiyeti için başlayan güç savaşlarında Kaunos'un Rodos Devleti ile bir ittifak yaptığı anlaşılır. Bu birlikle beraber, Kaunos Rodos Pereiası içinde sayılan kentlerden biri olarak anılır.

MÖ. 2. yy'ın başlarında Seleukos Krallığı'nın bölgeye yönelmesi karşısında Kaunos, Rodos Devleti tarafından korunup kollandı. Magnesia Savaşı ardından yapılan Apameia Barış Antlaşması ile Roma Senatosu tüm Karia ve Lykia'yı Rodos Devleti'ne bağladı. Böylece Kaunos resmi olarak da Rodos egemenliğindeki bir kente dönüşmüş oldu. Ancak MÖ. 167'de birçok Anadolu kenti Rodos'un hâkimiyetine karşı amansız bir isyanla ayağa kalkınca Roma Senatosu kararını değiştirdi ve Karia ile Lykia kentlerinin tümüne bağımsızlık hakkı tanıdı.

MÖ. 129'da Roma Devleti, Batı Anadolu topraklarında Asya Eyaleti'ni kurdu. Karia Bölgesi kentleri de bu eyalete bağlıydı. Ancak kazılarda ele geçen bazı yazıtlardan Kaunos'un bu eyalete dâhil olmadığı anlaşılır. MÖ. 88'de Batı Anadolu'daki kentleri ele geçirmeye başlayan Pontos Kralı Mithridates'in en önemli müttefiklerinden biri de Kaunos kenti oldu. Bu kargaşa arasında kentte yer alan, Romalı birçok tüccar acımasızca öldürüldü. Mithridates'in işgal planlarını çökerten Romalı komutan Sulla, Kaunos'u cezalandırmak için kenti Rodos egemenliğine verir. Ancak bu egemenlik uzun sürmez ve Kaunos MÖ. 83'te Küçük Asya Eyaleti'nin yeni yönetimine başvurarak Rodos hâkimiyetinden kurtulup Küçük Asya Eyaleti'ne bağlanır.

Roma İmparatorluğu hâkimiyet yılları bir yandan kentin önemli kamu yapılarıyla güçlendiği ama bir yandan da kenti sona taşıyan bir sürecin başladığı dönemdir. Zira bu dönemde kentin kıyı şeridi, alüvyon dolgular sebebiyle denizden uzaklaşmakta ve Kaunos'un bir liman kenti olma özelliğini ortadan kaldırmaktaydı. Antik limanın kıyısındaki bir binada bulunan MS. 1. yy'a ait bir yazıtta, ticari olarak zayıflamaya başlayan kenti gümrük vergilerinin affedildiği anlatılır. Aslında çok önemli bir liman olan Kaunos'ta bir gümrük binası ve gümrük kanunlarını içeren çok sayıda yazıt ortaya çıkarıldı. Bu yazıtlar ve antik kaynaklar sayesinde kent limanının bir zincirle kapatıldığından söz edilir.

Roma İmparatorluğu'nun ilk yüzyılında Kaunos'un tüm Anadolu kentlerinde görülen refahtan payını aldığı, kentte ortaya çıkarılan anıtsal Roma Çağı kalıntılarından kolaylıkla anlaşılabilir. Öte yandan kent meydanını süsleyen Tiberius, Nero, Vespasianus gibi Roma imparatorlarına ait heykellerin varlığı kent halkının imparatorluğa duyduğu şükranı ifade eder.

Kentte belirlenen kiliseler, bölgenin Hıristiyanlığı kabul ettiği Bizans Dönemi'nde Kaunos'un önemli bir merkez olarak var olduğuna işaret eder. Kentin, Geç Antik Çağ'dan başlayarak Ortaçağ'ın içlerine kadar hep Doğu Roma (Bizans) kiliselerine ve Lykia Kilise Eyaleti'ne bağlı kaldığı bilinir. Konsil belgeleri ve antik kaynaklardan elde edilen veriler, Kaunos'un Bizans Dönemi'nde iki piskoposla temsil edildiği ve adının da Hıristiyan geleneğe uygun olarak *"Hagia (Kutsal) Kaunos"* olarak değiştirildiğini anlatır.

625 yılından itibaren sıklıkla artan Arap akınları ve ardından birkaç yüzyıl sonra ise Türklerin bölgedeki egemenlik arayışları, Kaunos kentinin giderek içine kapanmasına neden oldu. Akropol tepelerinde güçlendirilen Bizans Dönemi kalesi bu saldırı ikliminin bir eseridir.

13. yy'da bölgeye hâkim olan Menteşe Beyliği'nin güney sınırını Kaunos'un da yer aldığı coğrafya oluşturuyordu. 15. yy'dan sonra ise tüm Batı Anadolu kentleri gibi bu bölge de Osmanlı egemenliğine girmiştir. Menteşe Beyliği Dönemi'nden itibaren

bölgenin kent merkezi Kaunos'tan, az daha kuzeyde yer alan Köyceğiz'e kaydı. Osmanlı Dönemi'nde Muğla il merkezi ile birlikte tüm bu bölge *"Menteşe Sancağı"*nın yönetiminde kaldı.

Kaunos Antik Kenti'nin bilim dünyasınca ilk keşfi 19. yy'ın ortalarına dayanır. 1840 yılında ilk defa batılı gezginlerin tanıttığı bu kente 20. yüzyılın ilk yarısında da birkaç batılı gezgin ve bilim insanı inceleme gezileri yaptı. Kentteki ilk detaylı bilimsel incelemeyi yapan, 1950 yılında buraya gelen G. E. Bean oldu. Kentteki ilk kazıları ise Ankara Üniversitesi'nden B. Öğün başlattı. 1966 yılında başlayan kazıları 2001 yılında Akdeniz Üniversitesi öğretim üyesi olan C. Işık devraldı.

Köyceğiz Gölü'nün dingin sularından Akdeniz'e doğru burgaçlar çizerek inen Dalyan Boğazı'nın batı yanında yükselen tepeler, yamaçlar ve onların önüne serilmiş olan düzlükler Kaunos Antik Kenti'nin zengin ve görkemli antik kalıntılarına ev sahipliği yapar.

Kentin kuzey bölümündeki kayaları bir tablo gibi süsleyen kaya mezarlarının karşısında, Dalyanlı kadınların kullandığı teknelerle boğazı geçenler öncelikle kaya mezarlarını yakından görebilirler. Tekne ile kentin aşağı bölümündeki girişine yakın bir noktaya ulaşanlar ise buradan gezmeye başlayabilirler.

Hamam-Palaestra Kompleksi

Antik kente üst bölümden gelenleri ilk karşılayan kamu yapılarından biri palaestralı hamam yapısıdır. Yapı batı taraftaki hamam yapısı ve onun doğusundaki palaestra düzlüğünden oluşur.

Sportif etkinliklerin ve eğitimin yapıldığı palaestra düzlüğünün bir bölümü anakaya üzerine oturur bir kısmı ise teras ile yükseltilmiştir. Palaestra düzlüğünü oluşturan teras duvarlarından biri (B duvarı) MÖ. 4. yy'a tarihlenir. Bu duvar olasılıkla burada yer alan daha erken tarihli bir başka yapının duvarıydı. Terasın az ilerisinde açığa çıkarılan kuyuda bulunan seramik parçaları ise MÖ. 7. yy. sonlarına (Arkaik Dönem) tarihlenir. İçinden çıkan buluntular kuyunun Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem içlerine kadar kullanıldığına ve MÖ. 200'lerde tümüyle kapatıldığına işaret eder.

Bugün sadece temel seviyesinde korunmuş olan Palaestra yaklaşık 56 x 31 m ölçülerindeki bir alanı kapsar. Yer yer düzeltilmiş ana kaya üzerine oturduğu anlaşılan palaestra düzlüğünün tabanı genellikle sıkıştırılmış topraktır. Yapı, bir avlu etrafında yer alan üç stoadan meydana gelir. Etrafını üç yönden çevreleyen stoaların orta bölümünde yer alan büyük odaların Ephebeion (gençlerin eğitim odası), yanlarındaki daha küçük odalar ise yağlanma ve pudralanma yerleriydi.

Palaestradan dört kapı ile geçişi sağlanan, 58,20 x 28,20 m ölçülerindeki hamam bölümü, çatı seviyesine kadar sağlam duvarlarıyla iyi korunmuş durumdadır. Yapı üst örtüsünün ise tonoz ile kapatıldığı anlaşılmıştır.

Hamam yapısı, merkezinde yer alan bir frigidarium (soğukluk) salonu ve ona açılan diğer bölümlerden oluşur. Frigidarium ile aynı aks üzerinde yuvarlak planlı laconicum (terleme odası) ve en arkada ise dikdörtgen planlı caldarium (sıcaklık) yer alır. Ortada yer alan frigidarium ve locanicumun iki yanında ise simetrik olarak yerleştirilmiş ambulacrum (toplantı ve spor galerisi) ve tepidarium (ılıklık) bölümleri vardır.

Hamam-Palaestra Kompleksi.

Palaestradan hamama girişi sağlayan ilk yapı frigidariumdur. Dikdörtgen planlı ve arka ucu apsisli olan bu salonun hemen girişinde 1,35 m derinliğinde bir piscina (havuz) bulunur; etrafında oturma platformu da olan havuzun içine iniş iki kademeli basamaklarla sağlanır.

Havuzun taban ve yan duvarlarının mavi renkli mermer levhalarla kaplı olduğunu gösteren kanıtlar elde edilmiştir. Frigidariumun ana salonunda da taban tümüyle mermer levhalarla kaplıydı. Ama onlardan da bugüne sadece izler kalabilmiştir. Salonun yan duvarlarında büyük nişler görülür; bunlar, Antik Çağ'da yapı içinin heykellerle süslü olduğunu düşündürmektedir.

Frigidariumun yan duvarlarındaki nişlerin arasında yer alan kapılar, salonun her iki yanında, simetrik planla yapılmış olan ambulacrum odalarına açılır. Dikdörtgen planlı olan ve duvarlarında dörtgen biçimli nişlerin olduğu bu mekânlar küçük sportif etkinliklerin yapıldığı ya da hamama gelenlerin küçük toplantılar yapıp dinlendikleri salonlardır. Kazılar, salonların taban ve yan duvarlarının mermer kaplı olduğunu kanıtlamaktadır. Bu salonlardan, hem frigidariuma hem tepidariuma hem de palaestra odalarına açılan kapılar vardır. Böylece ambulacrum salonları, hamam içindeki trafik akışını da kolaylaştırma işlevi görüyordu.

Frigidariumun kuzey yanındaki apsis içinde açılmış olan kapı ise yuvarlak planlı laconicum (terleme odası) bölümüne geçişi sağlıyordu. Olasılıkla kubbe ile örtülü olan, 4,60 m çapındaki odada yan duvarlar kapı üst seviyesine kadar mermer levhalarla kaplıydı. Daha üstte ise, nemi emmesi için duvarların sıvalı bir şekilde bırakıldığı anlaşılmaktadır.

Yapının en kuzey bölümünde yer alan, enine dikdörtgen planlı büyük oda, asıl yıkanma işleminin gerçekleştirildiği caldarium (sıcaklık) bölümüdür. Caldariuma hem locanicumdan hem de tepidarium salonlarından geçiş sağlanabiliyordu. Külhanda yakılan ateşin yaydığı buhar ısısını odaya yaymak için taban altına döşenen yuvarlak tuğlalarının (hypocaust sistemi) Caldarium ve Locanicum bölümlerinde birbirine bağlantılı olduğu hemen dikkati çekecektir. Caldariumun yan duvarlarında yer alan tonoz biçimli pencere açıklıkları, yapının gün ışığından yararlanmasına olanak sağlıyordu.

Hamam-Palaestra Kompleksi.

Hamam ve palaestra kompleksi, Roma Dönemi'ne tarihlenir. Yapı grubu uzun yıllar kullanıldıktan sonra, Bizans Dönemi'nde farklı işlevler için yeniden değerlendirildi; Frigidarium bölümüne görülen bazı mimari elemanların yapının bir kiliseye dönüştürüldüğünü düşündürmektedir.

Kütüphane

Kaunos gibi güçlü bir liman kentinde kütüphane olması beklenir. Roma hamamının kuzey kenarında yapılan kazılarda büyük ölçüde temizlenip açığa çıkarılan yapı kalıntısının, kentin kütüphane binası olabileceği önerilmektedir. Önceleri bir tapınak olduğu düşünülen yapının, mimari detaylarında yapılan incelemeler, olasılıkla bir antik kütüphaneye ait olabileceği düşüncesini güçlendirdi.

Kubbeli Kilise

Kayıtlara Kubbeli Kilise adıyla geçen yapı kalıntısı Hamam-Palaestra yapı grubunun hemen doğu yanında, tiyatroya giden yol üzerindedir. Yapı, kentin en hâkim tepelerinden biri olan Sivri Tepe'nin eteklerinde, palaestra terasının ortasında yükselir. Döneminde yapının oturduğu terasın çift sıra sütunla çevrili olduğu anlaşılmaktadır. Hem kilise hem de onu çevreleyen kutsal alan denizden gelen gemiler tarafından da rahatça görülebilecek bir görkeme sahip olmalıydı.

Kubbeli Kilise.

Hem mimarisi hem de konumu ile kentte bilinen dört kilisenin en görkemlisi olan Kubbeli Kilise 14 m x 14,5 m ölçülerindedir ve oldukça iyi korunmuştur. Üç nefli olan yapının ortada yer alan geniş koridoru yüksekçe bir kubbe ile yan nefler ise tonoz örtü ile kapatılıyordu. Orta nefin doğu cephesini sınırlandıran apsisin iç yüzü yarım daire biçimli, dış yüzü ise üç kenarlı bir görünüme sahiptir.

Kubbeli Kilise.

Kubbeli Kilise'den haç betimli blok.

Yapıya giriş batı kenarındaki dikdörtgen narteks yoluyla sağlanır. Narteksten ana yapının her bir koridoruna açılan kapı mevcuttur.

MS. 6. yüzyıl ortalarında yapıldığı düşünülen kilise daha sonraki dönemlerde çeşitli onarımlar görmüştür. Yapının etrafında görülen kalıntılar ise daha geç evrelerde eklenmiş küçük müştemilat ve şapel yapılarıdır.

Antik Cadde

Antik Cadde'ye doğudan bakış.

Kent merkezini kuzeydeki nekropol alanına bağlayan antik caddenin bir bölümü -Palaestra terasındaki Kubbeli Kilise'nin yaklaşık 20 m kuzeyinde- yapılan kazılarda açığa çıkarılmıştır. Taş döşeli cadde yaklaşık 5 m genişliğindedir ve doğudan batıya doğru yükselerek devam etmektedir.

Cadde kazıları, yolun üç farklı kültür evresine sahip olduğunu kanıtladı. Veriler caddenin ilk yapıldığı dönemin MÖ. 5.-4. yy'da inşa edildiğini düşündürmektedir. Ancak bu evreye ait veriler, yol kazılarında bulunan bu döneme tarihlenen seramik örneklerinden ibarettir. Kalıntıları görülebilen en erken yol evresi MÖ. 200 civarında inşa edildi. Cadde dolgusu içinde ortaya çıkarılan çanak çömlek parçaları ile yol döşemenin hemen üzerinde bulunan İmparator Titus Sikkesi, Roma İmparatorluğu'nun başlarında da kullanılan bu caddenin MS. 100 yıllarında doldurulmak suretiyle iptal edildiğini göstermektedir.

Ölçüm Platformu

Ölçüm Platformu.

Kubbeli kilise ile antik tiyatro arasındaki yamaç üzerinde yer alan yuvarlak planlı yapı hem ünik, hem de gizemli bir karaktere sahiptir. Üç sıra mermer basamakla yükseltilmiş anıtın en üstteki basamağında haç formlu bir işaret çizilidir. Bu işaret yönleri göstermektedir. İşaretin her bir kolunun arası ise çizgilerle on altı eşit parçaya bölünmüştür. Basamaklar üzerinde ayrıca çeşitli isimler, daireler ve olasılıkla hayvan bağlamak için kullanılan halkalar bulunmaktadır.

Neyi temsil ettiğine dair bilim dünyasını uzun bir süre meşgul eden bu anıt Roma Dönemi'nin ünlü mimarı Vitrivius'un sözünü ettiği, rüzgâr ölçümlerinin yapılıp hızının saptandığı ve buna göre kentin ana cadde akslarının belirlendiği bir rüzgâr platformu olduğu kabul edilir.

Yapının kazıları sırasında, temel seviyesinde ele geçmiş olan bir mühür damgalı amphora kulpundan yola çıkılarak ölçüm platformunun MS. 150 civarlarında inşa edildiği anlaşılmıştır.

1, 2- Tiyatro.

Tiyatro

Kentin tiyatrosu akropolün batı yanındaki eğimli arazi üzerine oturtulmuş durumdadır. Oldukça iyi korunmuş durumda ziyarete açık bulunan tiyatro, dağın eğimi yönünde değil, seyircileri güneydeki limanı görebilecek şekilde yerleştirilmiştir. Bu yerleştirme sırasında, topografik bir zorunluluk gereği tiyatro oturma basamaklarının bir bölümü yamaca oturtulmuş, diğer bir bölümü ise analemma duvarı ile yükseltilmiştir.

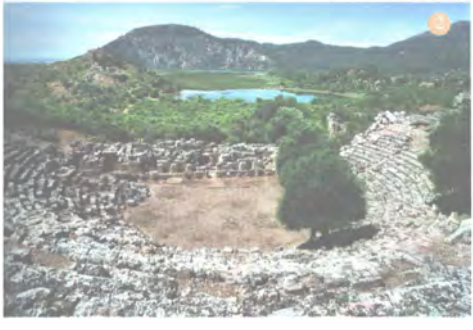

Tiyatro girişi: Beşik tonozlu koridor.

Tiyatronun ön sıralarındaki oturma basamakları.

Yarım daire biçimli caveası 33 adet sırası ile yaklaşık 5000 kişilik oturma kapasitesine sahiptir. Kireçtaşıyla yapılmış oturma basamakları yatay uzanan bir diazoma ile üst ve alt bölümlere ayrılmıştır. Caveada yer yer yuvarlak delikler dikkati çeker. Bunlar oturma basamaklarının üstünün geçici örtülerle kapatıldığına işaret eder.

Sahne binası ile oturma sıraları arasında kalan orkhestra da yarım daire planlıdır. Sahne binasının iki yanında orkhestraya açılan seyirci girişlerinin (paradoslar) üstü açıktır. Analemma duvarlarındaki delikler paradosların ahşap bir kapı

ile örtüldüğünü kanıtlar. Tiyatronun bir başka seyirci girişi ise oturma basamaklarını iki bölüme ayıran diazomaya açılan beşik tonozlu koridorlardır.

Sahne binasının Antik Çağ'da iki katlı olduğu anlaşıldı. Kazılar, sahnenin çeşitli heykellerle süslendiğini gösteriyordu. Orkhestradan sahne binasına açılan bir kapı yer alıyordu.

Hem mimari detayları hem de tiyatro kazılarında bulunmuş olan MÖ. 4. yüzyıla ait bir kadın heykel başı, tiyatronun ilk inşasının MÖ. 4. yy'da Mausollos'un iktidarı yıllarında gerçekleştirildiğini kanıtlamıştır. Mimari detaylar tiyatronun MÖ. 150 yılında, MS. 50'de ve MS. 2. yy'ın ikinci yarısında olmak üzere birkaç defa kısmi ve kapsamlı değişikliğe uğradığını göstermektedir.

Günümüzde kenti ziyaret edenler, kazısı tamamıyla bitirilmiş olan tiyatronun oturma basamaklarının neredeyse tümünü, sahne binasının ise alt kat mekânlarına ait duvar kalıntılarını görebilmektedir.

Tiyatro Çeşmesi

2009 yılında tiyatro çevresinde sürdürülen kazılar hiç beklenmedik bir yapı kalıntısını gün yüzüne çıkardı. Bu yapı tiyatronun kuzey yanındaki tonozlu seyirci girişinin hemen doğusunda bulunmuş olan bir çeşme binasıydı.

İki ante duvarı arasında yükselen iki sütun ile in antis planlı bir tapınağın planını andıran çeşme binası, pseudo isodomik biçimde yerleştirilmiş son derece kaliteli mermer bloklardan inşa edilmişti. Anıtsal çeşme 10,60 m x 6 m ölçülerindedir.

Çeşmenin tiyatro duvarına bitişik inşa edilmesi çok da rastlanılan bir olgu değildir. Buna rağmen hem kentin en yoğun toplanma alanı olan tiyatronun hem de bu terasın günlük hayattaki yoğun insan trafiği çeşmenin buraya yapılması mantığını anlatmaktadır. Kentin, bugüne kadar bulunmuş olan en eski ve en görkemli çeşmesi MÖ. 4. yy'a tarihlenir.

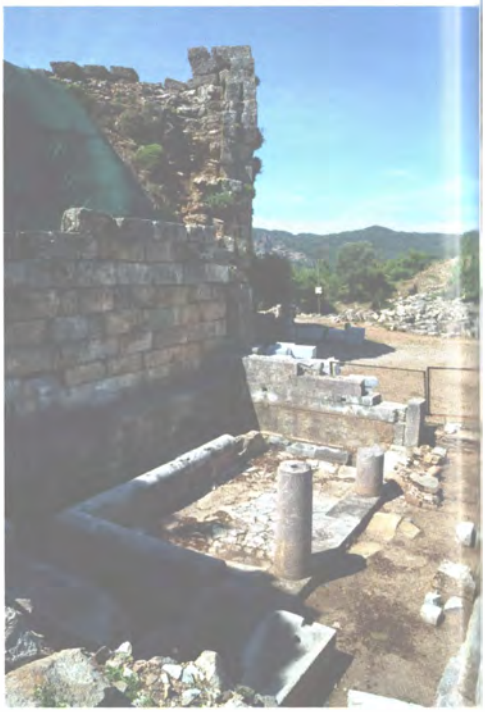

Tiyatro Çeşmesi.

Akropol

Kentin akropolü olarak kabul edilen iki tepe vardır; kuzeyde, tiyatronun hemen arkasında yer alan ve denizden yaklaşık 150 m yüksekte olan kalker kayalık asıl akropoldür. Burası, Herodotos'un, Pers saldırılarına karşı güçlü surlarla çevrildiğini anlattığı iç kale olmalıdır. Dalyan Boğazı'na bakan doğu yamaçları sarp kayalık olan akropolün eğimi uygun olan diğer yamaçlarında çok sayıda teras yer alır. Teras duvarlarının birçok yerinde alt kottaki blokların MÖ. 4. yy'a tarihlenen polygonal işçiliğe sahip olduğu, üst sıralarda ise Bizans Dönemi işçiliği görülür. Bu da teras

Akropole doğudan bakış.

Tiyatrodan akropole bakış.

Asıl akropolün güneyindeki Kuyruklu Kale/Küçük Kale kentin ikinci akropolüdür.

duvarlarının farklı dönemlerdeki kullanımına işaret eder. Teraslar üzerinde yer yer çeşitli yapı kalıntılarına rastlamak mümkündür. Bunlar arasında askeri gamizon yapısı ve bir kilise kalıntısından söz etmek mümkündür. Kentin iki limanına da hâkim bir noktada yer alan akropolün güneybatısındaki teraslar üzerinde Demeter Kutsal Alanı yer alır.

Küçük Kale ya da Kuyruklu Kale olarak nitelendirilen diğer akropol ise asıl akropolün güneyinde yer alır. Her iki limanın arasında yükselen bu tepenin denizden yüksekliği yaklaşık 50 m kadardır. Tepe üzerinden kentin surları geçer. Mimari yapılaşmaya da açık olduğu anlaşılan tepenin güney eteklerinde yer alan nekropol alanının MÖ. 4. yy'dan beri kullanıldığı anlaşılmıştır.

Teras Tapınağı Kutsal Alanı: Zeus Soter Tapınağı, Yuvarlak Planlı Sunak, Baitylos ve Kilise

Agoranın hemen kuzeyinde yer alan geniş, yapay teras üzerindeki mimari kalıntılar, önemli bir kutsal alanın parçalarıdır. Hem agoraya hem de onun önündeki limana hâkim durumda bulunan teras Dor düzeninde sütunların oluşturduğu galeriler ile çevriliydi. Bu Dor stoaların çevrelediği temenosun girişi kuzeydeki bir propylon ile sağlanıyordu. Bu kapı İon düzeninde bir mimariye sahiptir. Dorik stoanın mimarisini oluşturan malzeme kıyı taşındandır ve bu elemanlar, kaliteli görünsün diye Antik Çağ'da sıva ve boya ile kaplanmıştı.

Yükseltilmiş teras üzerinde, üstü çatı ile kapalı stoaların çevrelediği temenosun kuzeydoğu galerisi içinde yer alan tapınak kuzeydoğu-güneybatı doğrultuludur. Dor düzenindeki tapınak, kareye yakın bir naos ve onun üçte biri uzunluğundaki bir pronaos ile in antis plana sahiptir. Pronaos önünde iki adet sütun tapınak cephesini hareketlendirir. 9,70 x 6,78 m ölçülerindeki yapı önde iki basamaklı merdiven ile yükseltilmiştir. Tapınağın ön cephesindeki basamakları ile sütunları mermer, ana duvarları ise kıyı taşından bloklarla örülmüştür. Temenos avlusunun batı ucunda bulunan silindir biçimli bir kitabe üzerinde yazılanlar, buradaki kutsal alanda Tanrı Zeus Soter'in kutsandığını ortaya koymuştur. Tapınakta yapılan arkeolojik kazı ve araştırmalar yapının MÖ. 1. yy. sonlarında inşa edildiğini ve MS. 3. yy'da ise kullanımına son verildiğini ortaya koymuştur.

Teras Tapınağı Kutsal Alanı ve içindeki yuvarlak planlı sunak.

Tapınağın güney yanında, MS. 5. - 6. yy'da yapıldığı anlaşılan üç nefli bir kilise kalıntısı dikkati çeker. Kuzeydoğu cephesinde, orta nefi karşılayan bir apsise sahip olan kilise kısmen tapınak ve güneyindeki yuvarlak planlı sunak yapısını tahrip ederek inşa edilmiştir.

Tapınağın güney aksı üzerinde, temenosun orta kesiminde yer alan yuvarlak planlı yapı üç ana mimari bölümden oluşan bir sunaktır. Yapı, en dışta çift sıra sütunlarla tüm yapıyı çepeçevre saran bir galeri, içte oturma sırası (eksedra) ve merkezde ise bir sunak taşından meydana gelir.

Yapıyı çevreleyen sütunlu persitatsiste dışta 14, içte ise 9 sütun yer alıyordu. Yapının üst örtüsünü taşıyan iç ve dış sütunlar yapıya zengin bir görünüm katmak amacıyla farklı malzemeden inşa edilmiştir. Mimarideki detaylar, sütunların arasının belirli bir yüksekliğe kadar parapetlerle kapatıldığını göstermektedir.

Yuvarlak sunak yapısı genel olarak mermer ve kıyıtaşı malzemeden inşa edilmiştir. Kazı heyeti, burada kullanılan mermer malzemenin, tıpkı Teras Tapınağı'ndakiler gibi daha erken döneme ait bir yapıdan sökülerek kullanılmış, devşirme malzemeler olduğunu önermektedir.

Sütunlarla çevrili olan ve hiçbir yönden girişi bulunmayan, tümüyle dış cepheye kapalı olan bu anıtın, MÖ. 1. yy'da, kent kurucusu anısına yapılmış bir sunak (Abaton-Heroon) olduğu kabul edilir.

Yuvarlak Planlı Sunak'ın hemen önünde yapılan sondaj kazıları, Kaunos tarihinde yepyeni bir sayfa açan son derece önemli bir keşfe yol açtı. Kazılar sonucunda, Yuvarlak Planlı Sunak'ın 6,5 m altında büyük taşa rastlandı. 3.5 m yüksekliğinde, piramidal formlu olan ve doğrudan ana kayaya oturduğu gözlemlenen bu taş sıradan bir doğal malzeme değildi. Taşın etrafında tespit edilen kül kalıntıları, hayvan kemiği parçaları ve çok sayıda özel çanak çömlek parçası bu taşın bir tapınım objesi olarak burada bulunduğunu kanıtlıyordu. Bu pramidal biçimli iri blok tanrısal bir imgeye sahip kült taşıydı (Baitylos) ve MÖ. 5. - 4. yy'da Kaunosluların en önemli kült alanlarından birinin merkezini oluşturuyordu. Öyle ki bu pramidal taş Klasik Dönem içlerine kadar Kaunos'un kent sikkelerinde kentin ana simgesi olarak hep tasvir edilmiştir. Kazılarda

Baitylos'un etrafının 12 m x 8 m boyutlarında bir duvar örgüsü ile çevrili olduğu ortaya çıkarıldı. MÖ. 5. yy'da ana kaya üzerine yerleştirilen Baitylos, kentin erken dönemlerdeki en önemli dini simgesi ve kentin kurucu tanrısı olan Basileus Kaunios'u temsil ediyordu. Bu kült taşının, bölgede erken dönemlerden itibaren Hellenleşme döneminde Kaunos Artemisi adıyla anılan Ana Tanrıça imgesinin bir devamı olduğuna da inanılır.

Teras Tapınağı Kutsal Alanı'nda, MÖ. 5.yy'da Baitylos ile başlayan inancın kent halkının gözünde gücü o kadar fazlaydı ki bu inançla aynı teras üzerinde kurulan Yuvarlak Planlı Sunak, Zeus Soter Tapınağı ve bir Bizans Dönemi Kilisesi ile dinsel kimliğini Ortaçağ içlerine kadar taşımayı başardı.

Apollon ve Artemis Kutsal Alanları

Teras Kutsal Alanı'nın hemen batısında, daha düşük kotta izlenebilen kalıntılar Apollon Kutsal Alanı'na aittir. Kutsal alanın kurulu olduğu düşük kotlu bu terasın büyük bir bölümü ana kayanın düzleştirilmesi ile oluşturuldu. Ana kayada yapılan düzeltmeler sonrasında kalan boşluklar dolgu malzemesi ile kapatıldı. Bu dolgu malzemesinden elde edilen arkeolojik malzeme teras düzenlemesinin MÖ. 4. yy'da yapıldığını kanıtlamıştır.

Teras kazılarında ele geçen çok sayıdaki adak heykeli kaidesi, yazıtlı steller ve diğer bazı buluntular kutsal alanın önceleri kentin kurucu tanrısı Basileus Kaunios için yapılan kutsal törenlerde kullanıldığını, Hellenistik Dönem'den sonra ise bu yerel tanrının ışığın ve sanatın tanrısı olan Apollon'a dönüştürüldüğünü kanıtlamıştır.

Alanda 1993'den buyana yürütülen kazılarda, Kaunos'un birbiriyle özdeşleştirilen iki tanrısı olan Basileus Kaunios ve Apollon'a ait adak heykellerinin kaideleri, Apollon ve Aphrodite heykellerine ait başlar, bronzdan bir Hermes heykeli, mermerden Artemis-Hekate ve Nike'ye ait adak heykelcikleri, kentin siyasi tarihinde önemli roller üstlenmiş olan Konon ve Philokles isimli bazı ünlülerin onurlandırıldığı bronz heykellere ait kaideler ve küçük adak sütunlarına ait Dor tarzındaki başlıklar gibi sayılabilecek çok sayıda ritüel malzemesi ele geçmiştir.

Geç devirlerde kutsal alan üzerine yapılmış basit mimari özelliğe sahip mekânlar bugün de görülebilmektedir. Ancak kutsal alanın kuzey sınırını oluşturan 30,10 m x 7,50 m ölçülerindeki beş odalı *"Andron / Ziyafet Binası"* ve onun hemen batısında ayrı bir temenos şeklinde inşa edilmiş olan bir başka özel alan, Apollon Kutsal Alanı ile çağdaştır.

Tüm veriler, Apollon Kutsal Alanı'nın büyük bölümünü oluşturan, ana kayadan düzeltilerek oluşturulmuş olan temenosun MÖ. 4. yy'dan Roma Dönemi içlerine kadar dini adak eşyalarının bırakıldığı, törenlerin yapıldığı bir meydan olduğunu göstermiştir. Alanın kuzey kenarındaki andron ise özel bayramlarda törene iştirak eden üst düzey yöneticilerin ağırlandığı mekânlardı.

Apollon Kutsal Alanı'nın kuzeybatısında yer alan ve kendi içinde ayrı bir temenos duvarı ile çevrili olan özel mekân, kentte araştırma yapanlar için özel bir öneme sahiptir. Bu temenos, hem topografik yapısı hem de mimari döşemeleriyle oldukça dikkat çeken bir özelliğe sahiptir. Günümüzde sadece bazı bölümlerdeki temel taşları korunmuş olan bu kutsal alanın hemen hemen tüm bölümlerinde zemin ana kayanın tıraşlanması sayesinde düzleştirilmişken sadece kuzey bölümünde ana kaya bilerek düzeltilmemiş ve doğal yükseltisinde bırakılmıştır. Temenosu şaşırtıcı kılan bir başka detay ise, bu kaya yükseltisinin hemen güney yanında ana kaya oyularak açılmış olan mahzen biçimli odadır. Peridotit serpantin olan ana kaya içi oyularak bir oda inşa edilmiş olan kaya çukuru, 4,70 m x 3,75 m ölçülerinde ve yaklaşık 2 m derinliğindedir. Oda temanosun tam ortasındaydı.

Kaya çukurunun içi tek sıra kumtaşı dikdörtgen bloklar ile örülerek bir oda oluşturulmuş ve blokların cepheleri ise önce kiremit

tozu ve kireç karışımından elde edilen 1,5 cm kalınlığındaki bir sıva tabakası ve onun üzeri de salt kireçten bir kaymak tabakasıyla sıvanarak özenli bir görünüm elde edilmiştir.

Kuşkusuz ki hem bu düzeltilmemiş kaya yükseltisi hem de onun yanı başındaki çukur tesadüf değildi. Her iki uygulama da bir dinsel törene işaret ediyordu. Bilim heyeti, konu hakkında uzun süren bilimsel incelemelerde bulundu. Kazılarda açığa çıkarılan arkeolojik veriler bu temenosun gizem perdesini yavaş yavaş aralamaya başladı.

Bilim heyetine göre olasılıkla üstü kapalı olan ve üstten seyyar bir merdivenle, sadece yetkisi olan kişilerin girebildiği bu mekân bir *"Yer Altı Kült Odası"*ydı. Hem ana kayaya açılmış naos yapısı hem de ana kayanın işlenmeden bırakılmış olması gibi uygulamalar Anadolu'nun kadim geleneği olan Ana Tanrıça geleneğini akla getiriyordu.

Ana kaya içine açılmış olan yer altı kült odasının tabanında bulunmuş olan 55 cm yüksekliğindeki kireçtaşı heykelcik bu temenosun kimin onuruna düzenlendiğine dair tüm kuşkuları sildi. Eseri bulan ekibin başında yer alan Prof. Dr. Cengiz Işık'a göre, *"...kolları ve ayakları elbise altında gizlenmiş, taşınabilir bir stel formundaki heykelcik, başındaki 'şehir suru' polosu, boynunu süsleyen 'palamut' gerdanlığı ve hilâl, kalkanlar arasında Helios portresi, Nike, geyik (?), kurbağa (?), çelenk ve akrep gibi vücudu üzerinde taşıdığı diğer çeşitli simgeleriyle bu tanrıça, özünde Kybele'yi çağrıştıran yerel karakterli Kaunos Artemisi'nin kendisinden başkası olamaz."* Heykelcik, günümüzde Fethiye Müzesi'nde sergilenmektedir. En kesin haliyle bu heykelciğin tanımladığı Apollon Kutsal Alanı'nın kuzeybatı kenarındaki bağımsız temanos, kökleri Ana Tanrıça geleneğine dayanan Kaunos Artemisi için MÖ. 5. yy'da düzenlenmişti. Ege mitolojisinde iki kardeş olan Artemis ve Apollon için düzenlenmiş olan kutsal alanların iç içe geçmiş olan mimari tasarımı Anadolu'nun başka bölgelerindeki (Didyma ve Letoon gibi) benzer birlikteliği akla getirmektedir.

Kybele'yi çağrıştıran yerel karakterli Kaunos Artemisi. 55 santimetre boyunda, kolları ve ayakları elbise altında gizlenmiş taşınabilir stel formundadır.

Protogenes Eksedrası

Apollon Kutsal Alanı'nda geç dönemde yapılmış basit konutların temel ve duvarlarında inşaat malzemesi olarak kullanılmış olan bazı mimari elemanlar ile yazıtlı heykel kaideleri bilim heyetinin dikkatini çekmiştir. Kazılar devam edip parçalar arttıkça Apollon Temenosu içinde MÖ. 4. yy'da inşa edilmiş, heykellerle süslü bir eksedra yapısı olduğu anlaşılmıştır.

Eksedralar, oturma sekisi şeklinde düzenlenmiş yarım ay ya da "U" planlı anıtlardır. Kent insanının günlük dinlenmesine de olanak sağlayan eksedralar, dinsel veya sosyal kimliğine de vurgu yapılırcasına heykellerle süslenebiliyordu.

Apollon Kutsal Alanı'ndaki Andron yapısının hemen önünde yer aldığı anlaşılan eksedra, bronz heykelleri taşıyan kaideler ve onun önündeki oturma sekilerinden oluşuyordu. Yapı, MÖ. 4. yy'da Kaunos'ta yaşamış olan ünlü duvar ressamı Protogenes tarafından yaptırılıp tüm tanrılara adanmıştır.

Eksedrada yer alan heykel kaidelerinde dikkat çeken yazıtlar vardır: Birinci kaide üzerinde yıpranmış yazıtta, *"Bu saygın heykel, Lysias'ın oğlu ...Dias'ındır. Onun ismi, bu ölümsüz taşta yaşayacaktır."* ; beşinci kaidede ise, *"Bir kadın bu heykele baktığında, çocuklarını tıpkı burada olduğu gibi dizi üzerine oturtsun ve ağzına sevgi dolu göğsünü sunsun. Çünkü oğlu Protogenes, Melanthos kızı Euanthis'in bu heykelini armağan olarak dikti; annesini şereflendirdi."* dizeleri yazılıdır.

Liman Agorası

Tiyatro ve akropolün güneybatısındaki geniş düzlük kentin ticari agorasıydı. Bugün adına Sülüklü Göl denilen antik limanın hemen kuzeyinde yer alan agora, kuzeydeki Teras Tapınağı'ndan gelen bir caddeye bağlanır.

Bu alanda yapılan kazılar, Agora düzlüğünün MÖ. 6. yy'ın son çeyreğinden itibaren kullanım gördüğünü göstermektedir. Yine agorada yapılan kazılarda bulunan, MÖ. 560 yıllarına ait Aphrodite figürinleri alanın kullanımının sıradan işler için olmadığını düşündürmektedir.

Çok sayıda heykel ve heykel kaidesinin bulunduğu agoranın Hellenistik ve Roma Dönemi'nde yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu dönemlerde kent meydanını süsleyen çeşitli anıtların izi bugüne de ulaşmıştır. Güney cephesi limana bakan agoranın kuzey cephesini Dor düzeninde bir stoa kapatmaktadır. Meydanın güneydoğusunda bir çeşme binası, batısında ise Quintus Vedius Capito Anıtı yer alır.

Stoa

Kuzey Agora'nın kuzey sınırını oluşturan stoa 96,82 m uzunluğunda ve 8,2 m genişliğindedir. Yapının agoraya bakan cephesini Dor düzeninde sütunlar sınırlandırır. Stoanın arkası ise duvar ile kaplıdır. Yaklaşık 1 m genişliğe sahip olan duvarda üç farklı duvar işçiliği dikkat çeker. Stoanın arka duvarında alt kısım pseudo-isodomos tekniğinde örülüyken üst kısımda orthostat karakterli bloklar vardır. Orthostatlar üzerindeki ahşap delikleri, duvarın en üst kısmının kerpiçten oluşturulduğunu gösterir.

Stoanın agoraya bakan cephesi boyunca yapılmış üç adet eksedra hem heykel ve yazıtlarıyla toplumsal belleği güçlü tutmaya, hem de agorada alışveriş yapan yurttaşların soluklanmasına hizmet ediyordu.

Stoa kazılarında, antik stoa tabanı altında MÖ. 4. ve 6. yüzyıllara tarihlenen seramik buluntular ve figürinler ele geçirildi. Ancak stoanın bugünkü haliyle ilk inşasının MÖ. 3. yy'da gerçekleştiği ve Erken Roma Dönemi'nde yapılan eklemelerle kullanımının bu dönemde de sürdürüldüğü anlaşılmıştır.

Aphrodite Euploia Kutsal Odası

Stoanın orta bölümünde, arka duvarı içine açılmış olan büyükçe bir oda, Antik Çağ'da gemicilerin ve tüccarların koruyucusu

olduğuna inanılan Aphrodite Euploia onuruna yapılmış özel bir mekândı. İki kanatlı bir kapı ile girildiği anlaşılan oda, MÖ.1. yy'da, yani stoanın ilk inşasından sonra yapılmıştır.

Oda içinde yapılan kazılar, mekân taban döşemesinin yan duvarlarla yaptığı açının uyumsuz olduğu detayını ortaya koymuştur. Ayrıca mekân içinde bulunan bir Aphrodite figürünün stil özellikleri açısından MÖ. 560'lı yıllara tarihlenmesi, bu alanda Arkaik Dönem'e kadar inen bir kutsal mekân geleneğinin var olduğu düşüncesine neden olmuştur. Buna göre mekânın tabanını oluşturan mermer döşeme eski bir tapınağın parçasıydı. MÖ. 3. yy'da Stoa yapılırken bu tapınak tahrip edilmiş ancak MÖ. 1. yy'da stoanın orta bölümü bozularak Aphrodite Euploia Tapınağı yeniden inşa edilmişti.

Aphrodite Euploia Sunağı kabartmalarında, tören alayında Jupiter (Gök Tanrısı), Juno (Baş Tanrıça), Tellus Mater (Toprak Ana) ve Vesta Rahibeleri'nin betimlemeleri vardır. Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi.

Kutsal oda şeklindeki tapınağın, ticaretin bereketini artıran, denizcilerin yolunu açık eden Aphrodite Euploia için yapıldığını gösteren kanıtlar ise kazılarda ele geçen figürinler ile üzerinde Zeus ve Aphrodite Euploia'ya ait figürlerin olduğu mermer bir sunaktır. Sunak bugün Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'ndedir.

Şükran Anıtı

Stoanın güneydoğu köşesinin hemen önünde yapılan kazılarda yazıtlı bir blok ele geçirildi. Dikdörtgen formlu bloğun üzerindeki Grekçe yazıtta Kaunoslular, kendilerini Rodos Devleti'nin baskıcı hâkimiyetinden koruyup kurtaran Romalılara şükranlarını sunan bir metin vardır: *"İyilik ve yararlılığın karşılığı olarak Kaunos halkı bu heykeli Roma halkını temsilen dikti."* Olasılıkla, Hellenistik Dönem'e tarihlenen bu *"Şükran Anıtı"* üzerinde bronzdan yapılmış büyük bir heykele sahipti. Anıt stoanın hemen önünde kentin agorasını süslüyordu.

Bağış Anıtı.

Bağış Anıtı

Stoa önünde bulunan bir başka anıt ise, üç yüzündeki Grekçe kitabede kentin eski yer isimleri ve çevresindeki küçük yerleşimler hakkında önemli bilgiler içeren mermer bloktu. *"Bağış Anıtı"* adıyla kayıtlara geçen bu anıt da Hellenistik Dönem'de kentin stoasını süslemek için oluşturulmuştu.

Quintius Vedius Capito Anıtı

Anıt stoanın batı yanında yer alır. 13,2 m uzunluğunda ve 2 m yüksekliğinde olan anıt tümüyle mermer kullanılarak inşa edilmiş, görkemli bir yapıdır. Anıtın en alt bölümünü bir oturma basamağı oluşturur. Onun üzerinde, bir kaide bloğunun taşıdığı orthostat bloklarından oluşturulmuş bir ana gövde vardır. Ana gövdenin taşıdığı profil bezeli bloklar Antik Çağ'da heykelleri taşıyor olmalıydı.

Anıtın kazıları sırasında bulunmuş olan yazıtlardan, bu eserin, kente birçok yardımda bulunan, kentin sekreteri ve bayram oyunlarının yürütücüsü olduğu anlaşılan, kente ziyarete gelen önemli kişileri ağırlayan ve hepsinden öte hem Basileus Kaunios'un hem de Leto Tapınağı'nın rahipliğini yapan *Quintius Vedius Capito* isimli yurttaş tarafından tüm ailesini onurlandırmak için dikildiği anlaşılmıştır. Aynı yazıtlar, Quintius Vedius Capito'nun Lykia Birliği ve Dünya Atletler Birliği tarafından da heykelinin dikildiği anlaşılmıştır.

Quintius Vedius Capito Anıtı.

Lucius Licinius Murena Anıtı

Lucius Licinius Murena Anıtı.

Stoanın doğu kenarında ele geçen yazıtlı üç kaidenin de bir anıtın parçası olduğu anlaşılmıştır. Bu kaidelerden ortada yer alan orthostat biçimli olanda yapılan incelemeler sonucunda burada Lucius Licinius Murena adındaki Romalı konsüle ait bronzdan bir atlı heykel grubunun yükseldiği anlaşılmıştır. Sağdaki silindir kaide üzerinde Murena'nın küçük oğlu Gaius Licinius Murena'nın, solunda ise politikacı ve asker olan kardeşi Aulus Terentius Varro Murena'nın heykellerinin yer aldığı düşünülmektedir. Bu üçlü anıt grubu, kayıtlara *"Lucius Licinius Murena Anıtı"* olarak geçmiştir.

Lucius Licinius Murena, MÖ. 62 yılında, Pontus Kralı Mithridates'in Batı Anadolu'dan çıkarılmasının ardından bölgeye konsül olarak atanmıştır.

Kumbara Anıtı

Murena Anıtı'nın hemen önünde yer alan bir mermer kaide üzerindeki kapak taşı oldukça dikkat çekicidir. Kapağın kısa kenarının önünde küçük bir delik yer alır. Bu delik, kapaklı anıtın bir bağış kumbarası işlevi gördüğünü akla getirmektedir.

Lucius Licinius Murena'nın valilik döneminde bu alana yerleştirildiği anlaşılan kumbara, kentteki sosyal yardımlaşma düşüncesinin bir yansıması olmalıdır.

Çeşme Binası (Nymphaeum)

Çeşme Binası (Nymphaeum).

Liman Agorası'nın kuzeydoğu köşesinde yer alır. Yapıya ait mimari elemanlar, 1950'li yıllarda G. E. Bean tarafından incelenmiş ve hem limana yakın olmasından, hem de yapıya ait yazıtlı blokta ticari bazı detayların okunmuş olmasından dolayı bu anıt Gümrük Binası olarak tanımlanmıştır. Baki Öğün dönemi kazılarıyla daha net

bir planla açığa çıkarılan bu yapının Gümrük Binası değil, agorayı süsleyen bir nymphaeum olduğu anlaşılmıştır.

Agorayı sınırlandıran yüksekçe bir teras duvarının hemen önüne inşa edilmiş olan çeşme binasının mimari elemanları kireçtaşındandır. Ana cephesi agoraya dönüktür ve önünden bir cadde geçmektedir.

Çeşmenin iki farklı döneme tarihlenen yapım evresi vardır. İlk Evre Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenir ve bu evrede çeşme in antis planlıdır. Yani arka cephesinde suyun depolandığı bir havuz olan çeşmenin ana cephesi iki sütunla zenginleştirilmiştir.

Roma Dönemi'nin ilk yüzyılında çeşmede yapılan değişiklik ile ikinci evre tamamlanmış olur. Bu evrede sütunlu ön cephe iptal edilmiş ve su haznesi olan havuz genişletilmiştir. Ele geçen epigrafik kaynaklar Çeşmenin ikinci evresindeki değişikliğin İmparator Vespasianus Dönemi'nde gerçekleştiğine işaret eder. Antik Çağ'da çeşmenin suyu, kuş uçumu 4 km uzakta yer alan Ölemez Dağları'nda Deregözü Mevkii'ndeki kaynaktan künkler içinde getiriliyordu.

Çeşmenin limana bakan duvarı ile ante duvarında yer alan Roma Dönemi yazıtında kentte uygulanması zorunlu olan yeni **Gümrük Nizamnamesi** açıklanmaktadır. Bu Grekçe metinde kent çevresinin alüvyonla dolmaya başladığına vurgu yapılarak bu durumun şehirdeki ticareti zayıflatmasını önleyecek çözümler sıralanır. Bu metinde hem kentin gelişimi için bağışta bulunan yurttaşlar adı verilerek onurlandırılmış, hem de ithal ve ihraç edilen mallardan alınan vergilerin azaltılması gerektiği vurgulanmıştır. Gümrük Nizamnamesi'nin bir bölümünde, *"... Kaunos'a mal satmak için gelen yabancı tüccar ve kaptanlar, gemi limana bağlandıktan sonra muafiyet hakkına sahip olacaklardır. Satılmak üzere limana çıkartılan her türden malın satılmayanları tekrar gemiye yüklenip 20 gün içinde tekrar kendileri tarafından reeksport edilirse, ihraç vergisinden bağış ya da bahşişten ve de Aphrodite adına alınan vergiden muaf olacaklardır. Tüccarlar, kara yoluyla ithal ettikleri ve 30 gün içinde satamadıkları mallarını aynı şekilde geldikleri yoldan hiçbir vergi ödemeden tekrar çıkartabilirler. Karadan ithal yapanlar Kaunos'a geldikten sonra sadece giriş yeri ve tarihini 3 gün içinde kaydettireceklerdir. Bu kayıt, tanrı Basileus'un Stephanephorosu'nda yapılacaktır."*dizeleri okunur.

Neophron Eksedrası

Çeşme binasının kuzeyinde, Lucius Licinius Murena Anıtı'nın ise hemen güney yanında yer alan eksedra, ilk defa 1970 kazılarında tespit edilmiş ve son dönem çalışmaları ile de, dağılan parçaları bir araya getirilerek restore edilmiştir.

Açık gri damarlı mermer malzeme ile inşa edilmiş olan eksedra yarım yuvarlak planlıdır. Daire içinde iki basamaklı bir seki yer alır. Üstte yer alan silme profilli ikinci basamak oturma zeminidir.

Oturma sekisinin soldaki en dış bloğu üzerinde ve eksedranın orta bölümünde kazıma yoluyla çizilmiş grafitiler dikkati çeker. Bunlardan birinde Karia'nın simgesi olan Labrys (çifte balta) diğerinde ise bir sunak önünde duran şematik boğa figürü betimlenmiştir.

Hem eksedranın çevresinde hem de yapıdan sökülerek yakın çevreye götürülmüş olarak tespit edilmiş çok sayıda yazıtlı heykel kaidesi bu yapının orijinalde ne kadar zengin bir heykel süslemesine sahip olduğuna işaret eder. Kaidelerdeki yazıtla burada yer alan bronz heykellerin anıtı yaptıran Neophoron ve ailesine ait olduğunu göstermektedir. MÖ. 1. yy'da yapıldığı kabul edilen eksedra Hellenistik Dönem'den Roma Dönemi'ne geçiş sürecinde Kaunos'ta yaşamış olan ve kente büyük yararlılıklar sağladığı anlaşılan Neophoron ailesini onurlandırmaktadır.

Limanlar

Kentin iki limanı mevcuttu. Bunlardan biri Güney Liman diğeri ise bugün bir göl (Sülüklü Göl) haline gelmiş olan kuzeydeki İç Liman'dır.

Güney Liman her iki akropolün arasında yer alıyordu. Liman özelliğini tümüyle yitirmiş olan bu alan, Dalyan Çayı'nın hemen kenarındadır. Bu liman, kentin ilk evrelerinden itibaren önemli bir ticari ve askeri aktivite alanıyken Hellenistik Dönem'in sonlarından itibaren Dalyan Çayı'nın getirdiği alüvyonlarla dolmaya ve özelliğini yitirmeye başladı.

Günümüzde göl haline gelen (Sülüklü Göl) Kuzey İç Limanı.

Güney Liman'ın hemen gerisinden kentin surları geçer. Limanın kuzeydoğusunda, Demeter Terası ile Kuzeydoğu Terası olarak bilinen alanlar arasında surlarda yer alan dar bir kapı dikkati çeker. 1,4 m genişliğindeki bu kapı Antik Çağ'da limanı kentin merkezine bağlayan bir yola açılıyordu. Farklı dönemlerde birçok defa değişiklik gördüğü anlaşılan kapının inşasındaki yarı kyklopik duvar örgüsü kapının Arkaik Dönem'de inşa edildiğini gösterir. Bu kapı ilk yapıldığında daha büyük olmalıydı. MÖ. 88-84 yılları arasında kenti de etkileyen Mithridates Savaşları sırasında ya da hemen sonrasında artan korsan saldırıları nedeniyle limana açılan bu kapı savunma amacıyla daraltılmıştı.

Kentin bir diğer limanı ise *"İç Liman"* olarak adlandırılır. Kuzeyde yer alan İç Liman, Strabon'un sözünü ettiği zincirle kapatılabilen liman olmalıdır. Yapılan bilimsel incelemeler iç limanda bu uygulamanın mümkün olabileceğini ortaya koyar. Güney Liman'ın Hellenistik Dönem sonlarında işlevsiz hale gelmesinin aksine İç Liman, Roma Dönemi'nde de kentin denizle bağlantısını sürdürmeye devam ettiği ve kentin son evrelerine kadar kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dalyan Çayı'nın küçük gemi ve tekne taşımacılığına elverişli olması iç limanın denizle olan bağlantısını hep korumuş ve onu sürekli kentin hizmetinde tutmuştur.

Küçük Kale

Kentin güney ucunda yer alan Küçük Kale, tiyatronun güneyine doğru yükselerek bir dil gibi uzanan kayalık sırtın en uç noktasındaydı. Küçük Kale hem kuzeydoğu kenarında yer alan Güney Liman'a hem de batısındaki İç Liman'a (Sülüklü Göl) hâkim bir konumdaydı. 50 m rakımlı bu tepenin sahip olduğu topografik konum onu oldukça stratejik kılıyordu. Kentin hem Roma Dönemi öncesi limanını hem de Roma Dönemi ticaret limanını koruyan bu tepe üzerinde gözetleme kulesi yer alıyordu. Küçük

Küçük Kale.

Kaleyi çevreleyip kuzeyde Akropol eteklerine, batıda ise iç limanı aşarak karşıdaki Çömlekçi Tepe'ye uzanan kent surları Küçük Kale'nin savunma gücünü bir kez daha artırıyordu.

Küçük Kale'nin tek özelliği savunmaya dönük stratejik önemi değildi kuşkusuz. Kalenin kuzeydoğu eteklerindeki *"Kuzeydoğu Terası"*, kalenin kuzeybatı eteklerinde yer alan "Demeter Terası" gibi kutsal alanlar ile yine kuzeybatı eteklerinde, limana yakın bir teras üzerinde tespit edilmiş *"Monopteros"* yapısı bu tepenin başlı başına bir kutsal kimliğe sahip olduğunu anlatır.

Kuzeydoğu Terası

Küçük Kale'nin kuzeydoğu eteklerinde, tamamıyla ana kayanın düzleştirilmesiyle elde edilmiş bir teras yer alır. Teras alanı 80 x 30 m boyutlarındadır. Hem kentin ana arterlerine hem de limanlara hâkim konumda olan terasta yapılan kazılarda çok sayıda hayvan kemiğine ve dinsel fonksiyonlu çanak çömlek örneğine rastlandı. Öte yandan kazılar, terasın tam orta bölümünde 5,8 x 4,8 m boyutlarındaki alanda ana kayanın bilinçli bir şekilde tıraşlanmadan bir yükselti şeklinde bırakıldığını ortaya koydu. Bu uygulama Kaunos araştırmacılarının Kaunos Artemisi için düzenlenmiş kutsal alandaki benzer bir kaya terasından bildiği bir uygulamaydı. Hem ana kayada bilinçli olarak bırakılmış yükselti hem de kazılarda ele geçen tüm veriler Kuzeydoğu Terası'nın bir Açıkhava Kutsal Alanı olduğuna şüphe bırakmıyordu.

Kuzeydoğu Terası Açıkhava Tapınağı'nın hangi tanrıya hizmet ettiğine dair elimizde kesin veriler olmasa da tüm ipuçları bizi Kaunos'un en eski tanrısal geleneğine, Ana Tanrıça inancına ve onun devamı olan Kaunos Artemisi'ne götürüyordu.

Demeter Kutsal Kayalığı

Küçük Kale'nin kuzeybatı eteklerinde yer alan teras, etrafını çeviren bir duvar örgüsüyle bilim heyetinin dikkatini çekmiştir.

1, 2- Kuzey Teras ve Sülüklü Göl. 3, 4- Küçük Kale'nin kuzeydoğu terasındaki Demeter Kutsal Alanı üstünde yer alan Erken Bizan Dönemi kilisesi.

32,2 m x 31,1 m boyutlarındaki teras son yıllarda bilim heyetinin ana odak noktası oldu. Burada başlatılan daha önceki dönemlerde yapılmış kısa süreli küçük temizlik çalışmaları ve sondajlar sayesinde ele geçen son derece ilginç buluntuların yaktığı ışığı daha da yükseltmeyi hedeflemektedir.

Kazılar, bu alanın kimliği hakkında bilgi verecek çok detaylara ulaşılmasına olanak verdi. Çalışmalarda, teras duvarının güneybatı bölümünün hemen önündeki kayalık alanda

karışık bir halde bulunan çok sayıda pişmiş toprak adak eşyası ele geçirilmesi önemliydi. Tüm bu karışık bulgular, bir kutsal alanın *"adak çöplüğüne"* ulaşıldığını kanıtlıyordu. Çöplük içinde ele geçen figürinlerin neredeyse hepsi bereket ve bolluğun tanrıçası, kadınların koruyucusu Demeter'e işaret ediyordu. Bu sayede, Küçük Kale'nin kuzeybatı eteklerindeki bu terasın *"Demeter Kutsal Alanı"* olduğu anlaşıldı.

Kutsal alanda yer alması gereken tapınak henüz gün yüzüne çıkarılmadı ama 2009 yılında başlayıp günümüzde de sürdürülen kazılar, bu kutsal alanın ortasında Erken Hıristiyanlık Devri'nde yapılmış kentin en eski kilisesini gün ışığına çıkardı. Belli ki Demeter'in MÖ. 5. - 4. yy'da yapılan tapınağı yaklaşık bin yıl sonra yerini üç nefli bir kiliseye bırakmıştı.

Kilise kazısı sırasında bulunan erken evreye ait kandiller, farklı tiplerde figürinler, minyatür vazolar ve domuz yavrusu kemikleri Demeter Kutsal Alanı'nında yüzyıllarca süren bayram törenlerine, şenliklere ve dualara ışık yakıyordu. Bulgular, Tanrıça adına yılda bir kez düzenlenen Thesmophoria-Kadın Bayramı'nda Kaunosluların bu kayalıkta bir araya gelip domuz kurban ettiklerini, sıvı sunular yapıp bayramı kutladıklarını anlatıyordu bize. Yine aynı kazılarla ortaya çıkarılan 112 adet sikke de Demeter Tapınağı'nın görkemli yıllarına aitti.

Kutsal alanın batı yanında açığa çıkarılan basamaklı yol, kentin merkezi olan limandan başlayıp Küçük Kale'nin doruklarına kadar ulaşıyordu. Kalenin zirvesindeki kuyudan alınan suyun bu basamaklı yol ile kutsal alana taşındığı ve törenlerde kullanıldığına hiç şüphe yoktur. Kutsal alan kazılarında sıklıkla bulunan tek kulplu fincanlar ve hydriskos denilen içki kapları bu bağlantının en önemli kanıtıdır.

Son yıllarda bulunan Kıbrıs kökenli rahip heykelcikleri de bu kutsal alanın yerel olmanın çok ötesinde, tüm yakın bölgeye açık bir *"haç merkezi"* olduğunu düşündürmektedir.

Monopteros

Küçük Kale'nin kuzeybatı yamacı ile liman arasında kalan düzlükte 1972 yılında yapılan kazılarda kare planlı ve üç basamakla yükseltilmiş bir podyuma rastlandı. Buradaki kazılarda ayrıca İon tarzında sütunlar, sütun başlıkları ve balık pulu motifleriyle bezeli, kubbeli bir çatı bloğu ile çok sayıda heykel parçası bulundu. Tüm bu heyecan verici buluntular, kazı heyetinin görkemli bir anıtın yıkıntısıyla karşı karşıya olduklarına işaret ediyordu.

Buluntular üzerine uzun süreli bilimsel incelemeler sürdürüldü. Nihayet kalıntıların monopteros tipi bir yapı olduğu anlaşıldı. Bu yapı üç ana bölümden oluşuyordu. En altta kare planlı bir kaide vardı ve bu kaide bölümü üç basamakla yükseltilmişti. Yapının ikinci bölümünü oluşturan ana gövde yuvarlak planlıydı. Gövdeyi tek sıra

Monopteros tipi yapının tavan blokları.

halinde dizilmiş sekiz İon sütunu meydana getiriyordu. Yapının en üst kısmı ise sütunların taşıdığı konik formlu, balık pulu desenli çatı bloğuydu.

Antik Çağ'da özellikle Roma'da ve imparatorluğun batı kentlerinde sıklıkla görülmesine rağmen Anadolu kentlerinde sık rastlanmayan monopteros tipi yapılar bazen bir anıt mezar, bazen de onur anıtı olarak inşa ediliyordu.

Kaunos Monopterosu'nda da sütunların çevrelediği gövde içinde özel bir cella odası yoktu. Aynı alanda bulunan heykeller yapının içinde ve etrafında duruyor olmalıydı.

Yapının toplam yüksekliği genişliğinden fazlaydı. Bu durum tam da Romalı mimar Vitruvius'un monopteros tipi yapılar için söylediği kuralına uyuyordu.

Kaunos Monopterosu'na ait bir sütun başlığı ile ele geçen heykellerden birinin stil özelliği yapının MÖ 1. yy'a tarihlenebileceğini gösteriyordu.

Küçük Kale'nin eteklerini süslediği anlaşılan ve belli ki limana gelen denizcilerin ilk gördüğü anıtlardan biri olan bu yapının işlevi konusunda tartışmalar halen sürüyor. Bir kısım bilim insanı bu yapının, Roma şehrinde benzerlerini görüp ona öykünen Kaunosluların yaptırdığı bir onurlandırma anıtı olduğunu düşünür. Bir başka bilimsel görüş ise Kaunos Monopteros yapısının bir anıt mezar, sembolik nitelikte bir heroon olduğunu iddia eder. Bu görüşe göre heykeller gövdedeki İon sütunların arasını süslüyordu ve köşelerde de birer aslan heykeli duruyor olmalıydı. Bu kompozisyon Arkaik Dönem'den beri Anadolu'da çok sevilen bir mezar mimarisi olarak burada devam ettirilmiştir.

Surlar

Kentin etrafını çeviren güçlü tahkimat duvarlarının farklı dönemlerde onarılarak ve eklemeler yapılarak yeniden kullanıldığını gösteren çok sayıda kanıt vardır. Bu kanıtlar kentin çeşitli bölümlerinde izlenebilen sur-

Küçük Kale'den asıl akropole uzanan sur kalıntıları.

lardaki belirgin işçilik ve mimari farklılıkla kendini ele verir. Örneğin Liman ile Sivrihisar Tepesi arasında kalan kısımdaki surlar, polygonal işçiliğe sahip olmakla beraber aynı duvarın çeşitli kısımlarında farklı işçilik ve tarz hemen dikkati çeker.

Surların, belirlenen ilk evresi MÖ. 6.-5. yy'a (Arkaik-Erken Klasik Dönem) tarihlenir. Bu dönem surları yarı kyklopik tarzda kireçtaşı bloklarından örülmüştür. Surların iki cephesinde yer alan iri bloklar arasına doldurulan daha ufak taşlarla tahkimat sistemi kurulmuştur. Genişliği 3,3 m'yi bulan surlar birçok yerde 3 m'ye kadar korunmuştur.

Arkaik ve Erken Klasik Dönemlere tarihlenen erken dönem sur kalıntılarına daha çok kentin doğu yarısında rastlanır. Surların doğu kesiminde yer yer izlenebilen kyklopik blokların batı kesimi Agora Çeşmesi'nin güneydoğusundan başlayıp kuzeydoğu yönde devam ederek palaistra terasının altına girer. Bu kalıntılar da kentin en erken evresinin Roma şehrinin doğu yarısını kapsayan küçük bir bölgede olduğu fikrini akla getirmektedir.

Kent surlarında, farklı işçiliği ile kendini gösteren bir başka evre ise Karia Satrabı Mausollos Dönemi'ndeki (MÖ. 360-350) uygulamalardır. Bu dönemde, birçok

başka Karia kentinde olduğu gibi şehir büyütülmüş, surlar geniş bir topografyayı çevirecek şekilde genişletilmiştir. Bu dönem izleri özellikle kuzey ve kuzeybatı surları ile bastionlarda kendini çok net gösterir.

Kent surlarında takip edilen bir başka evre ise, dış yüzeyleri bosajlı, dörtgen blokların sur yapımında kullanıldığı Hellenistik Dönem'dir. Ptolemaioslar Krallığı'nın kente hâkim olduğu döneme tarihlenen bu dönem sur ve kulelerine kentin çeşitli yönlerinde rastlamak mümkündür.

Kent surları akropolü içine alacak şekilde güneye doğru devam eder ve Küçük Kale'nin güneydoğusunu dolanarak bu yükseltiyi de içine alır. Küçük kalenin zirve bölümünde surlar, etraftan gelebilecek saldırılara karşı oluşturulmuş bastionlarla desteklenir. Surlar Küçük Kale'den itibaren kuzey ve kuzeybatı yönünde aşağı doğru inerek iç limana ulaşır. Limanı dışarıda bırakan bir kavisle devam eden surlar batıda Çömlekçi Tepe üzerinden kuzeye yönelir. Kenti batı yönde kapatan bu surun kuzey kısmını oluşturan duvarda Maussollos iktidarı döneminden bilinen bir işçilik hemen kendini hissettirir. Kuzey cephede yer alan sur genel olarak doğu-batı doğrultusunda uzanır ve dört adet kule ile desteklenmiştir.

Nekropol

1- Dalyan Boğazı kıyısındaki Balık Dağı kayalıklarına işlenmiş -bir kısmı tapınak cepheli- kaya mezarları.
2- Tapınak cepheli kaya mezarları.

Antik Çağ'ın zengin şehri Kaunos'un yüzyıllara yayılan kalabalık bir nüfusu da vardı elbette. Bu yoğunluk günümüzde, kentin dört bir yanını çevreleyen mezarlık alanlarıyla kendini çok net gösterir. Kentin mezar tipolojisi de birçok antik kentin sahip olmadığı bir çeşitliliğe sahiptir.

Kaunos mezar geleneğinin birinci tipini oluşturan kaya mezarları adeta kentin siluetini tamamlayan birer kültürel zenginlik kaynağıdır bugün. Kaunos kenti bu anıtsal kaya mezarlarıyla tanınır. Kenti ziyarete gelenleri tüm görkemiyle karşılayan kaya mezarları Balıklı Dağı'nın kayalık yüzeylerine mükemmel bir işçilikle işlenmiştir. Dağın yüzeyinde, yedi ayrı alanda kümelenmiş olan 167 adet kaya mezarı görülür.

Kaya mezarları arasında en yaygın formlardan biri *"Tapınak Cepheli"* olanlardır. Mezarların hemen hepsi *"İon Düzeninde"* tapınakları model almıştır. Sadece bir mezar, Dor Tapınağı görünümündedir. Birçok mezar in antis planlı bir tapınağı yansıtır; yani mezarın öne çıkan ante duvarları arasında

Kaunos kaya mezarları içinde tapınak cepheli olanları dikkat çeker.

iki adet sütun ile cephe zenginleştirilmiştir. Bazı tapınaklar ise prostylos tapınakların cephe görünümüne sahiptir. Bu tip mezarlarda ise cephe boyunca bir sıra sütun dizisi yer alır. Mezarlarda tüm mimari gibi ön cephede yer alan sütunlar da sonradan eklenmeden, ana kayanın işlenmesi ile oluşturulmuştur.

Kaya mezarlarında ana cephenin tıpkı bir Antik Çağ tapınağı gibi son derece özenle süslenmiş olması hemen dikkatleri çekecektir. Mezar odalarında arka ve yan duvarların dibine, kayayı işleyerek yapılan sekiler, ölülerin yatırıldığı birer klineydi. Bu işleniş, dönemin aristokratları tarafından yaptırılan kaya mezarlarının kişiye özel olmayıp aile mezarı olduğuna kanıttır. Bazı mezar odalarının tabanında yer alan oyuklar, daha geç dönemlerde, ikinci kullanımlar sırasında açılmış khamasorion (kaya sandık mezar) uygulamalarına işaret eder.

Kaunos kaya mezarlarının bazılarının giriş holünün duvarlarında yan yana çizilmiş yatay çizgiler dikkati çeker. Bunların, kaya mezarlarının yapımında çalışan işçilerin yevmiye hesabı için buraya çizilmiş olduğu düşünülür. Mezarlarda bulunan arkeolojik malzemenin yardımıyla tapınak cepheli mezarların yapımının en erken MÖ. 4. yy'ın ikinci çeyreğinde başladığı ve MÖ. 2. yy'a kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Kaunos kaya mezarları genellikle MÖ. 4. yy. ve sonrasına tarihlendirilmektedir.

Kaunos Nekropolü'nde yer alan bir başka kaya işçilikli mezar tipi ise basit oygu tipi mezar yapılarıdır. Kayalık içine basit bir oygu şeklinde açılan ve cephesi çoğu zaman bezemesiz olan bu mezarlar kuşkusuz ki tapınak cepheli mezar sahiplerinden daha düşük sınıfsal düzeydeki aristokrat Kaunoslular için yapılmıştır.

Kentin güneydoğu bölümünde, Alagöl'e nazır kayalıklarda sıklıkla karşılaşılan bir başka mezar tipi ise *"Niş Mezarlardır"*. Nekropol araştırmaları sırasında bulunmuş olan bazı mermer levhaların, niş şeklindeki mezarların önünü kapatmak için kullanıldığı anlaşılmıştır. Levhalar üzerinde kazınmış üçgen alınlık ile tespit edilmiş olan bazı boya izleri, nişi kapatan mermer levhaların bir tapınak cephesi gibi boyandığını düşündürmektedir.

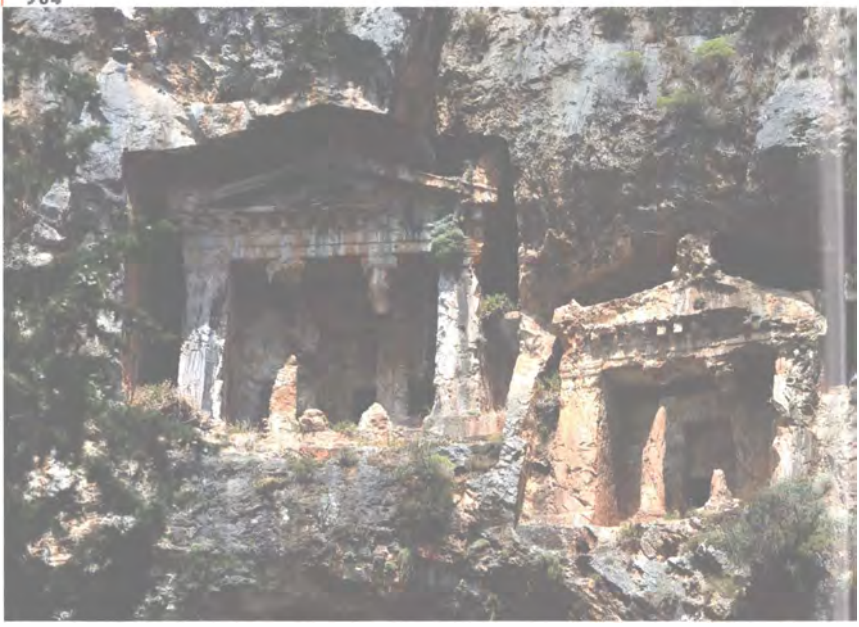

Kaunos Nekropolü'nün mezar tipi çeşitliliği arasında ayrıca kaya yüzeyinde açılmış lahit teknelerine, sandık mezarlara, kaya çanaklarına ve kemik muhafazalarına rastlamak mümkündür.

Kentin iki farklı noktasında anıt mezar kalıntısı tespit edildi. Bunlardan biri akropolün güneydoğu eteklerindeki bir teras üzerine kuruludur. Kuzey Limanı'nı gören bu anıt kayıtlarda ***"1 Nolu Anıt Mezar"*** olarak geçer. Dörtgen biçimli bir odaya sahip olan mezara giriş uzun olmayan bir holden sağlanıyordu. Giriş holünde bir kaya sunağı tespit edilmiştir. Bu sunak, ölü kültü ile ilgili törenler ve belki cenaze yemeğinin bu holde gerçekleştirildiğini akla getirir. Yapılan bilimsel analizler mezarın bindirme tekniğinde inşa edilmiş, tonoz formlu bir üst yapıya sahip olduğunu ortaya koymuştur. Yapının cephesinin ise bir tapınağı andırırcasına üçgen alınlıkla süslendiği anlaşılıyor. *"1 nolu Anıt Mezar"*ın ana odasında, duvarların boya ile süslendiğine işaret eden izlere rastlandı. Yine duvarlarda belirlenen çivi delikleri de bazı ölü hediyelerinin duvara asıldığını düşündürmektedir. Alınlıklı cephesiyle Kaunos'un *"Tapınak Mezarlarını"* taklit eden, tonozlu üst yapısıyla Batı Anadolu kentlerindeki yaygın mezar geleneğini sürdüren, giriş holü ve boyanmış duvarlarıyla Makedon Mezarları'nı hatırlatan bu anıt MÖ. 300'lere tarihlenmiştir.

Kaunos'un ***"2 Nolu Anıt Mezarı"*** ise kentin yaklaşık 4 km batısındaki Mezargediği Mevkii'nde yer alır. Yüksek bir zirvede yer alan anıt mezar ana kaya üzerine oturtulmuştur. Doğu-batı yönünde inşa edilmiş olan anıt mezar kareye yakın plan veren tek bir odadan oluşur. Ana cephede anıt mezara girişi sağlayan kapı İon düzeninde zengin bir bezeme ile süslenmiştir. İncelemeler, bir podyum üzerinde yükselen İonik formlu bu anıt mezarın MÖ. 350'lerde inşa edildiğini gösterir.

Yapmak cepheli kaya mezarları.

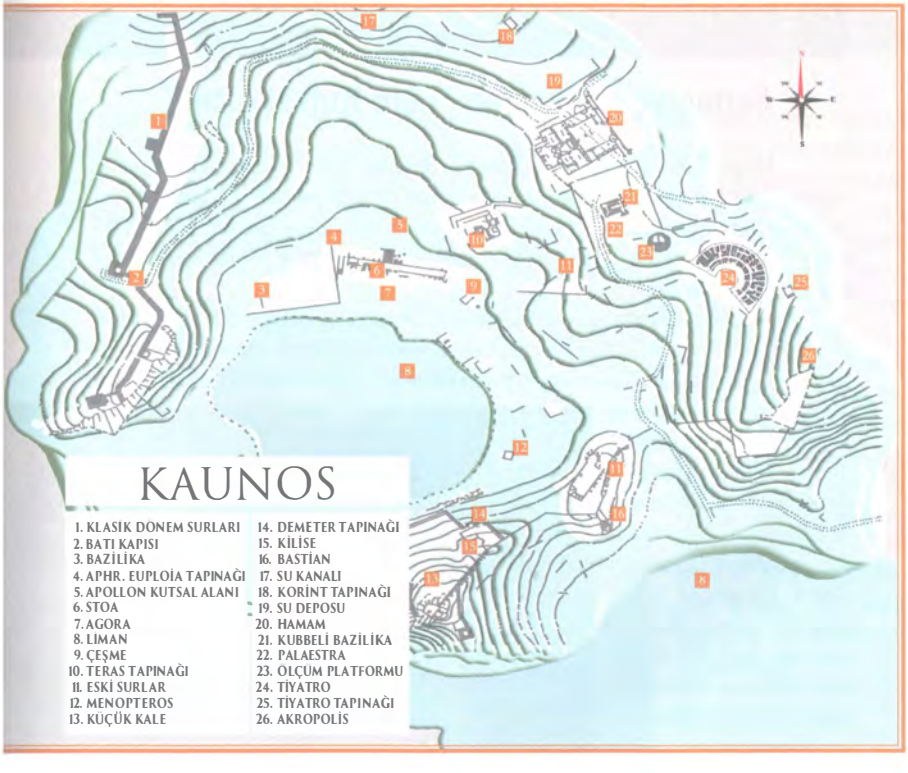

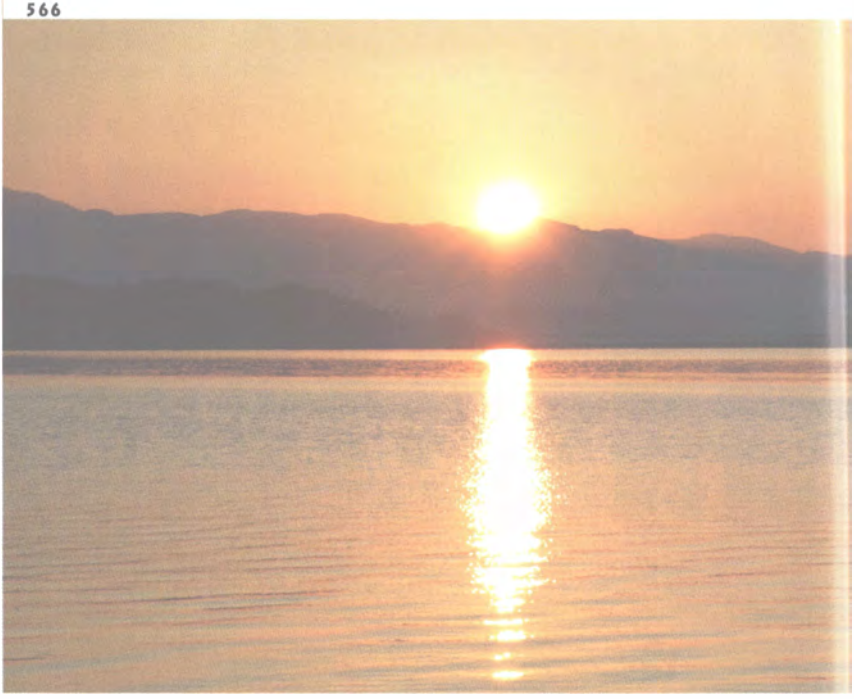

Sultaniye Kaplıcaları / Leto Kutsal Alanı

Muğla İli'ne bağlı Köyceğiz İlçesi'nin Sultaniye Köyü, Kaunos Antik Kenti'nin yaklaşık 8 km kuzeyindedir. Köyceğiz Gölü'nün batı yanında yer alan köy, bugün de kullanılan kaplıcaları ile ünlüdür. Bol kükürt kokusu sayesinde bölgeye gelenlerce hemen fark edilen Sultaniye Kaplıcaları Köyceğiz'den gölü izleyerek Kaunos'a uzanan kara yolunun üzerinde, göl kıyısındadır.

Köyceğiz Gölü'nün batı yanında yükselen Ölemez Dağı gölgesindeki bu kaplıcalar, geçmişi MÖ. 7. yy'a kadar inen bir kutsal alanın geleneği üzerinde yükselir. Günümüzde izlerinin büyük bir bölümü kaplıca kaynağı olan Köyceğiz Gölü'nün suları altında kalmış olan kutsal alan Tanrı Apollon ile Tanrıça Artemis'i doğuran Tanrıça Leto'ya adanmıştı. Arkeolojik araştırmalar Sultaniye'deki Leto Kutsal Alanı'nın Arkaik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar uzanan geniş tarihsel süreçte hem bir kutsal alan hem de hidroterapi merkezi olarak kullanıldığını kanıtlamıştır.

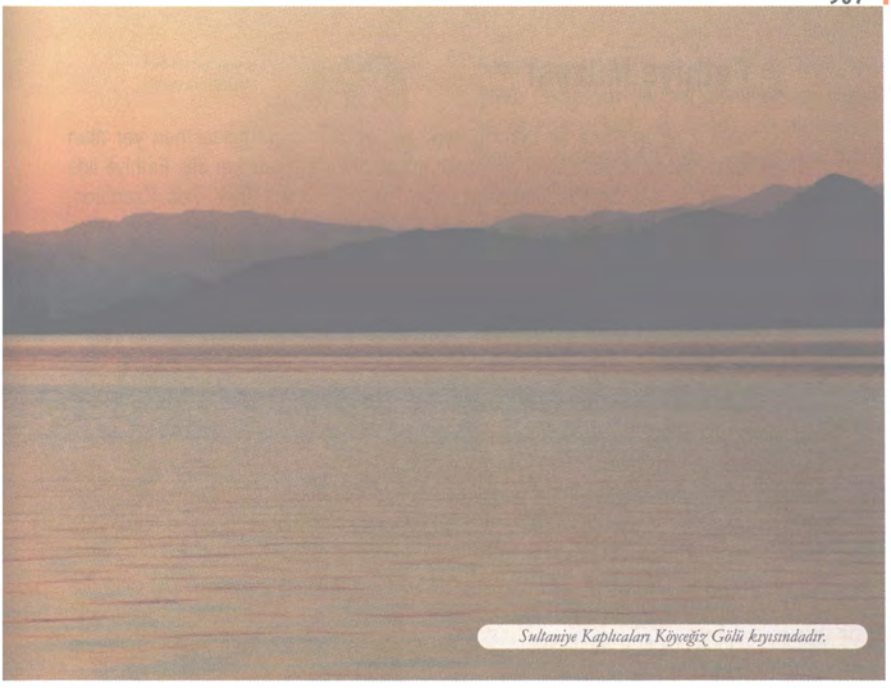

Sultaniye Kaplıcaları Köyceğiz Gölü kıyısındadır.

Kutsal alanın birçok mimari unsuru göl suyu içinde yapılan sualtı arkeolojisi çalışmaları ile saptandı. Bu çalışmalarda, su altında kalmış mimari bloklar, seramikler ve çatı kiremidi örnekleri belirlenmiştir. Bunun yanında kaplıca alanı ve kıyı şeridinde de çeşitli mimari yapı unsurları ve teras duvarlarını görmek mümkündür. Kaplıcanın batısında, kıyıdan başlayarak kuzey - güney doğrultusunda su altında uzanan duvarın bir antik rıhtımın izi olduğu düşünülür.

Sultaniye'deki Leto Kutsal Alanı ve hidroterapi merkezinin Antik Çağ'da Kaunos kentine bağlı olduğu düşünülmektedir. Kaunos Antik Kenti'inde yer alan Quintus Vedius Capito Anıtı'nda yer alan Grekçe bir yazıtta, onuruna bu anıt yapılmış olan Quintus Vedius Capito'nun *"Kaynak kenarındaki Leto Kutsal Alanı'nın başrahibi"* olduğu yazılıdır. Uzun yıllar bu kutsal alanı Kaunos yakınlarında arayan arkeologlar, 2000'li yılların başında Sultaniye Kaplıcaları alanındaki izlerin, sözü edilen Leto Kutsal Alanı olduğunu anladılar. Alanda 2001 yılından itibaren Kaunos kazı ekibine bağlı sualtı arkeolojisi çalışmaları yürütülmektedir.

Sultaniye Kaplıcaları / Leto Kutsal Alanı Kaunos'un 8 km kuzeyindedir.

Fethiye Müzesi

Antik Çağ'da Karia ile Lykia (Likya) bölgelerinin geçiş noktasında yer alan Fethiye ilçesi arkeolojik potansiyel açısından güçlü bir coğrafyada yer alır. Fethiye ilçe merkezinde az da olsa izleri bugüne gelmiş olan Telmessos Antik Kenti, Tlos, Ksanthos, Letoon gibi Lykia Bölgesi yerleşimleri yanında Karia Bölgesi'nin en güneyindeki Kaunos Antik Kenti de Fethiye sınırları içindedir.

Fethiye Müzesi'nin kuruluş öyküsü 1962 yılında dönemin kaymakamı Recep Ceylan'ın girişimiyle başlar. Fethiye'de 1957 yılında meydana gelen depremin ardından yeniden yapılanan kentin çevresindeki eserler Fethiye Belediyesi binasının iki küçük odasında toplanır; önce bir depo müze işlevi gören mekân daha sonra 1987 yılında yeni yapılan günümüz müze binasına taşınarak Fethiye Müzesi ismiyle ziyaretçilerine kapısını açar. Fethiye ve çevresindeki antik yerleşimlerden ve kazılardan müzeye gelen eserlerin çoğalması sonucu 2010 yılında müzede sergileme yerlerinin yenilenmesi, yeni ışık sistemleri, yeni bilgilendirme panolarıyla müze çağdaş bir görünüm kazanmıştır. 3500 metrekarelik bir alanda kurulu olan müzenin kapalı teşhir alanı 224 metrekare, açık teşhir alanı ise 785 metrekaredir.

Müzede sergilenen -MÖ. 3. bin yıldan Bizans Dönemi sonuna kadar olan dönemi kapsayan- eserlerin büyük kısmı Letoon, Tlos ve Kaunos kazılarından gelmiştir. Bunun yanında bölgede yapılan müze kazıları ve vatandaşlardan satın alınan eserler de müze envanterinde yer alır.

Fethiye Müzesi'nin etrafını çevreleyen **bahçe**de, pişmiş toprak küpler ile lahitler, steller ve aslan heykellerinden oluşan çok sayıda taş eser sergilenir. Müze ana binasının giriş holünde Lykia Bölgesi ve müze hakkında bilgi sunan iki pano ve birkaç mermer heykel dikkati çeker. Giriş holünün hemen sağ yanındaki **4 No'lu Salon**'da Tlos ve Kaunos kökenli eserlere ayrılmış vitrinler ve heykeller yer alır. Her iki kente dair bilgilerin yer aldığı panolar dışında Roma Dönemi'ne ait iki heykel ile vitrinlerde sergilenen küçük eserler bu salonu süsler. Salonun en dikkat çekici eserlerinden birisi, ikinci vitrinde sergilenen 55 cm boyunda, kolları ve ayakları elbisesi altında gizlenmiş, başında 'şehir suru' şeklinde bir fes, boynunda 'palamut gerdanlığı' taşıyan, gövdesinde yatay vaziyette

Aphrodite Euploia'ya sunulmuş adak figürini. Hellenistik Dönem.

Kaunos'tan bronz Aphrodite figürini.

karşılıklı 8 aslan, bunların arasında ise Nike, karşılıklı duran geyikler; alt kısmında ise çelenk ve akrebin olduğu, taşınabilir stel formundaki **Kaunos Kybelesi**'dir. Eser, Anadolu'da birçok yerde karşımıza çıkan Kybele kökenli Artemis geleneğini temsil eder. Kaunos vitrinlerinde sergilenen diğer önemli eser ise Makedon Savaşı sonrasında Kaunoslular tarafında iki Atinalının onurlandırılmasını anlatan, Karca ve Grekçe taşa kazınmış ***"Çift Dilli Kaunos Yazıtı"***dır. Bu salonun Kaunos vitrinlerinde ayrıca pişmiş topraktan yapılma Hellenistik Dönem'e ait tanrıça figürini, mermer heykelcikler ve bronz Aphrodite figürini; Klasik Dönem'e ait adak kandilleri; Roma Dönemi'ne ait kandiller sergilenmektedir.

Giriş holünün hemen solunda yer alan kapıdan müzenin diğer salonlarına geçilir. **Orta Salon** ve 1, 2, 3 ve 4 No'lu salonlar birbirine açılır. Kapıdan geçtikten sonra girilen Orta Salon'da heykel başları ve küçük heykeller sıralıdır. Salonun arka köşesinde yer alan bir sunak betimi ile üzerinde renkleri korunmuş olan pişmiş topraktan kolossal heykel oldukça dikkat çekicidir.

Kaunos'tan: 1- Apollon Başı. Hellenistik Dönem (MÖ. 3. yy).
2- Artemis Başı. Roma Dönemi (MS. 4. yy).
3- Heykel parçası. Roma Dönemi (MS. 3. yy).

Orta Salon'un sol kanadında **1 No'lu Salon** yer alır. Salondaki vitrinlerde sırasıyla Tunç Çağı, Arkaik Dönem, Klasik Dönem seramik eserleri sergilenir. Salonun son bölümünde de Roma Dönemi'ne ait kadın heykelleri sergilenir.

2 No'lu Salon, duvara asılarak teşhir edilen mezar stelleri ile başlar. Ardından gelen iki vitrinde sikkeler ve salondaki ikinci vitrinde ise Bizans Dönemi'ne ait bronz, cam, seramik ve taş eserlerden örnekler sergilenir. Salonun son bölümünde ise bir antik rıhtım ve gemi çizimi önünde batık buluntusu pişmiş toprak amphoralar sergilenir. 2 No'lu Salon'da Letoon Kutsal Alanı kazılarından bulunmuş olan eserler sergilenir. Salonda sol baştan geziye başlandığında ilk görülen eser, Letoon'da bulunmuş olan bir mozaik pano olacaktır. Apollon ve Artemis'in simgesi olan ok ve lirin betimlendiği mozaik panodan sonraki üç vitrinde Hellenistik ve Roma Dönemi'ne tarihlenen küçük eserler sergilenir.

2 ve 3 No'lu salonların geçiş noktasında, köşede sergilenen bir yazıtlı blok hem Anadolu arkeolojisinin en önemli buluntularından biri hem de müzenin en özel eseridir. 1973 yılında Letoon'da bulunmuş olan bu mermer kitabenin üç yüzünde, üç farklı dilde yazılmış bir metin yer alır. Klasik Dönem'e tarihlenen bu eserde Hellence, Lykçe ve Aramice metinler okunur. Bu metinlerin içeriği ve uzunluğu farklı olup, Lykçe bölüm 41 satır, Hellence bölüm 35 satır ve Aramice metin ise 27 satırdan oluşur. Bu ünik metin, Lykçe'nin çözümlenmesine büyük katkı sağlamıştır.

Kaunos'tan, Artemis Başı. Roma Dönemi (M.S. 4. yy).

Kaunos'tan pişmiş toprak figürinler. Hellenistik Dönem.
Kaunos'tan pişmiş toprak kandiller. Roma Dönemi.

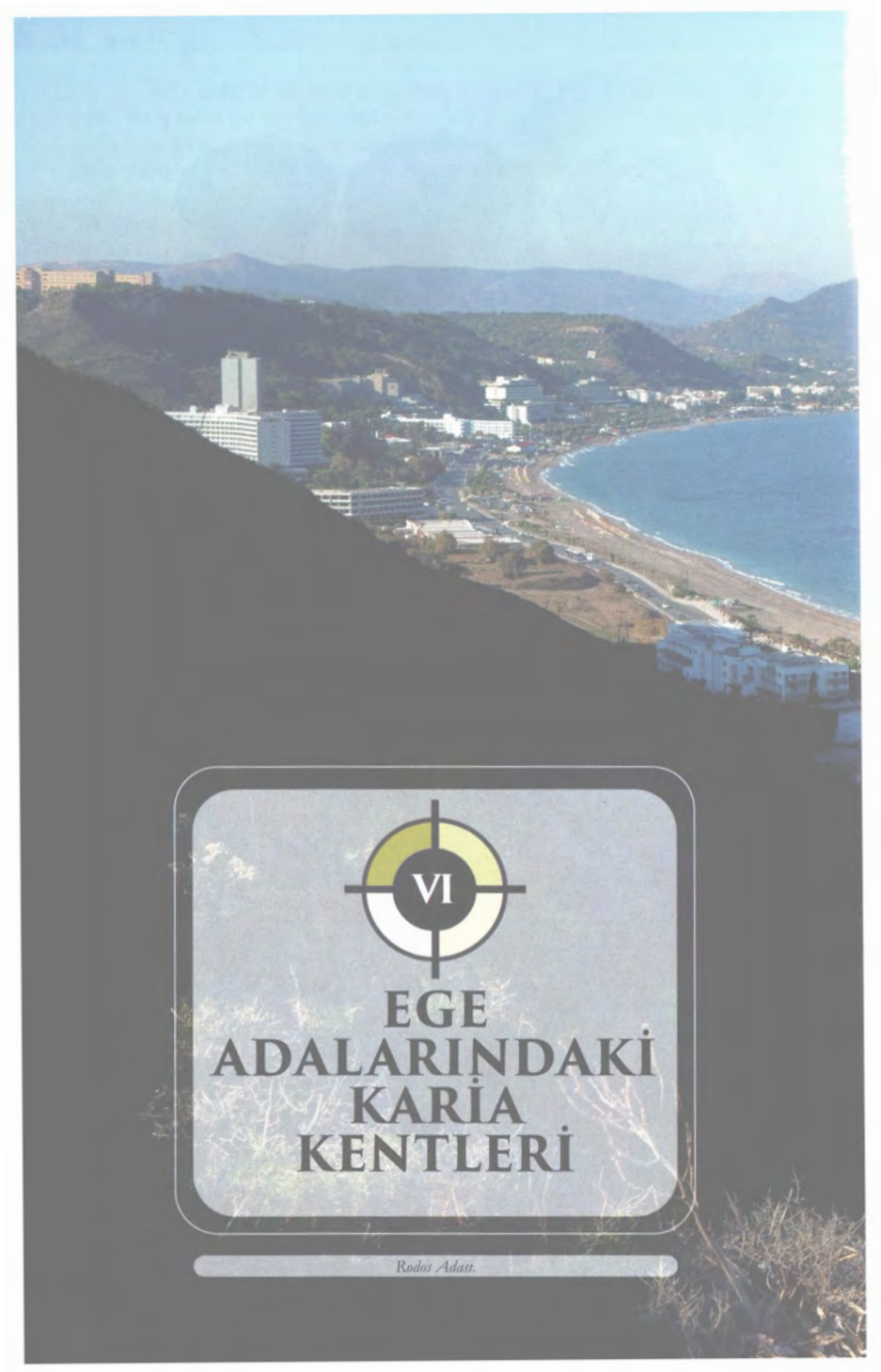

VI

EGE ADALARINDAKİ KARİA KENTLERİ

Rodos Adası.

Anadolu'nun batı ucunda birer mızrak gibi Ege sularına uzanan Bodrum Yarımadası ile onun güney yanındaki Datça (Reşadiye) Yarımadası karşısında bulunan irili ufaklı birçok Ege Adası da Antik Çağ'da Karia'nın sınırı içinde kalıyordu. Öyleki birçok antik kaynakta Karia halkının köklerinin bu adalarda olduğuna inanılır. Kuzeyden güneye doğru **Leros**, **Kalimnos**, **Kos**, **Nisyroz**, **Tilos**, **Syme** ve en güneyde ise **Rodos Adası** Karia Uygarlığı'nın deniz gücünün birer merkeziydi. Bu kara parçaları güçlerini, Anadolu kıyılarındaki diğer komşu kentleriyle paylaşıyorlardı.

1, 2- Kos Adası. 3- Rodos Adası. 4- Lindos, Rodos Adası.

Kuşkusuz ki Antik çağlarda da bu adaların çoğunda bir ya da birden fazla yerleşim

Kos Adası.

alanı vardı. Ancak bunların hepsi günümüze önemli kalıntılar bırakabilecek kadar güçlü bir sosyo-ekonomik yapıya sahip değildi. Karia Bölgesi adalarından Kos ve Rodos tarihin erken dönemlerinde kurulup Ortaçağ içlerine kadar gücünü korumuş görkemli kentleriyle sadece Karia Bölgesi'nin değil tüm antik dünyanın en başat kentleri arasında yer buldu.

Antik Rodos kenti, ada sınırlarıyla yetinmeyip, elde ettiği politik gücü çoğu zaman Anadolu topraklarındaki hâkimiyet alanlarında da kullandı. Datça Yarımadası'nın kuzey ve güney kıyılarında kurulan onlarca kırsal yerleşim ve hatta küçük modelli kent uzun bir dönem Rodos'un siyasi egemenliği altında kaldı. Günümüzde Anadolu'nun bu kıyılarında adı sayılan birçok yerleşim Rodos'un territorium alanı içindeydi ve bu nedenle bölge Rodos Pereiası adıyla anılır.

VI/1 | KOS ADASI

Ege Denizi'nin güney kesiminde yer alan Kos Adası, On İki Ada'lardan biridir. Ege Denizi'nin güneydoğu bölümünde yer alan ada Bodrum Yarımadası'nın hemen karşı kıyısındadır. Anadolu kıtasından sadece 5 km uzakta olan Kos Adası bu coğrafi konumu ile bir anlamda, Gökova Körfezi'ne girişi kontrol eden bir kara parçası kimliği kazanır.

290 kilometrekare yüzölçümüne sahip olan Kos Adası'nın en yüksek bölümünü 846 m rakımıyla Dhikios oluşturmaktadır. Adanın düz arazileri genellikle kuzeyde yoğunlaşır. Bu düzlükler geniş alanlardan ziyade dar bölümlerden meydana gelir. Öte yandan adanın doğu yarısındaki geniş düzlükler de yerleşim için uygun alanlardır.

Kos Adası'nda kurulan en önemli antik yerleşim, Antik Çağ'ın en önemli tıp merkezlerinden biri olan Kos Antik Kenti'ydi. Adaya ismini veren bu antik kent, adanın batısındaki modern Kos kentinin altında kalmıştır.

Kos Antik Kenti'nden bahseden ilk kaynak Homeros'un yazdığı İlyada Destanı'dır. Bu da kentin en az MÖ. 8. yy'a kadar inen bir tarihi olduğunu gösterir. Ancak adanın genelindeki arkeolojik yerleşimler incelendiğinde Kos'un tarihinin Erken Tunç Çağı'na dayandığı anlaşılır.

Antik Çağ mitolojisinde sözü edilen Kral Eurypylos Efsanesi'nin, adanın Tunç çağlarına inen tarihi ile ilişkili olduğuna inanılır. Samos Adası'nın efsanevi kralının kardeşi olan Eurypylos, denizler ve okyanuslar tanrısı Poseidon ile Astypalaea isimli kadından doğmuştur. Efsaneye göre Hera'nın rüzgârlarından kaçan Herakles, Kos Adası'nda tutuştuğu bir savaşta Kral Eurypylos'u öldürür. Bir başka efsane kaynağında ise güç tanrısı olan Herakles'in Kral Eurypylos'un âşık olduğu kızını kaçırdığı yazar.

Orta Tunç Çağı'nda bir Minos yerleşimi olarak Mısır Uygarlığı ile yakın ilişkiler kurduğu anlaşılan Kos Adası'ndaki bilinen ilk büyük çaplı kent organizasyonu Geç Tunç Çağı'nda oluşturulmuştur. Kos Adası'nda yer alan Seraglio yerleşimi, Ege'deki en büyük Tunç Çağı merkezlerinden biridir. Tunç çağlarından itibaren Mısır, Mezopotamya, Anadolu ve Kıta Yunanistanı ile adalar arasındaki deniz trafiğinin en merkezi noktalarından birinde yer alan Seraglio'da Myken Uygarlığı Dönemi'nde

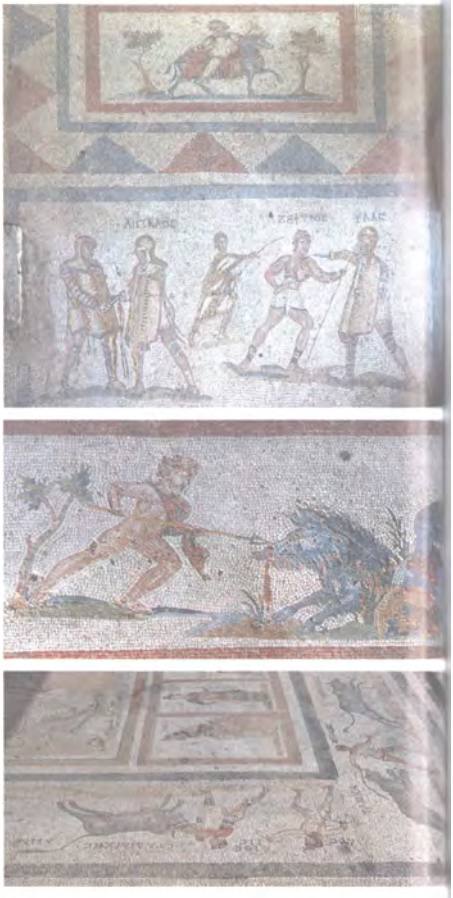

Kos Antik Kenti batısındaki arkeolojik alanında bazı yapılara ait taban mozaikleri.

kurulan yerleşim güçlü savunma duvarı ile çevriliydi. Kentin ürettiği kaliteli seramikler bölgenin birçok yerleşimine ihraç ediliyordu. Aynı dönemde kentin nekropolünde yer alan Tholos adı verilen yuvarlak planlı görkemli mezar anıtları da oldukça dikkat çekicidir.

Antik kaynaklar Kos'un ilk defa Karialılar tarafından kurulduğunu ifade eder. Antik kaynaklardaki bu anlatım dikkate alındığında, Tunç Çağı'ndan beri adada yaşayan halkın Karların atası olduğu kabul edilmelidir.

MÖ. 1. binyılın başlarında yaşanan Ege Göçleri sürecinde Yunanistan'daki Epidauros'tan gelen bir grup Dor kolonist adaya yerleşti ve Kos kentini kurdu. Bu yeni kent, MÖ. 6. yy'da kurulan Dor Hexapolisi'nin üyesi oldu. Ada'da Arkaik ve Klasik dönemlerde (MÖ. 6.-5. yy.) var olan başka yerleşimler de vardı. Kos kentinin siyasi gölgesi altında olduğu anlaşılan bu kentler Astypalaea, Meropis ve Halasarna şehirleridir.

MÖ. 5. yy'ın son çeyreğinin başlarında, Lydia Krallığı'nı yıkarak Anadolu'nun batı kıyılarına kadar egemenlik kuran İran kökenli Pers Krallığı aynı yüzyılın sonlarında hâkimiyet alanına Ege Adaları'nı da dâhil etmeyi başardı. MÖ. 480 yılında Anadolu'dan Kıta Yunanistan'a işgal kuvveti gönderen Pers donanmasının en önemli destekçilerinden biri de Koslular oldu. Salamis Deniz Savaşı'nda Pers donanmasının en önünde yer alan Kos gemilerini, Halikarnassos'un kadın amirali Artemisia kumanda ediyordu. Ancak Kosluların ve Halikarnassosluların desteğini alan Pers donanması Salamis Savaşı'nda yenilgiye uğradı. Salamis yenilgisinin hemen ardından Anadolu kıyılarına çekilen Pers ordusu bu sefer de MÖ. 479 yılındaki Mykale Savaşı'nı da kaybetti. Bu yenilgilerle beraber Kos da Pers hâkimiyetinden çıkıp Atina kent devletinin kontrolü altına girmiş ve Attika-Delos Birliği'ne katılmıştır. MÖ. 5. yy. ortalarında Kos Adası'nın yeni egemeni Karia'nın kudretli satrabı Halikarnassoslu Mausollos oldu.

Kos kenti, MÖ. 366 yılında büyük bir kentleşme sürecine adım attı. Bu tarihe kadar, Ada'nın batı ucunda yer alan Astypalaia kenti başkent konumundayken bu tarihten itibaren Kos kenti Ada'nın lider kenti oldu. Adanın diğer bütün kentleri, Kos'un hâkimiyetini kabul etti.

Kos kenti, yüzü Anadolu'ya bakan limanın hemen kıyısında yer alıyordu. MÖ. 4. yy'da kurulan bu yeni kent ızgara plana göre tasarlandı ve bu plan üzerinde hızla kalkındı. Strabon, Kos'un yaşadığı bu syneikismos hareketinden söz ederken, Kos'un yeni yerleşim alanının çok büyük olmadığını buna rağmen denizciler için son derece güzel bir yer seçimi olduğunu anlatır.

MÖ. 332 yılında Büyük İskender'in komutanlarından Amphoteros, Kos kentinin ve hatta tüm adanın kontrolünü ele geçirdi. Büyük İskender'in ölümüyle tüm Doğu Akdeniz'de başlayan güç savaşlarında kısa süreli de olsa bağımsızlığını korumuş olan Kos, kısa bir süre sonra Ptolemaioslar Hanedanlığı'na bağlandı. Kos'un bu hanedanlıkla olan bağının ne denli güçlü olduğunun tarihteki en önemli kanıtı, hanedanlığın yöneticilerinden biri olan II. Ptolemaios'un Kos'ta doğması ve Ptolemaioslar Hanedanlığı'nın Prensesi II. Kleopatra'nın bu kente büyük bir hazine bağışı yapmış olmasıdır.

Hellenistik Dönem boyunca Kos, Ege'nin en önemli ada kentlerinden birisi oldu. Kuşkusuz bu gücün en önemli kaynağı Ada'nın deniz ticareti açısından sahip olduğu önemli coğrafi konumdu. Ada'daki kaliteli üzümlerinden yapılan şarabın, zeytinyağının ve ipeğin deniz aşırı ticaretteki gücü kentin zenginliğini artırmıştır. Bu dönemde adayı cazip hale getiren bir başka unsur da, Kos kentinde kurulan tıp merkeziydi. Sağlık biliminin kurucusu olarak kabul edilen Hipokrates'in ölümünün hemen ardından Geç Klasik Dönem'de Kos'ta kurulan sağlık merkezi ve tıp okulu, Hellenistik Dönem'de giderek büyüdü.

Roma Devleti'nin Ege coğrafyasında güç elde etmeye başladığı MÖ. 2. yy'dan itibaren Kos,

Roma Senatosu tarafından *Civitas Libera (Özgür Kent)* statüsü ile onurlandırıldı. Bu statü kentin siyasi yapısını güçlendirdi. Roma İmparatorluk Dönemi'nde, Rodos ile birlikte imparatorlukla yakın ilişkiler kurmayı başaran Kos, *Küçük Asya Eyaleti*'ne bağlı kentlerden biri konumundaydı. İmparator Claudius Dönemi'nde alınan bir karar ile Kos, İmmunitas *(vergiden muaf)* kentler arasında yer almayı başardı.

Kos Antik Kenti batısındaki arkeolojik alan.

Ptolemaioslar Dönemi hâkimiyetinden beri Kos'ta etkin olan eğitim ve yüksek kültür olanakları Roma Dönemi'nde de adanın en önemli kimliğini oluşturuyordu. Kentteki görkemli halk kütüphanesi Kos'un entellektüel yaşamdaki yerini göstermesi açısından önemlidir. MÖ. 5. - 4. yy'larda yaşamış olan Hipokrates, MÖ. 4. yy'da yaşamış olan ve Büyük İskender'in portresini çizen ressam olarak tanınan Apelles, MÖ. 4.-3. yy'larda yaşamış olan şair Philitas ve MÖ. 3. yy'da yazdığı pastoral şiirlerle tanınan şair Theokritos gibi antik dünyanın önemli bilim ve sanat adamlarının Kos'tan çıkması bu açıdan şaşırtıcı değildir. Kos'taki kütüphanenin yapılmasına katkısı olanların isimlerinin sıralandığı bir yazıt bulunmuştur. MS. 1. yy'a tarihlenen bu yazıtta adı bulunan kişilerden biri Koslu doktor Ksenephontos'tur. Bu isim, hayatının önemli bir kısmını başkent Roma'da geçirmiş ve Tiberius, Claudius ve Nero gibi imparatorların özel doktoru olarak görev yapmış biridir.

Hıristiyanlığın güçlenmeye başladığı dönemlerde Kos, hemen güney komşusu olan Rodos'taki metropolitliğe bağlı bir piskoposluk oldu. MS. 325 yılında İznik'te toplanan konsilin katılımcı listesinde Kos piskoposunun da adı vardır.

13. yy'ın başlarında gerçekleşen 4. Haçlı Seferi'nin ardından bir süre Cenevizlilerin hâkimiyet kurduğu Kos Adası, 1224 yılında İznik Krallığı'nın kontrolüne geçti. 1330'lu yıllarda bir süre Sakız (Chios) Adası'nın lordu Martino Zaccaria'nın egemenlik kurmaya çalıştığı Kos 1337 yılına kadar Türk Denizcileri tarafından da belirli aralıklarla işgal edildi. Rodos ve Halikarnassos'ta kurdukları güçlü kaleler ile Ege'nin deniz kontrolünü ele geçiren St. Jean Şövalyeleri Kos'u da 1337 yılında ele geçirdi. Bu dönemde ada, iki farklı isimle anılıyordu. Kos'un bu dönemde kullanılan isimlerinden biri Lango diğeri ise Neratzia'dır.

Neratzia Kalesi.

1391 yılında Osmanlı Sultanı I. Bayezid, Ege'deki birçok yerleşim gibi Kos Adası'na da donanma göndererek adayı almak istemişse de başarılı olamamıştır. Bu ilk Osmanlı saldırılarında, adaya Anadolu'dan ekonomik girdiler sağlayan ticaret yolları kesilmişse de St. Jean Şövalyeleri'nin güçlü direnişi aşılamamıştır.

15. yy'ın ikinci yarısında Fatih Sultan Mehmet'in St. Jean Şövalyeleri'ne karşı başlattığı topyekûn mücadelenin bir parçası olarak Kos'a da donanma gönderilmiştir.

Osmanlı yapısı Defterder İbrahim Efendi Camisi.

Hamza Bey önderliğindeki 200 kalyonluk Osmanlı donanması bu seferle de adayı ele geçirmeyi başaramamıştır. Nihayet Kanuni Sultan Süleyman'ın bizzat önderlik ettiği görkemli bir seferle Rodos Adası'nın Osmanlı toprağı yapılmasının hemen ardından, 1523 yılının hemen başlarında Kos Adası da Osmanlılara geçmiştir.

Ortaçağ'da ayrıca Stancho, Stanchio veya Stinco gibi adlarla anılan adaya, Osmanlı hâkimiyetinden sonra da İstanköy denilmiştir. 1912 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İtalyanlarla yaptığı Trablusgarp Savaşı'nda Kos Adası Türklerin elinden çıkmış ve yaklaşık dört yüz yıllık Osmanlı egemenliğinin ardından ada İtalyanlara bırakılmıştır. 1933 yılında güçlü bir depremin yerle bir ettiği adada antik kalıntılar da büyük zarar görmüştür. İtalyan mimar Rodolfo Petracco'nun çizdiği planlar ile Kos Adası'nın hem modern yerleşim alanları hem de antik kentinin peyzaj yapısı yeni baştan düzenlenmiştir.

1947 yılında yapılan Paris Barış Görüşmeleri ile tüm *"Oniki Ada"*lar gibi Kos da Yunanistan Devleti'ne bağlanmıştır.

Antik Kos Kenti'nin neredeyse tüm kalıntıları modern kentle iç içedir. Antik kentin üzerine oturan modern Kos kentinde, sokak aralarında gezenler hemen her cadde başında bir tarihi miras ile karşılaşabilirler. Kos Antik Kenti'ne dair veriler, Kos kent merkezinin doğusunda, batısında ve orta bölümündeki kazı alanlarında ortaya çıkarılmıştır.

Kente gelenleri ilk karşılayan kültür varlığı, limanın hemen kıyısında yükselen Ortaçağ Kalesi'dir. St. Jean Şövalyeleri'nin yaptırdığı bu kale bugün Neratzia Kalesi olarak bilinir. Kalenin hemen güneyinden itibaren farklı dönemlere ait kültür varlıklarının izini sürerek Kos'ta keyifli bir tur yapmak mümkündür. Bu gezi sırasında, Hipokrates'le özdeşleştirilen anıtsal ağaç dışında, Klasik Dönem'den kalan gymnasium ile agora, Hellenistik Dönem'den tapınak ve Dionysos'a adanmış sunak, Roma Dönemi'ne ait gymnasium, odeion, hamam, villa yapıları ile Bizans Dönemi ve Ortaçağ'dan kalan kiliseler ve camiler görülebilir. Bu gezi sırasında kenti çevreleyen surlara dair izlere de yer yer rastlamak olasıdır. Kentin en dikkat çekici kültürel miraslarından biri ise, kent merkezinin güneybatı dışında yer alan Asklepieon'dur.

Agora

Antik Kos kentinin agorası, limanın hemen güneyindeki geniş bir alan üzerine kuruludur. Antik dünyanın bilinen en büyük kent meydanlarından biri olan Kos Agorası kuzeyde limana, güneyde ise Asklepieon'a doğru uzanan geniş caddeye dayanır.

MÖ. 366 yılında kurulmuş olan agora MÖ. 2. yy'da gerçekleştirilen büyük imar çalışmaları ile büyütüldü. Bu dönemde agora alanı Dikaios Dağı'ndaki mermer ocaklarından getirilen beyaz mermer sütunlar ile çepeçevre sarıldı.

Arkeolojik kazılarla bir bölümü ortaya çıkarılmış olan agoranın planı bellidir. Kent meydanının etrafı beyaz sütunlarla sınırlandırılmış stoalar ve onların arkasındaki dükkânlarla çevriliydi. Kazısı yapılmış olan güney ve batı stoalarda Dionysos Sunağı, Pergamon Krallığı'nın yönetici ailesi Attaloslar onuruna yapılan küçük bir tapınak ve Roma Dönemi'ne tarihlenen tholos planlı bir yapı yer alıyordu.

Agora.

Roma Dönemi'nde agorada yapılan onarımların çoğu MS. 142 depreminden sonraki yıllarda olmuştur. Kuzey cepheye yapılan anıtsal propylon agora ile liman bölgesini birbirine bağlıyordu. Geniş basamakları olan bu anıtsal kapının ana cephesi tıpkı Korint düzeninde bir tapınağı andırıyordu. Kapının iç cephesinde ise bir nymphaeum yer alıyordu. Yapılan titiz analizler sonucunda, Kos Agorası'nın bu görkemli mimarisinde kullanılan tüm mermerlerin Anadolu'daki ocaklardan getirildiği anlaşılmıştır.

Hıristiyanlığın yayılmaya başladığı MS. 5. yy'dan sonra, özellikle de MS. 469 ve 554 depremlerinin yıkıcı etkisiyle Kos Agorası yavaş yavaş önemini yitirmiştir.

Liman Stoası

Herakles Tapınağı'nın hemen kuzey yanında MÖ. 3. yy. sonlarında inşa edilmiş olan liman stoasının kalıntıları vardır. Yaklaşık 600 yıl kullanılan stoa MS. 3. yy'da büyük bir depremle ciddi oranda hasar gördü ve depremin ardından daha görkemli bir şekilde yeniden inşa edildi. İlk yapılan stoa Dor düzenindeydi ve sütun dizisinin ardında 16 odadan oluşan dükkânlar yer alıyordu.

Liman Stoası.

Roma Dönemi'nde, MS. 3. yy'da inşa edilen yeni stoa iki katlıydı. Roma stoasının cephesinde yer alan Korint başlıklı sütunların arasında kemer atkılar yer alıyordu. Kos liman stoası MS. 496'daki depremle büyük ölçüde yıkıldı ve bir daha inşa edilmedi. Kalıntılarının üzerine Geç Antik Çağ'da Liman Bazilikası ve Vaftizhane binası inşa edildi.

Günümüzde agoranın limana bakan tarafında ayakta görülen korint başlıklı altı adet sütun, Liman Stoa'sından kalan izlerdir.

Liman Bazilikası

Agoranın çevresindeki arkeolojik alanın doğu ucunda yer alan antik yapılardan biri de Liman Bazilikası'dır. Bazilikal planlı bu kilise yapısı, Geç Klasik-Hellenistik ve Roma dönemlerinde kullanılan Liman Stoası'nın yıkıntıları üstüne kurulmuştur. MS. 5.-6. yy'lara tarihlenen bazilikal planlı bu kilise adanın en erken Hıristiyanlık yapısıdır.

Liman Bazilikası.

Doğu - batı yönünde uzanan yapı içte, düzgün kesilmiş granitten iki sıra sütun ile üç nefe bölünmüştür. Ortadaki geniş nefin doğu ucunda yarım daire biçimli bir apsis yer alır. Yapıya girişi sağlayan batı cephede ise üç bölümlü bir narteks ve onun da önünde üç yönünde tek sıra sütunla çevrili bir açık avlu bulunmaktadır.

Kilisenin naos denilen ana salonu tabanı mozaik döşemelidir. Çatısının ahşap tavan ile kaplı olduğu düşünülen Liman Bazilikası 62 m uzunluğu ve 23,5 m genişliği ile Akdeniz'in en büyük Geç Antik Çağ kiliselerinden biri olma özelliğine sahiptir. Bazilikanın sütunlarından ikisi, Ortaçağ'da yapılan Neratzia kalesinin iç ve dış giriş kapılarında kullanılmıştır.

Aphrodite Kutsal Alanı

Agoranın kuzey bölümünde yapılan arkeolojik kazılar bu alanda yan yana duran iki tapınak olduğunu ortaya koydu. Tapınaklardan birisi MÖ. 4. yy. sonlarında, diğerinin ise MÖ. 3. yy. sonunda inşa edildiği anlaşıldı.

Günümüzde limana bakan yüksek bir tepe üzerinde yer alan bu iki tapınaktan biri Tanrıça Aphrodite'in aşk ve cinselliği simgeleyen kimliği yanında onun koruyuculuğunu

Aphrodite Kutsal Alanı.

temsil eden Aphrodite Pandemos kültü için diğeri ise denizlerdeki köpüklerden doğduğuna inanılan tanrıçanın denizlerle olan ilişkisini temsil eden Aphrodite Pontia kültü için inşa edilmiştir.

Aphrodite Pontia denizcilerin, balıkçıların koruyucu tanrıçasıydı. Ele geçen yazıtlar, büyük gemilerle denize açılan denizcilerin, sağ salim geri dönüşlerini sağlaması için sefer öncesinde Aphrodite Pontia Tapınağı'na 30 drahmi değerinde yetişkin hayvan kurbanı yaptıklarından ya da onun yerine tapınak rahiplerine 15 drahmi ve tapınak hazinesine de 1 drahmi ödediklerinden söz eder. Ayrıca balıkçılar limana tekne bağlamak için tapınağa 5 drahmi aidat ödemek zorundaydılar. Aidatlarını ödemeyi unutanlardan ise bu miktarın iki katı alınıyordu.

Aphrodite Pandemos'a ise evlenecek olanları, köyleri, kasabaları ve bir de kent yönetimini koruyup kollayan tanrıça olarak inanılıyordu. Yazıtlar, ister kent soylu isterse alt tabakadan olsun tüm evlenenlere, evliliklerinin ilk bir yılı boyunca tapınaktaki törenlere katılmanın zorunlu kılındığından söz eder.

Ana cepheleri kuzeydoğuya dönük olan tapınaklar prostylos planlıdır. Basamaklarla çıkılan ön cephede dört adet korint başlıklı sütundan oluşan tek sıra sütun dizisi bulunmaktadır.

Kazılarda tapınakların, tek sıra Dor düzenli sütun dizisi ile çevrili bir kutsal alan içinde kaldığını göstermiştir. Güney cephesinde odalar olduğu anlaşılan kutsal alana giriş kuzey yanda yer alan, korint düzeninde sütunlarla inşa edilmiş olan iki girişli bir propylon ile sağlanıyordu.

MS. 469 yılındaki depreme kadar neredeyse aynı plan ve özelliklerle korunmuş olan Aphrodite Kutsal Alanı'nda sadece Hellenistik Dönem içinde ve MS. 2. yy'da küçük çaplı bazı eklemeler yapıldığı anlaşılmaktadır.

Rodos Şövalyeleri'nin adada hâkim olduğu dönemde Aphrodite Tapınağı'nın olduğu tepe üzerine inşa edilen St. Jean Kilisesi'nin vaftizhanesi tapınağa önemli oranda zarar vermiş olsa da, kilise yapısı sonradan bu alandan kaldırılarak biraz daha doğuda yeniden ayağa kaldırılmış, böylece Aphrodite Kutsal Alanı ortaya çıkarılabilmiştir.

Herakles Tapınağı

Kos Limanı yakınlarında, Aphrodite Kutsal Alanı'nın hemen doğusunda yer alan bir başka tapınak ise mitolojide gücü simgeleyen ve Roma Dönemi pantheonunda Herkül olarak anılan Tanrı Herakles için kurulmuştur. Herakles, örgüsü Kos Adası'nda geçen mitolojik öykü sayesinde bu kentle ilişkili bir tanrıdır.

Kos sikkeleri üzerindeki Herakles figürleri de tanrının bu kentteki öneminin bir diğer vurgusudur.

Herakles Tapınağı MÖ. 4. yy. sonlarında inşa edildi. Yapay bir tepe üzerine gri damarlı ve beyaz renkli mermer kullanılarak inşa edilen tapınak 12,60 m x 7,30 m ölçülerine sahiptir.

Tapınak MÖ. 2. yy'da yapılan onarım ve eklemelerle biraz daha büyütüldü. MS. 142 yılında tüm adayı etkileyen depremin ardından da büyük çaplı bir onarım gördü.

Günümüzde tapınağa ait bazı temel blokları ve bazı duvarizleri görülebilmektedir.

1, 2, 3- Neratzia Kalesi.

Neratzia Kalesi

Kos Limanı'nın hemen kuzeybatı yanında yer alan kale 14. yy sonu ile 15. yy başlarında inşa edilmiştir. Kalenin bulunduğu alan 20. yy başlarına kadar küçük bir adacıktı ve adı Neratzia Adası olarak anılıyordu. Neratzia Adası ile güneydeki Kos Adası arasındaki derin kanalın üstünde, kaldırılabilir bir köprü yer alıyordu. Günümüzde bu kanalın yerinde bir yol, kanalı aşan seyyar köprünün yerinde ise ağaçlarla kaplı bir tarihi taş köprü görülebilmektedir.

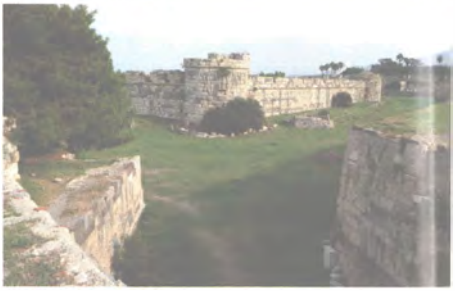

Neratzia adı Grekçe'de turunç anlamına gelen Nerantzia kelimesinden türemiştir. Bu da adacık üzerinde yer alan yoğun turunç ağaçlarından kaynaklanmış olmalıdır.

St. Jean Şövalyeleri ya da Rodos Şövalyeleri adıyla bilinen askeri yönetimin Kos'ta hâkim olduğu dönemde Müslüman

akınlarına karşı inşa edilmiş olan bu kale, Ege Denizi'nde yolculuk eden Hıristiyan hacıların ve tüccarların en önemli sığınaklarından biriydi. Bu özelliği ile Neratzia Kalesi, hemen doğu karşısında yer alan Bodrum Kalesi ile birlikte Ege'nin en önemli iki güvenlik noktasını oluşturuyordu. Öte yandan Neratzia Kalesi'nin dönemin en önemli sağlık merkezlerinden biri olduğu da bilinmektedir.

Dikdörtgen planlı bir iç kale ve onu aynı planla çevreleyen bir dış kaleden oluşan yapı, yüksek duvarlar ve köşelerde yer alan kulelerle güçlendirilmiştir. Kalenin inşasında Antik Kos Kenti'nden ve Asklepieon Kutsal Alanı'ndan sökülen birçok mimari bloğun yapı taşı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kale ziyaretçilerinin günümüzde bile bu Antik Çağ devşirme malzemeleri sur duvarlarında görmesi mümkündür.

Yapının ilk inşa edilen bölümü iç kaledir. Dış kale ikinci aşamada inşa edilmiştir. İç kale ve dış kaleyi birbirinden ayıran hol üzerinde bağlantıyı sağlayan rampa günümüzde de görülmektedir. Rampayı kullanan ziyaretçiler önce Rodos Şövalyeleri'nin başkomutanlarından Jacques de Milly ve Jean de Lastic'e ait armaların asılı olduğu kuleyi ardından da Rodos Şövalyeleri adına Kos Adası'nın yöneticisi olan Edoardo di Carmodino'nun kalkanının olduğu geçidi kullanarak iç kaleye girerler.

Neratzia Kalesi, Osmanlı Dönemi'nde de kullanılmaya devam etti. Evliya Çelebi, kaleden ve kale içindeki yoğun yapılaşmadan söz eder. Kale içindeki Osmanlı yapılarının en görkemlisi olan Sultan Süleyman Camisi'nden günümüze küçük bir iz kalabilmiştir. Büyük kapının hemen iç tarafında yer alan caminin minaresi kısmen ayaktadır. Minarenin duvarı üzerinden sökülmüş olan kitabeye ait iz günümüzde de görülebilmektedir. Sultan Süleyman Camisi, 1933 depremi ile yıkılmıştır.

Neratzia Kalesi içinde, arkeolojik eserler de sergilenmektedir.

19. yy'da Neratzia Kalesi, adanın kontrolünü elinde bulunduran Osmanlı İmparatorluğu'nun kumanda merkezi ve askeri garnizonu olarak kullanıldı. 1816 yılında bu askeri garnizon içinde kazayla meydana gelen patlamalar sonucunda kalenin bir bölümü büyük ölçüde hasar gördü. 1933 depremi sonrasında İtalyanların tüm kentte başlattığı yenileme çalışmaları Neratzia Kalesi'ni de kapsadı ve tüm kale restore edildi.

Kale içinde görülen Osmanlı Dönemi çeşmesi.

Rodos Şövalyeleri tarafından Kos Adası'nda kurulan tek kale Neratzia değildir. Bu ana kale dışında şövalyeler, adanın orta ve batı bölümlerindeki Pyli, Antimakhia ve Kefelos köylerinde de birer küçük kale yaparak adayı savunmuşlardır.

Odeon/ Bouleuterion.

Odeon / Bouleuterion

Kos Antik Kenti'nde yer alan odeon yapısı, Antik Çağ'ın ızgara planını takip ettiği anlaşılan bugünkü *'Leoforos Grigoriou Caddesi'* ile ona dikey olarak bağlanan 'Anapafseos Sokağı'nın birleştiği yerdedir. Bu alan limanın yaklaşık 600 m güneyinde bulunmaktadır.

Ana cephesi kuzeye dönük olan odeon dıştan kare planlıdır ve yaklaşık olarak 32 x 30 m ölçülerinde bir alan üzerine oturur. Yapı at nalı planlı bir cavea, dairesel planlı orkhestra boşluğu ve sahne binasından oluşan bir mimari planlamaya sahipti. Orijinalde iki katlı sahne binasına sahip olduğu anlaşılan yapı Antik Çağ'da bir çatı ile kapalıydı. Bu da yapının, kente dair politik kararlarının görüşüldüğü bir meclis binası (Bouleuterion) işlevi gördüğünü de ortaya koymaktadır.

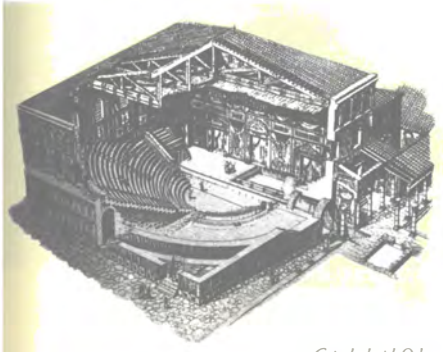

Çatı yla kaplı Odeon / Bouleuterionun rekonstrüksiyon çizimi.

Odeon/ Bouleuterionun oturma basamaklarını taşıyan tonozlu galeriler.

Tonozlu galerilerle yükseltilmiş olan oturma basamakları iki kademelidir ve toplamda 750 kişilik bir seyirci kapasitesine sahiptir. Oturma basamakları ile analemma duvarlarını kaplayan mermer levhalar büyük ölçüde günümüze ulaşamamıştır. Caveanın alt bölümündeki mermer kaplama levhalarının benzerleri, restorasyon işlemleri sonucunda yerine yerleştirildi. Mermerle kaplanmış alt bölümde, basamakları dikey olarak bölen seyirci geçiş merdivenlerinin (Cunei) dört adet olduğu görülmekte, üst bölümde ise bu merdivenlerden yedi adet olduğu tahmin edilmektedir.

Üst Cavea ile paradoslar arasında tonozlu tüneller uzanıyordu. Oturma basamaklarının altında yer alan bu galeriler proskenedeki seyircileri caveanın en üst sırasında yer alan stoaya ulaştırıyordu. Odeonun sahne binasına tepeden bakan ve olasılıkla pencereler yardımıyla yapının arka cephesini de gören bu stoanın sahneye dönük olan cephesinde bir sıra sütun bulunuyordu.

Caveanın oturduğu tonozlu galeriler, yapının güney yanından geçen antik caddeye açılıyorlardı. Bundan dolayı bu galerilerin dükkân (tabernae) vb. amaçlar için kullanıldığı tahmin edilmektedir.

Orkhestra boşluğunun tabanı orijinalinde renkli mermer plakalarla yapılmış bir döşemeye (opus sectile) sahipti. İki yandan orkhestraya açılan seyirci geçişleri (parados) ise mozaik döşemeli bir tabana sahipti.

Sahne binasının hemen ardında kulis odaları vardır ve skenede yer alan üç kapı bu odalara açılır. Günümüzde önemli ölçüde yok olmuş olan sahne binasının sadece iç örgü duvarlarından bir bölüm ile restore edilen proskene görülebilmektedir. Proskeneye çıkış iki yanda yer alan küçük basamaklarla sağlanıyordu.

Kos Odeonu mimari planlama açısından Anadolu, İtalya ve adalardaki birçok kentteki odeon - bouleuterion yapısı ile benzerlikler gösterir. Ancak bu yapının daha çok, MS. 2. yy. başlarına tarihlenen Argos Odeonu'nun model alınarak inşa edildiği düşünülmektedir. Yapının ilk inşa tarihi konusunda kesin verilere sahip değiliz. Yapı içinde ele geçen çeşitli bulgular, yapının Hellenistik Dönem'e kadar inen bir geçmişi olduğunu düşündürmektedir. Ancak yapının bugüne ulaşan mimarisinin, MS. 142 yılında yaşanan büyük depremin ardından yapılan onarım ve eklemeler sonucunda oluştuğu bilinmektedir.

Kos Odeonu'nda yapılan arkeolojik kazılarda, Hellenistik ve Roma Dönemi'ne

tarihlenen çok sayıda heykeltıraşlık örneği ele geçmiştir. Buluntu durumları, heykellerin birçoğunun MS. 142 yılındaki depremin ardından başka yapılardan toplanarak bu yapı içine getirildiğini ortaya koymuştur. Günümüzde bu görkemli heykeltıraşlık örneklerinin bir bölümü Kos Müzesi'nde bir bölümü ise Rodos'taki Ortaçağ sarayında yer alan müzede sergilenmektedir.

Odeon/Bouleuterion 750 kişilik izleyici alabilmektedir.

İlk defa 1920'li yıllarda İtalyan arkeoloji ekibi tarafından açığa çıkarılan odeonda çeşitli restorasyon ve güçlendirme çalışmaları yapıldığı anlaşılmaktadır.

Odeonun hemen doğu yanında, yakın bir zaman önce yapılan kazılarda, son derece kaliteli çalışılmış bir taban mozaiği açığa çıkarılmıştır. Bugün de ziyarete açık olan bu mozaikte, sarmal dal motiflerinin çevrelediği panoda, madalyonlar ve içindeki krater isimli içki kaplarına ait betimlemeler görülür. Bu mozaik taban buluntusu ve diğer arkeolojik izler odeonun kuzey yanından geçen ana caddenin etrafında kümelenen çok sayıda villa yapısının olduğunu kanıtlamaktadır. Kuşkusuz ki bu özel konutlardan en ihtişamlısı, odeonun 300 m doğusunda yer alan ve kayıtlarda Casa Romana adıyla da anılan Roma Evi / Villası'dır.

Roma Evi / Villası

Kent merkezinde yer alan Roma Evi, son derece başarılı kazı ve restorasyonu ile arkeoloji hayranlarının dikkatini çekmektedir. Mimari stili kadar dekoratif zenginliği ve heykeltıraşlık buluntularıyla da ilgi çeken bu evin ilk kuruluş evresi Hellenistik Dönem'e tarihlenir. Kazılarla belirlenen bu ilk evreye ait tek mimari iz, yapının kuzey dış cephesinde kısmen korunabilmiş olan duvar parçasıdır.

Roma Evi / Villası günümüzde müze olarak ziyaret edilmektedir.

Yapının zengin mozaik süslemeleri MS. 3. yy'a tarihlenecek stil özelliklerine sahiptir. Villa kazılarında ele geçen birçok heykeltıraşlık örneği ise Geç Hellenistik Dönem'den başlayan ve Roma Dönemi içlerine kadar uzanan geniş bir periyoda tarihlenir.

Villa yapısı üç ana avlu etrafında şekillenen odalardan oluşan bir yapı kompleksidir. Odaların açıldığı bu avlulardan ikisi peristilli yani etrafı sütunlarla çevrilidir.

Villanın ana girişi yapının doğu cephesinin kuzey yarısındadır. Girişin hemen karşısında in situ olarak bulunmuş olan heykel kaidesinde ΑΠΑΛΕΞΙΚΑΚΟΣ (APALEKSİKAKOS = Kötülüklerin engelleyicisi) diye yazmaktadır. Heykel kaidesinin arkasında duvarlarla çevrili bir avlu yer alır. Duvarlarında pencere açıklıkları olan

Roma Evi / Villası'nın bazı bölümlerinde ortaya çıkarılmış taban mozaikleri ile bazı bölümlerde görülen duvar resimleri dikkat çekicidir.

avlunun ortasında küçük bir su haznesi vardır. Avlunun tabanı ise bir ayıya saldıran panter motifinin işlendiği zarif bir mozaik döşeme ile kaplıdır. Mozaik döşemeli bu merkezi avlunun etrafında birçok yaşam odası yer alır. Özellikle, avlunun batı yanındaki oda iç döşemesi oldukça dikkat çekicidir. Mermer döşemeye sahip odanın tabanında Hellenistik Dönem izleri taşıyan, sualtı yaşamını betimleyen küçük bir mozaik bulunmaktadır. Avlunun güneybatı

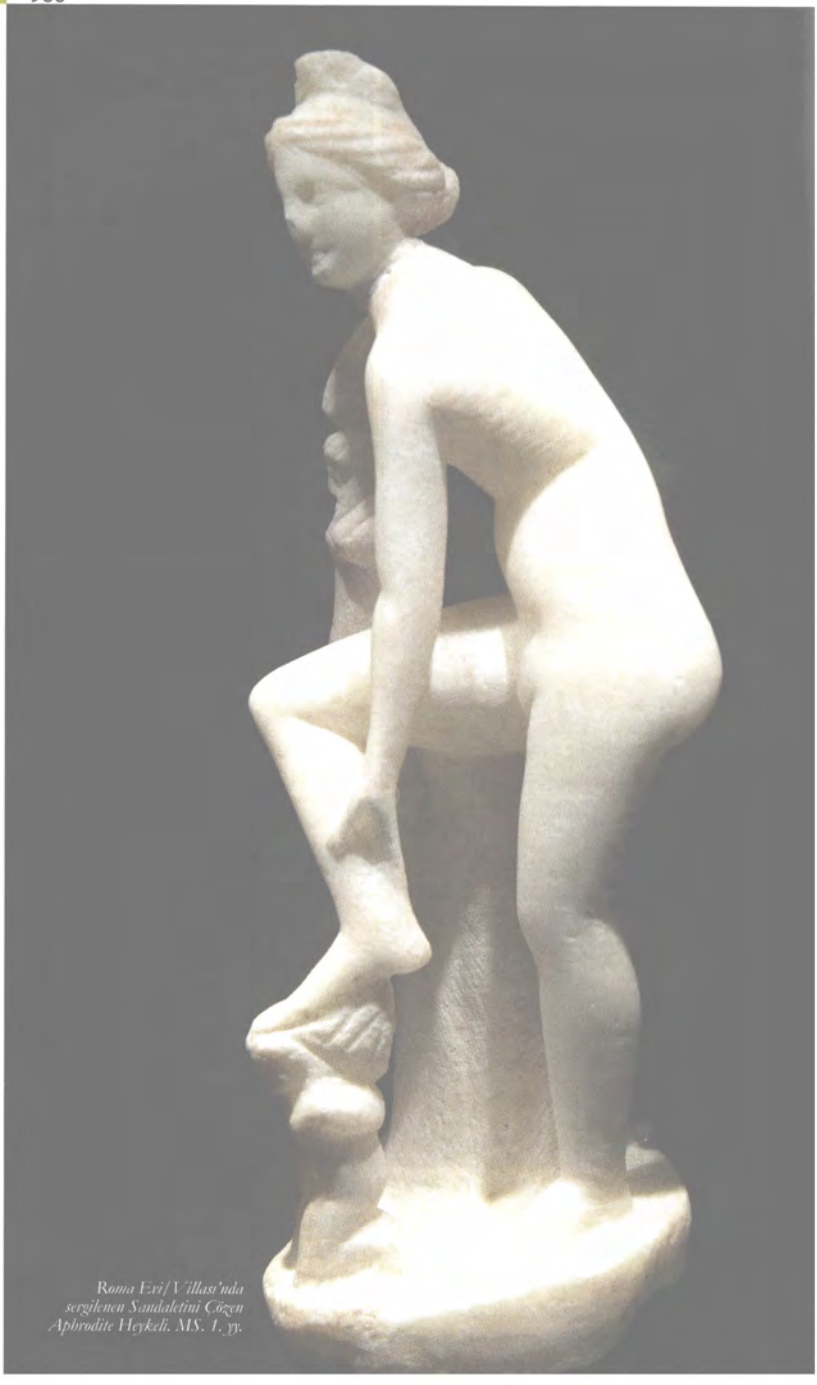

Roma Evi/Villası'nda sergilenen Sandaletini Çözen Aphrodite Heykeli. MS. 1. yy.

Villada sergilenen kabartmada, bir sekide uzanmış, üstüne yılanın dolandığı ölen bir kahraman için düzenlenen ziyafet betimlenmiştir. MÖ. 350.

Kadın heykelcik başı. MÖ. 2.yy'ın ikinci yarısı.

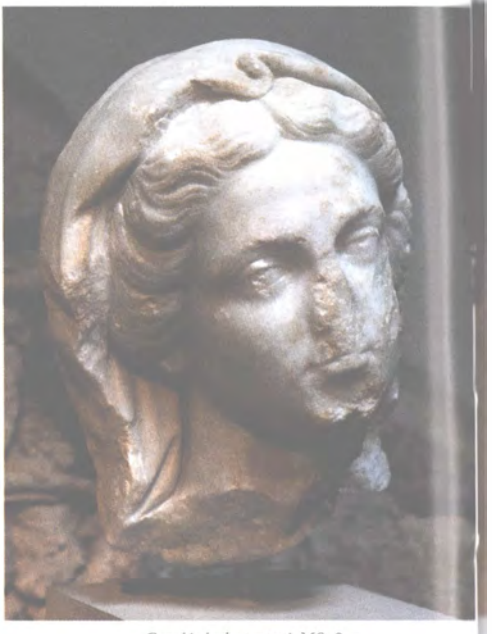

Genç bir kadın portresi. MS. 2. yy.

yanında yer alan oda ise bir kadın figürünün korunabildiği harikulade duvar freskosu ile dikkat çekmektedir.

Villa yapısının güney yarısında da büyük bir peristilli avlu yer alır. Ortasında samıç bulunan bu avlu Rodos tipi sütunlarla, avlunun etrafı odalarla çevrilidir. Farklı işlevlere sahip olduğu anlaşılan bu odalardan bazıları mermer, bazılarının tabanında ise çeşitli motiflerin işlendiği mozaiklerle kaplıdır. Avlunun kuzey yanında ise iki sütunla zenginleştirilmiş girişi olan bir andron yer alır.

Andron odasının hemen batı yanında, küçük bir açıklıkla androna bağlanan triclinium (yemek odası) yer alır. Tabanı ve duvarları mermer kaplı olan oda, kuzey yanda bir başka peristil avluya açılmaktadır. Ortasında küçük bir sarnıç bulunan avlunun tabanında, denizatına binmiş Nereid ile onun etrafını çevreleyen panter ve yunusların tasvir edildiği görkemli bir mozaik dikkati çeker.

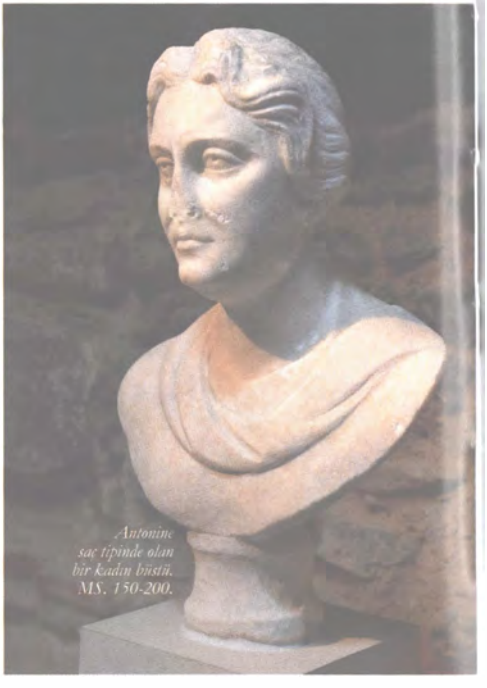

Antonine saç tipinde olan bir kadın büstü. MS. 150-200.

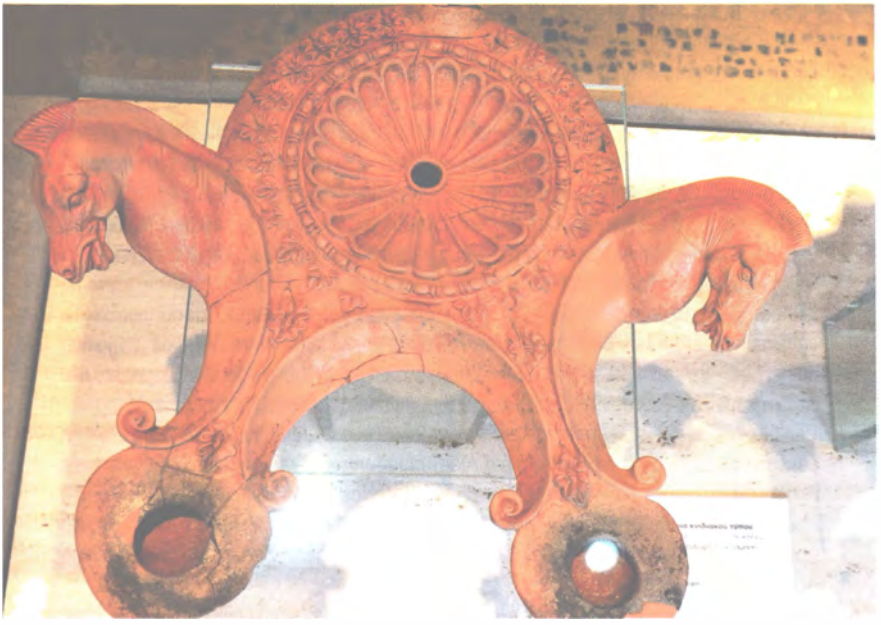

Kırmızı camlı, pişmiş toprak kandil.

Roma villası günümüzde müze olarak düzenlenmiş, ziyaret edilmektedir; villanın bölümlerinde mermer heykeller, büstler, heykelcikler ve kabartmalar; pişmiş topraktan yapılma kaplar, kandiller ve figürinler, cam kaplar, sikkeler, restore edilmiş villanın orijinal taban mozaikleri, duvar freskleri, bahçesinde ise villaya ait sütunlar, sütun başlıkları ve diğer mimari bloklar sergilenmektedir.

Tiyatro

Koslular tiyatro binasının yeri için, kentin güney yanındaki yamacı seçmişlerdir. Kenti çevreleyen surların güney bölümüne yakın bir alanda, limana bakar bir şekilde konumlandırılan tiyatro, Hellenistik Dönem özelliği göstermektedir. Henüz büyük bir bölümü toprak altında olan tiyatroda yapılan incelemeler yapının MS. 2. yy. depreminin hemen ardından, kentteki birçok kamu yapısı gibi büyük bir tadilata alındığını ve bu süreçte yapılan eklemelerle büyütüldüğünü ortaya koymuştur.

Asklepieon

Asklepieonlar, Antik Çağ'da sağlık tanrısı Asklepios adına kurulmuş olan kült alanlarıdır. Bu alanlar aynı zamanda hem tıp eğitiminin verildiği birer okul hem de çeşitli dallarda tedavilerin uygulandığı birer bölgesel sağlık merkezleriydi.

Kos Adası'nda sağlıkla ilgili inanç geleneğinin oldukça eski bir tarihi vardır. Kos, Antik Çağ'ın ünlü hekimi ve aynı zamanda tıp biliminin de kurucusu olan Hipokrates'ın memleketidir. Böylesine ünlü bir hekimin doğduğu bu topraklarda kurulan Asklepieon da Antik Çağ'ın bilinen en eski tıp merkezi olma özelliğine sahipti. Bu merkez, MÖ. 357 yılında yani Kos kentinin, adanın doğu ucundaki liman kıyısına taşınmasının hemen ardından inşa edilmiştir. Tarihin birçok büyük tıp bilgininin yetiştiği bu merkez, şehir merkezinin 4 km güneybatısındaki geniş bir alan üzerine kuruludur.

Burası hem sağlık tanrısı Asklepios adına kurulmuş bir kült alanı hem de Antik Çağ'ın en önemli sağlık merkeziydi. Kurulduğu tarihten MS. 6. yy. ortalarına kadar bu işlevini koruyan Kos Asklepieonu, MS. 554 yılındaki büyük depremle toprağın derinliklerine gömüldü. Kutsal alanının görkemli mimari bloklarının çoğu Ortaçağ'da yerinden sökülerek St. Jean Şövalyeleri'nin yaptırdığı Neratzia Kalesi'nin inşasında kullanıldı. Bu talan, görkemli bir tıp tarihinin üzerine yüzyıllarca açılmayacak karanlık bir örtü serdi. Ancak Antik Çağ'ın bu en önemli şifa merkezinin kaderi 20. yy'da yeniden değişti. Koslu bir araştırmacı olan Iakovos Zaraftis yaptığı titiz çalışmalarla Asklepieon'u yeniden insanlığa duyurmayı başardı. Onun çalışmalarından yola çıkan Alman arkeolog Rudolf Herzog ise yaptığı kazı çalışmalarıyla asklepieonun ihtişamlı mimarisini toprağın altından gün yüzüne çıkarmaya başladı. 1902-1904 yılları arasında sürdürülen bu ilk çalışmaların ardından bir süre ara verilen arkeolojik çalışmalara 1928'de İtalyanlar devam etti. İtalyan arkeolog Luciano Lorenzi başkanlığında sürdürülen uzun soluklu çalışmalarla Kos Asklepieonu, neredeyse tüm mimari detaylarıyla açığa çıkarıldı.

Arkeolojik araştırmalar Kos Asklepieonu'nun kurulduğu yerde, daha erken döneme tarihlenen bir Apollon Kutsal Alanı olduğunu ortaya koymuştur. Bu alandaki Apollon kültü, yazılı kaynaklarda Apollon Kyparessios (selvi koruluğunun koruyucusu Apollon) adıyla anılır. Sağlık Tanrısı Asklepios'un kutsandığı bu kutsal merkezin, bir Apollon Kutsal Alanı'nın üzerinde yükselmesi şaşırtıcı değildir. Zira mitolojiye göre Tanrı Asklepios, Apollon'un oğludur.

Kos Asklepieonu'nun ilk kurulduğu dönemlerde sadece küçük bir altar ve dinsel törenlere ev sahipliği yaptığı anlaşılan Asklepios Tapınağı ile hastaların bekletildiği bir oda vardı. Zaman içinde yapılan eklemelerle büyütülen Asklepieon'un görkemli bir kutsal alan ve tıp okuluna dönüştürülmesi Hellenistik Dönem içlerinde olmuştur. Bu görkemli mimariyi tamamlayan en önemli unsurlardan biri de Pergamon Kralı II. Eumenes tarafından üst terasta yaptırılan Dor planlı Asklepios Tapınağı'dır.

Kos Asklepieonu, kuzey-güney yönlü üç teras üzerine kurulan büyük bir mimari planlamaya sahiptir. En alttaki terasın üç cephesi orijinalde Dor stilinde sütunlardan oluşan portikolarla çevriliydi. Basamaklı ana girişi kuzey cephede yer alan alt terasın ayrıca iki yan cephesinden de giriş sağlanıyordu. Terası çevreleyen portikoların ardında yer alan mekânlar birer hasta odası olarak kullanılıyordu. Bu teras sağlık ve iyileştirmelerle ilgili işlemlerle tıp eğitiminin yürütüldüğü ana bölümdür. Bu terastaki odalarda bulunan, hastalara dair çeşitli yazıtlar bu açıdan ilginçtir.

Alt terasta yer alan iki adet yer altı odasının da başta zührevi içerikli olmak üzere çeşitli hastalıkların tedavisi için kullanıldığı düşünülmektedir. Bu terasın batı duvarı boyunca uzanan kaideler alanın heykellerle süslü olduğunu gösterir.

Güneybatı dış cephesinde bir latrina ile alt terasın doğu yanındaki büyük hamam yapısı, kutsal alana Roma Dönemi başlarında eklenmiştir.

Kutsal alana girişi de sağlayan en alt teras, yılın belirli dönemlerinde festivallerin, sportif gösterilerin ve hastaları iyileştirmeye yönelik şenlik ve törenlerin yapıldığı alandır.

Alt terasın güney cephesi boyunca uzanan bir duvar vardır. Nişlerin yer aldığı bu duvarın ortasında yer alan merdivenler orta terasa çıkış sağlar. Merdivenlerin iki yanında yer alan doğal su kaynakları hastaların iyileştirilmesinde kullanılıyordu.

Orta teras daha çok dinsel bir kimliğe sahipti. Belirli bir temenos duvarı ile çevrili olmayan bu terasta tapınak ve sunaklar vardır. Tapınağın ortasında, az sayıda iz bırakan

yapı kalıntısı bir sunağın izidir. Pergamon'daki meşhur Zeus Sunağı'nın bir benzeri olduğu anlaşılan bu sunağın ana cephesi batıya bakıyordu. Basamaklarla çıkılan ve ters 'U' planlı olan bu sunağın süslemeli üst yapısını taşıyan sütunları arasında çeşitli heykeller durduğunu kanıtlayan bulgulara ulaşılmıştır. Buluntular arasındaki Asklepios ve kızı Hygeia'ya ait heykeller, sunağın sağlıkla ilişkili olan bu tanrı ve tanrıçaya adandığını ortaya koymaktadır.

Orta Teras'taki sunağın doğu yanında yer alan yapı Apollon Tapınağı'dır. Peripteros planı gereği orijinalinde etrafı tek sıra sütunla çevrili olan, Korint düzenindeki bu tapınağın günümüzde ayakta olan birkaç sütunu yapının mimari görkemini anlatır niteliktedir. Apollon Tapınağı Roma İmparatorluğu Dönemi'nde alana inşa edilmiştir.

Orta terasta yer alan bir başka mimari unsur ise altarın batı yanındaki tapınaktır. MÖ. Geç 4. yy'a tarihlenen bu yapı, kutsal alanda inşa edilen ilk Asklepios Tapınağı'ydı. Templum in antis planlı bu İonik tapınaktan günümüze az sayıda kalıntı gelebilmiştir. Tapınağın hemen güney yanındaki yapı, tapınak rahiplerine ait özel bir oda olarak tanımlanmaktadır.

Orta terasın güney cephesinin merkezinde yer alan 60 basamaklı, iki kademeli merdivenler en üst terasa çıkışı sağlar. Basamakların doğu yanında, Antik Çağ'da heykellerle süslü olduğu anlaşılan, insanların oturup dinlendiği, sohbet ettiği, yarım daire planlı bir eksedra vardır.

Doğu-Batı ve güney cepheleri portiko ve odalarla sınırlandırılmış olan en üst terasın ortasında görkemli bir tapınak bulunmaktadır. Hem bu teras hem de onu süsleyen görkemli tapınak MÖ. 2. yy'da, Ada'nın karşı yakasındaki Pergamon Krallığı'nın katkılarıyla inşa ettirildi. Bu alan, Hellenistik Dönem içlerine doğru her geçen gün ünü artan ve bu nedenle binlerce ziyaretçiyi kabul etmek zorunda kalan Kos Asklepieonu'nun ihtiyacını karşılamak amacıyla eklenmiştir.

Kutsal alanın bir başka Asklepios Tapınağı en üst terasın ortasına MÖ. 2. yy'da inşa edilmiştir. 34 m x 18 m ölçülerindeki bir alana oturan ve Dor düzenindeki 104 adet sütunla çevrili olduğu anlaşılan bu görkemli tapınak peripteros planlıydı. Genellikle doğu-batı yönlü olan Antik Çağ tapınaklarının tersine bu yapı yaklaşık olarak kuzey-güney yönünde inşa edilmişti ve ana cephesi kuzeye bakıyordu. Üst terasa çıkışı sağlayan basamaklar tapınağın girişi ile aynı aks üzerindedir. Üst terasın ihtişamlı tapınağından bugüne kalabilen izler ne yazık ki sınırlıdır. Alanda görülen kalıntıların önemli bir bölümü ise Geç Antik Çağ'da bu teras üzerinde inşa edilen bir şapelin kalıntılarıdır.

Üst terasın hemen ardında yer alan çam koruluğu Antik Çağ'da hem kutsal kabul ediliyor hem de sağlık hizmetlerinin verildiği alanlardan biri olarak kullanılıyordu. Keyifli bir deniz manzarası da sunan bu koruluktaki ağaçlar arasında gezdirilen hastaların temiz hava soluması ve ağaçların yaydığı güzel kokular ile sağlıklarına kavuşması amaçlanıyor olmalıydı.

Kos Kütüphanesi

Kos, zengin bir ya da birkaç kütüphaneye sahipti. Antik dünyanın bu önemli tıp merkezinde, özellikle sağlık bilimleri dalında yayınların ağırlıklı olduğu kütüphanenin olması hiç de şaşırtıcı değildir. Ancak bugüne kadar yapılan arkeolojik kazılarda Kos'taki kütüphanelerden herhangi birinin mimari izine rastlanmış değildir. Ancak aynı kazılarda bulunan birçok yazılı belge kentin donanımlı kütüphanelerinin varlığına ışık tutmaktadır. MÖ. 2. yy. başlarına ait bir yazıtta kentin önde gelen ailelerinden birinin destekleriyle büyük bir kütüphane yapıldığı ve aynı ailenin 200 drahmi para yardımı ve çok sayıda kitap bağışı ile kütüphaneyi zenginleştirdiği anlatılmaktadır. Roma Dönemi'ne ait bir yazıtta ise Asklepios rahibi olan Ksenephon isimli tıp hekiminin de kütüphane kurduğu, halka ve imparatorlara adadığı yazılıdır.

Kos'ta Türk-İslam Mimarisi

1523- 1912 yılları arasında Osmanlı egemenliğinde kalmış Kos bu dönemde de bölgenin deniz yollarını kontrol altında tutan önemli bir merkezdi. Adanın stratejik önemi ve 300 yılı aşan Osmanlı etkinliği, burada önemli oranda Türk-İslam eserinin de iz bırakmasına sebep olmuştur.

Evliya Çelebi'nin anlatımları, onun zamanında İstanköy adı verilen Kos merkezinde, ikisi kale içinde olmak üzere altı cami, iki mescit, bir dergâh, yedi okul ve bir hamam bulunduğu yönündedir. Günümüzde bu anıtlardan sadece birkaçı ayakta ve ziyaret edilebilir durumdadır.

Lonca Camisi ve Şadırvanı

Kent merkezinde, limanın hemen güney-doğu köşesinde yer alan Platanu Meydanı'ndadır. Hipokrate Ağacı olarak bilinen anıt ağacın gölgesi altında yükselen Lonca Camisi ve şadırvanı 1776 (Hicri 1190) tarihinde, Osmanlı Sadrazamı Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından inşa ettirildi. Bu nedenle yapılar bazı kaynaklarda Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın adıyla da anılırlar. Adanın en büyük camisi olan bu yapı 12 kemer üstüne oturtulmuş, revaklı bir son cemaat yeri ve harim bölümlerinden oluşur. Cami iki katlıdır.

Osmanlı Dönemi yapısı Lonca Camisi Kos, Platanu Meydanı'ndadır. 1776 yılında inşa edilmiş cami, şadırvanı ve duvar örgüsünde görülen devşirme kabartmalı bloklarla dikkati çeker.

Dış cepheden bakıldığında ise harimi aydınlatan çift sıra pencerelerle üç katlı görünümüne sahiptir. Caminin alt katında, vâkıfa gelir getirmesi amacıyla dükkân olarak kullanılan mekânlar vardır. Hem son cemaat yeri hem de harim ahşap tavanlı ve kırma çatılıdır. Minaresi tek şerefelidir ve oldukça zarif bir görünüme sahiptir.

Cami avlusunda küçük ve hoş bir işçiliğe sahip şadırvan bulunur. Altıgen planlı olan şadırvan özenle işlenmiş başlıklara sahip mermer sütunlar üzerinde yükselen bir kubbeye sahiptir. Şadırvanın iç kısmındaki su haznesini çevreleyen mermer levhaların üzerinde, sonsuz yaşamı simgeleyen birer selvi betimlenmiştir.

Cami ve şadırvana ait kitabe bugüne ulaşmamıştır. Ancak 23 Mart 1788 tarihli bir vakfiye metni bulunmaktadır. Cami külliyesine dair kayıtlarda sözü edilen hamam, çeşme ve medrese ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır.

Defterdar İbrahim Efendi Camisi

Platea Elefterias ve Platea Kazulli adı verilen çarşı meydanındadır. 1724 (Hicri: 1137) yılında Osmanlı Defterdarı İbrahim Efendi tarafından yaptırılmış olan cami kentin en merkezi yerlerinden birindedir. Günümüzde de ibadete açık olan cami iki katlıdır. Alt katında, bugün de işleyen dükkânlar vardır. Cami dikdörtgen biçimli bir revak şeklinde düzenlenmiş son cemaat yeri ve kareye yakın planlı bir harimden oluşur. İç süslemesi sade olan harimin üstü küçük bir kubbe ile kapatılmıştır.

Ana girişin hemen yanında yükselen minarenin kaidesinde Arapça "Lâ kuvvete illâ billah" (Allahtan başka güç yoktur) ve *"Mâşâllah"* yazılıdır.

Defterdar İbrahim Efendi Camisi.

Yeni Kapı Camisi

Kos kent merkezindeki Platea Diagoras Meydanı'nda yer alan camiden bugüne sadece minaresi gelebilmiştir.

1920'li yıllarda tabutların saklandığı camiye bu nedenden dolayı ***Tabutluk Camisi*** de denir. Ne zaman inşa edildiği kesin olarak bilinmeyen caminin iki farklı dönemde onarım gördüğüne ilişkin kayıtlar vardır.

1933 yılındaki yıkıcı depremle büyük hasar gördüğü için yıkılmış olan camiden geriye sadece minarenin kaidesi kalmıştır. Yakın bir geçmişte ise orijinal kaidenin üzerine yeniden minare eklenmiştir.

Minareye ait altıgen planlı kaidenin ön yüzünde çeşme vardır. Çeşme üzerinde bulunan, üç satırlı yazıtın ilk satırında hicri takvime göre yapım tarihi, ikinci satırında bir Kur'an ayeti ve üçüncü satırda ise yaptıran kişilerin adı yazılıdır: *"1190. Minelmâ-ı Küllü şey'in hayyun efelâ yu'minûn Sahibü'l-hayrât Murâbıt Elhâcı Mustafa Ağa ve Zevcesi Fâtıma Kadın ruhlarına fatiha. (1776. Her şey sudan hayat bulur (buna) iman etmiyorlar mı? Hayratın sahibi Murabıtcı Hacı Mustafa Ağa ve Zevcesi Fatma Kadın ruhuna fâtiha)."*

Yeni Kapı Camisi.

Kos Arkeoloji Müzesi

Kos Adası'ndaki ilk müze deneyimi 1935'te adanın siyasi egemeni olan İtalyanların girişimleri ile gerçekleşti. Kos kent merkezindeki Eleutherias Meydanı'nda yer alan müze iki katlı bir binadır.

Binanın zemin katı daha çok heykel ve mozaik buluntuların sergilenmesi için seçilmiştir. Kolossal formda bir Hera heykeline ait başın sergilendiği giriş holünün batı yanındaki salonlarda mozaik panolarla birlikte Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem sonuna kadar olan çeşitli heykel sergilenirken doğu yandaki odada Roma Dönemi'ne tarihlenen çeşitli yontular sergilenmektedir. Asklepios, Hygeia, Artemis mitolojik figürlere ait heykellerin sergilendiği salon, Atrium planlı bir Roma Evi'nin özelliklerini yansıtır. Atriumun ortasında Asklepios'un Kos'a gelişini canlandıran, son derece güzel hazırlanmış bir mozaik pano sergilenir.

Müze binasının ikinci katında ise Kos antik yerleşiminden bulunmuş çok sayıda seramik, cam ve metal eserler sergilenmektedir.

VI/2 RODOS ADASI

Rodos kenti.

Adanın Genel Coğrafyası, Tarihi ve Doğal Zenginlikleri

Rodos Adası Ege Denizi'nde yer alan ve 12 büyük, 150 adet de küçük adadan oluşan 'On İki Ada' grubunun en büyüğüdür. Adanın idari merkezi, -MÖ. 4. yy'dan günümüze- batı ucunda yer alan Rodos kentidir.

Bugün Yunanistan Devleti'nin sınırları içinde yer alan Rodos Adası, Kıta Yunanistanı'na 200 deniz mili uzaklıktadır. Anadolu kıtasına uzaklığı ise 11 deniz milidir. Anadolu'da en yakın olduğu alan Marmaris'in güneybatısındaki Bozburun'dur.

Ada kuzeyde İkaria Adaları ve Samos, güney - güneybatıda Girit Adası ve doğuda Anadolu Kıtası ile çevrilidir. Rodos'un batı kesimindeki geniş deniz sahası, Karpatya Denizi olarak anılır. Adanın kuzey, kuzeybatı kesimlerinde yer alan küçük adalar 'On İki Ada' grubu içindedir. Rodos il merkezinden kuzey yönüne doğru bakıldığında, Datça Yarımadası açıklarında görülen kara parçası Symi Adası, Rodos Adası'nın batı kesiminde kıyıya yakın olarak görülen ise Halki (Chalki) Adası'dır. Halki (Chalki) Adası'nın biraz daha kuzeybatısındaki kara parçası da Tilos Adası'dır. Rodos ile güneybatısındaki Girit Adası arasında ise Saria

Monolithos Kalesi. Rodos.

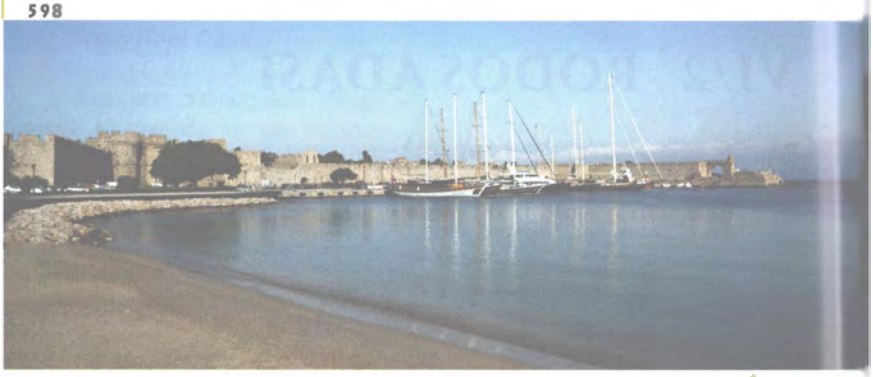

Rodos kenti.

Adacığı ve hemen onun yanında Karpathos (Kerpe) Adası yer alır. Karpathos Adası dışındaki bu çevre adalarında yoğun yerleşimlerden ziyade küçük tatil beldeleri yer almaktadır.

Yaklaşık olarak 79 km uzunluğa ve 38 km genişliğe sahip olan ada topografik görünümü ile bir mızrak ucuna benzetilir. Toplam yüzölçümü yaklaşık 1400 km²'yi bulan ada, kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda uzanan dağ sıralarına sahiptir. Bu yükseltilerin zirvesi 1215 m rakım ile Attavyros Tepesi'dir. Adanın zaman içinde dalgaların ve rüzgârın etkisine açık olan sahil kesimi bu sayede güzel görüntüler veren bir jeolojik yapı kazanmıştır. Adanın iç kesimlerinde bitki örtüsü daha gürdür. Bu örtüyü genellikle palmiyeler ve Selvi ağaçları oluşturmaktadır. Doğal kaynak suları ve akarsular adaya zengin bir bitki örtüsü kazandırmıştır.

Adaya özgü bir tür olan Rodos Geyiği ve adanın kuzey kıyısına yakın bir bölgedeki Theogolos Köyü sınırları içinde yer alan Kelebekler Vadisi'ndeki çok çeşitli kelebek türleri adanın doğal zenginliğinin birer parçasıdır. Temmuz ortasından Eylül sonuna kadar kelebek yoğunluğunun izlendiği **Kelebekler Vadisi** Panaxia Quadripunctaria kelebeklerinin ender yaşam alanlarındandır.

Rodos Adası, Ege mitolojisindeki Güneş Tanrısı Helios'un en önemli kült merkezlerinden biridir. Efsaneye göre Tanrı Helios, bu adanın etrafında yaşayan Rodos isimli deniz perisine âşık olur. Rodos Adası'nın adı, Helios'a birbirinden güzel yedi çocuk veren bu periden gelmektedir. Helios ile Rodos'tan doğan çocuklardan üçü, bu ada üzerindeki en eski yerleşimlerin kurucuları olarak kabul edilir. Kalymnos, İalysos ve Lindos isimli genç kent kurucuları, adada kurdukları şehirlere kendi isimlerini vermişler.

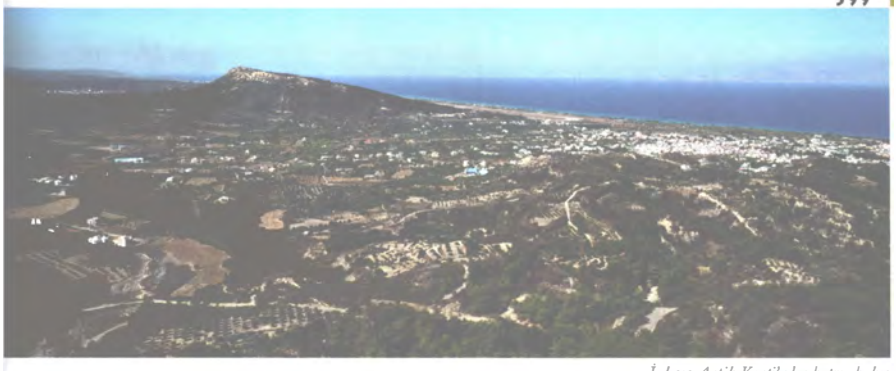

İalysos Antik Kenti'nden batıya bakış.

Ada'nın en büyük kenti ise anneleri adına kurulan Rodos'tur.

Bu efsanevi kurgu Antik Çağ süresince öylesine kabul görmüştür ki, güneşin efendisi Helios için Rodos'ta yüzyıllar boyunca festivaller düzenlenmiştir. Her sene düzenlenen Helios kültü törenleri çerçevesinde, tanrının simgesi olan dört atlı araba (quadrica) hazırlanır ve denize doğru sürülerek güneş tanrısının gökyüzüne çıkışı simgelenirdi. Yine aynı tanrının onuruna adada her beş yılda bir, çevre bölgelerden binlerce insanın katıldığı büyük spor yarışmaları ve festivaller düzenlendiği bilinmektedir.

Arkeolojik veriler Rodos'taki ilk yerleşimin Neolitik Dönem'de olduğunu göstermektedir. Rodos kent merkezinin yaklaşık 6 km güneybatısındaki Trianda (Antik Çağ'da İalysos kenti), bilinen en eski yerleşime ev sahipliği yapar. Trianda'daki yerleşim Orta Tunç Çağı'nda (MÖ. 16. yy.), merkezi Girit'te bulunan Minos Uygarlığı ile yakın ilişkiler kuran güçlü bir yerleşim kimliği kazanmıştır. Yerleşimin gücü ve Minos Uygarlığı ile olan sıkı bağlantısı, Trianda kazılarında açığa çıkan çok sayıda küçük buluntu, mimari öğe ve Linear A yazısı örnekleriyle kendini göstermektedir.

Trianda'da izleri sürülebilen güçlü Minos uygarlığı, Rodos'un yaklaşık 200 km batısındaki Santorini Adası'nda meydana gelen korkunç bir volkanik patlamanın etkisiyle sona erdi. Bu felaketin ardından yaşanan kısa süreli ama güçlü kültürel kesinti 14. yy'dan itibaren yerini Myken Uygarlığı'na bıraktı. Ege'nin bu yeni deniz gücü Trianda yerleşimini yeniden ve daha güçlü bir şekilde ayağa kaldırdı. Bu dönemde Trian'da, Mykenlerin Rodos Adası'nda hâkimiyet kurdukları birçok koloniden biriydi. Trianda gibi, Rodos'taki tüm Myken kentlerinde Mısır, Mezopotamya ve Anadolu kültürlerinden belirgin izler bulunmuş olması, deniz ötesi ilişkilerdeki gücü göstermesi açısından önemlidir.

MÖ. 2. bin yılın sonunda Myken Uygarlığı'nın tarih sahnesinin çekilmesiyle birlikte tüm Doğu Akdeniz coğrafyasında olduğu gibi Rodos'ta da Ege Göçleri'yle beraber tüm sosyo-politik yapıda köklü değişiklik yaşandı. Büyük uygarlıkların trajik çöküşünü izleyen bu göç dalgası ile kuzeyden, Avrupa içlerinden gelen Dorlar adanın güneydoğu bölümünde Lindos kentini, kuzeybatıda İalysos kentini ve Kamiros'u kurdular. Rodos Adası'nın MÖ.1. bin başlarında kurulan ancak derin köklerden beslenen bu yeni kentler kısa sürede güçlendiler. MÖ. 8. yy. gibi erken bir tarihte denizaşırı topraklarda birçok kolonininin kurulmasına öncülük ettiler. Örneğin Sicilya'daki Gela kenti, Anadolu'nun Lykia Bölgesi'ndeki Phaselis kenti gibi önemli antik yerleşimler birer Rodos kolonisi olarak kuruldu.

Öte yandan MÖ. 6. yy'a gelindiğinde, kayıtlar Rodos'un bu kentlerini, Anadolu kıyısındaki Halikarnassos, İasos, Knidos gibi büyük kentler ile Kos'u da içine alan Dor Birliği'nin birer güçlü temsilcisi olarak yazıyordu.

Pers İmparatorluğu'nun MÖ. 6. yy. sonlarında Anadolu'da kurduğu hâkimiyet kısa sürede adalara da sıçradı. Pers orduları MÖ. 5. yy'ın hemen başında Rodos'u ele geçirdi. Bu tahakküme karşı gelen Ege devletlerinin, Perslere karşı Atina'nın önderliğinde kurduğu Delos Birliği'ne Rodos şehirleri de katıldı.

Kıta Yunanistan'ın iki büyük gücü olan Atina ile Sparta'nın öncülüğündeki birçok kentin katıldığı Peloponnesos Savaşı'na MÖ. 412 yılında Rodos kentleri de dâhil oldu. Rodoslular Spartalıları desteklediler.

MÖ. 1. bin yılın ortalarında yaşanan tüm bu süreçte, adanın kuzey ucunda yepyeni bir kent kuruldu. Bu yeni liman kenti adadaki tüm diğer kentleri, kasabaları ve köyleri kendi siyasi egemenliği altında topladı. O güne kadar Rodos'un başkenti olan Lindos artık önemini kaybetmiş ve adanın federatif siyasi yapısının liderliğini MÖ. 408 yılında kurulan bu yeni kente bırakmıştı. Adanın yeni lider şehrinin adı Rodos'tu.

Rodos kenti ve hatta tüm ada, MÖ. 357 yılında Karia Satrabı Mausollos'un kontrolüne geçti. Bu dönemde ada, Karia'nın Ege'deki en önemli garnizonlarından biri oldu. Adadaki kentlerin lideri olan Rodos kenti bizzat Mausollos'un çabalarıyla güçlendirildi ve giderek Ege'nin en güçlü kent-devletlerinden biri olmayı başardı.

Mausollos'un ölümünün ardından, Karia'nın satraplık tahtına kız kardeşi Artemisia geçince Rodoslular bu durumdan faydalanmak istediler. Bir kadın yöneticinin siyasal zaaf yaratacağını düşünen Rodosluların bağımsızlık başkaldırısı Artemisia tarafından sert bir şekilde bastırıldı.

MÖ. 4. yy. son çeyreğine doğru Makedonya'dan yola çıkan Büyük İskender, doğuya doğru yaptığı büyük seferde Rodos'u da egemenliği altına aldı. Büyük İskender ile başlayıp onun haleflerinin siyasi kontrolleriyle devam eden Hellenistik Dönem'de Rodos gücünü artırmayı sürdürdü. Sahip olduğu limanları ile Doğu Akdeniz'in en önemli kentlerinden biri oldu.

Kamiros yakınlarındaki Lykia tipi mezar.

Rodos Adası'nın Hellenistik Dönem'de sahip olduğu parlak vizyon, iktidar arayışı içinde olan birçok kişinin gözünü buraya dikmişti. Yaşamının ilerleyen yıllarında Makedonya Krallığı da yapacak olan I. Demetrios, MÖ. 305 yılında Rodos'u ele geçirmek istedi. Büyük bir ordu ile adayı kuşatan Demetrios, bir yılı bulan kuşatma girişiminde başarısız oldu. Rodoslular bu başarısız girişimi bir fırsata çevirmeyi bildi ve Demetrios'un, işgal girişimi sonucunda adada kalan tüm teçhizatı satarak Rodos Limanı'nın girişine görkemli bir heykel diktiler. Bu heykel, Rodoslulara direnişte destek olduğuna inanılan Güneş Tanrısı Helios'a aitti. Lindoslu heykeltıraş Khares'in atölyesinden çıkan, 32 metre yüksekliğindeki bu ihtişamlı bronz heykel, Antik dünyanın Yedi Hârikası'ndan biri olarak kayıtlara geçti.

Büyük İskender'in genç yaştaki ölümünün ardından halefleri arasında başlayan güç savaşlarında Rodos, Mısır'daki Ptolemaioslar Hanedanlığı'nın kontrolüne geçti. Bu egemenlik süreci Rodos'un bölgesel ticarette güçlenmesini artırdı ve Doğu Akdeniz'deki korsanlık faaliyetlerine karşı önemli bir donanma gücü olarak varlığını sürdürmesine olanak tanıdı.

Anadolu'da Roma Senatosu'na bağlı ordular ile Selevkoslar Krallığı orduları arasında yaşanan kanlı Magnesia Savaşı'nda Rodos, Roma müttefiki olarak rol aldı. Bu nedenle savaş sonunda başarı kazanan Roma Devleti, MÖ. 188 yılında aldığı bir karar ile Büyük Menderes Irmağı'nın güneyinde kalan tüm toprakları yani Karia Bölgesi'yle daha güneydeki Lykia Bölgesi'ni de Rodos kent devletine verdi.

Rodos'un Karia'da sahip olduğu yirmi yılı aşan bu egemenliği Anadolu'daki Karia kentlerini fazlasıyla rahatsız etmiş olacak ki MÖ. 167 yılında Karialılar, Mylasa'nın önderliğinde büyük bir isyan başlattılar. Neredeyse tüm Karialıların katıldığı bu isyan sonucunda Rodos, Anadolu'daki siyasi haklarından vazgeçmek zorunda kaldı.

MÖ. 1. yy. başlarında Rodos, bambaşka bir siyasal sorunla tanıştı. Bu sorunun kaynağı Anadolu'nun kuzey kıyılarındaki Pontus Krallığı'nın yayılmacı politikalarıydı. Pontus Kralı VI. Mithridates'in MÖ. 88 yılında Batı Anadolu kıyılarını kapsayan kanlı işgal girişimi çok zaman geçmeden Ege adalarını ve dolayısıyla Rodos'u da kapsadı. Bu süreçte Rodos, VI. Mithridates'in karşısındaki en büyük siyasi güç olan Roma Devleti'ni destekledi ve işgale direndi.

Öte yandan, yaşanan Pontus yayılmacılığından çok kısa bir süre sonra, Roma Devlet Başkanı Caisar (Sezar) bir suikast sonucunda öldürüldü ve cinayeti işleyen suikast timi içinde yer alan Senatör Cassius Longinus MÖ. 43 yılında Rodos'ta saklandı. Bu süreçte de Rodos'un siyasi erki, Roma Senatosu'nun yanında durdu ve senatörü korumadı.

Roma Devleti'nin bir imparatorluğa dönüşüp Doğu Akdeniz'deki birçok devlet gibi Rodos'u da kesin olarak egemenliği altına almasından sonra ada, Roma'ya verdiği desteklerin karşılığını fazlasıyla aldı. Varlıklı bir kent olarak yaşamını sürdüren Rodos özellikle heykeltıraşlık ve felsefe dallarında önemli bir kültür kenti olma özelliği kazandı.

İncil'de Aziz Paul'un, MS. 1. yy gibi erken bir tarihte Rodos Adası'na gelerek buraya Hıristiyanlığı tebliğ ettiğinden söz edilir.

Bizans Dönemi'nde de gücünü koruyan ada 515 yılındaki yıkıcı depremin ardından Doğu Roma (Bizans) İmparatoru Anastasius'un katkılarıyla yeniden imar edildi. İmparator Herakleios Dönemi'nde, 620 yılında İran yaylasından gelen Partlar tarafından kısa süreli işgal edilen Rodos 653 yılında da Arap denizcilerin eline geçmiştir. Özellikle 718 yılında Doğu Roma (Bizans) ordusu tarafından Arap donanması içinde çıkartılan yangınla ortadan kaldırılan son işgal, kentteki birçok anıtsal mimarisini yok etmiştir.

9. yy'da, Selçuklu orduları tarafından ele geçirilen ada, 11. yy'da Avrupa'da örgütlenen Haçlılarla kuvvetli ilişkiler kurmuş ve 1046 yılında Cenovalı denizcilerin kontrolü altına girmiştir. Bu egemenliğe 1081-1118 yılları arasında Doğu Roma (Bizans) İmparatoru olan Aleksios Komnenius son vermiştir. 1204 yılında Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun başkenti olan Konstantinopolis'in Latin Haçlı Ordusu tarafından işgal edilmesinin ardından doğan siyasi boşlukta Leon Gavalas isimli komutan Rodos'un yönetimini ele geçirmiş ve 1246 yılına kadar adayı yönetmiştir.

Kudüs ve ardından Kıbrıs'taki Osmanlı hâkimiyetinden kaçan Saint Jean Şövalyeleri 1309 senesinde Rodos'a geldiler ve adanın batı ucunda, Antik Rodos Kenti'nin izlerini taşıyan bölgeye yerleştiler. St. Jean Şövalyeleri limana yakın bir alanda kurdukları ihtişamlı kale ile çok kısa süre içinde Doğu Akdeniz'in en önemli deniz ordusunu oluşturdular ve bu tarihten sonra kayıtlarda *Rodos Şövalyeleri* adıyla

anılmaya başladılar. Kale içi ve çevresinde yeniden tasarladıkları Rodos kenti için Ortaçağ'ın önemli Avrupa kentlerini model aldılar.

Rodos kenti surları.

Osmanlılar, Sultan II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet) döneminde Rodos'a ilk seferlerini düzenledilerse de başarı sağlayamadılar. Ama 1522 yılında Kanuni Sultan Süleyman, Rodos Adası ve ona bağlı topraklar üzerine yönlendirdiği ordularıyla kazandığı zaferin ardından, güçlü ve kadim bir kent olan Rodos'u tüm adayla birlikte Osmanlı toprağı haline getirdi.

Dört yüz yıla yakın bir Osmanlı egemenliğinin ardında 1912 yılında Rodos'la beraber tüm On İki Ada'yı İtalya Devleti işgal etti. Trablusgarp Savaşı'nın yorgunluğu ile anlaşma masasına oturan Osmanlı İmparatorluğu Uşi Antlaşması'na attığı imza ile adalardaki bu İtalya hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. 1948 yılında, İngiltere'nin siyasi öncülüğünde yapılan Paris Antlaşması sonucunda adadaki İtalya hâkimiyeti sonlandırıldı ve Rodos'un da içinde yer aldığı 'On İki Ada' Yunanistan'a verildi. O zamandan bugüne Rodos, On İki Adalar'ın siyasi merkezi konumundadır.

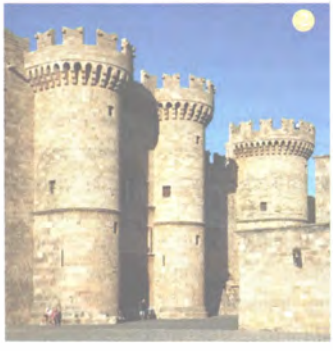

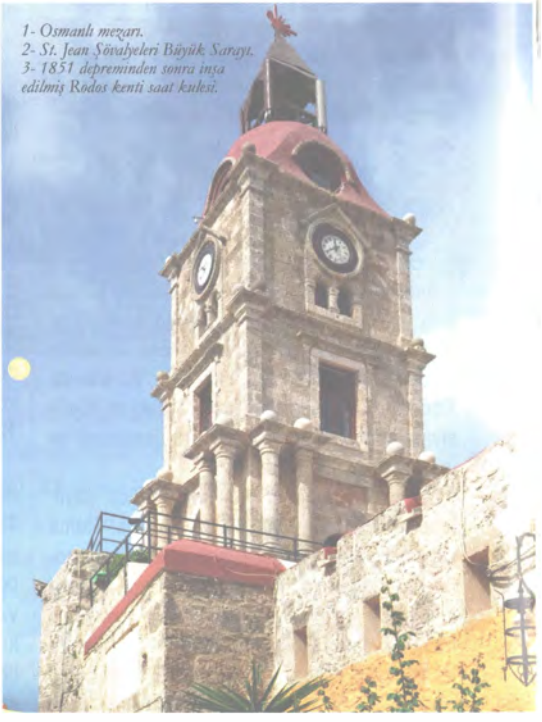

1- Osmanlı mezarı.
2- St. Jean Şövalyeleri Büyük Sarayı.
3- 1851 depreminden sonra inşa edilmiş Rodos kenti saat kulesi.

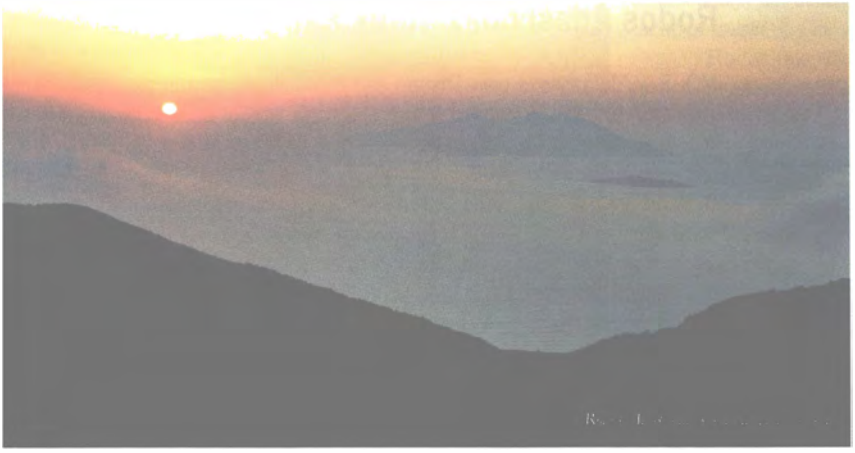

Rodos'un Mitolojik Örgüsü

Efsaneye göre zamanın çok erken evrelerinde Olymposlu tanrılar ile dev soylu Titanlar yeryüzünün egemenliği için amansız bir savaşa girmişler. Bu zorlu savaşın sonunda tanrılar galip geldiğinde, baş tanrı Zeus diğer tüm tanrıları meclisinde toplayıp yeryüzünün egemenliğini aralarında pay etmiş. Hemen her tanrı, gücü ve yeteneği ölçüsünde bir yere sahip olmuş, ama toplantıya katılmayı unutan Helios hiçbir topraktan pay alamamış.

Olympos Dağı'ndan yeryüzüne bakan Helios bir sabah doğan güneşin Rodos Adası'na kattığı eşsiz güzelliği fark etmiş. Öylesine eşsiz bir güzellikmiş ki, Anadolu kıyılarından usulca doğan parlak sarı gün ışıkları adanın dört yanındaki denizin turkuaz renkli sularıyla adeta ahenkle dans eder gibiymiş.

Helios, bu güzellik karşısında duyduğu hayranlığı tanrı Zeus'a anlatmış. Helios'u güneşin efendisi yapan Zeus, güneşin ışıl ışıl parlattığı Rodos'u da onun toprağı yapmış.

Güneş Tanrısı, Rodos'un dingin sularında yıkanan güzeller güzeli bir Nympheye âşık olmuş. Bu deniz perisinin adı Rodos'muş. Efsanenin bu bölümünde kaynaklar iki farklı yorumla karşımıza çıkar: Kimine göre Helios ile Rodos'un birlikteliğinden yedi evlat doğar ve bunlardan üçü; Lindos, Kalymnos ve İalysos'tur. Bu üç kardeş Rodos Adası'nın farklı yerlerinde kendi adlarıyla birer kent kurarlar. Anneleri ise bizzat Rodos kentinin sahibidir. Oysa bir diğer anlatımda, Helios ve Rodos'un yedi evladından biri olan Kerkaphus Rodos kentini diğer oğulları Lindos, Kalymnos ve İalysos ise adanın diğer tarihi kentlerini kurmuştur.

Rodos
Helios Heykeli kopyası.

Rodos Adası'ndaki Antik Kentler

MÖ. 5. yy'da yaşamış olan Thebaili şair Pindaros'un, *"denizin derinliklerinden açan bir çiçek, aşkın ve güzelliğin tanrıçası Aphrodite'in çocuğu ve güneşin üstünden geçtiği bir köprü"* olarak tanımladığı Rodos, tarihin derinliklerinden gelen yerleşim kültürünü Antik Çağ'da üç önemli kent ile taçlandırdı.

Bunların başında kuşkusuz ki, Hellenistik Dönem'e doğru tüm adanın nüfusunu kendi kontrolü altında toplayan Rodos kenti geliyordu. Klasik Dönem'in sonlarına kadar görkemli bir kent geçmişine sahip olan, bu dönemden sonra ise Rodos'un gölgesinde bir gelişim süreciyle yaşamını sürdüren diğer üç kent ise adanın kuzeyinde İalysos, Kamiros ile güneyindeki Lindos'tur.

Rodos Antik Kenti

Rodos Adası'nın kuzeydoğu ucunda yer alan antik kent, bugün adanın idari merkezi olan modern Rodos kentiyle büyük oranda iç içe geçmiş durumdadır.

Rodos Antik Kenti'nin kuruluşu MÖ. 5. yy. sonlarına rastlar. Peloponnessos Savaşı'nın hemen ardından, adadaki üç kent syneikismos (yerleşimleri birleştirme) ile adanın kuzey ucundaki stratejik noktada kurulan Rodos kentine bağlanmıştır.

Akropoldeki Odeon.

Rodos Antik Kenti'nin kurulduğu yerde yerleşim tarihinin MÖ. 5. yy'dan çok daha eskiye gittiğini gösteren bulgulara rastlanmıştır. Limanın hemen doğu yanında yapılan arkeolojik kazılarda tespit edilen en erken bulgular MÖ. 1900-1700'lü yıllara yani Orta Tunç Çağı'na aittir.

Öte yandan antik kentin akropolünü oluşturan tepenin güney eteklerinde sürdürülen kazılarda MÖ. 6. yy'a ait siyah fimisli Attika seramiği örnekleri, mezar stelleri ve bir kuros heykeli bulunmuştur. Bu veriler bölgenin, MÖ. 408'deki syneikismostan önce de yerleşime sahne olduğunun açık kanıtlarıdır.

MÖ. 5. yy. sonlarında adanın kuzeydoğu ucunda bir liman şehri olarak kurulan Rodos kenti bu özelliğini bugün de sürdürmektedir. Günümüz şehrinin yoğun imar dokusu arasında önemli ölçüde kaybolmuş olan antik kentin kalıntıları, Ortaçağ'da yapılmış ihtişamlı kalenin gölgesinde kalmış olsa da kent sokakları içinde antik kente dair izleri sürmek mümkündür.

Rodos Antik Kenti, büyük bir limanın hemen ardında, ızgara plan esasına göre kurulmuştur. Günümüz Rodos kentinin batı kıyısına yakın bir bölgede yer alan Agios Stephanos Tepesi kentin akropolüdür. Aşağı kent akropolün doğusunda, liman yönünde yayılıyordu.

Büyük Liman yapıları.

askerlerinden biri olarak tarihe geçmiştir.

Rodos'taki ilk arkeolojik kazılar 1912 yılında adanın siyasi kontrolünü ele geçiren İtalya devletine bağlı bir bilim heyeti tarafından yürütüldü. İtalyan kazı ekibi çalışmaları 1945 yılına kadar, farklı kazı başkanının denetiminde sürdürüldü. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise kazılar Yunan arkeologlar tarafından sürdürüldü.

Kentin Planı

MÖ. 5. yy. sonlarında kurulan Antik Rodos Kenti, bu dönemde kurulan birçok kent gibi belirli bir kent planlamasına göre tasarlandı. Izgara plan (Hippodamos Plan) denilen bu kent tasarımı ilk kez MÖ. 5. yy. ortalarında, Anadolu'daki Miletos şehrinde uygulandı. Miletoslu şehir plancısı Hippodamos'un buluşu olan bu tasarımda kent yatay ve dikey hatlarla birbirini kesen düzenli yapı adalarından oluşur. Birbirini kesen ve mümkün oldukça eşit adalar şeklinde planlanan bu demokratik yapılaşma modelinde dikey ve yatay hatlar halinde birbirine paralel uzanan birçok cadde kentin planını süsler.

Her ne kadar, antik kent dokusu modern yapılaşmanın altında kalsa da Rodos kent merkezinde bugün kullanılan bazı ana caddelerin Antik Çağ'daki şehir içi yollarının üzerine kurulduğu anlaşılmaktadır. Örneğin bugün şehir içi ulaşımın en önemli iki aksını

Akropol Antik Çağ'da surlarla çevrilmemiştir. Yaklaşık olarak kuzey-güney yönünde uzanan geniş bir alanı kapsayan akropolde Antik Çağ'dan kalan bazı yapılar bu geniş alanda dağınık bir şekilde görülebilmektedir. Akropol üzerinde ve yamacındaki birçok antik kamu yapısının, istinat duvarlarıyla desteklenen teraslar üzerine kurulduğu anlaşılmaktadır. Akropolün yer aldığı tepe ayrıca özel bir rekreasyon alanı olarak düzenlenmiştir. *"Monte Smith Arkeoloji Parkı"* olarak bilinen bu alan adını Napolyon'un generallerinden biri olan William Sidney Smith'den alır. Bu isim, 1799 yılında Osmanlılara karşı girişilen Doğu Akdeniz seferinde Napolyon ordusunun en önemli

oluşturarak kent merkezini limana taşıyan *Th. Sofouli* ve *Aghiou Nikolaou* caddeleri, 6,5 m'ye varan genişlikteki antik yolları izlemektedir.

Günümüze kadar yapılan araştırmalarda, kentin ızgara planına uyumlu bir şekilde uzanan 80 cadde tespit edilmiştir. Bu bilgi, Antik Rodos'ta mükemmel bir ulaşım ağının kenti süslediğini çok net bir şekilde anlatmaktadır. Bu görkemli yol ağı, akropol yamacı dışında kalan tüm sur içinde düzenli hatlar halinde uzanıyordu.

Rodos Antik Kenti'nde yerleşim alanı aşağı kent ve ona hâkim konumdaki bir tepe üzerinde yükselen akropolden oluşur. Aşağı kent, bugün de kullanılan büyük limanın etrafından itibaren güney, kuzeydoğu ve kuzeybatı yönlerde yayılır.

Antik kentin kuruluşu için adanın kuzeydoğu ucunun seçilmesi kuşkusuz ki tesadüf eseri olmamıştır. Adanın batı ucunda yer alan çok sayıdaki doğal liman, denizin ticari ve askeri trafiğini kontrol eden Rodoslular için son derece değerli bir olanaktı. Adanın, Anadolu'ya dönük kıyılarında bugün bile kullanılan üç önemli limanı dışında güneydoğu ve batı kıyılarındaki modern yapılaşmalar altında kalmış olan iki limana daha sahip olduğu arkeolojik araştırmalar sayesinde anlaşılmıştır.

Anadolu cephesine bakan iki limandan güneyde yer alan, *"Büyük Liman"* olarak anılır. Burası Antik Çağ'dan buyana adanın en önemli ticari sahasıydı ve Akdeniz ticaretinin en önemli uğrak alanlarından biri olma özelliğine sahipti. Büyük Liman'ın hemen kuzey yanındaki liman ise askeri filoların yanaşma alanıydı. Bu limanın Antik Çağ'da günümüzdekinden iki kat daha büyük olduğuna ve girişinin kalın zincirlerle kapatıldığına dair verilere ulaşılmıştır.

Antik kent, liman çevresinde başlayıp batı, kuzey ve güney yönde, surlarla koruma altına alınmış geniş bir alan üzerine inşa edildi. Bugün limanın hemen ardında Ortaçağ'dan kalan büyük kale yer alır. Bugün bile Rodos'un misafirlerini tüm ihtişamıyla karşılayan Ortaçağ kalesi, çevrelediği geniş alanda kentin birçok antik kalıntısını da barındırır.

Kentin kalbini oluşturan, sosyal, kültürel ve ticari yaşamın ana merkezi olan **agora** limanın hemen güney yanındaydı.

Rodos kent merkezinin yaklaşık 3 km batı yanında yer alan geniş yükselti, antik kentin **akropol**üydü. Birçok önemli kamu yapısının, kült merkezinin yer aldığı bu alan teraslar halinde düzenlenmiştir. Antik kaynaklar, Rodos'un akropolünün ihtişamlı kamu yapıları, dini alanlar ve güzel bir peyzaj sunan ağaçlarla kaplı olduğundan söz eder. Bu bölge, çevreye hâkim konumu ile panoramik bir çevre seyrine de olanak tanır.

Modern yaşamın yoğun izleri nedeniyle günümüzde izi fazla sürülemese de antik yerleşim mezarlık alanı yani **nekropol**ü ise sur dışında, şehrin güney bölümlerinde yer alıyordu. Kent surlarından itibaren yaklaşık 3 km yarıçapındaki alanda nekropolün izlerine rastlanmaktadır. Bu alanda tespit edilmiş olan en erken mezar yapıları, ana kayaya oyularak yapılmış mezarlardır ve bunlar MÖ. 4. yy'a tarihlenir. MÖ. 2. yy'dan itibaren anıtsal mezar yapılarının ortaya çıkmaya başladığı bilinmektedir. Kentin zengin ve soylu aileleri için mausoleion tipinde, portiko tipi fasatlı, peristilli ya da avlulu tipte görkemli mezarlar yapıldığı anlaşılmaktadır.

Roma Dönemi'nde, ölülerin yakılması işlemine dayanan kremasyon tipi gömü geleneğinin de Rodos'ta yaygın olarak kullanıldığı anlaşılmıştır.

Büyük Liman'ın Hellenistik surları.

Rodos'un Savunma Duvarları

Kentin ilk kuruluş döneminde yapılan sur sistemine ait bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Antik yazar Diodoros'un basit ve güçsüz olarak nitelendirdiği bu ilk dönem sur sisteminin izleri, Ortaçağ kentinin merkezinde yer alan **Platonos** ve **Apellou** caddelerinin kesiştiği alanda yapılan küçük çaplı bir kazı ile ortaya çıkarılmıştır. MÖ. 316 yılında kentin aşağı bölümünü etkileyen su baskınları ile hasar gördüğü düşünülen ilk dönem surlar, Makedon Kralı Demetrios Poliorketes'in MÖ. 305 yılındaki işgal girişimi sırasında çok daha keskin bir yıkım yaşamıştır.

Demetrios Poliorketes'in Rodos seferi, kent sakinlerini tedirgin etmişti. Bu nedenle MÖ. 3. yy'ın hemen başında halk oldukça güçlü yeni bir sur sistemi ile Rodos'un savunma sistemini elden geçirdi. Düzgün kesilmiş, dörtgen bloklarla inşa edilen bu yeni sur sistemi, 4,20 m kalınlığa varan duvarlara sahipti. Belirli aralıklarla sura eklenen kule ve bastionlar tahkimatı daha da güçlendirdi. Hatta MÖ. 227 yılında tüm kente ağır bir darbe vuran büyük depremin ardından surlarda da tamirata gidilmiş ve akropol ile beraber tüm kenti çevreleyen savunma duvarları daha da güçlü hale getirilmiştir.

Hellenistik surlar, denizden gelebilecek saldırılara karşı tüm kıyı hattını kapatıyordu. Bugünkü Rodos kentinin doğusunda yer alan büyük mendireğin yer aldığı alandan batıya doğru dönen surlar geniş bir yay çizip akropol tepesini de içine alarak deniz kenarı boyunca kuzeye ilerliyordu.

Roma Dönemi kayıtlarında bile övgüyle sözü edilen bu Hellenistik kent duvarları, bugün modern şehrin çeşitli noktalarında küçük parçalar halinde kendini gösterir. *P. Rodiou, M. Konstantinou, Gregoriou V.* Caddeleri üzerinde gezenler ile Ulusal Tiyatro binası ve St Panteleimon Kilisesi etrafına uğrayanlar surlara ait kimi küçük izlerle karşılaşabilirler.

Helieia (Helios Şenlikleri)

Güneş'in efendisi Helios (Dor lehçesinde: Halios), Rodos'un kurucu lideri olarak kabul ediliyordu. Kent sikkelerinde, kanatlı atıyla gökyüzüne doğru uçarken resmediliyordu. Ege mitolojisinde Helios, tanrılarla savaşan devlerin yani Titanların soyundan geliyordu. Hyperion ve Theia'nın oğluydu. Rodoslular, syneikismosla kenti kurdukları zamandan itibaren her beş yılda bir Helios için büyük festivaller düzenliyorlardı. Festival süresince yapılan birçok eğlence ile birlikte dinsel törenler ve atletizm yarışmaları düzenleniyor, kazananlara ödüller veriliyordu.

AKROPOLDEKİ YAPILAR

Athena Polias ve Zeus Polieus Tapınağı

Tanrıça Athena ve Tanrı Zeus'a adanmış olan tapınak, akropolün kuzey ucuna yakın bir yerdedir. Kutsal alan, adanın batı sahiline paralel uzanan *İsiodou Caddesi*'nin hemen kıyısındadır. Athena Polias ve Zeus Polieus Tapınağı Dor düzeninde ve peripteros planlıdır. Kaliteli poros mermerinden oluşan sütun dizisi ile çevrili olduğu anlaşılan tapınağın girişi doğu cepheye bakıyordu. Günümüzde tapınağa ait temel izleri ile alanda dağılmış durumda duran sütun tamburları, başlıklar ve diğer mimari öğeler görülebilmektedir.

Kazılar, tapınağın etrafının güçlü bir temenos duvarı ile çevrili olduğunu ortaya koymuştur. Temenosun kuzeydoğu cephesini ise bir stoa oluşturmaktadır. Temenos duvarlarına ait yüzeyde fazla iz olmamakla birlikte stoa duvarları ve basamakları kısmen görülebilmektedir. Tapınak ve stoa Hellenistik Dönem'de inşa edilmiştir.

Nymphaeum

Athena Polias ve Zeus Polieus Tapınağı'nın güneydoğusunda ve stoanın doğu yanında anıtsal çeşme yapısı bulunmaktadır. Ana kayanın oyulması ile yapılan çeşme binasının duvarlarında yer alan nişlerde heykellerin durduğu anlaşılmaktadır.

Nymphaeum.

Apollon Tapınağı

Akropolün güney ucuna yakın hâkim bir tepe üzerindeki teraslanmış geniş alanda Tanrı Apollon için kurulmuş bir tapınak yer alır. Basamaklarla yükseltilmiş bir stylobat üzerinde, doğu-batı yönünde uzanan tapınak Dor düzeninde ve peripteros planlıdır.

Tapınağın kazısından sonra kuzeybatı köşesindeki birkaç sütun, yapılan restorasyon çalışmaları ile ayağa kaldırılmış ve tapınağın Antik Çağ'daki mimari zenginliği kısmen de olsa gösterilmek istenmiştir. Tapınağa ait birçok yapı elemanı bugün yerinde görülebilmektedir. Apollon Tapınağı'nın yer aldığı teras Rodos kentine karşı keyifli bir seyir olanağı da vermektedir.

Apollon Tapınağı.

Stadium

Antik Rodos kentinin stadiumu, akropolün doğu yamacına kurulmuştur. Apollon Tapınağı'nın kurulu olduğu terasın hemen güney yanındadır. 20. yy'ın ilk yarısında İtalyan Arkeoloji ekibi tarafından ortaya çıkarılmış ve restore

Stadium.

edilmiştir. 210 m uzunluğundaki stadium, alanı çepeçevre saran oturma basamakları ve kentin ileri gelenlerinin oturması için düzenlenen proedria koltukları ile büyük ölçüde korunmuş durumdadır. Gösteri alanında, yarışların başlangıç işaretleri de günümüzde orijinal yerinde görülebilmektedir.

MÖ. 2. yy'da inşa edildiği düşünülen Rodos Stadiumu, kentin baş tanrısı Helios için yapılan festivallerde de kullanılıyordu.

Odeon.

Odeon

Stadiumun hemen kuzey yanında yer alan odeon dıştan dikdörtgen planlıdır. Yapı akropolün doğuya bakan yamacı üzerine oturmaktadır. Bir diazoma ile ayrılan iki kademeli, yarım daire planlı caveası tümüyle mermer kaplıdır. Alt cavea dört, üst cavea ise üç adet dikey yürüme basamaklarıyla bölümlere ayrılmıştır. Yaklaşık 800 kişilik bir izleyici kapasitesine sahiptir. Bu alan Antik Çağ'da Rodoslu yurttaşların çeşitli müzikal gösterileri izlediği, kentin önde gelenlerinin retorik konuşmalar yaptıkları bir yerdi.

Aşağı şehir yapıları

Antik Rodos'un aşağı şehir yerleşim alanı Ortaçağ ve günümüzde yapılmış birçok yapının altında kalmıştır. Bu nedenle antik yapı izlerine çok sınırlı alanlarda ve çok sınırlı kalıntılar halinde ulaşmak mümkün olabiliyor. Buna rağmen dönemin en gözde kentlerinden biri olan Rodos'un görkemine yakışır birçok kamu yapısına ilişkin ipuçlarını hem antik kaynaklar, hem de epigrafik bulgular bize vermektedir. Bugün izlerine ulaşılabilen antik yapılardan bazıları Ortaçağ kalesinin sınırları içinde yer alır.

Aphrodite Tapınağı

1900'lü yılların ilk yarısında, İtalyan Devleti'nin yönetimi altında bulunan Rodos'ta yapılan kapsamlı arkeolojik çalışmaların önemli bir kısmını liman bölgesi kazıları oluşturdu. Ticari liman ile askeri liman arasında kalan bölgede yapılan çalışmalarda Dor düzeninde bir yapıya ait çeşitli mimari fragmanlar ortaya çıkarıldı.

Sütunlar, başlıklar ve diğer mimari elemanlar ile yapının dönemindeki görkemine işaret eden bu kalıntılar bir Aphrodite Tapınağı'nın izleriydi. Kazılarda bulunan Aphrodite heykel ve figürinleri bunun en önemli kanıtıydı. MÖ. 3. yy'a tarihlenen bu yapıyı süsleyen heykellerden birinin mermer kaidesinde ise Aphrodite adı okunuyordu.

Kentin en can alıcı yerine, ticaret ve sosyal yaşamın merkezi olan limana kurulu olan bu tapınağın Aphrodite'e adanması şaşırtıcı değildir. Çünkü Aphrodite, aşkı ve güzelliği simgeleyen kimliği ile aylarca açık denizlerde gezen denizcilerin aşk coşkusunu karşılıyor olmalıydı. Öte yandan MÖ. 5. yy. gibi erken bir tarihte yaşamış olan Lirik Şair Pindaros'un *"Aphrodite'in çocuğu"* olarak tanımladığı Rodos Adası belli ki bu külte erken çağlardan bu yana önem veriyordu. Kale içindeki kalıntılarda, limana açılan *Eleftherias ve Tarsana kapılarının* hemen karşısında Aphrodite Tapınağı'nın izlerini görmek mümkündür.

Asklepieon

Karia'nın bir diğer ada kenti olan -Kos'taki kadar güçlü olmasa da- Rodos kentinde de Tanrı Asklepios onuruna kurulmuş bir sağlık merkezi ve kült alanı olduğu bilinmektedir. Tarihi ve epigrafik kaynaklardan bilinen bu kült alanının kesin yeri henüz bilinmiyor. Lokalizasyonu için Ortaçağ kalesinin güney batısında, eski bir tütün fabrikasından dönüştürülen okulun hemen yakınlarındaki bir alan önerilmektedir.

Demeter Kutsal Alanı

Tarımsal üretimin ve bereketin koruyucusu Demeter için yapılan kutsal alan, diğer birçok antik kentte olduğu gibi burada da kent merkezinden uzak bir alandaydı. Geçmiş yıllarda yapılan bazı arkeolojik kazı çalışmaları sayesinde antik yerleşimin kuzeydoğu ucundaki bir bölgeden Demeter kültüne işaret eden buluntular açığa çıkarılmıştır. Buluntuların ele geçtiği alanda bir klasik tapınak planına ulaşılamamış olsa da dörtgen planlı yapılara ait bazı temellere ulaşıldı. Kazılarda bulunan Hydroforoi (su taşıyıcıları), domuz taşıyıcısı ve Kore (ya da Demeter'in kızı Persephone) figürinleri, kısmen ortaya çıkarılan bu alanın bir Demeter kült merkezi olduğuna kuşku bırakmayacak bulgulardı. Demeter kült alanındaki kazılarda ayrıca, kült ayinlerinde kullanılan yüzlerce sunu kabı ve üç bine yakın kandil ortaya çıkarılmıştır. Tüm bulgular, Demeter Kutsal Alanı'nın, kentin kuruluşuyla çağdaş olduğunu ve MS. 2. yy. içlerine kadar aktif olarak ayinlere sahne olduğunu ortaya koyar.

Rodos'un diğer antik yapıları

Kentin birçok yapısı bugüne ulaşamamış olsa da hem antik kaynaklar hem dolaylı arkeolojik veriler hem de yazıtlarda yer alan ifadeler, Antik Çağ'da kentin daha başka birçok dini ya da sivil kamu yapısına sahip olduğunu ortaya koyar.

Şarap ve tiyatronun tanrısı Dionysos için yapılan **Dionysosion (Dionysos Kutsal Alanı),** akropol tepesinin güneydoğusundaki küçük bir alanda saptandı. Aşağı şehirde yer alan bu yapı günümüzde, *Konstantinou Tsaldari Caddesi ile Petridi Caddesi*'nin kesiştiği noktanın güneyinde yer alır. İmara açılmamış bu küçük alandaki az sayıdaki yapı kalıntısının Dionysos Kutsal Alanı'nın parçası olduğu kabul edilir.

Akropolde yer aldığı anlaşılan bir başka kült alanı ise **Artemision**'dur. Tepenin kuzeydoğu yamaçlarında kurulu olduğu bilinen bu kült alanına ilişkin günümüze ulaşmış ne yazıkki fazla bulgu yoktur.

Kaynaklara göre kentte iki adet **gymnasium** vardı. Bunlardan birinin Akropolde

yer aldığı bilinmektedir. **Yukarı gymnasium** olarak adlandırılan bu yapının stadiumun kuzeydoğusundaki bölgede olduğu tahmin edilmektedir. **Aşağı gymnasium** olarak anılan ikinci spor okulu ise aşağı kentte yer alıyordu. MÖ. 305-304 yılında Rodos'a saldıran Demetrius Poliorketes'in ordusuna karşı kente desteklerini esirgemeyen Ptolemaioslar Hanedanlığı Kralı I. Ptolemaius onuruna bu yapı inşa edilmiştir. Kentin güney kesiminde olduğu düşünülen aşağı gymnasium, bugünkü *Martyrion Meydanı* yakınlarından bir yerde olmalıydı.

Antik kentin en önemli yapılarından biri de **kütüphane**ydi. 1927 yılında bulunan bir yazıt, MÖ. 2. yy'da Rodos kentinde bir kütüphane olduğunu ortaya koyuyordu. Yazıt bir **gymnasium kütüphanesi**nden söz etmektedir. Yazıttan anlaşıldığı kadarıyla bu yapı halkın bağışlarıyla geliştirilmişti. Kütüphane için bağış toplama işinin, önemli statüde biri, kent meclisi danışma meclisinin üyesi olan baş hâkimin (Prytaneis) kontrolündeki görevlilerin yürüttüğü anlaşılmaktadır. Yazıttaki bilgiden yola çıkarak kütüphanenin akropolde, yukarı gymnasiumun hemen yanında, yani odeonun kuzeydoğusunda olduğu önerilmektedir.

Rodos'ta görkemli bir kütüphane olması şaşırtıcı değildir. Zira bulunduğu stratejik konumu gereği Akdeniz ticaretinin tam da merkezinde bulunan bu kent antik dünyanın bilinen en önemli kitap pazarlarından biri olma özelliğine de sahiptir.

Kentin ızgara planına uygun olarak dörtgen biçimli yapı adaları içinde, belirli bir düzende tasarlanan **konutlar**, kent halkının ana yaşam alanıydı. MÖ. 3. yy'da, özellikle Demetrius işgalinin ardından kentin konut alanları daha çok güneye doğru kaydı. Bu denizden gelecek saldırılara karşı sivil yaşamı korumak amaçlı bir gelişmeydi. MÖ. 227 depreminin ardından girişilen yeni kentleşme sürecinde ise akropolün doğu eteklerinde lüks villalar yapıldığı anlaşılmaktadır.

Evler, merkezi avlu planlıydı ve bazılarının önünde sütun dizisi (peristil) yer alıyordu. Rodos, Peristilli konut mimarisinde kendine has bir ekole öncülük etmiş, *Rodos Tipi Peristilli Ev* modeli doğmuştur. Bu model Roma Dönemi konut mimarisinde de kabul görerek geliştirilmiş oradan da Rönesans Avrupası'na aktarılmıştır.

Rodos evlerinde yapının tüm yaşam odaları merkezdeki avluya açılıyor ve evin gün ışığı ile hava sirkülâsyonu bu avludan sağlanıyordu. Evlerin büyük bir kısmının iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Giriş ve günlük kabul odaları alt katta ve kuzey cephede yer alıyordu. Kadınlar için düzenlenen odalar ile yatak odaları üst kattaydı. Tuvalet, banyo gibi bölümler, sokağın kanalizasyon bölümüne yakın bir cephede yer alıyordu. Günümüze kadar tespit edilen birçok taban mozaiği hem Hellenistik hem de Roma Dönemi'nde yapılmış birçok konutun son derece kaliteli mozaiklerle süslendiğini kanıtlamaktadır. Ayrıca Roma konutlarının çoğunda renkli mermerler ile yapılmış opus sectile taban ve duvar döşemeleri olduğu anlaşılmıştır.

Hellenistik Heykeltıraşlıkta Rodos Ekolü

Makedonya Kralı Büyük İskender'in geniş bir coğrafyayı kapsayan seferi, doğu ve batı kültürlerinin, o güne kadar olandan çok daha fazla birbiriyle tanışmasına olanak sağlamıştır. Bu yeni dönem hayatın tüm alanlarında olduğu gibi sanatta ve özellikle de heykeltıraşlık sanatında da yepyeni ufuklar açmıştır. Klasik Çağ'da heykeltıraşlık eserlerinde başlayan hareketlilik Hellenistik Dönem'le beraber büyük bir atılım yapmış, hem stilde hem de konuda belirgin bir görsel zenginlik sağlanmıştır. Yerel ve günlük yaşamdan betimlerin çok daha sık görülmeye başlandığı Hellenistik heykelcilikte, zamanla bölgesel farklılıklar kendini göstermeye başlamıştır. Belirgin stil ayrılıkları ile kendi üslubunu geliştiren farklı atolyeler, bağımsız birer sanat ekolü oluşturmuştur.

Rodos Venüsü olarak bilinen banyo yapan küçük Aphrodite heykeli. Rodos Arkeoloji Müzesi.

Bir kayaya oturmuş Nymphe ya da Aphrodite'in başsız heykeli. MÖ. Geç 2. yy - Erken 1.yy. Rodos Arkeoloji Müzesi.

Çapraz ayaklı, oturmuş bir Musa'nın küçük başsız heykeli. Geç Hellenistik Dönem. Rodos Arkeoloji Müzesi.

Bir kayanın üzerinde iki dirseğiyle sağ bacağına yaslanmış Aphrodite veya Nymphe heykeli. Üzerindeki hamiton aşağı süzülmüş, figürün çıplak gövdesi ortaya çıkmış durumda betimlenmiş. Geç Hellenistik Dönem. Rodos Arkeoloji Müzesi.

Anadolu'da Pergamon, Mısır'da İskenderiye bu heykel akademilerinin başında geliyordu. Hellenistik dünyanın bir başka heykel ekolü ise Rodos'ta ortaya çıktı.

Rodos heykelcilik ekolünün kökleri MÖ. 4. yy'a kadar iner. Bu kendine has üslup MS. 1. yy. sonlarına kadar heykel üretimini sürdürmüş, Roma Dönemi'nin ilk yüzyılından itibaren sona ermiştir. Romalı yazar Pilinius, kendi yaşadığı dönemde yani MS. 1. yy'da Rodos'un üç bine yakın heykelle süslü olduğundan söz eder.

Bugüne kadar ele geçen yazıtlı heykel kaidelerinde birçok heykeltıraşın adı okunmaktadır. Heykel kaidelerine imza olarak kazınmış bu isimler sayesinde günümüzde Rodos'ta heykelciliğin yaygın olduğu beş yüz yıllık dönemde üretim yapmış 125 civarında heykeltıraşın adını biliyoruz.

1- Apollon Eretbimios Tapınağı mermer korniş parçası. Rodos Arkeoloji Müzesi.
2- Erkek portresi. MÖ. 1. yy. ortası. Rodos Arkeoloji Müzesi.
3- Komik şair Menander başı. Rodos Arkeoloji Müzesi.
4- Genç bir çocuk heykeli. MÖ. 1. yy. Rodos Arkeoloji Müzesi.
Sağ sayfa: Rodos kenti nekropolisinde bulunmuş silindirik sunak üzerinde Apollonios heykeli. MÖ. 1. yy. Rodos Arkeoloji Müzesi.

Kuşkusuz Rodos heykelciliği denildiğinde ilk akla gelen isim Lysippos'tur. Sikyon kentinde doğan bu büyük usta Klasik Dönem sanatından Hellenistik heykelcilik üslubuna geçişin öncüsü olmanın yanında Rodos heykel ekolünün de yaratıcılarındandır.

Antik heykelcilik, boyut ve oranlarıyla büyüyen, mekânı tüm hacmiyle dolduran görkemli yontuları Lysippos ile tanıdı. MÖ. 5. yy'da Polykleitos'un heykellerinde görülen 1 / 7 oranındaki baş / gövde uyumunu 1 / 8'e dönüştürmüş ve bu sayede gövdeleri daha ince, kas dokuları daha zayıf etkilerle gösterilen oldukça zarif heykellere imza atmıştır. Apoksyomenos heykeli ustalık döneminin şaheseri olarak kabul edilir. Getty Müzesi'nde sergilenen *"Yarış Kazanmış Genç Atlet"* heykeli, Napoli Milli Müzesi'nde sergilenen *"Farnese Herkülü"*, Bizans Dönemi'nde Konstantinopolis (İstanbul) hipodromunda sergilenirken sonradan Venedik'teki San Marco Müzesi'ne götürülen *"bronz quadriga heykel grubu"* Lysippos'un en bilinen eserleri arasında sayılabilir. Portre sanatının da öncülerinden biri olan Lysippos, Büyük İskender'in özel portre tasarlayıcısıdır. MÖ. 4. yy'da yaşamış olan Lysippos'un heykelcilikte açtığı yol öğrencilerinin çabalarıyla yüzyıllar boyunca sürdürülmüş ve Rodoslu ustalar onun açtığı sanat ekolünün etkisiyle MÖ. 2. yy'da barok üslubu yakalamıştır.

Hem mermer yontu hem de bronz döküm tekniğinden son derece başarılı eserler sunmuş olan Rodos heykeltıraşlık ekolünün belki de en önemli eseri, Dünyanın Yedi Hârikası'dan biri olarak kabul edilen anıtsal Helios Heykeli'dir.

1- Küçük Asklepius Heykeli. MS. 2. yy. ortaları. Rodos Arkeoloji Müzesi.
2- Aphrodite Heykeli. Erken Hellenistik Dönem. Rodos Arkeoloji Müzesi.

Dünyanın Yedi Hârikası'ndan Biri: Rodos'taki Helios Heykeli

MÖ. 305-340 yıllarında Rodos Adası'na hücum eden Kral Demetrius Polioretes öncülüğündeki büyük Makedonya ordusu, işgal girişiminin birinci yılında bozguna uğratılınca Rodos halkı bunu büyük bir sevinçle karşıladı. Her ne kadar bu direnişte Mısır'dan desteğe gelen Ptolemaioslar Hanedanlığı ordularının büyük bir payı olsa da Rodos halkı bu zaferi kendilerine Güneş Tanrısı Helios'un sunduğuna inanıyordu.

İşgal denemesinden vazgeçip büyük bir korkuyla adayı terk eden Demetrius Polioretes ordusu yüzlerce parça silahı da ardında bırakıp kaçtı. Rodoslular bu silahları satıp elde ettikleri parayla, koruyucuları olan Güneş Tanrısı Helios'un bir heykelini yaptırmaya karar verdiler. Adayı korkunç bir talandan koruduğuna inandıkları Helios heykeli, kazanılan zaferin gücüne yaraşır görkemde olmalıydı.

Öyle de oldu; Rodoslular ticari limanın (bugünkü Mandraki Limanı) girişine, tümüyle bronzdan olan, 33 m yüksekliğinde devasa bir Helios heykeli yaptırdılar. Zaferin simgesi olarak tuttuğu meşaleyi gökyüzüne doğru kaldıran ayaktaki Helios heykelinin bir ayağının limanın güney ucuna, diğer ayağının da kuzey ucuna bastığı anlatılır. Bu, her iki ayak arasındaki açıklığın 400 m olması anlamına gelir. 33 m yüksekliğe sahip bir heykelin ayakları arasındaki açıklığın bu kadar geniş olamayacağını düşünen bilim insanları, heykelin ayaklarının limanın iki ucundan karşılıklı gelen mendireklere oturmuş olabileceğini önerir.

Yapılan hesaplamalara göre Helios heykelinin yapımında 12 tonun üstünde bronz kullanılmıştır. Sert rüzgârlar karşısında dengede kalabilmesi için heykelin oturduğu kaidenin büyük kaya bloklarıyla desteklendiği anlaşılmaktadır.

Roma Dönemi tarihçilerinden Pilinius, Dünyanın Yedi Hârikası'ndan biri olarak kabul edilen bu ihtişamlı heykelin Lindoslu heykeltıraş Khares tarafından, 12 yıl süren bir çalışmanın sonucunda yapıldığını söyler. Rodos heykelciliğinin büyük ustası Lysippos'un öğrencisi olan Khares tarafından yapılan bu çalışma Hellenistik Dönem'in en uzun süreli heykel çalışması olarak kabul edilir.

MÖ. 282 yılında heykelin yerine dikilmesinin ardından Rodos Limanı'na gelen tüm gemiler tanrıyı selamladıktan sonra, Helios heykelinin iki bacağı arasından geçerek limana yanaşıyorlardı. Bu son derece görkemli heykelin ömrü ne yazık ki kısa sürdü. Ayağa kaldırılmasından sadece 56 yıl sonra, Rodos'u vuran büyük bir depremin sonucunda heykel bacaklarından kırılarak büyük bir gürültüyle yıkıldı. Bu korkunç deprem ve ardından gelen yıkımı Rodoslular kendi eksikliklerinin bir sonucu olarak görüp, Helios'un kendilerine kızdığını düşündüler. Delphi'deki kehanet merkezine başvurduklarında yüce tanrı heykelinin bu korkunç yıkımın bir işaret olduğunu öğrendiler. Delphi kâhinine başvuran Rodoslulara göre Tanrıyı daha fazla rahatsız etmemek için heykel yıkıldığı haliyle oracıkta kalmalıydı ve ona kimse dokunmamalıydı. Bu nedenle Ptolemaioslar Kralı 3. Euergetes'in heykeli onarma talebine şiddetle karşı çıktılar. Nihayet öyle de oldu. Bir zamanlar heybetli görünümü ve son derece zarif detaylarıyla herkesin sözünü ettiği bu devasa heykelin yıkıntılarına neredeyse 900 yıl boyunca kimse dokunmadı. Nihayet, MS. 654 yılında adayı ele geçiren Suriyeli bir prensin heykel yıkıntılarını gemilere doldurup kendi ülkesine taşıdığı ve sikke basımında kullanılmak üzere eritip bir tüccara sattığı rivayet edilir.

Dünyanın Yedi Hârikası'ndan biri olan o devasa heykelin yükseldiği yerde, Mandrake Limanı'nın girişinde bugün, iki mendirek üzerinde yükselen silindirik kaideler *Elefos* ve *Elefina* isimli iki geyiğin heykellerini taşır.

Rodos'taki Helios Heykeli hakkında bugün bildiklerimiz, az sayıdaki antik kaynağa dayanır. 1886 yılında Fransız heykeltıraş Frederic Auguste Bartholdi'nin New York'ta yaptığı Özgürlük Heykeli'nin Rodos'taki Helios Heykeli'nden esinlenerek yaptığı bilinmektedir.

Dünyanın Yedi Harikası'ndan birisi olan Rodos Helios Heykeli çizimi. Rotiers, 1826.

Rodoslu Bir Kent Plancısı: Deinokrates

MÖ. 4. yy'da yaşamış olan Deinokrates, Rodoslu bir mimar ve kent plancısıdır. Büyük İskender'in en önemli teknik danışmanı olan Deinokrates, MÖ. 332 yılında Mısır'ın İskenderiye Limanı'nda Büyük İskender tarafından kendi adıyla kurulan İskenderiye şehrini tasarlayan ekibin direktörlüğünü yapmıştır. Bu planlama ile İskenderiye şehri de tıpkı Deinokrates'in doğduğu Rodos gibi ızgara sistemine göre düzenlendi.

Antik kaynaklar, Deinokrates'in daha birçok önemli mimari anıtta imzası olduğunu bildirmektedir. MÖ. 356 yılında Herostratos adlı kişi tarafından yakılan Ephesos Artemis Tapınağı'nın yeniden ayağa kaldırılması görevini Demetrius ve Ephesoslu Paeonius isimli iki mimarla birlikte gerçekleştiren Deinokrates Babylon kentinde, Büyük İskender'in komutanlarından Hephaestion adına yapılan anıtın da mimarıdır. Yunanistan'daki Athos Dağı'na devasa bir İskender heykeli yapma planı, İskender'in babası için bir anıt mezar tasarlama işi ve Delphi, Delos gibi birçok kentin tasarımını yapmak gibi daha birçok önemli işte Denokrates'in adı geçer.

Antik Rodos'ta Bilim, Felsefe ve Edebiyat

Rodos MÖ. 4. yy'dan itibaren hem Hellenistik hem de Roma dönemlerinde önemli bir bilim, felsefe ve edebiyat kenti olmuştur. Konumu gereği kent hem Anadolu hem de Attika kültürünün kaynaştığı bir alandır. Birçok farklı kentten gelen bilim-sanat insanlarının buluştuğu yer olmuştur Rodos. Anadolu'dan, Kıta Yunanistanı'ndan, Adalar'dan ve Mezopotamya kentlerinden birçok önemli bilim insanı ve filozof Rodos'a göç ederek çalışmalarını burada yürütmüştür.

Örneğin bilim tarihinin en önemli matematik ve astronomi bilginlerinden **İznikli (Nikeia) Hipparkhus**, yaşamının önemli bölümünü Rodos'ta geçirmiş ve MÖ. 2. yy boyunca burada önemli çalışmalara imza atmıştır.

Lindos doğumlu olan **Panaitios** ile Suriye'deki Apameia kentinden göç ederek Rodos'a yerleşen **Poseidonios** MÖ. 2.-1. yy'da yaptıkları çalışmalarla Rodos'a önemli bir felsefe okulu kazandırdılar. Yine bu dönemde adı öne çıkan **Rodoslu Simias**, **Trakyalı Dionysios** ile önemli bir belge niteliğindeki Lindos tarihi kayıtlarını derleyen **Lindoslu Timakhidas** da Rodos Felsefe Okulu'nun önemli figürleri arasında sayılabilir. Hellenistik ve Roma Dönemi'nde Stoa felsefesinin en önemli okulu olan Rodos, ünlü hatip Cicero ile onun oğlu olan büyük şair ve yazar Apollonius Rhodius'un eğitim merkezidir.

Edebiyat ve söz sanatında da Rodos adını duyurmuştur. **Astymedes** ve **Arkhelaos** retorik alanında ün yapmış iki Rodoslu bilgindir. Onlarla aynı dönemde yani Hellenistik Dönem'de Anadolu'daki Alabanda kentinden buraya gelerek çalışmalar yürüten **Apollonios Malakos** ile **Apollonios Molon** da kentteki retorik ve edebiyat çalışmalarında öncülük etmiştir.

Roma Dönemi'nin hemen başında yaşamış olan İskenderiyeli gramer ve edebiyat bilgini Dionysios Rodos'ta hem eğitimcilik yapmış hem de kütüphanenin baş yöneticiliği görevini sürdürmüştür. Tekhne Grammatika isimli gramer kitabıyla bilinen bu isim bilim tarihinde önemli yer tutan bir isimdir.

Rodos St. Jean Şövalyeleri Kalesi ve Rodos'un 'Eski Şehri'

Rodos Adası'nın kuzeydoğu ucunda yer alan kale, bugünkü Rodos kentinin limanındadır. Limanı da kapsayan geniş bir bölgeyi çevreleyen kale 900 x 500 m ölçülerinde bir alan üzerine kuruludur. Ana planı itibariyle, iç

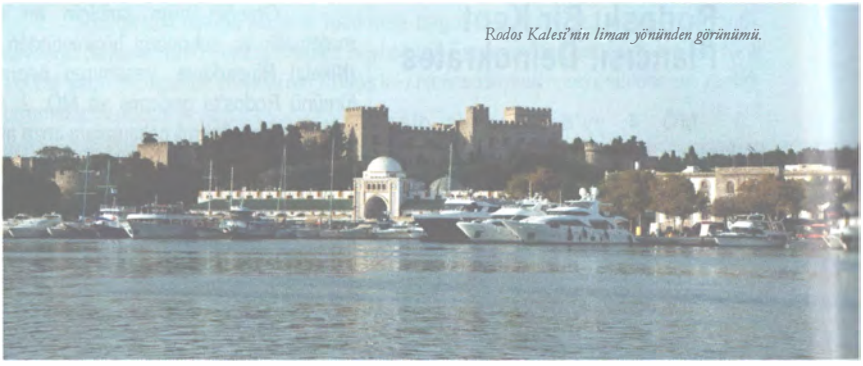

Rodos Kalesi'nin liman yönünden görünümü.

kale ve dış kale olarak iki ana bölümden oluşuyordu. Kalenin kuzeybatı köşesinde, iç kalede St. Jean Şövalyeleri Büyük Sarayı yer alıyordu.

Kalenin bulunduğu yer Antik Rodos Kenti'nin limanı ve merkeziydi. MS.7. yy'da yani Bizans Dönemi'nde bu alana küçük bir kale inşa edilerek deniz trafiği kontrol altında tutuluyordu. Bugün kalıntıları görülen görkemli Rodos Kalesi ise 14. yy'da, bu Bizans tahkimatının üstüne kuruldu.

Liman bölgesine bakış.

Rodos Kalesi ve kalenin içindeki Ortaçağ kasabası, Kudüs'ten kaçıp önce Kıbrıs'a, ardından da Rodos Adası'na yerleşen St. Jean Şövalyeleri tarafından inşa edildi. Kalenin inşasına 1309 yılında başlandı ve tamamlanması yüzyılı aşkın bir süre aldı. 1481 yılındaki depremin ardından kısmen zarar gören kale kapsamlı bir onarımdan geçmiştir.

Kalenin tahkimat duvarlarında dörtgen ya da yuvarlak planlı kuleler görülür.

Osmanlı Sultanı II. Mehmet (Fatih Sultan Mehmet) tarafından üç kez kuşatılan kale, güçlü surları sayesinde, aylarca süren bu kanlı seferlerin başarı kazanmasına imkân vermedi. Ancak II. Mehmet'in çabalarından sadece kırk iki yıl sonra Osmanlı Devleti, 1522 yılında Rodos Adası'na ve dolayısıyla da adanın siyasi merkezi olan Rodos Kalesi'ne egemen olmayı başardı. Kanuni Sultan Süleyman'ın gönderdiği büyük ordu, beş ay süren bir kuşatmanın sonunda, soğuk bir Aralık gününde Rodos Kalesi'nin güçlü duvarlarını aşıp Rodos'u ele geçirdi. Osmanlı donanması öylesine güçlüydü ki Rodos Kalesi daha fazla direnemeyip vira (söz ve bağışlama) ile Osmanlılara teslim oldu. Teslimiyetin ardından eski sahipleri hızla kaleyi terk ettiler. Birçok silah ve zenginliği de yerinde bırakıp giden St. Jean Şövalyeleri'nin aileleri ve askerlerine Osmanlı ordusunun askerleri yardımı eksik etmedi. Tarihi vesikalarda, şövalyelerin büyük üstadı L'isle d'Adam'ın Kanuni

Sultan Süleyman huzuruna kabul edildiği ve tahliyede gösterdikleri yardımlar için kendisine şükranlarını sunduğu yazılıdır.

Fatih Sultan Mehmet'in oğullarından biri olan Cem Sultan, babasının ölümünün ardından ağabeyi II. Bayezid'in hükümdar olmasına karşı çıkmış ve yaşanan çatışmaların ardından 1482 yılında, St. Jean Şövalyeleri'nin lideri Pierre d'Aubusson'un daveti ile Rodos Kalesi'ne sığınmıştır. Uzun süre Rodos Şövalyeleri'nin kontrolünde, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir koz olarak kullanılan Cem Sultan bir süre sonra Rodos'tan ayrılsa da oğlu Murad adada kalmaya devam etmiştir. Hıristiyan olan Murad, Rodos Kalesi'nde evlenip şövalyelerle birlikte yeni bir yaşam kurmuştur.

Kanuni Sultan Süleyman, Rodos Kalesi'ni ele geçirdiğinde isteyen tüm halkın kaleyi terk etmesine olanak sağlamışsa da düşmanı olan kardeşi Cem Sultan'ın oğluna bu fırsatı vermedi. Cem Sultan'ın oğlu Murad, oğluyla birlikte tutuklanıp Osmanlı sarayına götürüldü ve burada sultanın emriyle boğduruldu.

Kalenin ve adanın yeni egemenleri olan Osmanlıların gelişiyle birlikte, yaklaşık iki yüz yıl boyunca adayı yöneten St. Jean Şövalyeleri adayı terk etmek zorunda kaldı. Bu iki asır süresince 'Rodos Şövalyeleri' olarak da anılan şövalyelere İspanya Kralı V. Charles sahip çıktı. V. Charles'in tahsis ettiği Malta Adası'na yerleşen St. Jean Şövalyeleri bundan böyle Malta Şövalyeleri adıyla tarih sayfalarında yer aldı.

Osmanlı Dönemi boyunca adanın Rum ahalisi yanında Türkler ve Kuzey Afrika ile Mısır'dan getirilen halklar da Rodos'ta yaşam olanağı buldu. 1854 yılında adayı gezen Fransız seyyah ve bilimci Guerin, ada genelinde 6000 Müslüman, 15.000 Ortodoks ve 1000 civarında Yahudi yaşadığını bildirir.

Osmanlı hâkimiyeti altındaki Rodos Kalesi, 12 Ekim 1856 yılında meydana gelen bir patlama ile sarsıldı. Kale içindeki mühimmat deposunda meydana gelen ve 800 kişinin hayatını kaybettiği bu patlama sonucunda kalenin bir bölümü ve özellikle sarayın alt kat odaları büyük hasar gördü.

1911 yılında Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetindeki Trablusgarp'a saldıran İtalya Devleti, bu girişiminde başarısız olup sahil hattından daha ileriye geçemedi. Bu yüzden Osmanlı'nın askeri açıdan daha zayıf olduğunu düşündüğü bir başka egemenlik sahasına, On İki Adalar'a yeni bir saldırı düzenledi. Bu dönemde donanması zayıf olan Osmanlı, 5 Mayıs 1912'de On İki Ada'yı ve bu adalardan birisi olan Rodos'un hâkimiyetini İtalya'ya kaptırdı. Böylece 390 yıldır Osmanlı'nın karargâhı olan Rodos Kalesi İtalya Devleti'nin kontrolüne geçti.

İtalya Devleti 1930'lu yıllarda Rodos kentinde ve özellikle kalede yoğun bir onarım ve imar çalışmaları başlattı. Bu görev, dönemin önde gelen İtalyan mimarlarından *Vittorio Mesturino*'ya verildi. Kalenin birçok bölümü gibi, 1856 yılındaki patlamada hasar gören saray bölümü de bu dönemde onarıldı. Aslına uygun, başarılı bir restorasyonla ayağa kaldırılan St. Jean Şövalyeleri Büyük Efendisi'nin eski sarayı restorasyonun ardından İtalyan yöneticilere tahsis edilmiştir. Sarayı bir yazlık idare ve dinlenme merkezi olarak kullanan İtalyan yöneticilerden biri de Faşist lideri Mussolini'ydi. Bugün sarayı ziyaret edenler, girişte onun adının yazılı olduğu levhayı görebilirler.

1948 yılında, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından On İki Adalar'ın tümüyle Yunanistan'a bırakılması kararıyla Rodos da Yunanistan toprağı oldu. Yunanistan egemenliği döneminde kale, tarihsel ihtişamına uygun bir kültür ve turizm merkezi haline getirildi.

Adaya gelenleri tüm ihtişamıyla karşılayan Rodos Kalesi uzun yıllar boyunca, öte yandan kale surlarının içinde cadde, sokak ve konutlarıyla bir Ortaçağ kenti kurulmuştur.

Rodos Kalesi, St. Jean Şövalyeleri'nin Kudüs'ten Rodos'a taşıdıkları zengin mirasın bir karşılığıdır. Önce Kudüs'te, ardından Kıbrıs'ta yaptıkları savunma sistemleri ile güçlü bir savunma mimarisi deneyimine sahip olan şövalyeler, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun başkenti olan Konstantinopolis'teki (İstanbul) Theodosius surlarını model aldılar ve Rodos'un harikulade kalesini bu modeli dikkate alarak inşa ettirdiler.

Kalenin ve birçok yapının duvarlarında farklı uluslardan oluşmuş bir tarikat birliği olan St. Jean Şövalyeleri'nin armaları görülür.

Gotik mimarinin bugün yaşayan en güzel örneklerinden biri olan Rodos Kalesi düzgün kesilmiş ya da kabaca işlenmiş kumtaşı malzeme ile inşa edilmişti. Kalenin yapımında adanın Antik Çağ'dan kalan anıtlarına ait mimari bloklar da kullanıldı. Dörtgen plan üzerine inşa edilmiş olan kaleyi oluşturan tahkimat duvarları 4 km uzunluğundadır. Belirli yerlerde 12 m'ye varan kalınlıklara ulaşan tahkimat duvarları yer yer yarım daire ve dörtgen planlı kulelerle ve savunma gücünü artıran bastionlarla desteklenmiştir. Kalenin, karaya bakan üç cephesinde geniş ve derin hendekler bulunuyordu. Öte yandan birçok savunma yapısında olduğu gibi burada da kalenin bazı bölümlerinde -özellikle denize bakan cephelerinde- surun alt bölümlerinin belirli bir eğimde dışa doğru taşkın yapılması sayesinde düşmanın kale bedeninden uzak tutulması sağlanmıştır.

Rodos Kalesi'nin tahkimat duvarları 4 km uzunluğundadır.

St. Jean Şövalyeleri'ne ait diğer kalelerde olduğu gibi Rodos Kalesi de farklı uluslardan oluşan şövalyelerin kendi çabalarıyla inşa edilmiştir. Aynı zamanda tarikat birliği de olan St. Jean Şövalyeleri kaleyi Hıristiyan haç yolunu kontrol edebilmek amacıyla inşa etmiştir. Şövalyelerin bu katkısı kale duvarlarına asılı nişan kabartmalarıyla kendini gösterir.

St. Jean Şövalyeleri Büyük Sarayı.

Kaleye ve kale içindeki Ortaçağ kentine -günümüz *"eski şehir"ine*- giriş, kale surlarına farklı yönlerde açılmış 6 kapıdan sağlanıyordu. Daha sonraki dönemlerde eklenenlerle beraber kale kapılarının sayısı 11'e yükselmiştir. Kuzeybatı köşedeki ***d'Amboisse Kapısı*** saraya açılıyordu. ***Aziz Athanasios Kapısı*** ve ***Aziz John Kapısı (Kırmızı Kapı)***, kalenin güney cephesinde yer alır. Bunlardan Aziz Athanasios Kapısı yerel halk tarafından ***Aziz Frensis Kapısı*** adıyla da bilinir; 1441-1442 yıllarında inşa edilen bu kapı, Osmanlı ordusunun kaleye giriş yaptığı noktadır. Osmanlıların, kalenin zaptına kolaylık sağlayan bu kapıyı kapattıkları anlaşılmaktadır. Ancak İtalyanlar, Rodos'taki Osmanlı işgalinin 400'üncü yılında yani 1922'de Aziz Athanasios Kapısı'ndaki Osmanlı örgüsünü yıkıp kapıyı yeniden açık hale getirdiler. *Aziz John Kapısı*, Osmanlı ordusunun kaleye girişi sırasında birçok şehit verdiği kapıdır. Bu nedenle Osmanlı Dönemi'nde girişi kırmızıya boyanmıştır ve halk arasında *Kırmızı Kapı* olarak anılır. Bu kapının bir özelliği de İtalyan ordusunun kaleye girdiği ana kapı olmasıdır. Bunlar dışında kalenin doğu cephesi ile limana bakan cephesinde de kapılar vardır. Bu kapılardan kimi Ortaçağ'da kimi ise 20. yy'da açılmıştır.

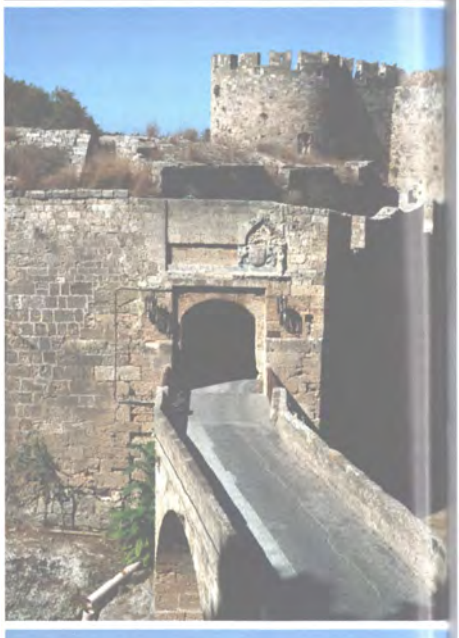

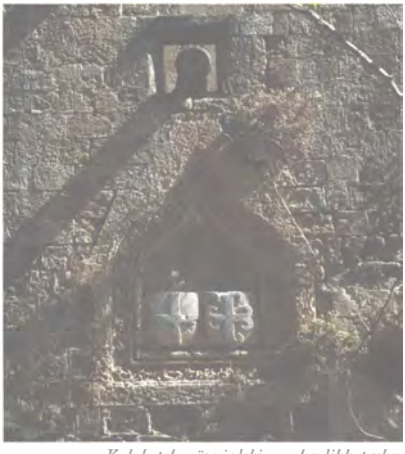

Kale kapıları üzerindeki armalar dikkat çeker.

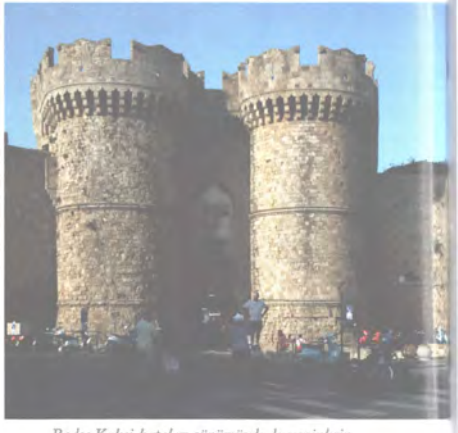

Rodos Kalesi kapıları günümüzde de gezginlerin kente giriş-çıkışını sağlar.

Kalenin yüksek surları içine saklanmış olan eski şehrin dar sokakları, St. Jean Şövalyeleri ve Osmanlı dönemlerinden kalan birbirinden ilginç mimari yapıları ve günümüzde kalenin güçlü turizm potansiyelini değerlendiren birçok satış mağazası ile bugün de yaşıyor.

Ortaçağ'da kale içinde kurulu olan kent iki ana bölümden oluşuyordu: Daha gösterişli konutları ile Şövalye ailelerinin yaşadığı **Collachium** bölümü ve sıradan Rodosluların yaşadığı **Burgo** bölümü.

Saray, katedraller ve hanlar Collachium bölümündeydi. Burgo ise hem kalenin ilk yıllarında hem de Osmanlı Dönemi'nde sivil halkın yaşam alanıydı. Burgo bölümünden günümüze gelebilmiş en önemli yapılardan biri **Panagia (Meryem Ana) Kilisesi**'ne ait kalıntılardır. 2. Dünya Savaşı sırasında ciddi oranda tahrip olan bu yapı 14. yy'a tarihlenen mimarisi ile oldukça dikkat çekicidir. Günümüzde kilisenin, sivri tonozlu Gotik stildeki apsisleri ile naosu taban bölümüne ait parçaları görülebilmektedir.

Günümüzde Rodos Kalesi, Akdeniz'in en gözde turizm odaklarından biridir. Hem kalenin ayakta olan duvarları hem kale içindeki Ortaçağ dokusu ve eski şehir sokaklarını dolduran alışveriş dükkânları turizm cazibesini güçlendirir. Kale içinde günümüzde müzeler vardır. Bunlardan birisi şövalyeler için yapılmış hastane binasındaki Rodos Arkeoloji Müzesi, diğeri ise St. Jean Şövalyeleri Büyük Sarayı'nda kurulu olan müzedir. Ayrıca Rodos Kalesi UNESCO'nun *Dünya Kültürel Miras Listesi*'nde yerini almış bir örenyeridir.

Rodos'ta turizmin kalbi bu Ortaçağ kalesi ve onun çevrelediği eski yerleşim dokusudur. Bu dönemden kalan birçok ev, dükkân ve sokak, etrafı saran yüksek kale duvarlarıyla birlikte Rodos'un ziyaretçilerini günümüzden alıp 600 yıl öncesine taşır adeta...

RODOS'UN ORTAÇAĞ VE YAKIN ÇAĞ YAPILARI

Tarihin erken dönemlerinden beri yerleşim alanı olarak seçilmiş olan Rodos kentinde, Orta ve Yakın çağlarda da önemli bir kentleşme süreci yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu dönemden kalan birçok yapı günümüzde ziyaret edilebilmektedir.

Meryem Ana Kilisesi

Kale içinde, Burgo olarak bilinen mahallede yer alan kilise 14. yy'a yani St. Jean Şövalyeleri'nin adaya geldiği döneme tarihlenir. 2. Dünya Savaşı'nda adanın yaşadığı yıkım bu yapıyı da derinden etkilemiş ve kilisenin neredeyse tüm bölümleri tahrip olmuştur. Günümüzde sadece apsis bölümü ayakta olan yapının gotik mimari üslubu görülmeye değer güzelliktedir.

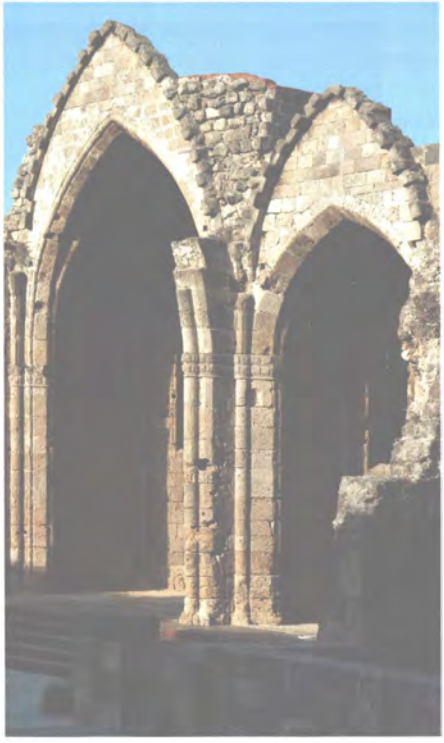

Meryem Ana Kilisesi.

Aziz Nikolaos Kalesi. ▲ Yeldeğirmenleri.

Aziz Nikolaos Kalesi

Aziz Nikolaos Kalesi bugün Rodos'un yat limanı, Antik Çağ'da ise kentin ticari limanı olarak kullanılan Mandraki Limanı'nın doğu kanadında, en uç kenarda yer alır.

Yuvarlak planlı olan kale, limana giriş-çıkış yapan gemileri gözetleyen bir ön savunma alanı olarak 14. yy'da St. Jean Şövalyeleri tarafından yapıldı. Kale, Hıristiyan ikonografyasında denizcilerin koruyucusu olarak kabul edilen Aziz Nikolaos'un onuruna ithaf edilmiştir.

Yeldeğirmenleri

Mandraki Limanı'nın doğu kanadında, Aziz Nikolaos Kalesi'ne giden yol üzerinde üç tane yeldeğirmeni korunagelmiştir. Onarım görmüş olan bu değirmenler, çevredeki birçok benzeri ile aynı plan ve mimari özelliklere sahiptir.

Kanuni Sultan Süleyman Camisi

Rodos şehir merkezinde, kale içindeki Sokrates sokağının sonunda yükselen Osmanlı camisi, Türklerin egemenliğine geçmesinin hemen ardından, 1523 yılında inşa edildi. Rodos'taki Müslüman-Osmanlı egemenliğinin ana simgesi olarak inşa edilen bu cami Kanuni Sultan Süleyman'ın fermanıyla inşa edilmiş ve o günden beri onun adıyla yaşıyor. Yörenin Müslüman ahalisi arasında daha sık kullanılan adı ise Süleymaniye Camisi'dir.

Rodos'un en ihtişamlı İslam mimarisi olan bu yapı, gül rengini anımsatan duvarları ve zarif minaresiyle tanınır. Son cemaat yerinin üstü küçük kubbelerle örtülüyken, harim bir merkezi kubbe ve onun iki yanındaki daha küçük diğer kubbe örtü ile kapatılmıştır. Caminin orijinal minaresi, zamanla bozulmuş olan statiğinden dolayı olası bir tehlikeye karşı 1987 yılında yıkılmıştır. Yakın bir geçmişte restore edilen Süleymaniye Camisi günümüzde, haftanın belli günlerinde ziyarete açık bir kültür merkezi-müze olarak kullanılmaktadır.

İbrahim Paşa Camisi

Rodos kent merkezinde, kale içinde yer alan cami Pythegoras sokağının batı kıyısındadır. Cami, 1530 yılında Osmanlı Sadrazamı Pargalı İbrahim Paşa'nın vakfiyesiyle inşa edildi. Mısır'a giderken adaya uğrayan Sadrazam İbrahim Paşa, Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle burada Süleymaniye Camisi'nin yapımına başlamış ve oradan artan parayla da bu camiyi inşa ettirmiştir. Klasik Osmanlı mimarisinin tipik özeliklerini taşıyan cami dikdörtgen planlı bir son cemaat yeri ve kare planlı bir harimden oluşur. Harim, sekizgen kasnak üzerine oturtulmuş, 11,5 m çapındaki bir merkezi kubbe ile örtülüdür. Yapının iç tezyinatı oldukça sadedir. Minber bölümü klasik Osmanlı camilerinde sıklıkla görüldüğü üzere mermerdendir. Caminin orijinal minaresinden sadece kaide bölümü bugüne gelebilmiştir. Bugün yükselen betonarme minare 1928 yılında yapılmıştır. Avlusunda ahşap çatılı bir şadırvanı olan cami günümüzde ibadete açıktır.

İbrahim Paşa Camisi.

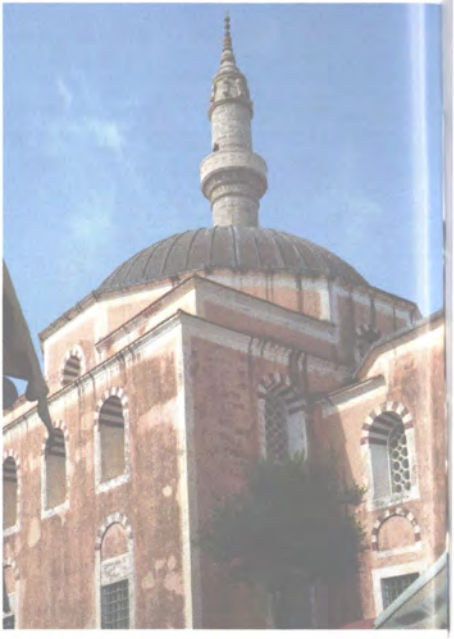

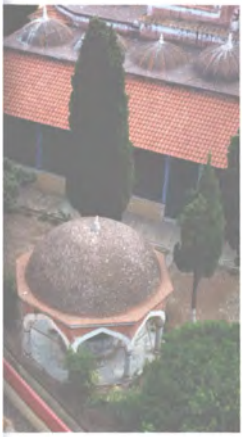

İbrahim Paşa Camisi.

Murat Paşa Külliyesi

Osmanlı donanmasında çeşitli üst düzey görevlerde bulunan Murat Paşa, 1538 yılında Haçlılara karşı girişilen Preveze Deniz Savaşı'ndaki başarılarıyla adını duyurmuştur. Bir dönem Süveyş bölgesi donanma kaptanlığını da yöneten bu isim Kıbrıs'ın Baf Limanı önünde Maltalılarla yapılan *"Kara Cehennem Cengi"* adı verilen savaşta şehit düştü ve Rodos'a gömüldü. Murat Paşa'nın mezarı, onun adına inşa edilen cami külliyesi içinde yer alır. Murat Paşa Külliyesi, Rodos il merkezinin güney bölümünde, vilayet konağının hemen karşısındadır.

Külliyenin ana yapısı olan caminin harim bölümü, sekizgen kasnak üzerine oturtulmuş genişçe bir kubbe ile örtülüdür. Yapı genel özellikleriyle tipik Osmanlı mimarisini yansıtan küçük bir camidir. Caminin avlusu içinde yer alan mezarlık alanında Murat Paşa dışında, çeşitli sebeplerle Rodos'a gönderilen birçok Osmanlı beyinin, paşasının ve hanımının mezarı da vardır. Hazirede ayrıca İran Şahı 2. Safi Mirza'nın da mezarı bulunmaktadır. 12 Ekim 1856 yılında kalede yaşanan mühimmat patlamasında hayatını kaybeden kişilerin birçoğu da bu mezarlığa defnedilmiştir.

Murat Paşa Külliyesi. Rodos.

Mustafa Paşa Külliyesi

Rodos'ta kale içinde yer alan Türk eserleri arasındaki bu külliye adanın en iyi korunmuş İslam eserleri arasındadır. Külliyeden bugüne kalan yapılar cami ve büyük bir hamam yapısıdır. Külliyenin yapıları kalenin en merkezi caddesi olan Sokrates Caddesi'nin güneyindedir. Sokrates Caddesi'nden güneye doğru çıkan Hippodramou Sokağı'nın hemen doğu yanındaki geniş alanda Mustafa Paşa Külliyesi'nin cami ve hamamı görülebilir.

Caminin yapımına 1620'li yıllarda başlanmış ancak uzun bir süre bu inşaat bitirilememiştir. Caminin cümle kapısı üzerinde yer alan kitabede caminin Hicri 1178 (Miladi 1785) yılında Osmanlı Sultanı III. Mustafa'nın

gayretleriyle tamamlandığı yazılıdır. Harim ve son cemaat yerinden oluşan cami avlu içindedir. Son cemaat yeri günümüze ulaşmamıştır. Orijinal planda dört sütunun taşıdığı sivri kemerli açıklığa sahip olan son cemaat yerini dıştan "U" planlı, ahşap çatılı bir başka son cemaat yeri çevreliyordu. İki yanındaki sütuncelerle süslenmiş harim girişi kemerli bir açıklığa ve son derece güzel bir işçiliğe sahip ahşap kapı kanadına sahiptir. Girişin üstünde Osmanlıca yapım kitabesi ve onun da üstünde çiçekli vazolar arasında maşallah yazısı yer alır.

Çok sayıda pencere ile aydınlatılan harim kareye yakın dikdörtgen planlıdır. Harimi örten merkezi kubbe kuzeyde iki serbest sütun üzerine, güneyde ise yapı duvarlarına oturur. Kubbenin üç yanında ise tonozlar üst yapıyı örter. Kubbeyi içten taşıyan sütunlar ile harim altı bölüme ayrılmış durumdadır.

Caminin iç yapısında ölçülü bir süsleme görülür. İki yandan İon başlıklı iki sütunun sınırlandırdığı mihrabın üst kısmı mukamas kavsaralıdır. Mermer minber üzerinde gül bezemeleri görsel bir zenginlik sunar.

1863 depreminde yıkılan minareden günümüze sadece kare formlu kürsü ile minareye geçişi sağlayan pabuçluk bölümü gelebilmiştir. Sonradan eklenen minare de 1973'te yıktırılmıştır.

Külliyenin diğer parçası olan hamam yapısı Rodos'un en büyük hamamı olma özelliğine sahiptir. *"Mustafa Paşa Hamamı, Büyük Hamam, Süleymaniye Hamamı"* gibi isimlerle anılan yapı Mustafa Paşa Camisi'ne gelir elde etmek amacıyla aynı dönemde inşa edildi. Yüksek duvarları ve kubbeleriyle görkemli bir anıt olan hamamın kadınlar bölümü daha sonraki bir dönemde eklenmiştir. Yapı dikdörtgen planlıdır. 13 x 13 m ölçülerine sahip geniş bir soyunmalık bölümünden hamamın erkekler bölümüne girilir. Geniş bir kubbenin örttüğü soyunmalığın ortasında şadırvan, yanlarda ise kafeslerle

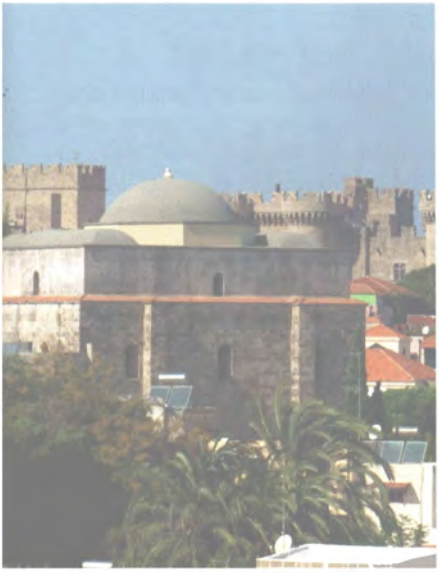

Mustafa Paşa Külliyesi. Rodos.

Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesi. Rodos.

kapatılan sedirler vardır. Soyunmalıktan geçilen ılıklık üç eyvanlıdır ve ortada bir göbek taşı görülür. Ilıklığın iki kenarında birer halvet odası, abdesthane, tıraş odası ve özellikle Yahudi halkın kullandığı su dolu bir çukur (Yahudi havuzu) vardır. Ilıklıktan geçilen sıcaklık odası da üç eyvanlı ve iki kenarında halvet hücrelidir. Hamamın tüm iç bölümlerinde görülen kaş kemerli girintiler, istiridye kabuğu biçimli tromplar, duvar yüzeylerini geçen zincir, çiçek, yaprak ve geometrik motifli bantlar yapının mimari görkemini zenginleştirmektedir. Mustafa Paşa Camisi, UNESCO tarafından *Dünya Tarihi Miras Listesi*'ne alınmıştır.

Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesi

Rodos'ta bugün yaşayan İslam dönemi kültür hazinelerinden biri de kent merkezindeki Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesi'dir. Kale içindeki *Oralogiu Meydanı*'nda yer alan kütüphane, 18. yy'da adada söz sahibi olan Hafız Ahmet Ağa tarafından yaptırıldı.

Bir avlu içinde yer alan kütüphane binası dikdörtgen planlı olup, iki odadan meydana gelmektedir. Girişi beş basamaklı bir merdivenle zenginleştirilen yapının ilk odası okuma salonu, diğer bölüm ise kitap deposu olarak kullanılıyordu. Odaların üzerleri yarım küre biçiminde iki kubbe ile örtülüdür. Kütüphane avlusu içinde ayrıca 1797 yılında yapılmış olan okuma binaları ile bir çeşme ve su kuyusu bulunur.

Hafız Ahmet Ağa Kütüphanesi, yakın çevresinde aynı dönemde inşa edilmiş olan dükkânlardan elde edilen gelirle ayakta duran bir vakfın eseridir. Yapı, etrafında yer alan saat kulesi ve rüştiye mektebi ile bir külliye oluşturur. Kütüphanenin inşa dönemine ilişkin bilgiler, avlu kapısı üzerindeki Osmanlıca kitabede saklıdır.

Çoğu İstanbul'dan getirtilen çok sayıdaki tarihi kitap ile kurulan bu kütüphane, bugün de tarihi ve modern nitelikli kitap koleksiyonu ile hizmet vermeye devam etmektedir. Kütüphanede, günümüzde ayrıca, İslami dönem yapılarına ait birçok kitabe de sergilenmektedir.

RODOS ADASI MÜZELERİ

Köklü bir tarihsel mirasa ve son derece nitelikli doğa ve sanat değerlerine sahip olan Rodos Adası, bünyesinde barındırdığı 7 ayrı müze yapısıyla bu birikime sahip çıkmaktadır. Adanın merkezi olan Rodos kentinde Arkeoloji Müzesi, St. Jean Şövalyeleri Büyük Sarayı; Dekoratif Sanatlar Müzesi, Modern Yunan Sanatı Müzesi, Modern Sanatlar Müzesi, Hidrobiyoloji Müzesi (Akvaryum), Yahudi Müzesi bulunmaktadır.

Şövalyeler Hastanesi binası günümüzde Rodos Arkeoloji Müzesi olarak işlev görmektedir.

Rodos Arkeoloji Müzesi

Rodos Adası'nın güçlü ve köklü arkeolojik birikimi, kent merkezindeki Rodos Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Kale içinde1440 yılında inşa edilip, 1489 yılında büyütülen Şövalyeler Hastanesi, 1913-18 yılları arasında İtalyanlar tarafından restorasyonu yapıldıktan sonra arkeoloji müzesi olarak düzenlenmiştir. Gotik mimarinin tipik bir örneği olan yapının, hastane olarak kullanıldığı dönemlerde zemin katı ambar ve ahır, birinci katı ise hasta koğuşu olarak kullanılmıştır. Yapının ortasındaki avlunun dört tarafını -çapraz tonozla örtülmüş- portikolar çevirmiştir. Müzeye dönüştürülen yapı içinde, avluda, portikolarda ve hasta koğuşu olarak kullanılmış bölümlerde ve birinci kattaki açık alanda arkeolojik eserler sergilenmiştir.

Müzenin çapraz tonozlu galerisi.

Hastane yapısı 1913-18 yılları arasında yapılan düzenlemeyle Rodos Arkeoloji Müzesi'ne dönüştürülmüştür.

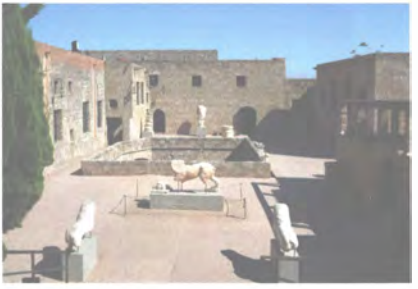

Müzenin açık alanında da arkeolojik eserler sergilenmektedir.

Ortaçağ kenti içinde yer alan Rodos Arkeoloji Müzesi, gezginlerin listesinde ilk uğrak yerlerinden birisidir. Deniz taşlarıyla oluşturulmuş mozaik tabanlı meydana gelindiğinde müzenin armalı, görkemli kapısı görülür; çapraz tonozla örtülü girişten geçtikten sonra deniz taşıyla döşenmiş avluya girilir. Bir merkezi avlu etrafını çevreleyen iki katlı galerilerden oluşan müze binasına girenleri ilk karşılayan eser, avludaki aslan heykelidir. Hellenistik Dönem'e tarihlenen bu heykelin iki yanında mancınık taşlarıyla yapılmış bir yığın görülür. Heykelin ön tarafında ise bir taban mozaiği dikkat çeker.

Ortaçağ mimarisinin görsel zenginliğini sunan müzenin zemin katındaki çapraz tonozlu, tabanı deniz taşıyla döşenmiş portikosunda farklı dönemlere ait mezar stelleri, lahitler, lahit kapakları, sunaklar, kabartmalı panolar, heykeller ve yazıtlar sergilenmiştir. Ana galerilerine girmek üzere geçilen birinci kattaki porttikoda ise sunaklar, kaideler, mezar stelleri, lahit teknelerine ait kabartmalı yüzler, heykeller, mermer Hermes başı görülmektedir. Birinci kattaki açık alanlarda da mermer heykeller arasında, aslanlar, mimari bir parçaya ait yunus balığı, sunaklar ve insan heykelleri sergilenmiştir.

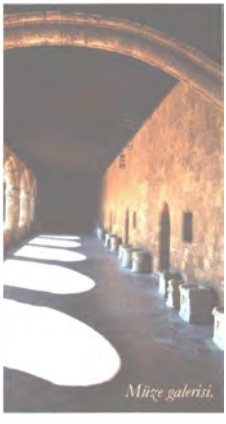

Müze galerisi.

Binanın birinci katını oluşturan galeriler sergi alanı olarak değerlendirilmiştir. Avluya bakan ilk odada İalysos ve Kamiros'tan bulunmuş olan Geometrik, Arkaik ve Klasik dönemlere ait mezar buluntusu kaplar, adak eşyaları ve figürinler sergilenir. MÖ. 6. yy'a tarihlenen Fkellura tipi Pyksis, Vroulia tipi Kyliks, Lakonia tipi Hydria seramikleri son derece kaliteli işçilikleri ile Arkaik Dönem'de Rodos şehirlerinin sanatsal ve kültürel gücünü bugüne anlatır adeta.

Yabani keçi stilinde oinokhoe. MÖ. 600-575.

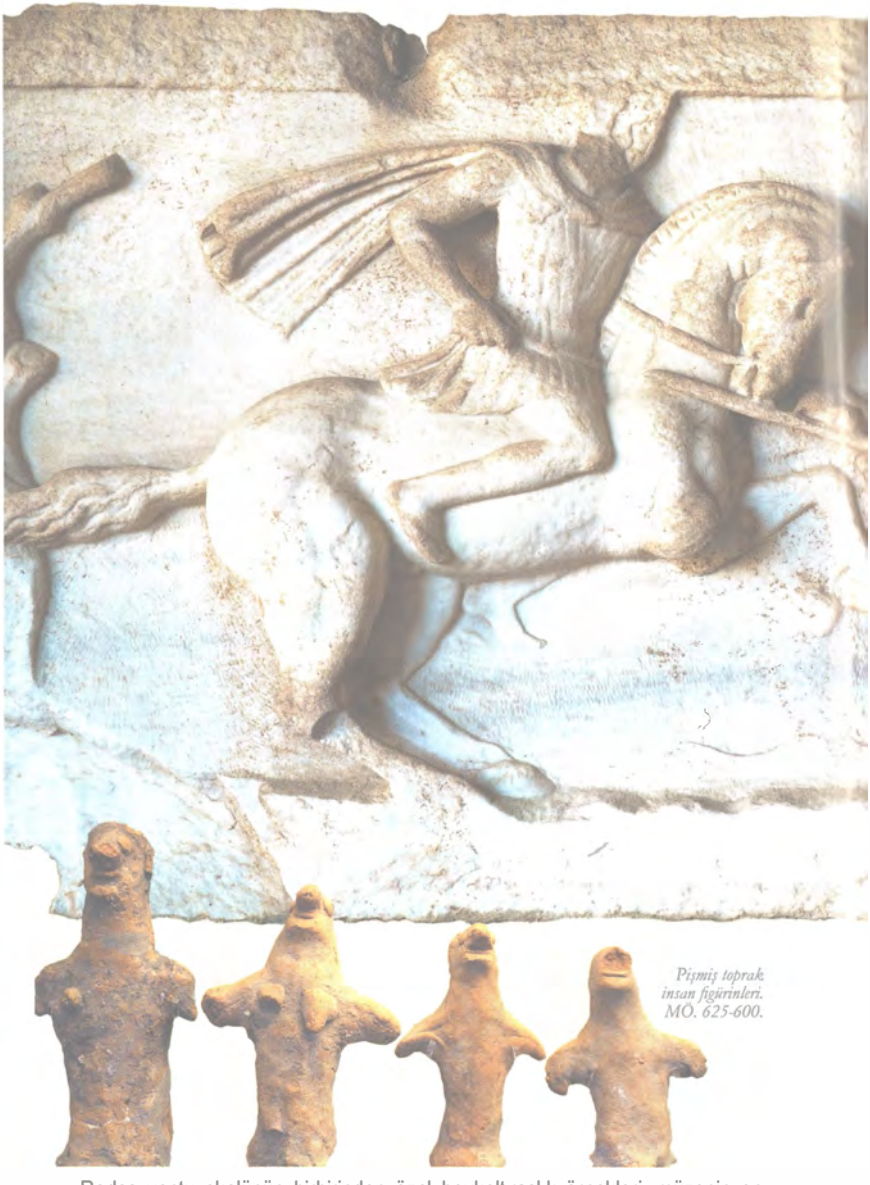

Pişmiş toprak insan figürinleri. MÖ. 625-600.

Rodos yontu ekolünün birbirinden özel heykeltıraşlık örnekleri, müzenin en özel eserleri arasında yerini alır. Kronolojik bir sıra ile Arkaik Dönem'den Roma Dönemi sonuna kadar geçen geniş bir dönemde üretilmiş heykel ve rölyeflerin sergilendiği bu bölümde Kamiros'ta bulunmuş olan iki adet Kuros Heykeli (MÖ. 550-530), Kritos ve Timarista isimli kişilerin mezarını süsleyen figüratif stel (MÖ. 420), Kalliarista isimli kişiye ait kabartmalı mezar steli (MÖ. 350) ve Rodos'un baş tanrısı Helios'a ait bir mermer

Bir av sahnesini gösteren kabartma blok. Geç Hellenistik Dönem.

Gümüş Akhaemenid kase. MÖ. Geç 6. yy.

Vazo figürinler. MÖ. 550.

Toprak kap. MÖ. 550-525.

Tanrı Helios başı. Orta Hellenistik Dönem.

Küçük başsız çocuk heykeli. Geç Hellenistik Dönem.

baş (MÖ. 3. yy.), hamamdan çıkmış çıplak Aphrodite Heykeli, Nypmhe Heykeli, aslan başları, Hekataion Kabartması, Aphrodite Torsosu, Küçük Asklepius Heykeli, Artemis Heykeli, Musa Heykeli, Zeus Heykeli ile Komik Şair Meander Portresi en dikkat çekici eserlerdir. Taş eserlerinin sergilendiği diğer bölüm ise birinci kattaki çapraz tonozlarla örtülü geniş salondur; sergilenen eserler arasında St. Jean Şövalyeleri'ne ait mezar levhaları, çok sayıda armalar ve yazıtlar lahitler, Tanrı Kakasbos kabartmaları, mezar stelleri görülmektedir.

Müzenin, pişmiş topraktan yapılma kapların, figürinlerin, heykelciklerin sergilendiği salonlarında kırmızı figür tekniğiyle yapılmış, MÖ. 530'lu yıllara tarihlenen Attik toprak kaplar, hayvan ve geometrik desenlerle bezenmiş farklı dönemlere ait dikkat çeken çok sayıda diğer eserler ilgili vitrinlerde sergilenmiştir.

Cassel ressamı tarafından yapılmış vazo. A yüzünde bir savaşçıya saldıran Amazon; B yüzünde phiale (tas) tutan kadınlar ve yaşlı adam betimlenmiştir. MÖ. 450-425.

Rodos Venüsü olarak bilinen banyo yapan küçük Aphrodite heykeli.

St. Jean Şövalyeleri Büyük Sarayı

1988 yılında Unesco Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilen Ortaçağ Rodos kenti içinde, Şövalyeler sokağı sonundaki Büyük Saray mutlaka görülmesi gereken yerlerden birisidir. Rodos Limanı'ndan 10 dakikalık yürüyüşle ulaşılan, Kastello olarak da anılan saray yapısının güney cephesi girişindeki görkemli ikiz kuleli kapısı etkileyicidir. St. Jean Şövalyeleri'nin yönetim merkezi olarak kullanılmış yapının avlusunda heykeller, iç bölümlerinde tematik konulu arkeolojik eserler, birinci katında 16.-17. yy'a ait mobilyalar, vazolar, heykeller, armalar, taban mozaikleri sergilenmektedir. Yapının, 150'den fazla odasının küçük bir bölümü ziyarete açıktır.

Büyük Saray, 7. yy. Bizans yapısı üzerine, 14. yy'ın başında St. Jean Şövalyeleri tarafından bir yönetim merkezi ve konutu olarak inşa edilmiştir. Osmanlı egemenliği döneminde (1522-1912) yapı hapishane olarak kullanıldı. 1856 yılında, silah deposunda meydana gelen patlama sarayın büyük bölümünü yıkmıştır. 1912 yılında adayı işgal eden İtalyanlar, büyük tahribata uğramış olan sarayı restore ettiler. Restorasyon yıllarında yapıya, -anıtsal merdivenin sağında- orijinal

St. Jean Şövalyeleri Büyük Sarayı günümüzde müze olarak ziyaret edilmektedir.

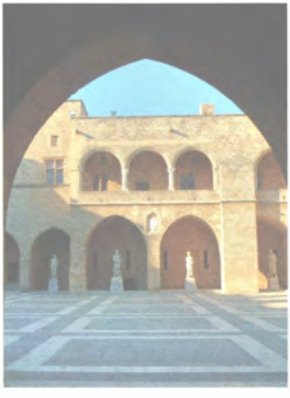

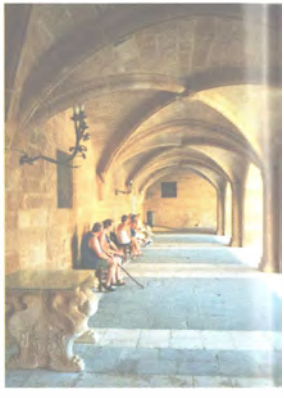

St. Jean Şövalyeleri Büyük Sarayı avlusunda kaideler üzerinde bir dizi heykel sergilenmektedir.

tasarımında olmayan bir şapel eklendi. Sonrasında yapı, Kral III. Victor Emmanuel ve faşist lider Benito Mussolini'nin tatil konutu olarak kullanıldı. 1948 yılında adanın Yunanistan'a devrinden sonraki yıllarda müzeye dönüştürüldü.

Saraya, ikiz kulelerin arasındaki kapıdan girilir; ziyaretçiyi ortada büyük, ferah bir avlu karşılar; girişin karşındaki -kuzey bölümünde- siloların önünde, Kos Adası Odeion yapısından getirilmiş heykeller sergilenmektedir. Avlunun güneybatısında bir Bizans Dönemi lahdiyle, doğudaki, çift çaprazlı tonozla örtülü portikonun içinde kabartmalar, masa ayağı mimari parçaları vb. taş eserler görülmektedir. Sarayın zemin katındaki kemerli salonlarında *"Antik Rodos, 2400 Yıl"* isimli tematik sergide MÖ. 408 yılından, serginin açıldığı 1993 yılı arasındaki zaman dilimindeki eserleri izlenmektedir; vitrinlerde çok sayıda mermer heykelcik ve büstler, mermer kabartmalar, pişmiş topraktan yapılmış kaplar, heykelcikler ve kandiller, mermer heykeller sergilenmektedir.

Müzede sergilenen el yazması bir kitap.

İki taraflı ikon. A yüzünde çarmıha germe sahnesi; B yüzünde Mesih Pantokrator betimlemesi vardır.

Montelupo (Toskana) türü tabak. Geç 16. yy.

Müzede sergilenen çeşitli tipte amphoralar.

Müzede sergilenen, üstünde tören zırhı olan bir heykel.

İmparator Vittorio Emanuele III'e ait arma.

İkinci tematik sergi ise *"Erken Hıristiyanlık Dönemi'nden Türk Fethine 1522"* isimli sergidir; bu bölümün vitrinlerinde freskler, mozaik panolar, çok sayıda ikonalar, mermer mimari parçalar, çok sayıda St. Jean Şövalyelerine ait armalar ve yazıtlı mezar taşları, dönemin sikkeleri, kabartmalı levhalar, mancınık taşları, toplar ve gülleleri, esirlerin bağlandığı prangalar, pişmiş toprak kaplar ve seramikler, çok sayıda amphora, kandiller, cam kaplar, kabartmalı lahit teknesi parçaları ve metal aletler sergilenmiştir.

Sarayın birinci katındaki bölümlerde, heykeller, Kos Adası'ndan getirilmiş Roma ve Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne ait taban mozaikleri, 16.-17. yy'a ait mobilyalar, gemi maketi, çizim aletleri, St. Jean armaları, vazolar ve diğer eserler sergilenmiştir.

St. Jean Şövalyeleri Büyük Sarayı'nda sergilenen Laokoon ve Oğulları heykel grubu kopyası. Yaşlı Pliniüs'a göre mermer heykeli Agesander, Athenodoros ve Polydoros isimli üç Rodoslu heykeltıraş yapmıştır.

RODOS ADASI DİĞER YERLEŞİMLERİ

Rodos Hidrobiyoloji Merkezi / Akvaryum Müzesi

Rodos Adası'nın kuzeydoğu ucunda, denizaltı dünyasını yansıtan ilginç bir müze bulunmaktadır. 1934-36 yıllarında İtalyan mimar Armando Bernabiti tarafından tasarlanıp, Yeldeğirmenleri Burnu'na inşa edilen yapı, sonradan denizaltı canlılarının dünyasını yansıtan müzeye dönüştürülmüştür; Rodos Hidrobiyoloji Merkezi / Akvaryum ismiyle gezginleri ağırlayan müze yapısında çok sayıda canlı balık türü ve diğer deniz canlıları akvaryumlarda izlenmektedir. Ziyaretçilerine, deniz altındaymış izlenimi veren müze bölümlerinde çok sayıda deniz yumuşakçalarına ait kabuklar, derisi dikenli canlılar (deniz yıldızları, deniz kestaneleri) kurutulmuş balık türleri, mercanlar, süngerler, eklembacaklı kabuklu canlılar sergilenmiştir. Yapı içinde bulunan Yunanistan Deniz Araştırmaları Merkezi'ne ait bir birimde eğitim, araştırma, korumaya yönelik etkinlikler de düzenlenmektedir.

Rodos Hidrobiyoloji Merkezi / Akvaryum Müzesi.

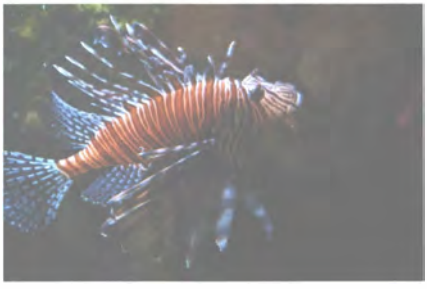

Archangelos Kalesi

Rodos-Lindos yolu üzerinde, başkentin 30 km güneyindeki Archangelos Köyü'nde aynı isimle anılan bir kale yapısı bulunur; kale yapısı 1467 yılında Büyük Şövalye Orsini tarafından yaptırılmıştır. Archangelos Köyü'nde halı dokumacılığının yanı sıra seramik kap üretimi de oldukça yaygındır; köyde her yıl 12-20 Ağustos tarihinde müzik dinletisi ve dans gösterilerinin sunulduğu bir Kültür Haftası düzenlenmektedir.

Archangelos Kalesi.

Lindos Antik Kenti

Lindos, Rodos Adası'nın güneydoğusunda, hârika bir koyun kenarında yer alır. Günümüzde de şirin bir tatil beldesi olarak yaşayan Lindos'un Rodos'a uzaklığı yaklaşık 55 km'dir.

Kentin tarihi Neolitik Çağ'a kadar iner. Arkeolojik bulgular MÖ. 2. bin yılda güçlü bir Myken yerleşiminin izlerini sunar. Homeros, İlyada Destanı'nda Lindos'tan, Akhalı güçlerden biri olarak söz eder. Bu da kentin Geç Tunç Çağı-Erken Demir Çağı sürecindeki gücünü ortaya koyması açısından önemlidir. Ege göçleri sürecinde Dorlar tarafından yerleşilen Lindos MÖ. 6. yy'da Halikarnassos, Knidos, Kos, Kamiros ve İalysos şehirleriyle birlikte Dor Birliği'ne dâhil oldu.

Kent altın çağını, Tyran Kleoboulos'un iktidar olduğu Arkaik Dönem'de (MÖ 7.-6. yy.)

Lindos, Rodos Adası'nın 55 km güneydoğusundadır (üst); Lindos akropolünün rekonstrüksiyonu (alt).

Lindos'tan genç kız (kore) heykeli. MÖ. 6. yy. İstanbul Arkeoloji Müzeleri.

yaşadı. Bu dönemin hemen ardından, MÖ. 5. yy. sonlarında Rodos'taki diğer iki kentle birlikte Lindos halkı da Syneikysmos ile Adanın kuzey ucunda kurulan Rodos kentine bağlandı. Her ne kadar bu uygulama Lindos'un bağımsızlığını ortadan kaldırsa da kent, Tanrıça Athena onuruna kurulmuş olan kutsal alanı sayesinde önemini korumayı sürdürdü. Hellenistik Dönem'de büyütülen Athena Kutsal Alanı ile Lindos kenti dönemin en önemli kutsal merkezlerinden biri olarak yaşadı.

Lindos, özellikle stratejik öneme sahip akropol tepesi ile Roma ve Bizans dönemlerinde de tercih edilen bir yerdi. Akropolün bu stratejik konumu Ortaçağ'da da dikkatleri çekmiş olacak ki Rodos Limanı'na yerleşen St. Jean Şövalyeleri, Lindos akropol kayalığını yüksek duvarlarla çevirerek adanın doğu kıyılarını kontrol altına alabilecek güçlü bir kale kurdular. Olasılıkla Hellenistik Dönem'den kalan surlar üzerine inşa edilmiş olan bu Ortaçağ kalesini 16. yy'dan itibaren yaklaşık 400 yıl Rodos'u yöneten Osmanlı İmparatorluğu da kullanmayı sürdürdü.

Lindos Akropolü. ▲
Athena Lindia Kutsal Alanı. ▼

Athena Lindia Kutsal Alanı.

Lindos'taki ilk arkeolojik çalışmaları 1900-1914 yılları arasında Danimarka Calsberg Enstitüsü'nün desteklediği, K. F. Kinch ve Chr. Blinkengerg başkanlığındaki bir ekip yürüttü. Çoğunlukla akropolde yürütülen bu çalışmaların ardından 1945 yılına kadar Rodos'a hâkim olan İtalyanlar tarafından restorasyon çalışmaları yapıldı. Bu onarım çalışmaları Athena Tapınağı'nı, propylonu ve stoayı kapsıyordu. Lindos akropolündeki kazı ve onarım çalışmaları son yıllarda da Yunanistan Kültür Bakanlığı'nın katkılarıyla sürdürülmektedir.

Lindos Antik Kenti, denizin hemen kıyısında yer alan yüksek bir kayalık üzerindeki akropol ve onun batı yanındaki düzlüklerde yayılan aşağı şehirden oluşuyordu. Aşağı kent, akropol ile onun güney ve batı karşısında yer alan tepeler arasındaki boğaz düzlüğünde yer alıyor olmalıydı. Günümüzde aşağı şehir büyük ölçüde modern Lindos yerleşimi tarafından işgal edilmiş durumdadır.

Antik Çağ basamaklı yoluyla ulaşılan akropol, denizden 116 m yüksekliğindeki zirvesiyle hem topografik hem de arkeolojik açıdan görkemli bir görünüm sunmaktadır.

Beyaz badanalı evleri ve renkli sokaklarıyla küçük ve şirin bir tatil kasabası olan Lindos'un merkezinden, akropolün görkem dolu zirvesine yürüyerek ya da kiralanan eşeklerle çıkılıyor. Yer yer Hellenistik Dönem'den kalan basamaklardan geçilerek gidilen bu keyifli yol üzerinde ziyaretçiyi ilk karşılayan kültür varlığı, akropol tepesinin kuzey yamacındaki kayalıklarından faydalanarak işlenmiş *Amiral Agesandrus Anıtı*'dır. Ardından Ortaçağ kale-sinin bir parçası olan basamakların yanından akropole çıkılır.

Akropol düzlüğünde, Ortaçağ kalesine giriş sağlayan yönetim ve kontrol binası karşılar ziyaretçileri. Onun batı yanında, yani akropol tepesinin en alt düzlüğünde Roma Dönemi'ne ait tapınağın izleri görülebilir.

Roma tapınağının doğu yanında tonozlu depo yapılarından oluşan bir sıra bulunmaktadır. Depolar, hemen geride yer alan stoa terasını oluşturmak için inşa edilmiş olmalılar. Hellenistik Dönem'e tarihlenen bu depo yapılarının oluşturduğu aksın tam ortasında yer alan basamaklar bir üst terasa çıkışa imkân veriyordu. Depoların doğu kanadı Bizans Dönemi'nde kısmen tahrip edilerek bu alana bir kilise inşa edilmiştir.

Hellenistik Dönem depolarıyla oluşturulan üst teras alanı doğu yönden Dor düzenindeki stoa ile sınırlandırılmaktadır. Hellenistik Dönem'e ait bu stoayı ikiye bölen basamaklar propylona ulaşır. En üst terastaki propylondan geçenleri ise çevreye hâkim konumu ile bugün daha ihtişamını hissettiren Athena Lindia Tapınağı karşılar. Tapınağın hemen doğu yanındaki kalıntılar ise Roma Dönemi'nde eklenen İonik stoanın izleridir.

Antik kentin tiyatro yapısı akropolün doğu eteklerinde, bugünkü şehir yerleşimine yakın bir yamaçtadır. Antik Çağ'dan kalmış bir başka anıt ise kentin çok dışında, kuzeydoğudaki sırtların yükseklerinde yer alan *"Kleoboulos Anıt Mezarı"* (St. Aemilianos Şapeli)'dir.

Lindos'ta ayrıca akropol kayalığını saran Ortaçağ kalesi ile aynı dönemlerde inşa edilmiş tarihi kiliseler de görülebilir.

Amiral Agesandrus Anıtı

Ortaçağ'dan kalan küçük bir kalenin duvarlarıyla kuşatılmış olan akropolün kuzey eteklerinde anakaya yüzeyine harikulade bir titizlikle işlenmiş, yaklaşık 5 m genişliğinde bir gemi kabartması görülür. Rodos'un Antik Çağ'daki meşhur triemiolia tipi gemilerinden birine ait olan bu betimin hemen yanı başında yarım daire biçimli bir eksedra yer alır. Eksedra da tıpkı gemi tasviri gibi tümüyle anakayanın yontulmasıyla yapılmıştır.

Amiral Agesandrus Anıtı.

Alanda yer alan yazıtlı heykel kaidesinin üstünde Lindoslu heykeltıraş Pythakritos'ın yaptığı, Zafer Tanrıçası Viktoria heykeli duruyordu. Günümüzde kayıp olan bu heykelin Louvre Müzesi'nde sergilenen *"Kanatlı Viktoria"* heykelinin bir benzeri olduğu kabul edilir. Alçak kabartma ile yapılmış geminin ise bir başka heykelin kaidesi olduğu ve üzerinde Lindos'un halk kahramanlarından biri olan Amiral Agesandrus'un heykelinin durduğu tahmin edilir.

Eksedrası, gemi kabartması ve heykelleriyle birlikte bu anıt MÖ. 2. yy'ın başlarında kazanılan büyük deniz zaferinin sonucunda, bu zaferi kazanan Agesandrus'un onuruna MÖ. 180 yılında yapıldı.

ATHENA LİNDİA KUTSAL ALANI

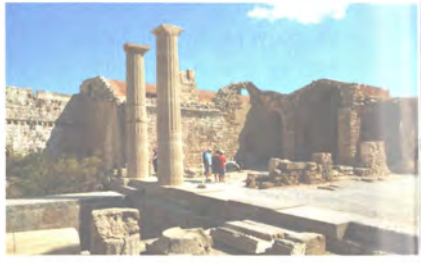

Athena Lindia Kutsal Alanı.

Akropolün üstündeki geniş düzlüğün büyük bir bölümünü Athena Lindia Kutsal Alanı kaplar. Lindoslu anlamına gelen Lindia kelimesi etimolojik olarak Grekçe ile açıklanamaz. Bu nedenle Lindia kelimesinin ve Athena Lindia (Lindoslu Athena) inancının Myken Çağı'ndan bile önceye inen bir geçmişle ilişkili olduğuna inanılır. Ege Göçleri ile birlikte kuzeyden Kıta Yunanistan ve Adalar'a doğru göç eden Dorların Ege pantheonuna kattığı Savaş Tanrıçası Athena, Lindos'taki çok eski Ana Tanrıça (Kybele) inancıyla birleştirildi. Asimile olan Ana Tanrıça inancı Antik Çağ boyunca Lindoslu Athena olarak varlığını sürdürdü.

Lindos akropolünde Athena Lindia kültü için bir kutsal alan oluşturma fikrinin ilk defa MÖ. 6. yy'da *Tiran Kleoboulos* döneminde ortaya çıktığı kabul edilir. Aynı dönemlerde Atina ve diğer başka kentlerde tiranlar tarafından yeni pantheona ait kült alanlarının oluşturulmuş olmasından yola çıkan bazı bilim insanları Lindos'taki Athena kült alanının da ilk defa Arkaik Dönem'de kurulmuş olabileceğini önerir. Ancak bu arkeolojik olarak kesinleştirilmiş bir bilgi değildir.

MÖ. 342 yılında eski tapınağın yandığı kabul edilir. MÖ. 4. yy. sonlarında Athena Lindia Tapınağı aynı yerde, akropol düzlüğünde yeniden ve çok daha görkemli

bir tasarımla inşa edildi. Zamanla yapılan propylon ve stoalar gibi temennos yapılarıyla görkemli bir kutsal alana dönüştü.

Akropol üzerindeki doğal teraslar üzerinde yükselen kutsal alan farklı yüksekliğe sahip birkaç bölümden oluşur. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan Athena Lindia Kutsal Alanı iki ana terastan oluşur. Teraslar arasındaki geçiş, Hellenistik Dönem'e ait basamaklarla sağlanır.

Hellenistik Stoa

Hellenistik Dönem'de yapılmış depolar ile oluşturulan teras, doğu yanda "U" biçimli bir stoa ile sınırlandırılır. 87 m uzunluğundaki stoa mükemmel bir simetrik plan üzerine kurulmuştur. Dor düzenindeki stoanın ön cephesi, tek sıra olarak dizilmiş 42 adet sütun ile sınırlandırılıyordu. Kutsal alanı ziyarete gelenlerin zaman geçirdiği, yağmur ya da güneşten korunduğu ve olasılıkla Antik Çağ'da birçok heykelle süslü olan bu uzun galeri, tam ortasından geçen basamaklarla iki bölüme ayrılır. Stoanın mimarı, sütun dizisini basamakların önünde de sürdürerek bu alanda bir propylon görüntüsü sağlamıştır.

Dor stoa, ayağa kaldırılmış olan bazı sütunları sayesinde bugün kolaylıkla tanımlanabilir bir durumda ziyaretçileri karşılamaktadır.

Propylon

Aşağı terası sınırlandıran Hellenistik Stoa'nın ortasında yer alan basamaklar, kutsal alanın üst terasına ulaşır. Tapınağın da yer aldığı üst terasa giriş görkemli bir propylon ile sağlanıyordu.

Propylon da Hellenistik Stoa ile birlikte MÖ. 3. yy'ın ikinci yarısında inşa edildi. Zaten mimari planlama ve stil açısından her ikisi birbirine çok yakındır. Hemen alt terastaki stoa gibi propylon da "U" planlıdır ve Dor düzeninde sütun sırası ile sınırlandırılan bir cepheye sahiptir. Propylon'un yan kanatları, öndeki Dor sütunları ve üçgen alınlığı ile Athena Lindia Tapınağı'nın cephe görünümüne benzetilmiştir.

Propylonun arka cephesinde de "L Planlı" bir sütun dizisi ile kapatılmıştır. Her iki cephe arası kapalı bir geçittir. Geçit, tapınak ve sunağın yer aldığı temenos avlusuna açılır.

Propylonun dışa bakan cephesi simetrik planlıdır. Ancak iç cephesinin doğu kanadı uzun bir sütunlu galeri şeklinde düzenlenmişken batı kanadı, arazi eğimi nedeniyle yapılamamış ve bu nedenle bu cephe "L" planlı bir görünüm oluşmuştur.

Propylonun her iki yanında dörtgen planlı odalar yer alır. Temenos alanının dışarıdan görünmesini de engellediği anlaşılan bu odalar tören ziyafetlerinin sunulduğu, kutsal eşyalar ile adakların saklandığı magazinler olmalıdır.

Athena Lindia Tapınağı

Lindos Akropolü'ndeki kutsal alanın en üst terasında, kente ve denize hâkim bir uçurumun hemen kıyısında kurulmuş olan tapınakta, kökeni Ana Tanrıça inancına dayanan Lindoslu Athena kutsanıyordu.

20. yy. başlarında İtalyanlar tarafından yapılan restorasyon çalışmaları sonucunda bir bölümü çatı seviyesine kadar ayakta olan tapınak, MÖ. 6. yy'da inşa edilmiş olan daha eski tapınağın yerine MÖ. 4. yy'ın sonlarında yapıldı. Bu yeni tapınak 7,75 x 21,65 m ölçülerinde ve Dor düzenindeydi. Akropolün batı kenarını oluşturan uçurumun hemen dibinde yükselen tapınağın, ön ve arka cepheleri sütun dizisi ile zenginleştirilmiştir. Her iki kısa cepheye yerleştirilen dörder sütundan oluşan tek sıra dizi ile amfiprostylos plan elde edilmiştir. Tapınağın ana bölümü pronaos, naos ve opisthodomos bölümlerinden oluşuyordu.

Lindoslu Athena'nın -özel bayram günlerinde tapınağın kapıları açılarak halka gösterilen- kült heykeli naos bölümünde yer alıyordu. Heykel günümüze ulaşmadı ancak görünümüne dair fikir edinebileceğimiz bilgiler çeşitli kaynaklardan derlenebildi; Lindos'ta bulunan bazı pişmiş toprak figürinlerin bu kült heykelini model alarak yapıldığı düşünülmektedir.

Öte yandan *Lindos Kronikleri* olarak kayıtlara geçen epigrafik bulgular, Athena Lindia kült heykelinin, büyük heykeltıraş Fidias'ın MÖ. 5. yy'da Atina akropolündeki Athena Tapınağı için altın, gümüş ve ahşap malzemeler kullanarak yaptığı görkemli Athena heykeline benzediğinden söz eder. Ayakta dikilen ve bir eliyle yaslandığı kalkanından destek alan Athena Lindia heykelini diğerinden ayıran en önemli fark başında miğfer yerine, örtülü bir polos başlık bulunmasıdır. Bu başlık Lindos'taki Athena inancının köklerinde Ana Tanrıça olduğunun en belirgin kanıtıdır.

Epigrafik kaynaklar kült heykelinin çok sayıda ziynet eşyasıyla süslendiğine işaret eder. Gövdenin ahşaptan, kollar, eller gibi bazı uzuvlarının ise fildişi malzemeden yapıldığı tahmin edilmektedir. Oldukça büyük boyutta olduğu anlaşılan heykel, naosun arka duvarına tutturuluyordu.

Athena Lindia Kutsal Alanı Hellenistik ve Roma dönemlerinde önemini sürdürmeyi başardı. Kutsal alan, birçok önemli kişinin adak sunduğu bir merkez oldu. Yazılı kaynaklar, dönemlerinin büyük sanatçıları arasında yer alan heykeltıraş Boethus ve Ephesoslu ressam Parhhasios'un bu tapınağa adak sunduklarını bildirmektedir.

LİNDOS AKROPOLÜNDEKİ DİĞER YAPILAR

Hellenistik surlar

Lindos kentinin Hellenistik Dönem'de, olasılıkla da MÖ. 4. yy'da güçlü surlarla çevrelendiği anlaşılmaktadır. Akropoldeki Ortaçağ surlarının, tepenin yamaç kenarları boyunca uzanan Hellenistik surların yerine yapıldığı düşünülmektedir.

Yazılı kaynaklardan, Hellenistik surların Roma Dönemi içlerine kadar kullanılmaya devam ettiği ve MS. 2. yy'da Athena Lindia Tapınağı'nda görevli olan P. Aelius Hagetos isimli rahibin destekleriyle onarıldığı öğrenilmektedir.

Diokletianus Tapınağı

Akropolün kuzeybatı köşesine yakın bir alanda, Lindos'tan akropole çıkanları ilk karşılayan düzlükte yer alan kalıntılar Roma Dönemi'nde inşa edilmiş bir tapınağın izleridir. MS. 3. yy'da inşa edilen bu yapının Roma İmparatoru Diokletianus'u kutsadığı düşünülmektedir. Tapınağa ait çok az sayıda iz günümüze ulaşabilmiştir.

Tiyatro

Lindos kentinin antik tiyatro yapısı akropol tepesinin batı eteklerindedir. Yapı MÖ. 4. yy'a tarihlenir.

İki kademeli olan caveası yaklaşık 2000 kişilik seyirci kapasitesine sahipti. Neredeyse tümüyle ana kayanın düzeltilmesi ile oluşturulan cavea yedi adet cunei ile sekiz bölüme ayrılmıştır. Caveanın üst kademesi, daha iyi seyir olanağı sunması açısından, alt caveaya göre daha dik eğimli yapılmıştır.

Daire formundaki orkhestra da tıpkı caveanın büyük bölümü gibi düzeltilmiş ana kaya üzerine kuruludur. Orkhestra ve cavea arasına yerleştirilen özel loca koltukları için de ana kayanın kullanılmış olduğu anlaşılıyor.

Günümüzde alanda görülebilen izler sahne binasının 19 m uzunluğunda ve 4,80 m genişliğindeki bir alan üzerine oturduğunu ortaya koyar.

Tiyatronun inşa malzemelerinin neredeyse hiç biri günümüze ulaşmamıştır. Bu nedenle Lindos Tiyatrosu'nu ziyaret edenleri, tiyatronun oturduğu ana kayadaki izler karşılamaktadır.

Lindos Tiyatrosu.

St. Aemilianos Şapeli / "Kleoboulos'un Mezarı"

Lindos'un kuzeydoğusunda, kent merkezine yaklaşık 4,5 km uzaklıktaki yüksek bir tepenin zirvesinde, Antik Çağ'dan kalmış yuvarlak planlı bir anıt tek başına durmaktadır. Viglika Körfezi'nin doğu yanından denize doğru girintiler yaparak uzanan, sırtın ikinci girintisinin zirvesinde duran yapı, hemen güney yanındaki iki küçük adaya bakar. Anıta ulaşım Lindos şehir merkezinden itibaren, körfez boyunca devam eden patika yollarda yapılacak birkaç saatlik bir yürüyüş ile sağlanabilir.

Düzgün kesilmiş yöre taşlarıyla inşa edilmiş olan yapı yaklaşık 1 m yüksekliğinde olan ve dışa taşan bir kaide üzerinde yükselir. Dikdörtgen bir açıklıktan girilen yapının üstü taşlarla örülü kırma çatı şeklindedir.

Bulunduğu konum itibariyle Antik Lindos'a ve denize hâkim konumda bulunan bu yapı hakkında çok az bilgiye sahibiz. Yerel kaynaklar bu anıtın, MÖ. 6. yy'da yaşamış olan Lindoslu filozof Kleoboulos için yapılmış bir anıt mezar olduğunu söyler. Ancak genel yapı işçiliğinden yola çıkan bilim insanları yapının bir anıt mezar olabileceğini ancak Hellenistik Dönem'den daha erken bir tarihe inemeyeceğini önerir. Yuvarlak anıt mezarın doğu iç cephesine, MS. 4. yy'da bir apsis eklenerek şapele çevrilmiştir. Aziz Aemilianos'a adanan bu küçük kilisenin 19. yy'a kadar kullanıldığı tahmin edilmektedir.

Lindoslu Bilge Kleoboulos

MÖ. 6. yy'da Lindos'ta yaşamış düşünür, şair ve siyaset adamıdır. Mısır'da eğitim almış olan Kleoboulos, Antik Çağ'da özgür düşünceyi geliştirdiği, felsefi düşüncenin yol taşlarını döşediği düşünülen yedi bilgeden biridir. Kleoboulos Lirik şiirin öncülerinden biridir. Kleoboulos, Frigya'nın büyük kralı Midas'ın tümülüsünün hemen yanı başında durduğu söylenen levhadaki şiirinde ağıt dolu dizelerle seslenir: ***"Midas'ın mezarı başında / Bronzdan bir bakireyim ben / Sular akıp, ağaçlar boylandıkça / Doğan güneş ve parlak ay ışıklarını saçtıkça / Irmaklar akıp da deniz dalgalandıkça / Burada olacağım, / Bu mezarın üstünde ağlayıp / Midas burada yatıyor diye / Gelip geçene anlatacağım."***

MÖ. 4.-3. yy'da yaşamış olan Atinalı Demetrios, Kleoboulos'a ait olduğunu bildirdiği birçok özlü sözü günümüze aktarmıştır: ***"Ölçü her şeyin en iyisidir. / Beden ve ruh sağlığı için insan kendine önem vermelidir. / Dilini tut. / Şiddetle hiçbir şey yapma. / Çocuklarını eğit. / Halkını sevmeyeni düşman olarak bil. / İyi durumdayken büyüklük taslama, kötü durumdayken de kendini hor görme. / Dinlemeyi sevmeli insan, çok konuşmayı değil."***

Bir siyasetçi olarak yaşadığı kenti, Lindos'u demokratik kurallar çerçevesinde yöneten Kleoboulos, Atina'dan sürgün edilen Tiran Solon'a yazdığı mektubunda, kendisini demokratik şekilde yönetilen Lindos'a davet eder.

Lindoslu bu büyük şair ve siyaset adamı hayata gözlerini kapattığında yetmiş yaşındaydı. Kaynaklar, Kleoboulos'un mezar taşında şöyle yazdığını bildirir: ***"Bilge Kleoboulos öldü. Dört Yanı denizlerle çevrili ülkesi Lindos şimdi onun için gözyaşı döküyor."***

LİNDOS'UN OTRA ÇAĞ YAPILARI

St. Jean Şövalyeleri Kalesi

Lindos Akropolü'ndeki kaleyi St. Jean Şövalyeleri kurmuştur.

Lindos Antik Kenti'nin akropolü olan tepeyi çepeçevre saran ve bugün de ihtişamlı görüntüsünü koruyan surlar, Ortaçağ'da bu tepe üzerine kurulan kaleye aittir. Kale, 1309 yılında Rodos Adası'na yerleşen St. Jean Şövalyeleri tarafından, Rodos merkezindeki büyük saray ile aynı dönemde ya da hemen sonrasında yapılmıştır. Kale duvarları, Hellenistik Dönem'den beri varlığı bilinen ve en son olarak da Bizans Dönemi'nde kullanılan surların yerine inşa edilmiştir. Hem kabaca işlenmiş taşlar hem de düzgün kesilmiş bloklar kullanılarak inşa edilmiş olan kale, akropol kayalığının kıyı boyunu takip eder. Ana hattı akropol tepesini çevreleyen kalenin kuzey cephesinde ayrıca, yamacı kapatan bir dış kale bendi bulunmaktaydı. Yer yer kulelerle güçlendirilmiş olan iç kalenin kuzey cepheye bakan ana girişinde yönetim binaları bulunur. Güneybatı köşede ve batı cephede yer alan iki kule bugün de kısmen ayaktadır.

1 - Panagia Kilisesi duvar freskleri. 2- Panagia Kilisesi Çan Kulesi. 3- Kilisenin bir bölümünde dini eşyalar, haç, ikon ve freskler sergilenmektedir.

Panagia Kilisesi'nde görülen duvar freski.

Panagia Kilisesi ve Çan Kulesi

Lindos'ta, görülmesi gereken en önemli dinsel kültür varlıklarından biri de Panagia Kilisesi'dir. Kent merkezinde, akropole çıkan yolun hemen kıyısında yer alan Panagia Kilisesi MÖ. 14. yy'a, St. Jean Şövalyeleri'nin hâkim olduğu döneme tarihlenir. Bu dönemde inşa edilmiş diğer kiliseler gibi Panagia Kilisesi de haç planlıdır. Planı oluşturan haçın kollarının birleştiği yerde, sekizgen biçimli yüksek bir kasnak üzerine oturtulmuş bir kubbe ile kapatılmıştır. Haçın kollarını oluşturan bölümler ise beşik tonoz ya da yarım tonozlarla kapatılmıştır. Kilisenin giriş bölümü *Hohlaki* adı verilen

bir tür çakıl döşemeye sahiptir. Fazla yüksek olmayan duvarlarla çevrili olan kilisenin bahçesinde yer alan yüksek çan kulesi oldukça dikkat çekici bir mimariye sahiptir. Kilisenin, duvarlarını, tonozlarını ve kubbesini çepeçevre kaplamış freskleri dikkat çekicidir. Kilisenin içinde sergi alanı da oluşturulmuştur; vitrinlerde ve duvarlarında dini araç-gereçler, giysiler, bronz haçlar, ikonlar ve freskler sergilenmektedir.

Saint George Pahimahiotis Şapeli

Lindos kent merkezi içinde, akropole çıkan sokaklardan birinin hemen kenarında yer alan şapel, kentin en eski kiliselerinden birisidir. Aziz George'a adanmış olan bu küçük yapı haç planlıdır. Kilise, Ada'nın St. Jean Şövalyeleri tarafından ele geçirildiği dönemde yani 14. yy'da yapılmıştır.

Tarihin birçok döneminde onarım gördüğü bilinen kilisenin iç cephesine 19. yy'da eklenen freskolarda İncil'de anlatılan çeşitli konular tasvir edilir. Kubbedeki Aziz Georges, Hz. İsa ve Hz. Meryem tasvirlerinden oluşan freskolar ise 18. yy'a kadar inen bir tarihin ürünüdür. Hem rengârenk desenlerle işlenmiş freskolar hem de son derece dikkat çekici zariflikte bir işçilik ile süslenmiş olan ahşap ikonastatis ile rahip koltuğu kilisenin iç mekânında son derece güçlü bir görsel zenginlik oluşturmuştur. Kilise kapısının üstünde, girişin içe bakan yüzünde İncil'den alınmış bir başka konu, son kıyamet sahnesi tasvir edilmiştir. Çıkışa yönelmiş insanların dikkatini çekecek şekilde kapı üstünde işlenmiş olan kıyamet sahnesi, kapıdan çıkarak kiliseyi terk etmek üzere olan Hıristiyanlara, kiliseye yeniden gelmeleri için bir hatırlatma görevi görüyor adeta...

Asklipio Kalesi ve Asklipio Müzesi

Rodos'un 65 km güneyinde, -sahil yerleşimi Kiotari'nin ise 4 km kuzeybatısında- yer alan Asklipio Köyü'nde aynı isimle anılan bir kale ve müze vardır. Müzeyle birlikte çok yakınındaki Bizans Dönemi Kilisesi (Dormition of the Virgin) köy girişindedir. 11. yy'da inşa edilmiş Bizans Dönemi Kilisesi'nin girişteki tonozlu bölümünün tamamı dikkat çekici fresklerle kaplıdır. Bitişiğindeki Asklipio Müzesi'nde Antik Çağ ve Bizans Dönemi'ne ait arkeolojik taş eserler ve kiliselere ait (19. -20. yy.) ikonalar, kilise sembolleri ve araç - gereçleri, kandiller, etnografik eserler ve el yazması kitaplar sergilenmektedir. Asklipio Kalesi ise köyün üstündeki tepededir.

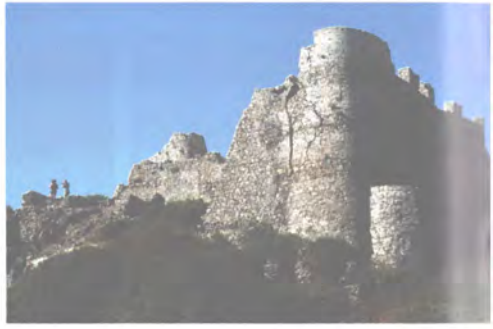

Asklipio Kalesi. ▲
Asklipio Köyü'ndeki Bizans kilisesi. ▼

1, 2- Asklipio Köyü'ndeki Bizans kilisesi freskleri.
3, 4- Asklipio Müzesi'nde sergilenen ikonalar.

Vroulia

Rodos kentine uzaklığı 110 km olan Vroulia Antik yerleşimi, Rodos Adası'nın en güney ucunda, Prasonissi Adası'nın (şu an yarımada) karşısında yer alır. Bilim insanları araştırmalarında, adanın güney ucundaki bu yerleşimde düzenli bir kent planı tespit ettiler; bir askeri üs olarak da kullanılan Vroulia Limanı Doğu Akdeniz'e çıkacak gemilerin Ege'deki son limanı, Kıbrıs, Suriye ve Fenike'den gelen gemilerin ise Ege'deki ilk limanıydı. Araştırmalarda deniz kenarında mozaik tabanlı bir kilise ortaya çıkarıldı. Vroulia'da, 1907-1908 yıllarında Danimarka Arkeoloji misyonundan Karl Frederik Kinch tarafından kazılar gerçekleştirildi. Kazı bulguları 1914 yılında Berlin'de yayınlandı.

Monolithos Kalesi.

Monolithos Kalesi

Monolithos Kalesi, başkent Rodos'un 73 km güneybatısındadır; denize hâkim, kartal yuvası görünümünde, etrafı uçurumla çevrili kaya kütlesi üzerine kurulmuştur. Denizden 237 m yüksekliğiyle eşsiz bir seyir keyfi sunan kale, adanın güçlü 4 kalesinden birisidir. Kale yapısı 1476 yılında, Şövalye D'aubsson tarafında Bizans Dönemi kalıntıları üzerine inşa edilmiştir. Kale içinde uzun tonozlu bir yapı dikkat çeker; kale içinde ayrıca, olasılıkla 15. yy'da inşa edilmiş küçük bir kilise bulunmaktadır.

Monolithos Kalesi ve içindeki küçük kilise.

Attavyros Dağı.

Attavyros Dağı Zeus Kutsal Alanı

Rodos Adası'nın en yüksek yeri olan Attavyros Tepesi (Antik Atabyros), adanın orta bölümünde, kuzey kıyıya yakın bir bölgede yer alır. 1215 m yüksekliğindeki tepe, kıyıdan biraz içeride yer alan Embonas Köyü'nün hemen güneyinde yükselir. Attavyros Tepesi'nin zirvesinde, Ege pantheonunun baş tanrısı Zeus'a adanmış bir kutsal alan yer alıyordu.

Kutsal alanın bulunduğu yere en kolay ulaşım, Embonas Köyü'nden yapılabilir; köyün hemen gerisindeki dağın dik yamaçlarından 2 km yürüyerek ulaşılabilir. Araçla ise, önce Embonas Köyü'nden -güneybatıya- Siana

Attavyros Dağı'ndan Ege Denizi ve adalara bakış.

yolundan 6 km sonra Attavyros Tepesi yol ayrımına gelip, ardından tapınağın bulunduğu tepeye uzanan 11 km'lik dik dağ yolunu kat etmek gerekmektedir; bu yolun orman içinde ilerleyen 5 km'si bakımlı, diğer yarısı ise toprak yoldur.

Antik Çağ'da birçok bölgedeki yüksek dağlarda adına tapınaklar ya da sunaklar kurulan Zeus'un buradaki kült alanı mitolojik bir öyküye dayanır. Girit'in efsanevi krallarından Katreus'un Althemenes, Apemosyne, Aeropa ve Klymene isminde dört evladı varmış. Bir gün bilicilik merkezinin kâhinlerinden biri Althemenes'e, babasının acı bir şekilde öleceğini ve bunun da Althemenes'in elinden olacağını bildirir. Geleceğe dair bu korkunç haberi alan genç Althemenes, yanına aldığı birkaç kişiyle birlikte öz yurdunu, Girit'i terk edip Rodos'a geçer. Tanrılar onu bu korkunç gelecekten kurtarsın diye Rodos'un en yüksek tepesine, tanrılara en yakın olacağını düşündüğü yere çıkar ve burada Zeus Atabyros'a adanmış bir sunak kurar.

Attavyros Tepesi'ndeki bu tapınakta dualarını ettiği bir gün, Rodos Limanı'na bir gemi yanaştığını fark eder. Kıyıya yanaşan bu gemiyi tanımayan Rodoslular, bir işgal tehlikesinden korkup gemiye karşı amansız bir savaşa tutuşurlar.

Attavyros Dağı Zeus Kutsal Alanı.

Rodoslulara yardımına koşan Althemenes mızrağını fırlattığı gibi geminin en önünde duran kişiyi hayattan koparıp alır. Ortalık durulup da Althemens gemiye yanaştığında korkunç bir gerçekle yüz yüze gelir; öldürdüğü kişi, kendisini aramak için yola çıkan babası Katreus'tan başkası değildir. Pişmanlık, acı ve hüzünle yerden yere kendini atan Althemens sonunda acılar içinde ölür. Anlatılan o ki, Rodos'un önderleri bilicilik tapınağından aldıkları görüş ile suçsuz ve onurlu bir insan buldukları Althemens'i kentlerinin bir kahramanı olarak onurlandırırlar. Diodoros Sicullus'un aktardığı bu öyküyü bir başka antik yazar, Apollonius biraz değiştirerek anlatır. Onun anlatımındaki ana farklılık ise Althemenes'in kardeşi Apemosyne'yi alarak Rodos'a gittiği yönündedir. Antik Çağ'da yaşayan Rodos halkı, Attavyros Dağı'nın yücesinde yükselen Zeus Atabyros Tapınağı'nın, Giritli kahraman Althemenes tarafından inşa ettirilen sunağın devamı olduğuna inanıyorlardı.

Yörede hâkim olan kayalıklardan dörtgen şekilde kesilmiş bloklarla inşa edilmiş tapınak alanı alçak bir teras üzerindedir. Günümüzde bütün yapı malzemesi alanda yıkılmış ve dağınık bir şekilde duran tapınak, genel yapı özellikleri dikkate alınarak Hellenistik Dönem'e (MÖ. 3.-1.yy.) tarihlenebilir.

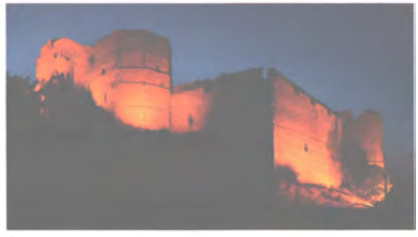

Kritinia Kalesi.

Kritinia (Kastello) Kalesi

Kiritinia Kalesi, Rodos'un 55 km güneybatısında, Kiritinia Köyü yakınında denize hâkim 131 metre yükseklikteki bir tepe üzerine kurulmuştur. 360 derece görüş mesafesiyle, kartal yuvasını andıran -yöresel dilde *"Kastello"* ismiyle de anılan- kale yapısı içinde samıçlar ve diğer yapı kalıntıları görülür. Kale girişinde Büyük Şövalye D'Amboise ile Orsini'nin armaları görülmektedir. Ayrıca, kale içinde bir kilise vardır. Eşsiz bir seyir keyfi sunan

Kritinia Kalesi'nden Ege Denizi'ne bakış.

kaleden, batısındaki küçük adalar Halki, Alymia, Makri, Strongyuli ve Tragousa rahatlıkla görülebilmektedir. Kale ziyareti sonrası Kiritinia Köyü'nde, ana yol kıyısında etnografik eserlerin sergilendiği *"Museum of Popular Art Kiritinia"*ya uğramak geziye renk katabilir; müze içinde dokuma tezgâhı, pişmiş toprak kaplar, seramik kaplar, tarım aletleri ve yöresel giysiler sergilenmiştir. Müze bahçesindeki kafe ise soluklanmak için uygun bir yerdir.

Lykia Mezarı

Rodos Adası'nda, Antik Kamiros yerleşiminin yaklaşık 13 km güneybatısında Lykia tipi bir anıt mezar vardır; anıt, küçük Skala Kamirou Limanı'nın batı kayalığı üzerine yapılmıştır. Anadolu'nun güneybatısında, Lykia Bölgesi'nde (Teke Yarımadası) sıklıkla rastlanan ana kaya üzerine işlenmiş, tapınağın ön cephesi görünümünde, anakaya işlenerek oluşturulmuş mezar anıtlarına sıklıkla rastlanır. Bu küçük yerleşimin limanında görülen Lykia Mezarı bitirilmemiştir; mezar odası da görülmemektedir. Limanın bitişiğinde, plajın yakınında yer aldığı bilinen, içi mozaiklerle bezenmiş Erken Hıristiyanlık Dönemi bazilikası ise güçlü deniz dalgalarıyla yok olmuştur. Lykia Mezarı'nın güneyinde, karayolu yakınlarında ise çeşitli yapı kalıntıları görülür. Skala Kamirou Limanı'ndan Halki Adası'na günübirlik tekne turları düzenlenmektedir.

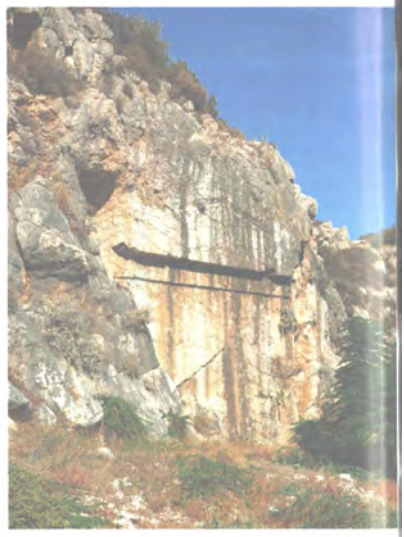

Lykia tipi mezar.

Apollon Erthimios Tapınağı

Rodos kentinin 20 km güneybatısında, sahildeki anayolun 2 km doğusunda Theologos Köyü'nün yakınındadır; düz bir alanda yapılan kazılarda Apollon Erthimios Tapınağı kalıntılarına ulaşılmıştır; modern yerleşime uzanan yolun her iki yanında korumaya alınmış alanlarda kalıntılar görülmektedir. İtalyan kazı ekibinden G. Jacopi ve H. Balducci tarafından erken tapınak olarak tanımlanan, kumtaşından yapılma tapınak binası, temel seviyesinde 13,80 x 8,20 m boyutundadır. Dor düzeninde inşa edilmiş tapınak yaklaşık doğu-batı yönünde uzanır, pronaos ve cella bölümünden oluşur. MÖ. 400'e tarihlenen tapınağın kazılarda bulunmuş mimari parçalar Rodos Arkeolji Müzesi'nde sergilenmektedir. Tapınağın alt katmanlarında Geometrik ve Arkaik Dönem'e ait mezarlar da bulunmuştur. Alan içerisindeki kazı ve

1, 2- Apollon Erthimios Tapınağı.

1, 2- Apollon Erthimios Tapınağı.

araştırmalarda erken yapıların Santorini'deki volkan patlamasında yok olduğu düşüncesi ağırlık kazanmıştır (MÖ. 17. -16. yy). Tapınak alanındaki en erken dönem buluntuları Geç Neolitik- Erken Bronz çağlarına tarihlenen çanak-çömlek parçalarıdır.

MS. 4. yy'a kadar Apollon Erthimios kültü devam etmiştir. Erken Hıristiyanlık Dönemi'nde -diğer yerleşimlerde olduğu gibi- kült alanının yerine tapınağın mimari parçaları ve duvar blokları kullanılarak haç planlı bir bazilika inşa edilmiştir. Bazilikanın çevresi MS. 4. - 7. yy'lar arasında mezarlık olarak kullanılmıştır. MS. 7. yy'da bölgeye yapılan Arap akınları ve işgali sırasında kült alanının terk edildiği anlaşılmıştır.

Kamiros Antik Kenti

Kamiros Antik Kenti, Rodos Adası'nın kuzeybatı kıyısında yer alan Kalavarda Köyü sınırları içindedir. Kentte yürütülen bilimsel arkeolojik kazılar, Kamiros'un kurulu olduğu yerdeki en erken yerleşimin Myken Çağı'nda olduğunu kanıtlamıştır. Özellikle Kalavarda yakınlarında bulunan Myken Nekropolü, bu

Kamiros Antik Kenti.

tarihi geçmişe dair son derece önemli verilere kaynaklık etmiştir.

Rodos'taki diğer kentler gibi Kamiros da MÖ. 1. bin yılın başlarında gerçekleşen Ege Göçleri'yle beraber bir Dor kenti oldu. Kentin yeni sakinlerinin MÖ. 8.yy'dan itibaren, akropole kurduğu tapınak çevresinde Kamiros'u güçlendirmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Kentin çok daha görkemli bir kimlik kazanmaya başladığı dönem MÖ. 6. yy'dan sonrasıdır. Bu dönemde Dor kentlerinin siyasi birliğini kurmak üzere örgütlenen Dor Heksapolisi'nin üyelerinden biri de Kamiros'tur. Kamiros'un, Rodos kentleri içinde kendi adına sikke basan ilk kent olması, kuşkusuz kentin gücüne işaret eder.

MÖ. 4. yy'da diğer ada kentleri gibi Rodos'a bağlansa da Kamiros görkemini koruyan bir kent olmayı sürdürdü. MÖ. 228 yılında yaşanan deprem ile büyük ölçüde zarar gören kent buna rağmen çabucak toparlandı ve Hellenistik Dönem'in gösterişli başkentlerini aratmayan bir şehir planı ile yoluna devam etti. Bu Hellenistik kent ızgara plan esasına göre ve yamaç üzerine yayılan teraslar halinde gelişiyordu.

Kentin, dikkat çeken görkemi Roma Dönemi içlerine kadar devam etti. Ancak MS. 142 yılında yaşanan ikinci büyük deprem bu kez kentte sonun başlangıcını yarattı. Bir daha toparlanamayan Kamiros, zaman içinde tarih sayfalarından silindi.

Kamiros'u günyüzüne çıkaran arkeolojik kazılar ilk defa 19. yy. ortalarında yapıldı. İngiliz arkeolog Sir Alfred Billioti ve Auguste Salzman'ın yaptığı bu çalışmalar akropolde ve Myken mezarlarında yoğunlaşmıştı. Yaklaşık 12 sezon sürdürülen bu ilk dönem kazılarının ardından 1928 yılında İtalyan Arkeoloji heyeti adına arkeolog Giolio Lacopi sistematik kazılara yeniden başladı. 2. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar sürdürülen bu çalışmalar süresince önemli yapılarda çeşitli restorasyonlar da yapıldı.

Kamiros Antik Kenti, Kalavarda'nın 3,5 km güneybatısında, sahildeki anayoldan 1,5 km içeride, yüksek bir tepe üzerindedir. Bu yolla antik kentin aşağı şehrini oluşturan en alt terasına ulaşılır. Kent, bu terastan güneydeki akropole doğru devam eden kalıntılar izlenerek gezilebilir. En üst terasta yukarı şehir, yani akropol vardır. Orta terasta yer alan orta şehirde yerleşim alanları aşağı şehirde ise çeşitli dini ve kamusal yapılar yoğunlaşmaktadır. Yerleşim, denize doğru uzanan *Hagios Minas* (Antik Mylantion) sırtında, üç kademeli doğal teraslar üzerindedir.

Roma Dönemi Evleri ve Hellenistik Teras

Kamiros konutları.

Aşağı kentte, örenyeri girişinin hemen kuzey yanında, ağaçlar arasında görülen dörtgen planlı yapı temelleri Geç Hellenistik ve Roma Dönemi'nde kullanılan konutlardan kalan izlerdir.

Roma Dönemi'ne tarihlenen bir başka konut adası ise girişin hemen karşısında görülür. Burada da birbirine geçiş açıklığı bulunan, farklı boyutlardaki dörtgen planlı odalar ve en güney köşede ise apsisli bir kabul odasından oluşan bir mimari kompleks dikkati çeker. Kompleksin merkezinde, batı cephesinde sütunlu girişi olan dörtgen bir mekân yer alır. Merkezinde "U" planlı eksedral mekân yer alan bu yapının sıradan bir konuttan ziyade, aşağı terasın kutsal kimliğine uygun bir şölen evi ya da kutsal festivallere katılan özel konukların ağırlandığı Hestiatorium olduğu düşünülür.

Girişin kuzey yanındaki Roma Evi kalıntılarının hemen arkasında, ağaçlar arasında ise Hellenistik Dönem'e ait bir teras duvarından bugüne ulaşmış küçük bir bölüm vardır. Orijinalinde 2,5 m genişliğinde ve 2 m yüksekliğinde olan bu duvar aşağı terastaki kutsal alanın da kuzey sınırını oluşturuyordu.

Hellenistik Tapınak

Aşağı terasta, Roma konutlarına ait güney insulanın hemen yanında Hellenistik Dönem'e tarihlenen bir tapınağın temel izleri görülür. Kuzey-güney yönünde uzanan tapınak MÖ. 3.-2. yy'da inşa edilmiştir. Ön cephesi basamaklarla yükseltilmiş olan tapınak, pronaos, naos ve opisthodomos bölümlerinden oluşur. Ön ve arka cephelerinde yer alan Dor düzeninde ikişer sütun ile tapınak in antis planlıdır.

Günümüzde temel seviyesindeki kalıntıları korunmuş olan tapınağın ana odasında yani Naos'ta, kült heykelinin üzerinde yükseldiği kaide döşemesi halen görülebilmektedir. Kaide döşemesinin hemen önündeki çukur ise tapınağa sunulan

Kamiros Hellenistik Tapınak.

adakların konulduğu yer olarak tanımlanır. Tapınağın arka cephesindeki sütunlardan biri ile köşe duvarı büyük ölçüde ayaktadır. Diğer sütunların ise alttan küçük birer bölümü görülebilir. Kamiros aşağı kentteki bu tapınağın Apollon Pythios'a adandığı düşünülmektedir. Tapınağın kuzeybatısındaki dikdörtgen planlı yapı ise törenlerin düzenlenip adakların sunulduğu sunak yapısıdır.

Eksedra

Hellenistik tapınağın kuzeydoğu karşısındadır. Yarım yuvarlak planlı olan eksedra yüzü tapınağın olduğu yöne dönük olarak inşa edilmiştir. Antik Çağ'da etrafında heykeller yer alan bu oturma alanı, karşısındaki tapınak ve hemen arkasında, mimari bir bütün oluşturduğu altar yapısı ile birlikte kutsal alanın parçasıydı

Hellenistik Altar / Hierothyteion

Eksedranın kuzeydoğu yanında, dikdörtgen planlı büyük bir sunak yapısı yer alır. Antik Çağ'da etrafının kapalı olduğu anlaşılan sunak, birkaç bölüm halinde düzenlenmiştir. Girişte dikdörtgen planlı büyükçe bir sunu platformu yer alır. Onun hemen ardında yer alan birkaç basamaklı merdiven ile çıkılan üst kademede ise daha küçük boyutlarda küçük bir sunak platformu dikkati çeker. Bu sunak platformunun, Rodos'un koruyucu tanrısı olan Helios onuruna kurulduğu anlaşılmaktadır.

Sunak içinde yer alan çok sayıda yazıtlı sunak kaidesi, Hellenistik Dönem'e tarihlenen bu sunağın genel olarak Olymposlu Tanrılar ve Kamiros'un kent kahramanları için yapıldığını ortaya koymaktadır. Ele geçen yazıtlarda bu görkemli sunak *Hierothyyteion* olarak tanımlanır.

Girişteki Helios sunağına dayalı olarak bulunup Rodos Müzesi'ne götürülen Arkaik Dönem'e tarihlenen iki adet Kuros heykeli, buradaki sunak geleneğinin geçmişteki köklerine işaret eder.

Altarın kuzeydoğusunda, bir bölümü açığa çıkmış olan kalıntılar Roma Dönemi'ne ait bir hamam ve eve aittir.

Kutsal Meydan (Hestia Kutsal Alanı)

Altarın güneyinde, Hellenistik tapınağın ise güneydoğu köşesinde kare planlı küçük bir meydan yer alır. Etrafı yüksek duvarlarla çevrili olduğu anlaşılan bu meydana giriş kuzey cepheden, Dor biçimli yarım sütunların arasında yer alan üç kapıdan sağlanıyordu.

Meydanın güneydoğu köşesinde küçük bir sunak yer alır. Aşağı terastaki kutsal yapılar arasında yer alan bu meydanın da dini törenlerle ilişkili bir işlevi olduğu düşünülmektedir. Alanda yapılan kazılarda çok sayıda adak eşyası bulunması da bu görüşü destekler. Alanın doğu kanadında yer alan "U" planlı basamaklar ve üstündeki kaide blokları bu alandaki tören etkinlikleri ile ilişkili olmalıdır.

Verilerden yola çıkan bazı araştırmacılar bu meydanın kentin varlığını simgeleyen kutsal ateşi koruyan Tanrıça Hestia onuruna adanmış bir kült tören alanı olduğunu düşünürler.

20. yy'ın ilk yarısında yapılan kazılar sırasında, meydanın kuzeydoğu yanında küçük bir tapınak tespit edilmiş ve 1943 yılında Paolini tarafından plana işlenmiştir. Dor düzeninde ve distyle in antis planlı olduğu bilinen bu tapınak günümüzde yürüme zemini oluşturan terasın altında kalmıştır. Meydanın güney cephesinde ise, sütunlu cepheye sahip bir başka yapı (çeşme ya da eksedra) yer alır.

Çeşme Yapısı ya da Eksedra

Kamiros Çeşme Yapısı ya da Eksedra.

Kutsal meydanın güney yanında, üç basamaklı merdivenlerle çıkılan, dikdörtgen planlı bir yapı yer alır. Meydana bakan cephesi Dor sütunlarla sınırlandırılmış olan bu yapı birçok yayında çeşme yapısı olarak adlandırılsa da bazı araştırmacılar, meydanın mimarisi ile bütünlük oluşturan bu yapının bir eksedral tören alanı olduğunu düşünmektedir.

Altı adet Dor biçimli yarım sütunun sınırlandırdığı cepheden avluya geçilir. Avlunun gerisinde ise cephesinde su olukları yer alan bir açık su haznesi yer alır.

MÖ. 4. yy'da inşa edildiği anlaşılan yapı yaklaşık yüz yıl sonra, olasılıkla MÖ. 228 depreminin hemen ardından yapılan eklemelerle büyütülerek bugünkü planına ulaşmıştır.

Havuz/eksedra yapısının güney yanında yer alan kalıntılar Roma Dönemi konut mimarisinin devamına aittir.

Hellenistik Konutlar

Kamiros Konutları.

Kentin orta terasında Hellenistik Dönem'in görkemli kent yaşamından izler taşıyan konutlar yer alır. Kutsal Meydan ve çeşme yapısının hemen doğu yanında başlayıp güneye doğru devam eden bu kalıntılar, akropole doğru uzanan ve bugün örenyerini gezen ziyaretçilerin de kullandığı antik caddenin doğu ve batı yanında görülebilmektedir.

Yer yer 1 metreden daha fazla yükseklikte korunmuş olan duvarlarıyla bugüne ulaşmış olan Kamiros evleri orta teras boyunca devam eder. Genellikle kaba işlenmiş yöresel taşlarla inşa edilmiş olan konutlar kentin ızgara planına uyum sağlayan bir düzen içinde sıralanır. Evlerin, yamaca yaslanan bölümleri başarılı bir teras sistemi ile yükseltilerek zemin yaratılmıştır.

Dar sokak ve caddelerle biri birinden ayrılan insulalara oturan konutlar, genellikle merkezi avlulu bir plana sahiptir. Dörtgen planlı odaların açıldığı merkezi avlunun dört yanı sütunludur. *Rodos Tipi Peristil Avlu* sistemine uygun olarak Kamiros konutlarında da merkezi avlunun bir cephesinde yer alan sütunların diğer cephedekilerden yüksek yapıldığı anlaşılmaktadır.

Arkeolojik kazılar, orta terastaki konutların çoğunun mozaik taban döşemesine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan Antik Çağ'da bu konutların birçoğunda iç duvarların freskolar ile ana cephelerin ise plaster süslemeli mimari elemanlarla zenginleştirildiğini gösteren veriler elde edilmiştir.

Arkaik Sarnıç

Orta terastaki konutların güney ucunda, akropoldeki Hellenistik Stoa'nın altında, dikdörtgen planlı bir samıç yapısı bulunmuştur. MÖ. 6.- 5. yy'a tarihlenen bu yapının giriş bölümüne basamaklara iniliyordu. En üst terasın hemen dibinde yer alan bu sarnıç yaklaşık 600 bin litre su haznesine sahipti. Sarnıç haznesinin taban seviyesindeki pişmiş toprak künkler ve taş oluklar sayesinde orta ve aşağı kent yapılarının su ihtiyacı bu sarnıç sayesinde karşılanıyordu. Hellenistik Dönem'de bu alana yapılan stoa, sarnıcı kapatarak işlev dışı bırakmıştır.

Hellenistik Stoa

Kentin akropolü olarak da kabul edilen yukarı terasın kuzey cephesi, Hellenistik Dönem'de inşa edilmiş ihtişamlı bir stoaya sahipti. "U" planlı olan ve iki sıra Dor sütun dizisinin ahşap çatıyı taşıdığı bu seyir terası tüm orta kent konutlarını ve aşağı terasın kutsal alanını görüyordu. Stoanın yer aldığı yamaç ucu, Kamiros halkına muhteşem bir deniz görünümü de sunuyordu.

Arkaik Dönem'de yapılan samıç yapısının üzerine inşa edilen stoaya, orta terastan doğu ve batı yönlerine giden iki rampa ile çıkılıyordu. Bu rampalar aşağı kentin kutsal dokusundan akropoldeki ana tapınağa uzanan ve kutsal yürüyüşler için kullanılan caddenin birer parçasıydı. Arkeoloik kazılardan elde edilen veriler, stoanın tonozlu magazinler ile yükseltilen bir teras üzerine oturduğunu ortaya koymuştur.

Hellenistik Stoa.

Hellenistik Stoa.

MÖ. 3.-2. yy'da yapılan 200 m uzunluğundaki bu stoa, güney yanındaki büyük temenos içinde yer alan Athena Kameiras Kutsal Alanı'nın şehre bakan yüzünü süslüyordu. Döneminde çeşitli heykellerle süslü olduğu anlaşılan stoadan bugüne temel izlerinden başka ne yazık ki çok fazla bir iz kalmamıştır.

Athena Kameiras Kutsal Alanı

Üst terasın güney doğu köşesine yakın bir alanda Savaş Tanrıçası Athena'nın yerel bir kültü olan Athena Kameiros için yapılmış muhteşem bir tapınak yükseliyordu. Hellenistik Dönem'de, daha eski bir tapınağın yerine ama daha görkemli bir şekilde inşa edilen bu tapınak doğu-batı yönündeydi ve ana cephesi doğuya bakıyordu.

Bir temenos içinde yer aldığı anlaşılan tapınak, Rodos'taki diğer benzerleri gibi Dor düzenindeydi. Pronaos, naos ve dar bir opisthodomos bölümlerinden oluşan tapınak dört bir yanını çevreleyen tek sıra sütun dizisi ile peripteros planlıydı. Tapınağın naos bölümünde yer alan ana kayadaki yükselti kült heykelinin yerleştirildiği kaide platformuydu.

Günümüzde tapınağa dair çok az kalıntı mevcuttur. Bugün yüzeyde çok az sayıda mimari eleman ve tapınağın inşası için ana kayada yapılmış olan düzeltmeler görülebilmektedir. Ancak tapınağın bulunduğu akropol terasına çıkıp da son derece güzel panoramik görüntüyü seyredenlerin, Antik Çağ'da Athena Tapınağı'nın ne denli kutsal hisler yaratan bir topografya üzerinde yükseldiğini anlamaları hiç de zor olmayacaktır.

Athena Kameiras Kutsal Alanı.

İalysos Antik Kenti

Günümüzde Trianta adıyla da bilinen İalysos, Rodos Adası'nın kuzey yanında yer alan bir tatil kasabasıdır. İalysos, Antik Çağ'da bu kasabanın yakınlarında yer alan antik kentin adıydı.

Homeros, İalysos kentinin, tıpkı Rodos ve Kamiros gibi Dorlar tarafından kurulduğunu söyler. Oysa modern Trianta kenti içinde ve çevresinde çok sayıda Minos ve Myken Çağı yapıları ortaya çıkarılmıştır. Özellikle Trianta kenti içinde bulunan Minos yerleşim kalıntıları ile şehri çevreleyen *Makria Vounara* ve *Moschou Vounara* isimli dağların yamaçlarında çok sayıda örneğine rastlanan Myken mezarları, MÖ. 3. bin yıla kadar inen bir yerleşim geleneğinin güçlü birer kanıtıdır.

MÖ. 2. bin yılın ilk yarısında Trianta'da önemli bir Minos kenti varken bu yerleşim MÖ. 1410 yılında yeni bir kültür tarafından ele geçirildi. Bu yeni kültür Akhaların kurduğu Myken kültürüydü. Kentin bilinen en eski adı Akhaia'dır. Bu isim kentte Akhaların kurduğu Myken kültürünün ne denli güçlü olduğunun işaretidir.

Ege Göçleri ile birlikte Trianta'daki yerleşim Dorların eline geçti ve bu dönemden sonra İalysos adıyla tarihteki yerini aldı. İalysos kenti, MÖ. 6. yy'da kurulan siyasi birliğe (Dor Heksapolisi) üyeydi.

MÖ. 4. yy'da Rodos syneikismosu ile birlikte, Rodos kentine bağlanan İalysos'da yaşam bundan sonraki dönemde de devam etmiştir. Hellenistik ve Roma Dönemi'nde eski görkemini yitirdiği anlaşılan kent Bizans Dönemi'nde ve özellikle St. Jean Şövalyeleri'nin adaya yerleştiği dönemde tercih edilmeye devam etmiştir.

İalysos Antik Kenti'nden modern yerleşim ve Ege Denizi'ne bakış.

İalysos'daki ilk kazılar, 1903-1926 yılları arasında, adayı ele geçirmiş olan İtalyan Devleti'nin destekleriyle yapıldı. Akropolde sürdürülen İtalyan kazıları ile Athena Tapınağı ortaya çıkarıldı. Bu dönemde yapılan çalışmalarla yerleşimin erken katmanlarına dair de önemli bulgulara rastlanılan sondaj kazıları yapılmıştır. İtalyanlar ayrıca akropoldeki Dor çeşmesinin de kazılması ve restore edilmesini sağladılar.

İalysos Antik Kenti, bugünkü modern yerleşimin güney yanında yükselen Filerimos Dağı'nın üzerinde ve onun denize bakan kuzey eteklerinde yayılıyordu. Denize ve Trianta kasabasının yayıldığı ovalık alana hâkim bir yükselti olan Filerimos Tepesi antik kentin akropolüydü. Strabon'un aktarımlarında, kentin kurulduğu tepenin adı *Okhiroma*, yani *kale* olarak geçmektedir.

Filerimos Tepesi, modern yerleşimin hemen gerisinde, denize paralel şekilde uzanan, oldukça yüksek bir sırttır. Sırtın hem kuzey hem de güney kenarı keskin yamaçlar ile ovadan ayrılır. Sırtın orta kesiminde üst yüzey kısmen genişleyerek antik kentin akropolünün yer aldığı düzlüğü oluşturmuştur. Akropol'de görülebilen arkeolojik izler bu alanın Demir Çağı'ndan Ortaçağ içlerine kadar kullanım gördüğünü anlatır niteliktedir.

Günümüzde arkeolojik yoğunluğun izlenebildiği akropole, kasabanın güney yanındaki *Flerimo Caddesi*'nin sonundan başlayan ve iki yanı ağaçlarla kaplı olan bir araç yoluyla çıkılır.

Meryem Ana Manastırı yapıları.

Küçük kilisenin freskleri.

Athena Polias Tapınağı

Athena Polias Tapınağı.

Athena Polias Tapınağı akropolde yani Filerimos Tepesi üzerindedir. 23 x 12 m ölçülerindeki tapınak, Athena'nın savaş tanrıçası kimliğine uygun olarak akropolün en yüksek yerine kurulmuştur.

Tarihin uzun bir döneminde kentin önemli bir dini merkez olmasını sağlayan Athena Polias Tapınağı ilk defa MÖ. 6. yy'da bu alana kuruldu. Ancak akropolde yapılan kazılar, tapınağın olduğu alanın kutsal kimliğinin çok daha erken dönemlere, MÖ. 9. yy'a kadar indiğini göstermektedir. Olasılıkla Ege Göçleri'nin hemen ardından, kentin yeni sakinleri olan Dorlar akropolün zirvesinde, kendi baş tanrıları olan Athena için basit ve olasılıkla ahşap ağırlıklı bir kutsal alan yaptılar. Bu ilkel tapınım alanı belli ki birkaç yüzyıl sonra daha kalıcı bir tapınak yapısına dönüştürüldü. MÖ. 6. yy'da inşa edilen tapınağın, ardından gelen iki yüzyıl içinde yapılan eklemelerle geliştirildiği anlaşılmaktadır. Nihayet MÖ. 3. -2. yy'da Athena Polias Tapınağı en görkemli haline ulaştı. Tapınağın kalıntılarının yer aldığı tepede yapılan kazılar tüm bu mimari gelişim evresinin izlerini ortaya koymuştur. MÖ. 3.-2. yy'da inşa edilen Hellenistik tapınak tıpkı Lindos'taki gibi Dor düzenindedir. Pronaos, naos ve dar bir opisthodomos bölümüne sahip olan tapınağın uzun kenarları boyunca sütun dizisi yoktur. Kısa kenarı oluşturan ön ve arka cephede ise iki, dört ya da altı sütun olması gerektiğine dair bilimsel tartışma sürmektedir.

Düzgün kesilmiş poros taşı kullanılarak inşa edildiği anlaşılan tapınak doğu-batı yönünde uzanıyordu ve ana cephesi doğuya bakıyordu. Bugün stylobat seviyesindeki kalıntıları görülebilen tapınağın daha erken evrelerine ait izler de kısmen korunabilmiştir. Bunun yanında sütun parçaları, çatı ve alınlık elemanları ile akroter parçaları da alanda dağınık bir şekilde görülebilir. Naos'da kült heykelinin durduğu kaide döşemesi de sağlam bir şekilde durmaktadır.

Opisthodomos içinde görülen, ana kayaya oyulmuş çukurların, adak eşyalarının konulduğu veya sunu yapılan yerler olduğu düşünülür.

Kimi bilim insanları tarafından Athena'ya değil, Zeus Polias kültüne ait olduğu önerilen bu tapınak Roma Dönemi içlerine kadar Pagan ibadetlerin merkezi olmaya devam etti. Ancak Hıristiyanlığın yayıldığı MS. 5.-6. yy'larda tapınağın mimarisi değiştirildi ve onun yapı elemanları kullanılarak, tapınağın üstüne üç nefli, bazilikal planlı bir kilise inşa edildi. Birkaç yüzyıl kullanıldığı anlaşılan kilisenin yıkılmasının ardından ise her iki eski yapının kalıntılarından Ortaçağ'da bir manastır inşa edildi. Tapınak ve kilisenin hemen yanına yapılan bu Ortaçağ manastırının duvarlarında bugün dahi eski yapıların izleri görülebilmektedir.

Akropolün doğu kenarında izleri görülen Bizans Dönemi surlarında da tapınağın birçok mimari unsurunun yapı taşı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Dor Mimarili Çeşme Yapısı

Akropol tepesinin güney kesiminde MÖ. 4. yy'a tarihlenen bir çeşme yapısı ortaya çıkarıldı. Yamacın eğimi üzerine kurulu olan bu çeşme oldukça iyi korunmuş bir örnektir.

Poros taşı kullanılarak yapılmış olan çeşme yamaca bakan "U" biçimli bir plana sahiptir. Çeşmenin arka kısmında biri açık, biri ise kapalı olmak üzere iki su haznesi yer alır. Su haznelerinin önünü kapatan parapet blokları arasında altı sütun yer alır. Parapetler sütunların yarı boyu yüksekliğindedir. Haznedeki su, parapetlerin cephesinde yer alan aslan başı biçimli oluklardan akıyordu.

Çeşme yapısının ön cephesinde sıralanan ikinci sütun dizisi ise yapıya stoa biçimli bir cephe kazandırmıştır. Stoa sütunlarının üçüncüsünün yüzeyinde, çeşmenin kutsal yapısı ile ilgili Grekçe bir adak yazıtı kazılıdır. Çeşme yapısı 20. yy. başında İtalyan arkeologlarca kazılarak restore edilmiştir.

AKROPOLDEKİ GEÇ ANTİK ÇAĞ YAPILARI

Sur ve Askeri Garnizon Yapıları

İalysos akropolünü oluşturan düzlüğün doğu ucunda yer alan kalıntılar, Bizans Dönemi'nde yapılmış olan surların bir parçasıdır. Olasılıkla bir kule ya da askeri garnizon yapısının parçası olan kalıntılara dikkatle bakıldığında, antik yapılardan sökülmüş bazı mimari blokların devşirme malzeme olarak kullanıldığı görülecektir. Tepenin kuzeybatı ucunda da yine Bizans Dönemi'ne ait surun parçası olduğu düşünülen izler görülebilmektedir.

Meryem Ana Manastırı

İalysos'un akropolünü oluşturan Filerimos Tepesi, Erken Demirçağı'ndan itibaren koruduğu dinsel kimliğini Geç Antik Çağ'da ve Ortaçağ'da da sürdürmüştür. Antik Çağ'da Athena onuruna yapılan tapınak Geç Antik Çağ'da küçük bir kiliseye dönüştürülmüş ve bu yapı geleneği daha geç bir dönemde Meryem Ana adına kurulmuş olan büyük bir manastır olarak varlığını sürdürmüştür. Meryem Ana Manastırı, 13. yy'da St. Jean Şövalyeleri tarafından inşa edildi. Gotik mimarinin izlerini taşıyan bu yapı bölgedeki birçok manastır yapısından farklı özellikler taşır. Manastır içinde bir zamanlar, St. Jean Şövalyeleri'nin Kudüs'ten getirdiği bir Meryem heykeli yer alıyordu. Rodos'un Osmanlı hâkimiyetine geçtiği günlerde, adayı terk eden St. Jean Şövalyeleri bu ikonu da beraberlerinde Malta'ya götürdüler. Zaman içinde birçok ülkeyi gezen bu heykel bugün Karadağ Ulusal Müzesi'nde sergilenmektedir. Manastır yapısı çevresinde, Aziz George'ye adanmış bir yer altı kilisesi ve haç biçimli plana sahip bir vaftizhanenin kalıntıları görülür.

Meryem Ana Manastırı içindeki ana kilise.

Flerimo Tepesi'nde Hıristiyan Kutsal Yolu ve Anıtsal Haç

Flerimo'daki Meryem Ana Manastırı, tepenin batı bölümüne doğru uzanan bir kutsal yolun başlangıcında yer alır. Bu yol 20. yy'ın başında, tepeye kutsallık atfeden İtalyanlar tarafından oluşturuldu. Kutsal yol, Ortodoks Hıristiyanlığın sembollerinden sayılan Selvi ağaçlarıyla kaplıdır. Yolun sonunda taştan yapılmış, anıtsal bir haç dikilidir. Haçın dikili olduğu tepe, sunduğu panoramik çevre görüntüsünün güzelliği ile sadece Hıristiyanlar için değil tüm gezginler için bir cazibe alanıdır.

Kutsal Yol'un sonunda görülen büyük haç anıtı.

Kutsal Yol üzerinde görülen kabartma.

Meryem Ana Manastırı içindeki kule yapısı.

VII

DÜNYA MÜZELERİNDE YAŞAYAN KARİA

Lagina Hekate Tapınağı batı frizlerinden bir bölüm.

İzmir Arkeoloji Müzesi

İzmir'in Konak İlçesi'nde, Bahri Baba Parkı içinde yer alan müze, varyant yokuşunun başladığı yerde 5000 metrekarelik büyük bir bahçe içinde kurulmuştur. 1984 yılında burada hizmet vermeye başlayan İzmir Müzesi'nin tarihi 1924 yılına dayanır. Kentin ilk müzesi, 1924'te Basmane Kapılar semtinde kuruldu ve 1927 yılında, Ayavukla (Gözlü) Kilisesi'nde ziyarete açıldı. 1951 yılında, Kültürpark'ta açılan ikinci bir Arkeoloji Müzesi de yetmeyince Bahribaba Parkı'nda günümüzde hizmet vermekte olan Arkeoloji Müzesi açılmıştır.

Müze iki katta yer alan sergi salonlarına sahiptir. Salonlarda Smyma, Ephesos, Pergamon, Kyme, Erythrai, Myrina, Phokai gibi birçok Orta Ege kentinden elde edilmiş olan eserler yanında Stratonikeia, Bodrum, İasos gibi güney Ege'deki Karia şehirlerindeki kazılardan bulunmuş eserler de sergilenir.

Giriş katındaki **fuayede** sergilenen heykel, mimari blok ve kabartma arasında Halikarnassos (Bodrum) buluntusu olan, giyimli bir erkek heykeli de yer alır.

Fuayeden sonra girilen **U planlı sergi salonu** taş eserlerin sergilenmesi için ayrılmıştır. Smyma, Ephesos, Miletos, Sardes, Magnesia gibi birçok farklı kentten ele geçmiş heykellerin sergilendiği salonun birinci bölümünün sonunda Metropolis Antik Kenti taş eser buluntularının sergilendiği özel bir hol yer alır. Taş eserler salonunun ilk bölümündeki heykeller arasında bir de Halikarnassos'ta bulunarak müzeye getirilmiş

1- Halikarnassos'tan rahip heykeli. Roma Dönemi. 2- Halikarnassos'tan Geç Klasik Dönem heykeli. MÖ. 4.yy.

Bodrum açıklarında denizden çıkarılmış tunç Demeter heykeli. MÖ. 4.yy. Demeter, mitolojide bolluk ve bereketi simgeler.

Fallos şeklinde kap. Iasos. Hellenistik Dönem.

olan, Roma Devri'ne ait Mermer bir rahip heykeli dikkat çeker. Ephesoslu mitolojik kahraman olan Androklos'un heykeli ile başlayan salonun ikinci bölümünde ise hem büyük heykeller hem de vitrinlerde sergilenen küçük heykelcikler yer alır. Bu salonda, Muğla Güzelhisar'dan gelmiş olan MS. 2. yy'dan bir kadın heykeli ve Milas'tan getirilmiş olan Hellenistik Dönem İsis Rahibi'ne ait heykel başı yer alır.

Müzenin ikinci katında, Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal anısına kurulmuş olan seramik eserler salonu, bronz eserler salonu ve kıymetli eserler odası yer almaktadır.

Üst katta, U planlı salonun ilk kanadında yer alan **seramik eserler** bölümünde, yine bölge kentlerinden gelmiş olan seramik buluntular Prehistorik çağlardan Bizans Dönemi sonlarına kadar belirli bir kronolojik sıra izlenerek sergilenmektedir. Bu salonda, pişmiş toprak figürin ve mask buluntuları

açısından zengin bir Karia kenti olan İasos'tan (Kıyıkışlacık) getirilmiş olan pişmiş toprak masklar da sergilenir.

Salonun ikinci bölümünde ise bronz ve cam eserler sergilenir. Bu bölümde, İzmir Müzesi'nin simgeleri arasında yer alan Bronz Demeter Heykeli, Halikarnassos buluntusudur. *"Hazine Odası"* da denilen kıymetli eserler bölümünde Arkaik, Klasik, Hellenistik, Roma, Bizans ve İslami Dönem'e ait sikkeler ile Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait altın, gümüş ve kıymetli taşlardan süs eşyaları sergilenir. Antik Çağ'da ölüler için altın madeninden yapılmış ağız ve göz bantları, fildişi ve değerli madenlerden yapılmış takılar ile bölge kentlerine ait sikkeler de bu bölümün eserleri arasında yer alır.

Kolye. MÖ. 5. yy. Kıyıkışlacık, İasos.

Müzenin **bahçe sergilemesi** de oldukça geniş bir alana yayılır. Çok düzenli olmayan bahçe sergilemesinde mermer heykeller, lahitler, yazıtlar ve mimari yapı elemanları görülmektedir. Ayrıca, Gerga antik yerleşiminden -kaçakçıların elinden kurtarılan- kolossal ölçülerdeki heykel de bahçede sergilenmektedir.

İzmir Tarih Sanat Müzesi

Çevresinde yer alan birçok görkemli antik kent nedeniyle antik uygarlıkların merkezinde yer alan İzmir'de artan kazılar, ihtiyaç duyulan müze sayısını da her geçen gün artırmaktadır. Bu kapsamda İzmir Arkeoloji Müzesi'ndeki kültür varlığı yoğunluğunu değerlendirmek amacıyla Fuar, Kültür Park'ta 2004 yılında yeni bir müze inşa edildi. İzmir Tarih ve Sanat Müzesi adıyla açılan bu yeni müze de aslında bir arkeoloji müzesidir. İzmir Tarih ve Sanat Müzesi bir bahçe etrafında yer alan üç binadan oluşur. Binalardan biri taş eserler bölümü, ikincisi seramik eserler bölümü ve üçüncü bölüm ise madeni eserler salonu olarak düzenlenmiştir.

Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın adını taşıyan **taş eserler salonu** iki kattan oluşur. Kronolojik bir sıralama yanında yer yer tematik bölümlere de sahip olan taş eserler bölümünün giriş holünde ziyaretçiyi Smyrnalı (İzmirli) büyük ozan Homeros'a ait bir heykel karşılar. Homeros'un her iki yanında ise Smyrna'da bulunmuş aslan heykelleri vardır. Sağdaki galeriye dönüldüğünde Miletos

Aphrodite Başı. Hellenistik Dönem. Stratonikeia.

Erkek Başı. Orta Antoninler Dönemi. MS. 160-180. Stratonikeia.

Aphrodite heykelciği. Roma Dönemi. Iasos.

Kadın heykelciği. Roma Dönemi. Mylasa (Milas).

ve Klaros'tan bulunmuş Arkaik Dönem (MÖ. 6. yy.) heykelleri ile geziye başlanır. Bunlardan birinin bacağında yazılı boustrophedon biçimli Grekçe yazıt dikkat çekicidir. Koridorun ilerleyen bölümlerinde Ephesos, Klaros, Miletos, Pergamon, Smyrna gibi kentlerden gelmiş olan Hellenistik, Roma Dönemi'ne ait heykeller sergilenir. Salona açılan küçük odalarda ise Antik Çağ'da Ege kentlerindeki ölü gömme biçimlerini aydınlatan lahit ve osthotekler yer alır. Mezar yazıtlarının da yer aldığı bu bölümdeki eserlerin büyük kısmı Smyrna buluntusudur.

1- Aphrodite heykelciği. Roma Dönemi. Knidos. 2- Artemis heykelciği. İasos. 3- Aphrodite heykelciği. Roma Dönemi. Knidos.

Yazıtlar koridorundan geçtikten sonra çıkılan üst katta portreler galerisi, küçük heykelcikler yanında Ephesos yakınlarındaki Belevi Maussolleionu'na ait çeşitli parçaların sergilendiği özel bir salon ile Teos Antik Kenti'ndeki Dionysos Tapınağı'na ait ve Milet Tiyatrosu'na ait olan kabartmalı frizlerin sergilendiği bölüm yer almaktadır.

Taş eserler salonunun son iki bölümünde Antik Çağ'da atletizm gösterileri ve olimpiyat oyunlarının tasvir edildiği duvar resimleriyle donatılmış spor sergilemesi ve Bayraklı'daki Eski Smyrna kentinden gelen eserler bulunmaktadır.

Seramik eserler salonu da iki katlıdır. Girişteki Neolitik Çağ'da Ulucak Höyük'ü gösteren maket ile başlayan ziyaret prehistorik eserlerin yer aldığı vitrinler izlenerek üst kata ulaşır. Üstte Bayraklı-Smyma kazılarından çıkan Arkaik ve Klasik Dönem seramik kaplar sergilenir. Alt katta ise Panaztepe, Limantepe, Kocabaştepe, Klazomenai, Phokai, Kyme, Pitane, Smyma gibi İzmir çevresinin önemli buluntu merkezlerinden ele geçmiş olan seramik eserler belirli bir kronolojik düzende izleyiciye sunulmuştur. Bu bölümdeki vitrinlerden birinde İasos (Kıyıkışlacık)'tan gelmiş olan Arkaik ve Klasik Dönem eserler sergilenir. İasos eserleri arasında yer alan pişmiş topraktan Menad figürini oldukça dikkat çekicidir.

1- Oinokho ve sürahiler. Geometrik Dönem. İasos. 2- Boğa Başı. Hellenistik Dönem. İasos. 3- Figürin. İasos.

Alt kat salonunun arka kısmındaki gemi maketi ile az ilerisinde yer alan amphora sergileri Antik Çağ denizciliğine vurgu yapar. Bu alanda yer alan kemerli galeri canlandırması Smyrna Agorası örnek alınarak yapılmış bir antik dükkândır.

İzmir Tarih ve Sanat Müzesi'nin **üçüncü binası**nda madeni eserler, sikkeler ve değerli madenlerden yapılmış takı malzemeleri sergilenir. Tek kattan oluşan bu sergilemede, kullanılan çok sayıda bilgilendirme panosu ve çizim sayesinde müze ziyaretçisinin algısı güçlendirilmiştir.

İstanbul Arkeoloji Müzeleri

Günümüzde bir yerleşke içinde, farklı teşhir binalarından oluşan İstanbul Arkeoloji Müzeleri Sultanahmet Semti'nde, Gülhane Parkı'ndan Topkapı Sarayı'na çıkan Osman Hamdi Bey Yokuşu'nda yer alır.

Topkapı Sarayı'nın bahçesinde yer alan Aya İrini Kilisesi 19. yy'ın ilk yarısında eski eserler deposuna dönüştürüldü. Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkim olduğu geniş coğrafyadan getirilen çok sayıda arkeolojik eser uzun bir süre burada depolandı. Bir süre sonra Aya İrini Kilisesi'nin, halka açık teşhiri olan bir müzeye dönüştürülmesi fikri gelişti. Böylece 1869 yılında *"Müze-i Hümayun"* yani *"İmparatorluk Müzesi"* Aya İrini'de kuruldu. Bu müze Türkiye'nin ilk kurumsal müzesiydi ve bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin temelini oluşturuyordu.

Kendisi de arkeoloji ve kültür varlıkları konusunda oldukça ilgili olan dönemin Maarif Nazırı (Eğitim Bakanı) Saffet Paşa, müzenin ilk müdürü olarak Galatasaray Lisesi öğretmenlerinden İngiliz asıllı Edward Goold'u göreve getirdi. 1872 yılında Maarif Nazırı Ahmed Vefik Paşa'nın teklifi ile müze müdürlüğüne bu sefer de Alman bilim adamı Dr. Phillip Anton Dethier getirildi. Dethier'ın müdürlüğü döneminde, artan arkeolojik koleksiyonun yoğunluğu nedeniyle yeni bir müze binası yapılması gündeme geldi. Bu dönemde maddi olanaklar yeni bir bina yapılmasına olanak sağlamasa da, bir 15. yy. yapısı olan ve bugün arkeoloji müzesi bahçesinde yer alan 'Çinili Köşk' 1880 yılında müzeye dönüştürüldü.

1881 yılı hem Türk Müzeciliği hem de İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin tarihi açısından önemli bir yıldır. Bu tarihte müze, ilk defa bir Türk müdür ile tanıştı. Sadrazam Edhem Paşa'nın oğlu olan ve gençliğinde yurt dışında sanat eğitimi almış olan ressam Osman Hamdi Bey, Müze-i Hümayün'e müdür olarak tayin edildi. Anadolu'da Nemrud Dağı'nda, Myrina, Kyme gibi önemli Aiol kentlerinin nekropollerinde, Lagina Hekate Tapınağı'nda kazılar yaparak Türk arkeolojisinde ilk adımları atmış olan Osman Hamdi Bey'in en çok ses getiren çalışmaları ise 1887-1888 yılları arasında, Lübnan'daki Sayda (Antik Sidon) kentinde yaptığı kazılar oldu. Burada yer alan *"Krallar Nekropolü"*nden ele geçirdiği birçok lahit Müzei - Hümayün'ün koleksiyonuna inanılmaz katkılar yapmıştır. Osman Hamdi Bey tarafından yapılan Sidon kazılarından İstanbul'a getirilen, aralarında İskender Lahdi, Ağlayan Kadınlar Lahdi, Lykia Lahdi, Tabnit Lahdi gibi son derece görkemli eserlerin yer aldığı eserlerin sergilenebilmesi için yeni bir müze binası yapılmasına karar verildi. Osman Hamdi Bey'in özel çabalarıyla dönemin ünlü mimarı Alexandre Vallaury tarafından, yepyeni bir müze binası yapıldı. Yeni bina, Klasik Dönem tapınaklarını andıran cephesiyle göz dolduruyordu adeta. 13 Haziran 1891'de ziyarete açılan bu yapı, günümüzdeki İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin ana binasıdır. Müze ana binasının kuzey ve güney yanındaki kanatlar daha sonra 1907 ve 1930 yıllarında eklendi. Zamanla yetersiz kalan müzenin güney bölümüne 1969-1983 yılları arasında ise ek binalar inşa edilmiştir.

Ana binanın bir tapınağı andıran alınlığı üzerinde kufi üsluptaki Osmanlıca yazıda 'Asar-ı Atika Müzesi' (Eski Eserler Müzesi) yazılıdır. Yazının üzerinde bulunan tuğra ise binanın yapıldığı dönemin hükümdarı II. Abdülhamit' e aittir.

Günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin bir parçası olan Şark Eserleri Müzesi'nin binası, Osman Hamdi Bey'in gayretleriyle 1883 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi) olarak inşa ettirildi. Yapının mimarı, müzenin tapınak cepheli ana binasını da yapan Alexander Vallaury'dir. Osmanlı İmparatorluğu'nda açılmış olan ilk güzel sanatlar okulu olan Sanayi-i Nefise Mektebi 1917 yılında Cağaloğlu'ndaki başka bir binaya taşınınca müze bahçesindeki yapı Şark Eserleri Müzesi haline getirildi. Böylece ana bina dışında, Çinili Köşk'te ve Şark Eserleri Müzesi binasında da eserler sergilenmeye başlandı.

Müze-i Hümayun (İmparatorluk Müzesi) adıyla kurulan ve II. Abdülhamit Devri'nde *Asar-ı* Atika Müzesi (Eski Eserler Müzesi) adını alan müze kompleksi, Cumhuriyet'in ilanından itibaren İstanbul Arkeoloji Müzeleri adıyla hizmet vermektedir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ni ziyaret etmek isteyenler, zengin seksiyonu ile ana binadaki Arkeoloji Müzesi'ni, Çinili Köşk'te yer alan teşhir salonlarını ve Eski Şark Eserleri bölümünde yer alan eserleri görebilmektedir. Öte yandan müze, sahip olduğu geniş bahçesindeki çeşitli eserlerle de ziyaretçiyi kendine bağlamaktadır.

Eşsiz bir koleksiyona ev sahipliği yapan Arkeoloji Müzesi iki katlıdır. Müzenin alt katının sağda kalan bölümünde Arkaik Dönem'den Roma Dönemi sonuna kadar üretilmiş ve çeşitli bölgelerden bulunarak müzeye getirilmiş olan mermer yontu örnekleri sergilenir. Alt katın sol taraftaki bölümünde ise Sidon Nekropolü'nden getirilmiş olan İskender Lahdi, Ağlayan Kadınlar Lahdi, Tabnit Lahdi gibi dünyaca ünlü eserler ve Mısır kökenli antropoid (insan) biçimli lahitler sergilenir. Güneş ışığının girmediği bu salonlar ile Antik Çağ mitolojisinde anlatılan Hades'e (yer altındaki ölüler dünyası) yolculuk yapılır adeta.

Ana binanın üst katında ise değerli taş ve metallerden yapılmış eserlerin sergilendiği hazine bölümü ile sikke vitrinleri yer almaktadır.

Ek binanın en alt katı, 1998 yılında açılmış olan *"İstanbul Çevre Kültürleri"* ve *"Thrakia-Bithynia ve Bizans"* bölümlerinden oluşur. Birinci katta *"Çağlar Boyu İstanbul"*, ikinci katta *"Çağlar Boyu Anadolu ve Troia"*, en üst katta ise *"Anadolu'nun Çevre Kültürleri: Suriye, Filistin ve Kıbrıs Eserleri"* adlarına sahip tematik sergilemeler, belirli bir kronoloji izlenerek sunulmuştur ziyaretçiye.

Eski Şark Eserleri Müzesi'nde ise Anadolu ve Mezopotamya'nın Antik Çağ öncesine ait (Hitit, Urartu, Sümer, Babil, Asur vb.) çeşitli uygarlıkların eserleri sergilenir. Koleksiyonun önemli bir bölümünü 19. yy'da, Osmanlı toprakları içinde olan bölgelerde yapılmış kazılardan elde edilen buluntular oluşturur. Şark Eserleri Müzesi, *"İslamiyet Öncesi Arabistan Eserleri"*, *"Mısır Eserleri"*, *"Mezopotamya Eserleri"*, *"Anadolu Eserleri"*, *"Urartu Eserleri"* ve *"Çivi Yazılı Belgeler"* başlıklı bölümlerden oluşur. Dünyanın ilk barış antlaşması metni olarak kabul edilen *"Kadeş Antlaşması"*na ait tabletle beraber, müze koleksiyonunda 75 bin adet çivi yazılı kitabe mevcuttur.

Fatih Sultan Mehmet devrinden kalma bir bina olan Çinili Köşk ise, günümüzde İslami dönem çini ve seramiklerin sergilendiği bölüm olarak hizmet vermektedir.

Her üç bölümünde sergilenen ünik eserleri ile İstanbul Arkeoloji Müzeleri, dünyanın sayılı beş müzesinden biridir. Müze, 1992 yılında Avrupa Konseyi'nin *"Yılın Müzesi"* ödülüne layık görüldü.

Bir imparatorluk müzesi olarak kurulan İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde birçok Karia şehrinin kazılarından elde edilmiş farklı nitelikte eserler sergilenmektedir. 1904 - 1905 yıllarında Aphrodisias'ta kazılar yapan Fransız Demiryolu Mühendisi

Paul Gaudin'in yurt dışına çıkardığı eserler dışında bulduklarının bir bölümü de buraya gelmiştir.

313 T envanter numarasıyla müzede sergilenen mermer aslan heykeli **Halikarnassos**'taki Mausolleion'un süsleme elemanlarından biridir. Heykelin ayakları ve arka kısmı günümüze ulaşmamıştır. Eser, hafif açılmış ağzı, her an hamle yapmaya hazırmış gibi duran gergin gövdesi ve gerçekçi bir üslubun izlerini taşıyan dalgalı yeleleriyle MÖ. 4. yy'ın sanatının başarılı örneklerinden biridir.

Müzenin, tapınaklara ait kabartmalı frizlerinin sergilendiği bölümünde **Lagina** Hekate Tapınağı frizleri izlenir. Dört tarafı çeviren frizler içinde Hekate, tek figürlü (monoprosopoz) olarak işlenmiştir. Frizler, mitolojik konuludur. Tapınağın güney frizinde (giriş cephesi) Karialı ve Grek kökenli yerel tanrıçaların toplantı sahnesi betimlenmiştir; doğu frizinde ise Zeus'un doğum günü kutlaması sahnesi yer alır; toplantıda Rhea ve Kronos Kuretlerle birliktedir; Rhea, yatakta doğum sancıları çeken bir kadın kılığındadır; kutlama sahnesinde orman, dağ, kaynak ve nehir Nympheleri ve tanrılar sevinç içindedirler. Tapınağın kuzey frizi'nde Roma Dönemi'nde Stratonika'nın vatandaşlık haklarıyla ilgili bir betimleme vardır; Hekate, desteklercesine bir Amazon'la el sıkışmakta, ortada Anadolu dışından Korint miğferi olan bir savaşçı durmaktadır. Batı frizinde ise Gigantlar (devler) ile tanrıların mücadelesi betimlenmiştir; devlerin karşısındaki tanrılar içinde Zeus, Hera, Poseidon, Artemis, Apollon ile birlikte Hekate de bulunmaktadır. Aynı salonda, Lagina'dan ayrıca bir sunak parçasına ait kabartmalar da sergilenmiştir.

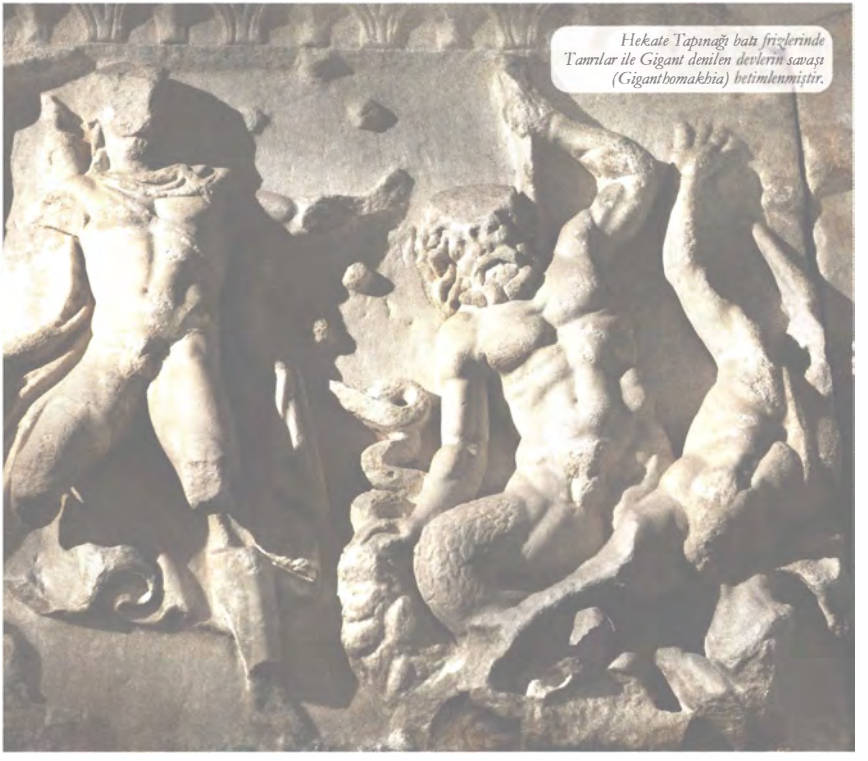

Hekate Tapınağı batı frizlerinde Tanrılar ile Gigant denilen devlerin savaşı (Gigantomakhia) betimlenmiştir.

Asklepios Heykeli. Kos. Hellenistik Dönem. MÖ. 2. yy. (MÖ. 5. yy. kopyası).

Girlandlı Lahit. İasos. MS. 2. yy'ın ilk yarısı. Y. 243 cm. U. 342 cm. G. 170,5 cm. ölçülerinde olan lahdin ön ve iki yan yüzünde, meşe palamudu, armut, nar, elma, üzüm ve incir gibi meyveler ve stilize yapraklardan oluşan girlandları eroslar taşımaktadır. Girland ortalarında ise başları kanatlı, yılan saçlı üç medusa anıta zarar verecekleri taşa çevirecek bir bakışla betimlenmiştir.

Müzede, Karia'ın önemli kentlerinden birisi olan **İasos**'tan da büyük bir lahit sergilenmektedir. Müze-i Hümayun'a (İmparatorluk Müzesi'ne) 1880 yılında getirilen dikkat çekici lahit MS. 2. yüzyıla tarihlenir; ön ve her iki yan yüzlerini -meşe palamudu, armut, nar, elma, üzüm ve incir meyveleriyle, yapraklardan oluşan- girlantların süslediği lahdin yüksekliği 243 cm, uzunluğu 342 cm, genişliği ise 170,5 cm'dir. Müze koleksiyonunda yer alan İasos eserleri arasında 163 cm boyunda, başı kırık Giyimli Kadın heykeli ise MÖ. 2.yy'ın ikinci yarısına tarihlenir; müzeye 1890 yılında getirilmiştir. Diğer ikinci Giyimli Kadın heykelinin boyu ise 166 cm'dir; MÖ. 2. yy'a tarihlenen heykel müzeye 1890 yılında kazandırılmıştır. İasos'tan, -MS. 195-212 yıllarına tarihlenen- bir heykel kaidesi ise İmparator Septimius Severus'un eşi İmparatoriçe Iulia Domna'ya aittir; heykeli kayıp olan kaidenin yazıtında *"Uğurlu olsun, Asiarkhos T(itus) Flavius Demetrios'un Logistes'liği (müfettişliği) sırasında kentin onurlandırdığı, Ordugâhın Annesi Augusto (İmparatoriçe) Iulia; Marcus Mussius Pankrates ve Dionysios oğlu Dionysios Dioskoros işi yaptı."* dizeleri okunur. Eşiyle birlikte savaşa katılmış imparatoriçe, yazıtta "Ordugâhın Annesi" olarak nitelendirilmiştir. Asia'nın büyük kentlerinden birisinde eyalet imparatorluk kültü başrahibi olan T. Flavius Demetrios ise kentteki yolsuzlukları denetlemeye gelmişti.

Müzenin **Tralleis** koleksiyonu arasında Gladyatör Mentor'un mezar stelinin yazıtı dikkat çeker; MS. 2. yy'a tarihlenen yazıtında duygu dolu dizeler okunur: *"(Ben) Mentor, ünlü stadiumlarda herkesi yenip kadere göre öldüm. Güçlü Moira beni Hades'e sürükledi ve şimdi bu mezarda yatıyorum. Hayatım, Amarantos'un kanlı ellerinde son buldu."* Tralleis'ten getirilmiş diğer eserler arasında, Erken Roma Dönemi'ne tarihlenen kadın gövdesi biçiminde sütun / dikme (Karyadit); bir kadın başı (Erken Roma Dönemi); bir Nymphe heykeli (Erken Roma Dönemi); Ephebos / Genç Atlet heykeli (Erken Roma Dönemi); müzeye 1850 tarihinde getirilmiş, 108,5 cm boyundaki Komedya Maskesi Giymiş Adam heykeli (Roma Dönemi); müzeye 1884 yılında getirilmiş, 58 cm boyunda, Herakles'in özelliklerini yansıtan, bir aslan postu üzerinde Uyuyan Eros heykeli de sergilenmektedir.

Tralleis'ten: 1- Nymphe (Kırların, ormanların ve suların perisi) heykeli. Erken Roma Dönemi. 2- Kadın heykeli biçiminde sütun ya da dikme (karyatid). Erken Roma Dönemi. MÖ. 1. yy. 3- Ephebos (Genç atlet) heykeli, Erken Roma Imparatorluk Dönemi. M.S. 1. yy. başı.

İmparator Antoninus Pius Başı. Roma Dönemi. Alabanda.

Mylasa eserleri arasına iki Karyadit (Kadın gövdesi biçiminde sütun / dikme, MÖ. 1.yy.); bir tapınak alınlığı (Hellenistik Dönem) sergilenmektedir; alınlığın yazıtında, *"Pamphilos'un kızı, Nemesis Rahibesi Artemisia, bu anıtı saygıdeğer kocası Melan'ın (?) oğlu Peitho rahibi Menippos ile beraber Nemesis ve halk için dikti."* dizeleri okunur.

Müzedeki **Aphrodisias** eserleri arasında MS. 2. yy'a tarihlenen kadın heykeli; Herakles başlı bir konsol; iki yüzü hayvan ve bitki bezemeli / kabartmalı sütun; Gigantmakhi (Tanrılarla Devlerin Mücadelesi) betimlemeli kabartmalı panolar (MS. 2.yy) ile bir Aphrodite kabartması ilgiyle izlenir.

Müze koleksiyonunda Karia yerleşimleri Rodos ve Kos adalarından getirilmiş eserler de vardır; salonlarda, Rodos Adası kenti **Lindos**'tan MÖ. 6. yy'a tarihlenen *"Ayakta Genç Kız Heykeli (Kore)"* ile **Kos**'tan, MÖ. 5. yy. kopyası, MÖ. 2. yy'a tarihlenen Sağlık Tanrısı Asklepios Heykeli de sergilenmektedir.

Karyatid (Kadın gövdesi biçiminde sütun) Mylasa (Milas). Geç Hellenistik Dönem. MÖ. 1. yy.

Altes Museum, Berlin.

Altes Museum

Uzun yıllar süresince birçok sanat ve kültür eserini büyük bir hayranlıkla biriktiren Prusya Kraliyet Ailesi'nin, 1823 yılında bu koleksiyonunu halka açık bir mekânda sergilemeye karar vermesi Berlin'deki Altes Museum'un (Eski Eserler Müzesi) temelini oluşturmuştur. Dönemin ünlü mimarlarından Karl Friedrich Schinkel tarafından tasarlanan bu müze, içinde barındıracağı eserlerin eşsiz güzelliğini aratmayan bir mimarlık hârikası olarak inşa edildi. Cephesi on sekiz adet İonik sütunla süslü olan yapı neo-klasik mimarinin en önemli eserleri arasındadır. Müze binası yaklaşık yedi yıl süren inşa çalışmalarının ardından 1830 yılında hizmete girdi. İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar *"Kraliyet Müzesi"* adıyla hizmet veren müze, savaş sonrasında yapılan kapsamlı bir restorasyonla yeniden işlev kazandırıldı ve 1966 yılından itibaren Altes Museum adıyla yeniden halka açıldı.

Halikarnassos'tan kabartmalı stel. MÖ. 2. yy.

Müzede Antik coğrafyanın birçok bölgesinden elde edilmiş, son derece önemli eserler sergilenir. Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma Dönemi eserleri yanında Etrüsk Sanatı'nın en güzel eserleri de bu müzede görülebilir.

Müze koleksiyonunun önemli bir bölümünü oluşturan Anadolu kökenli eserler arasından bir tanesi de **Halikarnassos**'ta bulunmuştur. 1854 yılında Bodrum'da bulunarak Berlin'e getirilmiş olan bu eser MÖ. 2. yy'a tarihlenen, kabartmalı bir mezar stelidir. İnce kristalli, beyaz mermerden yapılmış olan eserde betimler yüksek kabartma olarak işlenmiştir. Eserin ön cephesinde mezar sahibi olan, giyimli bir genç erkek kabartması, panonun sağ kenarında tüm heybetiyle tasvir edilmiştir. Kalın bir himation ile tüm vücudu sarılmış olan bu erkek, mezar sahibidir. Ana figürün sağ yanında, antik şehirlerde yol kavşaklarına konulan bir Herm yer alır. Bu yol anıtı, üzerinde bulunan aslan postu sayesinde sporcuların en önemli koruyucusu olan güç tanrısı Herakles'i simgeliyordu. Mezar sahibi olan ana figür sıcak bir temas ile yüzünü çevirdiği Herm'e dokunmaktadır. Kaide üzerindeki Herm'in yanında duran küçük erkek çocuğu ise bir hizmetçiyi tasvir eder. Spor alanlarının (palaestra) koruyucu tanrısı Herakles'e yapılan simgesel vurgu, bu stelin dikili olduğu mezarın sahibinin yaşamında başarılara imza atmış bir sporcu olduğunu gösterir. Kabartma panosunun sol kenarında işlenmiş olan büyük palmiye dalı ise, sporcunun hayatta elde ettiği başarıları ve zaferleri anlatır.

Müze salonlarında, Anadolu kökenli çok sayıda eser sergilenmektedir. **Tralleis**'ten, üzerinde Nymphe ve Pan kabartmalı stel (MÖ. 100 - 80); **Knidos**'tan, Knidos Aslanı heykeli (MÖ. 520 - 500); Karia Bölgesi'ne komşu İon kentlerinden **Prien**, **Milet**, **Didim Apollon Tapınağı**, **Ephesos**, **Klazomenai**, **Myus**, **Smyrna**'nın yanı sıra diğer Anadolu kentlerinden **Magnesia ad Maeander**, **Myrina**, **Gryneion**, **Kyzikos**, **Khalkedon**, **Prusias ad Hypium** ve diğer Anadolu yerleşimlerinden çok sayıda eser sergilenmektedir.

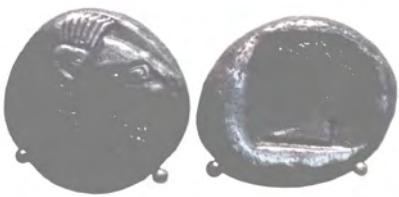

1- Knidos'tan Drachme. MÖ. 520-495. 2- İalysos'tan (Rodos) Tetradrachme. MÖ. 510-480. 3- Eski Knidos'tan aslan heykeli. MÖ. 520-500. 4- Tralleis'ten adak Nymphe ve Pan. MÖ. 100-80. 5- Rodos'tan, Persephone'nin Hades tarafından kaçırılışını betimleyen kabartma. MÖ. 430-420.

British Museum.

British Museum

İngiltere'nin başkenti Londra'da yer alan British Museum, dünyanın en eski kurumsal müzelerinden biridir.1753 yılında kurulan müzenin ilk koleksiyonunu doğa bilimci ve hekim olan Sir Hans Sloane'nin biriktirdiği çok sayıda kitap ve doğa tarihi objeleri oluşturuyordu. Dünyanın farklı bölgesinde arkeolojik araştırmaların artmaya başladığı 19. yy'da, batılı gezgin ve araştırmacılar tarafından bulunan birçok eser Londra'ya getirildi ve bu sayede British Museum büyük bir arkeoloji koleksiyonuna kavuştu. İlk kurulduğunda Bloomsbury'deki *Montagu House*'da hizmet veren müze, özellikle arkeoloji alanında elde ettiği çok sayıda eser nedeniyle yeni bir binaya ihtiyaç duydu. Günümüzde halen kullanılmakta olan Britis Museum binası,1847'de Sir Robert Smirke tarafından yaptırıldı.

British Museum, dört ana teşhir bölümünden oluşan büyük bir komplekstir. Müze, *"Eskiçağ Eserleri Bölümü", "Sikkeler ve Madalyonlar Bölümü ", "Baskı ve Çizimler Bölümü" ve "İnsanlık Tarihi-Etnografya Bölümü"*ne sahiptir.

Eskiçağ Eserleri Bölümü'nde İngiltere ve Avrupa'nın tarih öncesi ve tarihi dönemlerine ait eskiçağ kültürlerinden eserler yanında çoğu Doğu Akdeniz ve Önasya coğrafyalarından getirilmiş kültür varlıkları sergilenir. Dünyadaki en zengin eskiçağ kültür varlığı koleksiyonlarından birine sahip olan müzenin en büyük eser kaynağını, 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında Ortadoğu'da yapılmış olan arkeolojik kazılar oluşturmaktadır.

Doğu toplumlarında kültür tarihi ve eski eser bilincinin yeterince gelişmediği bir dönemde, Batılı aydınlar tarafından yapılmış amatör ya da bilimsel kazılar sonucunda birçok eser, bağlı olduğu uygarlık topraklarından koparılarak İngiltere'ye getirilmiştir. Bu eser nakli yasadışı yollarla, ya da gizli bir şekilde kazıların yapıldığı toprakları yöneten devletlerin izniyle sağlandı.

Knidos'ta yapılmış pişmiş toprak -olasılıkla- Persephone figürinleri. MÖ. 330.

Knidos'tan taht üzerinde oturan Demeter heykeli. MÖ. 350-330.

British Museum'un üstü camla kaplı büyük avlusunda (Great Court) sergilenen Knidos Aslanı gezginleri ilk karşılayan heykeldir; Karia'nın önemli kenti **Knidos**'ta 1856-1858 yılları arasındaki kazılarda Charles Newton tarafından bulunup müzeye getirilmiş 7 tondan fazla ağırlığa sahip heykel bir anıt mezarın piramit çatısını süslemekteydi. Knidos, Demeter Tapınağı vitrininde sergilenen eserler arasında ise Demeter Heykeli (MÖ. 350 - 330); mermer, genç kadın ya da tanrıça başı (MÖ. 325-275); olasılıkla Persephone olduğu sanılan kadın başı (MÖ. 350 - 330); mermer bir koçbaşı (MÖ. 350 - 330); uzun bir polo giymiş mermer Persephone heykelciği (MÖ. 350-300); mermer, Artemis ya da Aphrodite başı (MÖ.325 - 275); içinde Persephone'nin de olduğu pişmiş toprak heykelcikler ve kandiller; mermer domuz heykelcikleri (MÖ. 350 - 330) görülmektedir. Farklı bir vitrinde ise Knidos'tan altın bir vazo (MÖ. 25 - MS. 50) sergilenmektedir.

Knidos'tan mermer Persephone heykelciği. Tanrıça, yüksek polos giymiş, sağ elinde nar çiçeği tutuyor. MÖ. 350-300. (Üstte). Müzede sergilenen Knidos Aslanı. (Altta)

Knidos'tan domuz heykelcikleri. MÖ. 350-330.

Knidos'tan kısa boynuzlu birer çift boğa buzağısı ile domuz heykelcikleri. MÖ. 350-300.

Knidos'tan, genç bir kadın ya da tanrıça başı. MÖ. 325-275. (Solda). Knidos'tan, Artemis ya da Aphrodite başı. MÖ. 325-275. (Sağda).

Antik uygarlıklara ait eserlerden, Londra'ya getirilip British Museum'da sergilenenler arasında sözü edilmesi gereken en önemli grubu kuşkusuz **Halikarnassos** Mausolleionu'na ait mimari ve yontu eserleri oluşturmaktadır. İngiltere Büyükelçisi olan Sir Lord Stratford Canning 1846 yılında, Bodrum Kalesi'nin inşasında malzeme taşı olarak kullanılan birçok Mausolleion kabartmasını yerinden söktürüp Londra'ya götürdü. Bu işlem yasadışı yollardan değil, ne yazık ki Osmanlı Padişahı Abdülmecid'in bizzat izniyle gerçekleştirildi. Bundan tam on yıl sonra, 1856 yılından itibaren Halikarnassos Mausolleionu'nda arkeolojik kazılar yapan İngiliz araştırmacı Sir Charles Thomas Newton ele geçirdiği çok sayıda heykel ve kabartmayı yine yetkili mercilerin izinleriyle Londra'daki British Museum'a taşıdı. Anıtı süsleyen kabartmalar, Mausollos ve eşi Artemisisa'ya ait olduğu düşünülen kolossal boyuttaki heykeller, Mausolleion'un en üstünde durduğu düşünülen dört atlı arabaya ait harikulade yontu parçaları ve daha nicesi bu kazılar sonrasında götürüldü. British Museum'a getirilen Halikarnassos eserleri, önceleri yer darlığı nedeniyle

1- Müzede, Halikarnassos Mausolleionu heykel ve kabartma frizlerinin sergilendiği salon. 2- Halikarnassos Mausolleionu'ndan Mausollos ve karısı Artemisia'nın heykeli.

Halikarnassos'tan, Mausolleion'un kabartmalı Amazon frizinden bir parça. At üstünde bir Amazonla, kalkanıyla kendisini savunan Hellen savaşçının mücadelesi.

ahşap barakalar üzerinde sergilendi. 25 yıl boyunca devam eden bu basit sergileme, eserlerin ihtişamına yakışmadığı için 1882 yılında Mimar John Taylor tarafından tasarlanan yepyeni bir Mausolleion salonu oluşturuldu. Her iki ucunda yükselen merdivenler ile geniş bir salon şeklinde düzenlenmiş olan Mausolleion bölümü uzun yıllar aynı mimari tasarımını korudu. 1960'lı yıllarda yapılan yeni düzenlemeyle günümüzdeki halini aldı. Halikarnassos Mausolleionu'na ait eserler British Museum'un 21 numaralı salonunu süslemektedir. Salonun iki karşılıklı duvarındaki savaş sahneli kabartmalar, MÖ. 4. yy'da Mausolleion'un duvarlarını süsleyen Amazonomakhia kompozisyonuna aittir. Bodrum'daki Mausolleion Müzesi'nde alçı kopyaları sergilenen bu kabartmalar, döneminin en güzel örnekleri arasındadır. Salonun ortasında, Satrap Mausollos ile eşi Artemisia'ya ait olduğu düşünülen heykeller yan yana durmaktadır. Newton tarafından Mausolleion Anıtı'nın kuzey yanında, yan yana yıkılmış ve dağılmış olarak bulunan bu iki heykel onlarca parçanın birleştirilmesi sayesinde günümüzdeki görünümüne kavuşturuldu. Mausollos'a ait heykel, bir Karialı erkeğe ait olduğu konusunda neredeyse hiç kuşku bırakmayacak derecede gerçekçi portre özelliklerine sahiptir. Tüm vücudunu sıkıca saran kalın pelerini, Roma Dönemi Anadolusunun soylu erkek heykellerinde sıklıkla karşılaşılan bir giysi tipinin başlangıcı gibidir. Eserin, kısmen korunan bir ayağındaki sandalet oldukça dikkat çekicidir. Tıpkı Mausollos heykeli gibi pentelikon mermerinden yapılmış olan büyük boyutlu Artemisia heykelinin başı, gövdeden daha sonra bulundu ve birleştirildi. Omuzlarda, düğmeler sayesinde tutturulan bir tunik üzerinde bol kıvrımlı bir şal giymiş olan Artemisia, tüm duruş özellikleriyle matem tutan hüzünlü bir kadını temsil ediyor olmalıydı. Saç özellikleri, heykelin yapıldığı MÖ. 4. yy. ortalarından yaklaşık yüz elli yıl öncesinin, yani Geç Arkaik Dönem'in stil özelliklerini yansıtır. Bu durum, Arkaik Dönem saç stilinin Karia Bölgesi'ndeki bu dönemde yeniden güç kazanması olarak yorumlanır. Aynı salonda yer alan bir başka heykel örneği ise oturan erkek heykeline ait gövde

bölümüdür. Kaliteli penthelikon mermerinden yapılmıştır. Büyük boyutlu çeşitli hayvan fragmanları ile birlikte bulunmasından dolayı bu heykelin, bir tören sahnesinde adak eşyalarını karşılayan kişiyi simgelediği kabul edilir. Mausollos salonunu süsleyen bir başka yontu ise Tanrı Apollon'a ait olduğu düşünülen heykel başıdır. Dinamik yüz ifadesi, dalgalar halinde geriye taranmış uzun saçları ile MÖ. 4. yy. içlerinde hızla yaygınlaşan Apollon heykellerine öncülük ettiği anlaşılan bu baş, Mausolleion'u süsleyen heykellerden birinin parçası olmalıdır. Başın Apollon'a ait olması şaşırtıcı değildir. Zira Apollon, Hekatomnoslar sülalesi tarafından koruyucu tanrı olarak kabul ediliyordu ve Hekatomnoslar Dönemi sikkelerinde de betimleniyordu. Mausolleion'un en tepesinde durduğu düşünülen quadrikaya (dört atlı araba) ait sadece birkaç parça günümüze ulaşabilmiştir. Bu görkemli anıtın bir parçası olan at heykeli de aynı salonda sergilenir. Son derece gerçekçi bir stilde işlenmiş olan at heykelinin baş ve gövdesinin ön bölümü korunmuş durumdadır. Atın duruşundaki sakinlik, quadrikanın bir cenaze alayını ya da mezar sahibi olan ölüleri taşıdığını anlatır. Sergideki atın ağzında yer alan bronz gem takımı da Newton'un kazılarıyla bulunmuş orijinal parçalardır. Newton'un notlarında, quadrikaya ait at heykelinin bulunup seksen işçi sayesinde gemiye götürülmesi tasvir edilirken, Bodrum evlerinden bakan peçeli kadınların hayretli bakışları anlatılır. Newton, Bodrumlu kadınların hayretli bakışlarını vurgulamak için şu ifadeleri kullanır: *"Troialı kadınlar bile kentlerine giren tahta atı gördüklerinde bu kadar şaşırmamışlardı."*

Müzenin **Halikarnassos** koleksiyonu arasında ayrıca aslan derisiyle örtülü, bronz Herakles betimli heykelcik (MÖ. 200-100); mozaikli bir portre; geometrik motifli, keçi, aslan, insan betimli taban mozaikleri de sergilenmektedir. Müze vitrinlerinde, Anadolu kökenli, **Ephesos**, **Priene**, **Ksanthos**, **Smyrna**, **Kyzikos, Satala**, **Hacılar**, **Altıntepe**, **Kargamış**, **Tel Açana (Alalah)**, **Hattuşa**, **Mardin** ve diğer Anadolu yerleşimlerinden farklı dönemlere ait çok sayıda eser sergilenmektedir.

Musée du Louvre

Fransa'nın ilk devlet müzesi olan Louvre Müzesi'nin tarihi Fransız İhtilali'nin hemen ardından gelen yeni döneme rastlar. 1793 yılında kurulan müzenin binası, Ortaçağ tarihinin en önemli saraylarından biridir. Louvre Sarayı 1204 yılında Fransa Kralı II. Flipp Augustus tarafından inşa ettirildi. Bu görkemli saray yapısı 14. yy'da Fransa Kraliyeti'nin merkezi oldu. Yaklaşık bir yüzyıl süresince kraliyete siyasi merkezlik yapan Louvre Sarayı, kraliyet sarayının değiştirildiği 15. yy'dan sonra uzun bir süre kaderine terk edildi.16. yy'da yapılan çeşitli onarım girişimlerinin ardından Louvre Sarayı 1793 yılında yepyeni bir kimlikle, müze binası olarak yaşam bulmaya başladı. 1871 yangınında büyük bir hasar gören yapı hızla onarıma alındı ve geçen süre içinde yapılan birçok ekleme ve düzenleme ile görkemli bir müze binası haline dönüştü. 1932 yılına geldiğinde, günümüzdeki görünümüne kavuşan Louvre Müzesi bugün dünyanın en çok ziyaretçi alan müzeleri arasında yer alır.

Louvre Müzesi sadece arkeolojik eser koleksiyonuna sahip değildir. Yedi ana teşhir alanına sahip olan müze, dünyanın çeşitli bölgelerinden getirilen, farklı dönemlere ait birçok sanat eserine ev sahipliği yapar. Teşhir koleksiyonları arasında sanat tarihinin nadide resimleri, heykeller, Mezopotamya'nın Eskiçağ kültürlerinden kalan çeşitli objeler, Mısır Sanatı eserleri, Antik Yunan ve Anadolu buluntuları ve daha birçok sanat objesi görülür.

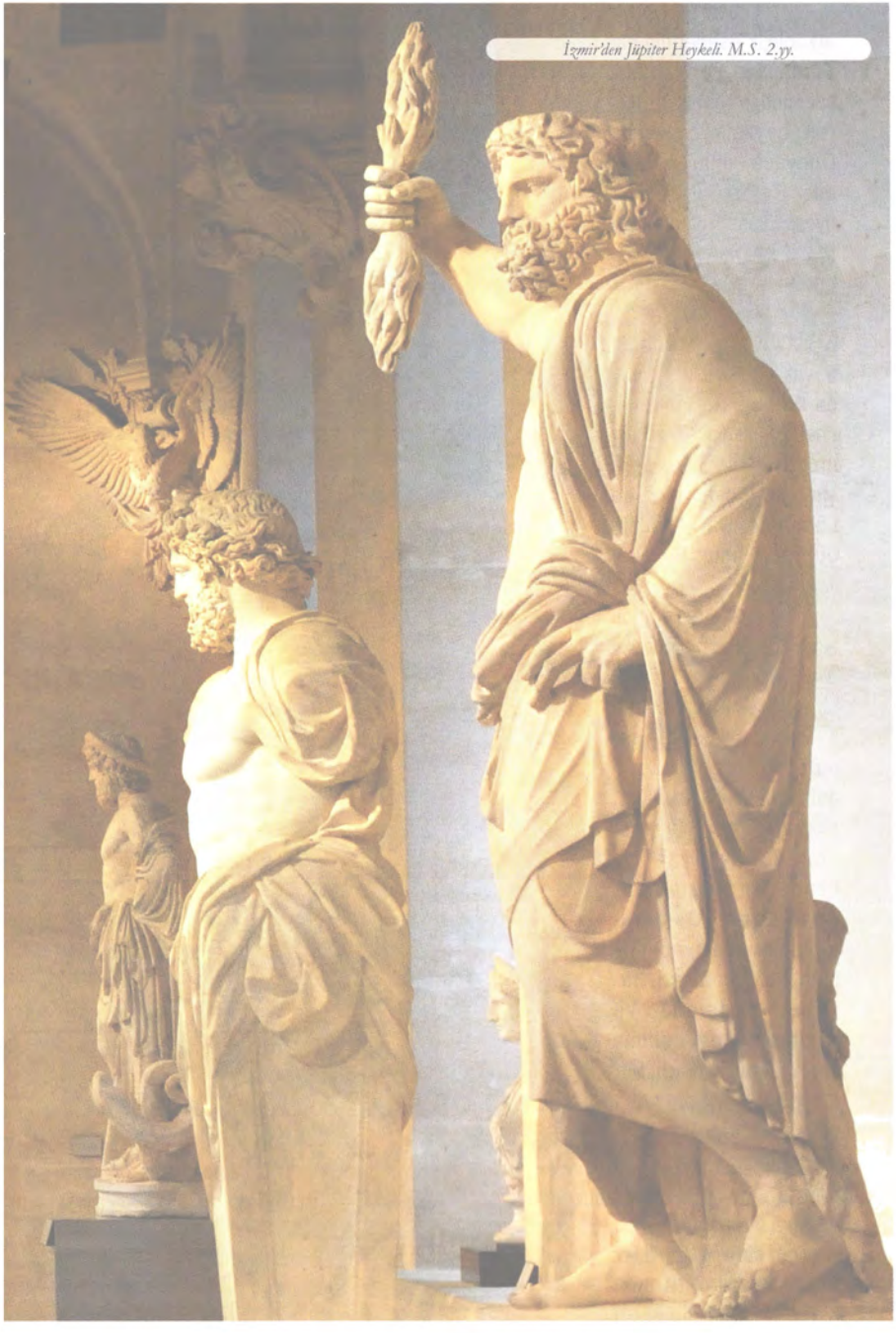

İzmir'den Jüpiter Heykeli. M.S. 2.yy.

Louvre'un eşsiz arkeolojik eserlerinin yanında 19. yy. Fransız sanatından örnekler içeren heykeller yanında Dünyaca ünlü banker aile Rothschiller'in bir üyesi olan Edmond de Rohtschild tarafından bağışlanan 40 binden fazla oyma resim koleksiyonu, 3 bin civarında çizim ile 5 yüz adet resimli kitap da bugün müze envanterine kayıtlıdır. Kuşkusuz müzenin en önemli simgelerinden biri de Leonardo Da Vinci'nin dünyaca ünlü *Monalisa Tablosu*'dur.

18.-19. yüzyılda birçok bölgede sömürgesi olan Fransa'nın, Louvre Müzesi eserlerinin önemli bir kısmını da sömürge bölgelerinden getirilen kültür varlıkları oluşturmaktadır. Müzede, Fransa Devleti ya da Fransız girişimciler tarafından Osmanlı topraklarında yapılmış olan birçok ticari faaliyet sırasında ve kazılarla elde edilmiş çeşitli kültür varlıkları da görülür. Anadolu'dan yasal ya da yasadışı yöntemlerle götürülen birçok kültür varlığı bugün Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir. **Aphrodisias**'tan Bronz, Köle Çocuk heykeli

Philomelium'dan (Akşehir çevresi) Artemis heykeli. Roma Imparatorluk Dönemi. MS. 2. yy. (Sağda). Milet'ten pişmiş toprak kap. MÖ. 630 dolayı. (Altta).

Mileten, aslan heykeli. MÖ. 6.-5. yy.

Amazonomakhia betimli taban mozaiği. Antakya. MS. 4. yy.

(MS. 3. - 4.yy.); İon kentleri **Ephesos, Milet, Didim Apollon Tapınağı**'ndan getirilmiş eserler; **Magnesia ad Maeander**'den 1843 yılında Charles Texier tarafından Paris'e getirilen Artemis Tapınağı'nın -Amazonlar ile Greklerin savaşını betimleyen- görkemli kabartma frizleri; **Asos** Athena Tapınağı arşitravına ait kabartmalı parçalar (MÖ. 6. yy); **Kyzikos, Yakapınar, Akşehir, Edesa, Antakya, İstanbul, Myrina, Pergamon, Pompeipolis Sloi, Yesemek** ve diğer Anadolu yerleşimlerinden çok sayıda eser sergilenmektedir.

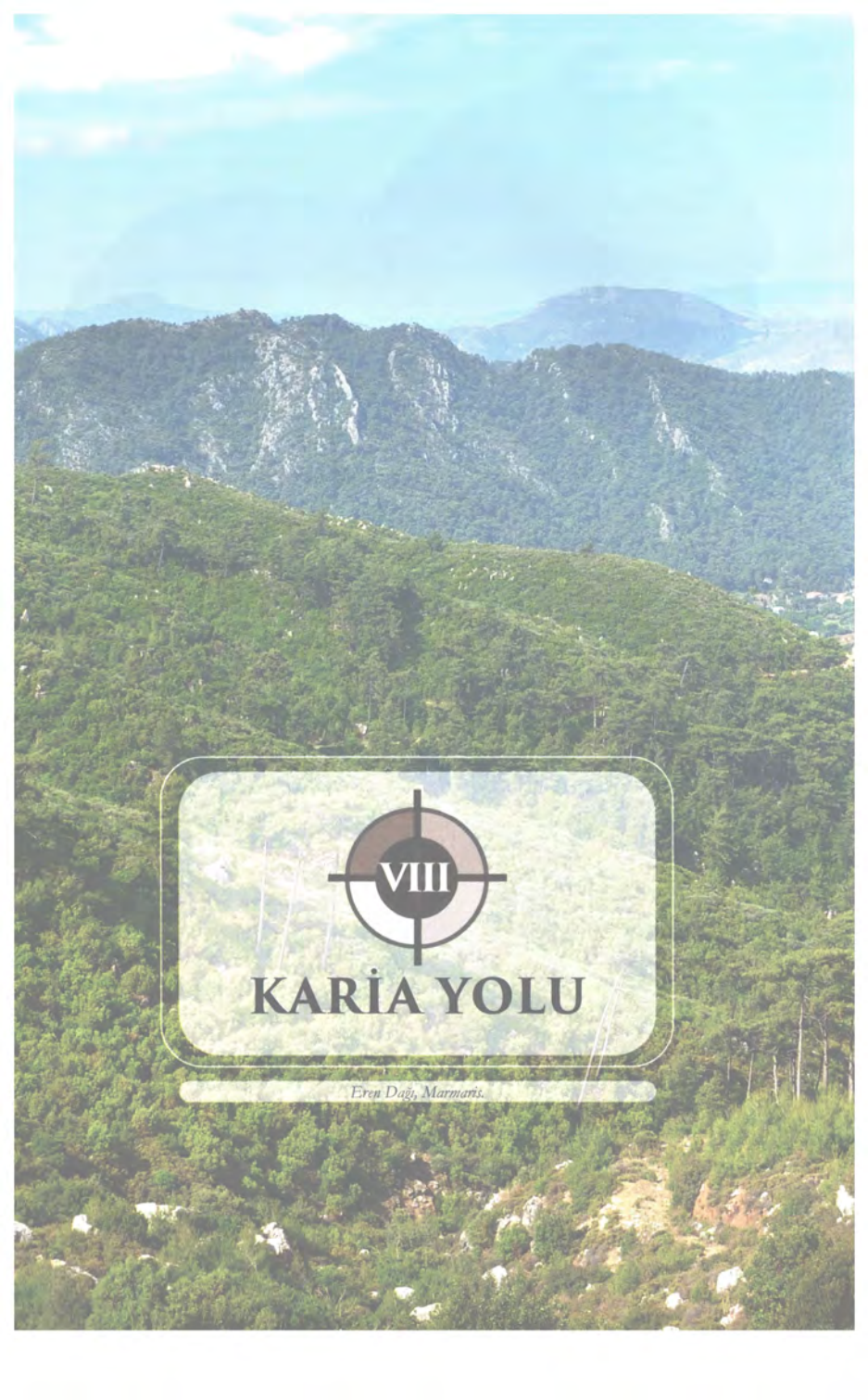

VIII

KARİA YOLU

Eren Dağı, Marmaris.

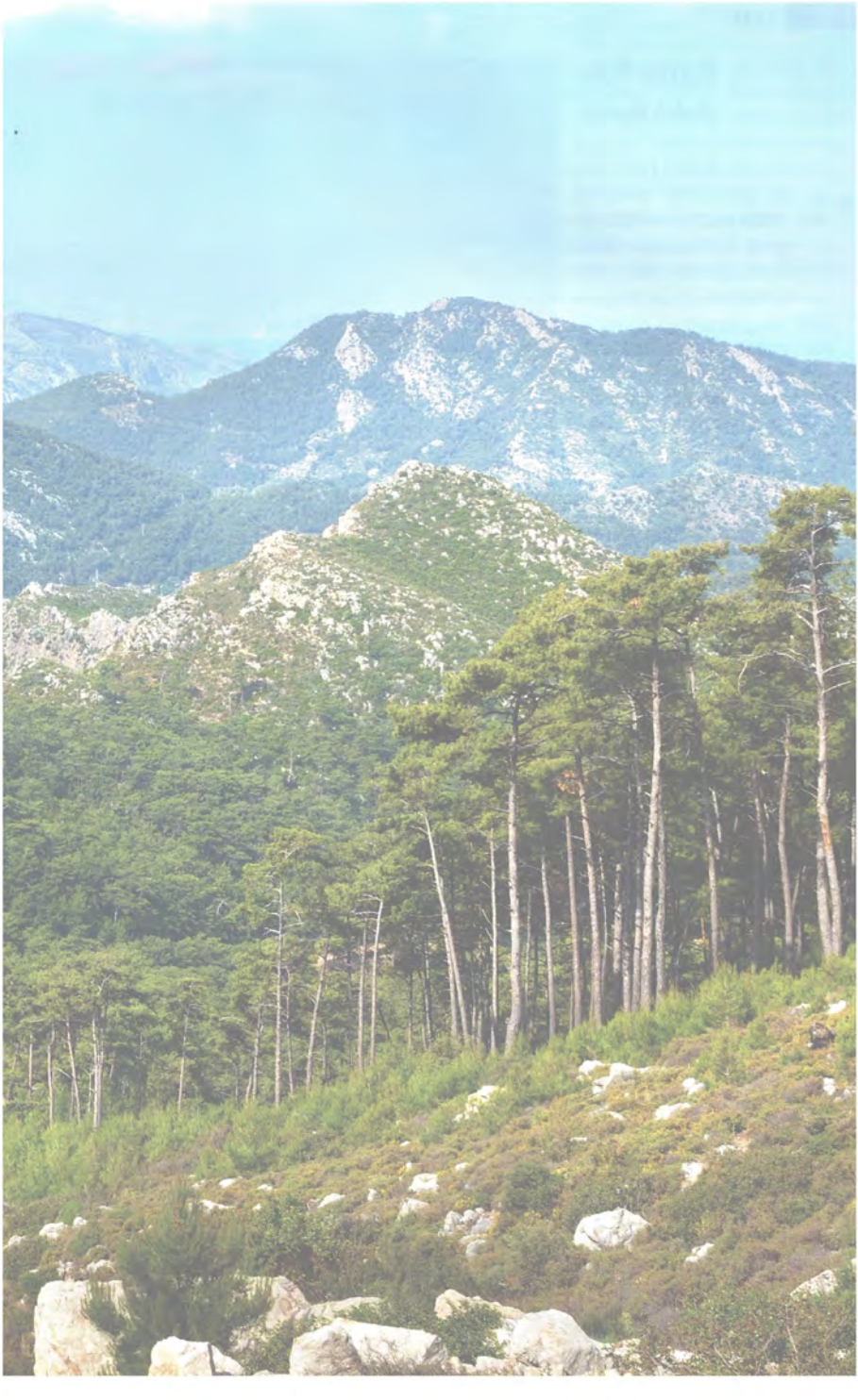

Karia Yolu

Erdal Yazıcı

Türkiye'nin en uzun doğa yürüyüşü rotası olan Karia Yolu, bir grup kültür-doğa dostu öncülüğünde ve yerel yönetimlerin desteğiyle oluşturuldu. Kolektif çaba ve desteklerle daha da gelişen Karia Yolu, yaklaşık 820 km uzunluğuyla 46 ayrı etaptan oluşur. 2013 yılı Şubat ayında açılan bu rota üzerinde Muğla ve Aydın ili sınırları içindeki Antik Karia Bölgesi'nin birçok kenti ve diğer doğal değerleri görülebilir. Dağ yamaçlarını, dorukları, denize nazır patikaları, köyleri ve taş döşeli antik yolları aşan Karia yolu güzergâhında, bu organizasyonun adıyla düzenlenmiş yön tabelalarına ve patika yol işaretlerine sıkça rastlanır. Karia Yolu'nun ana rotası Marmaris İçmeler'den başlayıp Karpuzlu İlçesi'nde son bulur. Ayrıca ana hattan ayrılan iki alternatif rota vardır: Birincisi, Bozalan'dan Bodrum'a, diğeri ise Akyaka'dan Stratonikeia'ya uzanır. Rota üzerindeki sarı renkli yönlendirme tabelaları gidilecek yönü ve yol uzunluğunu gösterir. Patika üzerindeki yan yana paralel çizilmiş kırmızı ve beyaz yol çizgileri ise kolay yollarda her

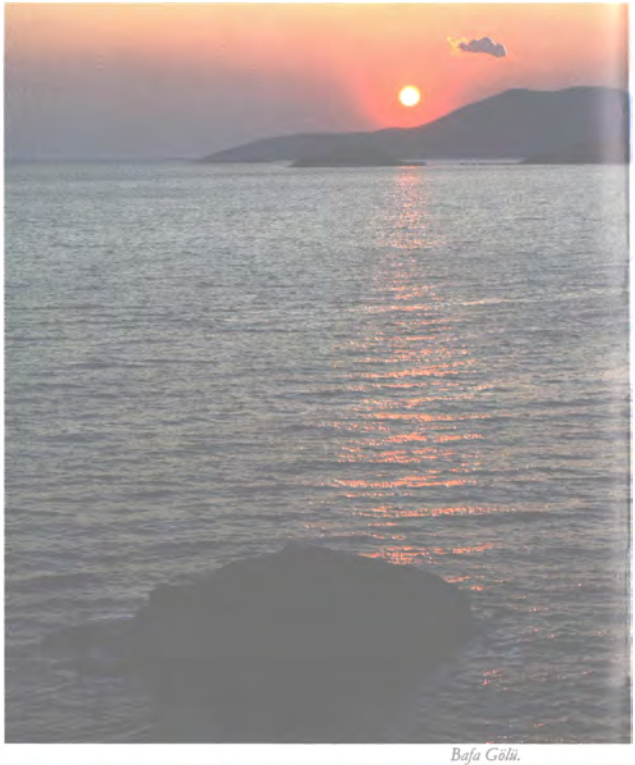

Bafa Gölü.

Karia Yolu yön ve uzaklığını gösteren tabelalar.
İdyma. Gökova.

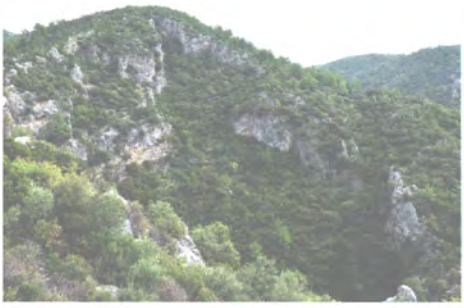

Kalem Köyü. Milas.

Bafa Gölü ve Kahveasar Ada.

Gökçeler Kanyonu. Milas.
Dalyan Boğazı ve Kaunos kaya mezarları.

200 metrede bir, zor yollarda ise daha sık görülür. Yola paralel çizilmiş kırmızı-beyaz çizgi, doğru yolu, ters L biçimli kırmızı-beyaz çizgi patika yönünü, sadece kırmızı çizilmiş çarpı işareti ise yanlış yolu göstermektedir. Karia Yolu gezginleri, bölgede 6 ayrı güzergâhta yürüyebilirler; toplu taşıma araçlarından yararlanan gezginler istedikleri rotadan başlayıp, istedikleri rotada yürüyüşü bitirebilirler. Muğla'nın % 67'si ormanla kaplı doğasında, ormanla iç içe geçmiş eşsiz koylarında, İç Karia'nın gizemli doğasındaki çoban patikalarında ve antik yollarda doğanın keyfini çıkarırlar. 6 ayrı güzergâhın Bozburun Yarımadası Yolu (İçmeler - Bozburun) 141,2 km; Datça Yarımadası Yolu (Eski Datça - Akyaka) 240,7 km; Gökova Körfezi Yolu (Akyaka - Bodrum) 139,2 km; İç Karia Yolu (Bozalan - Karpuzlu) 174,2 km; Muğla Çevresi Yolu (Akyaka - Muğla - Eskihisar / Stratonikeia) 108,5 km; Dalyan - Ekincik Yolu ise 11 km uzunluğundadır.

Karia Yolu'nun eşsiz güzellikte doğası bin bir çeşit bitkiyi barındırır. Gür **ormanları** içinde Kızılçam (Pinus buritia), Karaçam (Pinus nigra) görülür; en yüksek noktası 1370 m olan Beşparmak Dağları'nda ise Çam Fıstığı (Pinus pinea) yetişir. Çam, Ardıç ve Sedir ağaçlarına 1000 metrenin üstündeki dağlık alanlarda da rastlanır. Orman dokusu içinde Marmaris, Bayır Köyü çevresinde Akdeniz Servisi ve Köyceğiz yakınlarında ise Günlük Ağacı (Liquidambar orientalis) dikkati çeker. Çınar ve zakkum ağaçları Karia Yolu üzerinde her daim gezginlere eşlik ederler. Güzergâhlar üzerinde daha alçak seviyelerde ise bölgenin tipik **Maki** bitki topluluğu sıkça görülür; Defne, Mersin, Katırtırnağı ile Ladenler Maki topluluğunun üyeleridir. Bölgede sıkça karşılaşılan **Garik** bitki topluluğu içinde otsu bitkiler yer alır; hoş kokularıyla davetkâr olan bu bitkiler arasında Ada Çayı, Keklik Otu, Lavanta görülebilir. **Soğanlı bitkiler** içinde ise Lale, Çiğdem, Zambak, Sümbül vb. çiçekler sayılabilir. Bölgede, Dalyan ve Gökova çevresinde turunçgillerden portakal ve limona; Datça'ta Badem ağacına; Milas-Karpuzlu hattında ise Zeytin ağaçlarına rastlanır. Güzergâh üzerinde, mevsimlere göre kokuları ve

görünümleriyle davetkâr, Anemonlar, Nergisler, Süsenler, Çiğdemler, Kasımpatılar, Papatyalar, Kadife Çiçekleri, Düğün Çiçekleri, Sütleğenler, Ebegümeçleri, Burçaklar, Gelin Çiçekleri, Siklamenler ve Gelincikler modern çağın yolcularına eşlik ederler.

Karia Bölgesi'nde nesli tükenmekte olan türlerle sıkça karşılaşılan birçok hayvan türü yaşamaktadır. Yabandomuzları sık görülen türlerden birisidir. Datça Yarımadası'nda yabani kedi Karakulak (Caracal caracal) az da olsa görülür. Dağ keçisi de bu bölgede yaşayan hayvanlar arasındadır. Nesli tükenmekte olan Boz Ayı (Ursus arctos) ile Yaban Kedisi (Felix silvestris) çok az görülen türlerdendir. Bölgede nesli tükenmiş hayvanlar içinde birincisi kurtlar, diğeri ise Anadolu Leoparı'dır (Panthera pardus tulliana); geyik ise çok az görülen bir hayvandır; bölgedeki hayvan türlerinin tükenmesinin en büyük nedeni aşırı avlanma ile modern çağın kontrolsüz ve önüne geçilemeyen yapılaşmasıdır. Böl'gede görülen hayvan sakinleri arasında Kızıl Tilki, Kirpi türleri, Sansar türleri, fare türleri, Trakya Tosbağası (Testudo hemanii), Akdeniz Kaplumbağası (Testudo graeca), Sincap, Tavşan türleri yol boyu sıkça görülür. Sürüngenler alemi içinde ise Zehirli Engerek, Zehirsiz Çayır ve Kamçılı Yılan, Salamender ve Bukalemun yer alır. 'Böcekgiller'den, Kelebekler, Yusufcuk, Kızböceği sık karşılaşılan türlerdir. Göç yolu üzerindeki bölgede çok sayıda yırtıcı, su, yağmur kuşları ve diğer kuş çeşitleri yaşar; Kerkenez, Atmaca, Çakır, Şahin çeşitleri, Kartal çeşitleri, Doğan çeşitleri, Puhu, Delice çeşitleri, Karabatak çeşitleri, Ördek, Poyrazkuşu, Fiyu, Balıkçıl çeşitleri, Angıt, Çamurcun, Çıkrıkçın, Kılkuyruk, Bülbül, Martı çeşitleri, Tarlakuşu, Toygar çeşitleri, Kumru, Baykuş, İshakkuşu, Bıldırcın, Guguk gibi onlarca kuş çeşidi bölgenin sakinleridir.

Gezginler, ayrıcalıklı Karia Yolu üzerindeki 6 güzergâh üzerinde bulunan etaplarda uzun yürüyüşlere çıkarlar; yüzyıllar boyu kullanılmış patika yollar, antik yollar çok sayıda antik yerleşimlerin içinden ya da çok yakınından geçer; Kaunos, Amos, Loryma, Knidos, İydma, Keramos, Halikarnassos, Pedesa, Thera, Stratonikeia, Mylasa, Labraunda, Herakleia Latmos, Alinda ve Alabanda bu Karia kentlerinden bazılarıdır. Gezi güzergâhı içinde **Köyceğiz-Dalyan**; **Gökova**; **Datça ve Bozburun**

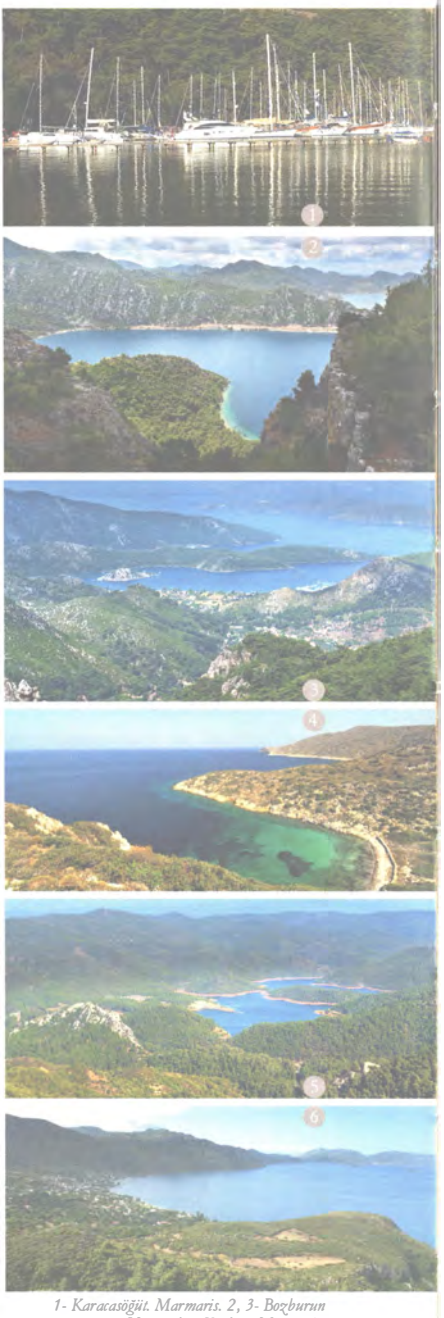

1- Karacasöğüt. Marmaris. 2, 3- Bozburun Yarımadası Koyları. Marmaris. 4- Knidos. 5- Marmaris. 6- Söğüt. Marmaris.

Özel Çevre Koruma Alanı ile **Bafa Gölü Tabiat Parkı** bulunmaktadır.

Karia Yolu gezginleri, doğayla iç içe yaşamanın, tüm canlılarla bir arada olmanın keyif ve mutluluğunu yaşarlar; yürüyüşlerde dayanışma, paylaşım, içtenlik, dostluk duguları pekişir; başarmanın tadına varılır; bin yıllar öncesi kültür ve yaşam izlerinden günümüz kırsal yaşamına değin kazanılan bilgi, gözlem ve deneyim unutulmazlar arasında yerini alır. En büyük kazanç ise doğayı koruyarak tüm canlılarla birlikte yaşamın var olabileceği düşüncesinin pekişmesidir.

Gizemli Karia Yolu, gönüllü koruyucuları sayesinde hep açık ve davetkâr; yeni deneyimler için yola koyulmanın zamanıdır...

Karia Yolu Etaplarının Uzunluğu ve Yürüme Süreleri

Bozburun Yarımadası (141,2 km)

1- İçmeler-Turunç-Amos 10,3 km) 5,5 saat.
2- Amos-Kumlubük-Kayaliözü-Bayır (15,1 km) 7 saat.
3- Bayır-İsteriç (Bahçeli)-Taşlıca (18 km) 7,5 saat.
4- Taşlıca-Loryma-Tola (18,4 km) 7,5 saat.
5- Tola-Asardibi-Taşlıca (20,3 km) 8 saat.
6- Taşlıca-Cumhuriyet-Bozburun-Selimiye (20,7 km) 7,5 saat.
7- Selimiye-Bayır-Şelale (19,5 km) 7,5 saat.
8- Şelale-Turgut-Orhaniye-Hisarönü (18,9 km) 7 saat.

Datça Yarımadası (240,7 km)

1- Eski Datça-Domuz Çukuru (14,6 km) 5,5 saat.
2- Domuzçukuru-Palamutbükü (17,5 km) 7,5 saat.
3- Palamutbükü-Knidos (18,4 km) 7,5 saat.
4- Knidos-Değirmenbükü-Murdala-Mersincik (18,6 km) 8 saat.
5- Mersincik-Karaköy (19,2 km) 7,5 saat.
6- Karaköy-Kızlan-Emecik (25,9 km) 9 saat.
7- Emecik-Çakal. (16,1 km) 6 saat.

8- Çakal-Balıkaşıran-Bördübet
(21,5 km) 7,5 saat.
9- Bördübet-Löngöz
(26,8 km) 7,5 saat.
10- Löngöz-Karacasöğüt
(19 km) 6,5 saat.
11- Karacasöğüt-Çamlı Köyü
(15,4 km) 6 saat.
12- Çamlı Köyü-Gökçe-
Akçapınar-Akyaka
(27,7 km) 9 saat.

Gökova Körfezi (139,2 km)

1- Akyaka-Çardak-Turanlı
(15,2 km) 6 saat.
2- Turanlı-Sarnıç-Akbük
(21,7 km) 8,5 saat.
3- Akbük-Alatepe-Ören
(15,5 km) 6 saat.
4- Ören-Türkevleri-Bozalan
(22 km) 8 saat.
5- Bozalan-Gökbel-
Hurma-Çakıllıyalı
(14,4 km) 5,5 saat.
6- Çakıllıyalı-Kisebükü-
Kargıcak-Çiftlik
(20,9 km) 7,5 saat.
7- Çiftlik-Kızılağaç-Bodrum
(21,5 km) 8 saat.
8- Bodrum-Pedesa
(8 km) 3,5 saat.

İç Karia (174,2 km)

1- Bozalan-Fesleğen-Çiftlik-
Karacahisar (18,7 km) 7,5 saat.
2- Karacahisar-Karakoyun-
Bahçe (17,5 km) 6 saat.
3- Bahçe-Beçin-Milas
(12,4 km) 4,5 saat.
4- Milas-Kırcağız-
Labraunda-Kargıcak
(23,3 km) 8,5 saat.
5- Kargıcak-Sarıkaya-
Ketendere-Çomakdağ
(15,9 km) 7 saat.
6- Çomakdağ-Narhisar-
Konak-Kayabükü
(16,7 km) 7 saat.
7- Kayabükü-Sakarkaya-
Karahayıt
(16,3 km) 7 saat.
8- Karahayıt (Bafa Gölü)-
Gölyaka-Kapıkırı Köyü
(8,4 km) 3,5 saat.
9- Kapıkırı-Bağarcık
(17,4 km) 8,5 saat.
10- Bağarcık-Yahşiler
(18,8 km) 7 saat.
11- Yahşiler-Tekeler-
Alinda (Karpuzlu)
(8,8 km) 4 saat.

Muğla Çevresi (108,5 km)

1- Akyaka-Ula Göleti
(20 km) 8 saat.
2- Ula Göleti-Muğla
(17,5 km) 4,5 saat.
3- Muğla (Değirmendere
Kanyonu)-Mobolla-Ekizce
(11,3 km) 4,5 saat.
4- Ekizce-Soğukdere-Eski Bayır
(19,8 km) 7,5 saat.
5- Eski Bayır-Bayır-
Belen Kahvesi
(15,8 km) 5,5 saat.
6- Belen Kahvesi-Stratonikeia
(24,1 km) 8 saat,

Dalyan - Ekincik (11 km)

1- Dalyan-Kaunos-Ekincik
(11 km) 5,5 saat.

Kırmızı-Beyaz Karia Yolu işareti.

■ Gezginin Günlüğü: *Karia Yolu'nda Kaybolmak*

Erdal Yazıcı

1994 yılı, Temmuz ayının sıcak bir gününde Taşlıca Köyü muhtarının konuğu olduk; ilk günümüzü, Phoeniks kenti yakınlarında, su kuyuları başında köylülerle geçirdik; Serçe Limanı yolu üzerindeyiz; henüz köyün limanla araç yolu bağlantısı yok. Eşekleriyle kuyulardan su, kırlardan çalı çırpı taşıyan, dağa kekik toplamaya giden kadınlar, limana yollanmış balıkçılar, Loryma / Bozukkale yoluna düşmüş yabancı gezginler... Tarım arazileri az olan köylüleri bir de susuzluk vurmuş; Taşıma suyla yaşam döngüsünü sürdürmeye çalışan köylülerin insanüstü çabaları... O gün tanık olduğumuz insan manzaraları... Köy dışında genç erkeklerin iş, genç kızların eş bulma hayalleri... Burası Taşlıca Köyü; ünlü turizm merkezinin çok yakınında olmasına rağmen turizm gelirlerinden hiç pay alamayan bir yerleşim; gökten yağmur yerine taş yağmış köye; son ismini de bu taşlardan almış: Taşlıca... Köylüler yine de Phoeniks'ten evrilmiş Fenaket ismini yakıştırıyor köylerine.

1

2

Bir gün sonra Bozukkale'ye gideceğim; akşam köylülerle sohbetimizde ayrıntılı yol tarifleri alıp, krokiler çiziyorum. Dağını, taşını, ağacını, keçi yolunu, kurdunu, kuşunu bilen köylüler ayrıntılı tariflerini yapıp rahatlıyorlar: ***"Önce Serçe Limanı'na gidip, sonra da Bozukkale yoluna sapacaksın."*** *Yol üstündeki ağaçları, yalçın kayaları tek tek isimleriyle saydılar, mevkii isimlerini (!) de; ama anlatılanlar benim için karanlıkta bilinmeyenler yumağıydı.*

Sabah, 5.30'da yola çıktığımda ortalık aydınlanmıştı; horoz sesleri, eşek anırmaları... Çoban sürünün peşinde; su taşıyanlar, kekik toplamaya gidenler yine yollara düşmüşler. Köy gerilerde kaldı; Phoeniks kentindeyim; kent harabeleri içinde sessizlik ve hüzün hâkim. Oysa yüzlerce yıl, bin, iki bin yıl önce aynı yaşam devinimi bu kentte de sürüyordu; ama şimdi ıssız ve yalnız bir kent Phoeniks. Yürüdüğüm patika, belki de antik yolun bir parçası olmalı. Yol, agora olduğunu sandığım gösterişli, uzun, antik bir yapı örgüsünün önünden geçiyor; soluklanacağım ilk durak Serçe Limanı...

Serçe Limanı'nda, Ege ve Akdeniz sularında ***"Mavi Yolculuk"****a çıkmış tekneleri karşılayıp hizmet veren bir kır lokantası / kahvesi var; çalışanlar, demi yeni açılmış çaylarını ikram ettiler; Bozukkale'nin patikalarını anlattılar uzun uzun; anladığımı sanıp, bu yolları* ***"şıp diye"*** *bulacağımı sanıyorlar. Geç olmadan tarif edilen yola giriyorum; 500 metre sonra yol, ikiye, sonra üçe, dörde, beşe, ona (!) ayrılıyor; doğru yönde yürüdüğümün farkındayım, ama hangi yola girmeliyim?*

3

1, 2- Yıl 1994. Taşlıca köylü kadınlarının günlük yaşam döngüsü. 3- Taşlıca-Loryma Karia Yolu.

Bozuk Koyu. Taşlıca.

Ve patika yollar tükenip keçi yoluna dönüşüyor; sahili izleyerek bir süre ilerlemeye çalışıyorum ama çalılar ve kayalık alan hızımı kesiyor. Kale gözükmüyor hâlâ. Suyum tükenmek üzere. Sahile inip, kıyı şeridini izleyerek Bozukkale'ye ulaşacağımı umuyorum; yolumu kaybetmenin şaşkınlığı ve belirsizlik sıcak havayla birleşince umutsuzluğum daha da artıyor... Uzaklardan, yelkenli tekneler gelip, geçiyor ama beni görmeleri olanaksız. Güneş yükseldikçe hava daha da yakıcı hale geliyor. Güneyden, bir tekne patırtısı... Nereden gelip nereye gider acaba? Sesi artınca küçük bir balıkçı teknesi çıkıyor karşıma; sahile yakın seyrediyor. Kaptan, el, kol işaretlerimden yardım çağrımı anlamış olmalı; tekne hızla kayalıklara yanaşıyor ama azgın dalgalar izin vermiyor binmeme; uzun uğraştan sonra atlıyorum tekneye; kaptan ***"kaçak !"*** *olup olmadığımı sorguluyor şüpheci bakışıyla; Karia Yolu'nda kaybolduğumu öğrendiğinde* ***"başının belaya girmeyeceğini"*** *anlayıp, rahatlıyor. 10 dakika sonra kale gözüküyor; koyu oluşturan ince bir dil gibi uzanan yarımada üzerinde, kentin koruyucu simgesi Bozukkale'nin çok yakınından geçip iskeleye yanaşıyoruz. Kaptanın kulübesindeki sofrada yiyeceklerimizi paylaşıyoruz. Çekimi tamamlayıp geri döneceğimi söyleyince, kaptan geç saatte yola çıkmamamı, ısrarla koyda kalmamı öneriyor ama, bekleyenlerim var, dönmeliyim...*

Ayrıntılı tarifini aldığım işlek yol belirgin, ama hava karamak üzere; dönüş yolundayım; Taşlıca henüz çok uzakta; sessizlik daha da artıyor; dört bir yanımdan duyduğum kıpırtılar ürkütücü. Yabani hayvan sesleri olmalı; onlar da benden korkmuş olmalı; kuşlar, tavşan, tilki... Köye yaklaştıkça yol daha da genişleyip, belirginleşiyor... Saat 22.00'ye doğru köy kahvesine giriyorum; köylülerin ikram ettiği yorgunluk çayını yudumlarken Karia Yolu gezginlerinin yol öyküleri peş peşe sıralanıyor sohbette; kaybolanlar, aranıp bulunanlar... Köylülerin belleğine yolunu kaybetmiş bir Karia Yolu gezgininin öyküsü daha eklendi o gece; yüzüme söylediklerini anlatacaklar sonraki Karia Yolu gezginlerine: ***"Helâl olsun adama, sabahın köründe çıkıp, akşamın köründe döndü köye, hem de bir Türk'tü..."*** *Maceramı abartıp, yarış kazanmış bir koşucu gibi süsleyecekler öykülerinde...*

Bozuk Koyu, 1994 yılı.

Taşlıca-Serçe Limanı yolu.

Taşlıca-Loryma Karia yolu.

■ Karia Yolu'nun Gizemi

Erdal Yazıcı

İşaretli ya da işaretsiz kilometrelerce uzanan Karia Yolu'nun gizemli doğasının tadını çıkarmak doyasıya; Karia kentlerini görebilmek umuduyla kuleyi andıran nice zirvelerine tırmanmak; kâşif duygularına kapılıp çocuksu sevinç gözyaşı dökmek ya da mutluluk çığlığı atmak Karia zirvelerinde... O anları yaşadım...

Karialılarla karşılaşmayacağım kesindi bu zirvelerde; ya günümüz köylüleriyle? Doğrusu, onu da ummuyordum; Marmaris'in Ovacık Köyü'nü gölgeleyen Altın Sivrisi Tepesi'nde -hem de Karialıların Euthena kenti üzerinde- bir Orman Gözetleme Kulesi'yle karşılaşmam şaşırtıcıydı; görevliler de şaşırmıştı davetsiz misafiri gördüklerinde; Karialılar da bu zirvede kentlerine gelebilecek saldırılara karşı yüzyıllar boyu gözetlediler bu coğrafyayı; kartal yuvasını andıran zirvedeki gözetleme kulesindeki ormancılarla doyumsuz sohbetler ettik kekik çayı eşliğinde...

Bozukkale yolundaki ilk maceramdan 21 yıl sonra aynı yere gitmek için tekrar Karia Yolu'na düştüm; 2015 yılının Ekim ayında Taşlıca'ya geldiğimde yine 1994 yılı benzeri yaşam döngüsü sürüyordu köyde; susuzluk yine sorundu; köylülerin insanüstü çabaları bu döngünün yine bir parçasıydı; erken yaşta kamburu çıkmış eşeğini sürükleyerek çekmekte zorlanan bir köylü, birden çıkıvermişti karşıma; selamlaşıp ters yönlerde uzaklaştık. Phoeniks kenti kalıntıları yakınında karşılaştığım çoban Mustafa'nın derdi ise dağlar kadardı; evlenmek istiyordu ***"acil olarak !"****; parası da vardı, pulu da... Saf duygularla, güvenerek, ısrarla münasip birisini bulmamı istedi şehirden! Phoeniks kentini gezdirdi; kuyularını, bilinmez* ***"inleri"****ni... Keçilerine seslendi anlayacakları dilden; bulamayınca öfkelendi, ağzından köpükler saçıldı; tek geçim kaynağı keçileri* ***"ya kaybolduysa?"*** *Bozukkale'ye gideceğimi söyleyerek vedalaştım Mustafa'yla...*

Taşlıca'dan sonra, batıya uzanan Serçe Limanı Yolu, bir süre sonra güneye dönerek limana uzanır; güneye kıvrıldığı yerden yaklaşık 300 m sonra yolun batısında Karia Yolu levhası görülür; hemen sonrasında dik yokuşta yan yana çizilmiş kırmızı ve beyaz yol işaretleri gezginleri davet eder yola. İşaretli Taşlıca / Loryma yolu rahat bir parkur değil; önce sivri kayalar arasından devam eden dik yokuş deneyimsiz gezginleri yorabilir; yokuşları aşıp düz alana gelen gezginler işaretli çakıl taşlarını kaybedebilirler; hayvancılığın yapıldığı alanlardır bu düzlükler; hayvanlar tarafından sürüklenen işaretli taşlar, silinmiş ya da kaybolmuş olabilir; dikkatli

Bozuk Koyu. (Üstte). Bozukkale. Loryma (Altta).

Serçe Limanı yakınları. Taşlıca.

Karia Yolu'nun Taşlıca-Loryma rotasında yol boyu çiftlik, köy ya da yol güvenliğinde kullanıldığı sanılan yapı kalıntıları görülür.

bakıldığında işaretli yol yine çıkar ortaya. Bu zor rota, birçok antik kalıntı üzerinden geçer; bunlar, küçük çiftlik yerleşimleri ya da yol güvenliğini sağlayan küçük yapılar olabilir; sarnıç ve kuyu benzeri yapılar da görülür yol üzerinde.

21 yıl önceye göre daha rahattım; işaretler belirgin; bu yolda kaybolan yabancı gezginler de olmuş; düz alanlarda yolumu kaybedince 50-100 m çaplı daire içinde dönerek, yine işaretleri bulup devam ettim yoluma. Zorlandığım yokuşları aşıp Bozuk Koyu'nun eşsiz manzarası çıkınca ortaya, rahatladım; gerisi keyifli bir iniş yolu...

Uzaktan, restoran-kafe önündeki iskelede tekneler sıralanmış; 2 saati biraz geçmiş olmalı ki sahile ayak bastım; bir yarışçı edasıyla vardım iskeleye; ama, önce gelmiş Fransız gezginlerini görünce birincilik ödülünü armağan ettim onlara; Karia Yolu gezginleri yaşlı çiftle selamlaştık dostça. Gölgede soluklanıp Bozukkale'ye geçeceğim; uzaktan bir Mavi Yolculuk teknesi yanaştı koya; restoran çalışanları siyah bayrağı sallayarak iskeleye yönlendirdiler yelkenliyi; az sonra karaya ayak basacak gezginler, belki de gece konaklayacaklar Bozukkoyu'n Loryma kentinde.

Restoranın bir duvarı Antik Çağ'dan kalma; iskele civarında sur kalıntıları ve çeşitli yapı temelleri ve düzgün antik bloklar görülüyor. 20 dakika sonra Bozukkale'ye ulaştım; görkemli, güçlü duvarları şaşırtıcı; modern yerleşimden çok uzak oluşu yıkımdan kurtarmış kaleyi. Loryma'nın yüz yıllar boyu güvende kalmasını sağlamış Bozukkale; şimdi, yalnızlığı ve ıssızlığı hüzün veriyor; kale içindeki sessizliği, ara sıra uğrayan modern çağın Karia Yolu gezginleri bozuyor. Bir kapısından girip diğerinden çıktım kalenin; aşılmaz, güvenli kapılar şimdi açık, bitki örtüsüyle kaplı ve davetkâr. Çekim sonrası, iskeleye geri döndüğümde Fransız çiftin Karia Yolu'nda dönüşe geçtiğini gördüm uzaktan; bir karınca çabasıyla tırmanıyorlardı yokuşu... Karia'nın gizemli doğasında, sevgi, dostluk, paylaşma ve yardımlaşma duygularını tazeleyerek, belleklerine kalan nice anı ve yol öyküleriyle dönecekler ülkelerine.

Dönüş yolunda, teknemizde, Bozukkale'ye dokunurcasına ilerliyoruz; yarımada üzerinde, uzun koyun girişine kadar uzanıyor kale; bir süre sonra Serçe Limanı'na gireceğiz; güneşin kızıllığı sarmış bulutları; bir bakır tepsi gibi kızıllıklar içinde güneş terk ediyor Loryma'yı; kentliler yüz yıllar boyu nice günü karşılayıp uğurladılar Akdeniz'in sonsuzluğuna; teknemiz Serçe Limanı'na giriyor ağır ağır; 21 yıl önce yolumu kaybettiğim tepeler karşımda duruyor; yol öykülerime bir yenisi daha eklendi; Taşlıca yolunda, radyonun hüzünlü Anadolu ezgileri esen yele karışıyor...

Son Söz

Gördüklerimizi, yaşadıklarımızı bilimin ışığında damıtıp paylaşmak duyguların en güzeli. Kitap, bu paylaşım düşüncesinin sonucu sadece. Anadolu'nun köküne inen araştırmaların kolektif bir sunumu. Tanındıkça, bu köklü kültür-sanat birikiminin insanlığa sunacağı katkının nedenli büyük olacağının farkındayız.

Gezip, gördüğümüz yerlerde karşılaştığımız olumsuzlukların (tahribat, yıkım vb.) yanında tomurcuklanan olumlu gelişmeler umutlu olmamızı sağlıyor; Anadolu'nun köklü kültürü tanındıkça sahiplenenleri hızla artıyor; bilim insanlarının, araştırmacıların ve arkeologların özveriyle açığa çıkarma ve koruma çabaları sivil toplumda yankı buluyor; gezginler sıradanlığı bozup, titiz ön hazırlıklarla bu coğrafyanın köklü kültür-sanatını araştırıyorlar; kültür yollarını hayata geçiriyorlar; 820 km uzunluğundaki Karia Yolu projesi bunlardan birisi sadece. Yıkım ve tahribat, anında tepki görüp, güvenlik ve koruma önlemlerinin alınmasını sağlıyor. Bilgiyle donanan sivil toplum yıkımın önüne geçiyor, ama bu konuda kat edeceğimiz daha çok uzun yol var; tanıtımın ve koruma bilinci gelişiminin temelleri ilköğretim yıllarında atılmalı; toplum sürekli bilgilendirilerek korumanın ana unsuru yapılıp sahiplenmesi özendirilmelidir; medyanın da destekleyici programlarla kültür varlıklarımızın korunarak gelecek kuşaklara aktarılması konusunda yayınlarını artırması önemlidir.

Anadolu'nun köklü kültür - sanatını tanıyıp özümsemek yaşamımıza yepyeni ufuklar açacaktır; bu coğrafyanın en güzel yerlerinde tomurcuklanmış uygarlık izleri -tanındıkça- toplumsal belleğin bir parçası olacaktır; bilgilenerek bu toprakların tarihini kavrayan toplum, geçmiş uygarlık izlerini -ötekileştirmeyip- koruyup kollayacaktır.

Gezip, görüp tanımak için Karia yolları yeni gezginlerini bekliyor; görülmeyeni ve tanınmayanı bilinir kılmak, sahiplenmek, eşsiz doğasının koynunda Karia uygarlık izlerini sürmek için Güneybatı Anadolu'da yollara düşmenin zamanıdır.

Teşekkür

Kitabın oluşmasında çizim ve tasarımda yaratıcı, özverili katkılarıyla Vahit Akça'ya; bilimsel bakış açısı, titiz araştırmalarıyla, bölgeyi gezip metni kaleme alan Umut M. Doğan'a; bilinmeyen coğrafyalarda, zirvelere ulaşmamıza gönüllü yardımları olan yöre halkına; yerel yöneticilere; müze yetkililerine; Karia'yı yakından tanımamıza ön ayak olan araştırmacılar, bilimsel kazı heyetleri, yazar ve bilim insanlarına minnet duygusuyla şükranlarımızı, teşekkürlerimizi sunmak az gelecektir. Antik dünyanın tanınmasında, bu dünyanın kültür ve sanatının toplumda tanınıp yaygınlaşmasında -yaşamlarını adayarak- yaptıkları katkılar unutulamaz.

Baltalı Kapı, Milas.

Sözlük

Agora
Antik kentlerde etrafı sütunlarla ve stoalarla çevrili kent meydanı, pazar yeri.
Akropol / Akropolis
Antik kentlerde şehrin en yüksek bölgesinde, surlarla çevrili olan yukarı bölümü; yukarı kent, iç kale.
Amphora (Amfora)
Sivri dipli ya da ayaklı, iki kulplu zeytinyağı, şarap vb. taşınan kap türü.
Analemma
Antik tiyatrolarda seyirci oturma bölümlerini iki yandan sınırlandıran duvarlar.
Andezit
Belirli bir jeolojik dönemdeki volkanik hareketlere bağlı olarak oluşmuş olan kor kayaçlar.
Andron
Antik Çağ'da evin erkeklere ayrılan bölümü; kutsal alanlarda üst düzey, özel erkek misafirlerin ağırlandığı küçük mekânlar.
Antemion
Hanımeli bitkisini andıran bir çeşit süsleme öğesi.
Ante
Antik tapınaklarda, yan duvarların ön ve arka cephede öne doğru çıkıntı yapan uçları.
Ambulacrum
Antik Çağ Roma hamamlarında sportif etkinliklerin ya da özel toplantıların yapıldığı geniş salon.
Amorf
Şekilsiz, biçimsiz, tanımlanamayan maddeler için kullanılır.
Arşitrav
Antik mimaride sütunların üstüne oturtularak sütunları birbirine bağlayan yatay taş blok.
Asklepieon
Antik Çağ'da Sağlık Tanrısı adına kurulmuş olan kutsal alan ve hastanelere verilen ad.
Beşik Tonoz
Bir beşiği andıran, yarım daire kesitli tonoz sistemi.
Bosaj
Mimaride kullanılan yapı bloklarının dış cephesine yapılan hafif dışbükey kabartma.
Bouleuterion:
Antik Çağ'da kent statüsü kazanmış tüm yerleşimlerde mutlaka yer alan meclis binalarıdır.
Brankhidler
Didim Apollon Tapınağı'yla Miletos Antik Kenti arasındaki kutsal yolun iki yanında dizili, oturan rahip heykelleri. Heykeller bu adı, temsil ettikleri Didyma'daki Apollon rahipleri sülalesinden alır.
Boustrophedon
Bir satırın sağdan sola ve ikinci satırın ise soldan sağa yazıldığı eski bir yazı şekli.
Cavea
Antik tiyatro, stadium ve odeonlarda seyircilerin oturduğu basamaklar.
Cella
Bkz. Naos.
Chert
İçinde kuvarz maddesi barındıran bir tür kaya çeşidi.

Cunei
Antik tiyatro yapılarında oturma sıralarını dikey olarak bölen, seyirci geçişlerine olanak tanıyan alçak basamaklara verilen isim. Kimi kaynaklarda Kerkis, Kerkides veya Kuneus olarak da geçer.
Devşirme
Bir yapının parçasıyken yerinden sökülerek farklı bir yapıda yeniden mimari eleman olarak değerlendirilmiş yapı bloğu.
Diazoma
Antik tiyatrolarda, oturma basamaklarını yatay olarak bölen yürüme yolları.
Dor Heksapolisi
MÖ. 6. yy'da, Halikarnassos (Bodrum), İasos (Kıyıkışlacık), Knidos (Datça), Kos (İstanköy) Lindos ve Kamiros kentlerinin kurduğu siyasi birlik.
Dromos
Mezar odalarına geçişi sağlayan ince uzun koridor.
Eyvan
Üç yönü kapalı, bir yönü dışa açılan ve tonoz ile örtülmüş olan mimari mekân. İslam mimarisinde yaygındır.
Fallus
Erkek cinsel organı şeklindeki betim. Antik Çağ'da bereketin ve bolluğun da simgesiydi.
Filiş
Derin deniz ya da okyanus ortamında bulunan kayaç tipidir. Klastik ve türbidit akıntılarla taşınır. Kalınlığı 1 km'den büyük, yanal devamlılığı fazla, senorojenik oluşumdur.
Gnays
Kuvars, mika ve feldspattan birleşmiş kayaç.
Granit
Kuvars, feldspat, ortoklaz ve mika minerallerinden birleşmiş türlü renkte, billursu, çok sert bir kayaç türü.
Gymnasium
Antik Çağ'da genç yurttaşların spor ve beden eğitimleri yanında düşünsel eğitimlerinin de verildiği okul yapıları. Bir kentin polis sayılabilmesi için gereken kamu yapılarından biri olan gymnasiumlar ilk kez Hellenistik Dönem'de ortaya çıktı.
Hades
Ege mitolojisinde ölülerin gittiği yer altı dünyası ve o dünyanın tanrısına verilen isim.
Halvet
Türk hamamlarında tek kişilik yıkanma hücrelerine, tekke ve medreselerdeki küçük ibadet ve zikir odacığına verilen isim.
Hankah
Büyük tekke ve dergâhlarda pir makamı; fakir, derviş ve öğrencilere yemek verilen ve misafir edilen yer.
Hazire
Cami ve türbelerin bahçesinde yer alan küçük ve özel mezarlık alanı.
Heroon
Yüceltilmiş kahramanlar için yapılan özel yapı.
Hestiatorium
Ege mitolojisinde sürekli yanan kutsal ateşi simgeleyen Hestia onuruna düzenlenmiş kült alanı.
Hippodamos Tipi Kent Planı
Diğer adı *"Izgara Plan"* olan kent planlama biçimi. Adını, MÖ. 5. yy'a yaşamış olan ve bu planı ilk kullanan kişi olarak bilinen Miletoslu (Miletli) mimar Hippodamos'tan alan bu planda kent birbirine eşit aralıklarla uzanan dikey ve yatay sokaklara bölünür ve yapılar bu sokaklar arasındaki dörtgen biçimli yapı adalarına yerleştirilir.
İn antis
Antik Çağ'da kullanılan bir tapınak planıdır. Templum İn Antis olarak da bilinir. Bu planda, sadece tapınağın ön cephesindeki iki ante duvarı arasında iki sütun yer alır.

İsodomik
Antik mimaride, eşit yükseklikte blok taş sıralarından oluşan harçsız duvar örgüsü.
Kerkides
Antik tiyatrolarda, seyirci oturma basamaklarını dikey olarak bölen, dar basamaklı yürüme yolları.
Kharon
Antik Ege mitolojisine göre ölen insanı yer altındaki dünyaya (Hades) geçirmek için Akheron Irmağı'nın kenarında bekleyen kayıkçı.
Kithara
Otuz ya da kırk telli çalgı. Tanrı Apollon betimlerinde görülen bu çalgı kanuna benzer.
Kırmızı Figür Tekniği
Antik dünyada MÖ. 5. ve 4. yy'larda yaygın olarak kullanılmış bir vazo süsleme tekniğidir. Bu teknikte, vazo üzerinde yer alan figüratif motifler kilin kendi renginde bırakılmış, figürler dışında kalan alanlar ise siyaha boyanmıştır.
Kline
Dinlenmek ya da yemek yemek için kullanılan uzun kanepe. Farklı malzemelerden yapılabilen klineler antik mezar odalarında ölü yatağı olarak da kullanılmaktadır.
Krepidoma
Antik Çağ'da tapınağın oturduğu zemini çevreleyen basamaklar
Kült
Tapınım, inanç.
Kuvarz
Doğada yer alan oldukça saf şekildeki silika kristali.
Kuvaterner
Jeolojide yaklaşık son 2,5 milyon yıllık dönemi kapsayan, Senozoik Zaman'ın sonuncu bölümüdür. Dördüncü Zaman olarak da tanımlanır.
Kynikizm / Kynik
Erdemli bir hayata ulaşmak için dünyevi nimetleri görmezden gelmeyi, kendi kendine yetebilmeyi ve bilimsel bilginin değerini küçük görmeyi savunan felsefi akım, bu akımı benimseyen kişi.
Labrys
Antik sanatta sıkça kullanılan, çift ağızlı balta. Girit'in Minos kültüründe, Karia ve Lydia bölgelerinde kutsal balta olarak yaygındır.
Laconicum
Antik Çağ Roma hamamlarında terleme odası. Bazen caldarium salonlarının bir bölümünde bazen de bağımsız bir oda şeklinde olurlar.
Lahit
Antik Çağ'da ölülerin konulduğu taş ya da pişmiş topraktan yapılmış sanduka biçimli mezar.
Latit
Bir tür yüzey kayacı.
Lokalizasyon
Kuruluş yeri seçimi. Bir yerleşimin kurulduğu alanın tespiti.
Martyrion
Hıristiyanlıkta, din büyükleri ve azizler anısına yapılan kilise - anıt mezar.
Medrese
İslam tarihinin erken dönemlerinden beri var olan, bugünkü orta ve yükseköğretim düzeyinde eğitim veren eğitim kurumu ve binası.
Miyosen
Jeolojik kronolojiye göre Neojen Dönem içinde yer alan jeolojik zamanlardan biri. Miyosen Zaman'ı günümüzden 23,8 milyon yıl önce başlar ve 5,32 milyon yıl önce sonlanır.
Mukarnas
İslam mimarisinde, yan yana veya üst üste yerleşen prizmatik öğelerin dışa doğru aşamalı bir biçimde taşması ile oluşan simetrik şekilli mimari süsleme öğesi. Taç kapılarda, mihraplarda ve geçitlerde görülür.

Naiskos
Küçük tapınak, ya da tapınakların içindeki küçük kült odası.
Namazgâh
Açıkta namaz kılmak için hazırlanmış olan ve kıble yönüne doğru dikili bir taş ya da küçük bir mihrabı bulunan yer.
Naos
Diğer adı Celladır. Tapınaklarda, tanrı-tanrıça heykelinin de durduğu ana oda.
Nef
Kiliseler ve diğer bazilika planlı yapılarda, yapı içinde dikey olarak uzanan ve sütun sıralarıyla ayrılmış koridorlar.
Nekropol / Nekropolis
Ölüler şehri. Antik Çağ'da genellikle kent surları dışında yapılan mezarlık alanları.
Nymphaeum
Anıtsal çeşme binası. Adını antik mitolojideki su perileri olan Nymphelerden alır. Grekçesi Nymphaion'dur.
Nymphe
Antik Ege mitolojisinde ormanlarda, kırda ve sulak alanlarda yaşadığına inanılan periler.
Ofiyolit
Deniz ve okyanus tabanında levhaların birbirinden ayrılması ve yakınlaşması ile oluşan jeolojik malzeme.
Ofiyolitli melanj
Jeolojide kırıntılı bir tür kayaç kütlesi olan melanjın ofiyolit parçaları içermesi durumuna verilen isim. Genelde yaklaşan kıta kenarlarında oluşurlar.
Opisthodomos
Antik tapınaklarda arkada yer alan sundurma.
Opus caementicium
Roma harcı olarak da bilinen bir duvar örgü biçimi. Taş, çakıl, kum ve seramik kırıklarının kireç harcı ile karıştırılıp kalıba dökülerek sıkıştırılmasıyla elde edilirdi.
Opus incertum
Roma Dönemi'nden itibaren kullanılan bir duvar örgü biçimi. Birbirine paralel örülü taş veya tuğla sırası arasına betona benzer bir harç dökülerek yapılır.
Orkhestra
Antik tiyatro ve odeonlarda seyirci basamakları ile sahne arasında kalan ve genelde at nalı ya da yarım daire planlı olan boşluk.
Parados
Antik tiyatro ve odeonlarda sahne binası ile cavea arasında kalan simetrik seyirci girişleri.
Palaestra
Hamam ve Gymnasium yapılarında spor ve bedensel etkinlikler için ayrılmış,üstü açık avlu.
Peplos
Antik Çağ'da dörtgen kesilmiş kumaşın iğne ve kemerlerle tutturulması ile yapılan dikişsiz, kolsuz, ipekli kadın giysisi.
Peribolos
Bir kutsal alanı çevreleyen duvarlar.
Peripteros
Tapınak etrafında tek sıra sütun dizisinin yer aldığı tapınak planı.
Permiyen Dönem
Günümüzden yaklaşık olarak 292 ile 251 milyon yıl öncesini kapsayan Jeolojik Dönem. Bu dönem jeolojik olarak Paleozoik Zaman'dan Mezozoik Zaman'a geçiş evresini oluşturur.
Piscina
Antik Roma evlerinin iç bölümünü oluşturan revaklı avlunun (peristil) ortasında yer alan havuz.
Pliyosen Çağ
Yaklaşık 5 milyon yıl öncesinden 2 milyon yıl öncesine dek süren üçüncü jeolojik çağın (tersiyer) son dönemi. Üst, Orta ve Alt dönemlere ayrılır.
Plaster
Dörtgen prizma şekilli dikme.

Polis
Antik Çağ'da kamu yapılarıyla kent statüsü kazanmış yerleşimlerin genel adı. Kent, kent devleti.
Polygonal Duvar
Çok kenarlı taşlarla örülmüş duvar.
Portiko
Bkz. Stoa.
Potern
Yapıların ve özellikle de surların altında açılan gizli geçitler.
Prehistorik
Tarih öncesi (yazının kullanımından önceki) çağları kapsayan zaman dilimi.
Proskene
Antik tiyatroda sahne binasının (skene) önünde yer alan ve oyunların oynandığı platform.
Pronaos
Antik tapınaklarda, ön cephede yer alan sundurma.
Propylon
Anıtsal kapı.
Prytaneion
Latincesi *"Prytaneium"*dur. Antik Çağ'da, içinde sürekli kutsal ateşin yandığı, kente gelen üst düzey misafirlerin, başarı kazanmış kişilerin ağırlandığı kamu yapısı.
Pseudo-isodomik
Yalancı isodomik duvar örgüsü. Bu örgü biçiminde dörtgen kesilmiş yapı blokları, bir sıra ince bir sıra kalın bloklar kullanılacak şekilde dizilir.
Pseudo-dipteros
Antik tapınak planı. Yalancı dipteros plan da denir. Bu planda tapınak etrafında iki sıra sütun dizisi yapılacak şekilde tasarlanır ancak içteki sütun dizisinin yeri boş bırakılır.
Rekonstrüksiyon
Bir yapının elde kalan az sayıdaki kalıntısından ve diğer belgelerden yola çıkılarak yeniden yapımı.
Rektagonal
Dörtgen kesilmiş mimari yapı bloğu.
Replika
Tek bir orijinal esere dayanılarak yapılan taklit eserler.
Retorik
Hitabet sanatı ve bu sanatı inceleyen edebiyat dalı.
Ritüel
Dinsel tören, ayin.
Seyirdim yolları
Kale ve kent surlarının iç kısmında, merdivenle çıkılan ve askerlerin çevreyi kontrol etmek için kullandıkları dar yürüme yolları.
Skarabe
Eski Mısır'da dinsel anlamı da olan bok böcekleri. Kozmik evren ve ölümden sonra yeniden dünyaya geliş ile ilgili inançlarla ilişkili olan Skarabe, antik sanatta da yer yer kullanılmıştır.
Skene
Antik tiyatrolarda sahne binası. Bu yapı genellikle sütunlar, nişler ve heykellerle süslü anıtsal bir görünüme sahipti.
Slika
Yer kabuğunun önemli bir kısmını oluşturan silikon dioksit maddesi.
Strigilis
Antik Çağ'da sporcuların, mücadele ve eğitim sonrasında hamama girmeden önce vücutlarındaki ter ve yağı sildikleri, orak biçimli, metal aletler.

Siyah Figür Tekniği
Antik Dünyada MÖ. 6. ve 5. yy'larda yaygın olarak kullanılmış bir vazo süsleme tekniğidir. Bu teknikte vazonun açık kırmızı kil yüzeyinde figürler siyah gölge şeklinde yapılır, figür detayları kazıma çizgilerle verilirdi.

Stel
Tek parça halinde dik duran taş. Antik Çağ'da mezar başlarına ya da bir kişiyi onurlandırmak için kentin çeşitli yerlerine dikilen yazıtlı ya da motifli dikmeler.

Stoa
Antik kent meydanlarının etrafında ya da bağımsız birer yapı olarak kentin manzaralı bölgelerinde kurulan üstü çatı ile kapalı, bir ya da iki cephesi sütun dizisi ile sınırlandırılmış yürüme yolları. Diğer adı portikodur.

Stylobat
Antik mimaride yapının oturduğu, sütunların dikildiği zemin.

Syneikismos
Antik Çağ'da güçlü bir kent devleti oluşturmak için yapılan, birkaç küçük şehir ya da kasabayı birleştirme işlemi.

Synthronon
Bizans Dönemi'nde ve doğu kiliselerinde yer alan, din görevlilerinin ayin sırasında oturduğu basamaklar.

Şapel
Tek mekândan oluşan küçük kilise yapısı.

Tabula ansata
İki yanı kulplu çerçeve şeklindeki kitabelik motifi.

Temenos
Bir tapınağı çevreleyen ve peribolos denilen duvarlarla çevrili kutsal alan.

Territorium
Bir kentin hâkim olduğu çevresel etki alanı.

Tessera
Mozaik yapımında kullanılan küp biçimli küçük taşlar.

Tonoz
Tuğla ve harçla örülmüş, yarım silindir biçiminde tavan örtüsü.

Trakit
Volkanik kayalıkları arasında bulunan bir minarel türü.

Trias Dönem
Günümüzden yaklaşık olarak 251 milyon yıl önce başlayıp 205 milyon yıl önce sonlanan jeolojik dönemdir. Permiyen Dönem'den hemen sonra gelir ve Mezozoik Zaman'ın ilk dönemini oluşturur.

Triclinium
Antik Çağ'da bir masanın üç kenarına dizilen ve üzerine uzanılarak yemek yenilip içki içilen yataklar.

Tromp
Bina köşelerinde yer alan ve üst yapının ağırlığının yan duvarlara daha hafif bir şekilde inmesini sağlayan köşe kubbesi.

Tüf
Bir volkanik patlama sonucu ortaya çıkan volkanik küllerden oluşan kaya türü.

Urne
Roma Dönemi'nde içine yakılan ölünün küllerinin konduğu ya da zeytinyağı, su gibi maddelerin saklandığı kavanoz biçimli kaplar.

Vomitorium
Antik tiyatrolarda seyirci girişlerini sağlayan ve oturma basamakları altında uzanan tonozlu geçitler.

Zaviye
İslam'da derviş denilen din misyonerlerinin dinsel törenler yaptığı küçük tekke yapısı.

Kaynakça

ACIPINAR, Mikail. "Rodos ve İstanköy'de Türk Eserleri", Rodos ve İstanköy Türklüğü, Ed: M. Kaymakçı - C. Özgün, İzmir, 2014, 209-230.
AKDENİZ, Engin. "1995 Yılı Büyük Menderes Ovası ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı - II, Ankara, 1997, 233-254.
AKPOLAT, Servet. "Bodrum Kalesi", Mimarlık Dergisi, Sayı: 1 (1979), 59-63.
AKURGAL, Ekrem. Anadolu Uygarlıkları, İstanbul, 1993.
AREL, Ayda. "Bodrum Yarımadası'nın Ortakent (Eski Müsgebi) Köyün'de Bulunan Mustafa Paşa Kulesi Hakkında" VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı Kataloğu, Ankara, 1998.
AREL, Ayda. "Ege Bölgesi Ayanlık Dönemi Mimarisi: 1986-1991 Çalışmaları" VIII Araştırma Sonuçları Toplantısı Katalogu, Ankara, 1991.
AREL, Ayda. "Gothic Towers and Baroque Mihrabs: The Post - Classical Architecture of Aegean Anatolia in the Eighteenth and Nineteenth Centuries" Muqarnas, 10 (1993), 212-218.
ARSLAN Anıl. "Mylasa'dan Halikarnassos'a Hekatomnidler" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt. 6, Sayı: 25, Hamza Gündoğdu Armağanı, (2013), 47-57.
BASS, George, F. Bodrum Sualtı Müzesi'ndeki Batıklar, Çev. S. Pulak, Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Yayınları-3, Ankara, 1996.
BARAN, Abdulkadir. "Ökkataş'taki (Muğla) Antik Yerleşim ve Thera (Karia) Antik Kenti Lokalizasyonu Çalışmaları", Stratonikeia'dan Lagina'ya / ***From Stratonikeia to Lagina***, Ahmet Adil Tırpan Onuruna Sunulan Makaleler / ***Studies Presented to Ahmet Adil Tırpan***, Ed: B. Söğüt, Ege Yayınları, 2012. İstanbul, 89-100.
BEAN, George, E. Turkey Beyond The Meander, London, 1980.
BİNDOKAT-PESHLOW, Anneliese, Tarih Öncesi İnsan Resimleri, Latmos Dağları'ndaki Prehistorik Kaya Resimleri, Çev: I. Işıklıkaya, 2006, İstanbul.
BÜYÜKÖZER, Aytekin. "Lagina Hekate Tapınağı'nın Altyapı ve Stylobat Düzenlemesinde Uygulanan Oranlar" Pamukkale Üniv., Sos. Bil. Enst. Dergisi, Sayı: 7 (2010), 1-13.
CALIÒ, Luigi. "The Agora of Kamiros: A. Hypothesis" Uluslararası The Agora in the Mediterranean - From Homeric to Roman Times Konferansları (14-17 Nisan 2011-Kos), Atina, 2011, 343-355.
ÇAĞLITÜTÜNCİGİL, Ersel. "Türk Türbe Mimarisinde Ender Bir Örnek: "Milas Ortaköy'de İkiz Türbe" Pamukkale Üniv., XIII. ORTAÇAĞ VE TÜRK DÖNEMİ KAZILARIVE SANAT TARİHİ ARAŞTIRMALARISEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ,14-16 Ekim 2009, İstanbul, 2010.
ÇALIŞLAR, İzzeddin. Halikarnassos'ta Bir Zaman- Bir Bodrum Rehberi, İstanbul, 1999.
ÇÖRTÜK, Ufuk. "Kaunos Neophoron Eksedrası" Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu-04-07 KASIM 2009 (Antalya). (ayrıbasım)
DİLER, Adnan. Kedrai-Sedir Adası, İstanbul, 2007.
DOĞU, Ali, Fuat. "Köyceğiz-Dalaman Çevresindeki Tarihi Yerleşme Alanlarının Jeomorfolojik Birimlerle İlişkisi (Güneybatı Anadolu)", Akademik Tarih, Cilt:32 Sayı:1.2 (1988), 319-328,
DURAN, Remzi. "Milas - Şenköy Şeyh Bedreddin Türbesi", D.E.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı VIII, İzmir 1994, 413-429.
ERİM, Kenan, T. Aphrodisias, City of Venus, London, 1986.
ERŞEN, Devrim. Değer Biçilemeyen Hazineler, Türkiye'nin Antik Kentleri: Ege, İstanbul, 2013.
GENÇLER GÜRAY, Çiğdem. "Kaunos'un Erken Bizans Dönemi Cam Buluntuları" Anadolu / Anatolia 36, (2010) sf: 215- 226.
GÜRSOY Elif, Aydın Eski Çine Ahmet Gazi Camisi Minberi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research, Cilt: 8, Sayı: 37, Nisan 2015
GÜTERBOCK, Hans, G. "Troy İn Hittite Texts: Wilusa, Ahhiyawa and Hittite History", Troy and Trojan War, (October 1984) Ed: M. J. Mellink, 1986, 33-45.
HELD, W., Gergakome, Karialılar, Denizcilerden Kent Kuruculara, YKY İstanbul, Kasım 2020.
HELD, W., G.C.-ŞENOL, A.K. ŞENOL, "2009 Yılı Bybassos Araştırması", 28.Araştırma Sonuçları Toplantısı, 3. Cilt, 24-28 Mayıs 2010, İstanbul, 2011, s. 325-340
HELD, W., ŞENOL, G. C., ŞENOL, A.K, '2008 Yılı Bybassos Araştırması', 27. Araştırma Sonuçları Toplantısı 3. Cilt, 25-29 Mayıs 2009, Denizli, 2010, s. 215-232

IŞIK, Cengiz. "KAUNOS'TA (Kbid) BİR KÜLT MAHZEN - Fakat Kimin İçin?- "Anadolu / Anatolia 25, 2003, 53-69
İDİL, Vedat. Nysa ve Akharaka / Nysa and Acharaca, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.
İREM, Kaan. "İdyma İlkçağ Kenti ve Çevresi 2004-2005 Yılları Arkeolojik Yüzey Araştırmaları" 24. Araştırma Sonuçları Toplantısı, (2006), 399-420.
JOUKOWSKY, S. Martha. Prehistoric Aphrodisias I-II, Belgium, 1986.
KIRCA-OĞUZ, Deniz. Restructuring The Settlement Pattern of a Peraean Deme Through Photogrammetry And Gis: The Case of Phoinix (Bozburun Peninsula, Turkey), Mediterranean Archaeology and Archaeometry, Vol. 14, No 2, 281-313.
KONAK Sibel, Antik Karya Bölgesindeki Kent Dışı Kutsal Alanlar, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.
KOPARAL, Elif; TUNA, Numan; İPLİKÇİ, Ertan, A. "Hellenistic Wine Press in Burgaz/Old Knidos" ODTÜ Mimarlık Dergisi, 2014/2, 93-107.
KOVACSOVİC, W.K. Römische Grabdenkmäler, 1983.
KÜÇÜKEREN, Canan. Anatolian Civilisation in the Aegean Karia, İstanbul.
LAFLI, Ergün. "Sikkeler Işığında Roma Dönemi'nde Kuzeydoğu Karia Kentleri" Arkeoloji, Sanat Dergisi-147, Eylül-Aralık 2014.
MUĞLA KÜLTÜR ENVANTERİ I, Bodrum Kentsel Sit, Halikarnassos, İzmir, 2007.
MUĞLA KÜLTÜR ENVANTERİ III-1, Bodrum Yarımadası Arkeoloji ve Sanat Tarihi Kalıntıları, İstanbul, 2013.
MUĞLA KÜLTÜR ENVANTERİ III-2, Bodrum Yarımadası Arkeoloji ve Sanat Tarihi Kalıntıları, İstanbul, 2013.
ONAL, Naci, M. "Hoca Ahmet Yesevi Tesirindeki Muğla Erenleri" I. Türk Dünyası Lehçe ve Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri, 21-22 Nisan 2002-Muğla, 167-183.
ÖĞÜN, B. "Excavations of Caunus" Prodoeding of the xth International Congress of Classical Archaeolgy. Ankara: s. 421-426, 1978.
ÖNEN, Ülgür. Karien, Südlische Westkuste Der Turkei, İstanbul, 1989.
ÖZBEY, Ali, Sinan. "TKİ-GELİ-YLİ Kurtarma Kazıları 2011-2012 Yılı Çalışmaları" 22. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu, (14 - 17 KASIM 2013, ADANA), Ankara, 2014, 37-66.
ÖZDEMİR Yunus, ÖZCAN Altay, LİVESLEY Dean. "Karia Yolu" .
ÖZEN, Erol- ERDOĞAN, Aytekin- AYTAÇLAR, Mehmet Nezih. "TKİ-Milas Müzesi 2009 Yılı Kazıları" 19. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu, (29.04 - 01.05.2010,ORDU), Ankara, 2011, 175-190.
ÖZER, Oğuz. – Say ÖZER, Yasemen. "Kaunos Roma Hamamı", Asia Minos Studien, Band 39 (2000), Bonn, 225-233.
ÖZER, Oğuz. – Say ÖZER, Yasemen. "Kaunos Kubbeli Kilisesi'nin Ambonu" Arkeoloji ve Sanat Dergisi, Sayı 133 (2010), 67-76.
ÖZEY, Ramazan. " Bozdoğan'ın Doğal Coğrafyası", Marmara Coğrafya Dergisi-13, (Ocak 2006).
ÖZLER, Güner. "Halikarnassos Tonozlu Mezar Grubu", Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Sayı: 9, (2009), 73-92.
ÖZGÜNEL, Coşkun. Karia Geometrik Seramiği I, Ankara, 1979.
PEDERSEN, Paul. "Report of The Turkish-Danish Investigations at Ancient Halikarnassos (Bodrum) in 1999", 22. Kazı Sonuçları Sempozyumu Katalogu, Cilt 2, (2001), 287-298.
PEDERSEN, Paul. "Resistiuty Measurings And Magnetometer in Ancient Halikarnassos 1988" V. Arkeometri Sonuçları Sempozyumu Katalogu, (1990), 41-52.
RUMSHEID, Frank. "Inschriften Aus Milas İm Museum Bodrum" Epicraphica Anatolica-37 (2004), 43- 61.
STUBBINGS, Frank, H. Mycenaean Pottery From The Levant, Cambridge, 1951.
ŞENER, Dilek. XVIII. VE XIX. Yüzyıllarda Anadolu Duvar Resimleri, Ankara Ünv. Sosyal Bilimler Ens. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.
ŞENOL, G.C., ŞENOL, A. K., HELD, W., "2010 Yılı Bybassos Araştırması", 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı 3. cilt, Malatya 2011, Ankara, 2012, s. 215-232.
ŞENOL, G.C., ŞENOL, A.K., HELD, W., "2007 Yılı Bybassos Araştırması", 26. Araştırma Sonuçları Toplantısı 3. Cilt, 26-30 Mayıs Ankara 2009, s. 211-226.
ŞENOL, G.C., ŞENOL, A.K., HELD, W., "2006 Yılı Bybassos Araştırması", 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, 28 Mayıs-01 Haziran 2007 Kocaeli, Ankara 2008, s. 365-380
ŞENOL, G. C., ŞENOL, A. K., HELD, W., "2005 Yılı Bybassos Araştırması", 24. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 1, 2007, p. 37 - 50.
TAY, (Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri) Projesi Kataloğu, "Peynirçiçeği Mağarası" Maddesi.

TEXIER, Charles, Küçük Asya: Tarihi, Coğrafyası ve Arkeolojisi, Cilt: III, Çev: A. Suat, Ankara, 2002
TEZCAN, Nuran. "Seyahatnâme'de Doğrular ve Yanlışlar Bağlamında İstanköy'deki Hipokrat Çınarı ve Evliyâ Çelebi" AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Semih TEZCAN'a Armağan, Cilt:13, Yıl:13, 13:405-420.
TIRPAN, Ahmet, A. "Geç Geometrik Dönem'den İki Yeni Yerleşim: Belentepe ve Mengefe" İDOL Dergisi, Sayı: 35-36, (Ekim-Aralık 2007- Ocak-Mart 2008), 3-13.
TÜRE, Altan. Köyceğiz-Dalyan, A Journey Through History Within The Labyrinth of Nature, İstanbul, 2011.
TUNCEL, M. GÖÇMEN. K. "Köyceğiz- Fethiye Yöresinde Bazı Coğrafi Gözlemler". İstanbul: İ.Ü. Coğ. Enst. Derg. C. 10, Sayı 18-19,1973. 1973.
TÜRKİYE MÜZELERİ, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2002.
ULUBURUN GEMİSİ, 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti, Sergi Kataloğu, Ed: Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta, Bochum, 2006.
UMAR, Bilge. Türkiye'deki Tarihsel Adlar, İstanbul, 1993.
Von HASBERG, H. Römische Grabbauten, 1982
WİNTER, Frederick, E. Studies in Hellenistic Architecture, Canada, 2006.
YALÇINLAR, I. "Muğla Bölgesinde Jeomorfolojik Müşahedeler". İstanbul: İ.Ü. Coğ. Enst. Derg. Sayı 14, 1964.
YAPUCU- PULLUKÇUOĞLU, Olcay. "Büyük Menderes Bölgesinde Kuleli Yapılar ve Arpaz Kulesi" Bozdoğan II (Ed. Cihan Özgün, yayına hazırlayan Sabri Sürgevil), İzmir 2010, 416,432.
YAYLALİ, Serap; AKDENİZ, Engin, "Kent Tarihi" Aydın İl Tarihi, Aydın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Haz: S. Yaylalı Vd. (Basım tarihi belirsiz) Ankara
YILMAZ, Yaşar, "Anadolu'nun Gözyaşları" YEM Yayın, İstanbul, 2015.
YILMAZ, Yaşar, Anadolu Antik Tiyatroları. YEM Yayın (Yapı-Endüstri Yayınları). İstanbul, 2010.

Dizin

A
Afrodisias Müzesi 78, 79, 81, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 95
Afhiyawa 35, 36, 229, 715,
Akharaka 181, 182, 183, 202, 715
Alabanda 70, 198, 210, 216, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 283, 366, 378, 621, 684, 700
Alinda 16, 45, 46, 202, 210, 212, 216, 229, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 266, 700, 702
Altes Museum 685, 686
Amnistos 460, 461
Amos 475, 476, 477
Amyzon 202, 210, 211
Anneliese Peschlow 397
Antiokheia Ad Meandrum 47, 55, 140, 141, 142, 143,144, 145
Apameia Antlaşması 47
Aphrodisias 15, 17, 32, 33, 37, 41, 52, 59, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 72, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 115, 125, 131, 230, 283, 435, 480, 484, 694, 714, 715, 720
Apollonia Salbake 65, 66, 67
Arpaz Beyler Konağı 115, 116, 117
Arzawa 35, 36
Asklipio Kalesi / Asklipio Müzesi 655
Attavyros Dağı Zeus Kutsal Alanı 657, 658, 659
Attuda 131, 132
Aydın Arkeoloji Müzesi 151, 154, 198, 199, 200, 201, 202
B
Balık Pazarı Anıt Mezarı 357, 358, 359, 360, 361
Baltalı Kapı 288, 289
Bargyla 338, 340, 341, 342
Beçin 17, 57, 284, 304, 305, 320, 321, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 702
Beşparmak Dağları 15, 21, 25, 30, 31, 36, 130, 203, 210, 212, 216, 280, 394, 396, 397, 404, 406, 699
Beyler Kulesi 110

Bodrum Kalesi 17, 35, 58, 409, 410, 411, 412, 414, 415, 583, 690, 714
Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi 419, 420
Bozburun Yarımadası 12, 23, 24, 25, 29, 432, 433, 462, 463, 483, 486, 490, 491, 492, 493, 497, 504, 699, 700, 701
Brioula 132, 133
British Museum 687, 688, 689, 690, 691, 692
Büyük İskender 16, 46, 47, 63, 238, 239, 257, 282, 296, 347, 348, 349, 519, 541, 577, 578, 600, 601, 611, 616, 621, 679, 680
Bybassos 504, 505, 506, 507
Byzantionlu Stephanus 76, 123, 140, 153, 244, 245, 417
C
Cihanoğlu Kule Evi 203
Ç
Çamlıbelen Kutsal Alanı / Hiera Kome 335, 336
Çınar Mağaraları 8, 30
Çine Kuvayi Milliye Müzesi 227, 228
Çöllüoğlu Hanı 310, 311
D
Delphi 193, 230, 518, 619, 621
E
Endymion Kutsal Alanı 403, 406
Eski Çine 224, 225, 226, 227
Euromos 38, 282, 385, 386, 387, 388, 390,391
Euromos Zeus Tapınağı 386, 387, 388
Euthena 458, 459
F
Fatih Sultan Mehmet 17, 58, 115, 579, 602, 622, 623, 680
Fethiye Müzesi 13, 552, 568, 569, 570, 571
G
Genciktepe Höyüğü 15, 32
Gerga 14, 219, 221, 222, 223, 676
Gordiou Teikhos 95, 96, 97, 100
Gümüşkesen Anıt Mezarı 287, 302, 303, 304, 311, 319, 320
H
Halikarnassos 15, 16, 17, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 57, 58, 59, 239, 282, 288, 291, 303, 304, 372, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 518, 577, 578, 599, 645, 674, 676, 681, 685, 686, 690, 691, 692, 700, 709, 714, 715, 716, 720
Harpagos 15, 42, 518, 541
Harpasa 113, 114, 115, 116, 117
Hattuşili III 229
Hekate 172, 232, 250, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 266, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 551, 679, 681, 714
Hekatomnos Anıt Mezarı 281, 286, 287, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 373
Hekatomnoslar 15, 16, 43, 45, 46, 210, 281, 282, 286, 287, 290, 291, 292, 294, 295, 296, 298, 299, 300, 301, 302, 305, 369, 370, 372, 373, 397, 541, 692
Helios Heykeli 619, 620
Herakleia Hieronu 68, 69
Herakleia Latmos 52, 53, 56, 210, 212, 385, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 700
Herakleia Salbake 68, 69, 70
Herodotos 15, 37, 39, 41, 42, 43, 230, 283, 338, 364, 371, 470, 504, 511, 540, 541, 548
Hierapolis Arkeoloji Müzesi 72, 73, 74, 75
Hydae 282, 321, 381, 382
Hydas 493, 494, 495
Hyllarima 127, 128, 129
Hyssaldomos 15, 43, 282
İ
İalysos Antik Kenti 666, 667, 668, 669, 670, 671
İasos 15, 24, 41, 44, 321, 322, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 381, 438, 599, 674, 675, 676, 677, 683, 709
İdyma 447, 448, 449, 450, 451
İlipınar Kalıntıları 477, 478, 479
İnce Kemer Köprüsü 214, 215, 219, 220
İstanbul Arkeoloji Müzeleri 679, 680, 681, 682, 683, 684
İzmir Arkeoloji Müzesi 674, 675, 676, 677
İzmir Tarih Sanat Müzesi 676, 677, 678, 679

K
Kalem Köyü Asar Kalesi 336, 337
Kallipoli 451, 452
Kamiros 661, 662, 663, 664, 665, 666
Kanuni Sultan Süleyman 17, 59, 114, 203, 207, 464, 465, 470, 472, 579, 602, 622, 623, 629, 630
Kargı Köprüsü 228
Karia Yolu 696...706
Kastabos 500, 501, 502, 503
Kaunos 25, 44, 105, 280, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 699, 700, 702, 714, 715
Kaunos Kaya Mezarları 562, 563, 564, 565
Kedraia 453, 454, 455, 456, 457
Kenan T. Erim 79, 89, 714
Keromos / Ören 434, 435, 436, 436, 437, 438, 439, 440, 441
Khalketor 282, 384, 385
Kıztaşı Kalesi 121, 122
Kidramos / Kidrama 70
Kindya 15, 43, 338, 339
Knidos 474, 512, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 645, 689, 700
Knidos Aphrodite Heykeli 520, 521, 522, 530
Kos Adası 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595
Körteke Kalesi 124, 125
Kritinia (Kastello) Kalesi 659
Kuyruklu Kale 378
Kyon / Paliapolis 275, 276
L
Labraunda 12, 42, 238, 282, 283, 289, 304, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 700, 702
Lagina 250, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 672, 673, 679, 681, 714
Larymna / Bozburun 490, 491
Lelegler 38, 39, 40, 42, 76, 112, 124, 224, 281, 339, 342, 384, 416, 417, 418, 434, 488
Lydialılar 39, 41, 283, 373
Lindos 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654
Livius 47, 63, 95, 141
Loryma 419, 462, 463, 488, 489, 490, 505, 700, 701, 703, 705, 706
M
Madnasa 416
Marmaris Kalesi 464, 470, 471, 472
Marmaris Müzesi 13, 471, 472, 473, 474, 511, 512, 513, 514, 518, 519, 529
Marsyas Çayı 42,216, 218, 219, 221, 229
Marsyas 216
Mastaura 147, 148, 202
Mausolleion 13, 16, 44, 45, 288, 291, 411, 412, 413, 481, 690, 691, 692
Mausollos 15, 16, 44, 45, 282, 283, 291, 294, 295, 298, 299, 409, 411, 412, 413, 416, 417, 418, 548, 561, 577, 600, 690, 691, 692
Mazares 15, 42
Milas Arkeoloji Müzesi 246, 288, 292, 299, 302, 304, 305, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 336, 349, 352, 356, 381, 382, 383, 440, 442, 444, 715
Mira 34, 35, 36
Mobolla (Muğla) 421, 422, 423
Monolithos Kalesi 656
Muğla Müzesi 428, 429, 430, 431
Musée du Louvre 692, 693, 694, 695
Mylasa 15, 16, 43, 44, 47, 59, 230, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 319, 320, 323, 336, 363, 364, 365, 370, 373, 378, 381, 385, 413, 601, 677, 684, 700, 714
Myndos 417

N
Nazilli Etnografya Müzesi 102, 103, 104
Neapolis 118, 119
Neratzia Kalesi (Kos) 582, 583, 584
Nimera Mağarası 467, 468
Nysa 20, 57, 60, 61, 130, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 186, 187, 198, 715
Nysa Kütüphanesi 157, 181
Nysa Tiyatrosu Frizleri 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176
O
Olymos 282, 379, 380
Orhaniye 497, 498, 499
Orthosia 104, 105, 106, 107, 108, 109, 202
P
Palai (Eski) Knidos 512
Pedesa 416
Pekmeztepe 15, 32, 77, 81
Pergamon Kralı III. Attalos 16, 48
Peynirçiçeği Mağarası 31, 32, 716
Phoeniks 483, 484, 485, 703, 705
Physkos 463
Piginda 123, 124
Pilinius 140, 365, 616, 619,
Plarasa 94, 95
Praksiteles 521, 522, 530
Ptolemaioslar 16, 46, 62, 210, 282, 349, 361, 364, 562, 577, 578, 601, 611, 619
R
Rodos Adası 597...671
Rodos Antik Kenti 604...644
Rodos Arkeoloji Müzesi 634, 635, 636, 637, 638, 639
S
Saranda / Thyssanos 481, 482
Sebastopolis 67
Seleukos Krallığı 46, 63, 114, 140,153, 186, 210,219, 230, 245, 246, 257, 282, 361, 364, 542
Side / Sibda 417
Sryna 479, 480, 481
St. Jean Şövalyeleri 17, 58, 410, 578, 579, 582, 592, 601, 602, 621, 622, 623, 624, 625, 627, 629, 634, 638, 640, 641, 643, 644, 646, 652, 653, 654, 666, 669
Stratonikeia 230, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 674, 676, 698, 699, 700, 702, 714
T
Tabai 62, 63, 64, 65
Teikhiusa 345, 346
Tekkeasar Kalesi 212, 213
Thera 424, 425, 426, 427
Tralleis 20, 57, 59, 148, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 198, 199, 201, 212, 239, 684, 686
Trapezopolis 70, 71
Tymnos 491, 492
V
Vroulia 655
W
Waliwanda 229
Y
Yazıkent Asar Kalesi 120
Yerküpe Yaylası ve Mağarası 276, 277
Yöre (Asar) Kalesi 137
Yörük Ali Efe Müzesi 112
Z
Zeus Akraios 397
Zeus Labraundos 42, 321, 370, 371, 372, 373

keşif limanı
port of discovery
www.uranus.com.tr

TÜRKÇE

■ **GEZİ REHBERİ**
1. İSTANBUL MÜZELERİ

■ **ANTİK KENTLER SERİSİ / GEZİ REHBERİ**
1. HİTİT BAŞKENTİ HATTUŞA / ALACAHÖYÜK-ŞAPİNUVA (2. BASKI)
2. EFES VE DİĞER İON KENTLERİ (2. BASKI)
3. HİERAPOLİS (PAMUKKALE) LAODİKEİA VE ÇEVRESİ
4. APHRODİSİAS VE ÇEVRESİ (2. BASKI)
5. TROAS BÖLGESİ ARKEOLOJİK YERLEŞİMLERİ VE ANITLARI TROİA VE ÇEVRESİ
6. BODRUM YARIMADASI HALİKARNASSOS VE ÇEVRESİ

■ **BELGESEL - REHBER**
ANADOLU UYGARLIKLARI SERİSİ
1. HİTİT UYGARLIĞI İZİNDE ANADOLU (3. BASKI)
2. LİKYA YOLLARINDA (2. BASKI)
3. TARİH ÖNCESİNDEN YAKIN ÇAĞLARA UZANAN MİRAS KARİA

■ **BELGESEL - FOTOĞRAF**
1. YONTULARIN DİLİ: HİTİT / GEÇ-HİTİT DÜNYASI

■ **MİTOLOJİ - SANAT**
1. DESTANLAR, YONTULAR VE RESİMLERDE TROİA SAVAŞI: SEVDA, HÜZÜN, ACI, DİRENİŞ, YIKIM

■ **SANAT- TARİH**
1. LİKYA'DA BİR ANIT: MYRA'NIN AZİZ NİKOLAOS KİLİSESİ
2- DORUKLARINDAN BAFA KIYISINA LATMOS / KAYA RESİMLERİ, ANTİK YAŞAM İZLERİ

■ **FOTO RÖPORTAJ**
1. YÜKÜ EMEK OLAN KARA TREN

FOREIGN LANGUAGES BOOKS

■ **TRAVEL-GUIDE BOOKS**
1. CHURCHES OF İSTANBUL
2. MUSEUMS OF İSTANBUL

■ **ANCIENT CITIES SERIE / TRAVEL-GUIDE**
1. THE HITTITE CAPITAL HATTUSA / ALACAHÖYÜK AND SHAPINUWA (2ND EDITION)
2. ヒッタイトの都 ハットゥシャ アラジャフユクとシャピヌワ
3. EPHESUS AND THE IONIAN CITIES
4. エフェソス その他のイオニア都市
5. EPHESOS UND DIE IONISCHEN STADTE
6. HİERAPOLİS (PAMUKKALE) LAODICEA AND SURROUNDINGS AREA
7. APHRODİSİAS AND SURROUNDING AREA (2ND EDITION)
8. THE ARCHAEOLOGICAL SITES AND MONUMENTS OF THE TROAS REGION / TROY AND THE SURROUNDING AREA
9. BODRUM PENINSULA HALICARNASSUS AND SURROUNDING AREAS

■ **DOCUMENTARY-GUIDE BOOKS**
ANATOLIAN CIVILIZATIONS SERIE
1. ANATOLIA: ON THE TRAIL OF THE HITTITE CIVILIZATION (3RD EDITION)
2. ON THE LYCIAN WAY (2ND EDITION)

■ **DOCUMENTARY-PHOTOGRAPHY SERIE**
1. VOICE OF SCULPTURES: HITTITE AND NEO-HITTITE WORLD

■ **ART-HISTORY**
1. A MONUMENT IN LYCIA: THE CHURCH OF SAINT NICHOLAS IN MYRA
2- FROM CROWN JEWEL TO BANK OF BAFA LAKE LATMOS / ROCK PAINTINGS, ANCIENT LIFE TRACK

■ **PHOTO INTERVIEW**
1. THE BLACK TRAIN HAULING BLOOD, SWEAT AND TEARS

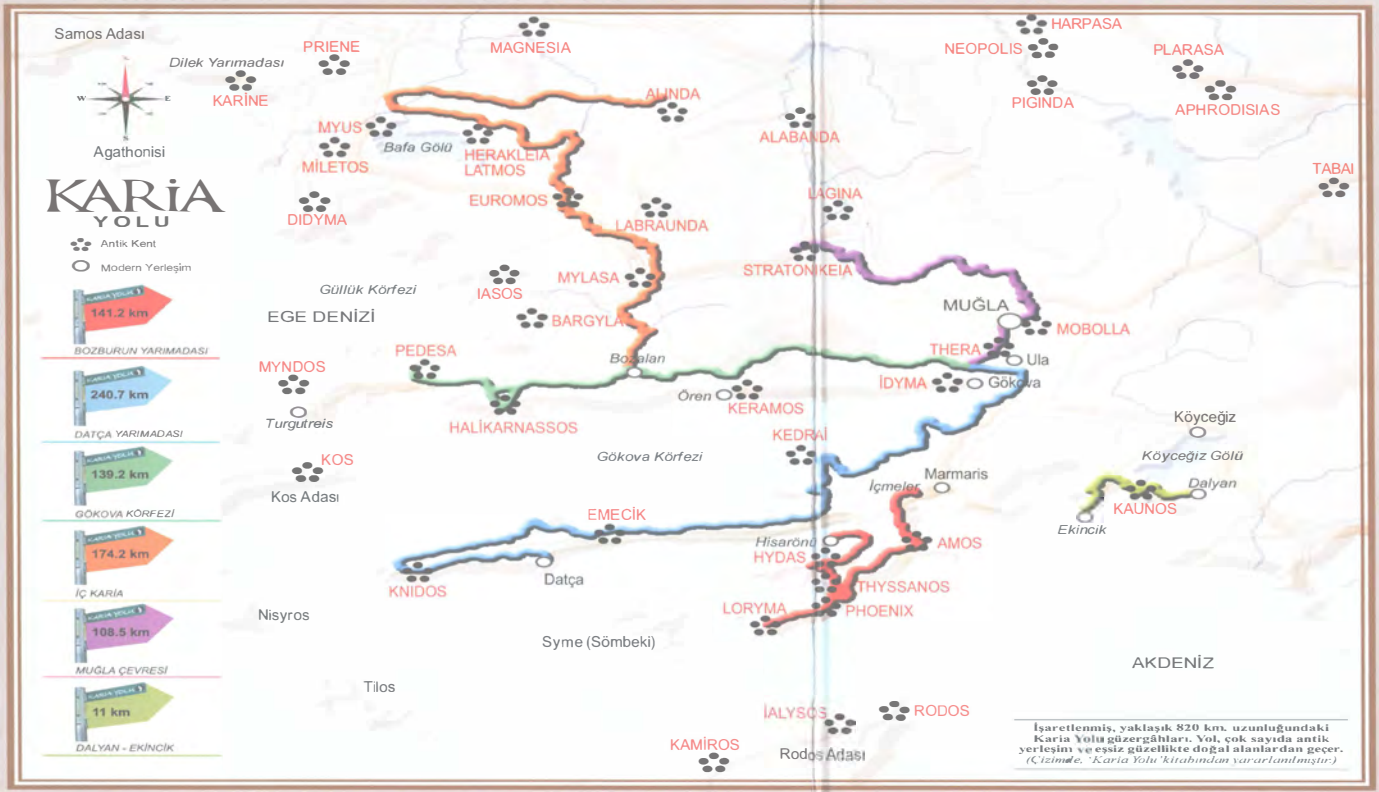

İşaretlenmiş, yaklaşık 820 km. uzunluğundaki Karia Yolu güzergâhları. Yol, çok sayıda antik yerleşimi ve eşsiz güzellikte doğal alanlardan geçer. (Çizimde, 'Karia Yolu' kitabından yararlanılmıştır.)

Türkiye'nin en uzun doğa yürüyüşü rotası olan Karia Yolu, bir grup kültür-doğa dostu öncülüğünde ve yerel yönetimlerin desteğiyle oluşturuldu. Kolektif çaba ve desteklerle daha da gelişen Karia Yolu, yaklaşık 820 km uzunluğuyla 46 ayrı etaptan oluşur. Karia Yolu'nun ana rotası Marmaris İçmeler'den başlayıp Karpuzlu İlçesi'nde son bulur. Ayrıca ana hattan ayrılan iki alternatif rota vardır: Birincisi, Bozalan'dan Bodrum'a, diğeri ise Akyaka'dan Stratonikeia'ya uzanır. Karia yolcuları, Muğla'nın % 67'si ormanla kaplı doğasında, ormanla iç içe geçmiş eşsiz koylarında, İç Karia'nın gizemli doğasındaki çoban patikalarında ve antik yollarda doğanın keyfini çıkarır. 6 ayrı güzergâhın Bozburun Yarımadası Yolu (İçmeler-Bozburun) 141,2 km; Datça Yarımadası Yolu (Eski Datça-Akyaka) 240,7 km; Gökova Körfezi Yolu (Akyaka-Bodrum) 139,2 km; İç Karia Yolu (Bozalan-Karpuzlu) 174,2 km; Muğla Çevresi Yolu (Akyaka-Muğla-Eskihisar/Stratonikeia) 108,5 km; Dalyan-Ekincik Yolu ise 11 km uzunluğundadır.

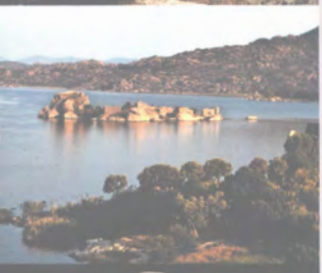

TARİH ÖNCESİNDEN YAKIN ÇAĞLARA UZANAN MİRAS

KARİA

"Tarihin Babası" Herodot, kendi soydaşı Karialıların Girit'ten Anadolu'ya göç ettiği söylencesini anlattıktan sonra onların bu düşünceyi kabul etmediğini, göçmenliği reddedip bu toprakların kadim sahibi olduklarına dair düşüncelerini aktarır. Karialıların bu kararlı sahiplenişi, Anadolu yurdunun bin yıllara yaslanan derin kültür belleği ve ayrıcalıklı eşsiz doğasından kaynaklanmış olmalıdır.

Karia, kendine has kültürel geçmişi, dünyaca ünlü özgün anıtları ve tüm bunları koynunda saklayan bakir coğrafyasıyla büyük bir açık hava müzesidir. Bölgenin kuzeyinden güneyine, doğusundan batısına, yol alan gezginlerin her kilometrede yepyeni bir kültürel zenginlikle karşılaşmaya hazır olması gerekir. Karia yollarında, eşsiz anıtları barındıran kentleri, yüreği serinleten dağ yamaçları, insanı sarıp sarmalayan yeşil dokusu, teni, ruhu serinleten Ege ve Akdeniz'in suları gezginlere her daim eşlik eder.

Bilimin ince eleğinden süzülen uygarlık tarihi bilgilerini, Karia Bölgesi'nin ılık deniz rüzgârlarını hissettiren bir anlatımla sunduğumuz bu belgeselin araştırmacılara, bir arkeoloji uzmanına, ya da Karia Yolu'na düşmüş -kitap kurdu- kültür gezginlerine de keyifli okumalar eşliğinde yol göstereceği inancındayız. Karia coğrafyasını tanımak için kat ettiğimiz yüzlerce kilometrelik yolda tanık olduğumuz gizemi ve ayrıcalığı paylaşmak ise ayrı mutluluk kaynağı oldu; bu yollarda benzer duyguları yaşayacak olan gezginler satır aralarında coşkumuzu, keşfetme heyecanımızı ya da -tahribatlar karşısında- yaşadığımız hüznü ve acıyı da duyumsayacaklardır. Anadolu'nun derinliklerine kök salmış binlerce yıllık Karia kültür izlerinde yol almak ayrıcalıklı bir deneyimdir.

ISBN 978-605-5960-48-5
9 786055 960485

URANUS